

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Шологон Лілія Іванівна

УДК 930.2 : 94(477.81/86) “1848/1914”

ДИСЕРТАЦІЯ
ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РУХУ
В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1848–1914 рр.)

Спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий консультант:
доктор історичних наук, професор
Савчук Борис Петрович

Івано-Франківськ – 2017

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	25
ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	36
1.1. Стан дослідження проблеми та її археографічного опрацювання.....	36
1.2. Джерельна база дослідження.....	80
1.3. Методологічні засади дослідження.....	107
РОЗДІЛ 2. ВІДОБРАЖЕННЯ В ДЖЕРЕЛАХ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРО-УГОРЩИНИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.....	133
2.1. Матеріали органів влади та навчальних закладів.....	133
2.2. Документи і матеріали політичних партій та громадських організацій..	148
РОЗДІЛ 3. МАТЕРІАЛИ СТАТИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ.....	190
3.1. Загальнодержавна статистика в рецепції українських дослідників.....	190
3.2. Звіти про діяльність українських громадських організацій та навчальних закладів.....	203
РОЗДІЛ 4. ТВОРИ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РУХУ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	230
4.1. Публіцистика та матеріали громадсько-політичної полеміки.....	230
4.2. Наукові праці.....	253
РОЗДІЛ 5. ДЖЕРЕЛА ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ.....	277
5.1. Автобіографічні матеріали.....	277
5.2. Мемуари та щоденники.....	293
5.3. Епістолярні джерела.....	321
РОЗДІЛ 6. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ.....	343
6.1. Суспільно-політична преса.....	343

6.2. Видання українських національно-культурних товариств.....	377
6.3. Наукова і науково-популярна періодика.....	392
ВИСНОВКИ.....	409
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	420

АНОТАЦІЯ

Шологон Л. І. Джерела українського походження з історії національно-культурного руху в Східній Галичині (1848–1914 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, 2017.

У дисертації на основі новітніх джерелознавчих методів проаналізовано писемні джерела українського походження з історії національно-культурного руху в Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст.

Об'єктом дисертаційної праці є комплекс джерел українського походження, що відображають національно-культурний рух у Східній Галичині впродовж 1848–1914 рр.

Предметом дослідження є закономірності та процеси формування різних видів джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр., з'ясування тенденцій їх інформаційного потенціалу та встановлення достовірності свідчень.

Для дослідження джерел українського походження, що відображають національно-культурний рух у Східній Галичині впродовж другої половини XIX – початку XX ст. використано поширені в історичній науці та історичному джерелознавстві *методи* аналізу і синтезу джерел (дозволили опрацювати фактичні відомості джерел на основі аналітичної критики їх змісту та провести синтетичну критику всього джерельного комплексу), джерелознавчої та текстологічної критики (допомогли встановити походження окремих джерел та здійснити аналіз повноти й достовірності викладених у них фактів та оцінок), класифікації та типології (дали можливість виявити найбільш характерні ознаки джерел, їх повторюваність, закономірності

утворення та на основі цього підібрати оптимальні методи їх опрацювання), історико-генетичний (дозволив вивчати джерела з урахуванням особливостей їх створення та подальшого розвитку), порівняльний (у процесі встановлення подібності та відмінності інформації окремих джерел з історії українського національно-культурного руху виявлено чимало однотипних фактичних даних та узагальнено їх), кількісно-статистичний (використаний для аналізу матеріалів урядової та регіональної статистики), контент-аналізу (допоміг здійснити інтерпретацію змісту інформації про національно-культурний рух українців Галичини в періодичних виданнях через кількісні показники) та ін. Авторка намагалася особливу увагу звернути на поєднання макроісторичних та особистісних (мікроісторичних) складових у процесі джерелознавчого дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації, з урахуванням сучасних досягнень історичного джерелознавства, *вперше* виявлено і сформовано комплекс джерел українського походження, що містять відомості про національно-культурний рух у Східній Галичині 1848–1914 рр., здійснено його типологію та аналіз, визначено інформаційний потенціал виявлених свідчень, розкрито їх міжвидові комунікативні зв'язки; з'ясовано стан джерелознавчого та археографічного опрацювання означеної проблеми; введено до наукового обігу раніше не відомі джерела; проведена класифікація комплексу історичних джерел та їх різновидів дозволила залучити відповідні методи пізнання, обґрунтувати шляхи здобуття потенційної інформації для реконструкції українського національно-культурного руху в Східній Галичині впродовж другої половини XIX – початку XX ст.;

поглиблено науково-методологічні підходи джерелознавчої концепції дослідження і типологізації історичних джерел українського походження про національно-культурний рух у Східній Галичині 1848–1914 рр.; дослідження історичних особливостей реалізації норм законодавства Австро-Угорської імперії з питань функціонування українських національно-культурних

установ; опрацювання інформативності документації українських культурно-освітніх і громадсько-політичних організацій 1848–1914 рр. як історичних джерел національного руху в Східній Галичині; визначення класифікації й інформативних можливостей матеріалів періодичних видань; дослідження інформативного потенціалу наукових праць українських діячів як джерел національно-культурного руху в Східній Галичині в 1848–1914 рр.;

набуло подальшого розвитку вивчення закономірностей наукового освоєння історичних джерел українського походження про національно-культурний рух у Східній Галичині 1848–1914 рр.; формування методологічного інструментарію евристичного опрацювання комплексу джерел з проблем національно-культурного руху в Східній Галичині 1848–1914 рр.; дослідження інформативності матеріалів громадської полеміки як історичного джерела; визначення методологічної основи з'ясування інформативності та специфіки джерелознавчої критики статистичних документів 1848–1914 рр., їх репрезентативності в масиві історичних джерел національно-культурного руху в Східній Галичині.

Пріоритетне місце в дисертаційній роботі відведено виявленню і аналізу досі неактуалізованих і неоприлюднених джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ, Центрального державного історичного архіву України, м. Львів, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України, державних архівів Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, Державного архіву у Перемишлі, Краківського філіалу архіву Польської академії наук, Російського державного історичного архіву, м. Санкт-Петербург, Архіву Російської академії наук, м. Санкт-Петербург, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника, Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Відділу

рукописів Національної бібліотеки у Варшаві, Відділу рукописів Польської академії наук у Кракові, Відділу архівних документів Російської національної бібліотеки, Рукописному відділі Інституту російської літератури (Пушкинський Дом) Російської академії наук.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати сприятимуть подальшому збагаченню методологічних засад і методики джерелознавчих досліджень історії національно-культурного руху українців не тільки в Галичині, але й інших регіонах України. Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальних курсах з джерелознавства історії України, у підготовці спецкурсів з історії українського національно-культурного руху та руху опору. Актуалізовані авторкою джерела українського походження допоможуть науковцям у проведенні конкретно-історичних студій, у написанні дисертацій, монографій, а також у створенні навчально-методичних посібників і науково-популярних видань.

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, її зв'язок з науковими програмами і темами, визначено мету та завдання дослідження, його об'єкт і предмет, новизну, практичну цінність дисертації, відображено апробацію результатів дослідження, подано відомості про структуру та обсяг роботи.

Розділ перший «Історіографічні, джерелознавчі та теоретико-методологічні засади дослідження» присвячений аналізу існуючого на сьогодні стану вивчення проблеми та її археографічного опрацювання; формуванню джерельної бази дослідження, насамперед матеріалів офіційного характеру та особових джерел українського походження в архівних, бібліотечних та музейних установах та класифікації джерельного комплексу на окремі групи та підгрупи і їх характеристики; обґрунтуванню методологічних засад дослідження.

У *другому розділі «Відображення в джерелах національно-культурної політики Австро-Угорщини в Східній Галичині»* проаналізовано документи, що відклалися в процесі діяльності органів влади, навчальних закладів, українських політичних партій та громадських організацій.

Розділ третій «Матеріали статистичного характеру» присвячено загальнодержавній статистиці в рецепції українських дослідників; статистичній звітності українських товариств, навчальних закладів та інтернатів.

У четвертому розділі «Твори діячів українського національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.» проаналізовано публіцистичні та наукові праці цього часу, що стали доступними для сучасних дослідників на початку 1990-х рр., коли розсекретили матеріали архівних установ та наукових бібліотек.

Розділ п'ятий «Джерела особового походження» присвячено дослідженню автобіографій, щоденників, спогадів та листування українських громадсько-політичних діячів, науковців, літераторів, митців, котрі брали безпосередню участь та були свідками подій, які ми вивчаємо.

У розділі шостому «Періодичні видання» проаналізовано публікації про національно-культурний рух українців краю в україномовних виданнях суспільно-політичного характеру, пресі національно-культурних товариств, науковій та науково-популярній періодиці.

У результаті опрацювання сформованого нами джерельного комплексу у *висновках* виокремлено чотири періоди створення й актуалізації джерел:

перший – тривав упродовж другої половини XIX ст. Він представлений статутами, зверненнями українських громадських об'єднань, їх звітами про діяльність, періодичними виданнями, публіцистичними творами. Джерела цього періоду містять відомості про створення різного роду товариств та об'єднань, їх виступи на захист національно-культурних прав українців;

другий – охоплює першу третину XX ст. Його особливість полягає в тому, що, поряд з продовженням продукування джерел, розгорнулася їх публікація. Важливі інформаційні ресурси мають документи українських політичних партій Східної Галичини, епістолярна спадщина і мемуари, до створення яких долучилися провідні діячі національно-культурного руху другої половини XIX – початку XX ст., зокрема О.Барвінський, К.Левицький,

Є.Олесницький, М.Павлик, К.Студинський, І.Франко та ін. Інтенсивна публікація документів і матеріалів, яку було розпочато з кінця ХІХ ст., здійснювалася до кінця 30-х рр. ХХ ст.;

третій – охоплює період 40-х – 80-х рр. ХХ ст., упродовж якого тривали створення та публікація джерел українського походження з історії національно-культурного руху в Східній Галичині 1848–1914 рр., зокрема особового походження. В підрадянській Україні побачили світ документальні збірники про національно-визвольний і революційний рух, літературознавчі та мистецтвознавчі праці за характерними для радянської науки принципами відбору та інтерпретації джерел. Низку джерельних свідчень з означеної проблематики оприлюднили в цей період українські дослідники за кордоном, зокрема в Німеччині, Франції, США та Канаді;

четвертий – 90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. Цей період зумовлений відновленням державної незалежності України, демократизацією суспільства та плюралізмом. Побачили світ нові археографічні видання, стали доступними засекречені архівні фонди, матеріали спецфондів бібліотек, а також видання української діаспори.

Таким чином, у дисертаційній роботі, з одного боку, виявлено, систематизовано й досліджено джерельну базу українського походження з історії національно-культурного життя Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., а з другого – розкрито інформаційний потенціал виявлених документів і матеріалів, окреслено можливість їх залучення до нових наукових праць, спрямованих на поглиблене осмислення національно-культурного та національно-визвольного рухів у всеукраїнському і європейському вимірах.

Ключові слова: Галичина, національно-культурний рух, джерела українського походження, документи офіційного характеру, джерела особового походження, статистичні матеріали, публіцистика, наукові праці, мемуари, щоденники, епістолярій, періодичні видання.

SUMMARY

Sholohon L.I. Sources of the Ukrainian origin on the history of the national-cultural movement in Eastern Galicia (1848–1914). – Manuscript of the qualified scientific work. – Vasyl Stefanyk Precrpathian National University, 2017.

The thesis for the degree of doctor of historical sciences, specialty 07.00.06. – historiography, sources study and special historical disciplines. – Bohdan Hmelnytsi Cherkasy National University, Cherkasy, 2017.

On the basis of new methods of sources study the Ukrainian origin written sources on the history of the national-cultural movement in Eastern Galicia of the second half of XIX – early XX century are analyzed in the dissertation.

The object of the thesis is a complex of the Ukrainian origin sources which reflects the national-cultural movement in Ukrainian Eastern Galicia of 1848–1914.

The subject of research is the laws and processes of the different types of the Ukrainian origin sources formation on the history of the national-cultural movement in Ukrainian Eastern Galicia in 1848–1914, investigating of the information potential trends and establishing of evidence reliability.

The *methods* of analysis and synthesis of the sources which are widespread in history and sources study were applied to research the sources of the Ukrainian origin on the history of the national-cultural movement in Eastern Galicia (allowed us to work out the actual informational sources based on the analytical criticism of their content and to trace the synthetic criticism of all sources complex), methods of sources study and textual criticism (helped us to establish the origin of the individual sources and to analyze the completeness and integrity of these facts and assessments), classification and typology methods (gave us the possibility to identify the most characteristic features, their frequency, the patterns of their formation and on this basis to find out the optimal methods of processing), historical and genetic methods (allowed us to study sources taking into regards their formation and further development), comparative method (showed us similarities and differences of the specific sources of information on the history of the Ukrainian national-cultural

movement in the process of its establishing and a lot of similar evidences were found which helped us to summarize them), quantitative and statistical methods (used for analyzing of the material of governmental and regional statistics), content analysis method (helped us to make the interpretation of the content of information on the national-cultural movement in Galicia of the Ukrainian periodicals through quantitative indicators) and others. The author tried to pay special attention to the combination of personal and macro historical and micro historical components in the sources study.

Scientific novelty of the results is a set of documentary and other sources of the Ukrainian origin that contain information about the national-cultural movement in Eastern Galicia in 1848–1914 was first discovered and generated in the thesis on the basis of modern achievements of the historical sources, the typological and sources study analysis was conducted, the information potential trends and evidence reliability were identified, their interspecies communicational links were disclosed; the status of sources and archaeological study of the abovementioned problems were clarified; the scientific usage of previously unknown sources were put into scientific action; a classification of the complex of the historical sources and their varieties conducted helped us to attract appropriate methods of cognition, to explain the potential ways of obtaining information for the reconstruction of the national-cultural movement in Galicia during the second half of the nineteenth – early twentieth century;

we studied deeply the scientific and methodological approaches to the sources study concept of the research and the process of typology appearing of the Ukrainian historical origin sources on the national-cultural movement in Eastern Galicia in 1848–1914; the investigation of the historical peculiarities of the implementation of the norms of legislation of the Austro-Hungarian Empire on the functioning of the Ukrainian national-cultural institutions; working out of the informative value of the documentation of the Ukrainian cultural-educational and public-political organizations of 1848–1914 as historical sources of the national movement in Eastern Galicia; the definition of the classification and the informative

possibilities of the materials of the periodicals; the research of the informative potential of the scientific works of the Ukrainian activists as the sources of the national-cultural movement in Eastern Galicia in 1848–1914;

we conducted the further development of the study of the laws of the scientific perception of the Ukrainian origin historical sources on the national-cultural movement in Eastern Galicia in 1848–1914; the formation of the methodological tools for the heuristic processing of a complex of the sources on the problems of the national-cultural movement in Eastern Galicia in 1848–1914; the research of the informative value of the materials of the public polemics as a historical source; the definition of the methodological basis for the determining of the informative value and the specificity of the sources study criticism of the statistical documents of 1848–1914, their representativeness in an array of the historical sources of the national-cultural movement in Eastern Galicia.

The priority in the thesis is given to the detection and analysis of still non-actualized and not published sources of the Ukrainian origin on the history of the national-cultural movement in Eastern Galicia of the second half of XIX – early XX century, which are stored in the Central State Historical Archive Ukraine in Kyiv, the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, the Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, the State Archives in Lviv, Ivano-Frankivsk and Ternopil regions, the State Archive in Przemyśl, the Krakow branch of the Archives of the Polish Academy of Sciences, the Russian State Historical Archives in St. Petersburg, the Archives of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg, the Institute of Manuscripts of the V. Vernadsky National Library of Ukraine, the Department of Manuscripts of the V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, the Manuscript and Textual Institute of Literature of Taras Shevchenko National Academy of Sciences of Ukraine, the Department of Manuscripts of the National Library in Warsaw, the Department of Manuscripts of the Polish Academy of Sciences in Krakow, the Department of Archival Documents of the Russian National Library, the Manuscript Division of the Institute of Russian Literature (Pushkin Home) of the Russian Academy of Sciences.

The practical significance of the work lies in the fact that its results will further enrich the methodological principles and methodology of sources study of the history of the Ukrainian national-cultural movement not only in Galicia but also in other regions of Ukraine. The thesis material can be used in the courses on the history of Ukraine sources study, in the preparation of courses on the history of the Ukrainian national-cultural movement and the resistance movement. Actualized sources by the author will help the scientists to conduct specific historical studies, writing theses, monographs, and creating teaching- methodological editions, scientific and popular publications.

In the *introduction* the actuality of the chosen theme is discussed, its connection with the scientific programs and themes, goals and objectives of the subject under the study are defined, its object and subject, novelty, practical value are mentioned, the approbation results of the research are reflected and the information about the structure and the amount of work is presented.

The first section «Historiographical, theoretical-methodological basis of the research» is devoted to analyzing the current state of the problem investigated and its archaeological study; forming of the documentary complex, first of all of the official nature material and the sources of the personal origin in the archival, library and museum institutions; conducting of classification of the source complex into separate groups and subgroups and their characterization; describing of the methodological principles of the research.

In the second section «Displaying in the sources of the national-cultural policy of Austria-Hungary in Eastern Galicia» the documents deposited in the activities of the public authorities, the educational institutions, the Ukrainian political parties and public organizations were analyzed.

Section three «Materials of the statistical nature» is devoted to the general state statistics in the reception of the Ukrainian researchers; statistical reports of the Ukrainian societies, the educational institutions, the boarding schools.

The fourth section «Works of the leading figures of the national-cultural movement in Ukrainian Eastern Galicia» analyzes the journalistic and scientific

works of the late nineteenth – early twentieth century, available for modern research in the early 1990s, when the unknown materials of the archival institutions and research libraries were declassified.

Section five «Sources of the personal origin» is devoted to the research of autobiographies, diaries, memoirs and correspondence preferably of the public and political figures, scholars, writers, artists who took part and witnessed the events under the study.

In the sixth section «Periodicals» the publication of the national-cultural movement in the Ukrainian local media of socio-political character, the media of the national and cultural societies, the scientific and popular scientific periodicals.

As a result of processing of all the collected sources in the conclusions we singled out four periods of the formation and actualization of sources:

the first period lasted during the second half of the nineteenth century. It is represented by official documents of the state agencies, statutes, appeals of the associations, their activity reports, periodicals, and journalistic works. The sources of this period contain information about the creation of various societies and associations, their defense of the Ukrainian national-cultural rights, their propaganda work to raise national consciousness of Ukrainian people;

the second one covers the first third of the twentieth century. Its peculiarity is that along with the continuation of the production of the sources it was accompanied by their publication. The documents of the political parties of Galicia and of Naddniprianshyna, the epistolary heritage and memoirs, in the creation of which took part the leaders of the national-cultural movement of the late nineteenth – early twentieth century such as O.Barvinskyy, K.Levytskyi, Ye.Olesnytskyy M.Pavlik, K.Studynsky, I.Franko and others contain the important information resources. The intensive publication of the documents and materials that were started in the late nineteenth century were carried out till the end of the 30's. XX century;

the third one is the period of the 40's – 80's. XX century, during which the creation and publication of the sources on the history of the national-cultural movement in Ukrainian Galicia in the 1848–1914 lasted, particularly were the

sources of the personal origin. In Soviet Ukraine the documentary collections of the national liberation and revolutionary movement, the literary and artistic works characterized by the Soviet science principles of selection and interpretation of sources were published. The ideological component of this process is particularly manifested not only in the selection of instruments, but also in the comments and notes. A number of source evidence of the mentioned issues of this period was published by the Ukrainian researchers abroad, particularly in Germany, France, USA and Canada;

the fourth period lasted during the 90-ies of the XX century up to XXI century. This period is characterized by the restoration of state independence of Ukraine, democratization and pluralism. The new archeographical editions became available, also some funds, some archival materials of special fund libraries were declassified and the publication of the Ukrainian Diaspora were published.

Therefore, in the thesis, on the one hand, the sources of the Ukrainian origin on the history of the national-cultural life in Eastern Galicia of the second half of XIX – early XX century was investigated and systematized, and, on the other hand, the information potential of the identified documents and materials was disclosed describe. This can give us the possibility of involvement of the material into new scientific papers aimed at much deeper understanding of the national liberation movement in the national and European dimensions.

Key words: Galicia, national-cultural movement, sources of the Ukrainian origin, documents of official nature, sources of personal origin, statistical materials, publications, scientific works, memoirs, diaries, epistolary heritage, periodicals.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографія

1. Шологон Л. І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). Монографія / Лілія Іванівна Шологон. – Івано-Франківськ : Симфонія-форте, 2015. – 460 с.

Рецензії: *Бармак Микола* Шологон Л. І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). Монографія / Лілія Іванівна Шологон. – Івано-Франківськ : Симфонія-форте, 2015. – 460 с. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – Вип. 1. – Ч. 4. – С. 166–167.

Дерев'янку С. М. Національно-культурне відродження в Галичині в історичних джерелах. Рецензія на книгу : Шологон Л. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). – Івано-Франківськ : Симфонія-форте, 2015. – 460 с. // Гілея : науковий збірник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Видавництво “Гілея”, 2016. – Вип. 110 (7). – С. 424.

Марчук Василь Нове джерелознавче дослідження : Шологон Л. І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). Монографія / Лілія Іванівни Шологон. – Івано-Франківськ : Симфонія-форте, 2015. – 460 с. // Емінак : науковий щоквартальник. – Миколаїв, 2016. – № 3 (15). – липень–вересень. – Т. 1. – С. 129–130.

Статті у виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз та закордонних періодичних виданнях

2. Шологон Л. Періодичні видання для українського жіноцтва Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. як джерело з історії національно-культурного руху українців краю / Л. Шологон // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2013. – № 5. (125). – С. 171–173.

3. Шологон Л. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини 1848–1914 рр. в працях радянських та українських зарубіжних дослідників / Л. Шологон // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Вип. 40. – С. 241–245.

4. Шологон Л. Національно-культурний рух українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. : джерелознавчий сегмент сучасної зарубіжної історіографії / Л. Шологон // Наукові записки Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – Вип.1. – Ч. 3. – С. 13–17.

5. Шологон Л. Національно-культурний рух українців Галичини 1848–1914 рр. : класифікація джерельного комплексу / Л. Шологон // Інтелігенція і влада. Серія : Історія / За ред. проф. Г. І. Гончарука. – Одеса, 2016. – С. 154–165.

6. Sholohon Liliya Ukrainian Public and Political Magazines of Galicia 1848–1914 : Analysis of Sources / L. Sholohon // Емінак : науковий щоквартальник. – Миколаїв, 2016. – № 1 (13). – Том 3. – С. 121–125.

7. Шологон Л. Громадсько-політична періодика русофільського спрямування (1861–1914 рр.) / Л. Шологон // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – Вип. 45. – С. 241–245.

8. Шологон Л. Загальнодержавна та крайова статистика як джерело до вивчення національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Spheres of culture : journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. Volume I. – Lublin : Maria Curi-Sklodovska University in Lublin, 2012. – S. 214–222.

9. Шологон Л. Громадсько-політичні видання радикального спрямування як джерело з історії національно-культурного руху українців Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Spheres of culture : journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. Volume V. – Lublin : Maria Curi-Sklodovska University in Lublin, 2013. – S. 221–227.

Статті в наукових фахових виданнях України

10. Шологон Л. Спогади про видатних діячів української культури другої половини другої половини XIX – початку XX ст. на сторінках періодичних видань Західної України міжвоєнного періоду / Л. Шологон // Питання історії

України. Збірник наукових статей. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – С. 47–50.

11. Шологон Л. Хроніка діяльності Наукового товариства імені Шевченка на сторінках “Записок НТШ” (1892–1914 pp.) / Л. Шологон // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2006. – № 1 (73). – С. 54–60.

12. Шологон Л. Періодичні видання Галичини міжвоєнного періоду як джерела з історії літературного життя українців краю другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2006. – № 4 (76). – С. 63–66.

13. Шологон Л. Джерела про життєвий та творчий шлях Марка Черемшини (1874–1927 pp.) / Л. Шологон // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2007. – № 3 (81). – С. 62–65.

14. Шологон Л. Епістолярна та публіцистична спадщина Івана Франка як джерело з історії національно-культурного життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2007. – № 4 (82). – С. 58–62.

15. Шологон Л. Українська педагогічна періодика Галичини (1880–1914 pp.) / Л. Шологон // Галичина : науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2006–2007. – № 12–13. – С. 87–92.

16. Шологон Л. Законодавство в галузі освіти і розвиток шкільництва Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія” Вип. 13 / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 31–38.

17. Шологон Л. Джерела з історії національно-культурного життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у фондах Державного архіву Івано-Франківської області / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. ХІІ–ХІІІ. – С. 107–114.

18. Шологон Л. Листування Лесі Українки як джерело з історії

національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Інтелігенція і влада : громадсько-політичний науковий збірник. Серія : Історія. – Вип. 13. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 237–247.

19. Шологон Л. Статистичні матеріали та звіти як джерело до вивчення освітнього життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія : Історія. – Вип. 3. – Тернопіль, 2008. – С. 48–54.

20. Шологон Л. “Літературно-науковий вісник” (1898–1914 рр.) як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. ХІV. – С. 93–101.

21. Шологон Л. Національно-культурне життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на сторінках часопису “Діло” (1922–1939 рр.) / Л. Шологон // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Історія. – Вип. 13. – Вінниця, 2008. – С. 357–360.

22. Шологон Л. Джерела про життєвий шлях, громадську та наукову діяльність академіка Кирила Студинського (1869–1941 рр.) у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові / Л. Шологон // Інтелігенція і влада : громадсько-політичний науковий збірник. Серія : Історія. – Вип. 15. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 280–293.

23. Шологон Л. Автобіографії науковців та письменників Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. як джерела до вивчення національно-культурного життя українців краю / Л. Шологон // Українознавчі студії. – Івано-Франківськ, 2009. – № 10. – С. 161–171.

24. Шологон Л. Літературне та наукове життя Галичини на сторінках часопису “Жите і слово” (1894–1897 рр.) / Л. Шологон // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.

Серія: Історія. – Вип. 15. – Вінниця, 2009. – С. 265–270.

25. Шологон Л. Джерела про національно-культурне життя українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. в особових фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XV. – С. 72–79.

26. Шологон Л. Публіцистичні праці як джерело до вивчення освітнього життя українців Східної Галичини другої половини XIX – на початку XX ст. / Л. Шологон // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія : Історія. – Вип. 3. – Тернопіль, 2009. – С. 288–293.

27. Шологон Л. Джерела з історії театрального життя українців Галичини (1848–1914 рр.) / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. 16. – С. 100–111.

28. Шологон Л. Національно-культурний рух українців Галичини (1848–1914 рр.) : спогади очевидців та учасників подій / Л. Шологон // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2010. – № 17. – С. 123–131.

29. Шологон Л. Наукові праці кінця XIX – початку XX ст. як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини зазначеного часового проміжку / Л. Шологон // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : історія. – Вінниця, 2010. – Вип. 18. – С. 338–343.

30. Шологон Л. Звіти про діяльність громадських організацій Галичини як джерело з історії національно-культурного руху українців краю другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2010. – №. 4. – С. 37–45.

31. Шологон Л. Листування видатних учених, громадсько-політичних діячів, письменників як джерело з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Шологон //

Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 19. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 97–107.

32. Шологон Л. Програми політичних партій як джерело з історії українського національно-культурного руху (кінець XIX – початок XX ст.) / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 20. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 167–174.

33. Шологон Л. Періодичні видання русофільських товариств Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2012. – № 5. (119). – С. 115–118.

34. Шологон Л. Періодичні видання товариства “Просвіта” як джерело з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Серія : Історія. – 2012. – Вип. 34. – С. 288–291.

35. Шологон Л. Статути громадських організацій як джерело з історії національно-культурного руху українців Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.) / Л. Шологон // Галичина : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2012. – № 20–21. – С. 474–483.

36. Шологон Л. Періодичні видання українських студентських товариств Галичини як джерело з історії національно-культурного руху українців краю у 60-х рр. XIX – на початку XX ст. / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 23–24. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 253–257.

37. Шологон Л. Національно-культурний рух українців Галичини середини XIX ст. на сторінках часопису “Зоря Галицька” (1848–1857 рр.) / Л. Шологон // Галичина : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2013. – № 22–23. – С. 334–338.

38. Шологон Л. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. у сучасній українській історіографії / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 25. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 116–124.

39. Шологон Л. Національно-культурний рух українців Галичини на сторінках часопису “Діло” (1880–1914 pp.) / Л. Шологон. – Галичина : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2015. – № 27. – С. 263–267.

40. Шологон Л. Класифікація джерел з історії з історії національно-культурного руху українців Галичини 1848–1914 pp. / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 27. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 87–94.

41. Шологон Л. Загальна характеристика актуалізованих джерел з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон. – Галичина : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2016. – № 28. – С. 188–195.

Наукові праці апробаційного характеру

42. Шологон Л. Публіцистична та епістолярна спадщина Василя Стефаника як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.) / Л. Шологон // Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ ст. / Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам’яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського (1864–1941), 17 травня 2007 р. – Коломия : Вік, 2007. – С. 208–216.

43. Бурачок Л., Шологон Л. Джерела до вивчення життєвого шляху та громадської діяльності Володимира Шухевича (1849–1915 pp.) / Л. Бурачок, Л. Шологон // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис / Матеріали всеукраїнської наукової конференції “Роман Шухевич у національно-визвольному русі ХХ століття”, 17–18 травня 2007 р. – Івано-Франківськ, 2008. – № 14. – С. 427–433.

44. Шологон Л. Джерела про громадську та літературну діяльність

Наталії Кобринської / Л. Шологон // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Історія. – Вип. 14 / За матеріалами Міжнародної наукової конференції “Національна інтелігенція в історії та культурі України”, 23–24 жовтня 2008 р. – Вінниця, 2008. – С. 38–43.

45. Бурачок Л., Шологон Л. Джерела до вивчення громадсько-політичної діяльності Осипа Назарука / Л. Бурачок, Л. Шологон // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис / Матеріали міжнародної наукової конференції “Степан Бандера в українському національно-визвольному русі ХХ століття”, 11 грудня 2008 р. – Івано-Франківськ, 2009. – № 15–16. – С. 547–554.

46. Шологон Л. Неопубліковані документи офіційного характеру у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові як джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Національна революція : загальноєвропейська традиція та український контекст / Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 2–3 березня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – С. 612–620.

47. Шологон Л. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини 1848–1914 рр. в працях дослідників першої третини ХХ ст. / Л. Шологон // Україна в контексті Європейської історії / Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Тернопіль, 25–28 березня 2014 р. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – С. 122–130.

48. Шологон Л. Народовські періодичні видання Галичини 60-х рр. ХІХ ст. як джерело з історії національно-культурного руху українців краю / Л. Шологон // Суспільно-політичні процеси на українських землях : історія, проблеми, перспективи / Збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції : у 2 частинах (Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : М. В. Власенко, С. І. Дегтяров, С. М. Король та інші. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 1. – С. 28–30.

49. Шологон Л. Національно-культурний рух українців Галичини напередодні Першої світової війни : спроба джерелознавчого аналізу / Л. Шологон // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність / Міжнародна наукова конференція “Перша світова війна в історичній долі народів Центрально-Східної Європи” (Львів – Івано-Франківськ, 25–27 вересня 2014 р.). – Львів : НАН України, Інститут українознавства імені І. Крип’якевича, 2015. – Вип. 26. – С. 328–338.

50. Шологон Л. Автобіографії українських письменників Галичини та Буковини кінця XIX – початку XX ст. : джерелознавчий аспект / Л. Шологон // Перспективні напрямки світової науки / Збірник статей учасників тридцять шостої науково-практичної конференції “Іноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя” (29 грудня 2015 р. – 5 січня 2016 р.) – Т. 1. Науки гуманітарного циклу; Соціально-економічні науки. – Запоріжжя, 2016. – С. 5–7.

51. Шологон Л. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини 1848–1914 рр. у фондах зарубіжних архівних та бібліотечних установ / Л. Шологон // Збірник статей учасників сьомої науково-практичної конференції “Наукова думка сучасності і майбутнього” (Дніпро, 22–30 грудня 2016 р.). – Дніпро, 2016. – С. 28–31.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПУВ – “Взаємна поміч українських вчителів”

ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області

ДАЛО – Державний архів Львівської області

ДАТО – Державний архів Тернопільської області

КРНС – Католицько-руський народний союз

КШР – Крайова шкільна рада

ЛНВ – Літературно-науковий вісник

НТШ – Наукове товариство імені Т.Шевченка

РНП – Русская народная партия

РТП – Руське товариство педагогічне

РУРП – Русько-українська радикальна партія

УНДП – Українська національно-демократична партія

УСДП – Українська соціал-демократична партія

УПТ – Українське педагогічне товариство

ХСС – Християнсько-суспільний союз

ЦДАМЛМ України – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів

ВСТУП

Актуальність теми. Друга половина XIX – початок XX ст. – один зі знакових періодів українського національно-культурного руху. Особливо динамічно та результативно він розвивався на теренах Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської) імперії, що принесло Східній Галичині заслужену репутацію національного П'ємонту. Саме вироблені й апробовані на підавстрійських землях у перманентній боротьбі з фактичними господарями краю поляками практики громадського опору були перенесені на Наддніпрянщину після подій Першої російської революції. Слід також згадати про те, що власне Східна Галичина стала своєрідною “кузнею” кадрів національної інтелігенції та прихистком для переслідуваних царатом українських діячів. Здобутий ними на галицьких теренах досвід громадсько-політичної діяльності уможливив практичну реалізацію завдань національного будівництва протягом перших десятиліть XX ст.

Наукове осмислення цих та інших особливостей українського національно-культурного руху неможливе без усебічного і системного дослідження інформаційного потенціалу джерел українського походження, які відклалися в архівосховищах, у бібліотечних та музейних колекціях і стосуються політичних, соціально-економічних та культурних аспектів українського життя на теренах Австро-Угорської монархії, зокрема в одній з її адміністративно-територіальних одиниць, де в силу як історичних обставин, так і упередженої національної політики Габсбургів, не припинялась конфронтація представників двох домінуючих націй цього регіону – українців та поляків. Інакше кажучи, джерела з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. досі комплексно не досліджувались. Між тим, саме вони дозволяють з'ясувати у повному обсязі масштаби організованих зусиль української етнічної спільноти, спрямованих на реалізацію вимог для повноцінного національного життя, розвитку культури і освіти.

Поряд із цим, актуальність дисертаційної праці зумовлена тим, що після

відновлення незалежності України створена сприятлива історіографічна ситуація для активізації джерелознавчих досліджень і підвищення їх наукового рівня. Вона відкрила можливості зосередитись на тих проблемах, які перебували під ідеологічним табу, спотворювались, підганялись під ідеологічні штампи тоталітарного режиму, фальсифікувались або тривалий час замовчувались. З-поміж них і джерела з історії українського національно-культурного руху в різних регіонах України, включаючи й Галичину.

Незважаючи на активізацію джерелознавчих, архівознавчих та археографічних студій, появу низки документальних збірників, хрестоматійних видань, наукових досліджень і навчально-методичних посібників, джерела з історії українського національно-культурного руху в Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст. так і не стали об'єктом спеціального і системного дослідження, без чого не можна в повному обсязі осмислити роль краю як культурного П'ємонту українського відродження.

На нашу думку, джерелознавче дослідження українського національно-культурного руху сприятиме збагаченню джерельної бази для подальшого вивчення проблеми і піднесенню наукових студій на якісно новий рівень, стимулюватиме залучення до проблематики ширшого кола науковців, зумовить подальший пошук та використання не відомих до цього часу джерел, дасть поштовх новим археографічним проектам.

При визначенні теми дисертаційного дослідження авторка керувалася такими мотивами:

по-перше, необхідністю введення до наукового обігу широкого кола джерел українського походження з проблематики, що вивчається;

по-друге, потребою встановлення основних місць збереження документів українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр.;

по-третє, відсутністю в науковій літературі джерелознавчих досліджень з обраної проблеми;

по-четверте, необхідністю заповнення інформаційних лакун шляхом виявлення, класифікації й критики джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр., що сприяє розвитку українського джерелознавства як спеціальної галузі історичної науки, розширює дослідницьке поле гуманітарних наук;

по-п'яте, суспільною значимістю теми в контексті євроінтеграційних процесів та агресії проти нашої держави з боку Російської Федерації, адже в цей час як ніколи важливо зберегти власну культуру, національну свідомість та людську гідність. Саме джерела українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини містять чимало інформації про те, яким чином це вдавалося зробити українцям у непростих умовах польсько-української конфронтації, з одного боку, і багатонаціональної Австро-Угорської монархії – з іншого.

Отже, вказані фактори надають актуальності, новизни та суспільної значимості дисертаційній роботі.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами й темами. Дослідження здійснено в рамках науково-дослідної теми “Етнополітичні та етнокультурні процеси в Галичині у кінці XIX – середині 40-х рр. XX ст.: джерела та історіографія” (номер державної реєстрації – 0113U005479) кафедри історіографії і джерелознавства факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Об'єктом дисертаційної праці є комплекс джерел українського походження, що відображають національно-культурний рух у Східній Галичині впродовж 1848–1914 рр.

Предметом дослідження є закономірності та процеси формування різних видів джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр., з'ясування тенденцій їх інформаційного потенціалу та встановлення достовірності свідчень.

Хронологічні межі дисертаційної праці мають два рівні: конкретно-

історичний, зумовлений, з одного боку, національним пробудженням і культурним відродженням українців Галичини, започаткований загальноєвропейською революцією 1848–1849 рр., створенням Головної Руської Ради, а з другого боку, серединою 1914 р., коли розпочалася Перша світова війна. Другий – джерельно-історіографічний, зумовлений продовженням публікації і появою нових джерел, зокрема особового походження, їх залученням до наукових досліджень та публіцистичних праць провідних діячів українського національного руху, створених упродовж 1920–1930-х рр.

Територіальні межі дослідження також мають два виміри: перший – окреслюється територією переважно Східної Галичини, що впродовж 1848–1914 рр. входила до складу Австро-Угорської монархії, де сформувався основний масив джерел українського походження з історії національно-культурного руху краю. Другий – стосується тих держав (Другої Речіпосполитої, СРСР, Польщі, Чехії, Німеччини, Франції, Канади, США, Австрії, Російської Федерації, сучасної України та інших), на території яких, написана мемуарна література, наукові праці, в архівних установах відкриті документи українського походження про національно-культурний рух Східної Галичини та здійснювалася актуалізація джерел, що стали об'єктом нашого дослідження.

Зважаючи на хронологічні та територіальні рамки дослідження, величезний пласт різнопланових матеріалів, що відкриті в процесі національно-культурного руху українців Східної Галичини впродовж зазначеного часового проміжку, до нашого дослідження ми залучили лише писемні свідчення українського походження, що зберігаються у вітчизняних та зарубіжних архівних, музейних та бібліотечних установах.

Мета дисертації полягає у тому, щоб на основі аналізу залучених до роботи джерел, досягнень історіографії, керуючись новітньою методологією, дослідити джерела українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр.

Реалізація поставленої мети супроводжувалась вирішенням таких наукових завдань:

- проаналізувати стан дослідження теми, її джерелознавчого та археографічного опрацювання; виявити прогалини й окреслити перспективи подальшого вивчення означеної проблеми;
- з'ясувати рівень достовірності та репрезентативності виявлених джерел; окреслити науковий інструментарій дослідження;
- сформувати повноцінний і цілісний джерельний комплекс дослідження, провести класифікацію джерел, дослідити їхню внутрішньовидову структуру;
- охарактеризувати офіційні документи органів влади, навчальних закладів, програмні матеріали українських політичних партій і громадських організацій;
- проаналізувати матеріали загальнодержавної статистики в рецепції українських дослідників та неофіційну регіональну статистику: документацію українських товариств, гімназій та інтернатів;
- з'ясувати специфіку тогочасної української публіцистики;
- розглянути наукові праці як конкретно-історичне джерело в контексті розвитку української науки другої половини XIX – початку XX ст.;
- розкрити інформаційний потенціал джерел особового походження та встановити ступінь їхньої достовірності;
- проаналізувати зміст та сутність українських періодичних видань як джерел з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр.;
- з'ясувати особливості актуалізації джерел офіційного характеру та свідчень особового походження; виявити та дослідити неактуалізовані документи і матеріали офіційного характеру та джерела особового походження;
- сформулювати і обґрунтувати низку пропозицій та рекомендацій щодо подальшого пошуку і вивчення джерел з досліджуваної проблеми та

залучення їх інформаційних ресурсів до наукових праць.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації, з урахуванням сучасних досягнень історичного джерелознавства, *вперше*

– виявлено і сформовано комплекс джерел українського походження, що містять відомості про національно-культурний рух українців Галичини в 1848–1914 рр., здійснено його типологію та джерелознавчий аналіз, визначено інформаційний потенціал виявлених свідчень, розкрито їх міжвидові комунікативні зв'язки;

– проведена класифікація комплексу історичних джерел та їх різновидів дозволила залучити відповідні методи пізнання, обґрунтувати шляхи здобуття потенційної інформації для реконструкції національно-культурного руху в Галичині впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Вона відкриває додаткові можливості для компаративного дослідження джерел українського походження про національно-культурні процеси в інших регіонах України, зокрема на Волині, Закарпатті, Буковині та Наддніпрянщині;

– з'ясовано стан джерелознавчого та археографічного опрацювання означеної проблеми, досліджено особливості та форми актуалізації документів і матеріалів офіційного характеру й особових джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.;

– системно досліджено автобіографії, спогади та епістолярну спадщину провідних діячів національно-культурного руху українців Галичини, розкрито інформаційні можливості цього різновиду джерел, показано їх важливість для дослідження історії національно-культурних рухів;

– використовуючи історико-генетичний метод у процесі аналізу документів політичних партій, творів державних діячів і лідерів українського національного руху, показано трансформацію на межі ХІХ–ХХ ст. національно-культурного руху українців краю в національно-визвольний, що

суттєво актуалізував ідею політичної самостійності та соборності українських етнічних територій;

– введено до наукового обігу раніше не відомі джерела: близько 80 неопублікованих різнопланових документів громадських товариств (статути, звіти про роботу, службове листування), що регламентували національно-культурне життя Галичини; більше 30 неактуалізованих автобіографій українських громадсько-культурних діячів, зокрема Р.Заклинського, Т.Грушкевича, Ю.Панькевича; мемуари гімназійного професора В.Левицького; понад 100 неопублікованих листів діячів українського національно-культурного руху та низку інших джерел;

– *поглиблено* науково-методологічні підходи джерелознавчої концепції дослідження і типологізації історичних джерел українського походження про національно-культурний рух у Східній Галичині 1848–1914 рр.; дослідження історичних особливостей реалізації норм законодавства Австро-Угорської імперії з питань функціонування українських національно-культурних установ; опрацювання інформативності документації українських культурно-освітніх і громадсько-політичних організацій 1848–1914 рр. як історичних джерел національного руху в Східній Галичині; визначення класифікації й інформативних можливостей матеріалів періодичних видань; дослідження інформативного потенціалу наукових праць українських діячів як джерел національно-культурного руху в Східній Галичині в 1848–1914 рр.;

– *набуло подальшого розвитку* вивчення закономірностей наукового освоєння історичних джерел українського походження про національно-культурний рух у Східній Галичині 1848–1914 рр.; формування методологічного інструментарію евристичного опрацювання комплексу джерел з проблем національно-культурного руху в Східній Галичині 1848–1914 рр.; дослідження інформативності матеріалів громадської полеміки як історичного джерела; визначення методологічної основи з'ясування інформативності та специфіки джерелознавчої критики статистичних документів 1848–1914 рр., їх репрезентативності в масиві історичних джерел

національно-культурного руху в Східній Галичині.

Дисертаційна праця започатковує в історичному джерелознавстві та археографії багато в чому новий напрям студій – дослідження джерел з історії українського національно-культурного руху, які досі не були об'єктом спеціального і системного вивчення.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати сприятимуть подальшому збагаченню методологічних засад і методики джерелознавчих досліджень історії національно-культурного руху українців не тільки в Східній Галичині, але й інших регіонах України. Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальних курсах з джерелознавства історії України, у підготовці спецкурсів з історії українського національно-культурного руху та руху опору. Актуалізовані авторкою джерела українського походження допоможуть науковцям у проведенні конкретно-історичних студій, у написанні дисертацій, монографій, а також у створенні навчально-методичних посібників і науково-популярних видань.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійних наукових пошуків автора. У ній викладено власні концепції, ідеї та версії, а також особисті підходи, здійснені при розробці основних її положень. Напрацювання, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження апробовані на засіданнях кафедри історіографії і джерелознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, щорічних звітно-наукових конференціях кафедр університету, міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: Всеукраїнській науково-теоретичній конференції, присвяченій пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині Кирила Трильовського “Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття” (м. Коломия, 17 травня 2007 р.), Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження Головного командира УПА “Роман Шухевич в українському національно-визвольному русі ХХ століття” (м. Івано-Франківськ, 17–

18 травня 2007 р.), Міжнародній науковій конференції “Національна інтелігенція в історії та культурі України” (м. Вінниця, 23–24 жовтня 2008 р.), Міжнародній науковій конференції “Степан Бандера в українському національно-визвольному русі ХХ століття” (м. Івано-Франківськ, 11 грудня 2008 р.), Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю “Національна революція: загальноєвропейська традиція та український контекст” (Івано-Франківськ, 2–3 березня 2012 р.), Всеукраїнській науковій конференції “Україна в контексті Європейської історії” (Тернопіль, 25–28 березня 2014 р.), Міжнародній науковій конференції “Перша світова війна в історичній долі народів Центрально-Східної Європи” (м. Івано-Франківськ – Львів, 25–27 вересня 2014 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції “Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи” (м. Суми, 17 квітня 2015 р.), XXXVI Всеукраїнській науково-практичній конференції “Перспективні напрямки вітчизняної науки” (м. Запоріжжя, 29 грудня 2015 р. – 5 січня 2016 р.), Всеукраїнській науковій конференції “Іван Франко – видатний український націолог, письменник, громадський діяч” (м. Івано-Франківськ, 29 вересня 2016 р.), регіональній науковій конференції “Михайло Грушевський – видатний український історик, державний і громадсько-політичний діяч” (м. Івано-Франківськ, 24 листопада 2016 р.), Міжнародній практично-пізнавальній конференції “Наукова думка сучасності і майбутнього” (м. Дніпро, 22–30 грудня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в індивідуальній монографії “Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.)” та 50 наукових публікаціях, із яких 32 – у фахових виданнях України, 6 – у збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз, 2 – у закордонних наукових виданнях, 10 – у збірниках, опублікованих за результатами конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями, послідовністю та методологічною базою проведеного дослідження. Вона зорієнтована на логічну послідовність висвітлення джерел українського походження з історії

національно-культурного руху в Східній Галичині впродовж 1848–1914 рр. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, шести розділів, 15 підрозділів, списку використаних джерел і літератури (978 найменування). Загальний обсяг дисертації – 515 сторінки, з них 380 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан дослідження проблеми та її археографічного опрацювання

Незважаючи на те, що досі відсутні спеціальні джерелознавчі дослідження національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст., багато аспектів цієї актуальної проблеми знайшли відображення у загальних та тематичних працях з історичного джерелознавства, у джерелознавчих розділах дисертаційних робіт. Наявні праці, хоча й нерідко фрагментарно, але розкривають важливі сторони джерельно-інформаційного забезпечення історії національно-культурного руху галицьких українців. Оприлюднені праці та захищені дисертаційні роботи можна умовно розділити на чотири тематично-видових груп: 1) джерелознавчі вступи археографічних публікацій документів і матеріалів, здебільшого особового походження, другої половини XIX – початку XX ст.; 2) джерелознавчі розділи праць українських істориків Галичини міжвоєнного періоду; 3) джерелознавчі розвідки радянських та українських зарубіжних дослідників; 4) наукові дослідження джерел з історії національно-культурного руху українців, підготовлені в часи незалежності України.

Першу спробу ознайомити читачів з документами з цієї проблематики зроблено вже 1850 р. вченим та громадським діячем, безпосереднім учасником революційних подій Яковом Головацьким у праці “Исторический очерк основания Галицко-русской Матицы и справоздание первого собора ученых и любителей народного просвещения” [1]. На її сторінках з’явився статут культурно-просвітнього товариства від 1 червня 1848 р., протокол установчого зібрання громадської організації, програма першого з’їзду руських учених, усі промови, виголошені на засіданнях (Я.Головацьким, М.Куземським, М.Устияновичем, Р.Мохом та іншими), що тривали впродовж 19–26 жовтня 1848 р. На наш погляд, зазначена археографічна праця Я.Головацького є однією з найбільш ґрунтовних у його науковому доробку. Збірка документів

супроводжується науковою розвідкою вченого, яка певною мірою пояснює суть викладених документів.

Грунтовніше дослідження джерел з історії національно-культурного руху зародилося на початку ХХ ст., оскільки за півстоліття вже нагромадилося немало документів, котрі варто було опублікувати та зробити доступними для масового читача з огляду на значну інформаційну цінність. Серед них кількісно найбільшою була група епістолярних джерел, котрі оприлюднювалися переважно після смерті відомих громадсько-політичних і культурних діячів Галичини та Наддніпрянщини та розкривали різні аспекти національного руху. З-поміж тогочасних вчених помітний внесок у цю справу зробив Михайло Павлик, який зібрав, опрацював і видав більше десяти томів епістолярної спадщини свого вчителя та однодумця М.Драгоманова. У передмові до однієї з книг упорядник археографічного видання писав: "... важко добути від усіх галичан і дозвіл печатати не тільки їхні листи до Михайла Петровича, але й його листи до них. Нарешті й зібраного вже мною матеріалу галицького було би на кілька великих томів... Отже я поклав оповіщати переписку Михайла Петровича по малу, невеличкими групами, без огляду на систему і хронологію..." [2, с. 1]. В результаті копіткої праці М.Павлика було опубліковане його особисте листування з М.Драгомановим, листи вченого до відомої письменниці та громадської діячки Н.Кобринської, епістолярій одного з відомих діячів народовського руху о. Д.Танячкевича, адресований М.Драгоманову, взаємне листування Михайла Петровича з літераторами О.Борковським і О.Огоновським тощо [3; 4].

До публікації епістолярних джерел був причетний також Іван Франко. В праці "Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886", що вийшла у світ за його редакції, зазначалося: "Драгоманов на підставі особистих вражень не міг об'єктивно дивитися на галичан, в тім числі й на мене; в його листах тої об'єктивності ще менше, ніж у його друкованих працях... За те там, де Драгоманов свободний від особистого упередження, де він порушується в ширших межах ідейної дискусії і не зачіпає не любих йому осіб, його листи

можна назвати високими зразками епістольографії” [5, с. 8].

Публікацією епістолярію своїх сучасників займався також відомий галицький політик Олександр Барвінський. Зокрема, на сторінках редагованої ним газети “Руслан” та журналу “Правда” він неодноразово друкував листи до тогочасних лідерів українського руху свого покійного брата Володимира Барвінського (1850–1883), котрий протягом 1876–1880 рр. був редактором журналу “Правда”, а також засновником і першим редактором (1880–1883) найбільш авторитетної української газети “Діло”. Зокрема, на сторінках “Правди” згадане листування з’явилося у запровадженій О.Барвінським рубриці “Материяли до історії національно-культурного розвитку українсько-руського народу” [6]. Ще більш масштабною така видавнича діяльність була на сторінках контрольованої О.Барвінським газети “Руслан”. Так, з нагоди двадцятих роковин передчасної смерті брата, О.Барвінський опублікував з родинного архіву його листування з Володимиром Навроцьким. При цьому важливими є мотиви, якими видавець поділився з читачем, друкуючи листування брата: “В сім листі [...] багато вельми бистрих гадок, які би повинна взяти собі до серця не лише наша молодіж, але й поважні люди, що прийняли за народну політику. Може-б не було стільки політичних похибок і недомов, не було би стільки невиконаних і щораз змінюваних політичних програм, і може би обійшлося без неодної невдачі і розчаровання” [7, с. 2].

Безперечно, в зазначених археографічних виданнях матеріал часто недостатньо систематизований, без належного наукового супроводу. В них, як і в більшості подібних праць того часу, відсутні коментарі та примітки, що ускладнює розуміння змісту. Проте в передмовах до опублікованих листів М.Павлик, І.Франко та О.Барвінський вперше серед сучасників зробили спробу розкрити характер стосунків між громадськими діячами, літераторами, вченими, епістолярій яких публікували, і акцентували увагу на важливому значенні таких джерел для дослідження минулого.

Вагомий внесок у справу вивчення та популяризації епістолярної спадщини відомих представників українського національно-культурного руху

другої половини XIX – початку XX ст. зробив учений-філолог, професор Львівського університету Кирило Студинський. Варті уваги його праці: “З кореспонденції Якова Головацького в літах 1835–1849” (опубліковано 242 листи з бібліотеки “Народного дому” у Львові) [8], “Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–1862 рр.” (збірник містить 405 листів різних осіб) [9, с. 95], “З кореспонденції Дениса Зубрицького (рр. 1840–1853)” [10] та інші. Вони не лише актуалізували маловідомі епістолярні пам’ятки Я.Головацького та Д.Зубрицького, але й листи, адресовані їм, що друкувалися в хронологічній послідовності. Дослідницьку цінність мала ґрунтовна передмова автора, його коментарі до опублікованих листів. До видань було додано іменний покажчик. Загалом, археографічні праці К.Студинського є важливим внеском у створення джерельної бази для дослідження передумов зародження русофільського руху в Галичині в середині XIX ст. та його генези.

Кирило Студинський також причетний до публікації епістолярію П.Куліша, зокрема його листування з провідними діячами народовського руху в Галичині – А.Вахнянином та О.Партицьким. У передмовах до вказаних видань автор на основі опрацьованого ним епістолярію намагався пояснити, чому співпраця галицьких народовців з П.Кулішем не була успішною [11, с. 3]. Заслуговують на увагу окремі примітки упорядника, які зробили археографічні видання К.Студинського більш зрозумілими для тодішнього читача та сучасного дослідника.

Не менш цінними для дослідження взаємин між українцями Галичини та Наддніпрянщини є опубліковані листи письменника М.Коцюбинського до вченого-етнолога В.Гнатюка, з передмовою і коментарями останнього, що побачили світ 1914 р. [12]. Вони дозволяють простежити за виданням у краї літературних творів Михайла Михайловича “Дорогою ціною”, “В путях шайтана”; процесом написання повісті “Тіні забутих предків”, матеріал до якої він зібрав під час подорожей Гуцульщиною, зокрема у Криворівні, а також завдяки фольклорним та етнографічним збірникам, що надіслали йому галицькі вчені; містять чимало відомостей побутового та біографічного характеру.

Поряд з виданням епістолярію, в археографічних проектах вагоме місце посідала мемуаристика. Низка українських учених були причетні до видання спогадів про видатних громадських та культурних діячів, учасників українського руху. Такі мемуарні праці також з'явилися на початку ХХ ст. Зокрема, К.Студинський підготував до друку “Спомини з життя” свого тестя А.Вахнянина, децю доповнив їх та опублікував 1908 р., уже після смерті автора. При цьому К.Студинський зазначив: “При кінці подам деякі замітки з сучасних видань, на які покійник покликався, а які доповнять в дечім спомини. Не поминув також деяких листів Покійного, що рівнож в неоднім зілюструють Його жите та працю, працю дуже широку і запопадливу” [13, с. 7].

Видатний вчений-фізик Іван Пулюй в праці “Нові і перемінні звізди” [14], що була видана у Відні 1905 р., чималу увагу звернув на співпрацю між П.Кулішем і відомими діячами українського національного руху Галичини 80-х рр. ХІХ ст. Мемуари написані не лише на основі власних спогадів і спостережень, але й згадок дружини П.Куліша – Ганни Барвінок, листів, матеріалів галицьких періодичних видань тощо. Звісно, зважаючи на дружні взаємини між І.Пулюєм та П.Кулішем, праця, як і будь-які інші спогади, не позбавлена суб'єктивних оцінок.

Цінні своїм інформаційним потенціалом відгуки про буковинського письменника Ю.Федьковича, який публікував свої твори на сторінках галицьких періодичних видань. Їх зібрав, упорядкував та опублікував спочатку в “Літературно-науковому віснику” (далі – ЛНВ), а згодом окремою брошурою педагог та літературознавець Роман Заклинський. До праці “Спомини про Федьковича” [15] ввійшли спогади про нього о. О.Слюсарчука, фольклориста та етнографа М.Бучинського, батька Марка Черемшини – І.Семанюка. Відзначимо археографічну культуру видання: упорядник видання зробив багато приміток, що пояснюють малозрозумілі для тодішнього читача географічні назви, коментують прізвища тощо.

Серед праць кінця ХІХ – початку ХХ ст., що мають джерельне значення, заслуговує уваги книга “Драгоманов М.П. 1841–1895. Єго юбилей, смерть,

автобіографія і спис творів”, що вийшла за редакцією М.Павлика [16]. До неї ввійшли привітання українських громадських та культурних діячів і телеграми зарубіжних вчених з нагоди святкування тридцятилітнього ювілею наукової діяльності М.Драгоманова, надгробні промови, виголошені на його похороні, телеграми зі співчуттями рідним, некрологи в газетах, бібліографія опублікованих творів Михайла Петровича тощо. Впорядкована та опублікована М.Павликом праця мала суттєве значення для дослідження життєвого шляху, наукового доробку вченого та його взаємин із галицькою культурною елітою.

Джерелознавчі сюжети присутні в науковій розвідці історика та журналіста Івана Созанського “З літературної спадщини Василя Ільницького” [17], що побачила світ на сторінках “Записок НТШ” 1905 р. Автор подав аналіз громадської та педагогічної праці В.Ільницького крізь призму співпраці з відомими його сучасниками – А.Могильницьким, М.Устияновичем та ін. У додатках до статті вміщено чимало різнопланових документів, що розкривають події національно-культурного руху в 1848–1870 рр.

Вагомий внесок у розгортання джерелознавчих студій на початку ХХ ст. зробив літературознавець і фольклорист Михайло Возняк. У передмові автора до праці “Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича”, що була опублікована у Львові 1911 р., зазначалося: “...сама автобіографія заслуговує на видрукуванє в тексті не тільки як одна з пам’яток письменницької спадщини Володимира, але й як документ першої ваги для історії нашої літератури й культури... Рукопись сеї автобіографії перейшла з бібліотеки Омеляна Огоновського в архів “Просвіти”. Текст автобіографії подаю у нинішній правописі, справляю знаки перепинання, але мову лишаю цілком ненарушною” [18, с. 7]. Відзначимо, що подібні правила при публікації архівних документів ХІХ–ХХ ст. використовує й сучасна українська археографія.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. в Східній Галичині суттєво активізувалися українознавчі наукові дослідження завдяки плідній діяльності НТШ, яке очолював М.Грушевський. Погоджуємося з Ларисою Заник, що саме на цей період припав найбільш плідний етап вивчення в краї революційних

подій 1848–1849 рр., коли вони стали предметом наукових зацікавлень плеяди істориків-інтелектуалів, більшість з яких була просякнута ідеями романтизму. На характер досліджень істотно впливала не лише належність авторів до певних політичних течій: русофільства (Філіп Свистун, Осип Мончаловський, Денис Зубрицький), народовства (Кость Левицький), радикалізму (Іван Франко, Михайло Павлик, Лев Бачинський) [19, с. 5], але й обмежене джерельне підґрунтя їхніх наукових розвідок. У праці “Матеріали і уваги до історії австро-руського відродження 1772–1848” І.Франко з цього приводу зазначив: “Офіціальні архіви судові і адміністраційні з тих часів ще закриті для науки, а ті рукописні та усні відомості і матеріали, які заховались в приватних руках, занадто уривкові, не раз дрібні і случайні, так що тільки систематичне їх збирання, публікування і вияснювання може звільна поповнити наше знання про тодішні відносини” [20, с. 403].

Звернули увагу тодішні дослідники (Ярослав Гординський, Євстахія Тишинська, В’ячеслав Будзиновський, Михайло Лозинський) також на витoki русофільства в краї. Вони слушно вбачали в галицькому “москвофільстві”, з одного боку, своєрідну реакцію проти нищення царизмом української національної ідеї на підросійській Україні, а з іншого – наслідок пропольської політики австрійських властей. Ярослав Гординський, Іван Верхратський і Тит Ревакович увійшли в історіографію як дослідники діяльності ранніх народовців у 60-х рр. XIX ст., що вивчали культурний рух у Галичині під кутом зору утвердження національно-політичної самобутності українців краю. Русофільська історіографія, представники якої (Філіпп Свистун, Осип Мончаловський, Дмитро Марков) групувалися навколо Ставропігійського інституту, виробила власну концепцію культурного розвитку галицьких русинів, згідно з якою вони вважалися частиною єдиного загальноруського простору, а їхнє національне відродження полягало в розвитку “общерусской” етнічної свідомості, збереженні етимологічного правопису тощо. У цілому праці діячів різних ідейних напрямів кінця XIX – початку XX ст. – як українофільського, так і русофільського спрямування – були написані

сучасниками подій, частина з яких брала активну участь у громадському житті краю. Поділяємо думку сучасного вченого Ігоря Райківського, що вони не лише заклали перші “цеглини” в наукове розуміння складного і неоднозначного процесу формування новочасної національно-політичної свідомості в півдавстрійській Галичині ХІХ – початку ХХ ст., але й стали цінними джерелами до вивчення українського національно-культурного руху [21, с. 30–33].

Низка наукових розвідок, опублікованих наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., була присвячена різним аспектам цього руху. Зокрема, Володимир Дорошенко зробив одну з перших спроб проаналізувати діяльність НТШ у дослідженні “Наукове товариство імени Шевченка у Львові (1873–1892–1912 рр.)” [22], театральне мистецтво зазначеного часового проміжку знайшло відображення у працях “Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині ХІХ ст. (замітки й матеріали)” М.Возняка [23], “Русько-український театр (Історичні обриси)” І.Франка [24], матеріали про роботу культурно-просвітніх товариств зібрав та проаналізував М.Павлик у науково-публіцистичній розвідці “Про русько-українські читальні” [25]; літературний процес у краї у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. висвітлено в літературознавчих дослідженнях: шеститомнику “Історія літератури руської” О.Огоновського (залишилося незавершеним через смерть автора) [26], п’ятитомному виданні “Галицько-руська бібліографія ХІХ-го століття” І.Левицького [27; 28] (спробував зібрати повну інформацію про праці, написані, починаючи з 1772 р., кириличним і громадянським шрифтом та розвідки латинською, німецькою, польською та іншими мовами, авторами яких були уродженці Галичини), “Нарисах історії української літератури до 1890 р.” І.Франка [29] (автор зробив огляд української літератури з киево-руського періоду нашої історії до сучасних йому подій) тощо; мовно-правописна проблематика в Галичині показана в працях “Література російська, великоруська, українська і галицька” М.Драгоманова [30], “Етимологія і фонетика в южноруській літературі” І.Франка [31] та інших. Автори згаданих наукових розвідок, переважно відомі галицькі вчені та громадсько-культурні

діячі, з одного боку, спробували залучити доступні їм джерела (публікації з періодичних видань, епістолярну спадщину; автобіографії тодішніх літераторів, які були написані на прохання авторів літературознавчих праць, зокрема Омеляна Огоновського, Івана Левицького) та історіографічний матеріал, а з іншого – власні спостереження та оцінки подій, учасниками й свідками яких були, що надало їхнім студіям публіцистичний відтінок.

Створення статистичної комісії НТШ 1906 р. започаткувало організоване вивчення групою дослідників українського питання у статистичному аспекті. Пропозиція про її створення належала Станіславу Дністрянському. Як професор кафедри австрійського цивільного права, він немало зробив у плані доступності українцям конституційних прав; залучаючи статистичні дані доводив, що вони мають всі підстави для реалізації політичних та національно-культурних прав, гарантованих Основним законом держави.

Програма діяльності статистичної комісії НТШ спрямовувалася передовсім на потреби обґрунтування автономії Східної Галичини. З 1909 р. комісія почала видавати “Студії з поля суспільних наук і статистики”. Спочатку їх видавав М.Грушевський, а з третього тому – В.Охримович. Усього вийшло п’ять томів цього видання, з них три до 1914 р. [32, с. 176]. Цінними в контексті дослідження обраної проблематики стали наукові праці, опубліковані членами статистичної комісії, зокрема “Національна статистика”, “Реформа виборчого права в Австрії” С.Дністрянського, “З поля національної статистики галицьких середніх шкіл”, “Конфесійні і національні переміни в галицьких середніх школах в рр. 1896–1908” С.Барана, “З поля національної статистики Галичини” В.Охримовича, “Наші народні школи і їх потреби”, “Середні школи в Галичині в рр. 1875–1883”, “Що коштують наші школи”, “Число русинів у Австрії”, “Скільки нас є ?” І.Франка та низка інших.

Початок ХХ ст. знаменував появу української мемуаристики, розквіт якої припав на наступний – міжвоєнний період. Так, в останні передвоєнні роки своїми спогадами про події українського відродження у Галичині поділився з українською громадою О.Барвінський [33; 34]. Важливою особливістю

“Споминів” є їхня насиченість фрагментами листів до галицького політика першочергових діячів українства другої половини XIX – початку XX ст.: В.Антоновича, П.Куліша, О.Кониського, М.Лисенка, М.Грушевського та ін. Звісно, вони були наведені без необхідного археографічного супроводу, але надзвичайно коректно відтворювали зміст оригіналів і містили цікаві авторські коментарі та спостереження.

Таким чином, у другій половині XIX – на початку XX ст. відомі українські вчені започаткували публікацію та дослідження неопублікованих історичних джерел, намагаючись зацікавити широке коло читачів матеріалами з історії національно-культурного руху українців Галичини, заклали методологічні основи археографічних видань та започаткували наукові дослідження із зазначеної проблематики.

У міжвоєнний період продовжилося дослідження джерел з історії краю другої половини XIX – початку XX ст. На цьому терені надалі плідно працював академік АН УРСР, професор Львівського університету М.Возняк. Заслугує уваги підготовлена ним розвідка “Листування І.Франка та М.Драгоманова”, публікація адресованих Івану Яковичу листів А.Чайковського, К.Устияновича, М.Коцюбинського, Е.Ожешко, О.Рошкевич у його наукових статтях. Дослідженню діяльності І.Франка М.Возняк присвятив півтори сотні своїх наукових праць. Зокрема, 1927 р. ним було опубліковано дві невідомі автобіографії письменника [35]. Ця праця засвідчила, що М.Возняк не лише вводив до наукового обігу нові джерела, але й робив їх критичний аналіз, порівнюючи опрацьовані ним матеріали з іншими документами. Така робота вченого дозволила йому в примітках уточнити окремі дати, перекручені слова тощо. Варто зазначити: окремі неточності були зумовлені тим, що одну з автобіографій переписувала на чистовик дружина І.Франка, іншу – він по пам’яті диктував своєму сину.

З погляду джерелознавства представляє інтерес праця академіка К.Студинського “Зустріч Ольги Косачевої з Мелітоном Бучинським 1872 р. До історії єднання Великої України з Галичиною” [36], у якій фігурують унікальні

свідчення, опрацьовані методом критичного аналізу. Вчений звернув особливу увагу на неопубліковані документи, що зберігалися у бібліотеці НТШ у Львові, в архіві Українського наукового інституту у Варшаві, на автобіографію Олени Пчілки, листи М.Драгоманова до М.Бучинського, статті з часопису “Правда”, літературного альманаху “Перший вінок” тощо. Ретельне опрацювання джерел дозволило автору зробити висновок, що знайомство Олени Пчілки з відомими галицькими громадськими та культурними діячами “викликало в її душі симпатії до Галичини й того духовного життя, що в ній розвивалося” [36, с. 13].

На особливу увагу в контексті дослідження нашої проблематики заслуговує науковий доробок відомого бібліографа та історика В.Дорошенка, зокрема його праця “Галичина й Велика Україна. Зв'язки й зносини наддніпрянських Українців із наддністрянськими та участь їх у культурнім і громадським життю Галичини” [37], де автор, трактуючи джерела, послідовно відстоював концепцію про визначальний вплив наддніпрянсько-українських діячів на національно-культурний рух у краї. На його думку, Галичину перетворили на “український П'ємонт” східноукраїнські політичні емігранти й літератори [21, с. 38].

У міжвоєнний час плідну археографічну діяльність проводили представники львівської історичної школи М. Грушевського. Зокрема, у статтях, присвячених зв'язкам із галицьким регіоном В.Антоновича [38], М.Грушевського [39] та Ф.Лебединцева [40], М.Кордуба опублікував низку віднайдених ним епістолярних та мемуарних джерел. При цьому увагу звертає висока археографічна культура публікації документального матеріалу, засвоєна у професійному спілкуванні з учителем.

Немало у справі збагачення джерелами історії українського національно-культурного руху на галицьких теренах зробив також О.Барвінський. Насамперед вкажемо на найбільш вагомий його здобуток у цій справі – продовження справи публікації власних мемуарів, які видавалися як статті на сторінках тогочасної періодики [41]. Поряд зі “Споминами” О.Барвінському також належить низка публікацій, присвячених різним аспектам національно-

культурного життя галичан у досліджуваний період, в яких уперше наводилися джерельні свідчення (епістолярій, мемуари, документальні джерела), які відкриті у багатому архіві визначного діяча. Для прикладу наведемо його цікаву розвідку, присвячену заснуванню кафедри української історії у Львівському університеті в середині 1890-х років і справі її обсадження, в якій він актуалізував незнані перед тим сучасникам епістолярні джерела [42].

Потужну археографічну працю у міжвоєнний час, незважаючи на відсутність фінансової опіки з боку польської держави, продовжувало НТШ. Багато уваги на сторінках видань товариства було відведено джерельному забезпеченню процесу осмислення феномену національно-культурного руху в Галичині автономічної доби. Наприклад, М.Возняк видав низку незнаних листів О.Кониського до М.Дикарева [43].

У міжвоєнний період Ставропігійський інститут, що перейшов на відверто москвофільські позиції, публікував матеріали про діячів русофільського руху другої половини XIX – початку XX ст., у яких ішлося про їх важливу роль у відстоюванні народних інтересів, тоді як народництво гостро критикували за “сепаратизм” і “зрадництво”. Проте москвофільські історики до 1939 р. так і не створили цілісної картини розвитку власної течії. Натомість, використовуючи комплексний підхід до джерел, одним із перших це спробував зробити багатолітній член НТШ Микола Андрусак [21, с. 40].

У цей час також з’явилася низка науково-популярних та інформаційних видань з нагоди ювілеїв діяльності народовських національно-культурних товариств краю, створених у другій половині XIX – початку XX ст., зокрема “Просвіти”, Українського педагогічного товариства (далі – УПТ) [44], “Взаємної помочі українських вчителів” [45], “Учительської громади” [46], НТШ [47; 48], при підготовці яких використано чимало як опублікованих, так і ще неактуалізованих джерел, що зберігалися в архіві тієї чи іншої громадської організації. Однак, зважаючи на належність авторів вищевказаних видань до товариств і ювілейних характер публікацій, вони не змогли, на основі критичного аналізу джерел, об’єктивно оцінити діяльність громадських

інституцій.

З-поміж наукових праць міжвоєнного періоду не можна оминати першу частину дослідження театрального критика Степана Чарнецького “Нарис історії українського театру в Галичині” [49], що створене на широкій джерельній базі. В ньому проаналізовано протоколи засідань та звіти про діяльність товариства “Руська бесіда”, що організовувало роботу української професійної трупи, матеріали про діяльність театального колективу з українських (“Діло”, “Зоря”, “Шляхи”) та польськомовних періодичних видань, спогади громадсько-політичних та культурних діячів, що стосуються вищевказаної проблематики тощо. Залучення до наукового обігу широкого кола неопублікованих матеріалів, критичний аналіз уже надрукованих джерел дав можливість автору наукової праці написати ґрунтовне, як для свого часу, наукове дослідження про український театральний рух у Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст.

Немало у справі джерельного збагачення та археографічного опрацювання проблеми вивчення українського національно-культурного руху в Галичині автономічної доби було зроблено і поза галицькими теренами. Насамперед, згадаємо діяльність створеної та очолюваної М.Грушевським Комісії Західної України (1925–1929 рр.), в якій у спільній археографічній праці об’єдналися порізнені збручанським кордоном українські історики – переважно, учні автора “Історії України-Руси” зі старої галицької та нової київської шкіл. Наслідком роботи Комісії стала підготовлена до друку збірка праць “Західна Україна”, що містила унікальні епістолярні та мемуарні джерела [50; 51; 52].

Спеціально проблемі розбудови джерельного підмурівку вивчення українського національно-культурного руху XIX – початку XX ст. було присвячене інше започатковане М.Грушевським неперіодичне видання – “За сто літ. Матеріяли з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття”. Відзначимо, що дослідники цього видання вказують на надзвичайно зацікавлену позицію головного редактора у формуванні його

тематичних пріоритетів: “Епістолярні джерела свідчать про особисту активну участь М.Грушевського у формуванні редакційного портфеля “За сто літ”, його безпосереднє сприяння місцевим дослідникам, ініціативу щодо розробки тих чи інших сюжетів, архівних пошуків матеріалів до збірника” [53, с. 243]. У передмові до першої книги М.Грушевський багато уваги відвів своєму баченню важливості окресленого періоду. “Сто літ”, поставлені на титулі цього збірника, – вказує він, – відділяють нинішні соціальні, національні й політичні досягнення Українського народу від перших скромних зав’язків нових течій: початків культу народніх селянських мас, як носіїв українського національного типу, перших проявів національного романтизму, ідеалізації української минувшини, козаччини, державницьких традицій, – що виявило себе в різних заходах і творах другого й третього десятиліття XIX в.” [54, с. III]. В шести книгах цього видання уперше побачило світ чимало важливих джерел для вивчення національно-культурного руху галичан доби національного відродження. Згадаємо хоча б публікації М.Возняка [55; 56; 57], І.Айзенштока [58], А.Степовича [59], А.Трегубової [60], М.Мочульського [61] та ін.

Подібні джерелознавчі завдання були поставлені М.Грушевським і у відродженому у міжвоєнному часі журналі “Україна”. В археографічному плані акцент в “Україні” було зроблено саме на публікації документів XIX – початку XX ст., що висвітлювали суспільний та інтелектуальний рух на всіх українських, втім, і східногалицьких теренах. Ці матеріали були зібрані в окремій рубриці “Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початку XX ст.”. Запровадження цієї рубрики пояснювалося М.Грушевським такими мотивами: матеріали XIX – початку XX ст. становили найбільш занедбану частину української документальної спадщини, що з огляду на цензурні утиски та незначну часову відстань вочевидь була недооцінена в археографії попередньої доби; джерела на сторінках “України” повинні були доповнити зміст інших археографічних видань, де акцент було зроблено на більш ранніх історичних періодах; в другій половині 20-х років відчувалося зацікавлення проблематикою (особами, подіями та фактами), що передувала

революційним часам. Завдяки редакторському таланту М.Грушевського, в рубриці “Матеріали з громадського і літературного життя України ХІХ і початку ХХ ст.” вперше були опубліковані важливі для реконструкції національно-культурного руху галичан джерельні матеріали М.Возняком [62; 63], С.Глушком [64], Я.Гординським [65], К.Грушевською [66], І.Житецьким [67] та ін.

Археографічна діяльність очолюваної М.Грушевським “України”, крім згаданої джерельної ваги, мала важливий рефлексивний ефект. Він полягав у тому, що заохочені увагою редакції “України” до подій недавнього минулого ще живі його свідки, розпочали написання мемуарів, де виклали своє бачення важливих для українства подій і фактів. “Редакція “України”, – писав М.Грушевський, – із свого боку безпосередньо спонукала до споминів цілий ряд представниць і представників старших і молодших поколінь, як от Олену Пчілку, Ірину Вол. Антонович, Л.Ф.Мищенко, М.М.Грінченко, Н.Д.Романович-Ткаченко, Гн.П.Житецького, А.В.Верзилова, І.О.Косака, М.М.Мочульського та ін.” [54]. Мемуари згаданих діячів оперативно друкувалися на сторінках “України” та інших видань, що редагувалися М.Грушевським.

Доволі помітною археографічна діяльність українських інтелектуалів у напрямку розбудови джерельного комплексу осмислення проблеми українського національно-культурного руху в Східній Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. була й за межами наших етнічних земель. Помітна українська інтелектуальна еміграція в європейських країнах у міжвоєнний час зосередилася на вивченні досвіду Визвольних змагань, втім, і з’ясуванні феномену галицького “П’ємонту”. Проте більшість видавничих проектів так і не були реалізовані друком, з огляду на хронічні фінансові негаразди. Найбільш благополучною у цьому сенсі була ситуація в Українському Науковому Інституті у Варшаві. За дев’ять років свого існування, Інститут видав п’ятдесят томів “Праць”, серед яких для теми нашого дослідження особливий інтерес мають спогади Олександра Лотоцького

“Сторінки минулого” та публікація архіву М. Драгоманова, у першу чергу, його розлогого епістолярію [68; 69].

Підсумовуючи огляд джерелознавчих праць міжвоєнного періоду, варто зазначити, що для дослідників цього часу важливим було залучити якомога більше різнопланових джерел, що дозволило їм зробити реконструкцію окремих подій з історії національно-культурного руху українців краю означеного часового проміжку. Чимало з них і до сьогодні не втратили своєї наукової ваги.

Помітний слід у вивченні та публікації документів з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. залишила радянська історіографія, особливо в період з другої половини 1950-х рр. Однак археографічна праця тодішніх учених мала виразний заідеологізований характер, зосереджувалася в основному на публікації та тлумаченні матеріалів із соціально-економічної і політичної історії, дослідженні класової боротьби і революційно-визвольного руху на основі партійно-класового підходу тощо.

Упродовж 1960–1980-х рр. з’явився ряд документальних збірників і досліджень, присвячених зазначеній проблематиці, з відповідними вступними статтями джерелознавчого та археографічного характеру. Зокрема, 1979 р. працівники Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника АН УРСР опублікували опис рукописів архіву М.Шашкевича, що зберігався у фондах цієї наукової установи [70]. Ця публікація надала можливість дослідникам отримати коротку інформацію про зміст оригінальних творів громадського діяча та письменника, його листів, біографічних матеріалів тощо. Безперечно, така розвідка мала важливе джерелознавче значення та дещо полегшувала працю науковців, які працювали з матеріалами архіву М.Шашкевича. Цінні узагальнення аналітичного характеру містять статті Я.Дашкевича “Архів Івана Франка” [71], А.Кульчицького “Марко Черемшина в документах і матеріалах львівських архівів, бібліотек і музеїв” [72], О.Купчинського “Документи львівських архівів про Івана Труша” [73] та інших, що з’явилися на сторінках

радянських періодичних видань.

Серед опублікованих джерел привернули увагу твори відомих громадсько-політичних діячів. Ідеться, зокрема, про двотомник “Літературно-публіцистичні твори” М.Драгоманова, який плідно співпрацював з українцями Галичини наприкінці ХІХ ст. До нього ввійшли автобіографії, спогади, частково епістолярна спадщина та публіцистика відомого громадського діяча та вченого, які супроводжувалися ґрунтовними примітками, що неабияк полегшували роботу дослідників з вищевказаними джерелами [74].

Цінними мистецтвознавчими джерелами з історії українського культурного руху є спогади сучасників про засновника української національної музичної школи М.Лисенка, впорядковані сином Остапом, що максимально ввібрали велику кількість розпорошених у періодичній пресі і неопублікованих текстів тих авторів, твори яких можна було вмістити в умовах тодішньої радянської цензури. До збірки ввійшли згадки про видатного композитора відомих галицьких громадських діячів, які мали нагоду з ним спілкуватися: К.Студинського, Олександра та Василя Барвінських [75]. Мемуари композитора та науковця Філарета Колесси про М.Лисенка написані на основі не тільки власних спостережень, але й архівних та опублікованих документів, тодішніх наукових та публіцистичних праць; оприлюднено листи Миколи Віталійовича до Ф.Колесси, що містять коментарі останнього [76]. Слід зазначити, що праця галицького митця позбавлена будь-яких ідеологічних штампів. Натомість вони присутні в іншому збірнику мемуарних праць – “Вінок спогадів про Заньковецьку”, що був опублікований 1950 р. у Києві, за редакцією та впорядкуванням радянських дослідників О.Ватулі, П.Долини, П.Перепелиці. Незважаючи на те, що відомий галицький актор кінця ХІХ – початку ХХ ст., згодом заслужений артист УРСР, лауреат Сталінської премії Іван Рубчак у своїх споминах, що вміщені у вищевказаній праці, зазначив: “Писати мені сьогодні про Марію Костянтинівну не так вже легко, бо й пам’ять уже не та, бо й серце стискається з жалю, що її нема вже між нами і що вона не може брати участь у тому грандіозному будівництві, яке зараз під

безпосереднім керівництвом нашого мудрого вождя товариша Сталіна розгорнулося по всій радянській країні” [77, с. 129], його спогади про гастролі М.Заньковецької в містах і селах Галичини впродовж 1905–1906 рр. є змістовними та підтверджуються іншими джерелами. Такий висновок робимо, порівнюючи їх із мемуарами Миколи Садовського “Мої театральні згадки. 1881–1917” [78] (опубліковані в радянській Україні 1930 р.), який у цей час був режисером галицької професійної театральної трупи. Змістовну мемуарну розвідку галицького журналіста та громадського діяча Євгена Олесницького “Кропивницький в Галичині” (вперше побачила світ у часописі “Діло” 1910 р.) та коректні коментарі (без ідеологічного нашарування) до неї вмістили упорядники видання “Спогади про Марка Кропивницького” [79], що побачило світ 1990 р.

Цікаві матеріали про творчий шлях та громадську працю славетної української оперної співачки зібрав та опублікував журналіст і музикознавець Михайло Головащенко у двотомній праці “Соломія Крушельницька. Спогади, матеріали, листування” [80], що була видана в Києві 1979 р. Маємо й ряд інших досліджень, де автори за допомогою опублікованих джерел зробили спробу з’ясувати роль відомих українських митців у національно-культурному житті Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

У процесі підготовки повних або часткових видань творів українських літераторів, до яких влада ставилася лояльно або використовувала їхній життєвий шлях для пропаганди своїх постулатів, у радянський період було запроваджено до наукового обігу чимало листів, публіцистичних праць, автобіографій письменників, які працювали впродовж зазначеного часового проміжку, та спогадів про них. Одним із перших за цю справу взявся відомий у краї наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. педагог та літературознавець, а після Другої світової війни доцент кафедри української мови і літератури Львівського університету Денис Лукіянович. Оpubліковані ним листи О.Рошкевич до І.Франка, хоча й містять чимало цікавої інформації для дослідження національно-культурного руху, проте є важкими для сприйняття, оскільки

опубліковані так званою “драгоманівкою”, яка ґрунтувалася на фонетичному принципі, але мала суттєві розбіжності з сучасним правописом [81]. Цінні відомості про громадську та наукову працю Івана Яковича вміщено в збірнику “Іван Франко: документи і матеріали. 1856–1965” [82], у перших трьох розділах якої оприлюднено джерела, що зберігалися в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника, Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), Державному архіві Львівської області (далі – ДАЛО), в періодичних виданнях тощо. Примітки до нього містять неабияке ідеологічне навантаження, але суттєво не знижують рівень збірника документів. Те ж стосується і п’ятдесяти томного видання творів І.Франка, де було опубліковано чимало зі спогадів, епістолярію та публіцистики видатного громадсько-політичного діяча та вченого. Серед них на особливу увагу, в контексті дослідження нашої проблематики, заслуговують три томи листів Івана Яковича [83], його статті літературно-критичного, суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, які дозволяють прослідкувати за різними аспектами національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Натомість син письменника Тарас Франко у праці “Про батька. Статті, оповідання, спогади”, опублікованій 1964 р., вмістив інформацію, що стосувалася переважно побутового життя родини [84]. Редактори видання з цього приводу зазначили: “В спогадах знаходять місце часто дуже дрібні деталі життя і побуту великого письменника, які не становлять, власне, ніякої цінності” [84, с. 178]. З погляду історії повсякдення, таке твердження є сумнівним, адже тут має значення прихована інформація, яка часто закодована в “дрібницях”. Своє власне ставлення до переосмислення опублікованих джерел особового характеру видавці висловили таким твердженням: “Отже, слід подумати про те, щоб показуючи перед читачем життя Каменяра, відкинути не тільки випадкове, не потрібне, а й очистити пам’ять про нього від буржуазно-націоналістичного намулу, від писанини тих людей, які намагалися

паплюжити чесне ім'я революціонера-демократа Івана Франка. Це вже завдання дослідників, які будуть писати широкі монографії про життя і діяльність великого письменника..." [84, с. 178]. Збірники спогадів про Великого Каменяра публікувалися у 1956, 1966, 1972 та 1982 рр. Їх упорядниками були радянські вчені-франкознавці Олексій Дей та Михайло Пархоменко. Вони підготували до друку спогади тих сучасників письменника, до яких радянська влада ставилася лояльно. Незважаючи на це, в них багато пропущених слів, речень, переставлені місцями абзаци тощо.

Не оминула радянська історіографія джерел щодо літературної і громадської праці В. Стефаника. Чи не найбільше їх вміщено в другому та третьому томах повного зібрання творів письменника, що побачили світ відповідно 1952 і 1954 рр. [85; 86]. У них опублікували автобіографічні та публіцистичні твори Василя Семеновича, його епістолярну спадщину. Не менш цікавою є праця "Василь Стефаник у критиці та спогадах. Статті, висловлювання, мемуари" [87], видана 1970 р. Важливими для дослідження обраної теми стали матеріали першого розділу "Василь Стефаник в українській дорадянській критиці". Обидва видання заслуговують, на наш погляд, на увагу дослідників, враховуючи ґрунтовні передмови та примітки, що супроводжували публікацію джерел. Інші спроби прослідкувати за громадською та культурною діяльністю письменника були зроблені літературознавцем Федором Погребенником у працях "Василь Стефаник: життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях" [88], що мала науково-популярний характер та "Співець знедоленого селянства. Відзначення сторіччя з дня народження Василя Стефаника. Збірник документів і матеріалів" [89]. Для вивчення громадської праці українських літераторів Галичини неабияке значення мають також опубліковані радянськими дослідниками автобіографії, публіцистика, листи Н. Кобринської [90] та Марка Черемшини, а також спогади про них, написані їхніми родичами та колегами [91].

Чимало цінної інформації про співпрацю українських письменників Галичини, Буковини та Наддніпрянщини містять матеріали збірників творів

Лесі Українки [92; 93], М.Коцюбинського [94], П.Грабовського [95], І.Котляревського [96], О.Кобилянської [97] та інших. Безперечно, редактори радянських видань, незважаючи на те, що намагалися всебічно показати їх внесок у розвиток літературного руху і громадську діяльність, все ж таки підбирали документи, особові джерела та публіцистику таким чином, щоб ніщо не суперечило основним постулатам комуністичної партії. Як правило, з цією метою пропускали в них окремі слова, речення, абзаци. Зокрема, особливо зневажливе ставлення до публікації праць Лесі Українки було у тритомному (російськомовному) зібранні її творів, що побачило світ 1950 р., де замість пропущених фраз у листах навіть не поставлено крапок. Проте в наступних збірниках радянських часів видання свідчень про співпрацю видатної письменниці з українцями Східної Галичини було зроблено більш коректно.

З цього приводу сучасний дослідник Володимир Качкан зазначає: “Треба однозначно наголосити на тому, що у радянську добу публікування епістолярію або ж з нього вибраного не носило системного характеру. Скажімо, навіть коли готувалися до видання запрограмовані одно- чи п’ятитомники, як правило, у київських видавництвах “Дніпро” або ж “Наукова думка” таких корифеїв красного письменства, як Ю.Федькович, І.Карпенко-Карий, О.Кобилянська, І.Котляревський, М.Коцюбинський... то у них у кращому розумінні відводили місце для листування – “на сам кінець”, і то добиралися з ідеологічних міркувань найнейтральніші тексти, у яких був відсутній явно виражений українознавчий фермент” [98, с. 9].

Окрім археографічних видань та джерелознавчих розвідок, національно-культурний рух українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. також знайшов своє відображення на сторінках радянських монографічних видань. Серед них варто виокремити написану на широкій джерельній базі ґрунтовну наукову працю відомого вченого Степана Макарчука [99], присвячену етносоціальному розвитку та національним відносинам на західноукраїнських землях в так званій “австрійський період” нашої історії, яка не втратила свого значення і до сьогодні. Однак, зважаючи на ідеологічну

кон'юнктуру, національно-культурні процеси в краї в ній не отримали об'єктивного висвітлення. Значний інтерес у радянських науковців, через пріоритетність дослідження класової боротьби, викликала революція 1848–1849 рр. у Галичині. Феодосій Стеблій назвав серед найбільших її здобутків, крім скасування кріпацтва і перетворення галицького суспільства з феодального на буржуазне, активізацію національної свідомості [21, с. 43]. Значною мірою такі висновки вчений зробив на основі аналізу актуалізованої ним публіцистичної праці Василя Подолинського “Слово перестороги”.

Чи не найбільш упереджений підхід до джерел спостерігаємо в книгах Віктора Малкіна, що заклали основу радянської історіографічної версії москвофільства, у яких виток, еволюцію і політичне обличчя цієї течії розглянуто крізь призму поширення в Східній Галичині російськомовної літератури, починаючи з діяльності “Руської трійці”. Подібний дискурс також присутній у 8-томній “Історії Української РСР”, де москвофільський рух трактувався як реакційна суспільно-політична течія, соціальною основою якої були поміщики і реакційне уніатське духовенство, що вірно служило російському царизму, а галицькі народовці були віднесені до ліберально-буржуазного суспільно-політичного напрямку, що складався переважно з націоналістично налаштованої інтелігенції, уніатського і православного духовенства [21, с. 44]. НТШ, “Просвіта”, Українське педагогічне товариство та інші культурно-просвітні об'єднання, без жодних покликань на джерела, розцінювалися в радянських енциклопедичних виданнях як організації “буржуазно-ліберального напрямку”, що “співпрацювали з Польщею” та допомагали їй “асимілювати українське населення” [100].

Натомість українська зарубіжна історіографія цієї проблематики була позбавлена ідеологічного тиску. Зокрема, ґрунтовне джерелознавче дослідження епістолярної спадщини Лесі Українки зроблено одним з дослідників її творчості – Петром Одарченком [101]. У його науковій статті здійснено порівняльний аналіз автографів з опублікованими листами письменниці, вказано на недоліки як радянських, так й інших видань, що

побачили світ до 1971 р., де опубліковано епістолярій Лесі Українки.

Український публіцист і письменник Тома Кобзей у праці “Великий різьбар українських селянських душ” [123], присвяченій його дядьку Василю Стефанику, окрім своїх коротких спогадів про письменника, вмістив його маловідому мемуарну працю “Про ясне минуле” та цікавий коментар до неї, згадки про Василя Семеновича відомих учених та громадських діячів, які співпрацювали з ним, невеличку частину епістолярної спадщини галицького літератора. Безперечно, цих джерел не стосувалися жодні цензурні обмеження. Хоча варто зазначити, що в цілому вони потребують значно ґрунтовніших коментарів та приміток.

Заслуговує на увагу також і праця іншого зарубіжного вченого Юрія Луцького “Остап Луцький і сучасники: листи до О.Кобилянської й І.Франка та інші забуті сторінки”, де в передмові автор зазначив: “Не легко було синові писати про батька, зберігаючи науковий підхід до подій і документів” [103, с. 30]. Незважаючи на це, йому вдалося за допомогою змістовної передмови, опублікованих листів та окремих приміток до них розкрити маловідомі факти з історії літературного руху Східної Галичини на початку ХХ ст., показати їх на тлі взаємин між амбітним молодим письменником і журналістом та визнаними майстрами пера. Зрозуміло, що праця сина про батька не позбавлена суб’єктивних пояснень і тверджень, тому вимагає вдумливого прочитання та порівняння з іншими джерелами того часу.

Літературознавець Ю.Луцький був також редактором україномовного зарубіжного видання “Самі про себе: автобіографії видатних українців ХІХ-го століття” [104], що побачило світ 1989 р. Окрім автобіографій, на його сторінках вміщено й спогади відомих громадських та культурних діячів Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., де було чимало різнопланової інформації про події національно-культурного руху впродовж зазначеного часового проміжку. Хоча археографічна праця й позбавлена приміток, ряд спогадів опубліковано в скороченій редакції, вона має певну наукову вартість, адже автор у передмові намагався з’ясувати світоглядні орієнтири та окремі

фактори, що спонукали відомих галицьких діячів опублікувати розвідки, де події громадського життя викладені крізь призму особистого світосприйняття. Окрім цього, у ній вмістили так звану “редакційну довідку”, де повідомляли, з якого джерела були передруковані автобіографії та спогади.

Важливими для дослідження українського національно-культурного руху є матеріали, вміщені у збірнику “Українська суспільно-політична думка в 20 столітті” [105–108], що був виданий у Мюнхені 1983 р. Це, зокрема, програмові документи українських політичних партій Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст., де серед іншого містилися тези щодо вирішення найнагальніших проблем національно-культурного розвитку. Проте в цьому збірнику знаходимо лише уривки з програм політичних партій краю, передруковані з періодичних видань та публіцистичних праць кінця ХІХ ст.

Серед джерелознавчих розвідок, виданих українськими зарубіжними дослідниками, на особливу увагу заслуговує монографія громадсько-освітнього діяча та журналіста Аркадія Животка “Історія української преси” [109]. В ній автор подав інформацію про передумови створення та зміст усіх найважливіших періодичних видань Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Істотним недоліком вищевказаного дослідження є те, що автор хоча й використав при написанні своєї праці, окрім періодики зазначеного часового проміжку, спогади, публіцистику, статистичні відомості, однак не зробив покликань на джерела. Проте, на нашу думку, А.Животко заклав основу для джерелознавчого дослідження української преси в незалежній Україні, оскільки на його розвідки найчастіше опираються у своїх студіях працівники Науково-дослідного центру періодики Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника.

Переважно українські зарубіжні дослідники, не маючи доступу до основної джерельної бази, стали авторами як науково-популярних, так і аналітичних праць, присвячених українському національно-культурному руху Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. З-поміж перших варто виокремити розвідку В.Дорошенка “Просвіта”: її заснування й праця. Короткий

історичний нарис із додатком про “Просвіти” в інших країнах” [110].

Інший рівень досліджень запропонувала зарубіжна англійська історіографія, представлена професійними істориками українського походження, які спиралися як на здобутки української класичної історіографії, так і західної методології [19, с. 6]. Іван Лисяк-Рудницький чималу увагу у своїх працях зосередив на формуванні національної свідомості та модерної політичної нації. Українське національне відродження розглядав у контексті аналогічних процесів, що відбуваються з так званими “неісторичними” (“недержавними”) народами. Їх перетворення в історичні, на його думку, визначалося передусім суспільно-культурною спроможністю національної еліти [111].

Українська зарубіжна історіографія 1980-х років у руслі модерністської концепції представлена іменами канадців Івана Павла Химки, Павла Роберта Магочого та американця Романа Шпорлюка. Вони трактують неукраїнофільські течії (полонофільство, русофільство) крізь призму пошуку національної ідентичності галицько-українського населення, а не лише як продукт зовнішніх політичних впливів. У їхніх працях південноукраїнська Галичина постає як своєрідне плетиво альтернативних точок зору щодо напрямів національного розвитку [21, с. 48]. І.П.Химка також досліджував соціокультурні проблеми в краї, при цьому високо оцінив роль Греко-католицької церкви та галицького селянства в поширенні національної самосвідомості [112; 113]. П.Р.Магочій у своїх працях розробив аналітичну структуру “національного відродження”, вважав каталізатором ідеї української національної самобутності в Галичині впродовж досліджуваного періоду не давню політичну традицію, а прийшлу з-за меж України ідеологію націоналізму [114]. Р.Шпорлюк, даючи відповідь на запитання, чому галичани, відмовившись від польського і російського варіантів, не схотіли стати окремою галицькою нацією, зазначив, що лише Україна давала їм шанс у протистоянні з поляками – не випадково її називали “Великою Україною” [21, с. 50–51; 115]. Безперечно, праці згаданих українських зарубіжних істориків були написані на дещо обмеженому джерельному

підґрунті, в основі якого були публіцистичні, наукові та науково-популярні розвідки, присвячені зазначеній проблематиці, мемуарна література та окремі документальні джерела, які в силу різних обставин потрапили за межі України; в них чимало думок і тверджень їхніх авторів, з якими сьогодні складно погодитися, однак зроблені ними висновки характеризуються високим рівнем узагальнення.

Однією з найвідоміших дослідниць національного жіночого руху стала історик українського зарубіжжя Марта Богачевська-Хом'як. Її англійська монографія “Феміністки супроти себе: жінки в українському громадському житті, 1884–1939” (Едмонтон, 1988) вважається однією з перших спроб розглянути історію України в контексті жіночих рухів. Написана на доступній авторці джерельній основі, праця вирізняється ідейною розкутістю, змістовою глибиною і – що не менш важливо – аналітичним зв'язком із загальносвітовими процесами [116, с. 5].

Вагомим у доробку американських істориків українського походження Олександра Оглобина та Любомира Винара [117] стала історіографія. Зважаючи на фальсифікацію діяльності М.Грушевського в радянській історіографії, а також на певне занедбання систематичного дослідження спадщини вченого українознавчими науковими осередками при американських і канадських університетах, ці науковці в 1963 р. утворили Українське Історичне Товариство та заснували журнал “Український історик” як друкований орган Товариства [118]. В 1966 р. його члени започаткували наукове грушевськознавство. З того часу і до сьогодні на сторінках “Українського історика” регулярно з'являються грушевськознавчі дослідження, а томи за 1966, 1984, 1991, 1996, 2002, 2004, 2006 рр. були цілком присвячені цій тематиці [119]. Прикметно, що поступово розбудовуючи структуру та обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади нової дисципліни, її засновник Л.Винар серед першочергових завдань, які стоять перед грушевськознавцями, визначив також проведення всебічної археографічної та джерелознавчої роботи для вивчення львівської доби життя та діяльності М.Грушевського – ключової у

його інтелектуальній біографії [120].

Таким чином, підсумовуючи огляд джерельного та джерелознавчого доробку українських радянських і зарубіжних дослідників, варто зазначити, що ними зроблено вагомий внесок у справу археографічного опрацювання та джерелознавчого аналізу матеріалів з історії національно-культурного руху Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. Однак потрібно звернути увагу й на те, що, за невеликим винятком, публікації та дослідження вищевказаних науковців стосувалися джерел, які відклалися у процесі діяльності українських письменників і митців упродовж зазначеного часового проміжку. Натомість, на сторінках монографічних видань, присвячених різним аспектам національно-культурного руху, знайшов відображення не завжди професійний підхід до джерел, зумовлений певними партійними та світоглядними факторами. Безперечною заслугою радянських вчених у дослідженні цієї проблематики стало запровадження до наукового обігу документів та матеріалів, що зберігалися в архівних установах держави, хоча їхнє тлумачення було не завжди адекватним, з огляду на ідеологічні перепони. Поряд із цим, українські зарубіжні дослідники, які мали право на неупереджені студії, були позбавлені доступу до рукописних відділів бібліотек, музеїв, архівів як в УРСР, так і за кордоном.

Починаючи від другої половини 1980-х рр. в радянській Україні поступово відбувалися ідеологічні зрушення у напрямку демократизації суспільного життя та здобуття більшої свободи для істориків. Це призвело до зняття грифів таємності з фондів багатьох проскрибованих у попередній період українських інтелектуалів, втім і активних діячів національно-культурного руху в Східній Галичині автономічної доби. Це уможливило всебічне вивчення, наприклад, особового фонду Грушевських в ЦДІА УРСР, котре здійснив київський грушевськознавець Ігор Гирич у праці “Документи академіка М.С. Грушевського у фонді 1235 ЦДІА УРСР у м. Києві” [121]. В цей же час починають з’являтися друком й цілком незнані джерела, котрі дивом вціліли в попередні часи. Для прикладу, згадаємо публікацію “Споминів”

М.Грушевського в журналі “Київ” упродовж 1988–1989 рр. [122], здійснену Сергієм Білоконем. Мемуари, які автор писав у 1918–1922 рр., відкрили для дослідників та широкого загалу маловідомі сторінки з історії українського національного руху другої половини XIX – початку XX ст. Коментарі до цього видання дозволяють стверджувати, що це була одна з перших спроб радянських дослідників на основі аналізу спогадів представити деякі події, до яких був причетний М.Грушевський. Оскільки мемуари збереглися фрагментарно, у них не відображено львівський період життя вченого.

Нові можливості вивчення та введення в науковий обіг джерел, що мають важливе значення для дослідження національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст., з’явилися після здобуття Україною незалежності. Сучасні дослідники зокрема, опублікували низку джерелознавчих розвідок, присвячених діяльності українських громадських об’єднань (товариств) та політичних партій. Серед них варто особливу увагу звернути на працю “Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції” [123], що побачила світ за редакцією Олега Турія в 2002 р. На її сторінках було здійснено публікацію та джерелознавчий аналіз документів, що зберігаються в ЦДІАЛ України (фонд 180) та мають неабияке значення для дослідження національного відродження в Галичині впродовж зазначеного часового проміжку. Це видання містить не тільки традиційні вступну частину та археографічну передмову, а й список скорочень, що зустрічаються в опублікованих матеріалах, словник рідковживаних та іншомовних слів, іменний та географічний покажчики. У посторінкових примітках подана інформація про додаткові написи на зворотах та полях, виправлення в тексті, слова, написані над рядком; зазначено, які місця в оригіналах документів підкреслені червоним олівцем, написані німецькою, латинською чи іншими мовами. Таким чином, редактор та упорядники видання зробили чимало для того, щоб читачі отримали якнайкраще уявлення про спосіб фіксації інформації про діяльність Головної Руської Ради. Поряд із цим вони зазначали: “Серед протоколів, як уже згадувалося, є також кілька списків

учасників, розшифрування яких, з огляду на складну палеографію, викликало особливі труднощі та забрало багато часу. Всі версії написання імен та прізвищ, а також біографічні дані про поодиноких осіб, якщо їх вдається віднайти, вміщено в іменному покажчику” [123, с. 31].

Окремі документи окружних та деканальних руських рад, що також зберігаються у фонді 180 ЦДІАЛ України, в 2005 р. було опубліковано в Перемишлі в археографічному виданні “За віру, нарід і права. Руські Ради Надсяння 1848–1850 рр.” [124] за редакцією і впорядкуванням Володимира Пилиповича. Серед них ті, що розкривають освітній рух українців, зумовлений революційними подіями в Галичині, і є важливими для нашого дослідження.

Матеріали про фінансування владними структурами Росії русофільського руху в Східній Галичині, зокрема публікованих його діячами періодичних видань та книг, що зберігаються в Архіві зовнішньої політики Російської імперії, побачили світ 2001 р. за редакції львівського дослідника Олексія Сухого [125].

Величезний масив джерел, серед них і ті, що розкривають національно-культурний рух у Галичині в другій половині XIX – початку XX ст., зокрема матеріали органів державної влади, статистичні документи, законодавчі акти, публіцистику, періодичну пресу, джерела особового походження, проаналізовано С.А.Макарчуком у навчально-науковому виданні “Писемні джерела з історії України” [126].

У ґрунтовній науковій розвідці завідувача науково-дослідного відділу історичних колекцій Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника Галини Сварник “Архів товариства “Просвіта”: історія формування, сучасний стан” [127], що була надрукована в збірнику наукових праць бібліотеки, проаналізовано процес заснування, збирання, долю та сучасний стан рукописних і документальних матеріалів громадської організації, що сформувалися впродовж 1868–1914 рр.

На належному науково-археографічному рівні опубліковані статут і протоколи засідань Товариства прихильників української літератури, науки і

штуки у Львові, що зберігаються у ДАЛО [128]. Публікація документів, які розкривають організаційні засади діяльності одного з національно-культурних товариств Галичини, супроводжується ґрунтовною археографічною передмовою та детальними примітками колишнього голови Наукового товариства імені Шевченка у Львові Олега Купчинського. На сторінках сучасних “Записок НТШ” також побачили світ протоколи Товариства охорони української старини у Львові [129], які зберігаються у фондах Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького.

Українські дослідники підготували й опублікували також ряд збірок документів, хрестоматій-посібників та інших праць джерелознавчого характеру, що містять статuti та програми галицьких політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст. [130]. Тільки комплексне їх опрацювання дозволило прослідкувати процес створення українських політичних партій Галичини, формування їх партійних програм та ті аспекти в програмових документах, що стосувалися вирішення питань національно-культурного характеру впродовж зазначеного часового проміжку. Також маємо ґрунтовне джерелознавче дослідження науковця Ігоря Михальського “Джерела з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст.” [131], зроблене на основі комплексного аналізу матеріалів як партійного, так і позапартійного походження та широкого застосування кількісних методів при роботі з документами. Автором згаданої праці здійснено вагомий внесок в українське джерелознавство, адже при аналізі програмних документів українських політичних партій, а також інших видів джерел, використано сучасні комп’ютерні технології, що дозволили проаналізувати політичні погляди, соціальне становище, вік українських партійних діячів, встановити відносний рівень активності політичних партій.

Не залишилися поза увагою сучасної археографії публіцистичні праці визначних українських громадських та культурних діячів. Безперечно, цікавою є перекладена з польської праця В.Подолінського “Слово перестороги”, що на належному науковому рівні опублікована і розтлумачена Ф.Стеблієм. Її

публікація особливо цінна тим, що визначна пам'ятка української політичної думки середини XIX ст., де обґрунтовано право українського народу на незалежний політичний розвиток, була написана і подана до друку 1848 р., але у світ не вийшла і збереглася в єдиному (коректорському) примірнику [132].

Чи не найвагоміший внесок у справу публікації та наукового опрацювання публіцистики зробив колектив фахівців, які працюють над виходом у світ 50-томного видання творів М.Грушевського [133; 134]. Для нашого дослідження особливе значення мали перші два томи цього видання, де вміщено публіцистичні праці вченого, написані ним наприкінці XIX – початку XX ст., а також ґрунтовні наукові розвідки, передмови та коментарі до них. Ретельне їх опрацювання дозволяє стверджувати, що неабиякий внесок у справу джерелознавчого аналізу публіцистики М.Грушевського зробив сучасний дослідник І.Гирич [135; 136]. Не менш цінними для опрацювання обраної теми стали наукові та літературно-критичні праці, опубліковані в 50-томнику [137; 138; 139].

Українські вчені продовжують досліджувати публіцистичну спадщину І.Франка. Зокрема, літературознавці Зіновія Франко та Михайло Василенко впорядкували й опублікували “Мозаїку: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах”. Останній у післямові до неї зазначив: “За приблизними підрахунками, зібрання творів Франка сягає ста томів” [140, с. 428]. Безперечно, на сторінках цього видання з’явилася невеличка частина з невідомого публіцистичного доробку Великого Каменяра, але й вона становить неабияку цінність для дослідження національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Наприклад, праці “Українсько-руська література і наука в 1899 році”, “Новини нашої літератури”, “Поет зради”, “Двоязичність і дволичність” тощо. Проте в примітках до них лише зазначалося, з якого джерела вони були передруковані.

Важливим для вивчення становлення і розвитку мистецтва в регіоні впродовж зазначеного часового проміжку стало опублікування повного зібрання публіцистики композитора С.Людкевича, упорядковане та

опубліковане його вдовою Зіновією Штундер [141; 142]. Видання творів митця супроводжується ґрунтовною передмовою та детальними примітками, а вміщені тут праці дозволяють прослідкувати за найважливішими подіями мистецького життя Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. На нашу думку, варто зазначити заголовки деяких з них: “Націоналізм в музиці”, “Кілька поправок до так званого питання про український пісенний стиль”, “Микола Віталійович Лисенко як творець української національної музики”, “Кілька слів про потребу заснування українсько-руської музичної консерваторії у Львові”, “Наші шкільні співанники”, “Кілька заміток до реформи у Вищій музичній інституті товариства ім. М.Лисенка у Львові”, “У сорокаліття “Львівського Бояна” (1891–1931 рр.)” тощо.

Найбільшу увагу, з погляду вивчення джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., сучасні дослідники звертають на діяльність його провідних діячів, зокрема намагаються запровадити до наукового обігу якомога більше свідчень, як правило, особового характеру, що розкривають різні аспекти їхньої багатогранної праці. Науковцями опубліковано ряд ґрунтовних довідкових публікацій, що допомагають дослідникові зорієнтуватися у величезному масиві неопублікованих документів українських вчених та письменників, що зберігаються в архівних установах нашої держави. Це статті Г.Сварник “Архів Івана Франка в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України” [143], М.Трегуба “Матеріали до бібліографії Я.Головацького у фондах відділу рукописів ЛНБ АН України” [144], “Василь Стефаник у документах ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України” [145] тощо.

На сьогодні сучасні українські науковці дослідили й опублікували чимало джерел особового характеру, що належать відомим громадським та культурним діячам другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чимало серед них спогадів. На наш погляд, на особливу увагу заслуговують “Спомини з мого життя” О.Барвінського – впливового галицького політика, активного учасника багатьох українських національно-культурних товариств, педагога, члена Крайової

шкільної ради (далі – КШР), де зафіксовані події 1854–1894 рр. [146]. Окрім цього, до мемуарів увійшли, як додатки, його спогади про М.Лисенка та чимало епістолярних джерел, що зберігалися в особистому архіві громадсько-політичного діяча. Вони побачили світ завдяки науковцям Української вільної академії наук у США та Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, з відповідними коментарями, археографічним вступом, анотованим покажчиком імен і назв, географічним покажчиком, поясненням малозрозумілих сучасному читачеві слів. Потрібно також звернути увагу на те, що в “Споминах з мого життя” подаються усі поправки, зроблені рукою О.Барвінського та його сина Богдана, які з’явилися в тексті після першого їх видання у 1912 р. [147, с. 14]. З археографічного вступу, який підготували упорядники мемуарів Альбіна Шацька та Олександр Федорук, стає зрозумілим, що вони намагалися, з одного боку, зробити їх якомога зрозумілішими для читача, а з іншого – зберегти особливості галицької лексики другої половини XIX ст. Вважаємо, що сучасне перевидання “Споминів з мого життя” О.Барвінського за рівнем їх наукового опрацювання є одним з найбільш фахових серед подібних джерелознавчих видань.

Цікавими, неординарними та підготовленими до друку на не менш високому науковому рівні були “Спогади про Івана Франка” [148] його сучасників, що побачили світ у 1997 р., з нагоди 140-річчя дня народження Великого Каменяра. Упорядник, автор вступної статті та приміток цього видання відомий львівський літературознавець Михайло Гнатюк, який не лише зібрав та опублікував найзмістовніші спогади про І.Франка його друзів, співробітників, родичів, але й розташував їх у певному хронологічному порядку – від дитячих років аж до смерті, що дозволило дослідникам не тільки прослідкувати за творчим та життєвим шляхом Івана Яковича, але й важливими подіями національно-культурного руху Східної Галичини, до яких він мав безпосереднє відношення. Окрім цього, М.Гнатюк звернувся до джерел, як правило, міжвоєнного періоду, де вперше були надруковані згадки про І.Франка, та виправив численні недоліки радянських дослідників, які свого часу

вже публікували збірники спогадів про нього.

Найбільш помітний внесок, як уже зазначалося, у публікацію та дослідження джерел, що відклалися в процесі діяльності М.Грушевського, належить сучасному дослідникові І.Гиричу [149]. Підготовлені ним до друку уривки зі щоденника вченого за 1904–1910 рр., що побачили світ на сторінках журналу “Київська старовина”, а також повне видання щоденника за 1904–1905 та 1910 рр. в “Українському історичному” [150; 151], супроводжувалися досить змістовною передмовою та примітками, де була інформація про власні імена та незрозумілі місця в тексті. Завдяки цьому, суть коротких щоденних записів видатного українського історика стала зрозуміла як для науковців, так і пересічних читачів. Згодом побачили світ й інші публікації І.Гирича, що розтлумачували зміст цього джерела.

Автобіографії видатного історика не тільки надруковані та прокоментовані в новітніх наукових виданнях, зокрема науково-популярному збірнику джерел “Великий українець: матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського” [152], періодичних наукових виданнях, але й стали об’єктом застосування нетрадиційного підходу до тлумачення джерел особового характеру та дискусій дослідників з цього приводу. Про це свідчить знову ж таки праця І.Гирича “Лікарю, вилікуйся сам! [полемічна стаття з приводу книжки В.Ващенко “Неврастенія: непрочитані історії (Деконструкція одного напису – сенс прочитання автомонографії М.Грушевського)” [153]. Натомість, Леонід Зашкільняк зазначив з цього приводу, що ерудиція автора дозволила, з одного боку, через аналіз тексту автобіографії проникнути в таємні шари свідомості і підсвідомості видатного українського історика, а з другого – показати (хоча часом надто ускладнено й суперечливо), як образи дитинства, сімейна атмосфера, емоції, особливості характеру, зрештою психічний стан відображаються на історіописанні [154, с. 51].

Сучасні українські дослідники опублікували ряд збірок джерел особового характеру, куди увійшли переважно автобіографії і спогади про відомих громадських діячів та літераторів кінця XIX – початку XX ст. – Г.Хоткевича

[155; 156], В.Стефаніка [157], К.Попович [158] та інших, внесок яких у національно-культурний рух Східної Галичини цього періоду важко переоцінити. Серед них варто виокремити мемуари Б.Лепкого про В.Стефаніка, упорядником, автором вступної статті та коментарів до яких став Ф.Погребенник. Готуючи їх до друку, вчений зазначив: “За достовірністю фактів, цінністю фактичного матеріалу, художністю його викладу спогади Б.Лепкого є одним з кращих серед мемуарів про В.Стефаніка” [159, с. 93].

Ґрунтовною та цікавою передмовою Олега Антоновича [псевдонім О. А. Купчинського] супроводжувалася публікація уривку зі щоденника цитриста та композитора Євгена Купчинського за 1888–1889 рр., що зберігається в родинному архіві Купчинських. Щодо окремих пояснень до цього видання, то автор археографічної публікації зазначив: “У Щоденнику коментуються різні події і прізвища різних осіб. При складанні приміток натрапляємо, однак, на значні труднощі щодо їх ідентифікації. Багато згаданих осіб у пам’ятці були ще у 80-х рр. студентами гімназій чи вищих навчальних закладів, згодом, здобувши вищу освіту у Львові або переїхавши для завершення її до Відня, Кракова, роз’їхалися по світу. Про багатьох із них ближчих відомостей ми нині не знаходимо. Подібно виглядає справа з назвами різних об’єктів, назвами вулиць у Львові. У зв’язку з цим примітки подано не до всіх потрібних місць тексту [160, с. 274]”.

На належному науковому рівні підготовлено до друку і оприлюднено праці мемуарного характеру мистецтвознавцями Зіновією Штундер “Станіслав Людкевич у спогадах сучасників” [161], Ростиславом Пилипчуком “Микола Лисенко у спогадах сучасників” [162], Михайлом Головащенком “Модест Менцинський: Спогади. Матеріали. Листування” [163].

Серед документів особового походження чи не найбільше на сьогодні опубліковано, прокоментовано та написано джерелознавчих розвідок, присвячених епістолярній спадщині відомих громадських та культурних діячів кінця XIX – початку XX ст. На особливу увагу заслуговує серійне видання “Епістолярні джерела грушевськознавства”, публікацію якого за редакцією

відомого українського зарубіжного дослідника Л.Винара розпочали 1997 р. Українське історичне товариство у США та провідні наукові установи України. На його сторінках побачили світ не лише листи М.Грушевського, але й епістолярій, адресований видатному історику, що було новим для тодішнього вітчизняного джерелознавства. Особливе значення упорядники видання надали тлумаченню змісту листів. З цього приводу літературознавець, завідувачка Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України Галина Бурлака зазначила: “Тексти на рідкість інформативні... При першому читанні важко позбутися враження, що ви стали випадковим свідком розмови двох давніх друзів, і те, що вони розуміють з півслова, для вас часто залишається загадковим... Тому після прочитання автографів, яке часто можна було назвати розшифруванням непростого почерку, довелося у багатьох випадках, щоб прокоментувати ці листи, буквально розшифровувати і зміст.... Безперечно, така дослідницька робота ускладнює і дещо уповільнює процес підготовки публікації, однак саме вона фіксує сучасний рівень вивчення теми, дає змогу читачеві краще зорієнтуватися у змісті, а якщо цей читач – дослідник, спонукає до подальших міркувань і пошуків, тобто, до наукового поступу” [164, с. 13]. При виданні епістолярних джерел грушевськознавства також були враховані методичні рекомендації науковців І.Войцехівської, І.Гирича, В.Ляхоцького [165; 166; 136] та інших щодо археографічного опрацювання епістолярної спадщини українських громадських і політичних діячів кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Об’ємне та змістовне листування М.Грушевського з громадськими та культурними діячами, вченими зацікавило багатьох дослідників. Завдяки їхній праці побачили світ листи видатного історика до К.Студинського [167], М.Мочульського [168], О.Барвінського [169], В.Ягича [170], взаємне листування Ф.Колесси й М.Грушевського [171], а також інший епістолярій, що зберігається в архівних установах і рукописних відділах бібліотек України та інших держав, розкриваючи плідну наукову й громадську діяльність вченого.

В 2006 р., до 140-річчя від дня народження М.Грушевського, дослідники

Всеволод Наулко і Дмитро Семко опублікували в науковому періодичному виданні “Університет” серію статей “Листування Михайла Грушевського з видатними науковцями та народознавцями” [172; 173], де було зроблено глибокий джерелознавчий аналіз епістолярію Михайла Сергійовича. Ще більш плідною справа видання епістолярію М.Грушевського виявилася в 2016 р. з нагоди 150-річчя Великого Українця. Назвемо для прикладу видання неznаного перед тим епістолярію Михайла, Марії та Катерини Грушевських до Д.Петрушевського [174], вибрані листи М.Грушевського до Ганни Ямпольської [175], родинне листування Грушевських [176] та ін.

У 2006 р., до 150-річчя дня народження І.Франка, львівські науковці перевидали його листування з М.Драгомановим, яке вперше побачило світ 1928 р. за редакцією К.Студинського. Позитивним аспектом цього археографічного збірника стала публікація епістолярної спадщини за схемою “лист – відповідь”. Це неабияк полегшує працю дослідника, що намагається простежити за співпрацею між двома видатними вченими та їхнім внеском у розвиток українського національно-культурного руху. Проте він мав і суттєвий недолік, про який упорядники в передмові зазначили таке: “Щоб істотно не збільшувати видання, а також через вкрай стислі терміни реалізації цього проекту редколегія вирішила обійтись без коментарів, враховуючи те, що Франкові листи до М.Драгоманова прокоментовані у 48–50 тт. Зібрання творів у 50 томах.... ” [177, с. 6]. У результаті це видання відрізняється від попереднього, вже опублікованого К.Студинським у 1928 р., лише передмовою редакторів та іменним покажчиком, який дещо полегшує пошук необхідної інформації.

Серед археографічних праць, завдяки яким побачила світ епістолярна спадщина відомих громадських діячів та літераторів, варто виокремити такі: “У півстолітніх змаганнях: вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941 рр.)” [178] (із шести тисяч листів, що зберігаються в архіві вченого, було опубліковано 710, що мають найважливіше значення для дослідження громадського та культурного руху впродовж зазначеного часового проміжку),

“Листи до Михайла Коцюбинського” [179] (чотиритомне видання, підготовлене Чернігівським літературно-меморіальним музеєм-заповідником письменника та Інститутом літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, до якого ввійшли листи Н.Кобринської, М.Грушевського та інших), “Журавлі повертаються...: з епістолярної спадщини Богдана Лепкого” [180], де зібрано понад півтисячі листів, чимало з яких мають важливе значення для реконструкції національно-культурного руху українців Східної Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Ці видання підготовлені до друку згідно із сучасними археографічними вимогами, містять значний масив епістолярних джерел, що розкривають різні аспекти культурної співпраці між українцями Галичини та Наддніпрянщини.

Дослідники продовжують вивчати епістолярну спадщину І.Франка. Про це свідчить те, що на сторінках “Записок НТШ”, зокрема в працях філологічної секції, опубліковано та прокоментовано листи до Івана Яковича відомого театрального діяча С.Чарнецького [181], маловідомих галицьких літераторів та громадсько-культурних діячів братів Богдана і Павла Кирчівих [182], поета і літературознавця О.Луцького [183; 184] та інших. Ґрунтовні передмови авторів статей до надрукованих листів дозволяють зрозуміти їх зміст і прослідкувати маловідомі аспекти національно-культурного руху українців Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. На сторінках цього ж наукового видання побачили світ також листи М.Павлика до родини Драгоманових [185], фотокопії яких зберігаються в Інституті франкознавства Львівського національного університету.

Сучасними науковцями видано чимало праць українських літераторів та громадських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст., де серед іншого було вміщено частину їхньої епістолярної спадщини. Завдяки таким збіркам, як для дослідників, так і інших читачів, з’явилася можливість ознайомитися з листуванням В.Стефаніка [186], К.Попович [187], М.Павлика [188], А.Крушельницького [189] тощо. Найбільш суттєвим недоліком таких праць стало те, що епістолярій громадсько-культурних діячів зазначеного часового проміжку в них публікувався фрагментарно.

Заслуговує на увагу також археографічне видання “Микола Лисенко. Листи”, впорядковане й підготовлене до друку завідувачем Меморіального будинку-музею композитора Роксоланою Скорульською [190], та джерелознавчі розвідки, присвячені листуванню відомих митців, зокрема листам К.Квітки до Ф.Колесси [191], М.Лисенка до О.Барвінського, М.Менцинського, президії НТШ [192], Д.Січинського до Я.Вінцковського [193], В.Матюка до діячів української культури та духовних осіб. Переважна більшість з них були опубліковані вперше завдяки зусиллям музикознавчої комісії НТШ та супроводжувалася належним науковим коментарем.

Високою якістю археографічного опрацювання позначене видання важливої у розрізі нашого дослідження серії “Епістолярні джерела грушевськознавства”. Як особливо цінні частини, відзначимо публікацію взаємного листування М. Грушевського та його улюбленого учня Івана Джиджори [194] чи листи інших представників львівської історичної школи Зенона Кузелі [195] та Степана Рудницького [196] до вчителя. Особливо ж звертаємо увагу на вагомість появи довгоочікуваного фундаментального видання взаємного епістолярію М. Грушевського та М.Кордуби, здійснене О.Купчинським на взірцевому археографічному рівні [197].

В контексті актуалізації джерел особового походження, слід зазначити, що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в українській історичній науці все частіше простежується прагнення “звести історію з п’єдесталу науки про суспільство до рангу науки про людину в суспільстві” [154, с. 53]. Чи не найяскравіше воно проявляється у монографії Ярослава Грицака [198], де автор на величезному комплексі джерел презентує процес становлення і діяльності І.Франка як “пророка у своїй вітчизні”. Дослідження життя та ідей Івана Яковича та “його спільноти” допомагає зрозуміти не тільки важливі сюжети Франкової біографії, “мікроісторію макролюдини”, але й специфіку суспільно-політичних та національно-культурних процесів у Галичині впродовж 50–80-х рр. ХІХ ст. Це також стосується наукової розвідки Ярослава Дашкевича “Михайло Грушевський як особа та особистість” [199], яка робить видатного історика

“більш людяним” і близьким до пересічної людини. Окрім “нетрадиційних” методологічних підходів в історико-біографічних дослідженнях, маємо низку захищених кандидатських дисертацій, присвячених переважно громадсько-політичній та науковій діяльності відомих у Галичині в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. діячів: І.Шараневича [200], А.Петрушевича [201], Ю.Целевича [202], І.Наумовича [203], О.Терлецького [204], А.Чайковського [205], Є.Олесницького [206], І.Кревецького [207], І.Крип’якевича [208] та ін. “Традиційною” складовою таких праць є підрозділ, де йдеться про життєвий і творчий шлях громадсько-культурних діячів або формування їх світоглядних переконань, а звідси і, переважно, детальний аналіз джерел особового походження. В контексті вищесказаного вважаємо доречними висновки щодо сучасного історіописання Ірини Колесник, яка зазначає, що “в умовах свободи, яку декларує постмодернізм, не може бути обов’язкових норм, стандартів і схем метанарацій, реальними є лише досвід та вільний вибір” [209, с. 275]. Водночас метанаратив нині використовується як новий інструмент дослідження. Окремі зарубіжні вчені – Дж.Ірвінг, К.Кленке – характеризують його як якісний метод пізнання історії, котрий, по-перше, інтегрує історичну, психологічну та культурну перспективи; по-друге, вивисує роль самоінтерпретації, що відбиває онтологічну цілісність пізнання життя індивідуума [209, с. 279].

Історіографію досліджуваної нами проблеми доповнює доробок вітчизняних літературознавців – Ігоря Андрущенка [210] і Лариси Цибенко [211]. Перший з них детально характеризує соціокультурний поступ Австро-Угорщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. (“духовний злет доби історичного занепаду”) через аналіз історичних, культурних і літературних подій і твори “творців” габсбурзького міфу в австрійській літературі, а також констатацію того, що Галичина як складник Дунайської монархії – “загублений світ” з його різноетнічним та різномовним населенням. У полі зору другої дослідниці – літературний процес в європейському мультикультурному регіоні (на прикладі Галичини), літературний ландшафт Східної Галичини, мовні компоненти західноукраїнського регіону. Свою дослідницьку парадигму, на прикладі творів

австрійської літератури про Східну Галичину та її населення, вчена окреслює як “Галичина оплакувана і/або Галичина щаслива?” [211, с. 92].

Варто також відзначити вагомі здобутки у галузі інституційної археографії. При цьому увага наших сучасників цілком виправдано прикута до провідних галицьких культурних, наукових та освітніх інституцій другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Для прикладу згадаємо збірки документів, присвячених історії Львівського університету [212], Академічної гімназії у Львові [213] та української державної чоловічої гімназії у Перемишлі [214].

Іншу значну групу джерел, важливих для вивчення національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., становлять періодичні видання. Їх дослідженню присвячений величезний масив наукових розвідок, що побачили світ переважно завдяки працівникам Науково-дослідного центру періодики Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Серед них особливе значення для нас мають перші два томи історико-бібліографічної праці Мирослава Романюка та Марії Галушко “Українські часописи Львова 1848–1939 рр.” [215; 216], де можна отримати інформацію про передумови та періодичність виходу у світ української періодики, її зміст, причини, що спонукали відмовитися від видання тієї чи іншої газети або журналу, наявність їх у фондах бібліотеки тощо. Ґрунтовне джерелознавче дослідження найвпливовішої української громадсько-політичної газети народовського спрямування “Діло” здійснив Юрій Шаповал, де чимало аспектів національно-культурного руху українців краю впродовж 80-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. показано крізь призму інформаційних повідомлень та публіцистики, вміщених на сторінках цього видання [217]. Не менш цінною є інша монографічна праця згаданого дослідника “Літературно-науковий вісник” (1898–1932 рр.): творення державницької ідеології українства” [218], що дозволяє прослідкувати за процесом виходу у світ і тематикою найзмістовнішого українського літературно-публіцистичного часопису, як у львівський, так і київський періоди його видання. Неабиякий внесок у справу джерелознавчого аналізу провідного

наукового видання Галичини – “Записок НТШ” та інших періодичних видань товариства зробила дослідниця Зінаїда Зайцева [219].

Серед львівських пресознавців окремо слід відзначити працю завідувача Відділу україніки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника Костянтина Курилишина. Він здійснив бібліографічний аналіз русофільської газети “Галичанинъ” [220], а також щоденної газети народовського спрямування “Діло” за перші двадцять років її існування [221; 222]. У цих виданнях К.Курилишин подав зафіксовані на сторінках провідних львівських часописів бібліографічні матеріали про декілька тисяч відомих, малознаних і забутих представників українства та інших національностей. Це подієва інформація, аналітичні та публіцистичні статті, рецензії, нариси, огляди, некрологи, рекламні оголошення.

Фундаментальне значення для нашого дослідження має й інший проект Науково-дослідного центру періодики Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника “Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.”. На сьогодні опубліковано чотири томи цього унікального за охопленням української періодики історико-бібліографічного дослідження, в якому лівова частка матеріалу відведена галицьким періодичним виданням досліджуваної доби. Основна частина бібліографії української преси цього періоду охоплює бібліографічні описи газет і журналів, що виходили українською мовою в усіх її історичних, територіальних, діалектних різновидах на українських землях і на різних континентах, і двомовних (українською та іншими мовами), а також українських іншомовних часописів. Праці містять алфавітний покажчик часописів, іменний покажчик редакторів і видавців, покажчик місць видання часописів, а також додаток “Порічний реєстр часописів” як найважливіші елементи апарату видання, що підвищує наукову цінність дослідження [223; 224; 225; 226].

Величезний пласт джерелознавчих досліджень присвячений інформаційним ресурсам періодичної преси повітових міст краю, на сторінках якої піднімалося чимало важливих для українців Східної Галичини проблем, у

тому числі й національно-культурного характеру. Зорієнтуватися в її тематичній спрямованості нам допомогли статті та історико-бібліографічні праці Марії Галушко та Олесі Дроздовської [227; 228]. Чимало змістовної інформації про вихід у світ і зміст періодичних видань українських громадських організацій краю знаходимо в наукових розвідках Бориса Чернякова, Валентини Передирій, Єлизавети Домбровської, Василя Благого [229] та інших дослідників. Джерелознавчий аналіз громадсько-політичних видань другої половини XIX – початку XX ст., серед яких часописи “Зоря Галицька”, “Діло”, “Галичанин”, “Народ”, “Руслан”, зробили Георгій Маценко, Петро Ведмедик, Валентина Передирій, Костянтин Курилишин, Світлана Романюк, Роксолана Романюк, Лідія Снісарчук, Тетяна Дубова [230; 231; 232; 233] та інші. Польські та німецькомовні часописи Східної Галичини стали об’єктом уваги В’ячеслава Лукаша Мацежинського, Наталії Кошелевої [234], Петра Тимняка, Неоніли Падюки та інших. Безперечно, сучасними науковцями зроблено чимало для належного джерелознавчого вивчення періодичних видань краю впродовж другої половини XIX – початку XX ст. Однак у переважній більшості історико-бібліографічних та інших досліджень про національно-культурний рух українців Галичини зазначеного періоду подається непропорційно мало інформації або вона відсутня взагалі.

Таким чином, джерелознавчий сегмент сучасної історіографії досліджуваної нами проблеми має суттєві здобутки, адже дослідники запровадили до наукового обігу широке коло раніше не опублікованих джерел з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Насамперед, це документи громадських організацій і політичних партій, публіцистика та джерела особового характеру: автобіографії, спогади, щоденники, листи. Чи не найбільше на сьогодні опубліковано особових джерел, насамперед мемуарів та епістолярної спадщини, які хронологічно охоплюють період кінця XIX – початку XX ст. Переважну більшість із них підготовлено до друку згідно із сучасними археографічними вимогами, незважаючи на те, що дослідники при їх

опрацюванні зустрілися з певними труднощами щодо ідентифікації імен і прізвищ, топонімів, складною палеографією тощо. Також при публікації джерел особового характеру простежується тенденція, що серед них переважають листи, спогади, щоденники, автобіографії тощо українських літераторів, митців і значно менше надруковано епістолярної спадщини та мемуарів відомих громадських діячів і вчених. Хоча переважна більшість українських літераторів другої половини XIX – початку XX ст. займалися активною громадською працею, зокрема були засновниками та членами різних товариств, окремі з них успішно спробували свої сили в науковій діяльності.

Важливою для нас ознакою сучасних студій над національно-культурним рухом у Східній Галичині автономічної доби є те, що їхні автори нерідко у додатках наводять тексти найбільш важливих документів, таким чином, уперше вводячи їх до наукового обігу. Для прикладу, згадаємо фундаментальну монографію Богдана Янишина “Українська міська політична еліта в Галичині й народовський рух останньої третини XIX ст.. ” (К., 2008), в якій автор на необхідному археографічному рівні опублікував статут, відозви та програму (1888 р.) політичного товариства “Народна рада” у Львові, стенограму загальних зборів народовських діячів 23–24 грудня 1886 р. та ін. [235, с. 276–292.]

Загалом, у кандидатських і докторських дисертаціях, монографіях, статтях та інших наукових розвідках, написаних переважно на належному науковому рівні, висвітлено багато аспектів зазначеної теми, які оминула або заідеологізувала радянська історична наука. Дослідники актуалізували багато раніше не відомих джерел, застосували різні методи його аналізу, звернули увагу на маловивчені ракурси обраної нами теми. Однак у сучасній українській історіографії немає жодного комплексного джерелознавчого дослідження національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Окрім цього, в сучасних умовах є реальні можливості для розширення джерельної бази обраної теми, оскільки чимало документів та матеріалів, як офіційного, так і особового походження, залишилися поза увагою дослідників.

Значну кількість документального матеріалу, що висвітлює, насамперед,

міжнаціональний вимір українського культурного руху в Східній Галичині, актуалізували учасники кількох польсько-українських міждисциплінарних колективів, котрі функціонують протягом останньої чверті століття. Серед найбільш активних назвемо: “Багатокультурне історичне середовище Львова в ХІХ–ХХ ст.”, “Краків–Львів: книги, часописи, бібліотеки ХІХ та ХХ ст.”, “Галичина (1848–1918)” та “Львів: місто – суспільство – культура”.

Таким чином, на основі аналізу як джерелознавчих праць, так і монографічних досліджень та інших наукових розвідок, написаних починаючи з другої половини ХІХ ст. і до сьогодні впевнено можемо зробити висновок, що вже давно назріла потреба окремого цілісного дисертаційного дослідження джерел українського походження з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

1.2. Джерельна база дослідження

Формування джерельного комплексу дисертаційного дослідження проведено на основі існуючих методик, досвіду інших дослідників та з урахуванням особливостей створення самих джерел з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. У цьому комплексі дві умовних групи джерел: а) історіографічні (наукові дослідження) та б) конкретно-історичні, тобто ті, що виступають безпосереднім об’єктом нашого пізнання. Перші, які охоплюють період з 80–90-х рр. ХІХ ст. до 2017 р., розглянуті в підрозділі 1.1, а що стосується другої групи, то їх створення зумовлене як історичними та суспільно-політичними особливостями епохи, так і специфікою адміністративно-територіального устрою Австро-Угорської монархії, до якої належали українські етнічні території впродовж означеного періоду, структурою державних установ, громадських об’єднань, діяльністю провідних діячів української культури.

Історична Галичина, зокрема східна її частина (сучасні Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська області) і етнічні українські землі в західній частині (Надсяння з центром у Перемишлі і Північна Лемківщина, що

сьогодні в складі Польщі), була об'єднана з частиною польських земель в один коронний край – “Королівство Галіції та Лодомерії (Володимирії) з великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським та Заторським” з центром у Львові. Саме тому лівова частина документів з історії українського національно-культурного руху, які склали основний масив джерельного комплексу дисертації, відклалися в архівах, бібліотечних, музейних і приватних колекціях на території Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей [236]. Водночас чимало джерельних свідчень зберігається в архівах і бібліотеках Києва, Харкова, а також за межами України, зокрема в Польщі, Росії, Чехії та інших.

Для розуміння специфіки джерельних свідчень про національно-культурні процеси в Східній Галичині важливо враховувати, що переважна більшість із них створювалися під впливом суспільно-політичних процесів, які протікали на теренах Австро-Угорщини впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Йдеться про революцію 1848–1849 рр., у результаті якої українці вибороли ряд прав і свобод у національно-культурній сфері, про десятиліття “задушливого неоабсолютизму” в 50-х рр. ХІХ ст., яке звело ці свободи нанівець, про конституційні зміни і декларування в Основному законі гарантій для демократичного розвитку національних рухів, у тому числі й українського, про посилення польського домінування в органах державної влади та місцевого самоврядування Галичини, що супроводжувалось колонізацією краю і наростанням спротиву з боку українців.

Важливі джерельні свідчення залишилися внаслідок діяльності українських національно-культурних об'єднань (товариств), як русофільських, так і народовських [237]. Йдеться також про пам'ятки української літератури, музичного, театрального, образотворчого мистецтва, що є важливою складовою джерел українського походження з історії національно-культурного руху.

В ході пошуку і виявлення джерел враховувалось і те, що до 1867 р. за австрійським законодавством релігійні установи відали питаннями початкового шкільництва; згодом це завдання взяли на себе КШР у Львові, повітові та

місцеві шкільні ради, що працювали в містечках та селах краю. Релігійні установи призначали вчителів релігії навчальних закладів різного рівня, а тому документи про діяльність Греко-католицької та Римо-католицької церков у освітній сфері, КШР у Львові, повітових та місцевих шкільних рад, матеріали, що сформувалися в процесі роботи народних та виділових шкіл, реальних та класичних гімназій, учительських семінарій, фахових шкіл, вищих навчальних закладів, посіли важливе місце в процесі формування джерельного комплексу [238].

Бралось до уваги й те, що українці регіону, на відміну від поляків, у силу політичних і соціально-економічних обставин, фактично не мали своєї потужної економічної та політичної еліти, яка б допомагала захистити право на власний національний розвиток, гарантований Конституцією держави від 21 грудня 1867 р. Ось чому український національно-культурний поступ став можливим завдяки діяльності визначних громадських та культурних діячів Галичини, а саме: І.Франка, М.Грушевського, М.Павлика, А.Вахнянина, К.Студинського, О.Барвінського, Н.Кобринської, С.Томашівського, І.Труша, К.Устияновича, С.Людкевича, М.Менцинського, С.Крушельницької та багатьох інших. Важливе значення для активізації національно-культурного руху в краї мала співпраця українців Галичини з вченими та літераторами з Наддніпрянщини, зокрема В.Антоновичем, О.Кониським, М.Драгомановим, Лесею Українкою, Ф.Вовком та іншими. Тому, на нашу думку, джерела особового характеру потребують особливої уваги при дослідженні обраної проблематики, адже зазначені діячі, завдяки своїй професійній та громадській діяльності, зробили вагомий внесок у його розвиток. Їх автобіографії, спогади, листи, публіцистичні та наукові праці посіли важливе місце у формуванні джерельного комплексу нашого дослідження.

В ході пошуку і опрацювання джерел було зроблено головний акцент на документальні ресурси архівних установ, насамперед ЦДАЛ України [239]. Тут зберігаються документи адміністративних установ Галичини, що працювали впродовж досліджуваного періоду, зокрема Галицького намісництва

на чолі з намісником, у сфері компетенції якого перебували всі початкові та середні навчальні заклади. Враховувалося, що ця державна структура мала безпосередній вплив на національно-культурні процеси в Галичині, оскільки давала дозвіл на створення нових громадських об'єднань, народних шкіл, гімназій, видання україномовних підручників, проведення масових культурно-освітніх заходів та інше. Документи, що відклалися в процесі її діяльності, дозволяють з'ясувати зміст і форми роботи урядових інституцій щодо вирішення найнагальніших проблем у зазначеній сфері.

Велику увагу було приділено залученню до джерельного комплексу документів і матеріалів українських громадських організацій, які діяли на території Галичини. Більшість з них зберігаються у ЦДІАЛ України, зокрема у фондах 129 – Львівський Ставропігійський інститут (1788–1940 рр.), 130 – Руський народний інститут “Народний дім”, 148 – Науково-літературне товариство “Галицько-руська матиця”, м. Львів (1848–1940 рр.), 180 – Головна Руська Рада, м. Львів (1848–1851 рр.), 182 – Товариство імені Михайла Качковського, м. Львів (1874–1939 рр.), 196 – Політичне товариство “Русская рада”, м. Львів (1870–1914 рр.), 206 – “Рідна школа” – Українське педагогічне товариство у Львові (1881–1939 рр.), 309 – Наукове товариство імені Шевченка у м. Львові (1873–1939 рр.), 312 – Українське спортивне товариство “Сокіл-батько” (1894–1939 рр.), 348 – Товариство “Просвіта”, м. Львів (1868–1939 рр.), 349 – Студентське товариство “Ватра” у м. Львові (1891–1897 рр.), 400 – Український студентський союз у м. Львові (1909–1921 рр.), 401 – Редакція журналу “Літературно-науковий вістник”, м. Львів, 514 – Театральне товариство “Українська бесіда”, м. Львів (1861–1939 рр.), 530 – Руське видавниче товариство, м. Львів (1909 р.), 736 – Товариство українських наукових викладів ім. Петра Могили, м. Львів (1900–1939 рр.), 836 – “Січ” – Товариство українських студентів, м. Відень (1868–1914 рр.), 847 – Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства “Січ”, м. Львів (1900–1914 рр.) тощо [240; 241; 242; 243; 244; 245]. Саме у вказаних фондах політичних партій, громадських організацій і періодичних видань відклалися

програми, статuti, звіти про роботу, службове листування, що містять важливу інформацію про різні аспекти їхньої діяльності та у сфері національно-культурного життя.

Враховуючи активну роль в українському національно-культурному русі діячів Української греко-католицької церкви, нами опрацьовано архівні фонди таких установ, як Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів (1863–1945 рр.) [246; 247; 248], Греко-католицька богословська академія, м. Львів (1783–1945 рр.), виявлено важливі звернення, листи, заяви та інші документи культурно-освітніх товариств і митців про надання матеріальної допомоги, матеріали про діяльність діячів “Руської трійці” – М.Шашкевича, І.Вагилевича і Я.Головацького, які навчалися у Греко-католицькій духовній семінарії у Львові.

В рамках пошукової роботи і формування джерельного комплексу важливе місце відводилося залученню особових фондів українських політиків, громадсько-культурних діячів, письменників, науковців, що відклалися у ЦДІАЛ України. Мова йде про документи і матеріали, що зберігаються в особових фондах А.Шептицького, О.Назарука, В.Старосольського, А.Крушельницького, К.Студинського, В.Левицького (псевдонім Василь Лукич), В.Дорошенка, Б.Ярошевського, В.Охримовича, М.Мочульського, Я.Веселовського, Ю.Романчука, Я.Гординського, О.Маковея, С.Горука, О.Тисовського, М.Павлика, Т.Реваковича, Ю.Бачинського, В.Шухевича, А.Петрушевича, В.Левицького, А.Вахнянина, І.Гриневецького та інших діячів [249; 250]. Серед залучених документів цих фондоутворювачів фігурують, поряд зі свідоцтвами і дипломами про закінчення навчальних закладів, посвідченнями про членство в тих чи інших громадських організаціях, автобіографії, спогади, епістолярій, публіцистичні і наукові праці, а часом статuti різних товариств, звіти про їхню роботу, листування з громадськими організаціями та державними установами з приводу вирішення різних питань національно-культурного характеру та інші матеріали, що безпосередньо стосуються обраної проблематики.

Цінну інформацію з досліджуваної теми містять виявлені документи Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), які теж увійшли до джерельного комплексу дисертації. Заслугує уваги фонд 1235 – родини Грушевських. Левова частка його документів відклалася в процесі життя і діяльності видатного українського історика М.Грушевського [251; 252; 253]. Вони розкривають, зокрема, і львівський період праці відомого вченого й громадського діяча, що тривав упродовж 1894–1914 рр.: його активну роботу як вченого-історика, професора Львівського університету, голови НТШ, під керівництвом якого успішно працювали як уже знані у світі дослідники, так і початківці в науці. Особливу інформаційну вагомість для нас мають щоденник [254] та розлогий епістолярій ученого, котрі лише незначною мірою на сьогодні опубліковані. Згадані джерела є унікальними для висвітлення галицької доби життя та діяльності М.Грушевського.

Змістовні матеріали про співпрацю українців Галичини і Наддніпрянщини виявлено в зібраннях документів Канцелярії київського окремого цензора, Київського тимчасового комітету у справах друку тощо [255; 256; 257; 258]. Нами вперше виявлено документи адміністративних установ Російської імперії, які відали питаннями цензури і надавали дозвіл або забороняли розповсюджувати на території Наддніпрянщини періодичні видання та художні твори, опубліковані в Східній Галичині.

До джерельного комплексу залучено й деякі документи опосередкованого характеру, що зберігаються в колекціях М.Кропивницького та А.Кримського в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) [259; 260].

В процесі евристичної діяльності велике значення надавалось виявленню тих джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст., які відклалися у фондах державних архівів областей України, насамперед ДАЛО: фонд 3 – Магістрат королівського м. Львова Галицького намісництва (1787–1918 рр.),

26 – Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), 293 – Товариство українських студентів політехніки “Основа” у Львові (1901–1938 рр.), 296 – Товариство “Академічна громада” (1882–1937 рр.), 297 – Українське студентське товариство “Академічне братство” у Львові (1873–1896 рр.), 298 – Товариство прихильників української літератури, науки і мистецтва (1904–1914 рр.), 116 – Редакція української газети “Громадський голос” у Львові та інших [261; 262; 263; 264; 265; 266]. Враховувалося, що у Львові, як столичному місті краю, працювали адміністративні структури, що вирішували важливі для українців питання, зокрема, магістрат Львова, який серед іншого займався освітньою та культурною сферами, а також провідний навчальний заклад Галичини – Львівський університет, діяли студентські товариства, довкола яких об’єднувалася молодь навчальних закладів (на відміну від інших національно-культурних організацій краю, вони не мали філій у містечках та селах), редакції українських часописів та інші установи.

Значну інформаційну цінність мають документи, виявлені в Державному архіві Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), зокрема Станиславівського магістрату (1866–1918 рр.), а також ті, що збереглися у фондах Коломийського римо-католицького деканату (1752–1938 рр.), Станиславівської греко-католицької єпископської консисторії (1788–1939 рр.), повітових шкільних рад за 1881–1918 рр., Державної екзаменаційної комісії з підвищення кваліфікації вчителів початкових шкіл м. Станиславова (1888–1939 рр.), народних шкіл (1861–1918 рр.), учительських семінарій (1888–1918 рр.), гімназій (1765–1918 рр.), що діяли на території Станиславівського повіту [267; 268; 269; 270]. Варто відзначити, що фонди вищезазначених освітніх закладів, як українських, так і польських, є менш змістовними, ніж ті, що сформувалися в процесі діяльності державних і релігійних установ. Хоча робота з документами народних шкіл, учительських семінарій, гімназій, що знаходяться у ДАІФО, дозволяє отримати окремі важливі відомості щодо організації навчального процесу в початкових та середніх навчальних закладах Східної Галичини впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Великий масив джерел виявлено у фондах Державного архіву Тернопільської області (далі – ДАТО) [271; 272; 273], зокрема щодо діяльності філій та читалень “Просвіти”. Йдеться про фонд 294 – Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі (1901–1939 рр.) На жаль, далеко не всі документи про роботу читалень збереглися, частина з них була втрачена в роки Першої світової війни, інша – під час пацифікації. Матеріали 317 фонду – Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тереховлі (1903–1939 рр.) містять відомості про діяльність 18 читалень просвітньої організації на Тереховлянщині.

У ДАТО нами також опрацьовано особовий фонд українського вченого, професора Львівського університету, депутата австрійського парламенту С.Дністрянського, зокрема рукописи праць. Враховувалось і те, що частину з них свого часу було виявлено доктором філологічних наук, завідувачем Науково-дослідним відділом кафедри української мови та літератури Пряшівського університету імені Шафарика (Чехословаччина) Миколою Мушинкою під час фольклорної експедиції в Західну Чехію. Як відомо, впродовж 1932–1934 рр. С.Дністрянський мешкав у Чехії і цілком логічно, що його документи були знайдені саме на території цієї держави. 2007 р. професор, академік НАН України М.Мушинка урочисто передав їх на державне зберігання в ДАТО, де матеріали біографічного характеру, наукові дослідження вченого, його листування, вітальні телеграми, фотографії тощо систематизовані [274; 275].

Процес формування джерельного комплексу нашого дослідження передбачав ознайомлення з матеріалами та опрацювання документів, що зберігаються в закордонних архівах. Найбільшою групою таких джерел є, звісно, адресований, перш за все, російським і польським інтелектуалам епістолярій, в якому неодноразово зустрічається обговорення проблем українського національно-культурного руху на східногалицьких теренах. Найбільш насичено така група джерел представлена у фондах найстарішого в Росії (заснованого в 1728 р.) архіву Російської Академії наук, зокрема, його

Санкт-Петербурзького філіалу. Для прикладу назвемо надзвичайно змістовні для реалізації завдань нашого дослідження листи М.Грушевського до відомого філолога Олексія Шахматова [276], одного з лідерів петербурзької історичної школи Олександра Лаппо-Данілевського [277], історика літератури та бібліографа Аркадія Лященка [278], фольклориста та візантолога академіка Михайла Сперанського [279], історика та славіста Володимира Ламанського [280], довголітнього директора Імператорської публічної бібліотеки академіка Афанасія Бичкова [281], археографа та бібліографа Володимира Майкова [282] та ін. Деякі з листів до згаданих адресатів вже були опубліковані в наш час [283; 284; 285; 286]. Важливим для нашої теми є відкладені в цьому архіві епістолярії І.Житецького, К.Михальчука, Б.Грінченко, В.Перетца та І.Франка [287; 288]. Разом з тим відзначимо, що публікація листів М.Грушевського до О.Шахматова, здійснена російським археографом В.Макаровим, не витримує жодної критики та не може використовуватися дослідниками з огляду на системне хибне відчитування рукопису українського вченого, тож потребує нового коректного перевидання.

Не менш цікавими є фонди Рукописного відділу Інституту російської літератури (Пушкинський дом) РАН. В ньому, для прикладу, відклалися листи М.Грушевського до літератора Віктора Миролубова [289; 290; 291; 292].

Вагомі за своїм інформаційним змістом українознавчі матеріали, важливі для реалізації завдань нашого дослідження, знаходяться у Відділі архівних документів Російської національної бібліотеки. Вони зберігаються у особових колекціях російського історика Михайла Дьяконова [293; 294; 295] та інших.

“Репресивна” україніка, яка відклалася у фонді цензури Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі, дозволяє реконструювати складний шлях торування галицьких інтелектуальних здобутків на наддніпрянські землі. Віднайдені документи ілюструють складну боротьбу за удоступнення до підросійського читача “Записок НТШ”, “ЛНВ”, “Історії України-Руси” М. Грушевського та ін. Особливо інформативними для нас були матеріали цезурного комітету [296].

Серед архівних установ Польщі джерела з історії національно-культурного руху відклалися в Державному архіві в Перемишлі, адже це місто впродовж досліджуваного періоду стало не лише вогнищем культурного відродження Надсяння, але й вагомим осередком формування української самосвідомості Галичини. Оскільки Перемишль був центром греко-католицької єпархії, то збереглися документи, що розкривають провідну роль духовенства в національно-культурному русі [297]. Також серед фондів архіву ми виявили різнопланові документи про гастролі театрального колективу товариства “Руська бесіда”, діяльність культурно-освітніх та музичних товариств міста [298; 299]. Фонди українських середніх навчальних закладів, що відклалися в цьому архіві, дають добре уявлення про українське освітнє життя Перемишля досліджуваної доби [300].

Розлога архівна україніка, сфокусована на проблемах національно-культурного руху в Східній Галичині, відклалася також у краківських колекціях. Особливо цінними для нас є матеріали фондів Краківського філіалу архіву Польської Академії наук та Польської Академії мистецтв. У них, зокрема, містяться документи, які висвітлюють співпрацю з Академією наук її українських членів – Антонія Петрушевича, Ісидора Шараневича та Михайла Грушевського. Поряд з польськими колегами, вони брали участь у роботі Львівського грона Історичної комісії Академії Наук. Інформацію про його становлення та особливості розгорнутої роботи знаходимо в протоколах засідань Львівського грона, що регулярно надсилались до керівництва Історико-філософського відділу в Краків та відклались у фондах академічного архіву у справі “Комісія Історична. Протоколи засідань та акти Львівського відділу Історичної Комісії Академії Наук. 1875–1897”. Найбільш цікаві з цих документів були опубліковані у збірці джерел до діяльності Історичної комісії Академії Наук за період від 1872 р. до 1918 р. [301]. Ці протоколи здебільшого є чистовиками, які складались відразу після засідання на підставі попередніх нотаток. Всі вони назагал написані в день засідання (як зазначено на багатьох з них – “datum ut supra”) на різних аркушах паперу, майже без редакційних

правок і практично без закреслень. Припущення, що ми маємо справу з оригіналами протоколів, підтверджує також те, що окремого архіву Львівського грона досі не віднайдено ані в польських, ані в львівських архівосховищах. Всі ці документи, взяті в сукупності та поєднані з матеріалами офіційної хроніки, уможливили Віталію Тельваку зробити досить докладну реконструкцію обставин становлення та перебігу діяльності Львівського грона Історичної комісії Академії Наук, в якому тісно співпрацювали польські та українські дослідники минулого [302].

Важливим полем роботи Львівського грона було складання “*Repertorium akt historycznych*” – докладної бібліографії з української, польської й іноземної літератур та джерел, що стосуються минулого Польщі. Цим у складі львівського осередку займався переважно І.Шараневич. Саме йому рішенням засідання Історичної комісії Академії Наук від 15 травня 1874 р. було доручено очолити роботу над “*Repertorium*”, що мала охоплювати виписки, які стосуються періоду від 1506 до 1795 р. [303]. Кожна позиція повинна була докладно занотовуватися на окремій картці, щоб полегшити згодом видання цієї праці. В архівних фондах Історичної комісії Академії Наук зберігся десяток листів-звітів цього вченого за 1875–1876 рр. про виконану роботу. Вони свідчать про те, що робота йшла досить активно, в середньому по 300–500 карток протягом місяця [304]. Всього І.Шараневич підготував більше 10000 карток, що узагальнювали значне коло літератури [305].

Також у фондах академічного архіву відклалося малознане листування українських членів Краківської Академії наук з її функціонерами. Найбільш розлогою є епістолярна спадщина М.Грушевського. Так, у фондах Краківського відділу Польської Академії Наук у справі “Кореспонденція Генерального секретаря” зберігається лист М.Грушевського до управи Історико-філософського відділу з нагоди обрання його членом-кореспондентом Академії Знань на засіданні 2 травня 1895 р. У листі, датованому 15 травня 1895 р., М.Грушевський висловлює вдячність за віддану шану та високу оцінку його наукового доробку, пише про свої

сподівання на співпрацю українських і польських істориків у стінах Академії [306]. Мова листа – українська. До листа, як свідчить його зміст, автор долучив автобіографію та бібліографію своїх праць, як це вимагалось Статутом Академії. Зауважимо, що в Архіві Польської Академії Наук ці документи ми не віднайшли.

Цікавими також є листи, які стосуються пошуків М.Грушевським необхідних матеріалів у польських архівах, де для нього робили копії замовлених документів. Ці листи знаходяться у Відділі рукописів Бібліотеки Польської Академії Наук у Кракові в архівній спадщині Т.Вежбовського у справі “Кореспонденція Теодора Вежбовського”. Зміст листів практично ідентичний: М.Грушевський замовляє для копіювання партії документів, просить про пришвидшення надсилання вже замовлених рукописів, обговорює оплату виконаної праці та терміни переказу коштів [307; 308]. Мова листів – українська та російська. Всі ці листи датовані кінцем XIX – початком XX ст. [309].

Пошукова робота щодо формування джерельного комплексу включала опрацювання документів і матеріалів рукописних відділів наукових установ та бібліотек України. Найбільший масив документів з означеної проблематики зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника. У сховищах відділу відклалися цінні джерела для дослідження національно-культурного руху українців під час революції 1848–1849 рр. на території Галичини, зокрема у фондах губернатора краю (у другій половині 1848 р.) В.Залевського, відомого політичного діяча того часу, редактора часопису “Gazeta Narodowa” Я.Добжанського, секретаря Бережанської повітової руської ради Т.Павликова, секретаря Унівської повітової руської ради Р.Моха, священника Ю.Желехівського, громадського діяча М.Качковського, педагогів В.Ільницького, П.Головацького, вчених Я.Головацького, А.Петрушевича, І.Вагилевича, письменника М.Устияновича та інших діячів [310; 311].

Нами опрацьовано документи із особових фондів родини Барвінських,

Бучинських, М.Возняка, В.Гнатюка, Т.Грушкевича, Р.Заклинського, П.Кирчіва, І.Левицького, О.Маковея, М.Павлика, О.Партицького, К.Паньківського, Марійки Підгірянки, Т.Реваковича, Д.Танячкевича, К.Устияновича, І.Шараневича, В.Шашкевича, В.Щурата та інших [312; 313; 314; 315]. Особливу увагу було зосереджено на архіві О.Огоновського, що зберігається у фонді “Бібліотеки НТШ” у Львові, де виявлено документи про діяльність театрального колективу “Руської бесіди”, видання часописів “Правда”, “Громадський голос” та інших. Матеріали підготовчого характеру (чернетки редакційних статей, листування як з відомими громадсько-культурними діячами та літераторами, які публікували свої публіцистичні та художні твори на сторінках газет та журналів, так і з пересічними дописувачами), пов’язані з виданням народовської та русофільської періодики, відклалися у фонді “Бібліотеки інституту “Народний дім” у Львові”. З матеріалів Відділу рукописів залучено деякі архівні документи польських видавництв і редакцій, що працювали у Львові. Саме вони дозволяють порівняти динаміку виходу у світ польськомовних і українських періодичних видань і книг. Ідеться про видавництва “Оссолінеум”, “Польська матиця”, “Шкільних книжок”, редакції “Gazety Narodowej” (1871–1918 pp.) [316, с. 102].

До джерельного комплексу залучено низку документів з особових фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Інформативно насиченими є листи, виявлені у фондах В.Антоновича, М.Біляшівського, Б.Грінченка, Д.Дорошенка, А.Кримського [317; 318; 319], які проливають світло на окремі аспекти співпраці між українцями Галичини та Наддніпрянщини.

Близькі за формою, але дуже важливі за змістом, виявились документи Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, зокрема написані від руки автобіографії, спогади, наукові та публіцистичні праці, епістолярій, матеріали про роботу різних товариств, видавничу діяльність у Східній Галичині [320–360], які відклалися в особових фондах Лесі Українки (2), І.Франка (3), Марка Черемшини (12), Н.Кобринської

(13), О.Кобилянської (14), М.Драгоманова (26), О.Маковея (59), Василя Лукича (61), О.Кониського (77), А.Кримського (80), В.Гнатюка (83), К.Устияновича (84), І.Белея (100), М.Павлика (101), Я.Головацького (104), О.Огоновського (108), М.Грушевського (122), А.Чайковського (124), І.Гушалевича (125), Б.Грінченка (130), Уляни Кравченко (132), О.Барвінського (135), С.Крушельницької (143) [361].

Матеріали, що зберігаються в особовому фонді громадсько-культурного діяча Василя Лукича Левицького, відомого в краї під псевдонімом Василя Лукича, відображають його працю як голови філії “Просвіти” в містечку Винниках, що на Львівщині, та головного редактора відомого в Галичині літературно-наукового часопису “Зоря”. Збереглося об’ємне службове листування В.Левицького з І.Нечуєм-Левицьким, М.Коцюбинським, А.Кримським, О.Маковеєм, Н.Кобринською та іншими, переважно, з приводу публікації їхніх творів на сторінках зазначеного періодичного видання та його змісту [321; 322; 323; 327]. Схожі за формою, але не менш важливі для дослідження обраної нами теми матеріали виявлено в особовому фонді І.Белея, головного редактора газети “Діло” впродовж 1884–1902 рр. Ідеться насамперед про листи М.Драгоманова, Б.Дідицького, Олени Пчілки та інших до редакції часопису або її головного редактора [335; 336; 337]. Окрім службового листування, у зазначених особових фондах, виявлено окремі спогади, нотатки та інші матеріали, що розкривають громадсько-культурну діяльність Василя Лукича й І.Белея та процес видання редагованої ними періодики.

У особовому фонді Я.Головацького, окрім біографічних матеріалів, рукописів наукових праць, листів, нами виявлено документи, що дозволяють простежити переслідування вченого через русофільські переконання, звільнення з посади професора Львівського університету в 1867 р. та переїзд до Росії [341–347].

Інформацію про окремі аспекти громадсько-культурної праці всесвітньо відомої оперної співачки С.Крушельницької (участь у концертах та інших мистецьких заходах) знаходимо в листах, отриманих нею від українських

музичних та студентських товариств, відомих політиків тощо [355; 356].

Серед зарубіжних бібліотечних установ важливі документи для дослідження обраної теми знаходяться у Відділі рукописів Національної бібліотеки у Варшаві в Архіві Наукового товариства імені Шевченка. Насамперед, це протоколи загальних зібрань та засідань Головного віділу (проводу) “Просвіти” за 1868–1914 рр., що після Другої світової війни опинився на території Польщі [362; 363]. Слід зазначити, що їх фотокопії зберігаються в ЦДІАЛ України.

Нами опрацьовані деякі не опубліковані досі матеріали про творчість та громадську діяльність інтелектуалів і митців Галичини, що перебувають на зберіганні в музейних установах краю: будинку-музеї Станіслава Людкевича (рукописи музичних творів композитора) [364; 365], Музично-меморіальному музеї Соломії Крушельницької (епістолярій та різні особисті документи мистецької еліти краю). Зокрема, нам вдалося ознайомитися з важливою для нашого дослідження колекцією листів М.Менцинського, яку свого часу до Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької передав зі Швеції внук видатного співака – Ганс Менцинський [366–369].

Оригінальні джерела, що відображають маловідомі і своєрідні аспекти національно-культурного руху в Східній Галичині, виявлено у фондах Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, Івано-Франківського краєзнавчого музею, Музею історії міста Коломиї, Музею історії міста Болехова і околиць ім. Романа Скворія [370] тощо. Серед них цінними для формування джерельного комплексу дисертаційної роботи є матеріали, що дозволяють прослідкувати за освітніми процесами в краї (документація сільських шкіл, звернення селян до місцевих шкільних рад) [371; 372], спорудженням Народного дому в Коломиї, де згодом працювали національно-культурні товариства різної орієнтації (як засвідчують джерела, був збудований за ініціативою та в результаті значної організаційної праці греко-католицького священика Й.Кобринського) [373–377]; фотодокументи, де зафіксовано проведення січових свят, учениць

української учительської семінарії, членів читалень “Просвіти” [378]; іконографія живописних творів відомого в краї художника Я.Пстрака [379].

У процесі формування комплексу джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., вибору методів дослідження, його розмаїття, репрезентативності та інформаційного потенціалу велику роль відводилось типології та класифікації джерел. На думку відомого вченого-джерелознавця Я.С.Калакури, це “винятково важлива і відповідальна процедура теоретико-методологічного і логічного характеру, один з дослідницьких методів, що має велике значення як для виявлення, вивчення і використання джерел, так і для організації наступної пізнавальної діяльності історика, опанування джерельною інформацією” [380, с. 91]. Сучасне джерелознавство розглядає класифікацію джерел як один із ефективних методів їх наукового пізнання шляхом поділу всієї їх маси на групи за певною суттєвою спільною ознакою, характерною для кожної групи. Типологія та класифікація дає можливість утворювати групи споріднених джерел і, відповідно, добирати оптимальні методи їх дослідження [380, с. 91].

Джерелознавча практика і наукова література з джерелознавства віддзеркалюють різні підходи до класифікації джерел, її моделі. Українські науковці з часів В.Антоновича та М.Грушевського постійно удосконалювали класифікаційні схеми, фундамент яких був викладений 1911 р. у праці німецького вченого Ернста Бернгейма “Вступ до історичної науки”. Він поділяв джерела на історичні залишки (безпосередні свідки епохи, створені з метою їх використання у повсякденному житті, тобто були предметом службової або приватної діяльності людей) та історичну традицію (оповідні або наративні джерела, які, містять опосередковану інформацію про події, що досліджуються, створену на основі вражень їх авторів від цих подій, до яких вони, як правило, прямого відношення не мали) [381, с. 77]. (Цит. за: Богдашина О. М. Джерелознавство історії України : питання теорії, методики, історії : навчально-методичний посібник. – 3-е вид., доп. та переробл. / О. М. Богдашина. – Х. :

Сага, 2010. – С. 77). Схвально оцінюючи цю класифікаційну схему, відомий український джерелознавець Марк Варшавчик застерігав від її абсолютизації, адже одне й те саме джерело щодо одних подій може виступати як оповідне, щодо інших – як їхні залишки [382, с. 50].

Як уже зазначалось, джерельний комплекс нашого дослідження представлений головним чином писемними свідченнями. В межах писемних джерел виділені дві великі групи: а) історіографічні (їх класифікація розглянута в підрозділі 1.1) та б) конкретно-історичні. Зупинимось докладніше на класифікації останніх. Застосовуючи відомі класифікаційні схеми типології джерел за їх родами і видами, а також виходячи зі специфіки самого дослідження, пріоритет було надано групуванню джерел за їх походженням і авторством, при цьому враховувались особливості створення свідчень та форма кодування інформації. За такої класифікаційної моделі документи і матеріали українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини умовно поділені на такі п'ять груп: 1) офіційні документи органів влади, навчальних закладів, громадських організацій і політичних партій; 2) твори громадських діячів, провідників українського культурницького руху, їх публіцистика та наукові праці; 3) документи регіональної неофіційної статистики; 4) матеріали періодики (журнальні та газетні статті); 5) джерела особового походження (автобіографії, щоденники, листування).

Розглянемо склад, специфіку та інформаційний потенціал кожної з цих груп окремо. При цьому ми враховували, що кожна з названих груп більш чи менш об'ємна і різноманітна за своїм складом, та в цілому складається з однорідних документів. Тому, керуючись вищенаведеними принципами, можна провести всередині них додаткову внутрішню класифікацію, необхідну для аналізу зазначених груп джерел.

У першій групі – офіційних документах органів влади, навчальних закладів, громадських організацій і політичних партій ми виокремили три підгрупи.

До першої підгрупи належать документи органів влади, що мають

українське походження, зокрема Головної Руської Ради, яка в період революційних подій 1848–1849 рр. виконувала представницькі функції. Частина з них (протоколи засідань) актуалізовані О.Турієм у ґрунтовному археографічному виданні [123], про що вже йшлося у підрозділі 1.1. Неопубліковані матеріали зберігаються у фонді 180 – Головна Руська Рада, м. Львів (1848–1851 рр.) ЦДІАЛ України і розкривають її організаційну та національно-культурну діяльність впродовж зазначеного часового проміжку. Документи місцевих Руських рад нами виявлено в особових фондах Юстина Желехівського (секретаря повітової Руської ради в Дрогобичі), Теофіля Павликіва (секретаря та скарбника повітової Руської ради в Бережанах), Рудольфа Моха (секретаря повітової Руської ради в Глинянах), що відклялися у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника. Це, переважно, листування з Головною руською радою, яке дозволяє стверджувати, що місцеві руські ради були демократичнішими за складом і радикальнішими за характером діяльності, гостро ставили питання про автономію Східної Галичини, демократизацію освіти тощо.

Другу підгрупу джерел складають документація навчальних закладів різного рівня, а саме: Львівського університету, Греко-католицької богословської академії, державних та приватних класичних та реальних гімназій, учительських семінарій, початкових шкіл тощо. Особливу цінність для нас становлять матеріали фонду 26 – Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918) рр. ДАЛО, які показують становище українських викладачів та студентів у вищому навчальному закладі. Оригінальні документи, що відклялися в процесі діяльності гімназійних та початкових закладів освіти, знайдено нами у ДАІФО.

До третьої підгрупи джерел цієї групи належать матеріали, що утворилися внаслідок діяльності позапартійних об'єднань, політичних товариств і партій (Русської ради, Народної ради, Рускої громади й інших) [383] та громадських організацій національно-культурного характеру переважно народовської та русофільської орієнтації (НПШ, “Просвіта”, УПТ, “Руська бесіда”, “Галицько-руська матиця”, Товариство імені Михайла

Качковського, “Народний дім” та інших) [375; 384]. Безперечно, серед документів, які сформувалися в процесі діяльності партійних і позапартійних об’єднань, ми виявили як окремі неопубліковані джерела, що проливають світло на їхню національно-культурну політику, так вже відомі дослідникам українського національного руху партійні програми. Аналізуючи останні, ми звертали увагу лише на ті їх постулати і накреслені на перспективу плани партійних осередків, які стосувалися різних питань національно-культурного характеру, зокрема мови, освіти, права на розвиток власної національної культури. Натомість різнопланові документи національно-культурних товариств (статути, службове листування тощо), значна частина яких не опубліковані (в роботі таких близько 80), переконливо доводять, що вони взяли на себе обов’язок залучити українців Східної Галичини до різних сфер культурного життя краю і неабияк вплинули на підвищення їх національної самосвідомості. Відзначаються інформативністю статuti українських наукових, просвітніх, педагогічних, мистецьких, студентських, жіночих та січових товариств. У них зафіксовані не лише мета, завдання та засоби діяльності того чи іншого громадського об’єднання, але й повністю окреслювалися всі організаційні аспекти їхньої праці. Проте, аналізуючи програмні документи громадських об’єднань, ми враховували, що в них не лише об’єктивно відображено діяльність товариств, але й чимало проектів, що не були втілені в життя.

До другої групи, згідно з розробленою нами класифікаційною схемою, належать твори громадських діячів, провідників українського культурницького руху, їх публіцистика та наукові праці.

До першої підгрупи належать публіцистика та матеріали громадсько-політичної полеміки. У них було зроблено спробу в доступній формі привернути увагу громадськості до питань національно-культурного характеру: створення та фінансування в краї україномовних народних та середніх шкіл, боротьби за відкриття українського університету у Львові, не завжди плідної діяльності громадських товариств, дискусії довкола реорганізації НТШ; ідейної спрямованості українського літературного руху, спорудження українського

театру у Львові, професійного рівня мандрівного театрального колективу “Руської бесіди”, стану українського образотворчого та музичного мистецтва тощо. Ми залучили до дослідження низку важливих публіцистичних творів провідних українських вчених, літераторів, митців, зокрема: “Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна)” М.Грушевського, “Права руської мови у Львівським університеті” С.Дністрянського [385], “Жолудки наших робітничих людей і читальні”, “Книжка за мужицький харч” В.Стефаніка [86], “Про русько-українські читальні” М.Павлика [25], “Русские литературные общества в Галиции” М.Драгоманова та Олени Пчілки [386], “Що повинно бути найважливішим завданням просвітніх організацій” О.Назарука [387], “Руське жіноцтво в Галичині в наших часах” Н.Кобринської [388], “Етимологія і фонетика в южноруській літературі”, “Поет зради”, “Лисенкове свято в Австрії” І.Франка [389], “Письменники і публіка” О.Маковея, “Проект до заведення руського театру в Львові” Ю.Лаврівського [390], “Чи можлива у нас штука?” І.Труша [391], “Кілька слів про потребу заснування української музичної консерваторії у Львові” С.Людкевича [392]. Поряд із цим знакова публіцистична розвідка середини ХІХ ст. “Слово перестороги”, де йшлося про національну ідентичність українців краю, була написана священиком В.Подолінським [132]. Характерною, і досить важливою ознакою таких праць є те, що в них, на відміну від спогадів, автобіографій, міститься переважно поточний аналіз національно-культурних процесів у Східній Галичині, зроблений безпосередніми їх учасниками та очевидцями подій. Хоча публіцистичні праці мають і певні недоліки, зокрема кожен з авторів, даючи оцінку тій чи іншій події, керувався власними світоглядними та політичними переконаннями.

Серед матеріалів другої підгрупи, тобто наукових праць, заслуговують уваги праці дослідників галицького історіографічного осередку 50–80-х рр. ХІХ ст., історичної школи М.Грушевського 90-х рр. ХІХ – початку ХХ ст., історичні та літературознавчі праці І.Франка, М.Павлика, О.Маковея,

М.Возняка, етнографічні розвідки В.Гнатюка, В.Шухевича, М.Кордуби та інших. Тематично у цій підгрупі можна виокремити два блоки. До першого, на наш погляд, належать дослідження, що засвідчують рівень розвитку української науки в Східній Галичині, як важливої складової національно-культурного руху українців краю. До другого – наукові праці, які можна розглядати як безпосередні джерела з історії цього руху в Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст., оскільки дозволяють розкрити різні його аспекти. Серед наукових праць заслуговують уваги “Історія України-Руси” М.Грушевського, “Про русько-українські читальні” М.Павлика, “Святий Климент у Корсуні”, “Руський театр в Галичині” І.Франка, “Українське письменство 1866–1873 рр.” М.Драгоманова, “Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX (замітки й матеріали)” М.Возняка, “Гуцульщина” В.Шухевича та ряд інших [393]. Безперечно, вищевказані джерела, перш за все ті, що відносяться до другого блоку, містять науковий аналіз окремих аспектів національно-культурного руху краю другої половини XIX – початку XX ст. Однак, варто зважати на те, що чимало дослідників цього часу користувалися обмеженою джерельною базою, у їхніх працях домінував описовий виклад матеріалу, з певним відтінком публіцистичності.

Третя група джерел з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. представлена матеріалами неофіційної статистики. Як і в попередніх, в ній можна виокремити три підгрупи: 1) загальнодержавна статистика як предмет критичного аналізу українських вчених; 2) звіти про діяльність громадських організацій; 3) інформаційно-статистичні видання навчальних закладів.

До першої належать праці статистичного характеру українських вчених. Їх поява була зумовлена недосконалою методикою визначення національного складу населення краю, що використовували на той час державні установи. Саме тому провідні українські вчені, на основі критичного аналізу офіційної статистики та власних підрахунків, внесли суттєві уточнення в загальнодержавні та регіональні цифрові дані, насамперед, вони стосувалися

національного складу та освітнього рівня українців Східної Галичини.

Важливе значення для дослідження обраної проблематики мають звіти про діяльність громадських організацій, які складають другу підгрупу джерел, що, на нашу думку, також мають статистичний характер. До неї належать звіти про роботу просвітніх, наукових, педагогічних, жіночих, мистецьких, студентських та інших товариств, що публікувалися як окремими брошурами, так і на сторінках періодичних видань Східної Галичини. В них різноманітна інформація цифрового характеру, що стосувалася кількості членів тієї чи іншої громадської організації, філіалів у містечках і селах краю; коштів, якими вони розпоряджалися, виданих книг, періодичних видань тощо. Тут також відомості про діячів, які очолювали товариства, їх заступників, так званий виділ або провід громадського об'єднання. Найзмістовнішими були звіти НТШ, "Просвіти", Товариства імені Михайла Качковського, УПТ [394; 395; 396] тощо. Суттєвим їх недоліком є те, що переважна більшість громадських організацій публікували інформаційні повідомлення про свою діяльність нерегулярно, що подекуди не дозволяє скласти цілісної картини їхньої праці.

Серед матеріалів третьої підгрупи присутня неопублікована документація навчальних закладів різного рівня: Львівського університету, політехніки, Греко-католицької богословської академії, державних та приватних класичних та реальних гімназій, початкових шкіл тощо (всього до джерельного комплексу дослідження нами залучено більше 10 різнопланових документів освітніх установ, що мають статистичний характер), так і опубліковані з інформаційною метою звіти українських державних класичних гімназій, приватних україномовних освітніх закладів, що мали як гуманітарне, так і технічне спрямування, учительських семінарій, так званих бурс та інститутів, що надавали помешкання молоді, яка навчалася [397; 398; 399; 400]. В них, на відміну від звітів про діяльність товариств, статистична інформація дещо іншого характеру: про кількість учнів, які навчалися в різні роки, їхнє етнічне походження, соціальний статус, педагогів, обов'язкові та вибіркові предмети, обладнання природничих кабінетів, бібліотечний фонд, оплату за навчання і

таке інше. Інституції, що надавали помешкання молоді, повідомляли скільки хлопців чи дівчат жили в бурсі чи інституті, розмір плати за проживання, харчування, заходи виховного характеру, які вони проводили. Проте потрібно зазначити, що лише державні навчальні заклади щороку видавали такі звіти, тоді як приватні освітні установи та інтернати повідомляли про свою діяльність з різною періодичністю. Загалом, матеріали неофіційної статистики подавали деталізовані відомості про різні аспекти національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст., які ми не отримуємо із загальнодержавних чи регіональних статистичних збірників.

Важливе значення для вивчення національного руху Східної Галичини впродовж 1848–1914 рр. мають чи не найбільш масові пам'ятки – періодичні видання, які, згідно з розробленою нами кваліфікаційною схемою, складають четверту групу джерел. Найбільш доцільним для обраного дослідження вважаємо виділити в них три підгрупи: 1) наукові періодичні видання; 2) періодика громадських товариств; 3) суспільно-політичні засоби масової інформації. Класифікуючи пресу таким чином, беремо за основу ознаки, запропоновані відомим джерелознавцем С.А.Макарчуком [126, с. 271], серед яких враховувалися зміст часописів і їх належність до власників і видавців.

Першу підгрупу представляє наукова періодика, яка публікувалася завдяки видавничій діяльності як русофільських і народовських товариств, так і не залежно від них. Серед опрацьованих та проаналізованих у цій підгрупі часописів наукового спрямування – провідні академічні видання Галичини: “Науковий збірник” та “Записки НТШ” (тематику останнього доповнювали Збірники історико-філософської та філологічної секцій товариства), що публікували фахові розвідки, передусім, з гуманітарних наук; археографічні збірники “Жерела до історії України-Руси”, “Українсько-руський архів”, “Пам'ятки українсько-руської мови і літератури”, де оприлюднено різнопланові джерела з української історії, в тому числі історії культури, літератури тощо; науково-публіцистичні видання “Литературный збірник”, “Науково-літературный збірник”, “Зоря”, “Жите і слово”, ЛНВ (на їхніх сторінках

переважають наукові розвідки літературно-критичного характеру); народознавчі видання НТШ – “Етнографічний збірник”, “Матеріали до українсько-руської етнології” (окрім наукових досліджень у галузі етнології та етнографії, публікували й фольклор), науково-популярний часопис “Наука”, започаткований одним із лідерів русофільського руху в краї І.Наумовичем (містив розвідки з різних галузей знань, що розширювали світогляд пересічного читача). Вони дозволяють отримати цінні відомості про рівень розвитку української науки в Галичині та її статус в Австро-Угорщині.

Другу підгрупу джерел складають періодичні видання громадських об'єднань, зокрема “Просвіти”, УПТ, “Взаємної помочі українських вчителів” (далі – ВПУВ), “Учительської громади”, Towarzystwa Historycznego, русько-народного інституту “Народний дім”, Товариства українських жінок у Станиславові, “Кружка українок”, “Академічного кружка”, “Академічного братства”, “Академічної громади”, “Сокола”, “Січі”, “Пласта” [401; 402; 403; 404; 405; 406; 407] тощо. В них, перш за все, інформація про діяльність просвітніх, педагогічних, жіночих, студентських та парамілітарних організацій Східної Галичини. Також вони дозволяють з'ясувати вплив українських товариств на національно-культурні процеси в краї. Суттєвим недоліком джерел цієї підгрупи є те, що чимало громадських об'єднань видавало свої періодичні видання нерегулярно, інколи зі значними перервами, або впродовж нетривалого періоду, що не дозволяє повною мірою оцінити їхню діяльність. Наприклад, українські жіночі товариства Галичини зі значними перервами опублікували всього три періодичні видання – “Перший вінок” (1887 р.), “Мета” (1908 р.), “Жіноче діло” (1912 р.).

До третьої підгрупи належить громадсько-політична періодика Східної Галичини, що розкриває погляди різних суспільно-політичних сил на національно-культурний рух українців краю. В цьому контексті важливе значення для нашого дослідження мають народовські, радикальні та консервативні газети, завдяки тому, що виходили у світ безперервно, впродовж усього періоду функціонування вищевказаних політичних сил. Значною

змістовністю серед них вирізняються часописи “Зоря Галицька”, народовське “Діло”, русофільське “Слово”, радикальні “Народ”, “Громадський голос”, видання консервативного спрямування “Руслан” [408; 409; 410; 411; 412] та інші. Опосередковано стосуються нашого дослідження окремі публікації польських громадсько-політичних видань “Gazeta Narodowa”, “Czas”, “Naprzód” [413; 414; 415]. У ході дослідження громадсько-політичної періодики ми враховували, що кожна політична партія мала власне бачення національно-культурних процесів у Галичині.

До п'ятої групи відносимо джерела особового характеру. Для вивчення національно-культурного руху українців краю впродовж зазначеного часового проміжку ми виокремили в них три жанрових підгрупи: 1) автобіографії; 2) спогади; 3) епістолярні джерела. Першу підгрупу складають автобіографії відомих науковців, літераторів, митців, громадсько-культурних діячів, які написали не лише про себе, але й атмосферу епохи, в якій вони жили і творили. Серед них на окрему увагу, в контексті дослідження нашої проблематики, заслуговують автобіографії М.Грушевського, І.Франка, М.Драгоманова, В.Стефаника, Марка Черемшини, О.Маковея, М.Кропивницького, Д.Січинського та інших [416; 417]. До джерельного комплексу дисертаційної роботи залучено 15 неопублікованих автобіографій українських громадсько-культурних діячів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що зберігаються у фонді бібліографа І.Левицького Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника, зокрема К.Студинського [418], В.Охримовича [419], Р.Заклинського [420], Т.Грушкевича [421], Ю.Панькевича [422], В.Нагірного [423] та інших. Джерела цієї підгрупи нами виявлено і в інших архівних установах (усього більше 20). Їх особливістю є те, що вони не дозволяють отримати цілісного уявлення про життєвий шлях та працю того чи іншого діяча.

До другої підгрупи особових джерел, важливих для дослідження нашої проблематики, відносимо спогади безпосередніх учасників і свідків подій: політичних діячів, громадських активістів, письменників, педагогів, митців.

Варто зазначити, що переважна більшість виявлених нами мемуарів належить безпосереднім учасникам різносюжетних подій та стосується різнопланових аспектів з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Цінними для нашого дослідження стали спогади українських політиків та громадсько-культурних діячів О.Барвінського [147], К.Левицького [424], Є.Олесницького [425], вченого М.Драгоманова [426], університетських вихованців М.Грушевського М.Кордуби [427] та М.Чубатого [428], народної вчительки Уляни Кравченко [429] та інших.

Третю підгрупу джерел цієї групи складає епістолярна спадщина. За тематико-хронологічним принципом листи можна розділити на ті, що розкривають співпрацю громадсько-культурних діячів у 40–50-х рр. XIX ст., формування народовського руху в 60-х рр. XIX ст., плідну національно-культурну діяльність у Галичині впродовж 70-х рр. XIX – початку XX ст. Серед джерел цієї підгрупи – чи не найбільш об’ємна та змістовна епістолярна спадщина громадських діячів та вчених – М.Грушевського, І.Франка, М.Драгоманова, В.Стефаніка, О. Барвінського, письменниць Н.Кобринської та Лесі Українки, яка постійно листувалася з галичанами, етнографа В.Гнатюка [430; 164; 93] та багатьох інших. Також до джерельного комплексу нашого дослідження залучено більше 100 неопублікованих епістолярних джерел. Серед них, на наш погляд, на особливу увагу заслуговують, листи І.Пулюя до Ю.Романчука [431], Уляни Кравченко до К.Студинського та О.Барвінського [432; 433], Г.Хоткевича до М.Грушевського [434], політиків та громадсько-культурних діячів до С.Крушельницької [357; 360], які розкривають неznані досі аспекти національно-культурного руху українців краю. Безперечно, в дисертації постійно враховувалося, що джерела особового походження вимагають до себе особливо критичного аналізу, перш за все, через суб’єктивні підходи їх авторів до оцінки тих чи інших подій, явищ, осіб. Разом з тим, саме з них вдалося почерпнути значно більше інформації, ніж з інших джерел, про особисті стосунки між окремими представниками громадського і політичного руху, митцями, літераторами.

Відштовхуючись від запропонованої класифікації, і враховуючи думку авторів одного з підручників із джерелознавства, ми намагалися не оминати й деяких другорядних ознак джерел, враховували їх поділ на рукописні і друковані, архівні і бібліотечні, оригінали і копії, звертали увагу на стан їх збереженості, на зовнішній вигляд [380, с. 92].

Таким чином, формування джерельної бази нашого дослідження охоплювало великий обсяг пізнавально-пошукових і бібліографічно-аналітичних робіт та процедур, які включали: а) ознайомлення з опублікованими працями з історії політичного і соціокультурного життя, національно-культурного руху українців означеного періоду з метою встановлення обсягу і переліку актуалізованих джерел з теми дослідження; б) вивчення друкованої та електронної бібліографії, археографічних видань, документальних та інших свідчень, каталогів бібліотек, путівників архівних і музейних установ; в) фронтальне ознайомлення з фондами, описами і безпосередніми справами, встановлення важливості їх інформаційного потенціалу для реалізації мети і дослідницьких завдань нашого дослідження; г) безпосереднє ознайомлення, ксерокопіювання і конспектування опублікованих джерел, архівних, бібліотечних і музейних документів; д) попередня атрибуція джерел на основі джерелознавчої критики на предмет встановлення авторства, часу створення і місця походження, вірогідності інформації, а також орієнтовна класифікація; е) відбір і включення виявлених джерел до дослідницького комплексу на основі існуючих методик вибірки. В процесі цієї роботи з'ясовувався і фіксувався стан і форма збереженості документів (оригінал, копія, цілий документ чи фрагмент).

Усе це дозволило сформувати повноцінний і цілісний джерельний комплекс цілком репрезентативних джерел українського походження, системне дослідження яких дасть змогу встановити повноту і об'єктивність його інформаційних ресурсів для наукової реконструкції історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Обрані нами класифікаційні схеми дозволили згрупувати залучені до

джерельного комплексу свідчення українського походження в межах п'яти умовних груп та відповідних підгруп, послідовність яких може слугувати одним із критеріїв рейтингу інформаційної насиченості джерел, встановлення їх вірогідності та об'єктивності. З урахуванням специфіки цих груп добирались методи і засоби атрибуції та дослідження джерел, аналізу і синтезу їх інформаційних ресурсів. Застосування опрацьованої нами моделі класифікації допоможе продовжити пошук джерел і заповнити прогалини в джерельній інформації.

1.3. Методологічні засади дослідження

Базовим у нашому дослідженні є поняття *історичного джерела з історії українського національно-культурного руху* як носія безпосередньої інформації про події і явища, що відображають той чи інший аспект національного життя і культурної діяльності, боротьби за національне визволення і утвердження національно-культурної ідентичності українства, його соборності. Водночас ці джерела виступають як пам'ятки матеріальної та духовної культури епохи, в яку були створені, не втрачаючи свого значення і в сучасних умовах.

Погоджуємося з усталеними в літературі критеріями визначення інформаційної цінності джерела:

- 1) автентичність – справжність джерела як дійсного свідка чи підробки викладеної в ньому інформації;
- 2) вірогідність – ступінь відповідності свідчень джерела реальним історичним фактам, які в них описані;
- 3) повнота – рівень відображення в тексті джерела суттєвих сторін історичних фактів (подій і явищ);
- 4) інформаційна новизна – наявність нової інформації, відсутньої у джерелах, вже введених до наукового обігу;
- 5) репрезентативність – властивість джерела (чи всієї джерельної бази з обраної теми) правильно відобразити історичні факти в цілому [381, с. 112–113].

Ці та інші критерії визначення інформаційної цінності джерел враховувались у процесі пошуку, відбору, опрацювання і дослідження свідчень із історії національно-культурного руху українців Галичини у 1848–1914 рр.

Новітнє історичне джерелознавство виокремлює в структурі джерельної бази будь-якого дослідження актуалізовані та неактуалізовані джерела, тобто запроваджені до наукового простору і не запроваджені. До актуалізованих відносять свідчення двох видів: а) які виявлені, належним чином опрацьовані й оприлюднені внаслідок археографічної роботи у форматі серійних документальних збірників, проблемно-тематичних видань, хрестоматій або окремих відбитків тих чи інших пам'яток; б) які виявлені і вивчені дослідниками, а почерпнута з них інформація запроваджена до наукового обігу попередниками у вигляді копій документів чи інших джерел або витягів чи цитат з них та з відповідною інтерпретацією їх змісту. Якщо екстраполювати сказане на досліджувану нами проблему, тобто на аналіз джерел з історії українського національно-культурного руху в Галичині в період 1848–1914 рр., то можемо стверджувати про наявність обох видів актуалізованих джерел.

Вважаємо за доцільне висловити щонайменше два суттєвих застереження. По-перше, проведений у підрозділі 1.1 аналіз історіографії проблеми та наявних археографічних збірників, тобто джерелознавчих і конкретно-історичних праць, присвячених національно-культурним процесам у Східній Галичині другої половини ХІХ ст. – першого десятиріччя ХХ ст., засвідчив, що в документах і матеріалах офіційного характеру базуються важливі інформаційні ресурси. Вони включають, документи органів влади і управління, політичних партій, громадських об'єднань, культурних і наукових товариств. Саме ці джерела проливають світло на офіційну політику Австро-Угорщини в Галичині стосовно української освіти, культури, науки і духовності, задоволення національних прав і запитів українців, протестний рух проти ущемлення прав і свобод громадян. По-друге, джерелознавча критика і встановлення достовірності та об'єктивності інформаційного потенціалу документів і

матеріалів офіційного характеру можливі лише за умови порівняння з відомостями інших свідчень, зокрема актуалізованих джерел особового походження.

З погляду хронологічного підходу, актуалізація джерел офіційного характеру та особового походження з історії українського національно-культурного руху в Галичині означеного періоду почалася з кінця XIX ст. і триває до наших днів. Це означає, що їх оприлюднення проводилося в часи Австро-Угорщини, в роки перебування Східної Галичини в складі Польщі, в радянську добу і в умовах незалежності України. Звідси впливає необхідність порівняльного аналізу документів на відповідність оригіналам, виявлення купюр, а також критичного підходу до їх інтерпретації.

Загалом упродовж другої половини XIX ст. і до сьогодні актуалізовано чимало джерел офіційного характеру, передусім ті, що розкривають діяльність органів влади, громадських організацій та політичних партій. Дослідниками опубліковано та проаналізовано програми й інші партійні документи кінця XIX – початку XX ст., публіцистичні праці провідних політичних діячів та інші матеріали партійного походження. Проте національно-культурна проблематика в діяльності українських політичних партій не отримала адекватного відображення в сучасній українській історіографії. Поряд із цим, незважаючи на наявність низки публікацій, присвячених діяльності українських громадських організацій, про які вже зазначалося в підрозділі 1.1, статuti та інформаційні звіти про діяльність багатьох товариств також залишилися поза увагою дослідників. Неактуалізованими на сьогодні залишаються низка статистичних джерел, що розкривають національно-культурні процеси в Галичині в другій половині XIX – початку XX ст. На наш погляд, переважно, на сьогодні актуалізуються документи і матеріали офіційного характеру в контексті діяльності провідних українських суспільно-політичних сил. Чимало серед них тих, що передруковані зі збірників, виданих радянськими та українськими зарубіжними вченими.

Частину документів офіційного характеру актуалізовано авторкою

дисертаційного дослідження в наукових статтях “Неопубліковані документи офіційного характеру у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові як джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.”, “Джерела з історії національно-культурного життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у фондах Державного архіву Івано-Франківської області” [270], “Законодавство в галузі освіти і розвиток шкільництва Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” [238], “Програми політичних партій як джерело з історії українського національно-культурного руху (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)” [435] та інших.

Аналіз стану актуалізації джерел особового походження з історії українського національно-культурного руху в Галичині в період 1848–1914 рр. засвідчив низку особливостей цього процесу, зумовлених специфікою самого різновиду джерельного масиву. Як наголошує Світлана Павленко, ця група свідчень характеризується тим, що вони “походять від конкретної особи”, створюються з офіційною, службовою або приватною метою, носять писемний і здебільшого оповідний характер [436]. Як зазначалось у підрозділі 1.2, з поміж джерел особового походження найбільшу інформаційну вартість мають автобіографії, щоденники, спомини, мемуари та листування громадсько-політичних і культурних діячів, безпосередніх учасників національно-культурного руху. У джерелах кожного з цих різновидів містяться важливі відомості про час, у який створювалися ці пам’ятки, про авторські оцінки подій і враження від них, про зустрічі з іншими людьми, а водночас і про самих авторів, їх особисте життя, побут тощо. Ось чому без залучення джерел особового походження не обходиться жоден дослідник соціокультурних процесів і явищ.

Актуалізація свідчень особового походження відбувається тими ж каналами, що й офіційних джерел. Однак, з погляду наукового розуміння її сутності і особливостей, варто висловити декілька попередніх застережень.

По-перше, самотність їх інформаційного потенціалу зумовлюється тим,

що вони часто містять не тільки унікальні відомості про найрізноманітніші історичні процеси, явища, події суспільного і приватного життя, але й про особу їхніх творців: ідейні позиції, світогляд, ставлення до подій та інших осіб. Оскільки культурне життя найбільш персоніфіковане та індивідуалізоване, то джерела даного різновиду мають незамінну цінність для дослідження міжособистісних відносин, а тому й не випадково багато з них уже актуалізовані повністю або фрагментарно. Саме ці джерела дозволяють глибше осмислити важливість для історичної науки взаємодії таких категорій як “людина” і “культурна епоха”.

По-друге, за допомогою джерел особового походження історична наука реалізує такі функції, як інформаційна, комунікативна та біографічна, в основі яких лежить співвідношення об’єкта (саме джерело і його творець) і суб’єкта (дослідник). На ґрунті цих свідчень простежується залежність джерельної інформації від освіченості, поглядів, свідомості, моральних якостей їх авторів.

По-третє, між історичним фактом, подією і хронологією створення джерел, а відтак їх актуалізації завжди існує певний часовий розрив (особливо це стосується автобіографій, спогадів і мемуарів, які пишуться “заднім числом” і меншою мірою щоденників, листів), що вимагає від дослідника враховувати цю “дистанцію” [436, с. 163–164].

В процесі дослідження зверталась увага і на деякі археографічні та джерелознавчі аспекти актуалізації цих джерел, їх опрацювання на етапі підготовки до опублікування та в процесі залучення відповідної інформації до процесу реконструкції національно-культурного життя українців Східної Галичини в означений період. У першому випадку (публікація джерел) до уваги бралися лише ті публікації спогадів, мемуарів, щоденників та епістолярію, які містять наукові передмови або критично-оглядові вступні статті, наукові коментарі укладачів або осіб, причетних до археографічного опрацювання текстів, відповідний науково-бібліографічний апарат, насамперед покажчики.

Щодо особливостей актуалізації джерел особового походження, підкреслимо, що головна з них полягає в тому, що за своїм походженням вони є

персоналістичними, що диктує необхідність ретельної атрибуції і дослідження постатей їх творців. Ефективним тут виявився біографічний метод, який дозволив не тільки відстежити життєвий і творчий шлях авторів джерел, але й заглибитись в епоху і середовище, в яких ці джерела створювалися. Додатково з'ясовувались персоналії респондентів, з якими велось листування. Зверталась увага й на особистості учасників археографічного процесу, їх фаховий рівень, світогляд, ідейні позиції тощо

Загалом узагальнення досвіду актуалізації джерел особового походження засвідчило, що цій роботі бракує системного підходу. Вона носить здебільшого “ювілейний” характер, коли публікація джерел або їх залучення до праць приурочується ювілейним датам тих чи інших діячів. Переважно актуалізуються джерела, що належать найбільш відомим письменникам, громадсько-культурним діячам, рідше політикам. Натомість свідчення постатей, так би мовити, другого ряду, які були учасниками українського національно-культурного руху в Східній Галичині, все ще залишаються поза увагою сучасних археографічних видань, недостатньо залучаються до наукових студій. Помітним недоліком є і те, що пам'ятки з історії національно-культурного життя в Галичині подаються інколи поза зв'язком з джерелами з історії українського національно-визвольного руху.

Низку джерел особового походження актуалізовано й авторкою цієї дисертації роботи, зокрема в статтях “Спогади про видатних діячів української культури другої половини другої половини XIX – початку XX ст. на сторінках періодичних видань Західної України” [437], “Джерела про громадську та літературну діяльність Наталії Кобринської” [438], “Джерела про життєвий шлях, громадську та наукову діяльність академіка Кирила Студинського (1869–1941 рр.) у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові” [249], “Джерела про національно-культурне життя українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. в особових фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові” [250], “Джерела з історії театрального життя українців Галичини (1848–1914 рр.) ”

[439] та інших.

Окрім цього, реалізація мети і поставлених завдань здійснювалася шляхом послідовного дотримання методологічних принципів і застосування комплексу дослідницьких методів джерелознавчого пізнання з урахуванням специфіки джерел українського походження з історії національно-культурного руху в Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст. Виходячи з цивілізаційного розуміння історичного процесу, його соціокультурного виміру і спираючись на досвід джерелознавчих досліджень, на сучасні можливості аналізу джерел, здобуття і реконструкції джерельної інформації, на пріоритетне місце в методології ставилося творче застосування усталених закономірностей і принципів (правил) виявлення, систематизації та дослідження джерел, а саме – історизму, об'єктивності, всебічності і цілісності, комплексного і системного підходу до аналізу джерельних свідчень.

Дотримання принципу історизму дало можливість відповісти на запитання: коли і як виникло джерело; які етапи у своєму розвитку воно пройшло і яких змін зазнало; чим стало це джерело сьогодні [380, с. 34]. Він дозволив ґрунтовно дослідити документи нормативного характеру, зокрема статuti громадських організацій і їх філій, що затверджувалися в органах державної влади (їх обов'язковість регламентував закон про об'єднання та збори від 15 листопада 1867 р.), без яких жодна з них не отримувала дозволу на легальну діяльність. Внесення змін до статутів передбачало їх повторне затвердження Галицьким намісництвом або Міністерством внутрішніх справ у Відні і свідчило, що те чи інше товариство вдосконалювало організаційні засади своєї діяльності. Для сучасності ці документи важливі тим, що містять відомості про досвід організаційних засад діяльності галицьких товариств національно-культурного спрямування.

Принцип об'єктивності, що в історичному джерелознавстві виступає як орієнтир на здобуття об'єктивної, правдивої, достовірної джерельної інформації, зобов'язав нас сприймати джерело як об'єктивно-суб'єктивну реальність, відкрив можливості для виявлення за допомогою джерелознавчої

критики та неупередженого підходу до аналізу джерел, змісту джерельних свідчень, допоміг в кінцевому рахунку отримати достовірні наукові факти [380, с. 34]. Зокрема, у 178 фондї ЦДІАЛ України, де зберігаються документи галицької Крайової шкільної ради, відклалися матеріали роботи спеціальних комісій, що засідали в 1887 та 1892 рр. і розглядали доцільність використання фонетичного правопису [440]. Поряд із цим, до Міністерства віросповідань і освіти та КШР, починаючи з 1891 р., почали офіційно звертатися УПТ, НТШ та інші товариства з проханням запровадити новий фонетичний правопис, який був близький до літературної мови, полегшував процес навчання, адже основний принцип його “пиши, як чуєш”. Свої аргументи проти запровадження фонетичного правопису, натомість збереження етимологічного, що зближував українську мову з російською, мали представники москвофільських громадських організацій Галичини. У 178 фондї в шести томах зберігаються петиції ідентичного змісту, зібрані представниками русофільських політичних партій та товариств на захист етимологічного, або – як тоді говорили – історичного правопису [441]. За нашими підрахунками, під такими зверненнями поставили свої підписи понад 10 тис. осіб. Хоча варто звернути увагу й на те, що на окремих сторінках усі підписи зроблено однією рукою. Разом із надходженням петицій, КШР Галичини почала отримувати листи, в яких селяни заявляли, що їх обманом примусили поставити підписи [442, с. 69]. Таким чином, дотримання принципу об’єктивності дозволило встановити, що лише представники русофільського руху в Галичині, виключно з ідеологічних міркувань, виступали проти запровадження фонетичного правопису в краї, при цьому вони обґрунтовували свою позицію фальсифікованими документами.

З принципом об’єктивності тісно пов’язаний принцип всебічності і цілісності джерела або групи джерел чи джерельних комплексів, адже він застерігає дослідника від упередженого ставлення до джерел. Оскільки практика історичних досліджень знає чимало прикладів, коли до уваги береться не весь документ або їх група, а тільки та частина, яка необхідна для підтвердження задалегідь висунутої автором концепції, то зазначені

методологічні принципи стали для нас пріоритетними [380, с. 34]. Наприклад, якщо на сторінках періодичних видань Східної Галичини фрагментарно публікувалися звіти про діяльність Музичного товариства імені Миколи Лисенка (таку назву отримало 6 червня 1907 р., а з часу створення (від 28 червня 1903 р.) відоме як Союз українських співацьких і музичних товариств), то в особовому фонді педагога та композитора Іларіона Гриневецького, що зберігається у ЦДІАЛ України, нами виявлено протоколи загальних зібрань і засідань проводу Музичного товариства імені Миколи Лисенка [443], що розкривають діяльність мистецького об'єднання впродовж усього досліджуваного нами періоду і дозволяють зробити неупереджені висновки про організаційні аспекти його діяльності.

Щодо всебічності і цілісності окремих груп джерел, то варто зазначити, що нерідко при дослідженні національно-культурних процесів у Східній Галичині використовують джерела особового характеру, переважно мемуари і листування відомих політичних та громадсько-культурних діячів, значно рідше автобіографії і то, здебільшого, опубліковані – М.Грушевського, І.Франка, Н.Кобринської та інших. Однак у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника серед документів бібліографа І.Левицького, як уже зазначалося, нам вдалося виявити ще не актуалізовані автобіографії менш відомих громадсько-культурних діячів (В.Нагірного, Ю.Панькевича, Т.Реваковича, Р.Заклинського та інших) [444], внесок яких у національно-культурний поступ українців Галичини переоцінити важко. Вони виявлені нами в інших особових фондах рукописних відділів бібліотек і архівних установ, що дозволило забезпечити всебічність і цілісність цієї групи джерел особового характеру.

Досліджуючи національно-культурний рух українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст., ми намагалися забезпечити цілісність усього комплексу, що вимагає використання всіх доступних джерел з досліджуваної проблеми [380, с. 47]. Зокрема, в контексті дуже гострої проблеми початку XX ст. – боротьби студентства та громадськості за український університет у

Львові, що у великій мірі засвідчила поступ українського національно-культурного руху, продемонструвала опір режиму, його політиці у сфері відстоювання національних і культурницьких прав, ми проаналізували не лише матеріали українських студентських та народовських періодичних видань, які беззастережно підтримували прагнення всієї прогресивної громадськості до власного вищого навчального закладу, але й русофільську та польськомовну пресу, де було зовсім іншим бачення цієї проблеми, публіцистичні праці, джерела офіційного та особового характеру [445] тощо.

У процесі дослідження застосовано комплексний і системний підхід до джерел, у результаті якого, на наш погляд, вдалося сформуванати репрезентативний джерельний комплекс для дослідження національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Так, ми проаналізували та порівняли джерела українського походження, що несуть інформацію про ті чи інші аспекти досліджуваної проблеми, створені в результаті діяльності владних структур (протоколи їх засідань), політичних партій, товариств (їхні програми, статuti, періодичні видання, звіти про діяльність), окремих осіб (публіцистичні праці відомих громадсько-культурних діячів, автобіографії, спогади, листи тощо).

Застосовано принцип актуалізації джерелознавчого осмислення проблеми з погляду сучасності, враховано історичний досвід галичан у відстоюванні і захисті національно-культурних прав українців в умовах польсько-української конфронтації, з одного боку, і багатонаціональної Австро-Угорської монархії, з іншого, в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Дослідження джерел з історії українського національно-культурного руху в Галичині відкриває додаткові можливості для удосконалення юридично-правових засад культурної та інформаційної політики України на тлі сучасних викликів.

З-поміж численних методів формування джерельного комплексу і дослідження усіх різновидів залучених свідчень найчастіше застосовувались методи джерелознавчого аналізу та синтезу. По мірі джерелознавчого аналізу

документів і матеріалів проводилася зовнішня та внутрішня критика джерел. Перша допомогла виявити зовнішні ознаки пам'яток (стан збереженості, зовнішній вигляд, носій інформації, якість паперу, особливості формуляра, чорнила, почерку, печаток тощо) та встановлення її автентичності. Друга зосереджувалась на критичному прочитанні тексту джерела і визначенні на його основі часу, місця, авторства, обставин і мотивів походження тексту, тлумачення його змісту, вичерпності інформації, наукової значимості документа. У багатьох випадках виявлявся ступінь відповідності реальних явищ їх відображенню в конкретному джерелі. З цією метою практикувався так званий “перехресний аналіз” джерел, тобто співставлення матеріалів різного походження, які стосуються досліджуваних подій. Наприклад, чимало дискусій на сторінках періодичних видань та публіцистичних праць було з приводу об'єктивності проведення переписів та встановлення їх результатів. Якщо польськомовні періодичні видання “Naprzód”, “Czas”, “Gazeta Narodowa” та політики, зокрема С.Гломбінський, який залишив спогади про події в Галичині, що стосуються досліджуваного періоду, писали про їх прозорість, то український політик та вчений В.Охримович у серії статей “Про фальшоване національної статистики при попередних конскрипціях”, опублікованих на сторінках часопису “Діло” напередодні проведення перепису населення 1910 р., навів переконливі факти про втручання в процес їхньої організації урядових структур у Галичині та недосконалу методику проведення загальнодержавних переписів населення [446; 447]. Публіцистичні праці В.Барвінського, С.Дністрянського, І.Франка також містять відомості про те, що статистичні дані, зібрані в Східній Галичині, часто коригувалися польською адміністрацією в краї в бажаному для себе напрямі.

Загалом, обидва різновиди критики використовувались не ізольовано, а в тісному зв'язку, паралельно або поетапно [448, с. 3–4]. На основі зовнішньої та внутрішньої критики залучених джерел з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. вдалося встановити, що майже всі документи як офіційного, так і приватного

характеру є автентичними і містять переважно репрезентативну інформацію в контексті дослідження окремих його аспектів.

В процесі критичного аналізу змісту джерел проводилось виокремлення найбільш важливих фактів, необхідних для системного дослідження означеної проблеми. В цьому зв'язку приєднуємось до думки Наталі Яковенко про те, що “критика тексту є тією пізнавальною операцією, яку в строгому сенсі можна назвати методом роботи історика” [449, с. 240].

Герменевтика, як мистецтво правильно розуміти мову іншої людини [450], зокрема писемний текст, мала важливе значення для аналізу творів державних діячів і учасників національно-культурного руху. Вона передбачає їх переосмислення, нове чуттєве сприйняття, переживання і вимагає від дослідника знання як усього комплексу джерел з історії національно-культурного руху українців краю зазначеного часового проміжку, так і позаджерельних знань. Зокрема, значний негативний резонанс у Галичині, особливо в середовищі польської еліти краю, наприкінці XIX ст. мала літературно-критична стаття І.Франка “Поет зради”, опублікована 1897 р. в одному з німецькомовних періодичних видань, присвячена творчості відомого польського письменника А.Міцкевича, де автор прийшов до висновку, що “головною темою майже всіх його творів була зрада в найрізноманітніших іпостасях” [451, с. 213]. Насправді ж така риторика була зумовлена не стільки впливом літературної творчості одного найвизначніших польських поетів, а парламентської виборчої кампанії 1897 р., яка у вітчизняній історіографії отримала назву “криваві баденівські вибори”. Такі висновки нами зроблено на основі аналізу іншої публіцистичної розвідки І.Франка “Руськопольська згода і українськопольське братання”, що була опублікована 1906 р.

Робота з джерелами особового характеру стала найскладнішим етапом дослідження, адже необхідно було їх критично та прискіпливо аналізувати, а фактологічний матеріал зіставляти зі свідченнями з інших джерел, переважно документами офіційного характеру, матеріалами періодичних видань тощо. Ми, безперечно, враховували те, що мемуари, переважно, створювалися через

багато років і десятиріч, коли пам'ять уже не могла зберегти конкретних деталей ситуації, точних дат, імен конкретних учасників, причинних зв'язків та іншого. Тому найбільш інформативними серед джерел особового походження вважаємо ті, де автори не лише були безпосередньо причетні до вагомих подій національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст., але й занотували їх перебіг, збирали матеріали до родинних архівів, при написанні спогадів використовували джерела різного походження. Серед таких варто виокремити “Спомини з мого життя” О.Барвінського, “Історію політичної думки галицьких українців 1841–1914. На підставі споминів” К.Левицького, “Сторінки з мого життя” Є.Олесницького, “Австро-руські спомини” М.Драгоманова [452]. Найбільш вагомим фактором, що суттєво впливав на суб'єктивність їхніх праць, стала політична належність авторів, яка, безперечно, враховувалася нами. Однак у мемуарах, як і в автобіографіях, що стали об'єктом нашого дослідження, знаходимо цінні відомості про сімейний побут відомих громадсько-культурних діячів, культурні та релігійні цінності, особисті стосунки між окремими історичними постатями.

Натомість зі спогадів педагогів Уляни Кравченко [453; 429; 454], А.Домбровського (присвячених дружині та талановитій вчительці Марійці Підгірянці) на мікроісторичному рівні дізнаємося про труднощі побуту, низьку заробітну плату, важкі умови праці, несправедливе ставлення шкільної влади до національно свідомого вчителя тодішньої української початкової школи Галичини. Відповідаючи на запитання: чи можна визнати “щільно описані” мікроісториком (у цьому випадку – вчителем народної школи) конкретні факти за достатньо типові, можемо дати цілком ствердну відповідь. Підставою для цього стали матеріали періодичних видань, публіцистичні праці, службове листування педагогів із чиновниками КШР, звернення громадських організацій до владних інституцій, де піднімалися проблеми складного матеріального та соціально-правового становища вчителя в державі. Саме тому поділяємо думку професора історії Венеціанського університету Джованні Леві про те, що мікроісторія не повинна відмовлятися від усіх форм абстракції, позаяк

мінімальні факти й окремі випадки можуть слугувати виявленню загальних явищ [455, с. 136]. Поряд із цим близьким для нас став погляд про співвідношення мікро- та макроісторії, висловлений професором історії культури Кембриджського університету Пітером Берком: "...чи можна поєднати мікросоціальне з макросоціальним, досвіди зі структурами, особисті взаємини із соціальними системами або локальне з глобальним? Якщо це запитання не сприймається серйозно, мікроісторія може стати чимось на кшталт втечі від світу, але не спробою надати йому сенс" [456, с. 141].

Оскільки в дисертації залучено значний масив епістолярних джерел, велика роль відводилась методам дослідження цього різновиду свідчень. Підтримуємо думку І.Войцехівської та В.Ляхоцького [165], які вважають найперспективнішим методом роботи з епістолярними джерелами історико-генетичний, який уможлиблює, не тільки аналіз значної суми фактів, наявних у листуванні, але й дозволяє їх систематизувати. Реалізуючи цю думку, ми намагалися послідовно дотримуватися трьох взаємозв'язаних етапів роботи, а саме: 1) здійснювали пошук, виявлення, відбір та систематизацію епістолярію за авторством і часом створення; 2) опрацьовували фактичні відомості листів на основі аналітичної критики їх змісту; 3) проводили синтетичну критику листів, інтегруючи їх відомості в контексті означеної теми. До речі, історико-генетичний метод і названі етапи його реалізації застосовувались і стосовно інших джерел з історії національно-культурного руху. Поряд з відкритою інформацією джерел, виявлялись і приховані відомості [165, с. 26].

В процесі дослідження окремих видів джерел статистичного характеру застосовувалися кількісні методи, що передбачають аналіз цифрових даних про досліджувані об'єкти з метою подальшого виведення на їх підставі певних узагальнених величин [449, с. 245]. Вони використані нами при дослідженні статистичних джерел, з яких вилучалися ті відомості кількісного характеру, що мали пряме або опосередковане відношення для дослідження обраної теми.

Проте варто зауважити, що в ході застосування кількісних методів доводилось долати ряд труднощів, зумовлених специфікою джерел з історії

національно-культурного руху: вони рідко подають детальні цифрові відомості про найважливіші аспекти національно-культурного життя українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Зокрема, цифрові дані про кількість українських громадських організацій (товариств) культурного спрямування не можуть бути визначальними щодо їхнього впливу на національно-культурні процеси в Галичині, тому що багато з них не відзначалися плідною діяльністю. Чимало громадських організацій не залишили жодних статистичних документів про свою діяльність, а тому повної інформації про участь українців у роботі товариств національно-культурного спрямування не вдалося отримати.

Крім того, враховувалося, що лише за допомогою кількісних методів не можна досягнути всю повноту відомостей про національно-культурні, зокрема про освітні процеси, діяльність україномовних народних шкіл (або початкових, які формально не давали права вступати до гімназії чи учительської семінарії), хоч їх кількість щороку зростала і станом на 1914 р. охопила 97 % усіх дітей шкільного віку. Поряд з цим рівень писемності в українців був одним із найнижчих серед усіх національних груп, що мешкали в Австро-Угорщині [457, с. 317].

Метод контент-аналізу допоміг дати повнішу інтерпретацію змісту інформації через кількісні показники, які містяться в документах. Як відомо, його вперше в сучасному розумінні почали застосовувати американські журналісти і журналістикознавці наприкінці XIX – початку XX ст. [458, с. 44]. Впродовж усього XX ст. і до сьогодні цей метод дедалі частіше використовують для вивчення змісту періодичних видань. Зважаючи на певні наукові традиції та інші фактори, про які йтиметься далі, вважаємо найбільш доцільним застосувати цей метод для дослідження періодики.

Оскільки розрізняють два типи контент-аналізу: кількісний та якісний, то ми зважали на те, що якісний контент-аналіз застосовується переважно до відносно невеликих за обсягом текстів, тоді як кількісний – при аналізі великих масивів інформації і ґрунтується він на аналізі частоти згадувань вибраних дослідником змістових одиниць, співвідношення частоти їх появи в тексті,

оцінок, з якими вони згадуються [458, с. 47]. Останній, зважаючи на величезний об'єм матеріалу, нами було використано при дослідженні змісту найбільш рейтингових українських періодичних видань Східної Галичини громадсько-політичного спрямування впродовж 1880–1914 рр., зокрема часописів “Діло”, “Слово”, “Червона Русь”, “Галичанинъ”, “Русское слово”. Великий масив інформації зазначених газет зумовлений тим, що окремі з них з 90-х рр. ХІХ ст. публікувалися щодня, за винятком неділь та релігійних свят.

Об'єктом нашого аналізу стали редакційні статті, тобто ті, які найбільше відображали офіційну позицію редакцій, присвячені різним аспектам національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Всього було проаналізовано п'ятнадцять позицій. З метою рівномірного дослідження концепції редакцій щодо тієї чи іншої проблематики, ми опрацювали всі випуски народовської газети “Діло” [408] через кожні десять років, тобто за 1880, 1890, 1900, 1913 рр. Оскільки період виходу у світ русофільських періодичних видань був не настільки тривалий, то для кількісного аналізу редакційних статей ми використали матеріали часописів “Слово” [412], “Червона Русь” [459], “Галичанинъ” [460], які відображали позицію зазначеної суспільно-політичної сили щодо окремих аспектів національно-культурного руху краю в ті ж роки. Верхня межа цього дослідження була зумовлена тим, що саме 1880 р. почала виходити у світ газета “Діло”, яку за обсягом матеріалу і змістовою наповненістю доцільно порівнювати з русофільським “Словом”. Нижня – визначалася тим, що 1913 р. був останній, коли видавався щоденник “Галичанинъ”, котрий за тематикою і обсягом інформації можна було співставляти з народовським “Ділом”. За результатами вибіркового контент-аналізу нами складені дві таблиці (див. таблицю 1, 2).

Таблиця 1
Національно-культурний рух українців Галичини
на сторінках часопису “Діло”

Окремі аспекти національно-культурного руху українців Галичини	Кількість редакційних статей				
	1880 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1913 р.
Змістовні інформаційні повідомлення про діяльність громадських організацій та проблемні статті, присвячені їхній роботі	11	19	22	22	7
Створення нових українських народних шкіл та реформування вже існуючих	28	6	13	20	13
Вдосконалення системи підготовки педагогів у вчительських семінаріях	5	2	1	3	2
Захист фахових інтересів педагога української народної школи	2	3	3	1	4
Стан середнього шкільництва Галичини	6	6	10	15	6
Проблеми вищої освіти та полеміка щодо відкриття українського університету у Львові	2	0	1	44	16
Створення й належна підтримка інтернатів (бурс) для української молоді	2	1	3	1	0
Проблема використання української мови у громадському житті	3	1	6	8	1
Полеміка з русофілами щодо					

фонетичного правопису	0	0	12	8	0
Інші питання мовного характеру	10	1	0	0	4
Стан українського театрального мистецтва	1	7	1	8	0
Українське музичне мистецтво	3	4	3	3	1
Український літературний рух	2	5	3	8	31
Образотворче мистецтво	0	2	3	5	4
Науковий рух	0	0	0	3	7

Таблиця 2

**Національно-культурний рух українців Галичини на сторінках
русофільських періодичних видань краю**

Окремі аспекти національно-культурного руху українців Галичини	Кількість редакційних статей				
	“Слово” 1880 р.	“Червона Русь” 1890 р.	“Галичанин”		
			1900 р.	1910 р.	1913 р.
Змістовні інформаційні повідомлення про діяльність громадських організацій та проблемні статті, присвячені їхній роботі	11	13	10	22	1
Створення нових українських народних шкіл та реформування вже існуючих	28	8	3	2	1
Вдосконалення системи підготовки педагогів у вчительських семінаріях	5	1	2	0	0

Захист фахових інтересів педагога української народної школи	2	1	0	5	0
Стан середнього шкільництва Галичини	6	5	2	3	2
Проблеми вищої освіти та полеміка щодо відкриття українського університету у Львові	2	3	1	8	6
Створення й належна підтримка інтернатів (бурс) для української молоді	2	4	1	13	2
Проблема використання української мови у громадському житті	3	3	3	1	0
Полеміка з народовцями щодо фонетичного правопису	0	0	37	1	0
Інші питання мовного характеру	10	5	12	3	0
Стан українського театрального мистецтва	1	1	2	0	0
Українське музичне мистецтво	3	0	0	0	0
Український літературний рух	2	3	0	7	0
Образотворче мистецтво	0	0	0	0	0
Науковий рух	0	0	6	0	0

Щодо верхньої межі нашого дослідження – 1914 р., то на сторінках опрацьованих нами часописів домінувала проблематика військово-політичного характеру, а події національно-культурного характеру в редакційних статтях “Діла” частково висвітлювалися лише в першій половині року, тоді як “Русское слово” про них узагалі перестало писати. Така тенденція простежувалася вже з 1913 р. Зокрема щоденник “Галичанин” в останній рік свого виходу у світ (див. таблицю 1) переорієнтувався на політичну тематику – балканську кризу,

виборчу кампанію, проте все ще гостро критикував систему навчання і виховання в українських гімназіях Східної Галичини, а всіх причетних до неї називав “мазепинцями” [453].

Опрацювавши кількісні дані двох таблиць, можемо стверджувати, що традиційно високим було зацікавлення як народовської, так і русофільської преси діяльністю громадських організацій національно-культурного спрямування, адже обидві суспільно-політичні течії були причетні до створення українських товариств. Тому, як правило, вони пропагували діяльність тих, які були близькі їм ідейно, і не упускали нагоди критикувати працю своїх опонентів. Дещо меншим, але стабільним було зацікавлення освітньою тематикою, проблемою використання української мови в громадському житті краю, науковій та художній літературі тощо. Поряд із цим українське мистецтво (театральне, образотворче, музичне) та науковий рух Галичини не стали об’єктом особливої уваги громадсько-політичних видань, перш за все, русофільського спрямування, адже пріоритетною для них була пропаганда етнічної та культурної єдності українців і росіян. Щодо змісту статей, присвячених однаковій проблематиці, то він визначався світоглядними орієнтирами двох впливових течій в українському суспільно-політичному житті краю, які, як правило, по-різному бачили вирішення питань національно-культурного характеру.

Варто зазначити, що частота висвітлення на сторінках преси певної події та публіцистичні статті, присвячені її резонансу, були зумовлені важливими подіями загальноукраїнського масштабу. Наприклад, у розпал боротьби за український університет у Львові 1910 р. “Діло” присвятило цій проблематиці 44 редакційні статті, а “Галичанин” – 8. Чимала кількість (31) передових статей “Діла” за 1913 р. про український літературний рух в краї пояснюється тим, що громадськість святкувала 50-літній ювілей творчої праці І.Франка і сумувала з приводу смерті Лесі Українки. Поряд із цим на сторінках “Галичанина” (див. таблицю 2) ця тематика не висвітлювалася зовсім – зрозуміло, що з ідеологічних міркувань.

Що стосується українських періодичних видань Галичини другої половини XIX – початку XX ст., то якісний контент-аналіз, на наш погляд, тут не зовсім доречний, оскільки накопичений величезний масив матеріалу, який можна досліджувати й іншими методами, про які йтиметься далі. Проте в контексті вивчення позицій народовської і русофільської преси щодо національно-культурного руху українців краю доцільно застосовувати історико-порівняльний підхід, або компаративістику. На думку Л.О.Зашкільняка, “порівняльні можливості цього методу є необмеженими. Але його використання передбачає обов’язкове дотримання певних правил: 1) порівняння повинно відбуватися на підставі конкретних фактів; 2) факти повинні представляти одну епоху” [461, с. 71].

Враховуючи зазначене вище, простежимо різні підходи до висвітлення боротьби за український університет у Львові 1910 р. Якщо народовська преса співчувала з приводу трагічних подій (загибелі українського студента Адама Коцка) і гостро критикувала дії польської влади в Східній Галичині, то редакція “Русского слова” з неабияким цинізмом писала: “...геройство його не так велике, бо Коцко умер случайно на университете і то не знати от чей кулі, чи отъ польской, чи таки отъ украинской (где яки кажутъ, що Коцко в замішанью бувъ застрелений таки одним з украинських студентов)” [462. – 1910. – 11 серп.].

Компаративний підхід ми спробували також застосувати в контексті аналізу матеріалів з історії національно-культурного руху краю, спеціально виокремивши та проаналізувавши в різних параграфах дисертації урядову та неофіційну статистику, щоб у висновках до розділу була можливість їх порівняти. Безперечно, кількісні дані загальнодержавної та крайової статистики недоречно порівнювати зі звітами громадських організацій і навчальних закладів, однак вибрані ними методи для фіксації статистичного матеріалу можна оцінити за допомогою компаративістики.

Кожен писемний текст, а особливо офіційний документ піддавався структурному аналізу: розділяючи його на окремі структурні одиниці, без особливих зусиль можна отримати необхідну інформацію [449, с. 243]. Зокрема,

статути громадських організацій (товариств) у процесі текстологічного аналізу умовно розділялись на окремі структурні елементи, що полегшувало отримання необхідних відомостей. У першу чергу зверталась увага на місце в опублікованому статуті відомостей про отримання дозволу на діяльність товариства в органах державної влади (на початку або в кінці тексту).

Ми зважали також на те, що основні завдання громадської організації вказувалися у початкових параграфах статуту. В останньому параграфі завжди зазначалося, кому товариство передасть майно та матеріальні засоби в разі припинення своєї праці. Це допомогло зорієнтуватися в ідейній спрямованості громадських організацій. Наприклад, якщо майно та кошти заповідали “Просвіті” чи НТШ, то товариство було народовським. Якщо Товариству імені Михайла Качковського, то це свідчило про русофільську орієнтацію громадського об’єднання. В окремих розділах статутів також зазначалося про керівні органи, статус членів товариства, його філії тощо.

Таким чином, структурний аналіз статутів допоміг отримати необхідну інформацію про діяльність українських товариств національно-культурного спрямування та дозволив знайти відповіді на чимало запитань щодо їх ідейної спрямованості, організаційних засад діяльності, найважливіших методів роботи громадських організацій та шляхів їх удосконалення, які не вдавалося знайти на основі інших джерел. Частково цей метод був застосований при опрацюванні програм політичних партій для виокремлення тих положень, що стосувалися завдань освітнього та національно-культурного характеру тощо.

Застосування біографічного методу в дослідженні джерел відкрило додаткові можливості для формування інформаційного підґрунтя більш-менш типового образу українського громадського діяча – учасника національно-культурного руху в Східній Галичині. Джерела особового походження, досліджені біографічним та іншими методами, дали змогу встановити, що цей образ сформувався, як правило, у селянській або священицькій родині, де розмовляли українською; середню та вищу освіту здобув у гімназіях краю і Львівському університеті (іноді в австрійських, німецьких, польських

університетах), окремі з них отримали наукові ступені; після закінчення навчання обійняли посади в гімназіях, рідше університеті; ті з них, які вважалися владою “політично неблагонадійними”, працювали редакторами різних періодичних видань, заробляли мізерні гроші на життя письменницькою та журналістською працею; у вільний від роботи час вони брали активну участь у діяльності національно-культурних товариств, належали, здебільшого, до українських радикальної або національно-демократичної партії, свої наукові і публіцистичні праці писали переважно українською мовою, добре її знали, тоді як у жодній адміністративній установі країни нею не розмовляли, і – найголовніше – були небайдужими щодо долі українців у державі і неабияк переймалися, серед іншого, їхнім національно-культурним поступом. Змальований нами збірний образ “колективної біографії” діячів другої половини XIX – початку XX ст. стосується народовців та радикалів за переконаннями. Щодо представників русофільського руху (М.Устияновича, І.Наумовича, Я.Головацького) [341; 463], то виявлені нами джерела виявилися менш інформативними і не містять достатньо фактичного матеріалу, щоб виокремити з них просопографічну інформацію, однак у відповідних підрозділах дисертації, де аналізуються джерела особового походження, з’ясовуються фактори, що вплинули на формування їх світоглядних орієнтирів.

У процесі дослідження зверталась увага на ще один важливий атрибут “колективної біографії” українських діячів Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. – лояльне або не зовсім ставлення до них представників офіційної влади, що нескладно з’ясувати, опрацьовуючи джерела як особового, так і офіційного походження. Якщо депутат парламенту та педагог О.Барвінський, вчений та університетський професор К.Студинський користувалися особливою лояльністю влади, то радикально налаштовані І.Франко та М.Павлик, вважалися “політично неблагонадійними”, тому шлях до державних посад для них був закритий. Окрім цього, діяльність останніх постійно була в полі зору поліцейських органів держави.

Працюючи з джерелами з історії національно-культурного руху українців

Галичини, що відклалися впродовж 1848–1914 рр., та встановлюючи їх достовірність, ми використовували загальнонауковий метод аналізу документів. Синтез джерел дозволив цілісно й адекватно оцінити факти, які в них зафіксовані, сформулювати низку висновків, які нереально зробити на основі окремого джерела [464, с. 71]. Описовий метод допоміг розкрити в дослідженні зміст багатьох важливих для вивчення обраної проблематики джерел як офіційного, так і особового характеру; охарактеризувати масив документів з історії національно-культурного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що зберігаються в архівних та музейних установах.

Значне місце відводилось узагальненню та синтезу однотипних фактичних даних, адже в багатьох джерелах офіційного характеру і особового походження інформація часто дублювалася. Метод типології виявився ефективним при дослідженні документів і матеріалів статистичного характеру, зокрема звітів про діяльність українських громадських товариств та навчальних закладів. Це дозволило узагальнити відомості про динаміку зростання кількості членів культурницьких товариств, виділити найважливіші напрями їх діяльності (створення навчальних закладів, читалень, бібліотек, філіалів на місцях тощо), провести типологію учнів, які навчалися в україномовних навчальних закладах Галичини. Приєднаємось до думки Л.О.Зашкільняка про те, що типологічний метод є складним і трудомістким у застосуванні, вимагає від науковця дотримання низки правил, зокрема наявності чималого фактичного матеріалу, який дозволяє здійснити типологізацію [461, с. 71].

У нинішній ситуації численних “поворотів”, “викликів”, відсутності гегемонії однієї схеми, вважає І.Колесник, можна запропонувати не хронологічну, а структурну (нелінійну) схему минулого України. В її рамках вітчизняна минувшина постає як сукупність етносоціокультурних світів, які можуть існувати автономно, самодостатньо, і не обов’язково від епохи до епохи передавати естафету єдиного державного життя, культурної тяглості тощо [209, с. 285]. “Нелінійність” у контексті аналізу джерел з історії національно-культурного руху краю впродовж 1848–1914 рр. у нашій праці також присутня,

оскільки в 50-х рр. XIX ст. (впродовж десятиліття), внаслідок контрреволюційних процесів в Австрії, практично всі дії, пов'язані з культурною самоідентифікацією українців, припинилися. Вона реалізовувалася переважно в щоденній побутовій культурі.

Отже, дослідження джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. здійснювалось на сучасних методологічних засадах, які включають такі основоположні принципи джерелознавчого пізнання, як історизм, об'єктивність, наступність, всебічність, цілісність, комплексність і системний підхід. Дотримання цих принципів стало запорукою повноти і репрезентативності сформованого джерельного комплексу, а його класифікація заклала основи вибору адекватного методологічного інструментарію. До роботи над проектом залучено як загальнонаукові, так і історичні та безпосередньо джерелознавчі методи пізнання джерел. Основними і найбільш ефективними вважаємо аналіз і синтез джерел, джерелознавчу критику, яка дозволила встановити їх походження і достовірність закованої в них інформації. В дослідженні застосовано й інші методи: класифікації та типології, історико-генетичний, порівняльний, текстологічний, контент-аналізу, а також біографічний, який виявився особливо ефективним в осмисленні просопографічних, мікро- та макроісторичних сюжетів джерел особового походження.

***Підсумовуючи історіографічні, джерелознавчі та теоретико-методологічні засади дослідження, вважаємо за необхідне зазначити, що, незважаючи на значну кількість монографічних досліджень, захищених дисертацій, археографічних праць, окремих джерелознавчих розвідок, джерела українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. ще не стали предметом комплексного та системного аналізу, що й зумовило потребу окремої дисертаційної праці з цієї проблематики.

На наш погляд, джерельна база дослідження, що сформувалася в силу

різних факторів упродовж другої половини XIX – початку XX ст., є репрезентативною та сприятиме неупередженому аналізу джерел українського походження з історії національно-культурного руху українців Галичини 1848–1914 рр.

Вважаємо, що запропонована нами класифікаційна модель у межах умовних п'яти груп та відповідних підгруп допоможе підібрати оптимальні методи для дослідження кожної з них та сприятиме продовженню пошуку джерел і заповненню прогалин у джерельній інформації.

Загалом, для дослідження обраної теми ми зробили спробу не лише залучити якомога більше різнопланових документів та матеріалів, але й опрацювати їх за допомогою методологічних засад, окреслених сучасною історичною наукою. Особливу увагу ми звернули на встановлення достовірності зазначених у джерелах українського походження фактів, що неможливо зробити без порівняння інформації з різних за походженням документів.

РОЗДІЛ 2

ВІДОБРАЖЕННЯ В ДЖЕРЕЛАХ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРО-УГОРЩИНИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

2.1. Матеріали органів влади та навчальних закладів

Для осмислення характеру, змісту та спрямованості інформації актуалізованих офіційних джерел українського походження бралось до уваги, якими органами вони створювались і публікувались, хто з дослідників долучався до їх вивчення.

Відомо, що в радянські часи, коли пріоритетним критерієм оцінки джерел, їх відбору для археографічних практик та досліджень був так званий “партійно-класовий” підхід, мали місце численні факти грубого перекручення змісту документів та матеріалів, які відклалися в архівах. Наприклад, у збірнику “Класова боротьба селянства Східної Галичини (1772–1849). Документи і матеріали” [465], упорядниками якого стали О.Купчинський, А.Сісецький та Ф.Стеблій, уперше були опубліковані джерела з фондів 146 – Галицьке намісництво, 180 – Головна Руська Рада ЦДІАЛ України. Це, переважно, прохання, скарги та звернення місцевих рад і громад щодо покращення матеріального становища селянства, скасування панщини тощо. Поряд із цим, національно-патріотична та культурно-освітня проблематика, зокрема ставлення селян до поділу Галичини на українську та польську провінції, впровадження української мови в роботі адміністративних установ краю, відкриття україномовних народних шкіл, що набула помітної актуальності під час революційних подій 1848–1849 рр., представлена лише окремими документами. Зрозуміло, що таке змістове наповнення цього збірника було зумовлене ідеологічним фактором, зокрема намаганням надати пріоритетності соціально-економічній та суспільно-політичній проблематиці, або, якщо використовувати радянську термінологію – класовій боротьбі. Водночас збірник документів цінний тим, що на його сторінках актуалізовано низку джерел, які зберігаються у фондах ЦДІАЛ України.

Істотно відрізняється від описаного вище передмова О.Турія до сучасного археографічного видання “Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції”. Вона переконливо доводить критичний підхід до актуалізованих документів, застосування перехресного аналізу із матеріалами, надрукованими на сторінках часопису “Зоря Галицька”. Зокрема її автор зазначив: “Немає сумніву в автентичності опублікованих нами текстів. Це підтверджують стиль і манера написання, наявність двох версій протоколів кількох засідань, писаних одним або двома різними почерками, чисельні виправлення і “типові” помилки, співпадіння почерків у протоколах з іншими відомими документами того самого автора” [123, с. XXVIII].

Також редактором та упорядниками вищезгаданого археографічного видання встановлено дати всіх недатованих і нумерованих протоколів на підставі відомостей про періодичність засідань, що містяться в самих протоколах, згадок і публікацій у “Зорі Галицькій”, інформації з книги кореспонденцій. Щодо авторства останньої, то в коментарях з цього приводу зазначено, що від початку діяльності Головної Руської Ради цю книгу вів другий секретар Т.Леонтович, із 16 березня 1849 р. до 5 серпня 1850 р. включно – О.Ланикевич, а з 15 серпня того ж року і до кінця – голова ради М.Куземський [123, с. XXIX–XXX].

Однак лєвова частка документів, що відклалися в результаті діяльності владних структур у Галичині неактуалізована та зберігається в архівних установах. Вони є цінними для дослідження обраної теми, оскільки державні органи великою мірою визначали характер розвитку національно-культурних процесів у краї. Варто зазначити, що чи не найбільше таких документів знаходиться у фондах ЦДІАЛ України.

У 180 фондї зазначеної архівної установи збереглися документи, що відклалися в результаті діяльності Головної Руської Ради, яка в період революційних подій 1848–1849 рр. виконувала представницькі функції. Вони згруповані в одному описі, в схему систематизації одиниць зберігання якого покладено структурну побудову фондоутворювача. Головна Руська Рада мала

9 відділів (“президіяльний”, редакційний, фінансовий, народний, конституційний, відділ освіти, духовний, “полюбовний” (вирішував різні суперечки. – Л.Ш.). Документи дев’ятого відділу – “нормалія” – не збереглися. Неабияку цінність для дослідження обраної теми становлять матеріали “президіяльного” та освітнього відділу. Тут зберігаються статут Головної Руської Ради [466], її відозви до населення про введення в дію конституції, інформація про дискримінацію української мови в Східній Галичині представниками австрійської влади, заходи щодо запровадження її як мови викладання в навчальних закладах та діловодства в державних установах [467], складання українських букварів; проект статуту товариства “Руська матиця”, яке ставило перед собою завдання видавати україномовну літературу для простого народу тощо. Одним із найбільш цінних та цікавих джерел, що зберігаються у згаданому фонді, є звернення Головної Руської Ради до імператора від 19 березня 1848 р. з проханням про відкриття національних шкіл та вимогою, щоб усі урядовці в краї розмовляли українською. Збереглася і відповідь австрійського монарха, в якій було дано обіцянку зробити все можливе, щоб урахувати прохання політичного об’єднання [468]. Заслужують уваги також протоколи Головної та окружних руських рад за 1848–1851 рр., що дозволяють прослідкувати за процесом прийняття рішень у ході їхніх засідань, які частково опубліковані.

Австрійський парламент, Галицький сейм, Міністерства віросповідань та освіти, внутрішніх справ прийняли чимало нормативних актів, що розривають основу, на якій ґрунтувалася діяльність навчальних закладів. Серед них “Закон о урядовім язиці автономічних властей королівства Галичини і Володимирії” [469], що закріпив польську як мову офіційного спілкування та діловодства крайового уряду й адміністрації.

Натомість загальнодержавний шкільний закон від 14 травня 1869 р. заклав демократичні принципи організації та діяльності початкового шкільництва і підготовки педагогів для таких шкіл, передбачив належну матеріальну винагороду вчителю за його працю, соціальний захист. Проте ці

положення носили декларативний характер, оскільки конкретних розмірів заробітної плати та інших грошових виплат вказано не було. Згадані питання були віднесені до компетенції крайового законодавства і залежали найперше від фінансового становища краю. Норми закону, що стосувалися мови викладання в початкових школах, були нечіткими, не захищали права на навчання дітей рідною мовою.

Австрійське законодавство висувало досить високі вимоги до викладачів вищих навчальних закладів, класичних та реальних гімназій, народних та виділових шкіл. Аттестат зрілості, отриманий після закінчення учительської семінарії, давав учителю право на тимчасову роботу в народній школі. Для призначення на постійну посаду вимагалось свідоцтво вчительської кваліфікації, яке кандидати отримували після проходження дворічної педагогічної практики в народній школі та складання кваліфікаційного екзамену.

Для призначення на постійну посаду у виділовій школі потрібно було мати, окрім диплома про успішне завершення учительської семінарії, свідоцтво вчительської кваліфікації, яке кандидати отримували після трирічної роботи в такій школі й успішного складання спеціального іспиту. Кваліфікаційний іспит охоплював предмети з таких трьох профільних груп: 1) мовно-історичної: німецька мова, географія, історія; 2) природничої: фізика, математика; 3) технічної: малювання рукою, каліграфія, геометрія, жіночі ручні роботи (для жінок) тощо [470, с. 425]. Кандидати на посаду вчителя виділової школи, які закінчили політехнічну школу чи університет, допускалися до складання екзамену без наявного попереднього практичного досвіду, але отримували постійну посаду тільки після однорічного стажу успішної діяльності [470, с. 426].

Успішно завершене навчання в університеті чи політехнічному закладі не давало права відразу обіймати посаду педагога в середній школі. Для цього необхідно було скласти додаткові кваліфікаційні іспити, організація і проведення яких здійснювалися на основі спеціальних розпоряджень

Міністерства віросповідань і освіти. Для викладачів гімназійних закладів вони вперше були видані як тимчасові ще в 1849 р. і вдосконалювалися в 1853, 1856, 1870, 1897, 1911 рр. [471; 472]. До іспиту допускалися лише ті особи, які закінчили гімназію та чотири курси філософського факультету університету. Свідоцтво про закінчення реальної гімназії та декілька семестрів університетської освіти давали претендентам можливість лише скласти екзамен на право викладання математично-природничих дисциплін. Кваліфікаційна комісія за результатами виконання різних видів робіт і залежно від попередньо здобутої освіти могла видати свідоцтво, яке давало право викладати в класичних або реальних гімназіях [473]. Проте отримати його педагог міг, лише відпрацювавши належним чином упродовж одного навчального року. Після трьох років бездоганної праці на постійній посаді викладачеві присвоювалося звання професора.

Зовсім іншим був порядок призначення на посади професорів, доцентів та асистентів вищих навчальних закладів. Професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів складався з професорів (звичайних і надзвичайних), доцентів (платних та приватних) та асистентів. Посади надзвичайних професорів та приват-доцентів були тимчасовими або позаштатними. Докторський ступінь був обов'язковою умовою для отримання посади доцента або професора. Доцентуру можна було отримати лише після здобуття звання доктора, посада професора вимагала представлення ще додатково габілітаційної праці, асистенти могли працювати на своїх посадах без захисту докторської дисертації та відповідних іспитів. За розпорядженням Міністерства освіти від 1 січня 1897 р., асистентами в університетах та політехнічних школах могли бути викладачі, допущені кваліфікаційними комісіями до роботи відповідно в класичних та реальних гімназіях [474]. Звичайних та надзвичайних професорів затверджував імператор Австро-Угорщини за поданням Міністерства віросповідань і освіти. Платних доцентів та асистентів призначало на посади згадане міністерство за поданням Колегії професорів того чи іншого вищого навчального закладу.

Таким чином, нормативні документи про складання майбутніми народними вчителями, викладачами навчальних закладів середнього рівня кваліфікаційних іспитів, призначення на посади професорів, доцентів та асистентів вищих навчальних закладів упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. дозволяють стверджувати, що в державі була розроблена система заходів з метою належної підготовки та відбору фахівців для роботи в освітніх установах Австро-Угорщини.

Окрім організації системи освіти в державі, важливим було її належне фінансування. Особливо це стосувалося безоплатних та загальнообов'язкових народних або початкових шкіл. Не завжди місцева громада мала можливість за рахунок власних коштів збудувати шкільне приміщення. В такому разі вона могла отримати кошти з шкільного фонду [475]. Якщо їх не вистачало, була можливість отримати кредит із державного бюджету. Зокрема, такі позики в розмірі десяти мільйонів крон було зроблено 1907 [476] і 1912 рр. для тих сільських громад, що вже здійснили ряд заходів (купили землю, мали проект будівлі), необхідних для спорудження нового шкільного приміщення. 1912 р. Галичина отримала також п'ятимільйонну позику на спорудження міських народних шкіл. Безпроцентний кредит на 20 років у сумі 50 % від вартості нової школи видавали тим місцевим громадам, які надавали докази, що зібрали решту від необхідної суми [477].

Незважаючи на те, що органи державної влади в краї вжили ряд заходів, щоб допомогти місцевим шкільним радам у спорудженні навчальних приміщень, основний фінансовий тягар у цій справі несли жителі тієї чи іншої сільської або міської громади. Цим значною мірою пояснюється те, чому чимало шкіл працювало не в спеціально збудованих, а пристосованих приміщеннях.

Не менш важливим питанням було забезпечення керівництва освітою в краї. В середині ХІХ ст. Міністерством віросповідань і освіти Австрійської держави в Галичині було створено адміністративну структуру, яка контролювала стан початкової та середньої освіти в краї. Проте реально

вплинути на освітній стан населення Галичини, в тому числі й українського, КШР не могла. Початкова освіта, що фактично не була обов'язковою, та відсутність розгалуженої мережі гімназійних та інших професійних закладів неабияк гальмували освітній поступ населення краю. Лише наприкінці 60-х рр. XIX ст. здійснено серйозну реформу шкільництва, що мала не лише забезпечити населенню загальнодоступну обов'язкову початкову освіту, але й вимагала докорінної перебудови системи управління нею. З цією метою прийняли державний закон від 25 травня 1868 р., згідно з яким керівництво школами передавалося крайовим, повітовим та місцевим шкільним радам [478]. Загалом загальнодержавні законодавчі акти встановили ефективну систему керівництва освітою. Проте принцип формування шкільних рад, особливо це стосується повітових та крайових, був таким, що передбачав входження до них священиків, педагогів та чиновників високого рангу. Це не сприяло тому, щоб українці мали в цих органах вагоме представництво, в силу свого становища в тодішньому суспільстві. Переважно членами КШР в Галичині були поляки. Це призводило до того, що проблемам української національної школи в органах крайового та повітового управління не завжди приділялася належна увага. Починаючи з 1907 р. найвища адміністративна структура Галичини в галузі шкільництва отримала право тотального контролю за діяльністю всіх навчальних закладів на території краю (окрім вищих). Це не завжди позитивно позначалося на розвитку українського шкільництва, оскільки члени названого адміністративного органу, переважно поляки за національністю, зрідка переймалися проблемами національної освіти.

Педагоги початкових шкіл Галичини, які отримували низьку заробітну платню, жили в поганих помешканнях, потерпали від упередженого ставлення до них шкільних чиновників і не мали можливості ефективно захищати свої професійні права, вимагали покращення як матеріального, так і соціального становища. На різноманітних мітингах та вчительських зібраннях, які організовували педагогічні організації, під час зустрічей з представниками владних структур, активістами вчительського руху Галичини йшлося про

освітянські проблеми, а насамперед – про підвищення платні.

Саме тому під тиском безперервних індивідуальних і колективних прохань Галицький сейм змушений був змінювати законодавство, що стосувалося оплати праці вчителів і тільки в 1914 р. вчителям Галичини вдалося добитися прийняття законодавства, яке істотно збільшувало їхню заробітну платню. Воно набрало чинності з 1 липня 1914 р. Проте через події Першої світової війни освітяни Галичини ним так і не скористалися [238, с. 37].

Загалом на законодавчому рівні в краї було до 1914 р. зроблено чимало для належної матеріальної винагороди педагогів народних та виділових шкіл, викладачів середніх та вищих навчальних закладів. Безперечно, освітяни, які працювали в початкових школах, гімназіях та вчительських семінаріях, університетах, політехніках тощо, мали окремі побажання, як матеріального, так і службового характеру. Однак те, що вдалося зробити владними структурами держави за сприяння політичних партій та громадських організацій, було вагомим здобутком.

Серед нормативних документів, що розкривають основу на якій ґрунтувалася діяльність навчальних закладів, сучасні дослідники у своїх наукових розвідках переважно використовують загальнодержавний шкільний закон від 14 травня 1869 р. [479], галицькі законодавчі акти про урядову мову в Галичині від 9 квітня 1907 р., про правовий статус учителів початкових шкіл та про заснування, утримування і відвідування державних початкових шкіл у краї за 1873 р. [469; 480]. Натомість нами опрацьовано більше 40 законодавчих актів, що мають важливе значення для дослідження національно-культурного руху українців Галичини впродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Документи, що свідчать про небайдужість релігійних установ до культурного життя краю, зберігаються у 408 фондів ЦДІАЛ України Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів (1863–1945 рр.). Серед матеріалів фондоутворювача – листи священників митрополиту А.Шептицькому з повідомленнями про видавничі справи, проханнями дати дозвіл на друкування статей з історичної тематики; листи редакцій українських журналів, музичних

та інших культурно-освітніх товариств, українських митців про потребу надання їм матеріальної допомоги, чимало цікавого іконографічного матеріалу тощо. Службове листування підтверджує, що релігійна установа надавала значну фінансову допомогу та моральну підтримку як громадським об'єднанням національно-культурного спрямування, так і окремим творчим особистостям.

Найбільшу цінність у колекції документів Греко-католицької богословської академії у місті Львові, що працювала впродовж 1873–1945 рр., становлять матеріали про діяльність діячів “Руської трійці”, видання ними альманаху “Русалка Дністрова”, родину М.Шашкевича, його працю парафіяльним священиком у селах Нестаничі і Новосілки Золочівського повіту; програма урочистостей, що супроводжували перевезення праху М.Шашкевича з Новосілок Ліських до Львова у 1893 р. [481].

Серед документів ЦДІАК України зберігаються й ті, що частково розкривають національно-культурні процеси в Східній Галичині. Вони зосереджені у фондах 294 – Канцелярії Київського окремого цензора та 295 – Київського тимчасового комітету у справах друку. Цікавими для дослідження нашої проблематики стали матеріали про дозвіл, наданий М.Грушевському продовжити розпочате раніше в Галичині видання ЛНВ в Києві 21 грудня 1906 р., таємне прохання з канцелярії Київського, подільського і волинського губернатора до Тимчасового комітету в справах друку ретельно слідкувати за змістом журналу, що виступав проти “єдинства малоросов съ русским народом” [482] та інші документи, що свідчать про труднощі, з якими зустрічалися редактори науково-публіцистичного видання.

Доповнюють документи ЦДІАК України матеріали ЦДАМЛІМ України, де міститься, зокрема, адресований міністру внутрішніх справ лист 1880 р. за підписами Марка Кропивницького, Івана Карпенка-Карого та інших митців, з проханням відмінити заборону українського друкованого слова і театральних постановок [260].

Безперечно, неабияке значення для дисертаційного дослідження

становлять матеріали державних обласних архівів. Серед них чи не найбільше цінних документів зберігається у сховищах ДАЛО. Найважливішою для реалізації завдань нашої теми колекцією цієї архівної установи є фонд 26 (Львівський Королівський університет імені Франца І). Так, в описі сьомому (Філософський факультет) зберігається офіційна документація, яка проливає світло на викладацьку діяльність українських професорів. Наприклад, там відкриті програми лекцій, розклади занять, листування з адміністрацією університету та філософського факультету з багатьох питань навчального процесу М.Грушевського [483; 484]. Тут також знаходяться надзвичайно важливі для нашого розуміння особливостей педагогічної праці українських викладачів протоколи засідань ради професорів філософського факультету та засідань сенату університету. Їх вивчення уможлиблює, наприклад, реконструювати проблему наукового семінару М.Грушевського, відмовившись від деяких узвичаєних спостережень наших попередників. Окрім цього, згадані протоколи відбивають поступове зростання напруги у взаєминах українського вченого з польськими колегами, що змушувало М.Грушевського подекуди протягом тривалого часу ігнорувати факультетські зібрання [485; 486].

В описі одинадцятому (Магістерські, статті) зберігаються рукописи студентських семінарських праць, зокрема, і представників львівської школи М.Грушевського. Серед них на увагу заслуговують, наприклад, реферати М.Кордуби (“Ставлення Бели III до Візантії і третього хрестового походу”), С.Томашівського (“Міщанство Львова і повстання Хмельницького в 1648 р.”), О.Терлецького (“Політичні події в Галичині в 1430 р.”) та ін.

Матеріали, які відкриті в описі тринадцятому (Ректорат), висвітлюють складну проблему польсько-українського протистояння у стінах Львівського університету. Тут важливими є документи службових розслідувань, ініційованих польською адміністрацією факультету, про нібито підбурювання з боку М.Грушевського до студентських акцій протесту. Вони дають змогу нам відтворити динаміку міжетнічного конфлікту в університеті і краще зрозуміти позицію українського професора в цьому питанні, а також її бачення

польськими колегами [487].

В описі чотирнадцятому (Ректорат) відклалися свідоцтва про народження студентів, які є важливим першоджерелом для реконструкції біографій учнів М.Грушевського, особливо тих, про котрих в сучасній літературі немає жодної інформації (наприклад, М.Стадник). Важливим джерелом є також атестати середніх навчальних закладів, що були підставою вступу до університету. Цінну інформацію містять списки студентів та облікові картки осіб, котрі закінчили університет.

Не менш важливим є опис п'ятнадцятий (Каталоги успішності студентів) університетського фонду. В ньому особливу цінність для нас мають каталоги студентів, абсолюторіуми (свідоцтва про закінчення університету) та особливо книги реєстрації семінарських праць і докторських дипломів, а також протоколи докторських іспитів. Останнє зі згаданих джерел дає можливість цілісно відтворити коло українських студентів, котрим вдалося здобути докторський ступінь. Не менш важливим джерелом є малознані навіть для фахівців рецензії М.Грушевського на докторати його учнів.

Цінною своїм змістом є також персональна справа М. Грушевського як професора університету, яка міститься в описі п'ятому (Особові справи професорів). У ній відклалися автобіографії М. Грушевського, його звернення у різних службових справах до адміністрації університету та освітнього міністерства у Відні, а також матеріали дисциплінарного розслідування часів Першої світової війни [488]. Окрім цього, численні біографічні матеріали українського професора знаходимо також у справах інших описів фонду [489]. У п'ятому описі відклалися також персональні справи Ісидора Шараневича [490], Степана Рудницького [491] та Степана Томашівського [492], які дозволяють реконструювати їхню викладацьку діяльність у Львівському університеті.

Чимало джерел, що розкривають діяльність україномовних навчальних закладів знаходиться в ДАІФО, зокрема у фондах 7 – Станиславівський магістрат (1866–1918), 594 – Коломийський римо-католицький деканат (1752–1938), 504 –

Станиславівська греко-католицька консисторія (1788–1939 рр.). У фонді 504 – Станиславівська греко-католицька єпископська консисторія найбільше інформації вміщено в справах, де зберігаються протоколи засідань єпископської консисторії, на яких розглядалися питання про призначення вчителів релігії для навчальних закладів, священників для окремих парафій, створення захоронок у містах і селах Галичини, скарги на священників та вчителів і зафіксовані рішення, прийняті з того чи іншого приводу [269]. Проте окремі записи зроблені нерозбірливо, що суттєво ускладнює їх опрацювання.

З 1867 р. керівництво освітніми закладами в Австро-Угорщині здійснювали не церковні, а світські структури. КШР отримала повноваження контролювати роботу початкових та середніх шкіл Галичини. Їй підпорядковувалися окружні шкільні ради. В ДАІФО збереглися документи Станиславівської, Рогатинської, Тлумацької і Богородчанської повітових шкільних рад.

Серед документів фонду 270 – Станиславівська окружна шкільна рада особливої уваги заслуговують ті, що зафіксували листування між шкільною радою і сільськими громадами з приводу будівництва сільських шкіл у Крилосі [493], Межигірцях [494], Брині [495]. Часто траплялися випадки, що листування тривало десятиліття й свідчило як про брак коштів, так і про наполегливість окремих сільських громад і місцевих шкільних рад, що працювали в кожному населеному пункті. Згадані документи дозволяють прослідкувати систему фінансування будівництва шкільних приміщень, містять кошториси на їх зведення. Наприклад, на двокласну школу в селі Межигірцях Станиславівського повіту (дві великі кімнати для навчання дітей, приміщення для проживання вчителів, пивницю), вартість будівництва якої складала 18,2 тисяч крон, КШР виділила 13,5 тисяч крон, а решту збирала громада села. Якщо землю під будівництво купили 1904 р., то угоду про зведення навчального закладу підписали 1914 р. [494, арк. 104].

Серед документів ДАІФО чимало тих, де зібрані матеріали діяльності класичних та реальних гімназій, учительських семінарій, початкових шкіл, що

функціонували на території сучасної Івано-Франківської області в другій половині XIX – початку XX ст.

Насамперед заслуговують на увагу документи, вміщені у фондї 304 – Станиславівська державна гімназія з українською мовою викладання у м. Станиславові (1905–1930 рр.), зокрема протоколи вступних іспитів [496], журнали успішності учнів [497], протоколи іспитів зрілості. В класних журналах подавали зведений облік відвідування (дозволяє встановити скільки учнів навчалось в окремих класах гімназії) та успішності дітей, короткі відомості про учня (прізвище, ім'я, рік і місце народження, батьківщина, віросповідання, рідна мова), дані про батьків тощо. Журнали успішності містять інформацію про предмети, яких навчали: релігію, українську, латинську, польську, німецьку мови, географію, гімнастику. Серед навчальних предметів, що не були обов'язковими, – французька мова та історія рідного краю. Цікавими у фондї 304 є протоколи іспитів зрілості [498]. Вони дають інформацію про перелік предметів, що виносилися на випускні іспити: українську, латинську та грецьку мови. В протоколах зафіксовано завдання, які учні отримували із вказаних предметів. Загалом, на наш погляд, вони не складні, однак вимагають логічного мислення, власної думки з приводу тієї чи іншої проблеми та вміння її викласти.

Окрім української державної гімназії, в Станиславові працювали і приватні, зокрема приватна жіноча гімназія сестер Уршулянок. Матеріали про її діяльність збереглися у фондї 290 і дозволяють стверджувати, що гімназію відвідувало небагато учениць (у 1913/14 н. р. в семи класах гімназії їх навчалось 37) [499] і що процес навчання був організований так само як і в подібних державних закладах [500]. У переважній більшості гімназій усі предмети викладалися польською, а українську вивчали як одну з крайових мов, хоча дітей української національності там навчалось чимало. Про це свідчать документи фондів 293 – Станиславівська II державна польська гімназія (1908–1928 рр.), 570 – Коломийська державна вища гімназія у м. Коломия Галицького намісництва (1897–1927 рр.), 295 – Станиславівська приватна жіноча гімназія

імені Джешковської (1906–1939 рр.), 578 – Приватна гімназія в Кутах Косівського повіту Галицького намісництва (1914 р.).

Уваги потребують також документи, зміст, яких характеризує роботу учительських семінарій, що готували майбутніх педагогів початкових шкіл. Оскільки органи державної влади Австро-Угорщини не дозволяли створення в Галичині україномовних семінарій, то до цієї справи долучилася українська громадськість, якій вдалося організувати декілька таких приватних закладів. Документи ДАІФО дають фрагментарну інформацію про деякі з них: Коломийську приватну жіночу учительську семінарію кружка Українського педагогічного товариства (1912–1932 рр.) (фонд 547) і Станиславівську приватну учительську семінарію сестер Василянок (1908–1936 рр.) (фонд 548). Вони дозволяють отримати відомості про кількість учениць, які навчалися у згаданих семінаріях, предмети, що викладались, педагогів. Збереглися також у ДАІФО джерела про діяльність польськомовних учительських семінарій: Станиславівської державної жіночої учительської семінарії імені Скарбовського (ф. 300), Станиславівської чоловічої учительської семінарії (ф. 302), Коломийської приватної жіночої учительської семінарії імені св. Броніслави (ф. 546).

У ДАІФО також відклались матеріали, що засвідчують функціонування початкових шкіл у другій половині XIX – початку XX ст. Документи про діяльність народних шкіл з українською мовою викладання вміщено у фондах 286 – Станиславівська приватна жіноча українська шестикласна школа сестер Василянок (1909–1938 рр.), 499 – Публічна школа I ступеня з українською мовою викладання у с. Чукалівка Станиславівського повіту (1907–1939 рр.), 318 – Публічна школа I ступеня з українською мовою викладання у с. Будилів Снятинського повіту Станиславівського воєводства (1874–1939 рр.), 634 – Управа публічної вселюдної 5-класної школи в Ключеві Великім Печеніжинського повіту (1875–1939 рр.).

Окремі оригінальні документи та матеріали, які розкривають національно-культурну політику органів державної влади, відклались в

музейних установах нашої держави. Так, у Івано-Франківському краєзнавчому музеї нами виявлено звіт парафіяльної школи в с. Ворона Тлумацького повіту від 24 серпня 1848 р. [501; 502]; документацію народної школи в с. Мишин Коломийського повіту за 1880–1933 рр., де відображена різнопланова інформація про її діяльність [371]; звернення мешканця згаданого населеного пункту до місцевої шкільної ради з проханням звільнити його найстаршого сина від навчання, оскільки це єдиний помічник по господарству, адже четверо інших дітей померло (27 жовтня 1893 р. селянину було надано позитивну відповідь, за умови, якщо донька Анна буде відвідувати школу регулярно) [372]. Цікавою виявилася для нас й інша документація навчальних закладів, зокрема дозвіл, виданий Державною екзаменаційною комісією в Станиславові на право викладання в початковій школі, свідоцтво учня п'ятого класу Городенківської приватної гімназії імені Т.Шевченка за підписом директора А.Крушельницького, де серед факультативних предметів – історія України [503].

Підсумовуючи огляд, варто зазначити, що матеріали органів влади українського походження, в силу тогочасних політичних обставин, є нечисленними. Вони відклалися в різних архівних установах держави та містять важливі документи для дослідження нашої проблематики, що показують ставлення державних структур Австрійської монархії та Російської імперії до українського національного руху.

Переважно неактуалізованими є документи українських навчальних закладів, що зберігаються у фондах архівних, бібліотечних та музейних установ України. Вони розкривають різні аспекти освітнього життя українців Східної Галичини впродовж другої половини XIX – початку XX ст., дозволяють прослідкувати за кількістю українців, що навчалися в них, за організацією навчального процесу та дозвіллям молоді, порядком призначення викладачів на займані посади тощо.

2.2. Програмні документи політичних партій і громадських організацій

Законодавство, що регламентувало діяльність громадських об'єднань, мало неабияке значення у другій половині XIX – початку XX ст. Перший закон про об'єднання та збори був прийнятий 19 жовтня 1843 р. Згодом чимало його норм було змінено 17 грудня 1849 р., 26 листопада 1852 р. [504] та 15 листопада 1867 р. [505]. В результаті, наприкінці 60-х рр. XIX ст. в Австро-Угорщині сформувалася схема реєстрації громадських об'єднань та контролю за їхньою роботою, яка залишилася без змін аж до розпаду імперії. Вона була такою: для відкриття неполітичного громадського об'єднання (товариства) необхідно було подати до крайового управління статут у 5-ти примірниках, де вказувалося, з якою метою та чи інша група осіб засновувала громадську організацію, а також засоби її діяльності, керівні органи, місце перебування, спосіб вирішення спірних питань, умови розпуску. Якщо крайовий уряд відмовлявся дати дозвіл на відкриття товариства, то його засновники мали право звернутися до Міністерства внутрішніх справ. § 9 закону зобов'язав владу створити всім товариствам однаково сприятливі умови для їхньої діяльності [505, с. 298].

Будь-якому зареєстрованому товариству суворо заборонялося чинити дії, що суперечили чинному законодавству, та привласнювати собі повноваження законодавчої чи виконавчої влади. За порушення цієї норми закону про об'єднання крайовий уряд або Міністерство внутрішніх справ мали право ліквідувати товариство. Якщо рішення про закриття громадської організації приймалося добровільно, то його оприлюднювали в урядовому щоденнику [505, с. 301].

Керівні органи товариств зобов'язані були повідомляти державну владу того чи іншого краю про створення своїх філій та проведення загальних зібрань. §§ 15–22 закону детально розтлумачували порядок їхнього проведення. Згідно з ними, представники уряду мали повне право бути присутніми на загальних зборах громадських об'єднань і слідкувати за правильним порядком їхнього проведення, а також переглядати протоколи таких зібрань [505, с. 300].

§ 23 закону надав можливість товариствам надсилати листи та звернення до органів державної влади різного рівня [505, с. 301].

У разі, якщо громадська інституція планувала провести зібрання за межами юрисдикції адміністративного району, де знаходився її осідок, їй слід було додатково заручитися згодою управлінської структури відповідної місцевості на підставі подання документів, які б підтверджували легальні засади діяльності вищезгаданої, а також поіменного списку осіб-ініціаторів товариського зібрання [506, с. 102]. Зауважмо: товариські розважальні зустрічі членів організацій не вважалися владою зібраннями, тобто не потребували оповіщення про них державних органів. Усі громадські інституції могли влаштовувати публічні культурні, благодійні, мистецькі акції за попереднім погодженням їх зі структурами адміністративного управління. Головуючий на зібранні, публічному заході або імпрезі ніс повну відповідальність за дотримання під час їх проведення приписів законодавства і норм громадського порядку. У разі їх порушення, він мусив чітко привести все в дозволені межі [506, с. 103].

Недопустимою вважалась участь громадських інституцій в урочистостях за кордоном, хіба що це дозволялося юридичними нормами офіційно затвердженого цісарсько-королівською адміністрацією статуту. Музичні і розважальні громадські об'єднання тоді суперечили закону від 15 листопада 1867 р., коли вони були ініціаторами якихось демонстрацій, що могли дестабілізувати мирне життя громадян монархії [506, с. 103–104].

Розділ III закону мав назву “Карні і заключні постанови” і передбачив, що в разі грубого порушення цього законодавчого акта суд може притягнути винних як до адміністративної (накласти штраф), так і до кримінальної відповідальності (позбавити волі терміном на сім тижнів). Норми цього закону могли бути частково або повністю змінені тільки за умов оголошення військового стану [507, с. 3].

Фактично була створена законодавча база для вільного об'єднання громадян у різного роду товариства, оскільки закон передбачав досить прозору та нескладну процедуру їх створення, а також чітко визначив причини, які могли привести до ліквідації товариств. Незважаючи на контроль за діяльністю громадських об'єднань з боку представників державної влади, товариства без

стороннього втручання визначали основні засади своєї роботи – закон не встановив жодних ідеологічних перешкод для цього, але дав можливість українцям згуртуватися з метою вирішення найважливіших проблем, які не знаходили розуміння з боку владних структур.

Загалом загальнодержавні закони, що регламентували діяльність громадських організацій другої половини XIX – початку XX ст., розкривають нормативно-правове поле їхньої діяльності.

Актуалізація джерел, пов'язаних з діяльністю українських громадських товариств, розпочалася ще в 1850 р. Я.Головацьким, який в одній зі своїх наукових праць опублікував (та спробував у передмові пояснити зміст оприлюднених ним документів) статут першої української культурно-просвітньої організації – “Галицько-руської матиці”, що згодом перейшла на русофільські позиції, та інші документи про її діяльність, а також документальні матеріали про перший з'їзд руських учених [1; 508].

Частину джерел, що відображають діяльність національно-культурних товариств та організованих ними читалень актуалізував М.Павлик у науково-публіцистичній розвідці “Про русько-українські читальні”, яка побачила світ 1887 р. і отримала чимало схвальних відгуків сучасників [25]. Зокрема, І.Франко дуже високо оцінив її рівень на сторінках часопису “Правда” [188, с. 8].

Запровадження до наукового простору джерел, що розкривають діяльність культурно-просвітніх, педагогічних та мистецьких товариств, продовжилося в міжвоєнний період, переважно, на сторінках ювілейних видань та науково-публіцистичних праць (їх авторами стали І.Ющишин, Л.Ясінчук, С.Чарнецький) [49], де було зроблено спробу підвести підсумки їхньої діяльності впродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Оскільки для радянської історичної науки пріоритетною проблематикою стало дослідження суспільно-політичних процесів, революційно-визвольного руху, класової боротьби, то в цей час були опубліковані лише окремі документи офіційного характеру або їх фрагменти у збірниках матеріалів, виданих Архівним управлінням при Раді Міністрів УРСР, Інститутом суспільних наук

АН УРСР та іншими науковими установами, за згодою партійного керівництва, що опосередковано розкривали національно-культурні процеси в Галичині впродовж так званого “австрійського періоду” нашої історії. Програми політичних партій Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. та статuti українських товариств залишилися поза увагою упорядників археографічних видань. Про такі громадські організації у радянських виданнях джерел згадували рідко, а в коментарях до них прикріпили ярлик “буржуазно-націоналістичних”.

В опублікованому 1983 р. першому томі видання українських зарубіжних дослідників “Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали”, упорядниками якого стали Тарас Гунчак і Роман Сольчаник, вміщено витяги з програм політичних партій, публіцистичних творів лідерів національно-культурного та суспільно-політичного руху, заяви та політичні декларації українських політиків, партійних об’єднань, урядових інституцій тощо від кінця XIX ст. до подій Української революції 1917–1921 рр. [105–108]. Актуалізовані джерела цінні тим, що певною мірою дозволяють прослідкувати політизацію українського національно-культурного руху, його трансформацію в національно-визвольний. Окрім відсутності ґрунтовної передмови, коментарів, суттєвим недоліком збірника документів і матеріалів стало те, що партійні програми, політичні декларації та інші документи суспільно-політичного характеру публікувалися не за першоджерелами, а переважно передруковувалися як уривки з періодичних видань, спогадів відомих громадських діячів тощо. Зрозуміло, що це було зумовлено відсутністю доступу українських зарубіжних дослідників до архівних установ.

Вагомий внесок у справу актуалізації документів офіційного характеру зробили сучасні українські вчені. В контексті нашого дослідження варто відзначити першу частину хрестоматії-посібника “Історія українських політичних партій. Кінець XIX ст. – 1917 р.” (упорядники видання Б.І. Корольов та І.С. Михальський) [130], де вміщено серед іншого програми та статuti українських політичних партій Галичини кінця XIX – початку XX ст., їх політичні

відозви, промови українських депутатів віденського парламенту, знакові газетні статті тощо. Всі вони опубліковані на основі першоджерел.

На належному науковому рівні джерела офіційного характеру оприлюднили упорядники десяти томного видання “Україна: антологія пам’яток державотворення Х–ХХ ст.”. Актуалізовані документи і матеріали, що безпосередньо стосуються нашого дослідження, надруковані в шостому та сьомому томах під назвами “Змагання за українську ідею (від 60-х років до кінця ХІХ ст.)”, “Відродження української державності” [509; 510]. Тут уміщено переважно публіцистичні праці та програмові матеріали українських політичних партій, уже відомі за попередніми збірниками документів офіційного характеру. Однак опубліковані тут джерела супроводжуються примітками, зазначається, з якого джерела передруковано той чи інший матеріал, кожен з томів містить ґрунтовну передмову.

Натомість у збірнику “Національні процеси в Україні: історія та сучасність. Документи і матеріали” [511] та інших навчально-документальних виданнях джерела офіційного характеру передруковані переважно з діаспорного збірника “Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали” та “Хрестоматії з історії Української РСР: у 2 т.” [512].

В контексті нашої проблематики слід зазначити, що галицькі українці впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. доклали чимало зусиль для боротьби за свої національні і громадянські права. Неабияку роль у цьому процесі відігравали громадські організації, політичні партії та надпартійні об’єднання, які у своїх програмових документах висували чимало вимог національно-культурного характеру. Вони є цінним джерельним матеріалом, що дозволяють з’ясувати погляди найвпливовіших суб’єктів суспільно-політичного руху українців Галичини на вирішення нагальних проблем культурного та освітнього життя в краї.

Поштовхом для створення першого політичного товариства “Русская рада” стала невдала спроба розпочатої відомим політичним діячем Ю.Лаврівським у 1869 р. народовсько-польської угодової акції, яка, з одного боку, наочно

продемонструвала необхідність консолідації суспільства для ефективної протидії посиленню позицій поляків у Галичині, а з другого – викликала гострі дискусії і диференціацію українських національно-політичних сил. Згідно зі статутом товариства, який Галицьке намісництво затвердило 13 травня 1870 р., метою його діяльності був захист прав руського народу [241, арк. 1]. Її передбачалося досягти через обговорення на зібраннях актуальних проблем соціального і політичного життя, подання петицій, меморандумів до уряду, участь у виборчих кампаніях до Галицького сейму та австрійського парламенту, проведення просвітницької роботи серед русинів тощо. 7 вересня 1870 р. головою товариства на перших загальних зборах був обраний Т.Павліков, а до його керівних органів увійшли виключно русофіли [513, с. 33]. У програмі діяльності “Русскої ради”, прийнятій у лютому 1871 р., йшлося про прагнення добитися від владних структур належного виконання статті 19 Основного закону держави, що гарантувала народам Австро-Угорщини право на вільний розвиток національної культури і мови, використання останньої в навчальних закладах, урядових структурах та громадському житті; скасування всіх законодавчих актів, що надавали особливі преференції польській мові в Східній Галичині, належного представництва русинів у КШР раді тощо [241, арк. 4].

На початку 1880-х рр., зазнавши ряд поразок на виборах, народовці також перейшли до більш активних форм політичної діяльності (видання газет, організація вічевого руху), вершиною якої було утворення 24 жовтня 1885 р. першої народовської політичної організації “Народна рада”, організаторами та лідерами якої були Ю.Романчук, О.Огоновський, В.Нагірний, О.Стефанович, І.Белей, К.Левицький, О.Січинський, О.Барвінський, М.Бучинський [514, с. 7].

Зауважимо, що “Народна рада”, хоч і проголосила себе політичним товариством, проте з погляду основних критеріальних ознак (наявність програмних засад, статуту, періодичного видання, регулярне скликання загальних зборів організації), а також за характером своєї діяльності, впливом фактично була політичною партією [515, с. 138].

У лютому 1888 р. відбулися перші загальні збори “Народної ради”, на яких

О.Огоновський виголосив політичну програму галицьких українців. У ній товариство висловило прагнення їх рівності з іншими народами Австро-Угорської монархії, поряд з тим, визнавало єдність усього українського народу, незалежно від існуючих державних кордонів. Ці ідеї також були задекларовані в програмі “Народної ради” від 27 грудня 1892 р. В ній також було записано: “Хочемо просвітою будити наш руський нарід до самосвідомости горожанської, помагати йому до дальшого розвою духовного і піддержувати почутте національне, – уважаючи нарід підставою нашої сили... Від правительства жадаємо конституційної оборони прав і інтересів народу руського...” [106, с. 17–18].

Першу українську політичну партію – Русько-українську радикальну партію (далі – РУРП) – галицько-українські соціалісти заснували у Львові 5 жовтня 1890 р. Її лідерами стали І.Франко та М.Павлик, а друкованим органом – журнал “Народ”, що видавався за значної матеріальної підтримки прогресивних сил із Наддніпрянщини. Партія утворилася як результат опозиції до двох провідних течій у суспільно-політичній думці краю – русофільської та народовської, які з 1860-х рр. були найпопулярнішими серед українців Галичини [516, с. 169]. Незважаючи на те, що РУРП в основному орієнтувалася на вирішення найнагальніших соціально-економічних проблем українського селянства, питання національно-культурного характеру не залишилися поза увагою партійної програми, прийнятої на установчих зборах. Зокрема, в ній зазначалося: “Зваживши, що розвій має можливий тільки на ґрунті національнім, Русько-українська радикальна партія в справах національних змагати буде до піднесення почуття національної свідомости і солідарности в масах усього русько-українського народу, через літературу, збори, з’їзди, товариства, демонстрації, відчити, печать і т. и.” [108, с. 12]. Також у програмі-максимум РУРП чимало місця було відведено організації освіти. Лідери політичної партії поставили собі за мету домогтися безкоштовного навчання у вищих, середніх та початкових школах держави, створення умов для здобуття належної освіти дітям з незаможних сімей, рівного доступу чоловіків та жінок

до університетських та гімназійних закладів держави, збільшення витрат на народне шкільництво, включення до навчальних програм природничих та соціально-економічних дисциплін замість класичних мов тощо.

У грудні 1895 р. на IV з'їзді РУРП до партійної програми було включено постулат політичної незалежності України. Його було сформульовано таким чином: "... заявляє русько-українська радикальна партія, що здійснення усіх її соціалістичних ідеалів можливе тільки при повній політичній самостійності русько-українського народу і повнім праві його рішати самому у всіх справах його дотикаючих" [517, с. 130]. В оновленій програмі було замінено положення про автономію Галичини вимогою створення окремої національної адміністративної одиниці на українських землях Галичини та Буковини. Окрім цього, партія ставила перед собою завдання сприяти підвищенню національної свідомості всього українського народу, що мешкав на території Австро-Угорської та Російської монархії.

Вищевказані положення знайшли своє подальше пояснення в партійній програмі радикалів, прийнятій 1904 р. Провід РУРП домагався запровадження на українських територіях Галичини та Буковини української мови в державних установах, навчальних закладах, наукових інституціях, при цьому визнаючи за національними меншинами право на розвиток власної мови та культури [130, с. 159].

Незважаючи на те, що РУРП стала першою масовою національною партією європейського зразка, зуміла здобути неабияку симпатію в населення краю, вона не мала вагомого представництва у віденському парламенті та Галицькому сеймі, тому не могла активно відстоювати свої ідеї. Розкол у її лавах наприкінці 90-х рр. XIX ст. сприяв утворенню партій ліворадикального і центристського напрямів [515, с. 139].

18 вересня 1899 р. за ініціативою лівого крила РУРП на конференції, скликаній у Львові, засновано Українську соціал-демократичну партію (далі – УСДП) як складову частину австрійської соціал-демократії. У першому номері партійного видання "Воля" були викладені основні ідейні засади діяльності

новоствореного партійного осередку. Щодо вирішення питань національно-культурного розвитку українців Галичини, то в ній зазначалося, що УСДП виступала “за піднесенє освіти і культури серед народу...”, “доступ кожного до науки, до світла...”, “за автономію (самоуправу) народностей против автономії країв, за волю національну против національного гніту”. Найсміливішим прагненням української секції австрійської соціал-демократії було “... змагаємо до того, щоби цілий народ український виборов собі національну волю та самостійність політичну; наша ціль – вільна держава українського народу, українська республіка” [105, с. 53–54].

Українські соціал-демократи не мали окремої партійної програми і організували свою діяльність на основі статутних та програмних документів Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (далі – СДРПА). Проте на сьомому з’їзді партії, що відбувся наприкінці вересня 1899 р. в місті Брюні за участю делегатів від національних осередків СДРПА (УСДП представляли М.Ганкевич і Р.Яросевич), було прийнято її національну програму. Суть Брюнської програми полягала в наданні народам Австро-Угорщини національно-територіальної автономії в її складі, де б усі найважливіші справи, як політичного, економічного, так і культурного характеру, вирішували національні ради. Поряд із тим, національним меншинам забезпечувалося право на вільний розвиток [516, с. 206].

На восьмому з’їзді СДРПА, що проходив упродовж 2–6 вересня 1901 р., за участю п’ятьох українських соціал-демократів, на зміну старій партійній програмі, прийнятій ще в Гайнфельді 1889 р., було ухвалено нову, де партія переглянула свої найрадикальніші марксистські ідеї та стала на шлях парламентаризму. Серед важливих вимог національно-культурного характеру, що знайшли своє відображення у Віденській програмі СДРПА, – забезпечення державою безоплатної обов’язкової початкової освіти та безкоштовне навчання здібних дітей у середніх та вищих навчальних закладах Австро-Угорщини [516, с. 227–229].

УСДП не користувалася значною підтримкою населення Східної

Галичини. Зокрема, на виборах до австрійського парламенту 1911 р. лише один її представник (С.Вітик) здобув депутатський мандат. Керівництво партії на чолі з М.Ганкевичем і С.Вітиком виступало за тісну співпрацю з польською соціал-демократичною партією, яка повністю ігнорувала національні прагнення українського робітничого руху. Натомість “молоде крило партії”, яке представляли Ю.Бачинський, В.Левинський, В.Старосольський, закликала робітників, що належали до лав УСДП, домагатися врахування своїх національних прав. Конференція українських соціал-демократів у Львові 29 січня 1911 р. зафіксувала розкол у їхніх рядах [516, с. 419]. Його вдалося подолати лише на початку березня 1914 р. на п'ятому з'їзді УСДП [515, с. 140].

Чималу роль у суспільно-політичному русі Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. відіграла Українська національно-демократична партія (далі – УНДП), створена 26 грудня 1899 р. на зібранні представників політичного товариства “Народна рада”, Комітету львівських русинів та національно-демократичної фракції РУРП. Останні, зокрема Є.Левицький, В.Охримович, І.Франко, й стали ініціаторами її заснування. З перших днів діяльності новоствореної партії до неї долучився М.Грушевський [514, с. 12; 518, арк. 3].

У часописі “Діло” 28 грудня 1899 р. було опубліковано програму УНДП, в якій зазначалося, що “остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоб цілий українсько-руський народ здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм...” [107, с. 57]. Першим кроком на шляху до цього була вимога створення окремого коронного краю на українських етнічних землях Галичини та Буковини, використання української мови в роботі державних установ на її території, неухильне забезпечення громадянам Австро-Угорської монархії гарантованих конституцією демократичних прав, зокрема свободи слова, друку, громадських об'єднань тощо.

Чимало місця в політичній програмі УНДП було відведено освітнім перетворенням у краї. Зокрема, партія прагнула заснування українського

університету у Львові, створення окремої КШР в Східній Галичині, демократичного принципу формування повітових шкільних рад, домінуючий вплив на створення яких мали б представники українських громад та навчальних закладів; відкриття україномовних народних шкіл, реальних та класичних гімназій, вчительських семінарій у всіх селах та містах, де була в цьому необхідність, запровадження української мови як обов'язкової в польських, румунських та німецьких навчальних закладах, що працювали на етнічних українських землях.

Неабияке значення в основоположному документі новоствореної партії відводилося зростанню національної свідомості українців як Австро-Угорщини, так і Наддніпрянщини. Зокрема, в програмі УНДП зазначалося: “Будемо змагати, щоби серед угорських русинів викликати подібний рух національний, який є між галицькими і буковинськими русинами, щоби загри́ти їх до плекання і уживання рідної мови... Будемо піддержувати, скріпляти та розвивати почуття національної єдності з російськими українцями та змагати до витворення разом з ними культурної цілісности” [107, с. 58].

Прагнення лідерів УНДП, викладені в політичній платформі від 1899 р., суттєво не змінилися до початку Першої світової війни. Проте в новій програмі, прийнятій напередодні 1914 р., було дещо конкретизовано та деталізовано окремі положення попередньої. Зокрема, щодо реформ в галузі шкільництва, то націонал-демократи домагалися поділу діючої в Галичині КШР на два окремих, не залежних один від одного відділи – український та польський, яким мали підпорядковуватися відповідно українські та польські навчальні заклади, створення національних повітових та місцевих шкільних рад, істотного розширення повноважень останніх. “Взагалі наша партія стоїть за тим, щоби наші школи підлягали тільки нашим людям і щоби в наших школах учили тільки наші учителі”, – було записано в програмі УНДП [519, с. 256]. Окрім вимог негайного відкриття українського університету у Львові, створення розгалуженої мережі україномовних середніх та початкових навчальних закладів, партійний провід висунув й інші, досить справедливі ідеї національно-

культурного характеру: “Домагаємося вкінци, безоплатної науки у всіх публічних школах і публичної помочи від держави, краю, повіту і громади для улекшення науки убогим дітям в народних школах через достарчене їм поживи, одежи і шкільних книжок та шкільних знадобів, а се тому, щоби весь наш нарід став народом письменним і просвіченим” [519, с. 256].

Варто зазначити, що УНДП впродовж досліджуваного періоду була найпопулярнішою українською партією, яка зуміла об’єднати навколо своїх ідей чимало національно свідомої інтелігенції, духовенства, частково селян та міщан. Її лідери створили розгалужену мережу партійних осередків і запровадили чіткий принцип вертикальної підпорядкованості. Про неабияку підтримку галичанами цього політичного об’єднання свідчили вибори до крайового сейму 1913 р., на яких українські націонал-демократи здобули 23 мандати [515, с. 143].

З виходом УНДП на політичну арену в основному завершився процес формування партійної системи українського суспільства в Східній Галичині, характерною рисою якої була наявність впливової центристської УНДП, двох лівих – РУРП і УСДП та однієї правої організації – Католицько-руського народного союзу (далі – КРНС) [514, с. 13].

Останню було створено на початку січня 1897 р. з ініціативи О.Барвінського, А.Вахнянина та інших. Незважаючи на те, що в партійній періодиці її лідери кваліфікували КРНС як політичне товариство, фактично він став першою українською консервативною партією європейського зразка, яка об’єднала довкола себе переважно греко-католицьке духовенство, хоча й орієнтувалася на інші соціальні верстви краю. У статуті КРНС зазначалося, що основна його мета – “дбати про релігійно-моральні, народні і економічні справи руського народу в Галичині, особливо ж про справи руських селян і міщан, на основах католицьких” [515, с. 144]. На платформі цього політичного об’єднання 29 червня 1911 р. засновано Християнсько-суспільний союз (далі – ХСС), який очолив відомий у краї український політик-консерватор О.Барвінський. Основні програмні засади новоствореної партії були опубліковані на сторінках

періодичного видання ХСС – часопису “Руслан”, де зазначалося, що партія визнає лише легальні, парламентські методи боротьби за національно-культурні та громадянські права в державі, вимагає реформ у всіх сферах життя суспільства і буде “добиватися повної рівноправності українців з усіма народами Австрійської держави на всіх полях прилюдного і державного життя” [520, с. 2]. Незважаючи на те, що провідні українські політики як Галичини, так і Наддніпрянщини з недовірою ставилися до ХСС, звинувачували політичне об’єднання не лише в підтримці вузькостанових інтересів, але й так званої “ нової ери”, тобто польсько-українського компромісу, партія послідовно відстоювала національно-культурні права українців Східної Галичини.

Окреме місце в українському політичному спектрі займав москвофільський рух, який 7 лютого 1900 р., на з’їзді представників політичного товариства “Русская рада”, оформився в Руську народну партію (далі – РНП). Її засновниками та лідерами стали В.Давидяк, В.Дудикевич, І.Пелех та інші. Основні програмні засади були викладені на сторінках партійних часописів “Галичанин” та “Русское слово”, де новостворену партію оголошено представником більшості “русского” населення Галичини. В них також зазначалося, що створення РНП мало неабияке значення для активізації просвітницької діяльності серед місцевого населення. Для цього передбачалося використовувати такі важливі засоби, як “общерусский языкъ и общерусская литература” [521]. Варто також зазначити, що РНП відкидала будь-які прояви національної свідомості українців, пропагувала ідею об’єднання з Росією і орієнтувалася на світську та духовну інтелігенцію, селянство, яке сповідувало консервативні ідеї. Загалом на початок ХХ ст. вона мала досить сильні позиції в суспільно-політичному житті краю. Проте поступово втрачала популярність серед населення Галичини, симпатії котрого були переважно на боці основних опонентів москвофілів – народовців. Якщо наприкінці 1870-х рр. політичне товариство “Русская рада” налічувало майже 900 членів, то в 1900 р. – удвічі менше. У 1913 р. РНП змогла отримати лише одне місце в Галицькому сеймі, тоді як УНДП – 23 [515, с. 144].

Серед документів ЦДІАЛ України є матеріали політичного товариства “Русская рада” (ф. 196), що дотримувалося русофільської орієнтації. Зокрема, статут та стенограма перших установчих зборів громадського об’єднання, листування з іншими просвітніми організаціями, релігійними установами, де обговорювалися освітні питання, правописні проблеми [241; 522] тощо. Вони дозволяють з’ясувати концепцію представників політичного товариства щодо національно-культурного розвитку українців.

Таким чином, аналіз партійних програм українських політичних партій Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. дозволяє стверджувати, що впродовж цього періоду в краї сформувалися сильні політичні об’єднання, які зуміли поставити на порядок дня досить серйозні вимоги, в тому числі й національно-культурного характеру. Зокрема, РУРП, УСДП, УНДП заявили про прагнення українського народу до державної незалежності та соборності. Проте, працюючи в правовому полі Австро-Угорської держави та сповідуючи принципи парламентаризму, вони могли в найближчій перспективі розраховувати лише на створення окремої адміністративної одиниці на українських землях з широкими автономними правами. Ця вимога в різній формі також знайшла своє відображення в програмах згаданих партій. Окрім цього, РУРП та УНДП прагнули запровадження української мови в роботі державних установ, навчальних закладів різних рівнів, реформ у галузі освіти, вільного національного розвитку всіх народів Австро-Угорщини. Дещо обережніших поглядів з цих питань дотримувалася УСДП, що працювала в рамках австрійської соціал-демократичної партії і користувалася загальнопартійними програмовими документами.

Вважаємо, що найпрогресивніших позицій щодо національно-культурного розвитку українців краю дотримувалася УНДП, яка єдиною в партійній програмі висунула вимогу створення українського університету у Львові, реформування системи керівництва освітою в краї, поставила перед собою завдання працювати над зростанням національної свідомості українців, що мешкали як в Австро-Угорській, так і Російській імперіях. Натомість

найбільш реакційні погляди на національно-культурний рух українців мала РНП, яка заперечувала самостійне існування української нації і пропагувала її культурну єдність із російським народом.

Окрім політичних партій, неабияке значення в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. в Галичині, як і в Австро-Угорщині загалом, відігравали неполітичні об'єднання громадян – товариства, що працювали на основі затверджених органами державної влади статутів. У цих документах, відповідно до закону про об'єднання та збори від 15 листопада 1867 р., фіксувалися завдання товариств, їхня структура, методи роботи, джерела фінансування, умови прийняття нових членів до громадської організації та виключення тих, які не дотримувалися норм її статуту, система виборів й повноваження голови та керівних органів товариства тощо [523].

Варто зазначити, що внесок багатьох наукових, педагогічних, культурно-освітніх, мистецьких, жіночих, студентських, пожежно-спортивних організацій тощо в розвиток національно-культурного руху українців краю зазначеного часового проміжку важко переоцінити. Їм вдалося чимало зробити для популяризації наукових знань, розвитку україномовного шкільництва, видавничої справи, мистецького життя, патріотичного виховання молоді зокрема та підвищення національної самосвідомості українців загалом, завдяки вірно поставленим завданням та належній організації своєї роботи. Тому опрацювання та аналіз статутів згаданих товариств має важливе значення для того, щоб з'ясувати організаційні засади діяльності громадських об'єднань. Адже саме вони стали важливою передумовою для їх ефективної праці.

Вирізнялося своєю діяльністю з-поміж інших НТШ, створене 1873 р. як Літературне товариство імені Шевченка. У 1892 р. воно перетворилося на наукову інституцію, що згодом цілком законно претендувала на отримання статусу української академії наук [32, с. 29]. До роботи в секціях та комісіях НТШ були залучені провідні українські вчені, які мешкали не лише в Австро-Угорській та Російській монархіях, але і в інших країнах. Серед них були як ті, які належали до солідних наукових установ, так і дослідники-аматори.

Неабияку роль у процесі трансформації видавничої фундації – Літературного товариства імені Шевченка в наукове та перетворення його в академічну інституцію відіграли статuti НТШ. Згідно з першим програмним документом товариства за 1873 р., його завдання полягало в тому, щоб “вспомогати розвій рускої (малоруської) словесности” [524, арк. 1]. З цією метою передбачалося відкрити власну друкарню, видавати літературні та наукові твори, надавати матеріальну допомогу українським письменникам. Відповідно до статуту, затвердженого Галицьким намісництвом 16 листопада 1892 р., товариство було перейменоване в наукове. Найважливішим його завданням відтепер стало: “плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, зберігати та збирати всякі пам’ятки старинності і предмети наукові України-Руси” [525, арк. 1]. Для її досягнення НТШ планувало проводити дослідження з різних галузей знань, видавати “Записки” товариства тощо. Укладачі статуту вважали, що його наукова діяльність повинна проходити в рамках трьох секцій: філологічної, історико-філософської, математично-природописно-лікарської та наукових комісій, що створювалися в рамках окремих секцій. Таким чином, саме в статуті за 1892 р. було закладено структуру товариства, яка залишалася незмінною впродовж усього досліджуваного періоду. Свою чергою, “Записки НТШ” згодом стали провідним науковим виданням Галичини.

Чергова зміна статуту товариства відбулася 1898 р., і вона стала серйозним кроком на шляху до того, щоб наблизити його структуру до академічних стандартів. У результаті затверджених змін були висунуті досить серйозні вимоги для отримання статусу дійсного члена НТШ. Якщо раніше ним могла стати будь-яка особа, яку погодився прийняти провід товариства, то з 1898 р. для цього необхідно було мати наукові праці, опубліковані перш за все у виданнях товариства, та рекомендацію однієї із секцій. Дійсні члени НТШ не сплачували членських внесків і мали право вирішального голосу на загальних зібраннях громадської інституції. Ті, хто не мав вагомого наукового доробку, вважалися звичайними членами товариства. Норми статуту надавали їм

можливість також брати активну участь у діяльності НТШ. Проте при голосуваннях на засіданнях секцій та наукових комісій їхній голос вважався дорадчим [526, арк. 2].

Серйозна дискусія навколо змін організаційних засад діяльності товариства відбулася 1904 р. В результаті загальні збори від 29 червня цього ж року внесли до попереднього статуту ряд суттєвих змін, які Галицьке намісництво затвердило 25 серпня 1904 р. Щодо мети наукової інституції, то в ньому зазначалося: “плекати та розвивати в українській мові науку без прямого дидактичного завдання” [527, с. 1]. Серед засобів праці товариства, з-поміж іншого, зазначалося про діяльність друкарні, майстерні з переплетення книг, книжкового магазину. Дійсним членам НТШ, які постійно мешкали за межами Австро-Угорщини, надавалося право голосувати через своїх представників.

Чергова спроба змінити статут товариства відбулася 1913 р. Її ініціаторами стали представники так званої “опозиції”, які не лише хотіли змінити організаційні параметри діяльності товариства, ще більше наблизити його структуру до академічних стандартів, але й обмежити владу багатолітнього голови НТШ М.Грушевського. Проте загальне зібрання не підтримало пропозицію про створення Наукової ради (вважали, що для цього в товариства не було необхідних коштів), запровадження безпосередньої участі в голосуваннях закордонних членів НТШ тощо. Таким чином, подальша діяльність наукового товариства відбувалася на основі статуту 1904 р., який став важливою передумовою для плідної праці. З незначними доповненнями він мав чинність до розпуску НТШ в 1940 р. [32, с. 47–51]. Інформацію про згадані, як і про багато інших змін у житті Товариства, оперативно оприлюднювала “Хроніка НТШ”, котра видавалася українською та німецькою мовами.

Статути переважної більшості інших українських громадських об'єднань заклали однакові принципи організації роботи. Зокрема, найбільшими повноваженнями користувалося загальне зібрання членів товариства, яке вибирало його голову, постійно працюючий провід (віділ), затверджувало

статут, спеціальні комісії, що контролювали стан фінансів, приймало бажаючих вступити до тієї чи іншої громадської організації та виключало тих, хто не сплачував членські внески, могло ухвалити рішення про припинення її діяльності. Як правило, всі члени товариств поділялися на звичайних, почесних (ті, які зробили вагомий внесок у розвиток національного руху), добродіїв, спомагаючих (підтримували громадську організацію благодійними внесками) та інших. Серед джерел фінансування товариств, окрім уже згаданих членських внесків та пожертв, були прибутки від видавничої діяльності, організованих концертів, вистав, вечорниць тощо. Звіти про роботу громадських об'єднань та архівні документи дозволяють стверджувати, що важливе значення мали також щорічні дотації Галицького крайового сейму.

Щодо структури товариств, то варто зазначити, що керівні органи переважної більшості з них працювали у Львові, а для того, аби залучити якомога більше українців з містечок і сіл краю до роботи в громадських об'єднаннях на місцях, створювалися філії (могли мати й інші назви – кружки, секції, окружні відділи тощо), які діяли на основі статутів, затверджених органами влади, і їхня діяльність повністю підпорядковувалася головному віділу.

Плідною та багатогранною була діяльність українських педагогічних товариств краю: Руського педагогічного товариства (далі – РПТ), “Взаємної помочі українських вчителів” та “Учительської громади”. Перше з названих було створено 1881 р., а в статуті, затвердженому Галицьким цісарсько-королівським намісництвом 6 серпня 1881 р., зазначалося, що основними завданнями товариства були: “а) промишляти над проблемами руського народу на полі шкіл народних, середніх і висших, займатися основуванем руських шкіл, і піддержувати всякі спроби виховання публічного і домашнього на основі матерного язика руського; б) подавати членам поміч як моральну, так матеріальну” [528, с. 1]. В наступному статуті РПТ, що вступив у дію 24 січня 1902 р., згідно з рішенням Міністерства внутрішніх справ, серед завдань товариства також було визначено “підпирати інтереси руського учительства

взагалі, а особливо народного” [529, с. 3]. Неабияке значення для активізації роботи товариства мало затвердження 15 червня 1912 р. нового статуту вчительського об’єднання [530, с. 1], згідно з яким воно змінило назву на Українське педагогічне товариство, зафіксувало основні напрями своєї діяльності, серед яких, окрім вищезгаданих, видання науково-популярних книг для учнів, шкільних підручників, методичної літератури для вчителів, організація та проведення різноманітних курсів для підготовки до вступу в гімназії і вчительські семінарії після закінчення початкової школи, навчання неписьменних, створення бібліотек, призначення стипендій талановитій, але незаможній молоді. Зважаючи на те, що кількість членів УПТ постійно зростала, новий статут затвердив представницьку систему скликання його загальних зборів, де 20 членів гуртка делегували на загальне зібрання одного свого делегата [530, с. 10].

Складне матеріальне становище педагога в державі, беззахисність українських освітян перед владними структурами, непрості умови побуту народного вчителства вимагали більшої уваги з боку громадських інституцій. Саме тому за ініціативою та організаційного сприяння УПТ було створено товариство для захисту фахових інтересів педагогів початкових шкіл “Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок”. Як правило, це товариство називали “Взаємна поміч українських вчителів” (далі – ВПУВ). Таку назву офіційно воно одержало в 1922 р. Статут товариства затвердило Міністерство внутрішніх справ у Відні 13 липня 1905 р. Згідно з ним, метою громадської організації було згуртувати вчителство Галичини і Буковини для забезпечення моральної та матеріальної допомоги [531, с. 1]. Основним напрямом її діяльності стало надання грошових допомог потребуючим, безвідсоткових позик педагогам, участь в акціях політичного характеру з вимогами покращення матеріального становища педагога в державі. В основному документі вчительського об’єднання було чітко виписано положення щодо того, кому з педагогів і за яких умов надавалися кредити та грошові допомоги. Їх могли отримати лише ті члени товариства, які працювали

в ньому не менше року і регулярно сплачували щомісячні грошові внески [531, с. 30].

РТП 1902 р. було ініціатором створення українського товариства вчителів середніх шкіл – “Учительської громади”, статут якого був затверджений Міністерством внутрішніх справ 13 червня 1908 р. У ньому зазначалося, що громадське об’єднання ставить перед собою завдання: “а) підтримати всі справи, що мають на меті розвій і добро вищих шкіл, виховання і добро шкільної молодіжі, добро учителів і їх родин; б) взаємне ознайомлювання з новітніми здобутками науки, взаємне подаване собі помічень і досвідів з обсягу учительської діяльності; в) познайомлюване загалу суспільності зі справою вищих шкіл і з добутками науки” [532, с. 3]. Товариство об’єднало у своїх рядах в основному українських гімназійних викладачів і переймалося переважно справами підвищення їхнього професійного рівня, хоча інколи піднімало на сторінках свого періодичного видання “Наша школа” питання, що стосувалися оплати праці і зміни дисциплінарного законодавства педагогів середніх шкіл.

Таким чином, українські вчительські об’єднання краю у своїх статутних документах поставили перед собою серйозні завдання та розділили найважливіші ділянки роботи в галузі шкільництва. Якщо УПТ зобов’язалося захищати українську початкову освіту та створити мережу приватних навчальних закладів, то ВПУВ передусім переймалася справою підвищення матеріального становища вчительства, а товариство “Учительська громада” пріоритетним напрямом своєї роботи вибрало підвищення фахового рівня викладача української гімназії.

Плідною в Галичині впродовж другої половини XIX – початку XX ст. була робота культурно-просвітніх товариств, зокрема “Галицько-руської матиці”, “Народного дому”, “Просвіти”, Товариства імені Михайла Качковського, Товариства українських наукових викладів імені Петра Могили, Товариства прихильників української літератури, науки і штуки тощо.

На створення першого з них безпосередній вплив мали революційні події в краї 1848–1849 рр. Рішення про заснування “Галицько-руської матиці” було

ухвалене на одинадцятому засіданні Головної Руської Ради від 29 травня 1848 р., а вже 9 червня цього ж року зачитали і прийняли “Устав соєдиненія к розмноженію писем руских” [533, с. 1]. Згодом, згідно з ухвалою другого Собору руських учених, правління товариства зосередило свої зусилля на розробці нового статуту і 1 серпня 1850 р. подало до Галицького намісництва “Устав галицько- русской матици і общества Просвещенія”, який 8 лютого 1851 р. було повернуто на доопрацювання [534]. Процес його вдосконалення був перерваний цісарським патентом 26 листопада 1852 р., згідно з яким усі діючі товариства були зобов’язані наново затвердити свої статuti. Впродовж 50-х рр. ХІХ ст. провід товариства декілька разів звертався з проханням до органів державної влади про затвердження свого програмного документа. Проте то Галицьке намісництво, то Львівська дирекція поліції повертали його на доопрацювання, мотивуючи свою позицію правовими неузгодженнями. Вдалося затвердити статут лише на початку 1860-х рр., у період конституційних перетворень у державі. Голова товариства М.Куземський, перебуваючи у Відні, звернувся з відповідним проханням до Міністерства внутрішніх справ, оминаючи при цьому органи крайової влади, і 18 серпня 1861 р. отримав рішення про затвердження нового статуту громадської організації [535, с. 212]. Окремі положення про діяльність “Галицько-руської матици” було змінено в 1887 р. [536], 1901 р. [537]. Незважаючи на внесені корективи в документ, що регламентував роботу організації, загалом структура товариства та методи його діяльності впродовж досліджуваного періоду суттєво не змінилися. Проте опрацювання статутів дозволяє стверджувати, що організація, яка 1848 р. ставила перед собою завдання лише видання дешевих популярних книжечок для народу, вже на початку ХХ ст. задекларувала прагнення поширювати й наукову літературу. Також варто зазначити, що провід “Галицько-руської матици” мав слідкувати, щоб видання, які пропонувалися до друку, були корисними і дбати про “правдивий дух руського язика”. Цим товариство засвідчило свої симпатії до російськомовної літератури та русофільських ідей.

Головна Руська Рада у Львові стала також ініціатором заснування Руського народного інституту “Народний дім”. Саме на її прохання Міністерство внутрішніх справ у Відні 11 жовтня 1849 р. дозволило передати русинам руїни університетського будинку для спорудження Народного дому. 4 лютого 1850 р. вона отримала від Галицького намісництва дозвіл збирати кошти на його відбудову. Після свого саморозпуску, Головна Руська Рада 12 липня 1851 р. була реорганізована в Комісію, завідуючу Домом Народним, яка працювала до 1872 р. – часу проведення установчих зборів Руського народного інституту “Народний дім” [535, с. 261]. Окрім спорудження будівлі, комісія розробила проект статуту товариства, що був затверджений Галицьким намісництвом 11 лютого 1869 р. Щодо завдань товариства, то в ньому зазначалося: “Русский народный Институт под названием “Народный Дом” есть общество Русинов, которое вознамеряется русский язык образовати, словесной деятельности пособствовать, науки и искусства розвивати і так просвещение и нравственность mezi русским жительствоm розпространяти” [538, с. 3]. Для досягнення цієї мети передбачалося організувати бібліотеку, музей, видавати періодичне видання та сприяти виходу у світ літератури наукового характеру; організувати чоловічу бурсу та пансіон для руських дівчат. Засновниками і першими членами громадського об’єднання стали діячі комітету, які займалися спорудженням “Народного дому”. До нього могли вступити всі бажаючі, які внесли на його рахунок не менше 10 гульденів, а також ті, хто неабияк спричинився до втілення в життя завдань товариства [538, с. 5]. Загалом статут, за яким Руський народний інститут “Народний дім” працював упродовж досліджуваного періоду, є цінним джерелом з історії його діяльності, оскільки містить вичерпну інформацію про створення громадської інституції, майновий та фінансовий стан, організацію її роботи тощо. За своїм змістом він відрізняється від інших подібних документів, створених у той час. Безперечно, правопис та мова, якою він був написаний, дозволяє стверджувати, що товариство сповідувало русофільську ідеологію.

Впродовж досліджуваного періоду діяли подібні інституції в інших

містах Східної Галичини. Аналіз їхніх статутів став досить інформативним щодо ідейної спрямованості та основних напрямів діяльності. Наприклад, мета та завдання Інституту “Руський Народний дім” у Станиславові були подібними до товариства “Народного дому” у Львові, а в разі його ліквідації майно переходило на користь останнього [539, с. 8]. Натомість найважливішим напрямом діяльності “Руського народного дому” в Бучачі став збір коштів на спорудження відповідного приміщення. Також у статуті товариства зазначалося, що його протоколи ведуться руською мовою і фонетичним правописом, а майно громадської організації в разі припинення її роботи переходило у власність товариства “Просвіта” [540]. Безперечно, згадані статутні норми переконливо доводять, що правління Інституту “Руського народного дому” в Бучачі сповідувало народовську ідеологію.

Неабияке значення в національно-культурному русі українців краю відігравала й інша русофільська організація – Товариство імені Михайла Качковського, засноване 20 серпня 1874 р. Чималою мірою воно було створене на зразок народовської “Просвіти”, яка активно працювала з кінця 60-х рр. XIX ст. [541, р. 48]. Незважаючи на те, що Товариство імені Михайла Качковського впродовж досліджуваного періоду часто вносило зміни до своїх статутних документів, мета його діяльності залишалася незмінною: “поширювати між руським народом в Австрії науку, любов к правдивому церковному св. обряду, релігійність по правильному своєму обряду, обичайність, трудолюбіє, трезвість і ошадність, гражданское сознание і всякие чесноти” [542, с. 1]. Засобами для досягнення мети були визначені такі: видання популярних та науково-популярних недорогих книг для народу, часописів релігійного та просвітнього характеру, організація читалень, музично-літературних вечорів, театральних вистав, науково-популярних виступів, стипендіальних фондів для руської молоді, інтернатів тощо. У статуті за 1910 р. були встановлені неоднакові розміри членських внесків для людей різного соціального статусу. Зокрема, для духовенства та інтелігенції вони становили 4 крони, а для інших верств населення – 2 [543, с. 5].

Проте провідну роль серед українських національно-культурних товариств Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. відіграла “Просвіта”. Впродовж досліджуваного періоду громадська організація неодноразово змінювала документ, що регламентував її діяльність, намагаючись при цьому вдосконалити форми і методи своєї праці. Перший статут товариства затвердили 2 вересня 1868 р. Згідно з його нормами, “Просвіта” була науково-просвітньою організацією і, окрім підвищення освітнього рівня українців шляхом публікації всіх здобутків його словесності та наукових праць, що дозволять вивчати національну історію, товариство поставило перед собою завдання видавати й популярні книжечки для народу. Проте напрями діяльності, викладені в першому статуті “Просвіти”, не передбачали залучення до роботи в товаристві народних мас. Не сприяли цьому високі вступний та щомісячний внески [544, с. 18].

Згідно з другим статутом товариства за 1876 р., з’явилася норма, згідно з якою кожен член “Просвіти” за рахунок місячного внеску отримував щомісяця в середньому 4 популярних видання. Також були ліквідовані вступні внески нових членів товариства [544, с. 19]. Серйозні зміни в роботі “Просвіти” передбачав статут, затверджений Галицьким намісництвом 18 серпня 1891 р., оскільки на його основі товариство отримало право організовувати читальні, позичкові каси, створювати земельно-господарські промислові спілки, громадські комори [545, с. 4].

Таким чином, можемо стверджувати, що вищевказане товариство постійно працювало в напрямі вдосконалення своїх організаційних форм діяльності та розширення впливу серед населення. В результаті, у статуті “Просвіти” в 1913 р. зазначалося, що найважливішим її завданням були: “просвіта і піднесенє культури та добробуту українського народу у всіх його верствах і напрямах життя” [546, с. 3]. Для цього передбачалася широка система заходів. Окрім уже згаданого, громадська організація мала намір створювати бібліотеки, музеї, народні та господарські школи з українською мовою викладання, курси для неписьменних, інтернати, захоронки;

оголошувати конкурси та надавати премії за кращі літературні твори, виплачувати стипендії українським вченим, митцям, студентам, проводити промислово-господарські та етнографічні виставки, конгреси та інші зібрання. Провід “Просвіти” намагався ефективно працювати у всіх зазначених напрямках. У результаті йому вдалося створити масову українську громадську організацію з розгалуженою структурою. Саме тому було запроваджено представницьку систему участі членів товариства в загальних зібраннях, коли одного представника від 50 осіб вибирали філії “Просвіти” і по одному делегату висували читальні [546, с. 10] .

Окрім “Просвіти”, в Галичині діяли й інші національно-культурні товариства народовського спрямування. Це, зокрема, Товариство прихильників української літератури, науки і штуки (створене 15 лютого 1904 р. за сприянням М.Грушевського, І.Франка, В.Гнатюка, С.Томашівського та ін.) [128], Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили у Львові [547; 548] (розпочало роботу згідно зі статутом, затвердженим Галицьким намісництвом 19 вересня 1906 р., і працювало в основному над організацією наукових виступів), Товариство охорони української старини у Львові [549] (створене 17 грудня 1913 р., поставило перед собою завдання працювати над збереженням пам’яток національної культури).

Таким чином, українські національно-культурні товариства, як русофільського, так і народовського характеру, що діяли на території Східної Галичини впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст., немало зробили для підвищення культурного та освітнього рівня українців краю. Аналіз статутів зазначених громадських організацій дозволяє стверджувати, що часто у своїй роботі вони застосовували різні форми і методи для реалізації поставлених завдань.

Неабияку роль у національно-культурному русі українців краю відігравали театральні товариства, зокрема “Руська бесіда”. Ознайомлення з першим статутом громадської організації, створеної 1861 р., дозволяє стверджувати, що основне її завдання полягало в об’єднанні освічених русинів

для змістовного проведення вільного часу. В основному документі товариства за 1861 р. лише побіжно згадувалося про його театральні заходи. Про те, що пріоритетним напрямом діяльності “Руської бесіди” став розвиток українського театального мистецтва, можемо стверджувати після ознайомлення з новим статутом товариства за 1892 р. У ньому було зазначено: “Ціллю товариства є плекати та розвивати драматичну штуку в українсько-руській мові” [243, арк. 1]. Для реалізації цієї мети передбачалося: організація роботи української мандрівної театральної трупи, створення постійно діючого театру у Львові та побудова для нього відповідного приміщення, допомога аматорським театральним колективам у містечках і селах Східної Галичини, створення навчального закладу для підготовки театральних акторів та режисерів, оголошення конкурсів і визначення премій за кращі п’єси, створення бібліотеки, до якої б увійшли театральні постановки і праці з теорії та практики театального мистецтва. Насправді ж на основі архівних та опублікованих джерел приходимо до висновку, що чимало з передбаченого в статуті товариства не вдалося втілити в життя впродовж зазначеного часового проміжку і в основному провід “Руської бесіди” зосередив свою увагу на утриманні мандрівного театру та підборі репертуару для нього [298; 299].

У Східній Галичині впродовж досліджуваного періоду діяли й інші громадські об’єднання, які докладали чимало зусиль для розвитку українського сценічного мистецтва. Зокрема, Українське драматичне товариство імені Івана Котляревського, яке розгорнуло свою діяльність згідно з рішенням Міністерства внутрішніх справ від 11 листопада 1899 р., успішно працювало над створенням аматорських театральних колективів.

Цінний внесок у справу національно-культурного розвитку краю та підвищення національної свідомості української молоді зробили студентські товариства. Серед них були й ті, що сповідували як русофільські (“Академічний кружок”, “Друг”), так і народовські (“Дружній лихвар”, “Академічне брацтво”, “Ватра”, “Академічна громада”, “Основа”, Український студентський союз тощо) ідеї [550, арк. 1]. Вони об’єднували у своїх рядах слухачів львівських

університету та політехніки.

У статуті першого студентського товариства “Академічний кружок” зазначалося, що найважливішим його завданням було “подавати членам моральні та матеріальні засоби для отримання вищої освіти у всіх галузях науки і творити собою осередок їх товариського життя”. Для реалізації цієї мети передбачалося: “а) утримувати відповідні кімнати, часописи і бібліотеку з огляду на потреби факультетів; б) проводити відчити наукового характеру; в) організовувати на користь товариства забави, театральні вистави; г) підтримувати науку хорového співу; д) надавати потребуєчим безпроцентних грошових позичок і допомог” [551, с. 3]. Саме ці напрями діяльності були пріоритетними в роботі вищевказаних студентських громадських об’єднань упродовж досліджуваного періоду. Порівняння їхніх статутних документів дозволяє стверджувати, що завдання товариств, форми і методи їхньої діяльності, основні принципи організації роботи в них суттєво не відрізнялися. Різними були лише розміри вступних та щорічних внесків звичайних або дійсних членів товариства. Ці норми статуту мали неабияке значення, оскільки допомога малозабезпеченим, хворим, надання безпроцентних позик були дуже важливим напрямом роботи всіх без винятку студентських товариств Галичини. Не меншого значення у своїй діяльності вони надавали організації дозвілля української молоді [552; 553].

На межі XIX–XX ст. в Галичині було створено чимало різноманітних спортивних та протипожежних товариств. Серед них у контексті досліджуваної теми становлять наукове зацікавлення українські січові товариства, які належну увагу приділяли не тільки фізичному вишколу своїх членів, але й підвищенню їхнього освітнього рівня. Першу “Січ”, як відомо, було засновано в селі Завалля, що на Снятинщині, 8 березня 1900 р. В статуті товариства зазначалося, що основним його завданням було “несене помочи при пожарах, а дальше замилювання до тілесних вправ і атлетичних забав та піддержуване товариського життя і просвіти між членами” [554, с. 3]. З цією метою, серед решти заходів, передбачалося організувати читальні та бібліотеки для

січовиків. На відміну від інших громадських об'єднань Галичини, кожне січове товариство було самостійною одиницею з досить широким спектром діяльності. Тому для координації січового руху в Галичині 1908 р. у Станиславові було створено Головний січовий комітет, а 1 грудня 1912 р. у Львові – Український січовий союз [555, с. 74].

“Січ” набула значної популярності на території Буковини. В Східній Галичині активно працював, починаючи з 1894 р., український “Сокіл”. Хоча в статуті товариства і не зазначалося про культурно-просвітню працю, воно зробило значний внесок у поширення музичної культури серед молоді. Згідно зі статутом за 1909 р., місцеві осередки об'єднувалися в централі товариства “Сокола-Батька” [555, с. 90].

Національно свідоме українське жіноцтво, яке гуртувалося в станових організаціях, також неабияке значення приділяло у своїй роботі культурно-освітній діяльності. Аналіз їхніх статутів дозволяє прослідкувати динаміку створення українських жіночих товариств та найважливіші напрями їхньої роботи. Першою жіночою організацією в Галичині було засноване 14 грудня 1878 р. москвофільське Товариство руських дам, яке діяло аж до початку Першої світової війни [556, с. 130]. 12 листопада 1884 р. Галицьке намісництво затвердило статут Товариства руських жінок у Станиславові. Воно було створено за ініціативою лідера українського феміністичного руху письменниці Н.Кобринської. Вона вважала, що література повинна бути найкращим засобом для підвищення освітнього рівня та розширення світогляду українського жіноцтва. Саме тому, згідно з першим статутом товариства, пріоритетною в роботі громадської організації була видавнича діяльність [557, с. 3]. Згодом форми і методи культурно-освітньої праці жіночого об'єднання стали більш різноманітними. 1893 р. у Львові було засновано Клуб руських жінок. Активними організаторами товариства стали Г.Шухевич, О.Франко та О.Гарасимович. Члени Клубу руських жінок здійснювали свою діяльність виключно у Львові і найважливішим своїм завданням вважали: “Заложити огнище життя інтелектуального, уживити рух умисловий русинок, скріпити і

піднести в них народного духа і розбудити між ними товариське жите” [408. – 1893. – 16 лют.]. З цією метою засновниці товариства вважали за необхідне видавати періодичне видання, організовувати бібліотеки, наукові відчити, товариські вечірки, забави, аматорські вистави тощо. Свою чергою українська молодь 1901 р. заснувала Кружок українських дівчат, який 14 жовтня 1905 р. змінив назву на Кружок українок і вніс до статуту пункт про заснування філій в інших містах [558; 556, с. 139]. 1909 р. українське жіноцтво Львова, що працювало в рамках Клубу руських жінок та гуртка українок, об’єдналося в спільне товариство “Жіноча громада”, яке ефективно працювало впродовж усього досліджуваного періоду [408. – 1910. – 17 груд.].

В 1898 р. у Львові з ініціативи художників І.Труша, Ю.Панькевича та архітектора В.Нагірного було створено Товариство для розвою руської штуки. Головним завданням громадської організації, згідно зі статутом, було “дбати про розвій руської штуки взагалі, а особливо малярства, як церковного так і світського; витворити руську школу штук красних” [408. – 1898. – 29 червня]. В основному товариство зосередилося на захисті фахових інтересів українських майстрів пензля, скульпторів, архітекторів, популяризації їхніх творів. 1904 р. воно припинило свою діяльність через недостатню увагу до нього з боку українських митців. З цього року його функції продовжувало виконувати вже згадане вище Товариство прихильників української літератури, науки і штуки, очолюване М.Грушевським, що активно працювало до початку Першої світової війни.

Музичне мистецтво Східної Галичини розвивалося в межах хорових колективів “Боян”, які діяли по всіх куточках краю на основі окремих статутів, починаючи з 90-х рр. XIX ст. На початку XX ст., за нашими підрахунками, діяло більше 30 українських селянських та міщанських хорів і 7 хорових колективів товариства “Боян” у Львові, Перемишлі, Коломиї, Станиславові, Стрию, Снятині та Тернополі. За ініціативою та зусиллями громадського діяча В.Шухевича, композиторів О.Нижанківського, Ф.Колесси, С.Людкевича відбулася спроба об’єднати діяльність останніх у рамках Союзу українських

співацьких і музичних товариств. Мистецьке громадське об'єднання розпочало свою роботу на основі нового статуту 28 червня 1903 р. [559, с. 63]. Опрацювання джерел, які розкривають його працю, дозволяє стверджувати, що основного завдання – консолідації всіх музичних товариств, підтримки вже існуючих і заснування нових новостворена громадська організація не виконала. Вона зосередила свої зусилля на створенні Вищого музичного інституту у Львові та ефективній діяльності педагогічного колективу. Саме тому її провід 6 червня 1907 р. звернувся з проханням до Галицького намісництва затвердити новий статут товариства і змінити його назву на Музичне товариство імені Миколи Лисенка [443]. Окрім розвитку музичного інституту, де всі бажаючі могли отримати відповідну освіту, що ґрунтувалася на національних традиціях, громадське об'єднання поставило перед собою ще одне амбітне завдання – спорудження будинку Музичного товариства імені Миколи Лисенка. Його реалізація розпочалася 13 вересня 1913 р., але не була втілена в життя через події Першої світової війни [559, с. 64]. Узагальнити інформацію, отриману нами на основі аналізу статутів громадських організацій, ми спробували в окремій таблиці.

Таблиця 3

Організаційні аспекти діяльності українських товариств національно-культурного спрямування

№ п/п	Назва товариства	Дата створення (затвердження статуту)	Основний напрямок діяльності	Зміна статутів товариства	Завершення роботи товариства (якщо воно припинило діяльність до 1914 р.)
----------	---------------------	---	------------------------------------	---------------------------------	---

1	НТШ	11 грудня 1873 р.	популяризація україно- мовних наукових досліджень	1892 р. 1898 р. 1904 р.	—
2	“Просвіта”	2 вересня 1868 р.	видання україномовної літератури; створення читалень	1870 р. 1891 р. 1913 р.	—
3	УПТ	6 серпня 1881 р.	захист інтересів українського шкільництва; створення навчальних закладів різного рівня	1902 р. 1912 р.	—
4	“ВПУВ”	13 липня 1905 р.	захист фахових (насамперед економічних) інтересів українських педагогів	—	—
5	“Учитель- ська грумада”	13 червня 1908 р.	підвищення фахового рівня викладачів українських	—	—

			гімназій		
6	“Галицько- руська матиця”	1 червня 1848 р.	видання і поширення літератури русофільсь- кого спрямування	1851 р. 1861 р. 1887 р. 1901 р.	—
7	“Народний дім”	11 лютого 1869 р.	організація інтернату (бурси), для української молоді, що навчалася у Львові	—	—
8	Товариство імені Михайла Качковсь- кого	20 серпня 1874 р.	видання та розповсюдже- ння літератури русофільсь- кого спрямування; створення читалень	1882 р. 1887 р. 1888 р. 1894 р. 1899 р. 1910 р.	—
9	Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили	19 вересня 1906 р.	організація наукових і науково- популярних лекцій серед населення	1909 р. 1912 р.	—

10	Товариство прихильників української літератури, науки і штуки	15 лютого 1904 р.	популяризація здобутків української науки, літератури та мистецтва	—	—
11	Товариство охорони української старини	17 грудня 1913 р.	охорона пам'яток української архітектури, скульптури, стародрукованих книг	—	—
12	“Січ”	8 березня 1900 р.	окрім іншого займалося створенням бібліотек та читалень для січовиків	1908 р. 1912 р.	—
13	“Сокил”	26 липня 1893 р.	активно здійснювало концертну діяльність, організувало 1902 р. Українську музичну консерваторію	1900 р. 1903 р. 1904 р.	—

14	“Руська бесіда”	23 грудня 1861 р.	організація роботи українського професійного мандрівного театру	1892 р.	–
15	Українське драматичне товариство імені Івана Котляревсь- кого	11 листопада 1899 р.	організація роботи аматорських театральних колективів та збирання коштів на будівництво приміщення для українського професійного театру	–	–
16	Студент- ське товариство “Січ” У Відні	25 жовтня 1875 р.	організувало бібліотеку для української молоді у Відні та її дозвілля	1896 р.	–
17	“Академіч- на бесіда”	16 жовтня 1870 р.	виконувало функцію студентської	–	1871 р.

			читальні		
18	“Академічний кружок”	30 листопада 1871 р.	організація дозвілля української молоді та надання їй матеріальної допомоги	1879 р.	1895 р.
19	“Дружній лихвар”	30 березня 1871 р.	матеріальна і наукова допомога українським студентам у Львові	1875 р. 1876 р.	1882 р.
20	“Академічне братство”	26 серпня 1882 р.	дбало про матеріальну і наукову допомогу українським студентам у Львові	1886 р.	1895 р.
21	“Ватра”	24 січня 1892 р.	дбало про матеріальну допомогу українським студентам та їхнє дозвілля		1896 р.
22	“Академіч-	23 грудня	дбало про		—

	на громада”	1895 р.	матеріальну допомогу українським студентам та їхнє дозвілля	1907 р.	
23	Український студентський союз	19 вересня 1906 р.	об’єднання українських студентських товариств	1909 р. 1912 р.	–
24	Товариство руських дам	17 квітня 1879 р.	поширення русофільських ідей серед українського жіноцтва	–	–
25	Товариство руських жінок у Станиславові	12 листопада 1884 р.	видання альманаху “Перший вінок”, активізація культурно-освітньої праці українського жіноцтва		–
26	Клуб руських жінок	15 лютого 1893 р.	активізація культурно-освітньої праці серед жіноцтва	–	1909 р.
27	Кружок		організація		

	українських дівчат	17 березня 1901 р.	дозвілля української молоді, просвітницька праця серед жіноцтва	1906 р.	1909 р.
28	“Жіноча громада”	9 травня 1909 р.	підвищення національної самосвідомості українського жіноцтва	–	–
29	Товариство для розвою руської штуки	29 червня 1898 р.	захист фахових інтересів українських художників, скульпторів, архітекторів	–	1907 р.
30	Союз українських співацьких і музичних товариств	28 червня 1903 р.	організація музичних концертів, створення Вищого музичного інституту у Львові	6 червня 1907 р. перейменоване на Музичне товариство імені М.Лисенка	–

Таким чином, у Східній Галичині впродовж другої половини XIX –

початку ХХ ст. діяло чимало громадських організацій різноманітного спрямування, що ставили перед собою завдання об'єднати українців краю для вирішення найнагальніших проблем національно-культурного розвитку. Аналіз їхніх статутів дозволяє отримати інформацію про мету діяльності того чи іншого товариства, найважливіші заходи, які використовували для її досягнення організатори громадської організації; їхню структуру, розміри членських внесків, розподіл обов'язків між членами товариства, джерела фінансування, вирішення суперечок тощо. В статутах багатьох громадських організацій є чимало норм, які дублюються. Також було немало тих, які ставили перед собою схожі завдання та й засоби для втілення їх в життя не відзначалися особливою різноманітністю. Умовно українські громадські організації національно-культурного спрямування можемо розділити на наукові, педагогічні, культурно-просвітні, пожежно-спортивні, студентські, жіночі, театральні, мистецькі тощо.

На основі цифрових даних, зібраних нами про діяльність того чи іншого товариства (див. таблицю 3), можемо стверджувати, що найкраще була організована робота наукових, культурно-просвітніх, педагогічних товариств – як народовського, так і русофільського спрямувань. Переважно їхні громадські організації працювали впродовж тривалого періоду, постійно вдосконалювали організаційні засади своєї діяльності шляхом внесення змін до статутів. Менш активну роботу в напрямі національно-культурних перетворень здійснювали театральні, мистецькі та жіночі товариства Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Порівняно з ними, тривалість роботи студентських об'єднань, у силу специфіки університетського життя, була, як правило, недовготривалою. На відміну від них, пожежно-спортивні товариства, створені радикалами, зуміли належним чином організувати свою роботу, хоча національно-культурна діяльність не була для них пріоритетною.

Вважаємо, що опрацьовані нами статuti вищеназваних товариств дозволяють отримати вичерпну інформацію про організаційні засади їхньої діяльності. Проте вони не дають можливості дізнатися про ефективність роботи

тієї чи іншої громадської інституції. Нерідко програма, накреслена в основному документі громадської організації, та заходи для її виконання, так і залишалися в силу тих чи інших причин не до кінця нереалізованими. Для того, щоб з'ясувати основні напрями діяльності того чи іншого товариства, необхідно проаналізувати звіти про їхню діяльність, матеріали періодичних видань тощо.

Чимало неопублікованих джерел, що розкривають різні аспекти діяльності українських громадських об'єднань мистецького та іншого спрямування Східної Галичини впродовж досліджуваного періоду, знаходяться у фондах Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Зокрема це частина архіву товариства “Руська бесіда” зі збірки “Бібліотеки НТШ у Львові”. В ньому зберігся протокол перших загальних зборів “Руської бесіди”, що відбулися 23 грудня 1861 р. Цей документ засвідчив, що першим головою товариства було обрано Ю. Лаврівського [560].

В окремих рукописних документах з архіву громадської організації вміщено чимало статистичних даних, що дозволяють скласти уявлення про матеріальне становище театрального колективу “Руської бесіди” в 1897–1900 рр. Тут детальна інформація про гроші, витрачені на оренду приміщень для вистав, декорації, афіші, платню акторам та кошти, перераховані до пенсійного фонду. Окрім грошей за театральні постановки, що становили основне джерело прибутків театру “Руської бесіди”, він отримував також дотації від Галицького крайового сейму, які покривали майже третину його витрат (31,8 %) [561].

Також у фондах Відділу рукописів відклалася збірка документів студентського товариства “Дружній лихвар”, що працювало впродовж 1871–1882 рр. Вони дозволяють прослідкувати за процесом підготовки статуту студентського об'єднання та його затвердженням в органах державної влади, порядком внесення змін до основного документа товариства, найважливішими напрями діяльності “Дружнього лихваря”, які полягали в наданні матеріальних допомог і позик своїм членам та в організації дозвілля

студентської молоді. Частково рукописні документи Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника розкривають організацію роботи іншої студентської організації – “Академічної громади” [562].

Матеріали для вивчення подій національно-культурного руху українців Східної Галичини зберігаються також у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України. Це колекції документів, що відклалися в процесі роботи над виданням ілюстрованого журналу для дітей і молоді “Дзвінок” у 1890–1894 рр., літературно-наукового і громадсько-політичного щомісячного журналу ЛНВ впродовж 1898–1914 рр., архів товариства “Руська бесіда”, матеріали “Українсько-руської видавничої спілки”, що була заснована у Львові 1898 р. за участю М.Грушевського та І.Франка і здійснила понад 300 видань художньої та науково-популярної літератури [563]. Левову частку документів зазначених фондів складають оригінальні твори, переклади, наукові та публіцистичні статті, що зберігалися в редакціях журналів, видавництв та в бібліотеці театрального товариства. Проте значно більше змістовної інформації для дослідження обраної теми мають листи літераторів, науковців, громадських діячів та інших осіб до редакцій часописів, видавництв, загальних зборів “Руської бесіди”, де піднімалося чимало важливих питань, пов’язаних із розвитком української національної культури [335; 337; 340; 342].

Про роботу українських студентських об’єднань – “Академічне братство” [564], “Академічна громада” [565], “Ватра” [550], товариства студентів політехніки “Основа” [566] тощо багато різнопланової інформації у фондах ДАЛО. Це, зокрема, протоколи засідань правління студентських об’єднань та їхніх загальних зборів [567], звіти про діяльність бібліотеки [568], матеріали про роботу різних гуртків, що діяли при товариствах (літературних, наукових, просвітніх тощо) [569; 570], запрошення на вечори відпочинку українських студентів та урочистості з нагоди відзначення ювілею з дня народження Т.Шевченка [571] тощо.

У фонді 298 ДАЛО зібрано матеріали про діяльність Товариства

прихильників української літератури, науки і штуки впродовж 1904–1914 рр. Окрім статутів громадської організації, протоколів засідань правління та загальних зборів, які актуалізовані сучасними дослідниками, тут збереглися й інші документи, що розкривають видавничу діяльність товариства, організацію ним мистецьких виставок, популярних наукових викладів [572] тощо.

Серед матеріалів ДАТО відклалася документація про роботу бібліотек, аматорських драматичних гуртків та хорів, відзначення філіями “Просвіти” ювілеїв Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, М.Шашкевича, В.Стефаника, О.Кобилянської, які, безперечно, є цікавими для дослідника національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Збереглося ряд рукописних сценаріїв та програм ушанування ювілеїв видатних діячів, що дозволяють на мікроісторичному рівні прослідкувати за національно-культурними процесами в краї [273; 573].

Чимало цінних для дослідження нашої проблематики джерел збереглося в архіві Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського. Зокрема, матеріали фонду 1 – Інститут Руський Народний Дом в Коломиї дозволяють прослідкувати за процесом спорудження у місті Народного дому, яке тривало впродовж 1896–1902 рр., а підготовка до його будівництва розпочалася ще 1880 р. [349], коли придбали частину необхідної для цього землі. З них отримуємо інформацію, що ініціатором, меценатом та організатором цієї непростой справи став відомий у краї громадсько-культурний діяч, греко-католицький священник Й.Кобринський [375; 376]. У спорудженій зусиллями громадськості будівлі діяли майже всі українські товариства Коломиї: народовські, русофільські, церковні [574] тощо. Зберігся кошторис, плани будівництва, схематичне зображення зовнішнього вигляду Народного дому [377], що, за спогадами сучасників, був найвеличнішою спорудою в місті на початку ХХ ст.

Немало оригінального матеріалу про українське громадське життя краю кінця ХІХ – початку ХХ ст. збереглося у фондах Музею історії м. Коломиї. Це фотографії відомих громадських діячів, січових, сокільських та пластунських

свят тощо [575; 576; 577].

Підсумовуючи огляд документів і матеріалів політичних партій та громадських організацій, у першу чергу, варто наголосити на неабиякій інформативності цього виду джерел. На сторінках програм політичних партій та статутів товариств зафіксовано норми, які заклали передумови для ефективного захисту українськими громадськими організаціями права українців на адекватний культурний поступ в Галичині. Хоча проаналізовані нами нормативні документи мають і один серйозний недолік: вони дуже часто не відображали реальної ситуації в тій чи іншій сфері, яку регламентували, а скоріше накресливали програми дій на майбутнє. Затвердження їх органами державної влади дозволяє прослідкувати за національною політикою Австро-Угорщини в краї. Ставлення владних структур держави до національно-культурних товариств відображено і в різнопланових неопублікованих документах товариств, що відклалися в архівних фондах.

***Отже, в контексті відображення в джерелах національно-культурної політики Австро-Угорщини в Східній Галичині, в першу чергу, варто звернути увагу на матеріали, що відклалися в процесі роботи органів влади в краї, зокрема актуалізовані та неактуалізовані документи Головної Руської Ради, яка представляла інтереси українців Галичини в період революційних подій 1848–1849 рр.

Політика владних структур у освітній галузі у великій мірі відображена у офіційних матеріалах навчальних закладів різного рівня, зокрема Львівського університету, гімназій Східної Галичини, початкових шкіл тощо. Тут чимало інформації, що дозволяє прослідкувати, за яких обставин українці здобували вищу, середню та початкову освіту; розкриває умови праці педагогів народних шкіл, гімназійних та університетських викладачів.

Цінними для дослідження національно-культурної політики Австро-Угорщини в Східній Галичині стали програмові документи політичних партій та статути громадських організацій, де вони окреслили своє бачення національно-культурної політики в державі та шляхи її вдосконалення.

РОЗДІЛ 3

МАТЕРІАЛИ СТАТИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

3.1. Загальнодержавна статистика в рецепції українських дослідників

Для дослідження національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. важливими є статистичні джерела. На відміну від інших документів державного чи громадського походження, що формувалися “стихійно” в процесі діяльності державних і громадських установ та організацій, а також окремих осіб, статистичні матеріали створювалися з наперед заданою метою [126, с. 225]. Серед іншого, вони фіксували національний склад населення держави, його віросповідання та розмовну мову, відсоток письменних серед українців Австро-Угорщини, чисельність україномовних навчальних закладів, кількість учнів, що їх відвідували тощо. Це досить вагомі складові для дослідження українського національно-культурного руху другої половини XIX – початку XX ст., що вимагають ретельного опрацювання та аналізу.

Найважливішим статистичним джерелом є матеріали державних переписів населення, оскільки об’єктом їхнього обліку стала кожна людина, незалежно від її соціального становища. Загалом органи державної влади приділяли неабияку увагу підготовці до проведення переписів, удосконаленню методики збору відомостей про громадян держави та про різні сфери життя суспільства, публікації їх матеріалів. Тому на основі цих статистичних відомостей спробуємо найперше отримати дані про етнічний склад населення Східної Галичини. При цьому варто зазначити, що в розвитку австрійської етнічної статистики кінця XVIII – початку XX ст. виділяють три етапи. Наголошуючи на характерних рисах кожного періоду щодо обліку населення, відомий український учений С.Дністрянський назвав їх так: військовий, етнографічний і політичний [578, с. 19].

Перший етап охоплює час від приєднання краю до середини XIX ст.

Облік національного складу населення тоді не проводився. В статистичних переписах фіксувалася кількість сімей, загальна чисельність населення, статевий поділ, деякі соціальні характеристики. Статистика народонаселення повністю підпорядковувалася військовим потребам. Зрештою, для більшості українського населення кінця XVIII – першої половини XIX ст. національність теж не мала принципового значення, а поняття національної належності ще не набуло достатнього розвитку.

Другий етап у розвитку етнічної статистики Австрії (за С.Дністрянським – етнографічний) розпочався 1846 р. і тривав до 70-х рр. XIX ст. У цей час зроблено першу спробу скласти науково обґрунтовану етнографічну карту держави.

Загальнодержавні переписи населення за більш досконалою методикою були проведені 1857 р. та 1869 р. Переписні формуляри (анкети), в які заносилися відомості про людину, були в усіх випадках однаковими. Вони передбачали запис імені, прізвища, прізвиська, сімейного стану, віку, статі, релігії, місця проживання, постійної прописки, громадянства, освіти тощо [126, с. 254]. Проте національна статистика офіційно не впроваджувалася, незважаючи на вимоги національного рівноправ'я, які висунули під час “Весни народів” 1848 р. Не змінив ситуацію і новий закон про перепис населення, з приводу якого С.Дністрянський зазначив: “При підготовці нового закону про перепис населення (1869 р.) “рубрику про національність” не прийнято, бо узнано її не відповідною, з огляду на те, що народність не може бути предметом індивідуального вивіду при списі населення, лиш може бути означена при помочі наукових дослідів для більших комплексів осіб” [579, с. 24]. Таким чином, під час цих переписів населення було вирішено не визначати національний склад населення. Це було зумовлено тим, що в другій половині 40-х – 70-х рр. XIX ст. не було вироблено науково обґрунтованих критеріїв для обліку населення за національністю. Одні вважали, що ключовим критерієм для цього має служити рідна мова, інші – походження батька, ще інші – родинне прізвище. Зустрічалися навіть пропозиції зробити національність залежною від

місця проживання. Суперечки щодо критеріїв визначення національного складу населення точилися і у вищих органах державної влади Ціслейтанії, статистичних установах, на міжнародних конгресах учених-статистиків. Крім технічних, були і деякі політичні причини. Однак життя вимагало якнайшвидше розв'язати існуючий вузол суперечностей в етнічній статистиці.

Саме тому 1878 р. Центральна статистична комісія Австрії створила спеціальний комітет для розгляду питання про статистику національного складу населення імперії. Наголошувалося, що в місцевостях зі змішаним етнічним складом це особливо важливо для вирішення деяких політико-правових проблем. Наступного року цей комітет запропонував під час майбутнього перепису ввести окрему облікову рубрику – “родинна мова”. Мотивувалося це тим, що мова є найважливішою ознакою національної належності. Але остаточно питання вирішувалося Міністерством внутрішніх справ. Воно віддало перевагу назві рубрики “розмовна мова”. Цей термін був досить поширений у міжнародній статистичній практиці [579, с. 66].

6 серпня 1880 р. було опубліковано указ за підписом міністра внутрішніх справ Австро-Угорщини про проведення чергового загальноавстрійського перепису населення. Він базувався на законі про переписи від 29 березня 1869 р., але містив суттєві доповнення. Передбачалося облікувати населення за такими показниками: прізвище та ім'я, стать, рік та місце народження, віросповідання, громадянство, розмовна мова, професія і рід занять, додаткові заробітки, писемність, фізичні вади, власність, місце проживання. Облік мав проводитися шляхом безпосереднього опитування людей і занесення даних до окремих (для кожної громади) карток. Таким чином, перепис 1880 р. передбачав ширший і ретельніший збір даних, ніж у попередні роки.

Щодо розмовної мови давалося окреме роз'яснення. Цим терміном для кожної особи визначали ту мову, яка вживалася для спілкування в родині, з односельцями, на побутовому рівні. Зазначалося, що фіксуються тільки такі мови: німецька, чеська, словацька, польська, рутенська (русинська), словенська, сербохорватська, італійська, румунська, угорська. Щоб констатувати в

zareєстрованої особи розмовну мову, комісар, який проводив перепис, мав опитати членів сім'ї і найперше – голову сім'ї. Будь-який вплив сторонніх осіб заборонявся [579, с. 67]. Таким чином, у 1880 р. розпочався третій етап у розвитку національної статистики Австро-Угорщини – політичний, характерною рисою якого став облік населення за розмовною мовою. Він був пов'язаний з вимогами різних політичних сил мати об'єктивну картину етнічного складу населення для вирішення проблем як політико-правового, так і соціально-економічного та національно-культурного характеру.

Чергові переписи населення в Австро-Угорщині проводилися кожні десять років – 1890, 1900, 1910 рр. [126, с. 254]. Незважаючи на недосконалу методику, вони подавали найбільш точні і повні на той час дані соціальної, національної, конфесійної та освітньої структури населення Галичини. У них містилися як аналітичні статті щодо кількості населення краю та його національного складу, так і чимало статистичних таблиць, які відображали стан початкової, середньої та вищої освіти, діяльність громадських об'єднань, вихід у світ періодичних видань тощо.

Довіряти стовідсотково вищевказаним статистичним джерелам складно, оскільки в Австрії результати перепису в гмінах обов'язково апробувалися на рівні повітових старост, тобто коригувалися у бажаному напрямі [126, с. 253].

Українські політики напередодні державних переписів населення часто висловлювали свою стурбованість з приводу підготовки до їх проведення. Зокрема, депутат австрійського парламенту С.Дністрянський від імені Українського парламентського клубу в листопаді 1910 р. вручив лист міністру внутрішніх справ, у якому зазначалося про “горячкові приготування, які робить галицька адміністрація до крайнього фальшування висліду конскрипції на шкоду русинів...” [408. – 1910. – 10 лист.]. У ньому українські політики просили уряд звернути увагу на порушення закону про перепис населення від 23 березня 1869 р. в Галичині, де повітові староства змушували сільських вїтїв від імені громади писати заяви, що не мають наміру самостійно вибирати комісара для проведення перепису в їхньому населеному пункті, а доручають

цю справу староству. Зрозуміло, що такий підхід до справи перешкоджав об'єктивному проведенню обліку населення. Тому депутати вимагали, щоб у східногалицьких громадах, де домінувало українське населення, а комісар був поляком, була можливість обрати свого представника, відповідального за проведення перепису. Проте органи державної влади Австро-Угорщини рідко звертали увагу на порушення законодавства під час проведення переписів населення. Саме тому матеріали переписів та різні статистичні збірники, видані на їхній основі, потребують критичного аналізу та певного переосмислення.

Оскільки переписи населення з 1880 р. подають відомості про мову та віросповідання, то виникає питання – за яким критерієм відносити громадян до того чи іншого етносу, яку його ознаку брати за провідну: віросповідання чи мову.

У польській та українській історіографіях використовуються два підходи до аналізу етнічного складу населення Галичини. Перший підхід за основну ознаку етнічної належності бере мову; він поширений у польській історіографії [580, с. 288]. Другий підхід основною ознакою етнічної належності запроваджує віросповідання. Він переважає в українській історіографії. Так, В.Наулко, вивчаючи динаміку національного складу населення західноукраїнських земель у 1900–1931 рр., наголошував, що українці були в основному греко-католиками та православними. С.Макарчук досліджував етнічний склад населення міста Львова за віросповідним принципом.

Перш ніж оцінити вказані підходи, треба зазначити, що питання національної належності не розв'язується за допомогою окремих ознак (мови, релігії, раси). Як підтверджують сучасні дослідники, головним критерієм тут є національна свідомість особи, яка ототожнює себе з певною етнічною групою. Національна свідомість не є вродженою рисою, а результатом суспільного виховання. Вона передбачає певний освітній і культурний рівень особи, на формування якого впливають як умови родинного і соціального середовища, так і суспільні обставини. Історично склалося так, що в Галичині довший час політично й економічно домінуючою групою були поляки; вони контролювали

ключові позиції в суспільстві (державний апарат, освіту), що сприяло розвитку їхньої національної свідомості. Своєю чергою українці, євреї, німці та інші таких можливостей не мали. Тому рівень національної свідомості в них був нижчий; вони часто піддавалися асиміляції у формі полонізації [580, с. 289]. Як правило, у великих містах українці використовували польську як розмовну мову. Також виникає питання, як розглядати єврейське населення (як сільське, так і міське), яке під час згаданих переписів населення в основній своїй масі називало розмовними польську та німецьку мови.

Щодо національної ідентифікації за релігійною ознакою, то вона більш точно відображає картину національних відносин, оскільки здавна конфесійна належність була тісно пов'язана з етнічною. Тому в українській історичній літературі утвердилася думка про те, що національну належність слід пов'язувати з віросповіданням: українець – греко-католик або православний, поляк – римо-католик, єврей – юдей [580, с. 290]. Звичайно, такий методологічний підхід не враховує нетипових випадків, наприклад, греко-католик – поляк або українець – римо-католик. Але загалом він є об'єктивніший, ніж мовний. Так, згідно з переписом 1910 р., у Львівському повіті нараховувалося всього населення 161 572 особи, з них римо-католики становили 70 068 чол., греко-католики – 74 080 чол., протестанти – 3 200 чол., іудеї – 14 038 чол. За мовою поляки становили 99 043 чол., українці – 58 699 чол., німці – 2 888 чол., інші – 53 чол. Отже, різниця між римо-католиками та польськомовними особами становила 28 975 чол. Різниця між греко-католиками та україномовними особами – 15 381 чол. Основна маса євреїв була зарахована до польськомовних осіб. Таким чином, кількість осіб, яким польська мова була вписана як розмовна, становила 29 419, але вони не були етнічними поляками.

За підрахунками, зробленими на основі “Відомостей статистичних про стосунки крайові” за 1911 р., населення Східної Галичини в 1910 р. становило 5 254 769 чол., з них українці складали 3 303 102 чол. (62,9 %), поляки – 1 227 577 чол. (23,4 %), євреї – 654 394 чол. (12,4 %), інші національності –

869 696 чол. (1,3 %) [580, с. 291]. Таким чином, абсолютну більшість населення Східної Галичини становили українці. Тому вони цілком законно вимагали належного представництва в органах державної влади, місцевого самоврядування, використання української мови в державних установах.

Щодо аналізу перепису населення за віросповіданням, то на території Східної Галичини, спостерігалася тенденція до збільшення числа представників польської національності. Якщо в 1869 р. їх мешкало 20,8 %, то в 1900 р. – 26,6 %, 1910 р. – 23,4 %. Натомість українців у 1869 р. в Східній Галичині було 65,8 % від усього населення, тоді як 1900 р. – 63,6 %, а 1910 р. – 62,9 %.

Поляки мали абсолютну кількісну перевагу тільки в Західній Галичині, де римо-католики склали 88,9 %, юдеї – 7,6 %. Українське населення тут (3 %) проживало лише вузьким клином уздовж Карпатського хребта на Лемківщині, складаючи в чотирьох повітах (Новий Санч, Кросно, Горлице, Грибів) від 14 до 25 % мешканців.

Основна маса українського населення (близько 3 млн) мешкала в Східній Галичині. Ця частина коронного краю вирізнялася дуже складною етносоціальною структурою. Станом на 1900 р. українці становили тут приблизно 63 % населення, решта – поляки, євреї, німці та ін. До початку Першої світової війни етнічна картина краю суттєво не змінилася [581, с. 148].

Щодо мовної ситуації серед міського населення Східної Галичини, то греко-католицьке населення столиці краю було сильно полонізованим. Однак міграція українців із сільської місцевості та інших міст краю сприяла поступовому підвищенню серед греко-католиків питомої ваги тих, хто розмовною мовою називав українську [582].

Чимало українських дослідників (С.Баран, В.Барвінський, С.Дністрянський, В. Охримович, І.Франко), які працювали в Східній Галичині в кінці XIX – початку XX ст., не погоджувалися з офіційною австрійською статистикою. Вони мали серйозні зауваження до методики проведення перепису, її об'єктивності й, зрозуміло, до остаточних підсумків щодо національного складу населення краю. Вчені ретельно вивчали матеріали

переписів населення, а результати своїх досліджень публікували як окремими брошурами, так і в спеціальному виданні статистичної комісії НТШ “Студії з поля суспільних наук і статистики”, що виходило за редакцією М.Грушевського. В.Барвінський у розвідці “Досліди з поля статистики” зазначив, що неправильно було автоматично вважати поляками за національністю всіх, хто сповідував католицьку віру латинського обряду. З приводу перепису населення 1880 р. він писав: “Ми прийняли в Галичині цифру виказаних латинників 2 698 004 за число поляків. Тим часом відома річ, що в тім числі латинників містяться передусім русини латинського обряду, з яких 34 367 подали при переписі язик руський за свій “товариський язик”... в тім числі міститься також понад 60 000 німців католиків... В кожному разі, подана цифра галицьких поляків 2 698 004 є пересолена, а бодай максимальна, тимчасом, коли подана цифра галицьких русинів 2 516 542 є мінімальна, бо не обнімає в собі ані русинів латинського обряду, ані православних у Галичині (також русинів числом 872)” [583, с. 49].

У низці статей “Про фальшоване національної статистики при попередніх конскрипціях”, опублікованих на сторінках часопису “Діло” напередодні проведення перепису населення 1910 р., В.Охримович прокоментував окремі цифри попередніх переписів щодо національного складу населення краю. Зокрема, він зазначив, що на території Галичини в 1880 р. було 100 000 русинів-католиків, а в 1890 р. таких залишилося лише 67 000. На думку дослідника, таке зменшення кількості українців-католиків зумовлене не тільки їхньою полонізацією, але й тим “що в 1900 р. фальшовано конскрипцію на користь поляків на більшу скалю, ніж 1880 р.” [446].

Також В.Охримович звернув увагу й на те, що в 1900 р. близько 133 000 греко-католиків при проведенні перепису були записані поляками (тобто своєю розмовною мовою назвали польську), з них 120 000 – у Східній Галичині. За його підрахунками, на території східної частини краю було щонайбільше 20 000 греко-католиків, які спілкувалися в побуті польською мовою. Таким чином, на думку вченого, понад 100 000 греко-католиків без належних на те підстав були

зафіксовані офіційною статистикою як поляки за національністю. Дослідник звернув увагу на ще один спосіб фальсифікації національного складу населення Галичини – записувати євреїв як представників польської національності, враховуючи їхню розмовну мову [447].

Зауваження українських дослідників кінця XIX – початку XX ст. щодо недосконалої та часто необ'єктивної методики проведення переписів населення 1880, 1890, 1900 р., визначення на їхній основі (за розмовною мовою) національного складу населення в черговий раз переконують, що ідентифікація за релігійною ознакою хоча й має ряд суттєвих недоліків, дозволяє отримати значно точніші дані про етнічний склад населення Галичини.

Аналіз державної статистики знаходимо також у працях І.Франка. Вчений звернув увагу на те, що греко-католиків у Галичині в 1880 р. було 2 510 408, а в 1890 р. – 2 790 449. Таким чином, чисельність населення греко-католицького віросповідання зростає за цей період на 282 041, або на 11,23 % [457, с. 314]. Зокрема, І.Франка хвилювало, що замість запитання “національність” урядова анкета ставила “товариська мова”, хоча ані останнє, ані поняття віросповідання по суті не відповідають поняттю національності. Також вчений зазначав, що належність населення до “товариської мови” з'ясовувалося лише в того населення, яке мало австрійське громадянство й кількість якого в Галичині за останнім переписом становило 6 502 716 – майже на 102 000 менше, ніж загальна цифра. Дітей зараховували за тією мовою, якою розмовляли їхні батьки.

Порівняння даних переписів 1880 р. і 1890 р. дало такі результати: польською мовою 1880 р. в Галичині (як західній, так і східній частині краю) розмовляли 3 058 400 осіб, або 54,51 % всього населення, в 1890 р. – 3 516 793, або 53,42 %. Українською мовою в 1880 р. розмовляло 2 249 707, або 42,97 %, а в 1890 р. – 2 831 946, або 43,02 % [457, с. 315].

Тих, хто розмовляв польською, але не належали до латинського віросповідання, було в 1880 р. 343 423, а в 1890 р. – 519 355. Отже, приріст становив 175 932. Дослідник з'ясував, що близько 102 000 чол. перейшло на

польську мову з німецької або з іудейського чи протестантського віросповідань. Залишається ще тільки 73 000 чол., які перейшли на польську мову з української.

Серед тих, хто розмовною мовою назвав українську і не належав до Греко-католицької церкви, у 1880 р. було 39 299, а в 1890 р. – 41 497. Різниця становила майже 2000, але відповідала цифрі природного приросту кількості населення. Вона пояснювалася значним відсотком населення латинського віросповідання в містечках і селах Східної Галичини, де майже всі розмовляли виключно українською [457, с. 316]. Те, що на цій території польська мова прогресувала, показувала незначна різниця в зростанні населення греко-католицького віросповідання (11,23 %) і населення, яке розмовляло українською (11,11 %). З цього випливає, що 0,12 % того населення відмовилося від спілкування українською мовою. Порівнюючи зростання населення, яке належало до Римо-католицької церкви (10,4 %), і населення, яке розмовляло польською мовою (15 %), бачимо, навпаки, повільніше зростання римо-католицького віросповідання проти греко-католицького, хоча відсоток тих, хто розмовляв польською мовою, помітно збільшувався [457, с. 317]. Таким чином, І.Франко зробив спробу показати динаміку зростання польськомовного населення Галичини та зменшення кількості громадян держави, які розмовляли українською.

У статті “Число русинів у Австрії” Іван Якович на основі офіційної статистики, наукових праць у цій галузі знань зробив спробу з’ясувати, скільки українців та поляків мешкало в австрійській частині монархії. За його підрахунками, українців тут наприкінці XIX ст. було 3 133 283, поляків (якщо виключити євреїв та русинів, незаконно записаних як поляки) – 3 107 479. Остання цифра могла бути ще меншою, якщо з неї вирахувати німців-католиків, які мешкали в Галичині [584, с. 520]. Таким чином, українці, на нашу думку, мали вагому підставу на основі таких статистичних даних вимагати створення окремого коронного краю в складі Австро-Угорщини, де б українська мова та українці за національністю могли домінувати у всіх сферах

суспільно-політичного та національно-культурного життя краю.

Чимало статистичної інформації отримуємо із україномовних періодичних видань. Якщо в Східній Галичині в 1881 р. в 3 тис. українських громад налічувалося 1529 відповідних початкових шкіл, то напередодні Першої світової війни було близько 3 тис. народних шкіл, з них 2 тис. українських. 97 % українських дітей навчалися рідною мовою, і лише 3 % польською. Проте переважну більшість українських початкових навчальних закладів становили – сільські малокласівки. Жодної виділової україномовної школи (міської багатокласної) держава до 1914 р. не створила [408].

Учительських семінарій, які готували педагогів для початкових освітніх закладів у Східній Галичині, до початку Першої світової війни діяло 10. Усі вони були утраквістичними або двомовними за мовою викладання (польсько-українськими), де окремі предмети викладалися українською. Працювали коєдукаційна (мала чоловіче й жіноче відділення) семінарія в Заліщиках, а також жіночі семінарії у Львові, Перемишлі, Станиславові, Коломиї та чоловічі у Станиславові, Львові, Тернополі, Самборі, Сокалі [585, с. 39; 586; 587]. На сторінках періодичної преси було чимало гострої критики щодо системи підготовки українських педагогів початкових шкіл у двомовних учительських семінаріях. Також зазначалося, що навіть до таких навчальних закладів важко вступити русинам, особливо це стосувалося жіночих учительських семінарій.

Щодо україномовної гімназійної освіти, то 1914 р. у Галичині працювало лише п'ять державних гімназій. У цей час поляки мали 58 гімназійних закладів. Зростання числа українських середніх шкіл штучно стримувалося, оскільки Галицький сейм не давав дозволу на їх відкриття. Це привело до того, що чимало учнів-українців середніх шкіл змушені були навчатися в польських гімназіях.

Дослідник С. Баран у науковій розвідці “З поля національної статистики галицьких середніх шкіл”, що з'явилася на сторінках наукового видання статистичної комісії НТШ, порівнюючи результати переписів населення 1869, 1880, 1890, 1900 рр. щодо освітнього рівня населення, прийшов до не зовсім

втішного для українців висновку, що “шкільна політика двигнула передовсім польське населення” [588, с. 127]. Стосовно кількості середніх шкіл, то, згідно з підрахунками, одна чоловіча середня школа з польською мовою викладання в Східній Галичині припадала на 42 290 поляків, а одна україномовна державна середня школа – на 655 888 українців. У представників німецької національності ситуація щодо гімназійного навчання була значно краща, оскільки одна німецька гімназія в Галичині в них припадала на 221 627 осіб. Усі державні реальні школи в краї мали польську мову викладання, так само, як і всі середні школи в Західній Галичині, хоча там мешкало понад 96 тисяч українців [588, с. 146].

Вищевказаний автор за допомогою переписів населення та власних статистичних матеріалів зробив спробу з’ясувати відсоток українців (греко-католиків), які навчалися в класичних та реальних гімназіях Східної та Західної Галичини. Результатом його роботи стало чимало статистичних таблиць, які дозволяють прослідкувати за кількісними показниками розвитку середньої освіти в Галичині станом від середини XIX ст. до 1908 р. Зокрема, 1870 р. українці в середніх навчальних закладах Східної Галичини (класичних гімназіях) становили 22,5 % від загальної кількості учнів, 1880 р. – 17,5 %, у 1885 р. – 16,86 %, 1890 р. – 18,7 %, 1895 р. – 18,6 %, 1900 р. – 18,4 %, 1905 р. – 19,3 %, 1908 – 20,3 %. У реальних гімназіях відсоток українців був таким: 1869 р. – 7,2 %, 1880 р. – 5,9 %, 1885 р. – 5,87 %, 1900 р. – 7,4 %, 1905 р. – 6,5 %, 1908 р. – 6,7 % [619, с. 146–148]. Загалом у всіх державних навчальних закладах Східної Галичини в 1897 р. українців навчалось 26,7 %, поляків – 48,8 %, 1901 р. українців було 28,7 %, 1905 р. – 28,8 %, 1908 р. – 30,4 %. [619, с. 158]. В українських гімназіях Східної Галичини навчалися майже всі українці. Якщо 1897 р. їх було 852, то в 1908 р. – 3248. Таким чином, можемо спостерігати неабияке збільшення кількості учнів українських гімназій. За останні десять років воно становило понад 284 %, коли в середньому збільшення кількості учнів середніх закладів держави становило 100 % [588, с. 165].

Наведені цифри дозволяють зробити висновок, що державною владою не

було створено належних умов для підвищення освітнього рівня українців. Чисельність учнів українських та польських гімназій не було пропорційним кількості населення обох національностей. Адже станом на 1910 р. відсоток українців серед учнів державних середніх шкіл Східної Галичини складав лише 32,06 %, тоді як на цій території, як зазначалося вище, їх мешкало приблизно 63 % від усього населення [583, с. 49].

Проте в Східній Галичині діяла ще низка приватних українських гімназій. Про кількість учнів таких закладів повідомлялося в спеціальних звітах, які публікували окремими виданнями. Про них інформація в наступному підрозділі дисертації.

Неабияке значення для формування української інтелігенції мала вища освіта. Тому важливо з'ясувати відсоток українців, які навчалися у вищих навчальних закладах Галичини зокрема та Австро-Угорщини загалом. Детальна інформація з цього приводу також публікувалася в періодичному збірнику Крайового бюро статистики Галичини та на сторінках україномовних періодичних видань краю. З нього дізнаємося, що в 1790 р. у Львівському університеті, вже через шість років після його відкриття, навчалося 276 українців. Це становило понад 17 відсотків від загальної кількості студентів. Найбільше українців навчалося на філософському факультеті, де вони становили понад половину всіх студентів, тоді як на юридичному та медичному факультетах їх не було зовсім. Із 32 викладачів університету 7 за походженням були українцями.

На початку ХХ ст., у зимовому семестрі 1900/01 навчального року римо-католики становили половину студентів Львівського університету й 78 % студентів Вищої політехнічної школи (греко-католики відповідно 30 і 9 %). До початку Першої світової війни це співвідношення суттєво не змінилося [408].

Варто зазначити, що українці з Галичини навчалися і в інших вищих навчальних закладах держави. Зокрема, у Чернівецькому університеті в 1880/1 навчальному році вони становили 18,4 % від загальної кількості студентів, 1900/1 – 11 %, 1913/14 – 26,1 %. В інших вищих навчальних закладах держави

їх навчалось менше відсотка. Лише в Академії рільництва у Відні було близько 2 % русинів [589].

Таким чином, загальнодержавна статистика стала об'єктом пильної уваги українських дослідників, які на її основі подали більш точні дані щодо етнічного складу населення краю, його освітнього рівня тощо. Всі вони зробили акцент на тому, що українці Східної Галичини, на підставі статистичної інформації, мали повне право на створення окремої адміністративної одиниці в Австро-Угорщині, де б їхні як політичні, так і національно-культурні права були реалізовані належним чином.

3.2. Звіти про діяльність українських громадських організацій та навчальних закладів

Важливим інформаційним джерелом з історії національно-культурного життя Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. є статистична звітність закладів освіти та громадських об'єднань. Громадські організації, створені за ініціативою провідних українських політиків та культурних діячів краю, намагалися залучити до своїх рядів якомога більше свідомих громадян, щоб мати можливість виконати завдання, зазначені в статутах. Оскільки члени товариств сплачували членські внески, то необхідно було поінформувати їх та громадськість Східної Галичини, як провід того чи іншого товариства витрачав довірені йому фінансові ресурси. В результаті чимало українських громадських організацій видавали за власні кошти брошури, де детально висвітлювали основні напрями своєї діяльності та подавали фінансові звіти.

Джерела інформаційного характеру традиційно публікували середні навчальні заклади держави, зокрема польські, німецькі, українські гімназії та реальні школи, приватні навчальні заклади, де було чимало відомостей про організацію навчального процесу, викладацький склад, матеріальне забезпечення, плату за навчання, умови вступу тощо.

Важливою складовою навчально-виховного процесу молоді другої половини XIX – початку XX ст. стали бурси та інтернати, які намагалися

створити для учнів, які навчалися в середніх освітніх закладах Східної Галичини, належні умови для проживання, навчання та проведення дозвілля. Їхнє керівництво також за допомогою видання спеціальних брошур повідомляло громадськість про свою роботу.

Варто зазначити, що товариства, навчальні заклади, бурси та інтернати, у тому числі й українські, в такий спосіб робили спробу популяризувати свою діяльність: залучити до своїх рядів якомога більше членів, спонукати учнів та їхніх батьків вибрати той чи інший навчальний заклад тощо. Чимало звітів про роботу українських громадських організацій та освітніх установ було опубліковано на сторінках періодичних видань, які видавали окремі товариства, де інформували як про свою діяльність, так і про створені ними навчальні заклади. Згадані матеріали становлять неабияку цінність для дослідження національно-культурного руху українців Галичини, тому, безперечно, потребують ґрунтовного аналізу.

Під час революції 1848–1849 рр. демократично налаштовані верстви української інтелігенції започаткували нові форми культурно-просвітницької роботи. У 1848 р. у Львові засновано “Галицько-руську матицю” – українське видавництво дешевих книг для народу; через рік на кошти, зібрані в цілім краї, побудовано Народний дім – центр культурно-просвітньої роботи серед галицьких українців [590, с. 46; 591].

Звіти про діяльність вищевказаних товариств дозволяють прослідкувати за поширенням русофільських ідей у Східній Галичині. Зокрема, збереглися опубліковані інформаційні матеріали про роботу “Галицько-руської матиці” від 1853 р. до 1890 р., де подано детальні відомості про засновників товариства та його провід, кошти, якими щороку розпоряджалася громадська організація, що складалися з членських внесків, пожертв засновників та прибутку від видавничої діяльності. Основні статті витрат товариства впродовж зазначеного часу залишалися майже незмінними: видання книг, витрати на канцелярські і поштові потреби, матеріальне заохочення членів “Галицько-руської матиці” за плідну громадську працю, купівля цінних паперів. Опрацювання звітів про

діяльність, фінансовий стан, загальні зібрання дозволяють зробити висновок, що основне завдання товариства зводилося до видання і розповсюдження книг русофільського спрямування серед населення Східної Галичини [592, с. 6].

Щодо кількості членів, які належали до “Галицько-руської матиці”, то варто зазначити, що в його інформаційних виданнях статистичні дані з цього приводу публікувалися рідко. Зокрема, в 1887 р., за підрахунками автора на основі одного зі звітів, до його рядів належала 431 особа [592, с. 5]. Безперечно, зазначена цифра засвідчувала дуже низький рівень популярності як ідей, що пропагувало товариство, так і літератури, яку розповсюджувало.

У 1874 р. русофільські провідники, на протипагу заснованій народовцями “Просвіті”, створили в Коломиї Товариство імені Михайла Качковського, яке видавало дешеві популярні книжки про релігію, моральність, ведення домашнього господарства. У 1876 р. керівні структури Товариства імені Михайла Качковського розгорнули свою роботу у Львові [590, с. 59]. З опублікованих звітів про діяльність товариства отримуємо інформацію про чисельність громадської організації, якій вдалося об’єднати у своїх рядах чимало прихильників, та динаміку її зростання, створення окремих філій, читалень тощо. Якщо в 1876 р. до Товариства імені Михайла Качковського належала 4791 особа, то в 1911 р. – 10700. Окрім цього, станом на 1911 р. громадським об’єднанням було організовано 25 місцевих осередків, 897 читалень, видано чимало популярних книг, в основному різних календарів та церковної літератури, за сприяння друкарні Ставропігійського інституту [593].

На початку 70-х рр. ХІХ ст. русофіли мали значний вплив у середовищі української молоді. Утворене 1870 р. студентське товариство “Академічний кружок” перебувало під їхнім керівництвом [590, с. 59]. Зі звітів проводу цієї громадської організації дізнаємося, що її членами-засновниками були М.Качковський та Б.Дідицький, а серед почесних членів – не менш відомі в краї прихильники русофільства А.Петрушевич та І.Наумович. У них детально поінформовано про різнопланову діяльність академічного гуртка, бібліотеку, що налічувала 500 томів, періодику, яку передплачувало товариство [594, с. 8].

Зазначено також і те, що за чотири роки праці йому вдалося залучити до своїх рядів 164 членів [595, с. 15]. Товариство видавало звіти про свою діяльність нерегулярно. Інше академічне товариство “Друг”, що розпочало роботу 30 листопада 1895 р., окремих інформаційних матеріалів не друкувало [596].

Проте інформацію про діяльність русофільських студентських організацій вміщено в часописах “Основа”, “Слово”, “Друг”, “Живая мысль”, “Новая жизнь” тощо. З них дізнаємося, що після заснування товариством “Академічний кружок” власного періодичного видання “Друг” до його рядів вступили чимало противників русофільства, зокрема І.Франко, М.Павлик, щоб мати можливість друкувати свої твори на його сторінках. З їхньої ініціативи в журналі було створено спеціальну рубрику “З уст народу”, де студенти могли вмістити етнографічний матеріал, зібраний у селах Східної Галичини [597, с. 87–88]. Окрім цього, в інформаційних замітках про діяльність товариств, що вміщені на сторінках згаданих періодичних видань, знаходимо повідомлення про спільне вшанування студентами, які належали до “Академічного кружка” та “Дружнього лихваря”, пам’яті М.Шашкевича, Т.Шевченка, організацію музичних вечорів тощо [598].

Зі звіту про діяльність проводу іншої громадської організації русофільського спрямування – Товариства руських жінок “Жизнь” за 1910 р. дізнаємося, що впродовж семи років з часу заснування до його рядів було залучено 288 прихильниць. Найважливішим здобутком товариства у вказаний період, на думку його керівництва, стало відкриття і утримання жіночої професійної школи крою і шиття, де, крім фахових знань, її учениці вивчали російську мову, літературу, історію, закон Божий, арифметику та німецьку мову, що підвищувало їхній освітній рівень.

Таким чином, підсумовуючи аналіз інформаційних матеріалів про діяльність громадських організацій русофільського спрямування, маємо достатньо підстав стверджувати, що робота згаданих товариств зводилася до пропаганди постулату єдності галицьких українців з російським народом, поширення етимологічного правопису. Саме з цією метою здійснювалася

видавнича діяльність, створювали читальні та окремі освітні заклади. Методи, які застосовували у своїй роботі згадані товариства, не відзначалися різноманітністю. Окрім цього, зі звітів дізнаємося, що вони, як правило, не користувалися належною підтримкою серед українців Східної Галичини, про що свідчить кількість членів русофільських організацій. Тільки Товариство імені Михайла Качковського змогло залучити до своїх рядів чимало осіб [599, с. 39].

Натомість провідний вплив на розбудову галицько-українського громадського життя протягом семи десятиліть мало товариство “Просвіта”. Заслуговує уваги звіт з перших загальних зборів “Просвіти”, з якого отримуємо інформацію, що загальне зібрання громадської організації 8 грудня 1868 р., на якому були присутні 64 делегати, висунуло програму піднесення національного життя через просвітництво [600, с. 2]. Головою “Просвіти” було обрано гімназійного професора А.Вахнянина.

Інформаційні матеріали про діяльність товариства почали регулярно публікуватись на початку 80-х рр. XIX ст. – як окремими виданнями, так і на сторінках періодичних видань краю. Вони дозволяють стверджувати про досить позитивну динаміку розвитку громадського об’єднання, яке вже на початку XX ст. зуміло залучити до своїх рядів більше ніж 14 тисяч прихильників, створити понад 1000 читалень, до яких належало 50 тисяч членів, організувати роботу на місцях у 21 філії. В середньому, в кожному повіті краю працювало 20 читалень [396, с. 1]. У 1914 р. товариство налічувало більше 197 тисяч членів, майже 3 тисячі читалень [601, с. 112]. Це була найчисельніша українська громадська організація впродовж досліджуваного періоду.

Звіти про діяльність “Просвіти” відзначаються неабиякою змістовністю. Вони дозволяють чимало дізнатись про роботу структурних одиниць товариства: окремих відділів та комісій, видавничу діяльність, стан бібліотеки (як про подаровані книги, так і придбані за кошти громадської організації), збір експонатів для музею, різноманітні благодійні фонди, за допомогою яких збирали кошти для надання стипендій на навчання українській талановитій, але

незаможній молоді, спорудження будинку “Просвіти” тощо. Провід товариства, звітуючи про свою роботу, точно вказував, наприклад, кількість книг, виданих товариством упродовж року, придбаних експонатів до музею та кошти, витрачені з тою чи іншою метою; публікував також чимало статистичних матеріалів, що дозволяють прослідкувати за основними тенденціями розвитку “Просвіти” [602, с. 39]. Окрім цього, інформативними є каталоги видань товариства. Використовуючи вміщені в них цифрові дані, нами підраховано, що впродовж 1868–1914 рр. товариством опубліковано 555 видань різними тиражами [603, с. 20].

Чимало звітів про роботу вищевказаного добровільного об’єднання опубліковано в ілюстрованих календарях товариства. Їх видання розпочалося з 1896 р., а останній довоєнний випуск побачив світ 1913 р. Тут, окрім календаря світського і церковного, було чимало іншої важливої інформації: поштові та залізничні правила, основні метричні одиниці, запроваджені в державі з 1875 р., перелік українських громадських об’єднань, практичні поради з різних сфер побутового життя та інше. На сторінках згаданих видань публікувалися також розвідки з ботаніки та астрономії, літературні та публіцистичні твори тощо [604].

Отже, статистичні матеріали, що розкривають основні аспекти діяльності товариства, відзначаються неабиякою інформаційною насиченістю, тому дозволяють прослідкувати за найважливішими тенденціями його розвитку. Публікація їх не лише окремими брошурами, але і як складової частини ілюстрованого календаря “Просвіти”, на нашу думку, свідчила про спробу товариства зацікавити своєю роботою якомога більше українців Галичини.

Важливою віхою в історії наукового руху українців краю кінця XIX – початку XX ст. стало створення та діяльність НТШ. Його організаційні витoki сягають 1873 р., коли група відомих у краї громадських діячів та політиків створила у Львові видавничу установу – Літературне товариство ім. Шевченка [32, с. 29]. Звіт з перших загальних зборів, які відбулися 4 червня 1874 р., дозволяє стверджувати, що члени-засновники товариства основним його

завданням вважали видавничу та культурно-просвітницьку роботу [605, с. 3]. Детальну інформацію про його діяльність в першому десятилітті було опубліковано на сторінках першого тому “Записок НТШ”, що побачив світ 1892 р. Автор розвідки “Про заснуванє і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка у Львові” О.Барвінський написав про його створення, найважливіші напрями роботи впродовж перших десяти років, зміну назви тощо. Щодо ефективності діяльності громадської організації в цей час, то він зазначив: “А все-ж таки при найщиріших змаганнях своїх членів не змогло товариство ім. Шевченка вповні стати осередком і огнищем розвитку літератури і науки українсько-руської... Коли тим часом інші навіть дрібніші народи слов’янські плекають свою мову і розвивають літературу і науку в своїх академіях наук, нарід українсько-руський не тільки не має академії наук, але не витворив навіть справді наукового товариства, котре могло б положити підвалини для будучої святині наук” [606. – 1892. – Кн. 1. – С. 210].

З інформаційних звітів про хід загальних зібрань товариства дізнаємося, що на загальних зборах 7 квітня 1890 р. було запропоновано змінити його назву на Наукове товариство ім. Шевченка. Шосте загальне зібрання вищезгаданої організації 1 березня 1892 р. прийняло рішення про зміну назви, яка разом зі статутом була затверджена Галицьким намісництвом [607, с. 182]. Це стало першим кроком на шляху активізації роботи товариства та перетворення його на академічне, чого вимагали як вчені та меценати з Наддніпрянської України, завдяки зусиллям яких воно отримувало значну частину фінансових засобів для своєї діяльності, так і галицькі громадсько-політичні діячі, які бачили в ньому фундамент для створення української академії наук на зразок тих, які мали інші слов’янські народи Австро-Угорщини.

На сторінках періодичних видань наукового товариства знаходимо детальну та змістовну інформацію про діяльність його секцій: історико-філософської, філологічної, математично-природописно-лікарської; про їхніх голів, заступників та секретарів, прочитані та обговорені на засіданнях секцій наукові доповіді, рекомендовані до друку у виданнях НТШ статті тощо [406. –

1900. – Ч. 1].

Працю секцій товариства доповнювали наукові комісії, які, згідно зі статутом та спеціальною інструкцією, що регламентувала їхню діяльність, вважалися допоміжними органами секцій і за їх дорученнями виконували спеціальну наукову роботу. З інформаційного періодичного видання “Хроніка НТШ” дізнаємося чимало про передумови та процес створення археографічної, лікарської, етнографічної, правничої, мовної, статистичної, бібліографічної та фізіографічної комісій, їхніх керівників та членів, кількість проведених засідань, основні напрями діяльності [406. – 1914. – Ч. 57].

Оскільки одним із найважливіших результатів роботи товариства була підготовка до друку і видання академічних періодичних журналів, то відомості про них не залишилися поза межами інформаційних матеріалів НТШ. Зокрема, з них дізнаємося чимало про вихід у світ найавторитетнішого академічного видання товариства – “Записок НТШ”, ЛНВ, наукових журналів окремих секцій: “Збірника історично-філософської секції”, “Збірника філологічної секції”, “Збірника математично-природописно-лікарської секції”, “Лікарського збірника”, “Руської історичної бібліотеки”, “Часописі правничої”, “Українсько-руського архіву”, “Етнографічного збірника”, “Матеріалів до українсько-руської етнології”, “Жерел до історії України-Руси”, “Пам’яток української мови та літератури”, “Студій з поля суспільних наук та статистики” [406. – 1912. – Ч. 52] тощо.

Таким чином, у статистичних матеріалах НТШ, що видавалися в основному на сторінках періодичних видань товариства, вміщено змістовну та детальну інформацію про організаційні засади діяльності наукової інституції, основні напрями роботи секцій та комісій, їхній кількісний склад, публікацію академічних часописів тощо. Вони є цінним джерелом для дослідження як діяльності НТШ зокрема, так і українського наукового руху загалом.

Важливу роль у становленні системи національного шкільництва та захисту прав педагогів відіграли українські вчительські організації краю – УПТ, ВПУВ, “Учительська громада”. Чи не найбільше інформаційних матеріалів про

свою роботу опублікувало УПТ: звіти про засідання проводу товариства, проведення загальних зібрань, видавничу та просвітньо-виховну діяльність, роботу осередків товариства на місцях, що регулярно публікувались у газетах “Діло” [408], “Руслан” [411], “Шкільна часопись” [608], “Учитель” [609]. Їхні автори зробили спробу за допомогою коротеньких заміток ознайомити українського читача з найважливішими напрямками роботи товариства, інколи закликали всіх небайдужих до розвитку національного шкільництва вступати в його ряди. Проте значно більше змістовної інформації про роботу УПТ вміщено у звітах про діяльність, що виходили окремими брошурами, починаючи з 1905 р.

Найбільш вдалою була робота товариства, спрямована на організацію розгалуженої мережі українського шкільництва. Тому звіти про його діяльність дозволяють прослідкувати за створенням жіночої учительської семінарії і так званої “школи вправ” при ній, тобто початкової школи, де б семінаристки могли проходити практичне навчання; народних шкіл імені Бориса Грінченка та короля Данила, чоловічої вчительської семінарії у Львові, вчительської семінарії в Коломиї. Щодо менших міст і сіл Галичини, то філії та гуртки УПТ тут організували та утримували початкові школи. До Першої світової війни їх вдалося створити більше 10 [395, с. 103–114]. Окрім цього, УПТ стало ініціатором відкриття приватних гімназій у невеличких містах Східної Галичини.

Зі звіту про його діяльність за 1909 р. дізнаємося про придбання двоповерхового будинку на вулиці Мохнацького (сьогодні Драгоманова) у Львові. При цьому товариство скористалося банківським кредитом у розмірі 33 тис. крон, адже ціна будинку складала 95 тис. крон. Для того, щоб зробити все необхідне, аби умови в приміщенні відповідали потребам навчальних закладів, було витрачено понад 11 тис. крон [44, с. 126]. Це дозволило вчительській семінарії, початковій та виділовим школам УПТ в 1909/10 н. р. розпочати роботу вже в новому просторі приміщенні [610, с. 22].

Щоб створити належні побутові умови для навчання молоді з провінції,

вищезгадане товариство, починаючи з 1888 р. і до Першої світової війни, відкрило ряд інтернатів, які називали інститутами та бурсами. Зокрема, у Львові працювали інститут РТП під покровительством Св. Миколая (1888 р.), bursa імені Франса Йосифа I (1898 р.), інститут для дівчат імені Св. Софії (1899 р.), bursa для дівчат імені Св. Ольги (1902 р.), bursa імені Кардинала Сембратовича (1908 р.) [611, с. 45]. Ряд інтернатів товариства організували також його філії. Інформацію про їхню діяльність публікували в періодичних виданнях УПТ або як складову частину звітів про роботу товариства. Вони дозволяють прослідкувати за процесом їх створення, фінансування, організацією дозвілля української молоді в позанавчальних закладах, динамікою зростання кількості учнів, які мешкали в тому чи іншому інтернаті тощо.

В опублікованих товариством статистичних матеріалах чимало місця відведено видавничій діяльності. Варто зазначити, що провід УПТ повідомляв окремо про кожну видану ним книгу. Загалом за період від 1884 р. до 1913 р. вдалося випустити у світ, згідно з каталогом, 190 видань, серед яких методична література для вчителів, позакласні твори для дітей різного шкільного віку. Окремі книги було видано тиражем 100 тис. примірників [612].

Аналіз інформаційних матеріалів УПТ дозволяє стверджувати, що воно зуміло належним чином організувати роботу своїх осередків на місцях. За нашими підрахунками, станом на 1914 р. товариство налічувало майже 80 гуртків. Зі звітів про його діяльність дізнаємося про курси, організовані філіями. Зокрема, в 1914 р. діяло 36 курсів УПТ, котрі готували учнів до вступу в гімназії та вчительські семінарії. Також товариство створило курси для неписьменних [395, с. 126–138].

Учительське об'єднання досить активно шукало шляхи вдосконалення своєї діяльності та робило все можливе, аби залучити до УПТ якнайбільше членів. Саме тому, як засвідчують статистичні матеріали, воно було найчисельнішою українською педагогічною організацією, яка в 1914 р. налічувала 4 тис. 814 членів [44, с. 59].

Якщо УПТ чи не найбільше уваги у своїй роботі приділило створенню та організації роботи навчальних закладів, інтернатів, видавничій діяльності, то найважливішим завданням іншого педагогічного об'єднання – ВПУВ, що розпочало свою роботу 1905 р., став захист фахових інтересів педагогів. Звіти про діяльність товариства, починаючи з 1906 р., виходили окремими брошурами. Чимало інформаційних та статистичних матеріалів провід цієї громадської організації опублікував на сторінках власних періодичних видань – “Промінь”, “Прапор”, “Луна”, “Учительське слово” тощо.

Опрацювання звітів дозволяє стверджувати, що однією з найважливіших сфер діяльності товариства було надання матеріальної допомоги українським педагогам. З 1905 р. при вчительському товаристві діяв так званий “допомоговий фонд” з метою надання вчителям кредитів, безпроцентних позик, матеріальних виплат на випадок нещастя. Були й інші заходи, аби покращити фінансове становище педагогів. Проте слід сказати, що суми, якими розпоряджалося товариство, були невеликими, як і кількість тих, хто отримав допомогу. Наприклад, у 1911 р. ВПУВ надала матеріальну допомогу 98 членам від 100 до 1000 крон на суму 30 492 крони [613, с. 7].

Звіт про діяльність товариства за 1913 р. містить чимало статистичних даних про працю його філій і дозволяє стверджувати, що робота вищевказаної громадської організації була результативною, оскільки ВПУВ до 1914 р. вдалося створити 65 окружних відділів. Найчисельніші з них були в таких містах, як Тернопіль, Яворів, Коломия, Жидачів, Дрогобич, Снятин [614, с. 8–9]. При місцевих осередках ВПУВ діяли каси взаємодопомоги, секції правового захисту педагогів, аматорські, туристичні та етнографічні гуртки [614, с. 32].

Українські педагоги середніх навчальних закладів Східної Галичини з 1908 р. працювали в товаристві “Учительська громада”, яке до квітня 1912 р. очолював М.Грушевський. 30 квітня 1912 р. його головою було обрано віцепрезидента віденського парламенту, професора гімназії Ю.Романчука [615, с. 2].

Провід “Учительської громади” разом із буковинським Товариством

учителів вищих шкіл імені Григорія Сковороди видавали фахове періодичне видання “Наша школа”, яке повідомляло читачів про діяльність керівних структур, обговорення найважливіших засад функціонування громадських організацій на загальних зборах, роботу філій. Інформаційні матеріали про діяльність “Учительської громади” окремими брошурами виходили рідко.

Вищевказані видання дозволяють прослідкувати за зростанням кількості її членів. Коли проводилося перше загальне зібрання (1 листопада 1908 р.), їх було 298. Наприкінці 1909 р. чисельність товариства склала 304 члени, в 1910 р. – 314, а в 1914 р. – 398 осіб. Це була значна цифра, бо всіх педагогів середніх навчальних закладів у Східній Галичині було 550. Таким чином, не вступили до даного товариства лише півтори сотні з них. Загалом до 1914 р. вдалося організувати 11 осередків “Учительської громади” в Галичині [46].

Таким чином, ознайомлення з інформаційними та статистичними матеріалами, що публікували українські педагогічні товариства краю, дозволяє стверджувати, що вони намагалися якомога змістовніше ознайомити населення з найважливішими аспектами своєї просвітньо-виховної та фахової праці. Чималою мірою цьому сприяли періодичні видання учительських організацій. Натомість звіти, видані окремими брошурами виходили у світ нерегулярно.

Заслуговує уваги діяльність театрального товариства “Руська бесіда”, що розпочало свою роботу в Галичині 1861 р. Одним з найважливіших його завдань була організація роботи та утримання мандрівного театру. Товариство не приділяло належної уваги виданню інформаційних матеріалів про свою діяльність. Проте на сторінках часопису “Діло” регулярно з’являлася інформація про нові театральні постановки, талановитих режисерів та акторів театру, гастролі тощо. Інколи тут публікували й звіти про діяльність товариства [616].

Неабияку роль у процесі національно-культурного відродження українців Галичини кінця XIX – початку XX ст. відігравали мистецькі об’єднання.

Одне з перших українських музичних товариств краю – “Львівський Боян” – розпочало свою роботу 1890 р. Його очолив відомий у краї громадський діяч В.Шухевич. Окрім часопису “Діло”, що регулярно інформував про роботу “Львівського Бояна”, починаючи з 1905 р., щороку провід товариства видавав окремими брошурами звіти про свою діяльність [617, с. 3]. З них дізнаємося, що в рамках музичного об’єднання працювало три секції – вокальна, оперна та інструментальної музики. Щодо кількості членів “Львівського Бояна”, то, згідно з вміщеною у звітах статистичною інформацією, у 1905 р. воно налічувало 486 осіб, а в 1913 р. – лише 183 [618, с. 9].

У 1898 р. було засноване Товариство для розвою руської штуки. До 1907 р. його очолював відомий у краї архітектор В.Нагірний. Серед членів товариства були художники К.Устиянович, І.Труш, О.Новаківський, лікар Є.Озаркевич, судовий радник Т.Ревакович [619, с. 8] та ін. Впродовж 1901–1907 рр. громадське об’єднання окремими брошурами видавало інформаційні звіти про свою діяльність. З них дізнаємося, що найважливішим напрямом його роботи було забезпечення працею українських митців. Поступово зростала також кількість членів товариства: якщо в 1900 р. їх було 111, то в 1907 р. – 157 [619, с. 2].

На відміну від вищезгаданої мистецької організації, яка в основному переймалася вузькопрофесійними інтересами митців, Товариство прихильників української літератури, науки і штуки у Львові ставило перед собою завдання: дбати про розвиток і визнання національного малярства і вжиткового мистецтва через популяризацію творів професійних художників та народних майстрів, сприяти подальшій активізації українського літературного і наукового рухів, завдяки виданню періодичних і неперіодичних видань. Протоколи засідання засновників громадської організації, президії товариства та його загальних зібрань зберігаються у фондах ДАЛО і були опубліковані 1994 р. у “Записках НТШ” (працях секції мистецтвознавства) О.Купчинським [128, с. 393]. Вони дають можливість прослідкувати за роботою Товариства

прихильників української літератури, науки і штуки у Львові впродовж усього часу діяльності. Зокрема засвідчують те, що незмінним його головою був професор М.Грушевський, а його заступником до 1911 р. – І.Франко; до складу президії в різний час входили І.Труш, В.Гнатюк, М.Грушевська, І.Джиджора, М.Мочульський, С.Томашівський, І.Кревецький; членами товариства були відомі в Україні митці, літератори, науковці, меценати: Є.Чикаленко, В.Семеренко, І.Нечуй-Левицький, М.Біляшівський, М.Заньковецька, М.Садовський, О.Мишуга, В.Винниченко, С.Єфремов [128, с. 414] та ін.

Опрацювання документації Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові дозволяє стверджувати, що його провід не ставив перед собою завдання надати громадській організації масового характеру, адже в 1914 р. до неї належало лише 36 осіб. Натомість було прийнято до товариства чимало відомих українців з Наддніпрянщини, що не типове для подібних мистецьких об'єднань Східної Галичини. Провід товариства на засідання збирався нерегулярно. Перерви між ними тривали понад півроку. Очевидно, збори скликали, коли в цьому була нагальна потреба. Перше загальне зібрання відбулося через чотири роки після установчого (1908 р.), наступне – 1911 р. [128, с. 408]. Незважаючи на це, товариство мало й певні здобутки: як засвідчують протоколи, воно стало одним з організаторів Вищих літніх вакаційних курсів молоді у Львові влітку 1904 р., Виставки української штуки і українського артистичного промислу 1905 р. тощо. Аналізуючи звіти про діяльність провodu громадської організації, помічаємо, що праця товариства в 1908 р. з мистецько-освітньої переорієнтовується на літературно-видавничу.

На початку ХХ ст. в українському суспільстві Галичини також посилювався рух за збереження пам'яток народної культури, передовсім давньої сакральної дерев'яної архітектури, іконопису, скульптури, рукописних та стародруківаних книг – усього, що в тогочасних часописах називалося “українською старовиною”. В результаті цього 15 лютого 1914 р. було створено Товариство охорони української старини у Львові. Протоколи

установчих зборів та інших засідань новоствореного товариства сьогодні зберігаються в архіві Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького. Вони були опубліковані дослідником М.Модзирем 1998 р. на сторінках “Записок НТШ” в працях комісії образотворчого та ужиткового мистецтва [129, с. 550]. Ці документи дозволяють прослідкувати за першими кроками в роботі товариства, яке з початком Першої світової війни згорнуло свою діяльність. Зокрема, його головою було обрано В.Шухевича; до його проводу ввійшли такі непересічні особистості, як О.Барвінський, О.Колесса, Ф.Колесса, В.Нагірний, І.Свенціцький, С.Томашівський, І.Кревецький, С.Смаль-Стоцький та ін. Першим почесним членом товариства став А.Шептицький [129, с. 552–554].

Аналізуючи звіти про діяльність українських громадських організацій Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., складно оминати увагою працю студентських товариств краю народовської орієнтації, зокрема “Дружній лихвар”, “Ватра”, “Академічне брацтво”, “Академічна громада”, Український студентський союз у Львові тощо. Інформаційні звіти про свою діяльність вони видавали нерегулярно, тому, користуючись ними, важко прослідкувати за динамікою їхньої роботи впродовж усього часу існування тієї чи іншої студентської організації [620]. Їх доповнюють матеріали періодичних видань краю, які відображають працю згаданих товариств. Серед них заслуговують уваги інформаційні розвідки часописів “Народ”, “Молода Україна” та інших. Найцікавіші заходи української студентської молоді, про які вони повідомляли, такі: видання 1879 р. “Дрібної бібліотеки” за редакцією І.Франка та І.Белея, у 1883–1885 рр. “Руської бібліотеки”, “Наукової бібліотеки” (1888 р.); організацію артистичних мандрівок, тобто концертів у містечках та селах Галичини, де студенти знайомили, як правило, українське селянство з найкращими надбаннями національної пісенної та усної народної творчості; вшанування 25-літнього ювілею творчої праці І.Франка [621]. Узагальнити відомості, отримані на основі аналізу інформаційних звітів про діяльність товариств, ми спробували у окремих таблицях.

Таблиця 4

Кількісні результати діяльності українських наукових та культурно-просвітніх товариств Східної Галичини

№ п/п	Провідні українські наукові й культурно-просвітні товариства Східної Галичини	Голови товариств	Кількість філій станом на 1914 р.	Кількість членів товариства станом на 1914 р.
1	НТШ	К.Сушкевич С.Громницький Д.Гладилович Ю.Целевич О.Барвінський М. Грушевський С.Томашівський	3 секції і 5 наукових комісій	62 дійсних і 186 звичайних членів
2	“Галицько-руська матиця”	М.Куземський А.Петрушевич Я.Головацький Б.Дідицький	не були передбачені статутом	500 членів
3	Товариство імені Михайла Качковського	І.Наумович В.Площанський Т.Павликів Б.Дідицький Ф.Свистун	31 філія 900 читалень	10 000 членів
4	“Просвіта”	А.Вахнянин Ю.Лаврівський В.Федорович О.Огоновський Ю.Романчук Є.Олесницький П.Огоновський І.Кивелюк	77 філій 2944 читальні	197035 членів

Таблиця 5
Кількісні результати діяльності українських педагогічних товариств Східної Галичини

№ п/п	Українські педагогічні товариства Східної Галичини	Голови товариств	Кількість філій станом на 1914 р.	Кількість членів товариства станом на 1914 р.
1	УПТ	В.Ільницький О.Борковський О.Барвінський Е.Харкевич І.Чапельський О.Макарушка Т.Войнаровський Т.Лежогубський К.Малицька	80	4 814
2	“ВПУВ”	А.Алиськевич М.Якимовський	65	908
3	“Учительська громада”	М.Грушевський Ю.Романчук	11	398

Таким чином, на основі кількісних даних, зафіксованих у таблицях, можна зробити висновок, що найбільш масовими товариствами культурно-освітнього спрямування були народовська “Просвіта” та русофільське Товариство імені Михайла Качковського; серед педагогічних об’єднань – УПТ. Проте, як ми вже зазначали, не завжди значна кількість членів товариства та його структурних одиниць свідчила про активну роботу громадської організації і навпаки. Це підтверджують зібрані нами відомості про діяльність НТШ: як провідна наукова інституція Східної Галичини, товариство мало неабиякі здобутки, однак через певні статутні обмеження не могло похвалитися значною кількістю членів. Нами підраховано, що середній вік українського громадського діяча, який очолював НТШ, становив 39 років, товариство культурно-

освітнього спрямування – 49 років, педагогічне об'єднання – 47.

Регулярно також видавалися інформаційні звіти гімназій та вчительських семінарій. Вони були своєрідним підсумком їхньої роботи впродовж року і виходили друком наприкінці кожного навчального року за кошти закладу. Усі звіти, в тому числі й приватних середніх шкіл, склалися з двох частин: наукової та урядової. В першій частині друкувалися статті наукового або методичного характеру чи літературні розвідки викладачів гімназії. Урядова частина налічувала кілька підрозділів, які висвітлювали різні аспекти шкільного життя. Вона складалася на основі директорської книги наказів і розпоряджень, у яку записували всі циркуляри, що стосувалися роботи навчального закладу [622].

Кожна з п'яти українських державних гімназій Східної Галичини публікувала звіти про свою діяльність. Незважаючи на те, що звіти різних навчальних закладів мали подібну структуру, вони відрізнялися один від одного способом викладу матеріалу та інформаційною насиченістю. Серед найбільш змістовних – звіти про діяльність Львівської академічної гімназії впродовж 1875–1914 рр., що дозволяють прослідкувати за зміною керівництва навчальним закладом, учительськими кадрами, поповненням матеріальної бази, кількістю учнів, які навчалися в різні роки тощо. В них публікували інформацію про педагогів, які викладали обов'язкові та факультативні предмети, навчальні плани, бібліотеку і кабінети, стипендії, що отримували учні, допомогу малозабезпеченим. Щодо кількості учнів, які навчалися в різні роки, то зі спеціальної статистичної таблиці, підготовленої довголітнім директором Е.Харкевичем, спостерігається така динаміка: 1839 р. – 467, 1848 р. – 581, 1880 р. – 391, 1900 р. – 596. У 1910 р. академічну гімназію відвідувало 639 учнів, а в кінці другого півріччя 1913/14 навчального року – 495 [623, с. 68]. У навчальному закладі постійно поповнювалися новими книгами учительська та учнівська бібліотеки, були належно обладнані фізичний та природничий (мав необхідні унаочнення для навчання ботаніки, зоології, мінералогії, географії) кабінети, хімічна лабораторія [623, с. 52].

Не менш цікавими та інформаційно насиченими є звіти інших українських гімназій. Зокрема, підсумовуючи роботу Коломийської гімназії за рік, традиційно друкувалась “Літопись гімназії”. На її основі можна відтворити передумови створення навчального закладу, починаючи з урочистого відкриття 3 вересня 1900 р. [624, с. 67]. Заслужують уваги й інша рубрика: “Справа скріплення фізичних сил молодежи”, що мала такі підрубрики: “Наука гімнастики”, “Кружок копаного м’яча”, “Пластовий кружок”, “Наука стріляння”. Це дозволяє зробити висновок, що в гімназії неабияка увага приділялася фізичному вихованню учнів. Щороку зростала кількість гімназистів. У розділі “Статистика учеників” зафіксовано, що в 1900/01 навчальному році гімназію відвідувало 338 вихованців, а в 1913/14 – їх кількість зросла до 583 [625, с. 102].

Щодо Перемишлянської гімназії, то вона мала чи не найбільше учнів: у 1909/1910 навчальному році їх було 880, 1912/13 – 795, 1913/14 – 812. Окрім цього, тут діяло чимало організацій, що надавали матеріальну допомогу гімназістам: запомогова каса дирекції, товариства шкільної допомоги імені св. Кирила, “Українське жіноцтво”, “Дешева кухня” [626, с. 52]. Заслужують уваги численні світлини, вміщені у звітах дирекції про роботу навчального закладу, які наочно підтверджують, що в гімназії була добра матеріальна база і на належному рівні проводилася культурно-масова робота.

Історію Тернопільської і Станиславівської державних гімназій також можна вивчати за допомогою звітів про їх діяльність. Тут традиційна інформація про викладацький склад, кількість учнів, викладання обов’язкових та вибіркових предметів, матеріально-технічне забезпечення гімназії, позакласне життя молоді. Загалом вони свідчать про високу якість навчальної та виховної роботи. Якщо до Станиславівської гімназії на час її створення у вересні 1905 р. записалося 135 учнів, то в 1914 р. їх кількість складала 317 [627, с. 75]. Серед викладачів гімназій були письменник А.Крушельницький, громадські діячі О.Бачинський, Т.Франко.

Перший звіт про діяльність гімназії в Тернополі з українською мовою

викладання було опубліковано 1906 р. В розділі “Хроніка ц. к. гімназії ім. Франца-Йосифа I від 1899 до 1905 р.” вміщено інформацію про передумови створення навчального закладу, педагогів, предмети, які викладалися гімназістам, теми письмових робіт, які писали учні, найважливіші заходи, що проводилися в гімназії тощо. Надалі звіти про роботу гімназії видавалися щороку окремими брошурами. В них особливої уваги заслуговує розділ “Статистика закладу”, де в таблицях вміщено детальні відомості про кількість учнів, які навчалися в різних класах (зазначалися їхні прізвища), місце народження, рідну мову, віросповідання, соціальний статус батьків, оплату за навчання (також вказували прізвища звільнених від плати), стипендії і допомоги, які отримували гімназисти тощо [628, с. 59]. Його аналіз дозволяє прослідкувати за чисельністю гімназистів: якщо в 1899 р. тут навчалося 62 учні, то в 1900 р. – 145, 1910 р. – 674, 1914 р. – 624 [629, с. 72]. Важливою для батьків учнів була інформація про умови вступу, перелік підручників, необхідний для наступного навчального року, результати іспитів зрілості та інше. Впродовж усього довоєнного періоду директором навчального закладу був О.Савицький.

Незважаючи на те, що українські гімназії Галичини належним чином забезпечували навчально-виховний процес, вони не могли прийняти всіх, хто бажав навчатися українською мовою. Вимоги депутатів австрійського парламенту та Галицького крайового сейму, політичних партій і громадських організацій щодо збільшення числа україномовних навчальних закладів не приносили необхідних результатів, тому громадськість, за ініціативою УПТ, була причетна до створення приватних класичних та реальних гімназій, учительських семінарій тощо.

Українські приватні гімназії, що працювали в непростих фінансових умовах, зуміли добре організувати свою роботу. Про це свідчать звіти навчальних закладів УПТ: дирекцій приватних гімназій у Рогатині, Городенці, реальної гімназії в Буську, вчительських семінарій у Львові та Коломиї; жіночої гімназії сестер Василянок у Львові та Станиславові тощо.

Одним з кращих приватних навчальних закладів у Східній Галичині була

гімназія УПТ в Рогатині. Її очолював відомий у краї педагог та громадський діяч М.Галущинський. Історію України тут викладав І.Крип'якевич. Протягом усього періоду існування приватної гімназії в Рогатині видавалися щорічні звіти про роботу, де подані точні дані про кількість викладачів та учнів, обладнання навчальних кабінетів, бібліотеки, про те, які гуртки відвідували гімназисти у вільний від навчання час, як проходили заходи культурно-масового характеру та інше [397, с. 68]. Щодо відомостей статистичного характеру, то в перший рік функціонування навчального закладу, у 1909/10 навчальному році, тут було 170 учнів, а в 1913/14 – 731 [630, с. 46].

Не менш змістовними були звіти про організацію навчальної та виховної роботи в Городенківській гімназії УПТ, що розпочала свою роботу з 1 вересня 1909 р. [631, с. 26]. Тут інформація про організаційні заходи товариства, що передували створенню гімназії; методичну допомогу, яку надавали члени “Учительської громади” для того, щоб навчання та виховання учнів проходило на належному рівні, пожертви громадських організацій та окремих осіб на її розвиток. З лютого 1912 р. Городенківську гімназію очолив відомий у краї письменник та педагог А.Крушельницький. У брошурах інформативного характеру, що видавало керівництво навчального закладу, окрім відомостей про учнів, викладачів, бібліотеку, обладнання кабінетів, організацію позакласної роботи, також чимало цікавого про установи, що діяли при гімназії: книгарню, крамницю, музей тощо. В 1913 р. в ній навчалось 190 хлопців та дівчат [632, с. 23].

Чимало важливих даних про роботу реальної гімназії імені Маркіяна Шашкевича в Буську також подано у звіті про її діяльність [633, с. 20]. Про організацію навчального процесу в інших освітніх закладах УПТ інформував часопис товариства “Учитель” у рубриці “Українські приватні школи”.

Заслуговують уваги також звіти про діяльність жіночих приватних гімназій та вчительських семінарій, ліцеїв. Зокрема, з брошур, які щороку видавало керівництво приватної жіночої гімназії сестер Василянок у Львові, дізнаємося про національно-патріотичне та релігійне виховання учениць

упродовж 1906–1914 рр. [634, с. 36]. В останній передвоєнний рік тут здобувало освіту 170 дівчат. Опубліковані також окремі інформаційні матеріали про діяльність приватної жіночої гімназії сестер Василянок у Станиславові.

Виховання та підвищення освітнього рівня українського жіноцтва було одним з пріоритетних завдань УПТ, яке організувало роботу виділової школи та учительської семінарії у Львові. Про їхню діяльність регулярно повідомляли на сторінках педагогічної періодики та окремими брошурами “Звіт шкіл Руського Товариства Педагогічного у Львові”. Вони дозволяють прослідкувати за найважливішими етапами розвитку навчальних закладів товариства, де здобували освіту українські дівчата. Зокрема, 1903 р. виділовій школі УПТ було надано статус державної і вона могла отримувати значно більші дотації від Галицького сейму на свій розвиток [635, с. 5]. Щодо жіночої вчительської семінарії, то дозвіл на її відкриття від Міністерства віросповідань і освіти товариство отримало в 1903 р. 1912/13 н. р. семінарію відвідувало 146 осіб. Загалом, кількість учениць у приватних школах товариства у Львові постійно зростала, і в 1913 р. їх налічувалося 420 осіб [395, с. 114].

Цікавим був звіт приватної жіночої семінарії УПТ в Коломиї, де вміщено інформацію про роботу цього освітнього закладу від часу заснування до 1914 р. та показано зусилля громадськості, спрямовані на відкриття семінарійних курсів, які згодом переросли в повноцінну семінарію. Якщо в 1910/1911 навчальному році тут здобували освіту 33 майбутні педагоги, то в 1913/1914 – 125 [636, с. 15].

Заслуговує на увагу також робота Інституту для дівчат у Перемишлі, створеного 1895 р. Якщо спочатку в періодичних виданнях краю була лише коротенька інформація про його діяльність, то з 1898 р. почали виходити у світ окремими брошурами звіти [637, с. 13], а згодом проспекти. Їх видавав відділ товариства Руський Інститут для дівчат в Перемишлі, що організовував роботу навчального закладу. З них отримуємо інформацію, що, на відміну від чоловічих класичних гімназій, навчання та виховання у вищій жіночій школі (ліцеї) базувалося не на давніх мовах, а на писемності та літературі сучасних

народів [638, с. 8]. Про те, що віділ Інституту постійно працював над поліпшенням матеріальної бази, свідчить проспект навчального закладу за 1912 р., де повідомлялося, серед іншого, про гарно обладнаний тенісний майданчик і ковзанку, лікарню для хворих учениць, приміщення для навчання та проживання, де було централізоване опалення, електричне освітлення, гаряча вода тощо [400, с. 12]. Звіти про діяльність Інституту дозволяють прослідкувати за динамікою зростання кількості учениць. Зокрема, якщо в 1897/1898 навчальному році їх було 71, то в 1912/1913 – 211 [639, с. 5].

Таким чином, інформаційні матеріали про діяльність державних та приватних україномовних гімназій, ліцеїв, учительських семінарій, віділових шкіл свідчать про неабияку працю громадських інституцій та національносвідомих українців краю, спрямовану на розбудову власного шкільництва. Окрім цього, вони є важливим статистичним джерелом, що дозволяє прослідкувати за динамікою зростання кількості учнів, витраченими коштами на обладнання навчальних закладів усім необхідним, дотаціями від урядових структур, які вони отримували на свій розвиток тощо.

Щоб створити належні умови для проживання української молоді, яка поїхала навчатися до гімназій, учительських семінарій, професійних шкіл із сіл та містечок Східної Галичини, українська громадськість створювала бурси та інститути. Проте лише незначна частина з них, зокрема Інститут (інтернат) УПТ імені св. Миколая, Українська бурса імені Андрія Качали в Тернополі [640; 641] тощо видавали інформаційні матеріали про свою діяльність.

Звіти про роботу інших інтернатів, які забезпечували помешканням, харчуванням та організовували дозвілля української молоді, виходили у світ нерегулярно, тому вони не дають можливості прослідкувати за динамікою їхнього розвитку. Натомість на сторінках українських періодичних видань “Руслан”, “Наша школа” з’являлася низка статистичних матеріалів з цього приводу [642]. Вони дозволяють стверджувати, що станом на 1914 р. у Східній Галичині працювало майже 100 інтернатів, створених різними українськими установами, де було понад 3000 учнів, які отримували належне помешкання та

харчування, відповідні умови для позакласного навчання, цікаво організоване дозвілля тощо. Найбільш плідну роботу в цьому плані проводило УПТ, яке прийняло до своїх інтернатів майже 1000 учнів. Вищевказане товариство організувало 21 такий заклад для хлопців, “Просвіта” – 12; на основі окремих статутів працював 21 інтернат. Дівочих бурс у Східній Галичині, створених українськими громадськими товариствами було 14. До їхньої організації нерідко були причетні Товариство руських жінок, “Жіноча громада” тощо. Щомісячна плата за проживання та харчування становила від 15 до 30 крон [403. – 1911. – Кн. II–III. – С. 45].

Маємо також цікаві статистичні відомості про українських студентів, які навчалися у вищих навчальних закладах Австро-Угорщини (зібрані, як і попередні дані, шляхом анкет, які розсилали до громадських організацій), опубліковані на сторінках студентського часопису “Шляхи”. Зокрема, 1913 р. на світських факультетах вищих навчальних закладів держави загалом навчалось 740 українців [643. – 1913. – 1 лист. – С. 111].

Окремі документи, що містять статистичні дані про діяльність товариств і навчальних закладів, зберігаються в архівних установах. Зокрема у фондах ДАТО знаходяться документи про діяльність Тернопільської та Тереховлянської філій товариства “Просвіта” впродовж 1901–1914 рр. Це розпорядження проводу громадської організації у Львові [644], циркуляри, інструкції, статuti філій “Просвіти” на Тернопільщині, відомості про їхній керівний склад, списки рядових членів, протоколи загальних зібрань читалень товариства та інші документи [271; 645]. Цінними для нас стали так звані “люстрації” – матеріали статистично-інформаційного характеру, що містили чимало анкетних даних про керівний склад філії “Просвіти”, кількість членів, бібліотеку, передплачені періодичні видання; заходи різноманітного характеру, які організовували осередки громадської організації на місцях, фінансовий стан філії, зазначалася дата проведення її останнього загального зібрання. Якщо на ньому був присутній представник Центрального відділу зі Львова, то він робив висновок щодо ефективності діяльності того чи іншого осередку товариства. З

люстрації читальні “Просвіти” в Терєбовлі за 1912 р. дізнаємося, що до неї належало 30 членів, з яких 28 чоловіків і 2 жінки; серед них переважали люди старшого віку (21), двоє були неписьменними; у бібліотеці налічувалося 100 книг [646]. Документи ДАТО дозволяють стверджувати, що це була типова картина філії товариства на Тернопільщині, особливо щодо гендерного її складу: жінок або не було серед її членів, а якщо й належали до осередку “Просвіти”, то в незначній кількості. Загалом у фондах Тернопільського та Терєбовлянського осередків товариства міститься інформація про діяльність більше ніж 60 філій громадської організації. Провід товариства у Львові уважно стежив за їхньою роботою, намагався її активізувати, постійно збирав відомості статистичного характеру [647; 648].

Підсумовуючи характеристику статистичних джерел з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. та порівнюючи відомості, отримані за допомогою загальнодержавних статистичних документів і звітів громадських організацій та навчальних закладів, хочемо звернути увагу на такий факт: якщо за результатами офіційного перепису населення 1910 р. в Галичині мешкало 3,11 млн українців, то в українських державних гімназіях навчалося в цей час лише 3000 учнів; до 1913/14 н. р. ця цифра дещо зменшилася і становила 2 831 учень. Таким чином, державними інституціями було зроблено вкрай мало для забезпечення українцям гарантованого конституцією права на адекватний національно-культурний розвиток. Натомість зусиллями українських товариств, що розпоряджалися, як правило, дуже скромними фінансовими ресурсами, створено ряд приватних класичних та реальних гімназій, учительських семінарій та інших закладів, що давали можливість українській молоді отримати середню освіту. Всього в них напередодні Першої світової війни, за нашими підрахунками, навчалося майже 1800 українців. Це свідчило про неабияку працю громадських інституцій, які створювали, фінансували (переважно за дуже незначної підтримки держави) та організовували навчальний і виховний процес в українських гімназіях й інших подібних до них

навчальних закладах. Їм також вдалося забезпечити за невелику плату більш ніж половині учнів середніх шкіл (як державних, так і приватних) помешкання, харчуванням, змістовне дозвілля в спеціально створених інтернатах.

Отже, звіти про діяльність українських громадських організацій та навчальних закладів, інтернатів є змістовними та інформаційно насиченими джерелами з історії національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Проте лише деякі товариства за допомогою звітів, що публікувалися окремими брошурами або були розміщені на сторінках періодичних видань краю, регулярно повідомляли громадськість про свою роботу, витрачені кошти. Серед них – “Галицько-руська матиця”, Товариство імені Михайла Качковського, “Просвіта”, НТШ, УПТ тощо. Значно менше інформаційних матеріалів видано іншими просвітніми та педагогічними громадськими об’єднаннями краю, товариствами, де об’єднувалися українська мистецька еліта Східної Галичини, молодіжними організаціями, жіночими товариствами тощо. Про діяльність окремих з них отримуємо лише скупу інформацію в періодичних виданнях краю.

Натомість звіти про роботу українських державних гімназій Східної Галичини видавалися щороку впродовж усього часу функціонування того чи іншого навчального закладу. Їх опрацювання та ґрунтовний аналіз дають можливість досліднику не лише дізнатися важливі статистичні дані про кількість учнів, що навчалися в таких гімназіях, соціальний статус їхніх батьків, віросповідання, але й отримати вичерпні відомості про організацію навчального процесу, позакласну роботу тощо.

Стосовно інформаційних матеріалів українських приватних навчальних закладів, то вони не дозволяють скласти цілісне уявлення про їхню діяльність, оскільки деякі навчальні інституції звітів не видавали, інші друкували їх нерегулярно. Найбільш змістовними були інформаційні матеріали гімназій у Рогатині, Городенці, жіночих ліцеїв сестер Василянок у Львові та Станиславові, жіночої учительської семінарії у Львові. Вони дозволяють стверджувати, що навчальний процес та позааудиторна робота тут були

організовані на належному рівні. Окрім цього, дуже велика увага приділялася заходам національно-патріотичного характеру.

Не мали фінансової можливості належним чином інформувати про свою роботу переважна більшість інтернатів, що надавала житло, харчування та організувала дозвілля української молоді. Окремі звіти про діяльність публікували лише декілька таких закладів, інші з різною періодичністю, переважно перед початком нового навчального року, повідомляли про свою роботу на сторінках періодичних видань краю. Опрацювання їх та різноманітного анкетування українських громадських організацій загалом дають можливість отримати статистичні відомості про кількість інтернатів та учнів, яким вони надавали помешкання, оплату за проживання тощо.

***Загалом матеріали неофіційної регіональної статистики, зокрема праці українських вчених, де зроблено аналіз переписів населення, та звіти громадських організацій містять чимало змістовної інформації для дослідження обраної проблеми, хоча й не всі її аспекти стали об'єктом статистичного вивчення. Насамперед це стосується кількісних даних про україномовні державні та приватні початкові школи, громадські товариства. Хочемо також акцентувати увагу, що в поле зору статистики переважно потрапляли такі аспекти національно-культурного руху, як розмовна мова жителів Галичини, письменність, освітній стан, видання періодичних видань тощо. Натомість науковий та мистецький рухи в краї значно слабше досліджені – як урядовими, так і приватними структурами. Вважаємо доцільним комплексне використання статистичних джерел різного походження (звітів навчальних закладів та товариств, шкільної документації), використання математичних методів, залучення наукових та публіцистичних праць статистичного характеру, що опубліковані, як правило, на сторінках періодичних видань краю, для вивчення кількісних аспектів національно-культурного руху українців Східної Галичини впродовж 1848–1914 рр.

РОЗДІЛ 4
ТВОРИ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО
РУХУ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

4.1. Публіцистика та матеріали громадсько-політичної полеміки

Публіцистика і матеріали громадсько-політичної полеміки другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що стали доступними для сучасних дослідників на початку 90-х рр. ХХ ст., коли розсекретили матеріали архівних установ та наукових бібліотек, містять немало важливої інформації про різні аспекти українського національно-культурного руху в Східній Галичині впродовж вказаного часового проміжку. Лідери національно-культурного руху у своїх працях подали власну оцінку щодо різних складових його розвитку, акцентували увагу на основних проблемних питаннях. Переважно вони написані для українського населення, як правило – спрощеною мовою з популярним роз'ясненням актуальних питань національно-культурного характеру, які необхідно було вирішити для втілення в життя вимог для повноцінного національного існування в культурній сфері [131, с. 182–183].

Публіцистика, де піднімається проблема використання української мови в державних установах і громадському житті, та громадсько-політична полеміка між народцями та русофілами з приводу фонетичного правопису набула впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. неабиякої актуальності. Чи не вперше впродовж досліджуваного періоду її було порушено 1848 р. в публіцистичній розвідці В.Подолінського “Слово перестороги”. Її автор зазначав: “Дехто захоче, збиваючи мене, вказати на євреїв, вірмен, німців і т. д., які тут мешкають, і вимагати від мене прав окремих національностей і для них. На це я відповім так: якщо ми б були в їх хаті, ми б пристосовувалися до них, але тому, що вони є у нас, хай вони пристосовуються до нас” [132, с. 37]. Далі В.Подолінський звернув увагу на таке: “...сьогодні ще не вміємо писати по-руськом, бо й справді нічогісінько не вміємо. Ті, що тепер пишуть нібито

по-руському, пишуть якимось справжнім белькотом, якого не було на світі і не буде, бо пишуть якимось чудно варваризмами, макаронізмами, мертвеччиною, нехтуючи живими словами, які живуть в цілому народі, і латаючи діри, що виникли через це, такими словами, яких не розуміє жоден русин...” [132, с. 52].

Згодом ця проблематика продовжилася в серії статей “О язиці рускім”, “О потребе просвіщенія для руского народа”, “Слово к поправе вихованя детей сельських”, “Гадки о руском язиці” 1849 р. на сторінках газети “Зоря Галицька”, редакція якої переконувала читачів проявити патріотизм у мовному питанні, зокрема доводила необхідність використання української мови в побутовому спілкуванні (наприклад, закликала не переходити на польську мову, коли в товаристві з’явиться одна полька або один українець, який ігнорує рідну мову); просила батьків записувати своїх дітей до сільських початкових шкіл, де викладали рідною мовою; спонукала докладати власних зусиль, щоб в органах державної влади та громадському житті використовувалася українська. “Кождий народ, котрий на іной землі од початків історії замешкал, має право, аби его язык панував в школах і в урядах...”, – читаємо на сторінках часопису [649].

Редактори періодичного видання відкидали, як безпідставні, закиди багатьох їхніх опонентів у мовній політиці про те, що українська мова – мова неосвіченого народу і не годиться для продукування наукових знань. З цього приводу зазначалося: “Історія доказує, що язык наш має найдавніші пам’ятки словесності, найдавніші права писані і літописи; він не тільки на Русі, але й на Литві більше як 200 літ був языком князів литовських, языком шкільним, судовим, правничим й дипломатичним, в котрім всі справи одбувалися” [649]. Автор статті “О язиці руском” погоджується з тим, що українська мова через те, що була проігнорована національною економічною та політичною елітою, майже не використовувалася в громадському та освітньому житті, тому її можна називати “не вживаною”, але ніколи “необразованою”. На його думку, це підтвердив Собор руських учених, де були виголошені блискучі доповіді народною мовою з богослов’я, філософії, права, історії.

Натомість русофіли, хоча й виступали проти тотального використання в Східній Галичині в усіх установах польської, свої писання друкували далеким від справжньої української мови етимологічним правописом, а їхній провідний ідеолог Д.Зубрицький публічно заявляв, що “обласне наріччя галицької черні” не годиться для написання історичних праць, призначених для освічених людей, а для “простолюдина” цілком вистачить трьох книжок: молитвеника, Псалтиря і катехізису.

Неабиякий резонанс у Східній Галичині мала праця Б.Дідицького “В один час научиться Малорусину по Великорусски”, опублікована 1866 р. Претензійно-сміхотворна нездійсненність обіцяного підтверджувалася тим, що й сам автор до кінця свого життя не опанував російської мови [650, с. 201].

Особливу увагу лідери національно-культурного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у публіцистичних працях приділяли проблемам освітнього руху Східної Галичини і акцентували увагу на невирішених питаннях українського шкільництва. Зокрема, І.Франко у статті “Що коштують наші школи” зробив спробу порівняти, скільки отримує Галичина з державного бюджету порівняно з іншими коронними краями. В першу чергу, автор зазначив, що до Галичини спрямовували лише 11,4 % від усіх державних коштів, призначених на потреби освіти. Ця цифра була далеко не пропорційною чисельності населення краю і його території, які складали четверту частину держави. Далі вчений порівняв фінансування Львівських університету і політехніки з іншими подібними закладами держави. Наприклад, Празький університет отримував від держави більше 570 тис. гульденів, тоді як Львівський 173 400 золотих ринських. Менше надходило з бюджету лише на утримання Чернівецького університету. Щодо Львівської політехніки, то її фінансування було найгіршим із подібних закладів держави. Не кращою була ситуація щодо класичних та реальних гімназій, учительських семінарій, ремісничих шкіл тощо [651].

Гостра критика дій державних урядовців Галичини, що гальмували розвиток української освіти, вміщена в статті І.Франка “Поляки і русини” [652].

У вищезгаданій праці письменник показав необ'єктивне ставлення польських урядовців у Галичині до українського шкільництва.

Не залишилася поза увагою письменника і якість викладання окремих предметів у навчальних закладах краю. Згаданій проблемі присвячено розвідку “Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах”, де І.Франко писав про низький рівень викладання цієї дисципліни і, як результат, “людей, котрі нині в Галичині серйозно працюють над руською літературою і наукою можна на пальцях почислити” [653]. Особливо його хвилювало те, що українська інтелігенція не зробила жодних спроб за допомогою популярних видань пояснити менш освіченим верствам населення конституційні закони держави, її соціально-економічний устрій, географію рідного краю тощо.

Проблемам національної школи, зокрема справі заснування приватних навчальних закладів, низку праць присвятив також М.Грушевський: “Що ж далі? (В справі руських гімназій)”, “В справі руських шкіл і руського театру”, “Не даймося”, “Наша школа” [654]. Їх автор вважав, що українська громадськість може власними коштами утримувати приватні гімназії, таким чином підтримувати власне шкільництво та долучитися до збільшення кількості національно свідомих і освічених людей. Така позиція історика була зумовлена тим, що, незважаючи на величезні зусилля політиків, державні українські гімназії створювалися дуже повільно, що неабияк шкодило національній справі.

Якщо українці Східної Галичини мали можливість здобувати початкову або середню освіту рідною мовою, то у вищих навчальних закладах краю мовою викладання фактично стала польська, а боротьба за створення у Львові українського університету впродовж усього досліджуваного періоду була пріоритетною для української громадськості, хоча і не принесла бажаних результатів.

Серед праць, присвячених так званій “університетській справі”, безперечно чи не найбільшої уваги заслуговує розвідка М.Грушевського, опублікована як стаття “Листи з-над Полтави: лист третій” [655, с. 160], яка з'явилася 1899 р. у ЛНВ, де автор зробив спробу ознайомити українців

Наддніпрянщини з реальним станом справ у Львівському університеті впродовж усієї історії його функціонування. Складовою частиною третього листа стали запит депутата віденського парламенту Д.Танячкевича та серія статей “Добиваймося свого університету” М.Грушевського, надрукованих у часописі “Діло”. Вчений на основі реальних фактів та документів доводив, що створення німецькомовного університету у Львові в 1784 р., а згодом і україномовного ліцею, з метою готувати учнів для вступу до університету було зумовлене прагненням австрійської влади створити вищий навчальний заклад для українців. Далі, ознайомлюючи читачів з історією університету, він звернув увагу на той факт, що 1805 р. його об’єднали з Краківською академією, а вже 1818 р., згідно з розпорядженням цісаря Франца I, Львівський університет відновив роботу. В ньому зазначалося про те, що “з університетом, котрий обіймає науки богословські, правничі, лікарські і хірургічні та філософічні, має бути сполучена “гімназія першої кляси” [655, с. 162], отже гімназія академічна. Саме вона мала стати основою для створення в майбутньому українського університету. Проте громадськість краю не була готова до цього і тому: “з катедр того університету не чути було ані слова руського аж до року 1848–1849. Викладова мова була для всіх світських наук німецька, на богословським виділі – латинська” [655, с. 162]. В результаті революційних подій 1848 р., згідно з міністерським декретом від 19 грудня 1848 р., створили кафедру української мови та літератури, яку згодом обійняв Я.Головацький, на богословському факультеті вже цього ж року почала працювати кафедра пасторальної теології з українською мовою викладання, а в 1849 р. стали також викладати нею й інші богословські науки. Решта кафедр мали перейти на викладання українською по мірі того, як з’являться студенти, готові слухати такі курси, та відповідно підготовлені викладачі, навчальна література тощо. З цього приводу М.Грушевський прийшов до такого висновку: “На жаль, австрійське правительство, показуючи охоту до піднесення руської науки, обмежилось лише порадою, даною німецькій професорській колегії Львівського університету: постаратись про наукове приготування молодих сил

з русинів – само ж тим не зайнялося, а русини в тодішніх своїх обставинах власне потребували такої помочі від правительства, бо серед тисячних трудностей своїми власними силами занадто повільно поступали дорогою культурного розвою” [655, с. 164].

Саме тому впродовж 50-х рр. XIX ст. вагомі для українців здобутки в університетській справі було зведено нанівець. Вчений звернув увагу і на те, що на початку 1860-х рр. було створено в університеті дві правничі кафедри, але не зроблено нічого, щоб їх обійняли українці за національністю. Він також акцентував на тому, що спроба польської влади в Галичині повністю полонізувати Львівський університет у 60-х рр. XIX ст. не вдалася, оскільки спеціальним міністерським розпорядженням було повідомлено про цісарську постанову, згідно з якою “всі обмеження, які стояли досі на перешкоді польським і руським викладам на виділах правничім і філософічним, мають цілком перестати і на катедри сих виділів на будуще можна покликувати лише особи, що зможуть викладати одною з двох краєвих мов” [655, с. 170]. Ті, хто не знав жодної з крайових мов, повинні були впродовж трьох років покинути навчальний заклад. Проте надалі сенат університету, переважну більшість якого склали поляки за національністю, робив усе для того, щоб якомога менше курсів читалося українською. На думку М.Грушевського, найкращим виходом із ситуації, що склалася, було створення окремого українського університету. За його підрахунками, у Львівському університеті станом на 1899 р. студентів-українців навчалось 918, що було більше, ніж у деяких інших невеличких австрійських університетах. Недоцільним вважав автор статті створення ще однієї кафедри української мови, спеціально для К.Студинського (завдяки клопотанням його тестя, депутата віденського парламенту А.Вахнянина), коли в навчальному закладі працювала інша на чолі з проф. О.Колесою.

Професор цивільного права С.Дністрянський у праці “Права руської мови у Львівськiм університетi”, на основі аналізу законодавства (цісарських і міністерських розпоряджень) доводив, що українці мали всі права на використання української як мови викладання, складання іспитів, офіційного

спілкування в університеті; наприклад, нею могли виступати на засіданні ради факультету [385].

Окрім цього, університетській справі були присвячені й ряд інших праць М.Грушевського. Зокрема “Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна)”, “Утраквізація чи розділ університету”, “За український університет”, “Невідклична справа”. Із записів у щоденнику вченого за 1910 р. дізнаємося, що він щиро вірив у позитивне вирішення цієї проблеми [149]. Проте реальні обставини політичного життя тодішнього суспільства привели до того, що лише на 1914 р. було заплановано відкриття українського університету. Цей вагомий здобуток національно свідомих українців так і залишився не втіленим через події Першої світової війни.

Про рівень викладання української мови та літератури викладачами Львівського університету та їхній науковий доробок можна отримати інформацію з розвідки І.Франка “Професор Омелян Огоновський”. Про Якова Головацького, який очолив університетську кафедру 1848 р., а вже через рік змінив свої як політичні, так і наукові переконання, вчений писав: “За тих 20 літ свого професорства Головацький нікого нікому не навчив, ми не знаємо між галицько-руськими діячами ані одного, котрий би сказав про себе “Я ученик Головацького” [656, с. 364]. Щодо лекцій професора О.Огоновського з української граматики та літератури, які письменник слухав, навчаючись в університеті, то в них він не знаходив відповідей на питання, які його цікавили.

У творах відомої громадської діячки і письменниці Н.Кобринської, опублікованих на сторінках часопису для жіноцтва “Перший вінок”, зроблено спробу привернути увагу громадськості до загалом низького освітнього рівня українського жіноцтва. В статті “Руське жіноцтво в Галичині в наших часах” [388] вона констатувала той факт, що, незважаючи на запровадження з 1868 р. загальнообов’язкової початкової освіти і покарання батьків за невідвідування занять дітьми, багато дівчат ходили до школи примусово, оскільки вважали навчання для себе зовсім не важливим. Закінчивши школу і навчившись читати,

писати й рахувати, вони не хотіли “заглянути до книжки”, тому втрачали здобуті знання.

Громадська діячка критикувала, як пережиток минулого, переконання багатьох людей, згідно з яким “жінка з вищою освітою не могла бути ані доброю господинею, ні жінкою, ні матір’ю” [388, с. 100], та закликала своїх сучасниць активно включитись у боротьбу за власні права, руйнувати стереотипи, що склалися.

Чимало публіцистичних розвідок акцентували увагу на найактуальніших питаннях діяльності українських громадських товариств. У контексті цього відомі діячі українського національно-культурного руху – Л.Цегельський [657. – 1911. – Кн. III. – С. 635–644], І.Франко [658], К.Малицька [659] на сторінках періодичних видань писали про те, скільки зусиль потрібно було докласти для відкриття українських шкіл; за яких умов створювалися вчительські товариства, а також про політиків і громадських діячів, які найбільше зробили для їхнього успішного розвитку тощо. Їхні твори є досить цікавими завдяки тому, що насичені інформацією та власними досить неординарними судженнями, хоча частково мають пропагандистський характер.

Письменниця Н.Кобринська в праці “Про первісну ціль товариства руських жінок в Станиславові зав’язаного 1884 р.” в черговий раз підняла досить важливу проблему для багатьох її сучасниць – неможливість отримання належної освіти. “Вищі студії – то дорога перед нами цілком заперта, і мусимо вдовольнятися знанням, котре навіть не вирівнює мужицьким середнім школам” [660, с. 457], – зазначала Н.Кобринська. Оскільки тодішнє суспільство не було готове допустити жінку до повноцінної середньої та вищої освіти (до навчання в гімназіях та університетах, дозволялося тільки в учительських семінаріях), то вона пропонувала більше уваги приділити самоосвіті жіноцтва. Саме це вважала найважливішим у діяльності створеної за її ініціативою громадської організації.

Робота національно-культурних товариств краю не залишилася поза увагою і В.Стефаника. Це підтверджують його публіцистичні твори, зокрема

“Жолудки наших робітничих людей і читальні”, “Мужики і вистава”, “Книжка за мужицький харч” [85] тощо. В них письменник неоднозначно оцінював окремі брошури, видані товариством “Просвіта”, театральні вистави “Руської бесіди”, створення читалень серед сільського населення, оскільки, на його думку, в першу чергу необхідно було подбати про покращення матеріального становища людей.

Поряд з тим, на зборах селян у селі Русові 13 червня 1909 р., де обговорювали дуже важливу справу – чи приступати до будівництва будинку “Народної спілки”, серед інших виступив з промовою В.Стефанік, думка якого з цього приводу для селян була вагомою, він закликав людей згуртуватися довкола захисту своїх прав: “ ... у місті нігде, у жаднім уряді, ні ти, ані твоя рідна мова не має пошанівку. І ти мовчиш? Ти, що все то своїми мозолями двигнув, а свого дому, де тобі ні вїт, ні староста, ні піп нічого не годен зробити, де ти свобідний і пошанований – не годен побудувати?” [661, с. 165].

Впродовж тривалого часу збирав і узагальнював матеріали про роботу читалень, освітніх товариств і спілок М.Павлик. Цій тематиці він присвятив цикл статей “Про руські народні читальні в Галичині і на Буковині”, “Про перестрій руських читалень”, “Про діяльність товариства “Просвіта” в Галичині”, де подав слушні пропозиції щодо того, яким чином активізувати їх роботу [25]. На сторінках вищевказаних праць було чимало критики, переважно конструктивної та обґрунтованої, на адресу як русофілів, так і народовців Східної Галичини.

Про те, що останні добре розуміли специфіку невирішених проблем свого товариства, свідчить стаття О.Назарука “Що повинно бути найважливішим завданням просвітніх організацій”, опублікована в “Письмі з “Просвіти” за 1907 р. Основна ідея статті – “серцем просвітнього товариства є бібліотека” [387]. Автор дав ряд кваліфікованих порад щодо збереження книг, передплати періодичних видань, створення каталогів тощо. Також у статті цінні вказівки для бібліотекарів, як підбирати книги для читачів тієї чи іншої вікової категорії. Слід зазначити, що це одна з найзмістовніших розвідок, які стосуються праці

українських громадських організацій.

Серед творів лідерів національно-культурного руху, присвячених діяльності національно-культурних товариств Східної Галичини, заслуговує уваги стаття, написана М.Драгомановим та Оленою Пчілкою “Русские литературные общества в Галиции” [386], що зберігається серед документів М.Павлика в ЦДІАЛ України і вперше була надрукована в 1982 р. До літературних товариств, на думку авторів, належали “Галицько-руська матиця”, інститут “Народний дім”, Товариство імені Михайла Качковського, “Просвіта”, НТШ. Автори публіцистичної праці ретельно проаналізували видавничу діяльність кожного з них, вказуючи при цьому на численні недоліки в цій справі. Їх у першу чергу хвилювало те, що товариства русофільського спрямування видавали свої нечисленні книжечки “мертвою” мовою, а народовські не приділяли належної уваги виданню та розповсюдженню найкращих літературних творів письменників Наддніпрянщини. Незважаючи на те, що М.Драгоманов та Олена Пчілка різні за своїми завданнями громадські організації вважали літературними товариствами, їхня стаття цінна тим, що дозволяє отримати інформацію про видавничу діяльність найвідоміших та найбільш популярних українських громадських організацій Галичини наприкінці 50-х – у середині 70-х рр. XIX ст. [386, с. 278].

Проте чи не найбільше місця на сторінках періодичних видань та окремих брошур було присвячено діяльності НТШ. Їхні автори, високо оцінюючи плідну та висококваліфіковану працю наукового товариства, мали чимало зауважень щодо організації його роботи. Завдяки працям окремих вчених та громадсько-політичних діячів, маємо інформацію про погляди на реформування НТШ, яке розпочалося 1890 р. І.Франко в статті “З поля нашої науки” [662] писав про те, що він разом з О.Барвінським у приватній розмові обговорювали, яким чином необхідно змінити статут товариства, щоб перетворити його на справжню наукову установу. Пропозиції І.Франка з цього приводу О.Барвінський старанно занотував і запропонував їх для обговорення на загальних зборах товариства. В результаті 1892 р. НТШ затвердило новий

статут, завдяки якому неабияк вдалося активізувати наукову діяльність у всіх напрямках. Проте автор статті звернув увагу на те, що далеко не всі його пропозиції були враховані, тому в новому статуті, на його думку, було чимало недоліків, що не дозволяли товариству належним чином розвиватися.

Наукове товариство, як уже зазначалося, постійно вдосконалювало свій статут, а звідси й організаційні засади діяльності. На надзвичайних загальних зборах НТШ 4 квітня 1904 р. відбулося обговорення двох різних проектів основного документа. За результатами голосування були внесені переважно ті зміни, які запропонував І.Франко (з 42 параграфів статуту 30 майже дослівно взяті з його варіанта), хоча з деякими поправками, відповідно до проекту С.Дністрянського. Свої пропозиції щодо зміни статуту НТШ висловив також М.Павлик. В окремій брошурі, надрукованій з цього приводу 1905 р., він вмістив промову, виголошену на загальному зібранні 4 квітня 1904 р., де висловив чимало зауважень щодо запропонованих змін та організації роботи товариства взагалі. Матеріал, викладений у його праці, дозволяє отримати інформацію про вимоги опозиції (на чолі з професором університету С.Дністрянським, якого підтримували В.Шухевич, М.Павлик та інші) щодо зміни статуту в 1904 р. Вона виступала проти того, що українці з Наддніпрянщини, які не були присутні на засіданнях товариства, могли мати уповноважених, які б голосували замість них, оскільки це дало можливість виділу й особисто М.Грушевському маніпулювати голосами й приймати вигідні йому ухвали; пропонувала більше самостійності надати секціям товариства, тоді як виділ мав би залишатися суто адміністративним його органом, а для вирішення найважливіших академічних питань створити Наукову раду. Окрім цього, М.Павлик у своїй розвідці написав, що необхідно розширити тематику “Записок НТШ” і публікувати на його сторінках розвідки не лише з історії і філології, але й з інших галузей знання; підвищити якісний рівень ЛНВ і призначити його головним редактором найкращого фахівця з питань літератури – І.Франка тощо [663; 32, с. 442–443].

Також М.Павлик зробив спробу пояснити, чому він відмовився від посади

секретаря філологічної секції НТШ, головою якої 1904 р. було обрано І.Франка. З опублікованого можна зробити висновок, що це сталося через полеміку між двома вченими на сторінках періодичних видань Східної Галичини з приводу діяльності наукового товариства [664; 665]. Насправді причиною конфлікту в НТШ стали особисті амбіції його членів та небажання представників різних політичних сил об'єднати свої зусилля для належного розвитку української науки.

Своєю чергою І.Франко в праці “Мотиви до проектованої зміни статуту” [666] гостро критикував пропозиції опозиціонерів тому, що їх вимоги годилися для Російської або Віденської академії наук з їх бюджетним утриманням і адмініструванням, а не для наукового товариства, яке є громадським утворенням, що отримує незначну фінансову допомогу з місцевих і центральних джерел фінансування [23, с. 443].

Натомість М.Грушевський, окрім регулярних повідомлень про діяльність української наукової установи на загальних зборах товариства, намагався проінформувати широкий загальний про здобутки в роботі НТШ. Зокрема в 1900 р., розпочинаючи серію статей про найбільші українські товариства, він вирішив спершу ознайомити читачів з історією створення, організаційними засадами діяльності, тематикою періодичних наукових та літературних видань очолюваного ним товариства [133, с. 188]. Щодо найважливіших проблем у роботі НТШ, то в першу чергу автор звернув увагу на його фінансування владними структурами, які в 1899 р. на наукову та видавничу діяльність товариства виділили 14 560 крон, тоді як Празька академія наук отримувала від держави 40 000 крон, а Краківська – 50 000 крон. На думку М.Грушевського, діяльність НТШ була не менш плідною та кваліфікованою, ніж згаданих наукових установ. Інша перешкода в його роботі – незначна кількість українських викладачів та вчених у вищих навчальних закладах держави, оскільки саме завдяки цьому вдається організувати роботу наукових установ представникам інших національностей. Окрім цього, голову НТШ хвилювало те, що періодичні видання товариства, за невеликим винятком, не могли

потрапити до вчених та академічних закладів Наддніпрянщини, що завдавало неабиякої шкоди розвитку української науки [133, с. 201].

Чимало публіцистичних праць другої половини XIX – початку XX ст. написано видатними українськими письменниками, які не залишались осторонь важливих подій національно-культурного життя краю. Це переважно статті проблемного характеру про літературний рух Східної Галичини. Низка з них присвячені творчості та вшануванню пам'яті Т.Шевченка.

Так, у розвідці “Поети і інтелігенція” [86], опублікованій на сторінках ЛНВ за 1899 р., В.Стефаник звернув увагу на те, що українська громадськість заідеалізувала Т.Шевченка, захопилася декламацією його віршів, але дуже мало зробила, щоб ідеї Великого Кобзаря були втілені в життя.

Письменник у промові, виголошеній у Коломиї 1901 р., з нагоди 40-річчя з дня смерті національного пророка, закликав українців гідно вшанувати свого генія, реалізовувати його ідеї. Виступаючи перед селянами в рідному селі Русові, що на Снятинщині, 1914 р., коли українська прогресивна громадськість відзначала 100-літній ювілей з дня народження Великого Кобзаря, В.Стефаник закликав слухачів: “Читайте Шевченка, а там отворена вам ціла проява, історія і душа українського народу... Там для всіх мільонів українського народу велика книга мудрості, книга любові до України” [601, с. 167].

У творах М.Драгоманова “Шевченко, українофіли й соціалізм”, “Війна з пам'яттю про Шевченка”, “Двадцятип'ятилітні роковини смерті Т.Шевченка і галицькі народовці” [667] та інших висловлено чимало цінних думок про видатну роль творчості та ідей Т.Шевченка для національно-культурного відродження українців Галичини. Їхній автор дав чимало слушних порад щодо належного вшанування пам'яті Великого Кобзаря в краї та розповсюдження його творів.

1898 р. запам'ятався для українців Східної Галичини святкуванням століття відродження української літератури, пов'язаного з виходом у світ “Енеїди” І.Котляревського. Цій події було присвячено чимало публіцистичних розвідок та урочистих святкувань, інформація про які вміщена в книзі шостій

“Записок НТШ” за 1898 р. М.Грушевський в одній з опублікованих тут статей звернув увагу на найважливіші сторінки вітчизняної історії, як славні, так і трагічні, і зазначив, що від “повного банкруцтва народу його вирятувало його слово” [606. – 1899. – Т. XXVIII].

Громадськість краю досить високо оцінювала як письменницьку працю І.Франка, так і його активну позицію щодо вирішення найважливіших соціально-економічних та національно-культурних проблем українців. Це дозволяють стверджувати праці інших відомих літераторів Східної Галичини. Серед них варто відзначити промови, виголошені з нагоди святкування двадцять п'ятої річниці письменницької праці І.Франка в 1898 р., які згодом були опубліковані на сторінках періодичних видань та окремою книгою. Варто звернути увагу на слова М.Грушевського на святкуванні ювілею, який зазначив: “Красна література і театр, публіцистика і суспільні студії, наука і популярна література, не кажу вже за політичне і суспільне житє – в усіх сферах нашого культурного життя ми бачимо ювілята; скрізь зіставляє він визначні сліди, підпорядковуючи свої особисті симпатії й нахили моментальним потребам своєї суспільности” [668, с. 119].

З нагоди чергового ювілею його літературної діяльності було видано збірник “Привіт Іванові Франкові в сорокаліття його письменницької праці (1874–1914)” [669].

У промові, виголошеній на з'їзді РУРП 1909 р. у Тернополі, В.Стефаник звернувся до слухачів з такими словами, присвяченими Великому Каменяреві: “Другий син народа, велет, стовп у нашій літературі... Франко наш найкращий провідник і наш учитель, ясне сонце на українському небі, і ми його не зможемо забути...” [670]. Також письменник просив своїх однопартійців не залишитися байдужими до тяжкої недуги І.Франка та зібрати кошти на його лікування. Промова В.Стефаника схвилювала присутніх і, як писала з цього приводу газета “Громадський голос”: “Довго не вмовкали грімкі оплески, а з очей слухачів котилися по лиці гарячі, щирі сльози” [671. – 1909. – Ч. 7].

Серед прогресивних літераторів і публіцистів кінця XIX – початку XX ст.

варто відзначити М.Павлика, який виступав за реалізм у літературі, живу народну мову, за посилення ролі інтелігенції в національно-культурному житті українського народу в літературно-публіцистичних працях “Лихі люди. Один листок з життя”, “Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині”, що з’явилися в часописі “Друг” [672]. Працю М.Павлика як літератора, публіциста та громадського діяча також було належним чином оцінено в краї. Зокрема, за ініціативи діячів РУРП в краї 20 листопада 1904 р. відбулося урочисте святкування тридцятилітнього ювілею його праці. Повідомлення про цей захід та промови, виголошені на ньому, де було високо оцінено діяльність М.Павлика, з’явилися майже у всіх українських часописах. Окрім цього, завдяки зусиллям ювілейного комітету, в 1905 р. видано окрему книгу, де з’явилася детальна інформація про хід святкування ювілею. Проте це не завадило полеміці між І.Франком, який у ЛНВ опублікував статтю “М.Павлик. Замість ювілейної сільветки” [665], та М.Павликом, що видав брошуру “Пан Іван Франко супроти мого 30-літнього ювілея” [664]. Суперечка між ними зводилася до того, чи варто витратити великі кошти з бюджету радикальної партії, які вона отримала від меценатів із Наддніпрянщини, на святкування ювілеїв та окремі видавничі проекти.

Із праць М.Драгоманова, присвячених важливим питанням українського літературного руху, заслуговують уваги “Три листи” до редакції часопису “Друг” [673], які не лише розкривали читачам справжній зміст політичних програм русофілів і народовців, а й містили чимало слушних думок автора про завдання журналістики, науки та літератури.

Низку розвідок про українську літературу кінця XIX – початку XX ст. опублікував О.Маковей на сторінках ЛНВ в тематичній добірці “Літературно-критична студія”, де автор зробив професійний аналіз творчості відомих письменників: П.Грабовського, О.Кобилянської, С.Коваліва, П.Куліша А.Чайковського [674] та інших. Не менш змістовною була стаття “Слово і діло галицьких москвофілів” О.Маковея, надрукована в рубриці “З життя і письменства” [675].

Про проблеми та здобутки літературного руху українців Східної Галичини крізь призму світогляду русофілів ідеться у працях Я.Головацького та Б.Дідицького [508; 676].

Найбільшої уваги, зважаючи на змістовність і професіоналізм, заслуговують публіцистичні розвідки І.Франка про розвиток літератури. Чимало з них присвячені з'ясуванню ролі українського письменства в національно-культурному відродженні Галичини: “Ціна літературної праці”, “З історії науки і літератури”, “Література, її завдання і найважливіші ціхи” тощо. В останній з них І.Франко закликав письменників дотримуватися реалізму у своїй праці, при цьому зазначаючи: “Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу... Вона громадить і описує факти щоденного життя, вважаючи тільки на правду... Вона через те вказує на хиби суспільного устрою там, де не все може добратися наука... і старається будити охоту і силу в читателях до усунення хиб – се її поступова тенденція” [677, с. 13].

На сторінках періодичних видань краю, зокрема “Молот”, “Світ”, “Зоря”, “ЛНВ”, “Prawda”, “Kurjer Lwowski”, з'являлися щорічні огляди, де автор інформував читача про основні тенденції розвитку української літератури. Про галицьке письменство в 1866 р. І.Франко писав: “Боязнь усього, що називається дійсністю і життям, боязнь глибшого розуміння його цілей й завдань – такі, можна сказати, головні, характеристичні риси цієї літератури, бідної, блідої, безплідної, позбавленої запалу й оригінальності” [678, с. 44]. Згодом у статті “Українська література за 1899 рік” письменник зазначив, що 1898 р., коли громадськість святкувала столітній ювілей відродження української літератури, і 1899 р., стали роками справжнього літературного відродження як в Східній Галичині, так і Наддніпрянській Україні. “Сміливо можна сказати, 1899 р. було видано і розпродано українських книжок більше, ніж до цього і навіть протягом цілого десятиліття” [679, с. 10], – стверджував І.Франко. Він високо оцінив діяльність НТШ, що видавало ЛНВ, на сторінках якого публікували твори всіх відомих українських письменників; літературну продукцію Українсько-руської

видавничої спілки та інших видавництв у Львові. Звернув увагу на появу цілої плеяди молодих літераторів у Галичині, які відзначалися неабияким талантом: В.Стефаніка, Л.Мартовича, Марка Черемшини, С.Коваліва, М.Яцківа, Б.Лепкого та інших [679, с. 15–16].

У працях “Із історії “москвофільського” письменства в Галичині”, “Етимологія та історія літератури”, “Николай Устинович”, “Іван Гушалевиц” [31; 680] та інших І.Франко охарактеризував літературний доробок письменників-русофілів упродовж 50–80-х рр. ХІХ ст.

Чимало публіцистичних розвідок письменника було присвячено видавничим справам, талановитим літераторам із Наддніпрянщини, зокрема Лесі Українці, Маркові Вовчку, В.Самійленку та найвідомішим діячам світового письменства. Серед останніх особливий резонанс мала праця “Поет зради” про польського лірика А.Міцкевича, де І.Франко зробив глибокий аналіз творчості відомого літератора та прийшов до такого висновку: “Так оце розглянули ми майже всю поетичну творчість Міцкевича і маю надію, що в достатній мірі переконалися, що головною темою майже всіх його творів була зрада в найрізноманітніших іпостасях... і сумний мусить бути стан народу, який такого поета вважає своїм найбільшим національним героєм і пророком...” [451, с. 213]. Публікація вищевказаної статті в одному з німецькомовних видань викликала неабияке обурення серед польського населення Галичини; письменник змушений був відмовитися від редагування польськомовного часопису “Kurjer Lwowski”.

Цікавими виявилися для нас праці літературознавців О.Терлецького “Галицько-руське письменство 1848–1865 рр.” [681], М.Гершаковця “Галицько-руське літературне відродження” [682], О.Колесси “Століття обновленої українсько-руської літератури” [683], де подано характеристику літературного процесу як народовського, так і русофільського спрямування.

Публіцистика та громадсько-політична полеміка, присвячені актуальним проблемам театрального, музичного та образотворчого мистецтва становить неабияку цінність в контексті дослідження нашої проблематики. Слід

зазначити, що одним із важливих аспектів національно-культурного життя українців краю був процес становлення та розвитку українського театру. Праці громадських діячів, опубліковані впродовж 60-х рр. XIX ст. – початку XX ст., дозволяють прослідкувати те, як формувалася україномовна професійна театральна трупа в Східній Галичині. Перші публікації про необхідність створення українського театального колективу з'явилися на сторінках русофільського часопису “Слово” 1861 р. Їхній автор – відомий у краї політик та громадський діяч Ю.Лаврівський у статті “Проект до заведення руського театру в Львові” [390] зробив спробу переконати українську громадськість у необхідності створення національного театру. Він також запропонував перші спроби для організації такого театру здійснити разом з товариством “Руська бесіда”, яке сам очолював.

Ініціативу Ю.Лаврівського підтримав письменник і драматург Г.Якимович, який у статті “З-під руського серця” [684] запропонував, зважаючи на чималі труднощі в організації професійної трупи, для початку створити аматорський театральний колектив, що буде згодом гастролювати в різних містах Галичини. 1863 р. Г.Якимович порадив українській громадськості організувати спеціальний комітет для збору коштів на потреби національного театру. Це завдання згодом узяв на себе провід товариства “Руська бесіда”.

Ініціатором спорудження спеціального приміщення для української театральної трупи у Львові був голова вищевказаного товариства впродовж 1896–1904 рр., відомий громадсько-культурний діяч краю В.Шухевич. Він досить активно включився в роботу по залученню коштів від громадськості для побудови театру [408. – 1910. – 26 квіт.]. Значна частина інтелігенції не підтримала ідею його будівництва. Серед них М.Грушевський та І.Франко. Це зумовило також появу публіцистичних статей полемічного характеру. Зокрема, Іван Якович вважав, що тільки після поширення театального мистецтва серед народу можна і треба буде перейти до створення високохудожнього театального центру – хоча б у вигляді міського театру у Львові [199, с. 345]. В результаті українська громадськість краю почала виявляти байдужість до цієї

справи і зібрати кошти на його спорудження було складно.

Український театр у Східній Галичині, що переживав чимало періодів розквіту та занепаду, не завжди користувався належною увагою глядача. Про це писав І.Франко в одній зі статей, опублікованих у часописі РУРП “Народ”: “Я вбачав причину сього в тім, що він замало народний, що в його існуванні не заінтересовані широкі маси нашого народу, незаінтересовано поперед усього наше селянство” [199, с. 344]. На думку Івана Яковича, найважливіші передумови, що приведуть до “народності” театру, такі: 1) світогляд, який відбивав би справжні прагнення народу; 2) популярність театрального мистецтва серед широких народних мас; 3) його загальнодоступність.

Серед публіцистичних праць також заслуговує уваги “Відозва членів дружини Львівського руського народного театру до українського суспільства” [439, с. 107–108], опублікована 1907 р. В ній актори театального колективу “Руської бесіди” намагалися привернути увагу громадськості до своїх найнагальніших професійних проблем, насамперед, неналежної заробітної платні, поганих умов праці.

Чимало розвідок, опублікованих у періодичних виданнях краю, були присвячені важливим аспектам розвитку українського образотворчого та музичного мистецтва. Зокрема, М.Грушевський у статті “Друга руська артистична вистава у Львові” [133, с. 223] поділився з читачами враженнями від виставки картин українських митців, яку організувало Товариство для розвою руської штуки в 1900 р. На думку вченого, українське малярство ще не вийшло на рівень вимог тодішнього європейського мистецтва. З цього приводу він зазначив: “Нема ще руської штуки, але єсть руські артисти” [133, с. 226]. Це дозволило йому висловити зауваження щодо діяльності Товариства для розвою руської штуки, яке не докладало належних зусиль для розвитку українського малярства, а було вузькопрофесійним об’єднанням художників. Щоб виправити ситуацію на краще, М.Грушевський запропонував об’єднати в рамках цього товариства всіх українських майстрів пензля, організовувати виставки окремих митців, натомість порадив національно-культурним товариствам та окремим

особам придбати для себе твори українських художників. Останнє неабияк сприяло б як покращенню матеріального становища митців, так і поширенню образотворчого мистецтва серед українців Східної Галичини. Заслужують уваги й інші публіцистичні праці автора, присвячені згаданій тематиці: “Гуцульська вистава”, “Друга вистава образів Івана Труша” тощо.

Публіцистична розвідка І.Труша, одного з найвідоміших художників Галичини впродовж досліджуваного періоду, “Чи можлива у нас штука?” також була присвячена численним проблемам українського малярства краю. Автор бачив можливість їхнього вирішення приблизно так само, як і М.Грушевський. Проте у своїй розвідці він акцентував, перш за все, увагу на матеріальній підтримці образотворчого мистецтва, необхідності фінансового заохочення художників-початківців. За його даними, якщо польські художники щороку отримували 25 тис. гульденів, то українські лише 300. І.Труш справедливо зазначив, що кардинальні зрушення в українському малярстві могли б відбутися лише зі зміною політичного становища української нації [391]. Ця розвідка відзначається змістовністю і певною мірою показує трансформацію національно-культурного руху у національно-визвольний.

Загалом, помітні зрушення в галузі українського музичного мистецтва відбулися в Східній Галичині наприкінці XIX ст., коли було створено низку музичних товариств, періодичних видань, навчальних закладів. Проте найбільш неординарною подією мистецького життя краю початку XX ст. став візит до Галичини в 1903 р. видатного українського композитора М.Лисенка, який тогочасна українська преса назвала “величавим народним святом, правдивим тріумфом української національної музики” [408. – 1903. – 22 лист.]. І.Франко в статті “Лисенкове свято в Австрії”, опублікованій 1904 р. в ЛНВ, не лише акцентував увагу читачів на насиченій програмі візиту українського композитора і на тому факті, що “Галичина й Буковина привитали Лисенка величаво, як не витали доси нікого” [389, с. 47], але й звернув увагу на низький рівень музичної культури Східної Галичини. На його думку, твори композитора, що звучали на концертах на його честь, були виконані

неналежним чином, що не могло влаштувати не лише М.Лисенка, але й інших слухачів. Таким чином, у праці І.Франка актуалізувалася досить важлива проблема – необхідність підняти українське музичне мистецтво на належний рівень.

На це звернув увагу відомий у Галичині композитор, активний учасник усіх музичних товариств, автор багатьох наукових праць, рецензій тощо С.Людкевич. 1902 р. композитор виступив як один з ініціаторів заснування у Львові української консерваторії. У статті “Кілька слів про потребу заснування української музичної консерваторії у Львові” [392] автор наголошував на політичному значенні вищої школи зокрема і культурного розвитку взагалі. Він зазначив, що без плідної праці на культурній ниві українцям неможливо здобути для себе не лише національно-культурні права, але й політичні.

Особливий акцент хочемо зробити на публіцистичних творах лідерів національно-культурного руху, що дозволяють прослідкувати за його трансформацією з національно-культурного в національно-визвольний. Вона прослідковується вже наприкінці XIX – початку XX ст., разом із політичною структуризацією галицько-українського суспільства, коли ідеал політичної незалежності України, соборності її земель було включено до програмових документів провідних українських політичних партій Східної Галичини.

Ця тенденція спостерігається у публіцистичних працях та матеріалах громадсько-політичної полеміки лідерів національного руху в кінці XIX ст. Ю.Бачинський 1895 р. у праці “Україна irredenta”, незважаючи на певну партійну заангажованість, справедливо зазначав, що в контексті боротьби за політичну самостійність українських земель “треба розпочати антицентралістичну політику і задля того підпирати всі ті австрійські народності, що вже розпочали таку антицентралістичну політику, а друге: треба взятися з цілою енергією за справу реформи нинішніх виборчих ординацій до сойму і до парламенту в напрямі загальних і безпосередніх виборів” [685, с. 30]. Появу праці Ю.Бачинського І.Франко розцінив “як прояв національного почуття і національної свідомості” [590, с. 88]. Останній у публіцистичних

розвідках “Що таке поступ?” , “Ukraina irredenta”, “Поза межами можливого” та інших, написаних наприкінці XIX – початку XX ст., прийшов до висновку, що лише “політична самостійність всякого народу” є запорукою вирішення його економічних, соціальних та культурних проблем [590, с. 89].

В іншій публіцистичній праці в журналі “Житє і слово” 1897 р., що з’явилася як результат полеміки між Лесею Українкою та І.Франком, останній писав: “Нині ми розуміємо, що перша і головна основа розвою народнього – освідомлюванне і розбуджуванне мас, праця над їхнім просвічуванем у кожному напрямі, отже не тільки господарським і історично-національним, але поперед усього політичним і суспільним... Бо ані фіра книжок самих сего не зробить, ані копиця брошур самих, ані пів копи послів самих, ані Академія наук сама, ані тисяча шкіл з руською мовою викладовою, ані тисяча віч самих. Треба всего сего, але треба всего, на всі боки, щоб ми справді росли органічно, то тоді тяжче буде ворожій силі спинити нас у тім рості” [686, с. 37].

Ідея політичної самостійності в Східній Галичині особливо активізувалася на початку XX ст. в контексті боротьби за український університет у Львові. Лідери українського національного руху, формулюючи резолюції віч, не упустили нагоди оголосити про політичні прагнення. В одному з таких документів, підписаному В.Старосольським, зазначалося: “Нашим обов’язком є односердно та одностайно, друг при друзі, грімко та твердо проголосити сьвітови, що найвисшою ціллю, найвисшою ідеєю національно-політичних змагань усієї молодіжи є независима Україна” [687, с. 76].

Поряд з цим варто зазначити, що все ж таки в діях української політичної еліти Галичини домінували менш радикальні позиції. Провідний лідер УНДП К.Левицький у монументальній праці “Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918” показав безмежно складну і суперечливу картину розгортання національно-політичного руху галицьких українців на тлі кардинальних зрушень в Європі в час Першої світової війни. Насамперед, визначення пріоритетів і динаміки національно-політичного поступу українства, який з “орієнтаційної і оборонної” діяльності в другій

половині 1914 р. змінився на “організаційну і пропагандистську” в 1915 р. Політик постійно доводив, що провід уживав наполегливих заходів для поліпшення долі українців за доби лихоліття, однак зі всього видно, що успіхи чи невдачі майже повністю залежали від позиції офіційного Відня. Втім, такий погляд зовсім не суперечить національній зорієнтованості автора, який щиро вірив у правильність обраного шляху здобуття прав і можливостей самостійного розвитку українства [688, с. 241].

Аналіз творів лідерів національно-культурного руху (К.Левицького, М.Грушевського) дозволяє стверджувати про ідеї та практику української соборності, що, попри “окремі” вияви “національного єднання” напередодні доленосних історичних подій, як галицьке, так і наддніпрянське українство було зорієнтоване передусім на “свої” імперські державно-політичні утворення і саме з їх внутрішніми перетвореннями пов’язувало поліпшення власної долі. А державно-соборницькі настрої і прагнення стали наростати пізніше під впливом національно-консолідаційних та державницьких процесів інших європейських народів, коли українська еліта почала усвідомлювати нову національно-історичну перспективу [688, с. 398].

Отже, публіцистичні праці лідерів національно-культурного руху другої половини XIX – початку XX ст. є цінними джерелами до його вивчення впродовж зазначеного часового проміжку. Їх автори – учені, письменники, журналісти, політики, митці – намагалися привернути увагу громадськості до розвитку та використання української мови в повсякденному житті, національній освіті, науки, літератури, театрального, музичного, образотворчого мистецтва тощо та мали власні, часом досить неординарні, погляди на розв’язання проблем національно-культурного характеру, нерідко розглядали їх у контексті вирішення політичних питань. Публікація чималої кількості праць, присвячених згаданій тематиці, була зумовлена, з одного боку, інтенсивним розвитком національно-культурного руху українців, а з іншого – тим, що органами державної влади не було вжито належних заходів для вирішення тієї чи іншої важливої проблеми в цій сфері. Окрім цього, чимало

розвідок лідерів національно-культурного руху були результатом полеміки між провідними його постатями, оскільки вони мали спірні погляди щодо того чи іншого актуального питання.

Серед відомих діячів другої половини XIX – початку XX ст. найбільше публіцистичних праць опублікували І.Франко та М.Грушевського. Їхні розвідки торкалися майже всіх аспектів культурного життя українців Східної Галичини. Якщо праці І.Франка цікаві тим, що автор досить вдало акцентував увагу на тому чи іншому важливому питанні, то публіцистика М.Грушевського цінна тим, що в ній є конкретні пропозиції щодо розв'язання непростих проблем. Їх вдало доповнювали публіцистичні твори М.Драгоманова, М.Павлика, В.Стефаника та багатьох інших.

Наприкінці XIX – початку XX ст. спостерігалася тенденція до політизації українського національно-культурного руху, що позначилася на творах громадських діячів цього часу (Ю.Бачинського, С.Людкевича, І.Труша, І.Франка та інших), де акцентується на тому, що тільки політична самостійність українців може стати передумовою до вирішення всіх найнагальніших проблем, у тому числі культурного характеру.

4.2. Наукові праці

Наукова, науково-популярна та навчальна література з різних галузей знань, виконуючи у суспільстві свої специфічні функції, виступає водночас і як важливе конкретно-історичне та історіографічне джерело. Цінність її з джерелознавчої точки зору полягає в тому, що всі наукові праці, незалежно від їх змісту, засвідчують рівень розвитку наукових знань [380, с. 432].

Наукові праці вчених є важливими джерелами для дослідження історії того чи іншого часового проміжку, оскільки дозволяють з'ясувати дуже важливу складову культурного розвитку тієї чи іншої держави чи нації – тематику наукових праць в різних галузях знань та проблеми, на які звертають увагу дослідники.

Умовно наукові праці другої половини XIX – початку XX ст., написання

яких стало важливою складовою національно-культурного руху, можна розділити на чотири групи: 1) історичні дослідження; 2) наукові розвідки з української літератури; 3) мовознавчі праці; 4) етнографічні дослідження.

Чи не найвагоміші наукові досягнення впродовж зазначеного часового проміжку мали українські історики. Їхні праці й складають першу групу, виділену нами для детального аналізу. Першим фаховим науковцем, що репрезентував українську історіографію Східної Галичини середини ХІХ ст. став Д.Зубрицький [689, с. 27]. Він сформувався під впливом палкого прихильника панславізму, професора руської історії Московського університету, а згодом академіка Санкт-Петербурзької академії наук М.Погодіна. Останній 1835 р. вперше побував у Львові, де й познайомився з місцевою інтелігенцією. Особливо тісні зв'язки він налагодив із Д.Зубрицьким, навколо якого почали формуватися, з одного боку, коло прихильників російської мови та національної єдності Галицької Русі з Великоросією, а з іншого – перший галицький історіографічний осередок, що ґрунтувався на засадах романтизму і працював упродовж другої половини ХІХ ст. Прихильники романтизму обґрунтовували ідею народності та самобутності історичного буття кожного народу, котрі в їхній уяві були результатом раціональних та ірраціональних, глибинних імпульсів народного життя протягом століть. Головними підвалинами цього галицького історіографічного осередку стали дослідження історії Галичини та Волині, введення до наукового обігу величезного пласта джерел з цієї проблематики; її представники започаткували в Україні розвиток джерелознавства, археографії, сфрагістики, геральдики, топоніміки та інших спеціальних історичних дисциплін [689, с. 52–53]. Серед опублікованих ними історичних праць польськомовне дослідження “Хроніка міста Львова” (1844 р.), “История Галицкой Руси” (1852 р.), “Галицка Русь в ХVІ веке” (1862 р.) Д.Зубрицького [689, с. 29], “Свободная Галицко-русская летопись”, що охоплювала період упродовж ХVІІ–ХІХ ст. (1874–1879 рр.), “Разсужденіе о важности исторических записок и надписей яко источнице для нашей истории” (1865 р.), “О названіи и происхожденіи певца

“Слово о полку Игореве” (1879 р.) Антона Петрушевича [690; 201], Початки Християнства в Галичині” (1888 р.), “Дещо за поселення угорської України Русинами и за унію церкви православної угорських Русинів з Римом” (1868 р.), “Про Олексу Довбушука та його попередників і наступників” (1882 р.) Юліана Целевича [691; 692; 202], “Исторія Галицко-Владимирской Руси от найдавніших времен до року 1453” (1861 р.), “Стародавній Галич” (1860 р.), “Стародавній Львів” (1861 р.), “Староруський княжий г. Галич” (1880 р.), “Державний устрій Галицької Русі за князя Данила” (1871 р.), “Грамоти періоду Сигизмунда I” (1883 р.) Ісидора Шараневича [693; 694; 200] тощо.

Чи не найбільше критичних зауважень в науковій літературі отримала “Свободная Галицко-Русская летопись” А.Петрушевича, хронологічні рамки якої охопили два століття (1600–1800 рр.), а загальний обсяг трьох томів основного тексту та доповнень до них сягнув 3343 сторінки. Професор І.Лінниченко високо оцінивши вищевказане дослідження, зазначив: “Виклад переповнений безчисленними цитатами, великою кількістю епізодів і відхилень. Ви сподіваєтеся на дослідження будь-якого питання, а насправді знаходите історію цілої епохи” [201, с. 15]. І.Франко наукову спадщину історика оцінював так: “З 1847 р. А.Петрушевич пише важким, скомпонованим церковно-польсько-російсько-руським жаргоном, тобто “язичієм”. Окрім цього з’являється брак наукового синтезу для створення органічної цілісності зібраного матеріалу” [201, с. 15].

Безперечно, представникам першого галицького історіографічного осередку, незважаючи на те, що запровадили до наукового немало неопублікованих рукописів, не завжди вдавалося їх належним чином систематизувати, не зовсім досконало вони володіли методом критичного аналізу джерел. Однак своїми працями дослідники завдали нищівного удару по польській історіографії, яка намагалася довести, що Галичина була споконвічною польською землею.

У кінці XIX ст. відбувся перехід від поодиноких індивідуальних історичних пошуків (як характерної риси наукових досліджень XIX ст.) до

організованого, колективного, більш системного вивчення рідної історії, що відповідало логіці розвитку історичної науки. Адже повна відсутність координації наукової праці, а також брак відповідної організації, завдяки якій можна було реалізувати певні наукові проекти спільними зусиллями, стримувало розвиток української історичної науки.

Приїзд М.Грушевського до Львова був переломним етапом на цьому шляху. До нього в Східній Галичині ніхто спеціально не займався підготовкою наукових кадрів національних істориків [689, с. 167–168]. У першій вступній лекції, яку М.Грушевський виголосив перед студентами, він виклав розроблені ним методологічні принципи наукового дослідження, заявивши, що в науці треба завжди шукати і ніколи не задовольнятися досягнутим, не сподіватися, що пізнав усю істину. Далі він зазначив, що у науковій роботі належить дотримуватися таких основних положень: по-перше, позбутися догматичного підходу, що суперечить самій суті науки; по-друге, суворо триматися об'єктивності в підході до вивчення і використання джерел; і по-третє, не допускати фальшивої реконструкції або ж довільної інтерпретації фактів, аби правдиво висвітлювати історичний процес.

У вступній лекції вчений також виклав власну концепцію історії України, у якій чи не найважливішою засадою було таке: “Народ, маса народня... єсть, і повинні бути альфою і омегою історичної розвідки. Він – із своїми ідеалами і змаганнями, з своєю боротьбою, поспіхами й помилками – єсть єдиний герой історії” [695, с. 10]. Цими словами він переконливо довів свою відданість позитивістській історіософії, яка була панівною в історіографії другої половини ХІХ ст.

Проте чи не найважливішим завданням поряд із викладацькою та громадською діяльністю М.Грушевського було написання ґрунтовної наукової праці з історії України, яка, за словами вченого, стала найважливішою справою всього його життя. Перший фундаментальний виклад історії українського народу від найдавніших часів і до середини ХVІІ ст. побачив світ у десятиох томах (13-ти книгах) упродовж 1898–1936 рр. За період праці вченого у Львові

було написано шість томів “Історії України-Руси”. В передмові до першого тому М.Грушевський писав: “Я з початку мав замір дати книжку більш популярну, приступну для якнайширших кругів нашої суспільності. Приглянувшись ближше, я перемінив намір: в сучаснім стані нашої науки мені здавався далеко потрібнішим строго науковий курс, що міг би вводити в науку і знайомити з сучасним станом питань нашої історії...” [696].

Перша багатотомна і фундаментальна праця з історії України М.Грушевського була написана на широкій джерельній базі, оскільки вчений використав документи як вітчизняних, так і зарубіжних архівів та висновки своїх попередників, а також матеріали таких суміжних наукових дисциплін як археологія, соціологія, лінгвістика, фольклор тощо. Він зробив ґрунтовний аналіз багатьох дискусійних питань української історії. Тому, безперечно, “Історія України-Руси” – найвидатніша праця з української історії кінця ХІХ – початку ХХ ст., своєрідний синтез історичних знань цього періоду [696, с. 19]. На думку дослідника І.Гирича, при створенні своєрідної концепції історії України відбулася еволюція історіософських поглядів вченого “від так званої народницької, до так званої державницької шкіл” [696, с. 38–39].

Сучасний вчений Віктор Гоцуляк вважає, що М.Грушевський, не пориваючи з попередньою традицією, що склалася в українській історіографії, найбільш послідовно й аргументовано, стоячи на ґрунті національно-державницької ідеології, використовував пануючі прогресивні методи історичного пізнання і вперше у вітчизняній науці подав минуле українського народу як закономірний еволюційний процес. У своїй науковій практиці, поступово еволюціонізуючи від народництва через неонародництво до національно-державного світогляду, вчений створив поліфакторну модель історії нації, підійшов до розуміння історичного прогресу як боротьби індивідуалістичних та колективістичних тенденцій розвитку людства.

В.В. Гоцуляк також акцентує на тому, що історіософія М.Грушевського як теоретична підвалина національної ідеї вбирає в себе, поруч з іншими, три чинники: націю, інтелігенцію та державу, і є синтезом просвітницько-

романтичних, соціологічно-позитивістських та неонаціональних ідей. Національна ідея у нього є результатом соціальної творчості етносу і відіграє роль соціального фактору. Її розуміння М.Грушевський втілював в органічній концепції, проводячи суцільну лінію в українській історіографії, слідкував за її безперервним і тривалим розвитком як суб'єкта в історичному матеріалі [697].

Безперечно, багатотомна “Історія України-Руси” М.Грушевського не була позбавлена недоліків, і на це вказували насамперед його сучасники. Зокрема, І.Франко писав, що вчений “кладає головну вагу на аналізування історичних явищ, але не має дару групування історичних фактів; от тим-то при всій глибокій обдуманості його плану важні історичні події, а ще більше визначні історичні діячі тонуть у масі подробиць та розумувань. Звертаючи більшу увагу на відносини ніж на живі особи, автор мусить скрізь заповнювати прогалини історичних відомостей своїми розумуваннями та комбінаціями, іноді не зовсім щасливими”. Але, вказуючи на ці та інші вади у працях М.Грушевського, І.Франко знову ж таки справедливо наголошував, що “колосальна праця, яку рік за роком викладає проф. Грушевський перед українську публіку, варта того, щоб приймати її з належною увагою, тим більше, що вона побудована, на таких міцних і широких основах, яким не страшна ніяка критика. Що в такій колосальній будівлі тут і там являються, і ще являються деякі хиби та недогляди, – се річ неминуха у всякім людськім ділі” [696, с. 38; 698].

У цьому контексті слухними нам видаються спостереження сучасного вченого-історіографа Олексія Яся, котрий вважає, що від “Історії України-Руси”, як і інших національних гранд-нарративів, сучасники М.Грушевського тою чи іншою мірою очікували не стільки сцієнтистського й критичного прочитання минувшини, скільки відповідних “рецептів” організації національного життя, скерованих у майбуття. Тим більше, що надчасове і, заразом, морально-виховне призначення великої оповіді часто-густо залишалось визначальним у її рецепції на полі тогочасної соціогуманітаристики та суспільно-політичної думки. Зрештою, що й сам автор “монументального багатотомника” тою чи іншою мірою поділяв погляди про виховні та соціальні

функції історії, що почасти нав'язує асоціації з раціоналістично-просвітницькою парадигмою [699, с. 433].

На думку українського зарубіжного дослідника історіософії М.Грушевського О.Пріцака, перших шість томів “Історії України-Руси” написані істориком-позитивістом, наступні, створені в київський період життя вченого, – істориком-соціологом, оскільки на нього неабиякий вплив справила паризька школа соціології [696, с. 59].

Сучасний вчений Л.О.Зашкільняк, вважає, що соціологізм не слід трактувати як домінанту у світогляді вченого. На його думку, еволюція історичних поглядів М.Грушевського відбувалась під безпосереднім впливом змін у європейській історіографії і проходила у напрямку від позитивізму до психологізму, неокантізму та історичної соціології. Така прискіплива увага видатного вченого до теоретичних новацій дозволила йому створити високопрофесійний образ української минувшини і “саме від синтетичних праць М.Грушевського розпочинається модерна українська історіографія, яка відповідала стандартам європейської науки” [700, с. 37].

Варто також звернути увагу на іншу епохальну працю М.Грушевського – “Звичайна схема “руської” історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства”, що була опублікована в 1904 р. У ній український вчений, на відміну від пануючих на той час концепцій і поглядів російських істориків (М.Карамзіна, С.Соловйова, В.Ключевського та ін.), які, виконуючи соціальне замовлення царської влади, виправдовували й пропагували концепцію “общерусской” історії і культури та заперечували самостійний розвиток українського і білоруського народів, рішуче обстоював право кожного східнослов'янського народу на свій історичний розвиток. “Ми знаємо, – писав він, – що Київська держава, право, культура були утвором одної народності, українсько-руської, Володимиро-Московська – другої, великоруської” [701, с. 61]. На думку дослідника В.Ващенко, обрана М.Грушевським дослідницька стратегія при написанні вищевказаної праці дозволила вченому модернізувати метанаратив імперської історичної науки й сформувавши ядро нової наукової

програми, робила його повноправним учасником європейської інтелектуальної революції у гуманітарних науках – супутниці епохи модернізму. Тому при переході на європейський масштаб оцінювання його методології стає очевидною приналежність українського історика до європейського модернізму [702, с. 72].

Професорська кафедра давала М.Грушевському можливість підбирати собі учнів із найздібніших до наукової роботи студентів, що було однією із необхідних умов історичної школи. Його наукова школа виконувала двояку функцію: освітню (підготовка істориків-професіоналів) і дослідницьку (розробка широкого кола проблем історії України) [689, с. 168]. В результаті її діяльності наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. побачили світ праці “Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.”, “Причинки до історії Мазепинщини”, “Угорські русини в світлі малярської урядової статистики”, “Причинки до пізнання етнографічної території Угорської Русі тепер і пізніше” С.Томашівського, “Перша держава слов’янська”, “Суспільні верстви та політичні партії в Галицькій князівстві до пол. ХІІІ ст.”, “Венецьке посольство до Хмельницького (1650 р.)”, “Проба австрійського посередництва між Хмельницьким і Польщею”, “Ілюстрована історія Буковини”, “З новіших публікацій Буковини”, “Молдавсько-польська границя до смерті Стефана Великого” М.Кордуби, “Нові причинки до історії відносин російського правительства до України в 1720–1730-х рр.”, “Україна в першій половині 1738 р.” І.Джиджори, “Львівська Русь в першій половині ХІV ст.”, “Рефендарські суди і їх діяльність в українських землях на переломі ХVІ–ХVІІ вв.”, “Львів. Його минувшина і теперішність”, “Матеріали до історії торгівлі Львова”, “Де ж був Дем’ян Тисяцький? Причинок до історії урядовців в Галичині ХІІ віку” І.Крип’якевича, “Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848–1849 рр.”, “Проби організування національної гвардії в Галичині 1848–1849 рр.”, “Причинки до історії панщини в Галичині в ХІХ в.” І.Кревецького [689, с. 98–154] та багато інших.

Загалом перелік лише незначної кількості розвідок з української історії

дозволяє зробити висновок про надзвичайно плідну діяльність когорти науковців, які розпочали свою діяльність під керівництвом М.Грушевського. Їхні праці, присвячені переважно найрізноманітнішим проблемам політичної історії України, неабияк сприяли поповненню історичних знань, а результати цих досліджень згодом були використані для написання нових узагальнюючих наукових розвідок.

Окрім цього, професор М.Грушевський та його учні зробили неабиякий внесок у розвиток української археографії. На засіданні історико-філософської секції НТШ 16 листопада 1894 р. було обговорено і схвалено документ під назвою “Про видання джерел до історії українсько-руської”, де вчений виступив з пропозицією започаткувати видання цінних неопублікованих документів з української історії, оскільки “без живіших заходів коло публікації історичного матеріалу не можна сподіватись корисного поступу студій історичних і історіографії руської...” [703, с. 29]. Сучасний дослідник Мирон Капраль, який ввів згаданий документ до наукового обігу вважає, що М.Грушевський подав його з метою видання матеріалів, які б доповнили джерельну базу написання планованої ним “Історії України-Руси” [703, с. 395].

Ініціатор археографічного видання під назвою “Жерела до історії України-Руси” передбачав, що воно виходитиме двічі на рік окремими томами (кожен з яких матиме 25 друкованих аркушів), які будуть стосуватися окремої тематики і складатися із вступної статті, тексту джерел та окремих покажчиків. Як у документі, схваленому на засіданні історико-філософської секції НТШ, так і в першому томі виданих джерел М.Грушевський зазначив, що автори будуть публікувати різнопланові матеріали з української історії, зокрема літописні пам’ятки, правові, історично-літературні, історично-статистичні, історично-етнографічні документи, джерела до вивчення історії Церкви, освіти, матеріальної культури тощо. Також вчений заздалегідь окреслив тематику видання тринадцяти томів, перший з яких, завдяки його зусиллям, вийшов 1895 р. [703, с. 29–31]. Переконливі кроки, зроблені М.Грушевським у контексті реалізації свого плану, сприяли тому, що 15 січня 1896 р. для

здійснення проекту була утворена археографічна комісія НТШ.

Проте не все задумане вдалося втілити в життя. Під керівництвом М.Грушевського археографічна комісія опублікувала впродовж 1895–1914 рр. 10 томів цієї праці, 4 з яких видав безпосередньо він. Отже, план видання двох томів на рік не був виконаний, так само, як і видання всіх тематичних збірників джерел, запланованих раніше вченим. Від початку діяльності комісії найактивніше почав втілювати в життя цей проект, як уже зазначалося, сам М.Грушевський, який видав у чотирьох томах описи королівщини на західноукраїнських землях у XVI ст. [704; 705; 706].

Ознайомлення з тематикою документів, що з'явилися на сторінках серійного археографічного видання “Жерела до історії України-Руси”, дозволяє зробити висновок про плідну наукову працю М.Грушевського [707], С.Томашівського [708], І.Крип'якевича, М.Кордуби [709; 710], які опрацювали в архівах України, Польщі, Росії, Італії немало документів, цінних для вивчення економічної історії Галичини другої половини XVI – першої половини XVII ст., процесу формування українського козацького війська, визвольних змагань під проводом Богдана Хмельницького тощо, і заклали передумови для глибокого вивчення окремих сторінок національної історії.

Загалом львівсько-галицька історична школа М.Грушевського, попри авторитарний стиль керівництва, чітку ієрархічну структуру, не лише нагадувала “майстерню”, що мала допомагати вчителю у його “велетенській праці”, але й характеризувалася лояльними взаєминами у середині молодшої генерації, навіть науковим вільнодумством [209, с. 170–171].

Низку праць історичного характеру в Східній Галичині було створено видатними літераторами, публіцистами та громадсько-політичними діячами. Серед них на особливу увагу заслуговують наукові дослідження І.Франка. Вчений зацікавився національно-культурними та суспільно-політичними процесами в краї в період революційних подій 1848 р. Його праця “Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині” вперше була надрукована окремим виданням 1897 р. Грунтовна джерельна база цього дослідження поєднана з досить

популярним викладом, розрахованим і на читачів-селян. Також І.Франко в статтях, вперше опублікованих в часописі “Народ” під заголовком “Півстоліття. Нарис історії Австрії від р. 1840 до 1890”, зазначив про те, що написано чимало праць з історії Австрії, але їхніми авторами є, як правило, представники німецької національності, які “майже всі забувають наші галицькі справи, або торочать про них нісенітницю” [393, с. 341]. Саме це спонукало вченого до роботи над згаданою історичною розвідкою, яку йому так і не вдалося завершити. Світ побачив лише її перший розділ “Абсолютизм і народні революції в Австрії (головно 1835–1848 рр.)”. Згаданій проблемі присвячено і ряд інших праць автора: “Матеріали і уваги до історії австро-руського відродження 1772–1848” [20], “Причинки до історії 1848 р.” [711] тощо.

Також вчений присвятив чимало розвідок історії українського театру. В одній з них – “Русько-український театр (Історичні обриси)” [24] – зроблено ґрунтовний огляд його становлення і розвитку, який сягає періоду давньоруської доби. Події українського театрального життя розглядаються у контексті західноєвропейської історії театру. Праця також цінна тим, що автор детально проаналізував факти з історії театрального життя не лише Галичини, але й Наддніпрянщини.

Безперечно, заслуговують уваги наукові розвідки з історії відомого громадсько-політичного діяча та дослідника М.Павлика. Він, як бібліотекар НТШ, дійсний член товариства, секретар філологічної секції, зробив чималий внесок у розвиток української науки кінця XIX – початку XX ст. Найбільш плідною науковою діяльністю М.Павлика був відзначений період його роботи в НТШ. У 1900 р. за наукові розвідки “Про русько-українські народні читальні” Ч.1. та “Якуб Гаватович (Гават) автор перших руських інтермедій з 1619 р.” його було прийнято в дійсні члени товариства [712, с. 69].

Досліджуючи історію, він був близький за методологією до теоретиків як народницького, так і державницького підходу. М.Павлик в основу наукового пошуку поклав ідеї гуманізму й загальноєвропейський позитивний історичний досвід, конкретизувавши їхній вплив на українську історію та культуру [712, с. 72].

Важливою частиною його наукової діяльності стала актуалізація наукової та епістолярної спадщини М.Драгоманова. З цією метою він доклав чимало зусиль, щоб опублікувати листування вченого з українцями Східної Галичини. Значним внеском у справу збереження епістолярної спадщини М.Драгоманова стало видання М.Павликом у Чернівцях семи томів “Переписки Михайла Драгоманова з М.Павликом”. Останнього можна повноправно вважати, поряд з І.Франком, засновником драгоманознавства, зокрема драгоманознавчої мемуаристики [712, с. 73].

Варто звернути увагу і на наукову працю голови НТШ упродовж 1893–1896 рр., згодом дійсного члена історико-філологічної секції, члена КШР, гімназійного професора, історика за фахом О.Барвінського. Він створив перші україномовні підручники для шкіл, був також автором низки наукових та популярних історичних розвідок про український національний рух у ХІХ ст. У 1897 р. на сторінках щоденної газети “Руслан” – органу керованої ним політичної партії – регулярно друкували епістолярну спадщину видатних українських діячів, передовсім – з родинного архіву Барвінських.

Популярні праці О.Барвінського “Ілюстрована історія Руси” (1890 р.), “Історія Руси. Часть III. Русь подъ панованем Литви и Польщі, аж до сполучення тих держав под володінем Ягайлов” (1880 р.), “Історія Руси. Часть IV. Русь под панованем Ягайлового роду аж до цілковитого золляня Литви з Польщею в Люблинской Унії 1569 р. (1884 р.)”, на думку сучасних істориків, давно застаріли і мають цінність лише в контексті суто історіографічних досліджень. Незважаючи на це, вони були першими спробами інтерпретації минулого в дусі української соборності в Галичині. Крім того, праці О.Барвінського не вписувалися в дискурс народницької історіографії, що панувала тоді, оскільки величезний вплив на нього справила краківська історична школа, яка сповідувала інші методологічні принципи [713, с. 31].

Та особливою заслугою О.Барвінського в галузі історичної науки є видання “Руської історичної бібліотеки” – першого серійного видання фахової історичної літератури українською мовою, що розпочалося 1883 р. в Тернополі при сприянні

В.Антоновича [701, с. 60]. При цьому обговорювалися проблеми історичної термінології – раніше її практично не існувало. В Галичині були розповсюджені терміни “Русь” і “руський”, а назва “Україна” популярністю не користувалася. Тоді В.Антонович запропонував об’єднати дві назви в одну, і таким чином з’явилася згодом дуже популярна формула “Русь-Україна”. Отже, саме О.Барвінський, а не М.Грушевський, як це прийнято вважати, вперше розпочав пропагувати цей термін в історіографії [713, с. 32].

Для вивчення історії українського театру цінною була наукова розвідка М.Возняка “Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині ХІХ ст. (замітки й матеріали)” [23], опублікована 1909 р. В ній чимало покликань на архівні джерела, праці українських та польських авторів, матеріали періодичних видань. Незважаючи на назву дослідження, автор зробив аналіз подій галицького театрального життя з ХVІ ст., намагаючись акцентувати увагу на найважливіших факторах, що сприяли зародженню українського театру [23, с. 1].

На широкій джерельній базі написана праця відомого в краї письменника, журналіста та педагога О.Маковея “Три галицькі граматики (Іван Могильницький, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський)”, що побачила світ 1903 р. На думку автора, їхні видавці зробили не менший внесок у справу “відродження галицької Руси”, ніж діячі знаменитої “Руської трійці”.

З-поміж неопублікованих наукових праць з цієї проблематики заслуговує на увагу рукопис монографії Г.Хоткевича “Театр народний і середньовічний”, що знаходиться серед документів фондоутворювача у ЦДІАЛ України, де автор як письменник і режисер української аматорської трупи з глибоким знанням справи написав про зародження світового та українського театрального мистецтва, про перші драматичні вистави в Коломиї в 1848 р., аматорський театр у Перемишлі, заснування товариства “Руська бесіда”, яке згодом зайнялося організацією українського професійного театру, та його діяльність; тут чимало відомостей про так званий “Гуцульський театр”, організований Г.Хоткевичем, мистецькі постановки якого вражали сучасників майстерністю

[714, арк. 100].

Отже, в середовищі галицьких науковців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. велику увагу було зосереджено на дослідженні української історії. Певним злам у методологічних та світоглядних позиціях вчених відбувся у 90-х рр. ХІХ ст., що було пов'язано з науковою та громадською роботою М.Грушевського в Галичині, формуванням його історичної школи.

Величезним був доробок галицьких дослідників з історії літератури, що становить другу групу наукових праць, які стали об'єктом нашого аналізу. Безперечно, провідне місце в цій сфері належало І.Франку. Насамперед слід відзначити його працю “Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія”, яка була підготовлена під керівництвом відомого вченого-славіста В.Ягича і на основі захисту якої вченому було присвоєно докторську ступінь у Віденському університеті. Не менш ґрунтовним стало дослідження “Святий Климент у Корсуні”, що публікувалось в “Записках НТШ”. У іншому серійному археографічному виданні товариства – “Пам'ятки українсько-руської мови і літератури” – надрукували апокрифи й легенди з українських рукописів, які зібрав І.Франко. Зокрема, перший том був присвячений старозавітнім апокрифам, другий – євангеліям, третій – діянням святих. З наукових праць І.Франка, присвячених вивченню давньоруської літератури варто відзначити “Слово про воскресіння Лазаря”, в якому він виявив давньоруську поему на апокрифічну тему, легенду про чудесне перетворення води на вино у Корсуні та ряд інших [715].

Серед літературознавчих досліджень варто згадати “Історію літератури руської” О.Огоновського, що друкувалася автором спочатку на сторінках часопису “Зоря”, а згодом – у багатотомному виданні. Її автор, як професор української мови Львівського університету, перший голова товариства “Просвіта”, відомий в краї науковець та громадський діяч, спробував зробити свій внесок у справу вивчення історії української літератури. Результатом його роботи стала публікація впродовж 1887–1894 рр. чотирьох частин (в шести книгах) свого дослідження, яке залишилося незавершеним через смерть автора

[26].

Науковець розпочав виклад матеріалу від літератури Києво-руської доби, закінчуючи інформацією про творчий доробок сучасних йому письменників: І.Франка, Н.Кобринської, Ю.Шнайдер, К.Попович та інших. Не залишилися поза його увагою літератори Наддніпрянщини та Буковини. Також поряд з аналізом творчості окремих письменників вміщено біографічні відомості про них. Щодо наукового рівня “Історії літератури руської” О.Огоновського [716], то його не надто високо оцінювали вже сучасники дослідника. Зокрема, працю гостро критикували в своїх наукових, публіцистичних творах та листах М.Грушевський, І.Франко, М.Драгоманов та ін. Проте на сьогоднішній день вона залишається цінною як конкретно-історичне та історіографічне джерело.

Із вшануванням столітнього ювілею відродження української літератури з’явилася низка наукових розвідок, присвячених І.Котляревському: “Українсько-руське літературне відродження в історичній розвої українсько-руського народу”, “Перші видання “Енеїди” М.Грушевського, “Котляревський в Галичині” І.Франка.

Чимало уваги НТШ та вчені, що працювали в його секціях приділили вивченню життєвого шляху та творчості Т.Шевченка. Починаючи з першого тому “Записок НТШ” розпочалася публікація ґрунтовної біографічної праці О.Кониського про Великого Кобзаря. Згодом наукова розвідка вийшла окремим виданням “Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя” у “Збірнику філологічної секції НТШ” у 1898 і 1901 рр. [717]. Оскільки в ній автор оминув увагою творчість Т.Шевченка, то згодом опублікували його статті, присвячені і літературним творам поета. Згадана проблема також зацікавила таких дослідників як І.Франко, Ю.Романчук, І.Копач, О.Колесса та інших. За редакцією О.Огоновського НТШ розпочало повне видання творів Т.Шевченка.

Також наукове товариство зробило чимало для вивчення та видання творів видатних буковинських та наддніпрянських літераторів. Зокрема, О.Колесса написав біографію Ю.Федьковича, життєвому та творчому шляху П.Куліша були присвячені праці О.Маковея, І.Стешенка, В.Щурата, С.Томашівського.

Декілька розвідок І.Стешенка і О.Стороженка знайомили галицького читача з творами С.Руданського. Окрім цього НТШ, в 1901 р. розпочало повне, науково опрацьоване видання праць Ю.Федьковича, до якого увійшли вірші, проза, драматичні твори, переклади, біографія та листування письменника. Повне зібрання творів С.Руданського побачило світ у багатотомному виданні “Писання Стефана Руданського”.

Серед когорти відомих вчених кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. складно оминати постать літературознавця К.Студинського. Він як дійсний член НТШ з 1899 р., заступник голови товариства впродовж 1906–1909 рр., зробив чималий внесок у розвиток наукового життя. З 1900 р. вчений працював на посаді професора української мови у Львівському університеті, а сферою його наукових зацікавлень стало дослідження світських і релігійних творів ХVІ–ХVІІ ст., історія української літератури ХІХ ст. [718]. Серед наукових праць К.Студинського варто відзначити такі: “32 роковини смерті Т.Шевченка” (1892 р.), “Коли вперше появився вплив “Кобзаря” Т.Шевченка на руське письменство в Галичині” (1898 р.), “Кореспонденція Якова Головацького” (1905 р.), “Незвісні твори Маркіяна Шашкевича” (1912 р.) [8].

Щодо ґрунтовних праць з історії літератури, то тут варто звернути увагу на наукову розвідку І.Франка “Нарис історії української літератури до 1890 р.” у двох частинах, що побачила світ у Львові 1910 р. В ній автор розпочав огляд української літератури із домонгольського періоду нашої історії. Після вступної розповіді про запровадження писемності та християнства в Києворуській державі розглядаються окремі проблеми в таких розділах: древня літопись, апокрифічні видання і повісті, законодавство і полеміка, літописні компіляції ХІІ–ХV ст. тощо. Проміжок часу від “упадку південної Русі” до появи творів І.Котляревського І.Франко оцінив як “середній період нашого письменства”. Цікавою була рецензія на це видання О.Грушевського, опублікована у Санкт-Петербурзі 1911 р. [29]. Її автор звернув увагу на лаконічний виклад матеріалу І.Франком, професійну характеристику творів І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, Є.Гребінки, Т.Шевченка. Поряд з цим, на його думку, автор,

характеризуючи літературу впродовж 1860-х – 1890-х рр., подав вже не коротку характеристику творчості окремих письменників та літературних напрямів, а літопис української літератури, науки, журналістики й суспільного життя по десятиліттям. Загалом “Нарис історії української літератури до 1890 р.” І.Франка в черговий раз підтвердив переконання її автора про те що, історію літератури необхідно вивчати у тісному контексті з суспільно-політичними подіями та реальними умовами життя суспільства того чи іншого часу [29, с. 9].

Складно також оминати увагою, як вже зазначалося у підрозділі 1.1, ґрунтовне бібліографічне дослідження “Галицько-руська бібліографія ХІХ-го століття” І.Левицького, над яким автор працював не один десяток років. У п’ятитомному виданні він зробив спробу зібрати повну інформацію про наукові праці, написані починаючи з 1772 р., авторами яких були галичани за походженням. Інформація про них та їх видання подавалася в алфавітному порядку; наприкінці кожного тому було вміщено іменний і предметний покажчики [27; 28].

Про ці та інші біографічні праці І.Левицького україномовний зарубіжний дослідник П.Р.Магочій писав: “Левицький знав наперед чого хотів від біографії: він сподівався описати якнайповніше групу людей, що творила національний рух у Східній Галичині. Отже, він постановив зробити те, що останніми роками стало знаним під назвою просопографії, тобто “досліджування спільних рис походження групи акторів історії через збірне вивчення їх життєписів” [719, с. 9].

Серед матеріалів ЦДІАЛ України в особовому фонді нотаріуса, літератора та відомого культурно-освітнього діяча Володимира Левицького, більше відомого в краї під псевдонімом Василь Лукич, зберігається наукова доповідь літературознавчого характеру “Повернення Тараса Шевченка з неволі і його смерть” (1857–1861 рр.), виголошена ним на засіданні студентського товариства “Дружній лихвар” 1879 р. В той час В.Левицький навчався на четвертому курсі юридичного факультету університету. Опрацювання наукового реферату дозволяє стверджувати про досить високий рівень його

роботи, в якій було використано щоденник та листи Великого Кобзаря, спомини про нього, матеріали періодичної преси, найновіші наукові праці. Автор чимало своїх тверджень обґрунтовував цитатами з віршованих творів Т.Шевченка [720].

Таким чином, короткий аналіз наукових праць в галузі літературознавства дозволяє стверджувати про дуже широкий спектр наукових досліджень, пріоритетними напрямками якого були – історія української літератури, життєвий та творчий шлях окремих письменників, введення до наукового обігу цінних писемних пам'яток.

Важливими для вивчення обраної проблематики стали також мовознавчі розвідки другої половини XIX – початку XX ст., що становлять третю тематичну групу наукових праць, зокрема дослідження І.Франка “Етимологія і фонетика в южноруській літературі” [31]. Вперше воно було опубліковане в журналі “Народ” 1894 р. І.Франко зробив огляд багатьох літературних праць, проаналізував мову та правопис, які використовували їх автори, і прийшов до такого висновку: “...в галицько-руській літературі чим мова чистіша і ближча до народної і чим більше фонетична правопись, тим живіший, більш артистичний і більше вартий буває і зміст, і, навпаки, в міру віддалення від живої мови і її натурального виразу, фонетичного правопису, й зміст робиться мертвим, далекий від народу, старомодний і важкий” [31, с. 212]. Прикладом останнього, на думку вченого, було галицьке “москвофільське” письменство.

Проблемам українського правопису присвячені також велика збірка документів “Азбучна війна в Галичині 1859 р. Нові матеріали” І.Франка, яка з'явилася 1912 р. в періодичному виданні НТШ “Українсько-руський архів”, та його ж стаття “Азбучна війна в Галичині 1859 р.”, що вперше надрукована в “Записках НТШ” 1913 р. [721]. В останній автор розпочав виклад матеріалу із передумов запровадження слов'янської писемності Кирилом та Мефодієм, детально поінформував читачів про дискусію між прихильниками заміни кириличного алфавіту на латинський і їх опонентами, про становище української мови в громадському житті та в освітній сфері. І.Франко,

покликаючись на опубліковані ним 1912 р. документи, переконливо доводить, що Галичина була 1859 р. за крок до переведення української мови на латинський алфавіт. Праця написана на високому науковому рівні, в ній ґрунтовний авторський аналіз головним чином розповідних джерел – мемуарів та епістолярної спадщини, науково-публіцистичних пам'яток і документів органів державної влади Австро-Угорської монархії. І.Франко ввів до наукового обігу й низку неопублікованих документів з свого приватного архіву [721, с. 650].

Щодо наукових праць М.Драгоманова, то заслуговує на увагу розвідка “Література російська, великоруська, українська і галицька”, яку впродовж 1873–1874 рр. друкували на сторінках часопису “Правда” [30]. В цей час вона також була видана окремою брошурою. В ній автор зробив спробу дати відповідь на запитання, поставлене редакцією газети в одній із статей: “чи може бути згода між “русинами” і “русскими”, між “українофілами” і “панрусистами”, або “москвофілами” у Галичині”. При цьому він дав власну оцінку літературних праць останніх. Особливо його обурювало, те що окремі критики праць “москвофіла” Дідицького говорили, нібито він наслідує Пушкіна і Лермонтова. З цього приводу М.Драгоманов писав: “Я б не хотів сказати що небудь п. Дідицькому, котрого патріотизм і працю для народності руської мушу поважати, хоть і не зовсім ділю його ідеї... А щодо мови, то треба не тільки не знати російського літературного язика, а треба бути лишенним усякого чуття живої мови, щоб зрівняти хоть на крихту чисту й гарну великоруську мову Пушкіна... з мішаною мертвою мовою поезій п. Дідицького” [30, с. 81–82]. Натомість він звертає увагу на те, що на театральних сценах Москви та Петербурга досі ставлять п'єси “Наталка-Полтавка” та “Москаль-чарівник” І.Котляревського, а чимало росіян читають твори Т.Шевченка і Марка Вовчка в оригіналі та захоплюються ними [30, с. 219].

Загалом провідні вчені на сторінках своїх мовознавчих наукових розвідок дуже переконливо та аргументовано доводили, що лише справжня українська

мова, яка ґрунтувалася на народній основі та фонетичному правописі, могла сприяти національно-культурному поступу українців краю.

У Східній Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. неабияк активізувалися дослідження в галузі української етнології та етнографії, що становлять четверту групу наукових праць, важливих для вивчення національно-культурного руху краю зазначеного часового проміжку. Одна з перших наукових праць у цій царині побачила світ 1863 р. Це була розвідка С.Вітвицького “Про гуцулів” [722]. Проте лише у 90-их рр. XIX ст. налагоджується регулярна робота по записуванню народної творчості за певними програмами, встановлюються безпосередні зв’язки із збирачами фольклору на місцях. Публікація етнографічного матеріалу здійснювалося на рівні наукових досягнень народознавства того часу. З цього приводу І.Франко писав: “Виробляються збирачі нового типу, такі, як Осип Роздольський, Володимир Гнатюк, Володимир Шухевич, що обіймаючи широкі наукові горизонти рівночасно стараються вичерпати запас етнографічних фактів у певній околиці... У всіх тих збирачів видно порядний метод; записи виходять стенографічно вірні; матеріали записуються від найліпших оповідачів, про яких наводяться докладні відомості” [723, с. 116]. Етнографічні дослідження в краї в цей час скеровувало НТШ, при якому в 1883 р. було організовано “Етнографічно-статистичний гурток”. 1898 р. при історико-філософській секції НТШ почала діяти етнографічна комісія. Саме І.Франко одним з перших обійняв посаду її керівника і очолював комісію аж до смерті, а його заступником був видатний антрополог Ф.Вовк. Секретарем етнографічної секції на початку XX ст. став відомий дослідник В.Гнатюк [724]. Наукові розвідки із зазначеної проблематики двічі на рік публікували у “Етнографічному збірнику” (з 1895 р.), вони щороку виходили у “Матеріалах до українсько-руської етнології”, перший том яких вийшов 1898 р.

На сторінках згаданих періодичних видань НТШ з’явилося чимало цікавих наукових досліджень з етнології та етнографії. Серед них варто відзначити зібрані І.Франком галицькі приказки, В.Гнатюком – легенди та анекдоти краю,

О.Роздольським – галицькі народні пісні і новели, багатотомну працю В.Шухевича “Гуцульщина”. Не менш цінними були наукові розвідки “Етнографічні матеріали з Угорської Русі” В.Гнатюка, “Галицько-руські народні пісні з мелодіями, зібрані у селі Ходовичах Стрийського повіту” І.Колесси, “Етнографічні замітки з Угорської Русі” закарпатського дослідника Ю.Жатковича, “Гуцульські замовляння” І.Франка, “Програма до збирання відомостей про громади й збірки сільської молоді (вулицю, вечорниці, досвідки й складки) М.Дикарива, “Писанки на галицькій Волині” М.Кордуби, “Весільні обряди і звичаї у селі у с. Земляниці Глухівського повіту” П.Литвинової-Бартош, “Весілля у Гадяцькому повіті на Полтавщині” О.Гриші [137, с. 530–531] тощо.

Таким чином, виснуємо про чималий внесок НТШ у справу вивчення української етнології, оскільки його періодичні видання були одними з небагатьох, де публікувалися розвідки з цієї проблематики. Безперечно цінними були не лише дослідження галицьких науковців, які в основному зосереджували свою увагу на вивченню духовної і матеріальної культури українців краю, але й розвідки дослідників із Наддніпрянщини.

Одним з видатних дослідників-етнографів був І.Франко. Сьогодні відомо, що вчений опублікував 50 праць, де були зібрані фольклорні пам’ятки, та близько 100 народознавчих досліджень й повідомлень. Крім цього, лише в галузі пісенної народної творчості загальний обсяг записів І.Франка складав близько 400 пісень і більше 1300 коломийок. Він постійно збирав та систематизував українські прислів’я та приказки, які згодом видав в “Етнографічному збірнику” як тритомник під назвою “Галицько-руські народні приповідки” (1901–1910 рр.) [725, с. 129]. В етнографічній розвідці “Народні пісні в записах Івана Франка” побачив світ фольклор (150 пісень), який вчений зібрав у рідному селі Нагуєвичах [725, с. 132].

Серед наукових праць у галузі етнографії заслуговує уваги п’ятитомне дослідження викладача математичних та природничих дисциплін, професора реальної школи у Львові В.Шухевича “Гуцульщина”. Перша його частина

вийшла у Львові 1889 р. [726]. У ній автор описав природні умови проживання гуцулів, їх антропологію та окремі психологічні риси, а також звернув увагу на особливості гуцульського села, церкви, одягу та їжі. Завдяки виходу у світ “Гуцульщини” її автора 1900 р. обирають дійсним членом НТШ. В чергових частинах своєї праці В.Шухевич зібрав чимало цікавих даних про матеріальну культуру гуцулів, традиції святкування різних календарних та родинних свят, гуцульську демонологію. Вони друкувалися в “Матеріалах до українсько-руської етнології” (Т. 2, 4, 5, 7, 8) впродовж 1899–1908 рр. [726, с. 439].

Здійснити ґрунтовне для свого часу наукове дослідження етнографу вдалося також завдяки сільським педагогам та священикам, які допомагали збирати фольклорний матеріал. Саме від селян було записано багато переказів, легенд та звичаїв, які лягли в основу п’яти томної праці. “Гуцульщина” В.Шухевича високо була оцінена його сучасниками, зокрема І.Франком, В.Гнатюком, Ф.Вовком, які звернули увагу на багатий етнографічний матеріал, зібраний та систематизований її автором [728, с. 27].

Чималий внесок у справу народознавчих досліджень було зроблено іншим відомим вченим – В.Гнатюком. Заслуговує на увагу його наукова розвідка “Причинки до пізнання Гуцульщини”, де автор показав погляди сільської інтелігенції на гуцулів та їхню культуру в середині XIX ст. Серед них є описи священиків та державних урядовців, на прикладі яких В.Гнатюк спробував критично проаналізувати найбільш поширені серед представників тогочасної інтелігенції погляди на спосіб життя, характер та звичаї гуцулів [724, с. 6].

Таким чином, проаналізувавши чотири групи наукових праць вчених, які популяризувалися в краї впродовж другої половини XIX – початку XX ст., вважаємо, що найбільшими були досягнення в галузі історичної науки, насамперед завдяки діяльності першого галицького історіографічного осередку середини – 80-х рр. XIX ст. та львівської наукової школи М.Грушевського, що працювала впродовж 90-х рр. XIX – початку XX ст. Незважаючи на різні світоглядні позиції та методологічні засади, внесок істориків цих наукових шкіл у дослідження нашого минулого важко переоцінити. Маємо цікаві наукові

розвідки історичного характеру колег та соратників М.Грушевського – І.Франка, М.Павлика, О.Барвінського, М.Возняка та ін.

Щодо досліджень у галузі української літератури, то в цій царині беззаперечними є заслуги І.Франка, О.Огоновського, І.Левицького, які стали авторами фундаментальних літературознавчих праць. Хоча наукові розвідки двох останніх, на відміну від праць І.Франка, де зроблено ґрунтовний аналіз українського літературного процесу крізь призму суспільно-політичних та національно-культурних факторів, мають перш за все компілятивний характер. Безперечно, вагомим був внесок у цю царину К.Студинського, О.Колесси, В.Щурата та інших.

Можемо констатувати факт, що завдяки плідній науковій праці І.Франка, В.Гнатюка, В.Шухевича, М.Кордуби в Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. неабияк активізувалися етнографічні та етнологічні студії. Натомість мовознавчі дослідження, хоча кількісно становлять найменшу групу наукових розвідок, що стали об'єктом нашого аналізу і представлені переважно працями І.Франка і М.Драгоманова, містять чимало цікавих фактів та безперечних аргументів на користь використання народної мови та фонетичного правопису.

На наш погляд, особливо сприятливим періодом для активізації наукових пошуків стала остання третина ХІХ ст., коли розпочався новий період політичних відносин, який був пов'язаний із прогресивним розвитком народовського руху і сприяв появі когорти вчених, що об'єдналися в межах НТШ. Саме діяльність останнього під проводом М.Грушевського була визначальною для формування львівської історичної школи та неабиякої активізації досліджень у галузі історії літератури, мовознавства, етнографії, етнології тощо. Майже всі вчені, наукові розвідки яких стали об'єктом нашого аналізу, були дійсними членами НТШ.

***Підсумовуючи огляд творів провідних діячів українського національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., можемо зазначити, що нерідко одні й ті ж самі громадсько-культурні діячі

пробували себе як на публіцистичній, так і на науковій ниві. Це, зокрема, І.Франко, М.Грушевський, М.Драгоманов, М.Павлик та ін. Публікуючи публіцистичні праці, вони намагалися акцентувати увагу на нагальних проблемах національно-культурного руху (використанню української мови у державних установах, незадовільному фінансуванню освітніх потреб та інших), а своїми науковими розвідками робили спробу заповнювати прогалини у вивченні українознавчої тематики, перш за все історії, етнології, мовознавства тощо.

Цінними для дослідження історії національно-культурного руху Східної Галичини стали матеріали громадсько-політичної полеміки, які публікувались на сторінках періодичних видань краю та окремими брошурами. Вони дозволяють з'ясувати бачення українськими громадськими діячами найактуальніших питань культурного життя краю. Також слід зазначити, що в публіцистичних розвідках наприкінці XIX – початку XX ст. простежується суттєва політизація українського національно-культурного руху Східної Галичини, в контексті якої було актуалізовано питання майбутньої політичної незалежності України.

РОЗДІЛ 5

ДЖЕРЕЛА ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ

5.1. Автобіографічні матеріали

Вивчення національно-культурних процесів у Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст. вимагає ретельного дослідження джерел особового походження, оскільки вони відображають безпосереднє сприйняття навколишнього світу, історичних подій і явищ. Їхнє використання дає змогу історикові докладно і колоритно відтворити окремі факти, характерні риси й особливості певної епохи.

Щоб з'ясувати факти з життя видатних діячів української культури, отримати оцінку багатьох подій та осіб крізь призму особистого світогляду, важливо опрацювати автобіографії відомих діячів другої половини XIX – початку XX ст. Вони, як і спогади та листи, часто містять такі відомості стосовно епохи, яких немає в інших джерелах. Саме тому для розуміння національно-культурного життя українців Східної Галичини необхідне ретельне опрацювання таких джерел. Хоча автобіографіям притаманна певна специфіка, а саме: автор писав про себе тільки ті факти зі свого життя, які хотів донести до майбутнього читача.

Виявлені та проаналізовані нами автобіографії, як і інші джерела особового походження, поділяємо на актуалізовані та неактуалізовані дослідниками. Оскільки їхні автори, безперечно, творчі та неординарні особистості, то на сторінках автобіографій інформація не лише про себе, але й про важливі події з історії національно-культурного руху та діячів, з якими довелося працювати. В контексті цього особливе значення для нас мають автобіографічні матеріали М.Грушевського та І.Франка.

У журналі “Архіви України” з приводу публікації автобіографій М.Грушевського з нагоди 125-річчя від дня його народження зазначалося: “Перша автобіографія вченого з’явилася 1906 р. тиражем у 50 примірників. Вона була написана на прохання одного з українських літераторів, який

звернувся з проханням до М.Грушевського, щоб він написав окремі біографічні відомості про себе. В результаті, як зазначив вчений: "... засівши за списанє тих дат, я задумав написати їх трохи ширше, а на бажанне моєї фамілії, друкую цю записку в малім числі примірників – для рідних і близьких" [729, с. 213]. Цікавою є передісторія автобіографії науковця та політика 1926 р.: "Восени того року в Києві громадськість відзначала його шестидесятиліття та сорокові роковини наукової діяльності. Було утворено ювілейний комітет Всеукраїнської академії наук. ЦК КП(б)У прийняв постанову про публікацію статей про ювіляра в журналі "Життя і революція" і газеті "Пролетарська правда" та про відповідні урочистості... Більше того – М.Грушевський розглядався як кандидат на посаду президента ВУАН. Саме до цієї події було видано "Автобіографію" М.Грушевського, в основу якої покладено видання 1906 р. В тій її частині, що була дописана 1926 р., інформація подається не від першої особи. Окрім цього, вона вийшла у світ не під грифом Всеукраїнської академії наук, а як рукопис, обмеженим тиражем" [730, с. 15–16].

За цими, здавалося б, незначними фактами стояла гостра політична боротьба навколо постаті М.Грушевського та відзначення його 60-річчя. Погоджуючись на публікацію "Автобіографії", голова оргвиконкому П.Любченко сподівався отримати від М.Грушевського декларації про вдячність радянській владі, а також критичну самооцінку його діяльності на посаді голови Центральної Ради. Однак вчений фактично обійшов ці питання, а в останній коректурі, за свідченням С.Єфремова, подав розповідь від третьої особи. Коли ж дійшло до дозволу на публікацію "Автобіографії", С.О.Єфремов погодився допустити її до виходу у світ тільки як рукопис і не дозволив поставити гриф академії [730, с. 29]. В контексті нашого дослідження обидва автобіографічні твори є важливими для осмислення львівського періоду діяльності видатного вченого, його участі в українському національно-культурному русі. В.В.Тельвак в одному із монографічних досліджень звернув увагу на автобіографічні записи М.Грушевського для установ та організацій (наприклад, "Автобіографія" для Львівського університету), автобіографічні нотатки "Як я

був колись белетристом”, де інформація про “офіційний” образ вченого збагачується неформалізованим баченням подій свого життя та творчості [731; 700, с. 45].

Що стосується автобіографій та спогадів І.Франка, то вони значною мірою були актуалізовані радянськими вченими. Автобіографія Івана Яковича, опублікована в передмові до збірки його оповідань “В поті чола”, що побачила світ 1890 р. (до речі, Петербурзький цензурний комітет дозволив друкувати згадану збірку на території Російської імперії за винятком передмови та автобіографії автора, оскільки ті не відповідали так званому “Валуєвському” указу), була написана на прохання професора Львівського університету О.Огоновського для його багатотомної праці “Історія української літератури”. В ній письменник подав коротку інформацію з власної біографії, зокрема написав про батьків, роки навчання в сільській школі, гімназії та університеті тощо. І.Франко традиційно згадав і про два свої арешти, але, мабуть, зважаючи на призначення праці, писав про них з меншим драматизмом, ніж в інших автобіографіях. Письменник повідомив чимало цікавого про перші спроби пера в період свого навчання в гімназії, публікацію поезій і прози в журналі “Друг”, починаючи з 1874 р., вихід у світ першої збірки віршів, вплив російських та західноєвропейських письменників на його творчість, вказав перелік, на його думку, найбільш вдалих літературних та наукових праць, перекладів. Цю автобіографію переписувала на чистовик дружина Франка – Ольга, саме тому в ній з’явилося декілька описок. Наприклад, вона помилково написала, що перші вірші в студентському журналі “Друг” були опубліковані 1884 р. [35, с. 186] тощо.

Не відому раніше автобіографію І.Франка виявили зарубіжні дослідники в одному з австрійських архівів серед документів, що засвідчують складання ним докторських іспитів і захист дисертації у Віденському університеті. Дослідник Михайло Дармограй, який зробив переклад автобіографії українською мовою та вперше опублікував її 1965 р. в журналі “Жовтень”, у коментарях зазначив: “Про знайдені матеріали ми довідалися із статті

австрійського славіста Гюнтера Витженса, вміщеної у науковому щорічнику Інституту слов'янської філології Віденського університету” [417, с. 8]. Автобіографію І.Франко написав власноручно 18 травня 1893 р. німецькою мовою на шести сторінках і дав латинський заголовок “*Curriculum vitae*”.

Автобіографічна праця І.Франка “Дещо про себе самого” [104], опублікована як передмова до творів, що виходили у світ польською мовою, містить дуже мало фактів біографічного характеру і чимало роздумів про значення власної письменницької праці для українського народу й оцінку її громадськістю, про свої взаємостосунки з прогресивними діячами польського народу тощо.

Загалом на сьогодні нам відомо п'ять автобіографій І.Франка: автобіографії, написані на прохання М.Драгоманова [732] та О.Огоновського 1890 р.; “*Curriculum vitae*” від 1893 р.; лист, адресований І.Франком до редакції німецькомовного видання 18 січня 1909 р., яка вирішила познайомити читачів з життєвим та творчим шляхом видатного українського літератора [733]; щойно згадана польськомовна автобіографічна розвідка “Дещо про себе самого”. Варто зазначити: незважаючи на написання в різний час і з різною метою, вони є неоднаковими за викладом матеріалу, проте дозволяють зробити висновок про різнопланову працю письменника, яка була важливою складовою національно-культурного руху українців краю впродовж 70-х рр. XIX – початку XX ст., небайдужість його до проблем свого народу.

Слід також звернути увагу, що в жодній з вищевказаних автобіографій він не оминув восьмимісячного ув'язнення і вироку суду, який 1877 р. покарав його шеститижневим позбавленням волі за політичні переконання. Це можна пояснити тим, що саме ця подія виявилася фатальною в життєвому шляху І.Франка, оскільки суттєво перешкодила втілити професійні плани.

Автобіографії М.Драгоманова були актуалізовані на сторінках двотомного видання його творів, виданого радянськими дослідниками 1970 р. У цьому збірнику опубліковано та прокоментовано автобіографії, опубліковані 1883 і 1889 рр. [734; 735], де автор подав власну оцінку окремих аспектів

національно-культурного руху українців Східної Галичини, зокрема чимало уваги приділив, як і в інших працях, літературі та мові, якою користувалися в краї, періодичним виданням тощо. Його автобіографії цінні тим, що вчений не тільки акцентував увагу на недоліках, які він помітив у роботі відомих письменників, громадських діячів та організацій у Східній Галичині, але й мав конкретні пропозиції щодо активізації національного руху в краї.

Про співпрацю галичан з видатним громадським діячем М.Драгомановим дізнаємося з його автобіографії, написаної в Женеві 22 березня 1883 р., де автор серед іншого розповів про те, як розповсюджував у краї книги російською мовою і чимало зробив для того, щоб на західноукраїнських землях освічені люди ознайомилися з прогресивною літературою, яка виходила в той час [734]. Окрім цього, він не оминув увагою проблему мови та літератури, яку використовували у своїх виданнях русофіли та народовці Східної Галичини. Перші, хоча й називали себе старою або “руською” партією, на думку М.Драгоманова, насправді ні російської мови, ні російської літератури не знали. Інші, народовці, так звана “українська партія”, були непогано ознайомлені з російською літературою про Україну, творами українською мовою, опублікованими в Росії, і були особисто знайомі з окремими освіченими людьми з Наддніпрянщини. Проте як одні, так і інші, вважав М.Драгоманов, перевагу в періодичних виданнях та видавництвах віддавали консервативній клерикальній літературі [734, с. 55]. виправити стан справ на краще відомий громадський діяч намагався за допомогою публіцистичних праць, опублікованих в галицькій періодиці. Зокрема, в статті “Література російська, великоруська, українська і галицька” 1873 р. він виклав свою програму того, як поширювати серед українців краю світську прогресивну літературу, яка підніме їхню національну свідомість. М.Драгоманов вважав найкращим результатом своєї роботи те, що часопис “Друг” студентського товариства “Академічне братство” опублікував на своїх сторінках декілька творів російською літературною мовою [734, с. 56]. Це, на його думку, дало можливість показати галичанам, що російська мова і мова галицьких русофілів

суттєво відрізнялися, а основою української літератури повинна бути народна мова.

Серед автобіографій, написаних письменниками, варто виокремити: автобіографію В.Шашкевича, вперше опубліковану літературознавцем М.Возняком 1911 р. [18], автобіографічну працю русофільського громадського діяча І.Наумовича [463], підготовлену на замовлення головного редактора віденської газети “Русская правда” Г.Купчанка; “Автобіографію” В.Стефаника [736] (написав 9 лютого 1926 р. на прохання Івана Лизанівського, котрий готував друге повне видання творів письменника), автобіографічні праці Марка Черемшини (1901 р. на замовлення всеукраїнської антології “Вік”, у третьому томі якої вміщено два його оповідання і розвідка “Моя автобіографія”, що вперше повністю надрукована у ЛНВ за 1927 р.) [737]; автобіографії О.Маковця [738] та О.Кобилянської [739], що з’явилися на сторінках цього ж видання відповідно 1925 і 1927 р.; автобіографічні нотатки Н.Кобринської [90], які, як і низка інших автобіографій письменників Східної Галичини, були написані на прохання професора О.Огоновського й опубліковані, з деякими змінами, у багатотомному виданні “Історії літератури руської”. Серед письменників Наддніпрянщини, які співпрацювали з українцями Галичини, були й Г.Хоткевич [156] та П.Грабовський [740]. Вони зафіксували коротку інформацію з цього приводу у своїх автобіографіях. Узагальнена інформація про автобіографічні праці письменників Східної Галичини подана в таблиці 6.

Таблиця 6

Кількісна характеристика автобіографій письменників

другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

№ п/п	автор	рік написання	дата і місце публікації	прізвища громадсько-культурних діячів, про яких згадується в автобіографіях

1	В.Шашкевич	1887 р.	1911 р. Львів (окрема брошура)	К.Мерунович, Я.Головацький, Д.Танячкевич, Є.Згарський, Ф.Заревич
2	І.Наумович	1891 р.	1891 р. газета “Галицька Русь”	М.Качковський
3	В.Стефаник	1926 р.	1927 р. Харків (у повному виданні творів письменника)	І.Франко
4	Марко Черемшина	1926 р.	1927 р. ЛНВ	Ю.Федькович, О.Маковей, О.Борковський, І.Франко
5	О.Маковей	1924 р.	1925 р. ЛНВ	М.Грушевський, І.Франко, І.Белей
6	О.Кобилянська	1927 р.	1927 р. ЛНВ	С.Окуневська, Н.Кобринська
7	Н.Кобринська	1893 р.	1895 р. “Історія літератури руської” О.Огоновського	І.Франко, С.Окуневська, Є.Ярошинська

Низку автобіографій українських літераторів, зокрема О.Кобилянської, О.Маковея, Марка Черемшини (див. таблицю 6), було оприлюднено на сторінках ЛНВ у міжвоєнний період. Щодо останньої з них, то варто зазначити, що вона вперше надрукована у ЛНВ за 1927 р. під назвою “Моя автобіографія” із застереженням “Передрук заборонений” і такою приміткою редакції: “За ласкавою згодою високоповажної дружини покійного друкуємо сей посмертний твір, гарний, блискучий і простий, як все, що вийшло з-під пера М.Черемшини”

[737, с. 258]. Одночасно ці автобіографічні нотатки опубліковано в радянському журналі “Життя й революція” за 1927 р. Згодом вони ввійшли і до інших видань. Проте у двотомнику праць Марка Черемшини, що побачив світ 1974 р. за упорядкуванням Олекси Мишанича, у коментарях до автобіографії зверталася увага на окремі неточності, виявлені в першодруці.

Зокрема, автори акцентували увагу на тому, що цю автобіографію автор написав на прохання українського радянського літературознавця Андрія Музички, який у 1925 р. працював над книгою про творчість Марка Черемшини. У листі з Одеси від 1 січня 1926 р. він просив письменника подати найважливіші факти з його життя і поставив цілу низку запитань. Відповіддю на цей лист і стала розгорнута “Автобіографія”, яка донині залишається найголовнішим джерелом вивчення життєвого шляху співця Гуцульщини [737, с. 258].

Про те, що “Автобіографія” є розгорнутим листом А.Музичці, свідчить, зокрема, і прикінцевий абзац тексту: “Наприкінці зраджу Вам, що ще ніхто не жадав від мене такої обширної автобіографії та що Ви, ставлячи мені стільки багато запитань, робити з мене важну парсону...” [737, с. 231]. У жодному з видань до 1974 р. ці слова-звернення до адресата не наводилися, оскільки “Автобіографію” подавали за першодруками – ЛНВ і журналом “Життя й революція”. Проте навіть із цитат, наведених у книзі А.Музички про Марка Черемшину, стало очевидним, що тексти першопублікацій і автографа не ідентичні.

Невідомо, яку копію передала для публікації в ЛНВ дружина письменника: в архіві часопису вона не збереглася; хто готував її до друку, з якого джерела, чи робилися тут доповнення та скорочення – встановити важко. У Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України зберігається чистовий автограф “Автобіографії” – 15 аркушів великого формату, без дати, не призначених для друку. Копію для публікації до ЛНВ передала дружина письменника вже після смерті автора. Тому за основний текст “Автобіографії” Марка Черемшини треба

брати чистовий автограф, зроблений на замовлення А.Музички. Він має назву “Автобіографія”, а не “Моя автобіографія”, відсутня присвята “Моїй дружині Наталії”. В першодруці не згадано деяких учителів майбутнього письменника, товаришів з часів навчання в гімназії та університеті, вилучені слова глибокої вдячності батькові письменника, натомість з’явилися інші – присвячені дружині Наталії [737, с. 259].

У неактуалізованій “Автобіографії О.Маковей” [738, с. 230] вміщено інформацію про навчання письменника в українській Академічній гімназії у Львові впродовж 1879–1887 рр. Непересічною подією для нього, гімназійного студента, була зустріч з Великим Каменярем, про яку писав: “В грудні 1885 р. я познайомився з Іваном Франком і бував у нього досить часто. Був дуже йому вдячний за добру пораду і за людяне поведене зі мною” [738, с. 232].

Після закінчення гімназії О.Маковей вступив на філософський факультет Львівського університету, де вивчав українську, латинську та грецьку мови. “В університеті оскільки мав час, я цікавився українською мовою, про саму латину і греку мало дбав”, – зазначив він із цього приводу [738, с. 233].

Осип Маковей також пригадував роботу в редакції часопису “Діло” 1891 р., яка не принесла йому задоволення, оскільки “редактор Іван Белей не вмів видобути з мене те, до чого я мав хист та охоту, або може не дуже потребував мене” [738, с. 234]. Цікавою та плідною була праця О.Маковей на посаді головного редактора часопису “Буковина”, що виходив у Чернівцях. Він відповідав за редагування газети впродовж 1895–1897 рр. і доклав чимало зусиль, щоб підняти літературний рівень видання. Проте наприкінці 1897 р. отримав пропозицію повернутися до Львова і приступити до роботи у ЛНВ, яку з вдячністю прийняв. Стосовно цієї сторінки своєї біографії О.Маковей писав: “До редакції належали, як відомо І.Франко і М.Грушевський, люди, котрим, я нічим не дорівнював... в товаристві сих двох учених багато навчився і під їх проводом написав дещо корисне. Втягнувся також у наукову роботу” [738, с. 235].

Автор також повідомляв, що навесні 1899 р. отримав стипендію з фонду

молодих літераторів та поїхав навчатися до Відня; повернувшись на батьківщину, О.Маковей спробував себе на педагогічній ниві: спочатку працював в учительській семінарії в Чернівцях, згодом у Львові, а в 1913 р. очолив учительську семінарію в Заліщиках, до роботи в якій повернувся і після закінчення Першої світової війни та присвятив їй решту свого життя [738, с. 239].

Таким чином, в “Автобіографії О.Маковей” вміщено багато матеріалу про журналістську та педагогічну працю її автора, а також про його сучасників, котрі відіграли значну роль у формуванні творчих здібностей письменника. Проте автор оминув іншу важливу сферу своєї діяльності – літературну творчість.

Автобіографія русофільського громадського діяча І.Наумовича, написана незадовго до його смерті, містить відомості про фактори, що вплинули на формування світоглядних позицій автора, його літературну працю, заснування 1871 р. часописів “Русская рада”, “Наука”, філії Товариства імені Михайла Качковського в Коломиї, арешт її автора та восьмимісячне ув’язнення (за порушення громадського порядку, а насправді за поширення москвофільської ідеології), після якого мігрував до Російської імперії. За її межами І.Наумович продовжив “просвіщення православного народу, Общества трезвости и книжечки такого содержания, какь нашего Общества Качковського и занялся изданием таких книжечок на русском языке” [463]. Ознайомлення з матеріалами особового походження Я.Головацького [341], що зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України дозволяє зробити висновок, що такий розвиток подій був типовим для діячів русофільського руху в краї.

Загалом у автобіографіях літераторів Східної Галичини з неабиякою майстерністю відтворено дитячі роки письменників, інформацію про соціальний статус батьків, фактори, що вплинули на формування світогляду, згадки про роки навчання в гімназіях краю та університетах держави, повідомлення про те, коли вперше спробували себе на письменницькій ниві та

опублікували свої твори, відомості про їхню громадську діяльність, сімейний стан, професію, адже літературною та журналістською працею було складно заробити кошти для життя тощо. Окрім цього, в автобіографічних творах письменників чимало згадок про громадсько-культурних діячів, з якими довелося разом працювати.

Відомості про окремі сторінки з історії театрального життя українців краю знаходимо в “Автобіографії” М.Кропивницького, де, викладаючи найважливіші події з власного життя, автор не оминув увагою працю в Галичині 1875 р.

Про розвиток музичного мистецтва Східної Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст. можна отримати інформацію завдяки автобіографічним нотаткам відомих галицьких композиторів. Так, А.Вахнянин написав “Автобіографію” на прохання часопису “Артистичний вісник”, тому її зміст присвячений його композиторській діяльності та праці над створенням українських музичних товариств Галичини. Через те, що мистецький часопис перестав виходити у світ у 1905 р., вона так і не з’явилася на його сторінках. Проте була опублікована 1908 р. окремим виданням разом зі спогадами А.Вахнянина, які підготував до друку К.Студинський [13].

1904 р. на сторінках “Ілюстрованого музичного календаря” було опубліковано “Автобіографію” композитора Д.Січинського [741], в якій він написав про те, що, навчаючись у гімназії в Тернополі, брав приватні уроки музики у свого педагога, польського митця В.Вшелячинського. В результаті у 1886 р. з’явилися перші музичні композиції Д.Січинського.

Композитор не оминув увагою й того, що долучився до організації “Коломийського Бояна” в 1893 р., був диригентом “Перемишльського Бояна” впродовж 1895–1898 рр. Починаючи з 1899 р., як зазначено в автобіографії, працював у Станиславові та його околицях: давав приватні уроки музики та співу, диригував у “Станиславівському Бояні”, організував декілька селянських хорів, опублікував чимало композиторських праць у музичному видавництві товариства тощо [741, с. 73].

Отже, завдяки автобіографії Д.Січинського отримуємо інформацію про плідну діяльність непересічного композитора, який не лише написав праці, що стали цінним надбанням української музичної культури, але й зробив неабиякий внесок у справу організації хорових колективів у містечках та селах Східної Галичини. Незважаючи на те, що його автобіографічна праця була інформаційно насиченою, в ній він в основному зосередився на найважливіших подіях зі свого творчого життя, які, безперечно, були важливою складовою мистецького життя краю. Проте він не розкрив обставин, за яких йому довелося працювати в Галичині в кінці XIX – початку XX ст. Те ж стосується автобіографії художника і громадського діяча І.Труша [742], що була опублікована 1940 р. на сторінках часопису “Література і мистецтво”. Аналіз тексту автобіографії дозволяє стверджувати, що чималою мірою до цього призвели ідеологічні перепони, адже автор вважав за потрібне висловити вдячність новій владі за те, що “став громадянином Радянського Союзу” і оминув увагою свою громадську діяльність в Східній Галичині наприкінці XIX – початку XX ст.

Щодо актуалізації джерел особового походження відомих українських літераторів та митців другої половини XIX – початку XX ст., зокрема їхніх автобіографій, то вагомий внесок у цю справу зроблено як радянськими вченими, так і сучасними українськими дослідниками, які доповнили вже знані археографічні видання, підготували до них неупереджені коментарі та використали автобіографічні матеріали для написання своїх наукових розвідок. В результаті такої праці актуалізованими є автобіографії письменників В.Стефаника [736], Марка Черемшини [737], Н.Кобринської [90], О.Кобилянської [739], митця М.Кропивницького [743] тощо.

Чимало неопублікованих та переважно неактуалізованих автобіографій зберігаються у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника, зокрема у фонді бібліографа І.Левицького. Готуючи до друку фундаментальну працю “Галицько-руська бібліографія XIX ст.”, він 1887 р. надіслав короткий лист-відозву до осіб, яких вважав

видатними діячами в різних галузях суспільно-політичного і культурного життя Галичини, Буковини, Закарпаття. Зокрема, у цьому листі він виклав мету своєї праці і просив надсилати відомості, згідно з доданим питальником, що складався з 14 пунктів. Крім звичайних, шаблонних у таких випадках запитань про дату та місце народження, освіту і напрям діяльності, друковані праці, були ще й такі: “Чи у вищих школах не слухали Ви одного з славніших педагогів і якого саме? Чи крім творів рідною мовою друкували Ви, може, твори свого пера також іншими мовами?” [199, с. 282].

Автобіографічні листи кількісно посідають незначне місце серед матеріалів, зібраних у процесі роботи над бібліографічним словником (165 автобіографій із 3596 папок-зошитів), але їх значення і цінність дуже великі. Їхній зміст здебільшого виходив поза накреслені анкетною І.Левицького рамки, перетворюючи життєпис у своєрідну сповідь. До всього, ті біографічні відомості записані, бувало, один-єдиний раз, коли виникла рідкісна нагода висловити своє життєве кредо, отож вони дотепер зберігають особливу, неповторну експресивність, відбивають внутрішній світ їх автора, його погляди, переживання [199, с. 287]. Проте автобіографічні листи, зібрані І.Левицьким, датовані 80-ми – 90-ми рр. ХІХ ст., що не дозволяє отримати цілісної картини діяльності відомих українських громадсько-політичних діячів, учених, літераторів, митців, педагогів та ін.

У результаті у особовому фонді І.Левицького відклалися різні за об’ємом та інформаційною насиченістю автобіографії громадсько-політичних діячів краю – Ю.Желехівського [744], Т.Реваковича [745], К.Студинського [418], В.Охримовича [419]. Неабиякою змістовністю відзначається автобіографія останнього, на відміну від тієї, що зберігається у фондах ЦДІАЛ України. В ній автор не лише детально написав про батьків, братів та сестер, роки навчання в гімназії в Стрию та Львівському університеті, але й чималу увагу приділив українському громадському руху в краї кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема діяльності таємного гуртка руських гімназистів у Стрию, студентських товариств “Академічне брацтво” (1891 р. очолював його), “Ватра”; боротьбі

українських студентів за український університет у Львові, їхній незгоді з політикою так званої “нової ери” [419, арк. 27]. Згадав В.Охримович і свою співпрацю з І.Франком, М.Павликом, часописами “Народ”, “Громадський голос”, “Радикал”, оскільки був серед засновників української радикальної партії тощо.

Чимало автобіографій, що належать перу українських літераторів та педагогів кінця XIX – початку XX ст., зокрема М.Пачовському [746], Д.Вінцковському [747], О.Калиновському [748], І.Кокорудзу [749], Р.Заклинському [420], Т.Грушкевичу [421] та іншим, зберігаються у вже згаданому особовому фонді бібліографа І.Левицького. З них довідуємося багато цікавого про дитячі та шкільні роки авторів, їх навчання в гімназіях та університетах, громадську працю, опубліковані твори. Варто зазначити, що їхні автори брали активну участь у діяльності практично всіх педагогічних, культурно-просвітніх та наукових товариств краю, тому написали чимало з приводу своєї громадської праці. Хотілося б виділити життєпис управителя української гімназії в Яворові та головного редактора педагогічного часопису “Учитель” впродовж 1890–1892 рр. Т.Грушкевича, зважаючи на дуже цікавий виклад матеріалу, детальну інформацію про сучасні йому події громадського і щоденного побутового життя українців Галичини [421, арк. 35].

На увагу заслуговують неопубліковані автобіографії українських митців – живописця та графіка Ю.Панькевича [422], архітектора В.Нагірного [423], що зберігаються у вже згаданому фонді Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаніка. Окрім інформації біографічного характеру, в них немало цікавого про здобуття художньої освіти згаданими майстрами, найрізноманітніші аспекти їхньої творчої праці. Зокрема, дізнаємося про ікони та іконостаси, виконані Ю.Панькевичем [422, арк. 15] для українських храмів Галичини, твори світського малярства автора та храми, збудовані за проектами В.Нагірного [423, арк. 24]. Обидва митці долучилися до роботи українських мистецьких та інших національно-культурних товариств, що також не залишилося поза увагою їхніх автобіографій. Варто зазначити, що

саме Ю.Панькевич у 1898 р. став ініціатором об'єднання українських митців у Товаристві для розвою руської штуки, а В.Нагірний упродовж тривалого часу його очолював. Інший відомий галицький художник та літератор К.Устиянович фактично відмовився написати власну автобіографію, про що дипломатично повідомив у листі І.Левицькому [750, арк. 30]. Тому серед документів бібліографа лише газетні вирізки про життєвий шлях та творчість згаданого митця.

Особливою за своєю інформаційною цінністю є автобіографія священника, етнографа-аматора, дійсного члена НТШ М.Зубрицького, що збереглася у особовому фонді В.Щурата. Це написана 1896 р. змістовна та об'ємна розвідка (30 аркушів великого формату) про власну родину, роки навчання, шкільних товаришів, педагогів, власну парафію та її жителів, збір етнографічного матеріалу та його публікацію в часописах “Зоря”, “Житє і слово”, “Батьківщина”, “Діло”, виданнях НТШ тощо, організацію читальні “Просвіти” [315, арк. 25] та інше.

Окремі аспекти національно-культурного руху українців Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. розкрито на сторінках автобіографії історика, бібліографа, архівіста, дійсного члена НТШ Богдана Барвінського [751, арк. 92–93].

Чимало матеріалів особового походження, цінних для дослідження обраної теми, відклалося у фондах ЦДІАЛ України. Серед них низка автобіографічних матеріалів, важливих для нашого дисертаційного дослідження; зокрема заслуговують уваги автобіографії К.Студинського [752], О.Маковея [753] та ін. У них, окрім детальної інформації про життєвий шлях відомих у Східній Галичині літераторів та педагогів, переліку літературних та наукових праць, є спогади про роки навчання в гімназіях краю, Львівському університеті та інших навчальних закладах. Заслуговує на увагу їхня оцінка таких видатних політиків та вчених як І.Франко, М.Грушевський, В.Ягич та ін.

Серед документів особового фонду М.Павлика [754] зберігається його власний життєпис у формі листа, написаний на прохання одного з наукових

видань для публікації біографічної довідки, та велика за обсягом, уже опублікована, автобіографія М.Драгоманова [734]. Обидва твори досить цікаві тим, що культурне життя краю викладено в контексті подій політичного характеру.

Щодо автобіографічних праць В.Охримовича [756] та О.Назарука [757], то їх, незважаючи на назву, можна кваліфікувати як спогади з дитячих та юнацьких років. Хоча в них вміщено також цікаві факти з історії національно-культурного руху Східної Галичини зазначеного часового проміжку. Окремі аспекти наукового життя краю (перш за все відомості про соціографічного характеру про українських дослідників) розкривають автобіографії співробітників НТШ, що відклалися у фонді 309 ЦДІАЛ України разом із заявами щодо прийняття їх в члени товариства [758].

Також заслуговують на увагу автобіографії окремих педагогів краю, які брали активну участь у громадському житті Східної Галичини на початку ХХ ст., зокрема П.Франка [759], О.Тисовського [760], О.Басараб [761] та ін. Невеликі за обсягом вони дозволяють отримати перш за все інформацію біографічного характеру. Проте їхні автори приділили також увагу особливостям навчального процесу в гімназіях та університетах, своїй педагогічній праці. Саме тому згадані автобіографії можна використати при дослідженні освітнього життя Галичини початку ХХ ст.

Підсумовуючи огляд, необхідно зазначити, що найзмістовнішими серед уже актуалізованих автобіографічних праць вважаємо автобіографії М.Грушевського, написані 1906 та 1926 рр., які, на перший погляд, є подібними; насправді ж дають унікальну можливість простежити за нюансами активної життєдіяльності видатного історика, яку автор оцінює з позиції різних років. Оскільки він упродовж 1894–1914 рр. був причетний до багатьох важливих подій (перетворення НТШ у справді наукове товариство, формування власної історичної школи, організації УНДП тощо) у Галичині, то написав про них з неабияким знанням того, що відбувалося. Окрім цього, цікавими були пояснення вченого як щодо мотивації власних рішень, так і національно-

культурних процесів у краї загалом. Заслуговують уваги автобіографії І.Франка, які, зважаючи на свій обсяг, не можуть показати всіх аспектів його багатогранної праці в Галичині. Проте в роздумах та судженнях автора спостерігається величезний патріотизм, бажання зробити якомога більше для національного відродження українців краю.

Загалом на сторінках автобіографій відомих вчених, літераторів, композиторів уміщено чимало інформації з історії національно-культурного руху українців, незважаючи на те, що вони були написані в різний час представниками різноманітних сфер культурного життя, в текстах неоднакова обізнаність з процесами, що відбувалися в краї. З них отримуємо чимало фактів про систему освіти Австро-Угорщини (всі автори написали про навчання в гімназіях, університетах, окремі – про захист докторських дисертацій) та умови, в яких навчалася та виховувалася інтелігенція в Галичині, діяльність найбільш впливових національно-культурних товариств краю, становлення та розвиток української науки, літератури, театру, музичного мистецтва тощо.

5.2. Мемуари та щоденники

Одними з найцікавіших джерел до вивчення національно-культурного руху українців Східної Галичини зазначеного часового проміжку є спогади очевидців та безпосередніх учасників подій, адже їхні автори нерідко переповідали навіть найдрібніші деталі подій, свідками або учасниками яких вони були.

Як уже зазначалося у параграфі 1.1, актуалізація “Споминів” М.Грушевського в журналі “Київ” упродовж 1988–1989 рр. стала вагомим інтелектуальним явищем в УРСР в умовах перебудови, оскільки до наукового обігу були запроваджені не лише мемуари відомого історика та політика, але й вміщено коректні коментарі до них. Упорядник мемуарів Сергій Білокінь зазначив: “Спомини академіка М.Грушевського з’являються у світ вперше. Друкарка вченого, К.Кондратьєва, передала свого часу рукопис дочці історика, члена-кореспондента АН УРСР Володимира Івановича Щербини – Марії

Володимирівні... Пізніше матеріали зберігала Варвара Степанівна Ткач, якій висловлюю сердечну подяку за можливість цієї публікації” [122, с. 115].

“Щоденник (1888–1894)”, оприлюднений 1997 р., до наукового простору запроваджений стараннями Л.О.Зашкільняка. З цього приводу автор передмови зазначив: “Працюючи у ЦДІАУ Львова, нам вдалось натрапити на справи під назвою “Щоденник невідомого автора 1883–1893 рр.”, що зберігались у фонді “Літературно-наукового вістника” (Ф. 401. – Оп. 1. – Спр. 59, 60). Це були рукописні, писані дрібним почерком сторінки. Докладне ознайомлення із змістом щоденників, їх розміщення в групі матеріалів М.Заволоки, нарешті, графологічна експертиза, а головне – зміст тексту – не залишили сумнівів щодо авторства М.С.Грушевського... Записи створюють образ надзвичайно емоційної, вразливої, заглибленої у свій внутрішній світ молодої людини, котра з великими труднощами, сумнівами і перешкодами прокладає свій – один раз обраний – шлях у житті. Зі сторінок щоденника повстає зовсім незнайома широкому загалу людина – не переконаний вчений, активний громадський діяч або зручний політик, а особистість, сповнена сумнівів, боязні і нерішучості в своїх діях, дещо наївна у відносинах із знайомими і родичами, яка прагне знайти психічну опору у релігії. Одним словом, постає образ Людини!.. Порівняння спогадів і щоденників свідчать про високу чесність і відкритість їх автора перед майбутніми поколіннями, відповідальність за свої думки і діла” [762, с. 7–8].

Опубліковані І.Гиричем фрагменти щоденника М.Грушевського за 1904–1910 рр. [149] цінні тим, що вчений нотував своє життя у Львові, Києві, Петербурзі, Криворівні, записав коротенькі відомості про діяльність НТШ, видання ЛНВ, вихід у світ періодичних видань товариства, щоденну наукову працю, стосунки з колегами та учнями, громадсько-культурними діячами з Наддніпрянщини, зокрема І.Франком, В.Шухевичем, С.Томашівським, І.Джиджорою, І.Кревецьким, В.Дорошенком, М.Садовським, М.Заньковецькою, Г.Хоткевичем та ін. Оскільки щоденник не був призначений для друку, то й події з історії національно-культурного руху краю в ньому відображено

фрагментарно.

Високим інформаційним потенціалом характеризуються опубліковані мемуари впливового галицького політика, громадського діяча та педагога О.Барвінського, про що згадувалося в параграфі 1.1. Ще за життя О.Барвінського вийшли у світ перші два томи його мемуарів [713, с. 32]. Мабуть, слід погодитися з Д.Дорошенком про те, що їх автор дотримувався “занадто скороченого, конспективного викладу і дає більше власну автобіографію, ніж картину громадського життя давніх часів” [713, с. 33]. Зауважимо: О.Барвінський врахував цю критику. Це стало очевидним зі змісту наступних частин його мемуарів, які впродовж тривалого часу залишалися неопублікованими і зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України у Києві.

Сам О.Барвінський намагався продовжити видання своїх спогадів, однак безуспішно. Після його смерті справою друку мемуарів батька займався Богдан Барвінський. Він навіть підготував до перевидання перший том мемуарів, але на цьому все закінчилося. На сьогодні науковцями Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України опубліковано перші чотири частини спогадів О.Барвінського, які охоплюють період з 1854 р. до 1894 р. [146; 147]. Загалом мемуари політика становлять близько 6 тис. аркушів 52 зошитів, до чого слід додати ще зміст праці у вигляді окремого зошита і різноманітні додатки, що є важливим інформаційним джерелом не лише з історії України, а й Австрії, Боснії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Сербії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Чехії. Відомості про австрійський парламент, польсько-українські стосунки, Галицький сейм, український рух по обидва боки Збруча – все це описано, дуже детально. Втім історична вартість мемуарів О.Барвінського від цього лише виграла. Спогади він писав з 1915 р. і аж до смерті в 1926 р. Розповідь доведена до подій 1908 р. [352].

Безперечно, спогади О.Барвінського – цінне джерело з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Серед мемуарів інших діячів вони займають особливе

місце. Від початку їх створення автор ставив за мету не стільки розповісти про події і людей, з якими довелося зустрічатися в житті, скільки подати взагалі історію національного відродження кінця XIX – початку XX ст. у викладенні традиціоналіста-консерватора. Його спогади – це соборницька національна візія розвою українського руху [146, с. 12]. Варто зазначити, що “Спомини з мого життя” становлять величезну складову архіву О.Барвінського. Сам автор так оцінював цю збірку: “Жадібний науки дослідник найде в нашій родинній архіві і бібліотеці багаті і підставові засоби для слов’яно- й українознавства, історії, етнографії, філології, правознавства, а багата збірка переписки й рукописей подасть не одному чимало цінного і незнаного матеріалу для нашої національно-політичної й культурної історії” [146, с. 34].

Основний зміст праці О.Барвінського “Спомини з мого життя” подано в таблиці 7.

Таблиця 7

Основний зміст праці О.Барвінського “Спомини з мого життя”

№ п/п	події, що відображені в мемуарах	що в	прізвища громадсько-культурних діячів, що згадуються в спогадах
1	видання часопису “Правда”		В.Ільницький, В.Лучаківський, Є.Згарський, Є.Желехівський, В.Борковський, В.Навроцький, О.Барвінський, В.Барвінський, Ю.Федькович, Г.Воробкевич, С.Воробкевич, П.Куліш, В.Білозерський, М.Старицький, І.Нечуй-Левицький, Л.Лукашевич
2	діяльність Крайової шкільної ради в Галичині	в	Е.Черкавський, А.Голуховський
3	поширення русофільства в Галичині	у	Д.Зубрицький, Я.Головацький, Б.Дідицький, М.Лісикевич
4	діяльність народовців 60-х рр. XIX ст.	у	С.Качала, М.Глинський, Т.Глинський, Й.Заячківський, В.Ільницький, І.Борисікевич, І.Гушалеви́ч, М.Устиянович, М.Трещаківський

5	святкування львівською “громадою” Шевченківського ювілею 1868 р.	М.Лукашевич, В.Ганкевич, Є.Курилович, В.Ясеницький, Т.Леонтович
6	підготовка до друку “Руської читанки”	П.Куліш
7	поїздка В.Барвінського до Києва 1881 р.	В.Антонович, О.Кониський, М.Лисенко
8	видавництво “Руської історичної бібліотеки”	О.Кониський, В.Антонович, С.Качала, В.Вовк-Карачевський, М.Михалевич, О.Павловський, В.Федорович, О.Марков, І.Франко, В.Коцовський, О.Калитовський, О.Партицький, П.Думка, І.Ставковський
9	запровадження фонетичного правопису	Д.Третяк, К.Лучаківський, Т.Грушкевич, В.Тисовський, О.Партицький, Є.Желехівський, С.Смаль-Стоцький, Д.Гладилович, А.Тележинський, В.Антонович, О.Кониський, А.Хамец, А.Сапіга, І.Чапельський, Є.Гузар, І.Кахневич, А.Вахнянин, А.Голуховський, С.Бадені, М.Бобжинський, Є.Левицький, В.Ковальський, Д.Савчак, Е.Сангушко
10	реорганізація “Товариства ім. Шевченка” в наукове	О.Кониський, Омелян Огоновський, М.Коссак, І.Франко, Т.Грушкевич, С.Громницький, О.Калитовський, Олександр Огоновський, Ю.Медведецький, Д.Гладилович, В.Левицький, Ю.Целевич
11	започаткування радикального часопису “Народ”	В.Нагірний, Д.Танячкєвич, М.Драгоманов, М.Павлик, І.Франко, О.Терлецький, Є.Левицький, А.Вахнянин, Є.Олесницький, С.Данилович, Р.Яросевич, С.Вітик
12	радикалізація русофільських ідей 1866 р. на сторінках газети “Слово” та в політичних промовах	К.Грохольський, Ю.Романчук, Т.Грушкевич, Д.Зубрицький, Я.Головацький, А.Дорянський, І.Наумович
13	участь О.Барвінського у діяльності	О.Кониський, Ю.Целевич, В.Шухевич, Н.Кобринська, О.Огоновський, С.Качала, Ю.Романчук, К.Сушкевич, Л.Лукашевич,

	українських товариств, серед яких НТШ	М.Димет, М.Коссак, Т.Барановський, М.Драгоманов, Є.Милорадович, М.Жученко, І.Левицький, Е.Харкевич, О.Торонський, О.Партицький, А.Вахнянин, І.Верхратський, Щ.Сельський, К.Устиянович, К.Телішевський, В.Левицький, Г.Рожанський, М.Мальчевський, Д.Гладилович, Т.Глинський, О.Ганинчак, С.Громницький, О.Маковей, П.Огоновський, К.Левицький, В.Кочовський, М.Драгоманов, С.Качала
14	праця О.Барвінського у складі Крайової шкільної ради Галичини	Ж.Савчинський, М.Бобжинський, С.Бадені, А.Хамец, Б.Радзівевський, Северин Дністрянський, І.Левицький, В.Ільницький, С.Тарнавський, Ю.Чарторийський, О.Торонський, К.Студинський, С.Томашівський, І.Громницький, К.Трильовський, А.Січинський, В.Дідушицький, Є.Гузар, А.Щуровський, К.Горбаль, Б.Барановський, Т.Шевченко, М.Шашкевич, Л.Герман, Б.Барвінський

У мемуарній праці іншого відомого громадського діяча – К.Левицького “Історія політичної думки галицьких українців” [424], що побачила світ 1926 р., події з історії національно-культурного руху висвітлені не настільки ґрунтовно, як політичні перипетії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Основний зміст мемуарів К.Левицького відтворено в таблиці 8.

Таблиця 8

Основний зміст праці К.Левицького “Історія політичної думки галицьких українців 1841–1914. На підставі споминів”

№ п/п	події, що відображені в мемуарах	прізвища громадсько-культурних діячів, що згадуються в спогадах
1	Слов’янський конгрес у Празі 1848 р.	П.Шафарик, Г.Ганилевич, І.Борисікевич, О.Заклинський, Л.Сапіга, Ю.Любомирський
2	З’їзд руських учених у Львові	М.Устиянович, І.Товарницький, М.Малиновський, Т.Леонтович, І.Заржицький, І.Слимаковський, І.Жуковський, Л.Сосновський, М.Куземський, Л.Трещаківський,

		Я.Головацький
3	заснування “Народного дому” у Львові 1849 р.	М.Куземський, В.Білозерський
4	азбучна війна 1834–1861 рр. (спроба перевести українську писемність з кириличного на латинський алфавіт)	Я.Головацький, М.Куземський, М.Малиновський, Я.Черкавський, В.Яновський, Ф.Полянський, Й.Лозинський, А.Голуховський, Й.Ірчек, Й.Лозинський
5	діяльність театрального колективу “Руської бесіди” у Львові	Ю.Лаврівський, О.Бачинський, Л.Бучацький, О.Огоновський, К.Мерунович, А.Моленцький, Т.Романович, І.Гриневецький, І.Біберович
6	створення товариства “Просвіта” у Львові	К.Сушкевич, А.Вахнянин, О.Борковський, В.Товарницький, В.Ганкевич, Й.Заячківський, А.Вахнянин, Ю.Лаврівський, О.Огоновський, В.Федорович, Й.Сембратович, М.Малиновський, А.Левицький, К.Левицька
7	діяльність студентських товариств	А.Вахнянин, Ю.Целевич, І.Горбачевський, М.Борисикевич, І.Пуллой, М.Бучинський, Г.Цеглинський, С.Недільський, П.Огоновський, Щ.Сельський, О.Терлецький, Я.Окуневський, М.Дорундяк, І.Куровець, І.Кос, К.Укалович, Є.Озаркевич, З.Левицький, М.Зобків, Р.Сембратович, Р.Перфецький, С.Вітвицький, Р.Стеблецький, К.Подляшеський, В.Ганкевич, Л.Заклинський, О.Білинський, Б.Старецький, Є.Олесницький, В.Коцовський, Д.Партицький, М.Павлик, А.Дольницький, І.Белей, В.Давидяк, В.Стебельський, Л.Павенський, А.Чайковський, В.Коцовський
8	створення Товариства імені Шевченка у Львові	С.Качала, М.Димет, К.Сушкевич, Омелян Огоновський, Л.Лукашевич, М.Коссак, Олександр Огоновський, О.Кониський, Є.Милорадович, Д.Пильчиков, М.Жученко, М.Грушевський, О.Партицький, С.Громницький, О.Барвінський,

		Д.Гладилович, Ю.Целевич, К.Паньківський
9	видання народовських часописів “Діло” та “Батьківщина”	Ю.Романчук, М.Коссак, В.Барвінський, Д.Гладилович, С.Качала
10	створення “Руського педагогічного товариства” у Львові	В.Барвінський, В.Бачинський, А.Вахнянин, І.Величко, Д.Вінцковський, Р.Заклинський, Ф.Костек, Омелян Огоновський, О.Савіцький, О.Стефанович, К.Сушкевич, А.Яновський, В.Шухевич, Г.Врецьона
11	літературно-публіцистичний рух у 80-х рр. ХІХ ст.	І.Франко, І.Белей, М.Подолінський, М.Павлик, О.Борковський, Є.Олесницький, К.Устиянович, І.Кунцевич, Й.Ливчак, С.Лабаш, О.Мончаловський, О.Марков
12	перенесення праху Маркіяна Шашкевича до Львова	Омелян Огоновський
13	збирання коштів на побудову приміщення для українського театру у Львові	В.Ільницький, Т.Мандичевський, В.Шухевич, К.Левицький, Є.Олесницький
14	Академічне віче у Львові (8 жовтня 1901 р.), яке вимагало створення українського університету	Є.Бурачинський, Е.Косилевич, І.Комарницький, М.Грушевський, К.Студинський
15	свято на честь візиту М.Лисенка до Галичини 1903 р.	Ф.Вовк, С.Єфремов, Є.Чикаленко, С.Бадені
16	відкриття “Народного дому” в Перемишлі 1904 р.	Г.Цеглинський, Т.Кормош, О.Ярема, К.Чехович
17	крайове свято “Соколів” і “Січей” у Львові 1911 р.	І.Боберський, Р.Залозецький
18	святкування 100-ліття від дня народження М.Шашкевича	Т.Лежогубський, А.Шептицький
19	вшанування 40-літнього ювілею письменницької праці І.Франка 1913 р.	Ю.Романчук
20	святкування 100-літнього ювілею з дня народження Т.Шевченка	І.Кивелюк

Не менш цікавим джерелом для дослідження національного руху українців Галичини зазначеного часового проміжку були “Спомини з життя” відомого політика, громадського діяча та композитора А.Вахнянина. В передмові до них упорядник цього видання, зять автора К.Студинський зазначив, що мемуари А.Вахнянин почав писати незадовго до смерті, тому не встиг закінчити. Окрім цього, щоб надати їм логічного завершення, К.Студинський вирішив зробити таке: “При кінці подам деякі замітки з сучасних видань, на які покійний покликуювався і які доповнять в децим спомини” [13, с. 7]. Основний зміст праці А.Вахнянина “Спомини з життя” вміщено у таблиці 9.

Таблиця 9

Основний зміст праці А.Вахнянина “Спомини з життя”

№ п/п	події, що відображені в мемуарах	прізвища громадсько-культурних діячів, що згадуються в спогадах
1	видання студентського гумористичного листка “Клепайло”	О.Партицький
2	вихід у світ народовського часопису “Вечорниці”	Ф.Заревич, В.Шашкевич, Є.Левицький, Д.Танячкевич
3	створення студентської громади у Перемишлі	Д.Танячкевич
4	гастролі театрального колективу “Руської бесіди” у Тернополі 1865 р.	О.Бачинський, Т.Бачинська
5	діяльність товариства “Галицько-руська матиця”	Б.Дідицький, А.Петрушевич
6	створення українського студентського товариства “Січ” у Відні	О.Бачинський, О.Пелеш, Ю.Целевич, М.Подолінський
7	видання часопису “Правда”	П.Куліш, В.Білозерський, Ганна Барвінок

Цінною для дослідників стала праця “Сторінки з мого життя” іншого

відомого в Галичині політика і громадського діяча – Є.Олесницького. Вона побачила світ 1935 р., незважаючи на те, що автор написав мемуари 1916 р. [763]. У передмові він зазначив: “У моїх споминах кермуюсь лиш самою правдою. Пишу лиш те, що тямлю і що, згідно з найліпшим моїм посвідченням, є дійсне і правдиве. Пишучи про поодинокі особи, далекий я від будь-яких упереджень, а йду за самою об’єктивністю” [425, с. 3]. Він також зазначив, що впродовж років занотовував найважливіші події з життя українців Східної Галичини. Основний зміст праці О.Олесницького “Сторінки з мого життя” викладено в таблиці 10.

Таблиця 10

Основний зміст праці Є.Олесницького “Спомини з мого життя”

№ п/п	події, що відображені в мемуарах	прізвища громадсько-культурних діячів, що згадуються в спогадах
1	створення Головної Руської Ради у Львові	І.Борисікевич, О.Заклинський
2	діяльність театрального товариства “Руська бесіда”	О.Бачинський, М.Кропивницький, І.Гриневецький, І.Біберович
3	навчання в гімназії в Тернополі	І.Борисікевич, І.Пуллой, О.Барвінський, В.Барвінський
4	діяльність студентських товариств	І.Франко, М.Павлик, В.Навроцький, О.Білинський, А.Чайковський, В.Коцовський
5	заснування української гімназії в Перемишлі 1888 р.	Ю.Романчук
6	створення кафедри української літератури в Львівському університеті	К.Студинський, А.Вахнянин, О.Барвінський
7	організація україномовної кафедри історії народів Східної Європи	М.Грушевський
8	інші громадські діячі про яких згадано в спогадах	І.Франко

У ході дослідження актуалізованих мемуарів зверталась увага на наявність у них дослідницьких елементів та методологічних аспектів. По-

перше, чимало такого роду творів, виходячи за межі “простих” спогадів, набувають історико-мемуарного характеру, а присутність елементів науково-довідкового апарату та подекуди значного документального масиву впритул наближає їх до праць романтично-позитивістської історіографії. Прикладом цього є праці К.Левицького “Історія політичної думки галицьких українців. На підставі споминів та документів”, “Спомини з мого життя” О.Барвінського тощо. По-друге, чимало мемуарів написані в руслі методологічних моделей, що кваліфікуються фахівцями як “історія повсякденності”, “мікроісторія”. Таке “вживання в епоху” підвищує також їхню значущість як історіографічного джерела, адже в цьому випадку мемуаристи виступають безпосередніми ретрансляторами не тільки тогочасних “історичних знань”, але й наукової лабораторії сформованого навколо них інтелектуального середовища [688, с. 60].

Оскільки на сторінках вищевказаних спогадів авторам, які були непересічними громадсько-культурними діячами свого часу, в силу своєї багатогранної діяльності вдалося залишити згадки про багатьох відомих особистостей краю другої половини XIX – початку XX ст., дати власну оцінку різноманітним подіям національно-культурного руху, то нами зроблено детальний аналіз такої інформації в окремих таблицях. Також досить часто в усіх проаналізованих вище мемуарах приділяється увага періодичним виданням, що виходили в Східній Галичині і мали неабиякий резонанс на території всієї України. Про це ми вмістили відомості в таблиці 11. На основі узагальнених даних ми прийшли до висновку, що найбільшою популярністю в 60–70-х рр. XIX ст. серед читачів не лише Східної Галичини, але й частково Наддніпрянщини користувалася газета “Правда”, яка зуміла об’єднати українців по різні боки кордону.

Таблиця 11

Періодичні видання, що найчастіше згадувалися у спогадах провідних громадсько-культурних діячів Східної Галичини

№ п/п	назва мемуарів	назви періодичних видань
1	“Спомини з мого життя” О.Барвінського	“Правда”
2	“Історія політичної думки галицьких українців 1841–1914 рр. На підставі споминів”	“Правда”, “Діло”
3	“Спомини з життя” А.Вахнянина	“Слово”, “Друг”, “Батьківщина”, “Зоря”, “Правда”, “Діло”, “Зеркало”
4	“Сторінки з мого життя” Є.Олесницького	“Клепайло”, “Слово”, “Вечорниці”, “Мета”, “Правда”
5	“Австро-руські спомини” (1867– 1877 рр.) М.Драгоманова	“Правда”

Педагоги на межі XIX–XX ст. становили чи не найчисельніший загін української світської інтелігенції, випереджаючи правників, службовців державних і кооперативних установ, не говорячи вже про лікарів і нечисленних тоді інженерів. Посада гімназійного вчителя дуже часто була верхньою межею, на якій закінчувалася професійна кар’єра багатьох, навіть найталановитіших, українських вчених та літераторів [764, с. 93]. Окремі з них через політичні переконання не могли навіть отримати місце викладача в середньому навчальному закладі.

Це засвідчує один зі спогадів І.Франка під назвою “Як це сталося”, де автор пригадав про арешт 1877 р., підозри в скоєнні злочину 1880 р., перебування в тюремній камері, під враженням від якого написав оповідання “На дні”, та звинувачення політичного характеру, які негативно вплинули на подальше його професійне зростання. З цього приводу І.Франко писав:

“Пропала для мене надія дістати посаду гімназійного вчителя, пропала марно ціль університетських студій. До того я не мав жодних засобів розпочати які-небудь інші студії, бо перестрашена процесом українська суспільність відвернулася від усіх засуджених...” [765, с. 374].

Про те, що політичні арешти перешкодили І.Франку отримати посаду доцента Львівського університету, йшлося в статті “Історія моєї габілітації”, вперше надрукованій у газеті “Діло” 1912 р. [766, с. 49–50]. Автор детально пригадав свої розмови з цього приводу з віце-президентом галицької КШР, міністром віросповідань і освіти Австро-Угорщини, намісником Галичини графом К.Бадені, котрий звернув увагу не лише на арешти І.Франка, а й співпрацю з демократичною польською газетою, що виступала проти корупції в краї, та інше. Обидва спомини актуалізовані радянськими дослідниками на сторінках 50-томного зібрання праць І.Франка.

Загалом у мемуарних працях багатьох громадсько-політичних діячів чимало місця відведено спогадам про навчання в початкових, середніх та вищих навчальних закладах. З них дізнаємося про організацію системи освіти в Австро-Угорщині, рівень викладання тих чи інших предметів, проблеми, з якими нерідко зустрічалася учнівська та студентська молодь. Окремі з авторів мемуарних праць (О.Барвінський, А.Вахнянин) працювали в гімназійних закладах держави і на сторінках своїх спогадів вмістили інформацію і про свою викладацьку роботу, умови праці й заробітну плату, які загалом дозволяли належним чином виконувати свої обов’язки.

Зовсім в інших умовах працювали вчителі початкових шкіл. Про це свідчать “Спогади учительки” Уляни Кравченко, що складаються з двох частин – “Перший рік практики” та “Із записок учительки”. Авторка підготувала їх до друку в жіночому альманасі “Перший вінок” 1887 р., проте через брак місця вони тоді опубліковані не були, а побачили світ лише 1936 р. [429, с. 1].

У спогадах “Перший рік практики” вчителька початкових класів і талановита письменниця написала про працю в школі в містечку Бібрка, що на Львівщині, впродовж 1881–1883 рр. Вона пригадала про неабиякий запал, з

яким приступила до роботи, застарілі форми і методи навчання, які застосовували її колеги, про зверхність дирекції, шкільного інспектора, окремих педагогів, які не поділяли її поглядів на навчання та виховання дітей. У результаті, як зазначила авторка, внаслідок несправедливого і безправного становища вчителя в тодішньому суспільстві, її було переведено на інше місце роботи – в село Стоки, де не було належних умов для праці. Вона написала також про те, що прохання батьків дітей, з якими зверталися вони до КШР і просили залишити вчительку в містечку Бібрка, та її особиста зустріч зі шкільним інспектором не принесли позитивних результатів, тому вона, разом із хворою матір'ю змушені були вирушити до глухого села [429, с. 260].

Інша – згадка “Із записок учительки” – була логічним продовженням попередньої. В ній досить майстерно показано життя сільської вчительки 1884 р. і умови навчання її учнів. Вона пригадала про те, як сільські жителі школу-дяківку пристосували до навчання: в ній не було шкільної дошки, приладдя, учням не вистачало навіть стільців; батьки інколи приводили до школи тих дітей, яким ще не виповнилося шість років, а старших залишали вдома, оскільки ті могли допомогти по господарству. Про своє помешкання сільська вчителька писала: “В хаті тісно, темно, вогко й зимно. Коли розпалюю в печі, вітер завертає дим до хати. Глина з стелі паде кусниками...” [429, с. 308].

Таким чином, “Спогади учительки”, написані талановитою письменницею, вражають своєю експресивністю. Її історія – типовий приклад із життя української сільської вчительки 80-х рр. XIX ст., – з одного боку, справляє неабияке враження на читача, а з іншого – демонструє байдужість як владних структур, так і місцевих громад до потреб шкільництва.

Чимало мемуарних видань, де вміщено цікаві згадки про діяльність громадських товариств Східної Галичини, створені ними освітні заклади, читальні, навчання й дозвілля українців у польських та україномовних початкових школах і гімназіях, Львівському університеті тощо, вийшли у світ завдяки зусиллям української діаспори. Це, зокрема, такі видання: “Альманах станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і

Станиславівщини” [767], “Рогатинська земля: збірник мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів” [768], “Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле” [769], “Городенщина: історично-мемуарний збірник” [770] та інші. Проте варто зазначити, що спогади, опубліковані в згаданих виданнях НТШ за кордоном, написані через тривалий час після того, як відбулася та чи інша подія, у 60–80-х рр. ХХ ст., тому мають фрагментарний характер і містять чимало неточностей. Великою мірою це стосується і мемуарів М.Соневицького під назвою “Спогади старого педагога” [764, с. 19], занотованих у середині ХХ ст. Їх автор серед іншого написав і про роки навчання в Тернопільській та Коломийській гімназіях (останню закінчив 1910 р.); з особливою повагою згадував про педагогів і висловлював вдячність їм на сторінках своєї праці. Він не оминув увагою наполегливу боротьбу національносвідомих громадян за відкриття українських державних та приватних навчальних закладів, свідком якої він був сам.

Також маємо чимало згадок українських педагогів, які з неабиякою обізнаністю писали про освітній рух у Східній Галичині. Зокрема про дискусії довкола правописних проблем у краї, що були досить гострими впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст., йшлося в мемуарній розвідці філолога та літератора І.Верхратського [771]. Хоча варто зазначити, що його спомини не відображають усіх подій, пов’язаних із запровадженням фонетичного правопису – більше того, навіть не вказують, коли Міністерство віросповідань і освіти визнало його як обов’язковий у навчальних закладах Галичини.

У праці “Історія однієї студентської громади” О.Маковей спробував показати, на основі власних спостережень, діяльність таємного гуртка українських гімназистів в Академічній гімназії у Львові [772, с. 17].

Мемуарні праці про відомих українських літераторів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. стали також предметом нашого дослідження. Безперечно, найвидатнішим письменником у краї в цей час був І.Франко. Кожен свідомий українець вважав за велику честь знайомство і спілкування з Великим Каменярем, а після його смерті в 1916 р. – поділитися своїми спогадами про

письменника.

Зважаючи на неабияку зацікавленість постаттю І.Франка, ряд галицьких часописів опублікували досить цікаві згадки про нього. Відомий український літератор Марко Черемшина 1926 р. у мемуарній розвідці “Фрагменти моїх споминів про Івана Франка”, опублікованій у ЛНВ, пригадав свою зустріч з видатним письменником та громадсько-політичним діячем 1897 р. у Відні. Автор поділився з читачами враженнями, які справила промова Великого Каменяра як на мітингу, так і на засіданні одного з товариств, де було чимало депутатів парламенту, редакторів поважних газет, університетських професорів та літераторів [773, с. 165]. Також у спогадах вміщено розповідь про те, як І.Франко та Марко Черемшина одним потягом поверталися додому, багато спілкувалися; студента-першокурсника вразила його висока ерудиція і широкий світогляд. Марко Черемшина, відповідаючи на запитання, яке враження на нього справив І.Франко, писав: “Великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко ще далше” [773, с. 168].

Не менш цікавими були спогади про Великого Каменяра літератора В.Пачовського [774], опубліковані в журналі “Життя і знання”; громадсько-політичного діяча І.Кобилецького [775], що з’явилися на сторінках літературно-публіцистичного часопису “Світ”, та дев’яти галицьких науковців і громадських діячів, які добре знали І.Франка, що вийшли у видавництві “Новий час” 1927 р. тощо.

Рік 1926-й, коли вшановували десяти роковини смерті письменника, дав поштовх для написання нових мемуарів. На особливу увагу заслуговує шостий номер збірника “Україна”, де спогади про І.Франка опублікував фундатор цього видання М.Грушевський та інші відомі діячі з Наддніпрянщини, які його знали. Зауважимо, що більшу частину з них у пізніших радянських виданнях не передруковували [148, с. 3].

Особливої уваги заслуговують “Спогади про Івана Франка”, опубліковані 1997 р., з нагоди 140-річчя від дня народження Великого Каменяра, упорядником та автором вступної частини яких був М.Гнатюк. Тут зібрані

найбільш змістовні спомини про видатного письменника, вченого та громадського діяча, що з'явилися на сторінках окремих збірників та періодичних видань Східної Галичини впродовж першої третини ХХ ст., спогади про І.Франка, опубліковані в радянській Україні, та мемуарні праці дослідників українського зарубіжжя [148, с. 4].

Радянські збірники мемуарів про І.Франка, про які вже зазначалося в першому розділі дисертації, з відомих політичних причин не могли вмістити згадки про нього М.Грушевського, С.Єфремова, Б.Лепкого та ін. Щодо приміток, то вони рясніють висловами на кшталт “український буржуазний націоналіст”, “лютий ворог українського народу”. Наприклад, НТШ та товариство “Просвіта” – це “осередки націоналістичної пропаганди”, а український історик В.Антонович “почав розвивати буржуазно-націоналістичну концепцію в питаннях історії України, яку потім розгорнув ідеолог українського буржуазного націоналізму М.Грушевський” [148, с. 4]. виправити ці помилки вдалося лише 1997 р., коли з нагоди 140-річчя від дня народження Великого Каменяра побачили світ “Спогади про Івана Франка”, упорядником та автором вступної частини яких був М.Гнатюк.

Із опублікованих спогадів найцікавішими є мемуарна розвідка М.Грушевського “Апостолові праці”, де зроблено детальний аналіз громадської та публіцистичної діяльності Великого Каменяра, та згадка С.Єфремова про спілкування впродовж року (1902) з І.Франком у Львові, куди приїхав для того, щоб написати публіцистичну розвідку про нього й, зокрема, ознайомитися з особливостями національно-культурного життя галичан [776].

До згаданого збірника увійшло чимало спогадів університетських товаришів І.Франка – В.Лукича [777], Є.Олесницького [778], А.Дольницького та ін., літераторів-початківців у Східній Галичині, зокрема М.Рошкевич [779], К.Попович [780], Уляни Кравченко [781], яким він дав чимало цінних порад, неабияк заохочував до праці. Не менш змістовними є спогади про І.Франка його товаришів та колег, з якими працював у НТШ, ЛНВ, обговорював найважливіші питання громадсько-політичного та національно-культурного

руху: М.Грушевського [782], В.Гнатюка [783], С.Єфремова [776], В.Щурата [784], М.Мочульського [785], С.Барана [786], К.Студинського [787], С.Людкевича [788].

Загалом спогади про І.Франка його сучасників є цінним джерелом для вивчення національно-культурного руху українців упродовж 70-х рр. ХІХ ст. – початку ХХ ст., оскільки не лише розкривають діяльність Великого Каменяра, який неабияк спричинився до його активізації, але й частково висвітлюють розвиток українського літературного процесу, діяльність окремих товариств, процес видання періодичних видань тощо. Незважаючи на те, що мемуарні праці про І.Франка різні за своїм змістом та ідейною спрямованістю, в них зустрічаються окремі неточності або не вказується, коли відбулася та чи інша подія, вони, безперечно, заслуговують на неабияку увагу з боку дослідників.

Чималий вплив на національно-культурний рух українців Східної Галичини мали твори письменників з Наддніпрянщини та Буковини. Окрім цього, відбувалося чимало особистих зустрічей між ними, чим зроблено вагомий внесок у справу соборності українців, що були розділені кордонами та адміністративними одиницями. Серед спогадів про Лесю Українку збереглися й ті, що розкривають її дружні взаємовідносини з І.Франком. Зокрема, 1891 р. великий галицький літератор разом із сім'єю гостював у помешканні Косачів у Колодяжному, що на Волині. Про ці події залишилися мемуари Олени Пчілки, опубліковані 1933 р. з нагоди двадцятої річниці з дня смерті Лесі Українки. Також чоловік великої поетеси К.Квітка 1914 р. зазначив: “Франка дуже поважала і любила з ним розмовляти, вважала його за дуже інтересного, розумного і дотепного розмовника і дуже тямущого порадника. Переїздячи через Львів завжди до нього заходила. Подивляла його розум, великі знання і незвичайну працьовитість” [789, с. 219].

1933 р. часопис “Нова хата”, призначений для родинного виховання, вшановуючи двадцяті роковини з дня смерті Лесі Українки, опублікував спогади Олени Пчілки про життя видатної письменниці в Колодяжному, що на Волині, творчість цього періоду, знайомства з видатними письменниками та

громадсько-політичними діячами, про приїзд Івана Франка до помешкання Косачів.

Чимало цінної інформації про життя та творчість Лесі Українки можна отримати, опрацювавши розвідку “Шість листів Лесі Українки до Надії Кибальчич-Козловської”, опубліковану в ЛНВ за 1925 р. Ділове листування між двома письменницями швидко переросло в дружній обмін думками. Саме тому згадані листи Лесі Українки, написані в Ялті, Єгипті, де вона проходила черговий курс лікування, є цінним матеріалом до вивчення її біографії, світогляду та літературної творчості [437, с. 48].

Залишилися також спогади очевидців про візити до Східної Галичини і неабияке захоплення письменників М.Коцюбинського [790, с. 61] та Г.Хоткевича [155, с. 31] культурою і побутом українських гуцулів, звідки вони запозичили сюжети для багатьох художніх творів. Мемуари засвідчують, що їхнє спілкування з І.Франком та іншими відомими літераторами й громадськими діячами мало важливе значення для формування їх творчого світогляду.

Про стосунки між українськими громадськими діячами Східної Галичини і буковинським письменником Ю.Федьковичем залишилися спомини Р.Заклинського [15, с. 13], О.Маковея [791, с. 15], Ю.Семанюка [657. – 1901. – Кн. 2. – С. 96–98] (батька українського літератора Марка Черемшини). Їхні автори, окрім вражень від його творчості та особистого спілкування з Ю.Федьковичем, звернули чимало уваги на період його перебування у Львові впродовж 1872–1873 рр., неоднозначну співпрацю з товариствами “Просвіта” та “Руська бесіда”, для яких зобов’язався писати літературні та драматичні твори, редакцією часопису “Правда”. На думку очевидців тих подій, буковинського письменника неабияк обурювала критика його літературних творів не завжди компетентними людьми, затримка з їхньою публікацією, перепони шкільної влади в краї, внаслідок яких написаний ним “Буквар” так і не став навчальним підручником.

Чимало спогадів залишилося також про В.Стефаніка. Перша мемуарна

збірка про письменника “Дорога. Василеві Стефаникові у 60-ліття його дороги життя” побачила світ 1931 р. з нагоди шістдесятиріччя від його дня народження. До неї ввійшли згадки про письменника дев’яти його сучасників [792]. Мемуари Б.Лепкого “Василь Стефаник” частково охоплюють фрагменти його ж споминів, що публікувалися в часописах Галичини впродовж 30-тих рр. ХХ ст., побачили світ 1937 р. Чимало згадок про В.Стефаника з’явилося на сторінках періодичної преси у 20–50-х рр. ХХ ст. Згодом їх передрукували в працях, присвячених майстрові короткої новели, радянські, українські зарубіжні та сучасні дослідники творчості письменника [87].

Не менш цікавими були спогади В.Стефаника “Про ясне минуле” [793], написані на прохання студентів-земляків, які навчалися в Кракові. Вони ввійшли до “Альманаху українського студентського життя”, опублікованого 1931 р. Він пригадав відомих діячів національного руху, які навчалися в Ягеллонському університеті і входили до місцевого товариства “Академічна громада”, зокрема Б.Лепкого, В.Липинського та ін. В.Стефаник не оминув увагою й того, що в березні 1895 р. в його житті відбулася важлива подія: під час концерту на честь Т.Шевченка він познайомився з двома молодими людьми – лікарем-поляком В.Морачевським і його дружиною С.Окуневською-Морачевською, українкою і першою жінкою-лікарем в Австрії. “Це знайомство було чи не найважливішою подією моєї молодості”, – зазначив він у спогаді [793, с. 140]. На думку сина письменника та дослідника його творчості Юрія Стефаника, це знайомство започаткувало найцікавіший період життя галицького новеліста, в якому він остаточно усвідомив свій талант і став письменником [157, с. 50]. Заслуговує уваги й теплий спогад В.Стефаника про перші спроби в літературі його гімназійного товариша Леся Мартовича [794].

Як бачимо, спогади В.Стефаника та згадки про нього не лише показують визначну роль письменника в українській літературі другої половини ХІХ – початку ХХ ст., його громадську працю, а й дозволяють прослідкувати за становленням ідейних поглядів визначних діячів того часу, які зробили вагомий внесок у розвиток національно-культурного руху українців краю.

Безперечно, заслуговують уваги спогади про іншого діяча “Покутської трійці” – Марка Черемшину – його рідних і друзів, зокрема дружини письменника, Н.Семанюк [91, с. 24]. Цікаві згадки про письменницю та громадську діячку Н.Кобринську опублікували 1930 р. її колеги, які разом з нею працювали в Товаристві руських жінок, – О.Кисілевська [795], Уляна Кравченко [454] та ін. Вони дозволяють прослідкувати за процесом створення першого товариства українських жінок, яке, за задумом його організаторки, мало сприяти підвищенню освітнього рівня українського жіноцтва та зробити його готовим боротися за свої національно-культурні й соціальні права; за виданням літературного альманаху “Перший вінок” тощо.

Спілкування з Н.Кобринською справляло неабияке враження на українське жіноцтво. Це підтверджують спогади, опубліковані на сторінках жіночих часописів упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. Письменниця О.Кисілевська в тижневику “Жіноча Доля”, вшановуючи десяту річницю з дня смерті Н.Кобринської, вмістила згадку про неї, де зазначила: “Це ж вона перша (враз із чешками) внесла від імені українського жіноцтва прохання до віденського парламенту про допущення жінок до університетських студій. Це ж вона, Кобринська, скликала жіноцтво на збори, щоб заснувати перше жіноче Т-во в Галичині... Та всю велич жіночого руху й жіночих здобутків на всіх ділянках життя можуть зрозуміти тільки ті, які бачили перший засів, що між жіноцтвом кинула своєю ніжною рукою Наталя Кобринська там, на перших сходах в Станіславі!” [795].

Поетеса Уляна Кравченко в “Практичному календарі-пораднику для українського жіноцтва” також розповіла про своє знайомство з Н.Кобринською в залі Народного дому в Станіславі, коли відзначали чергові роковини з дня народження Т.Шевченка. “Такою величною, як тоді, такою достойною, таким світлом на визвольному шляху – полишається на все у споминах моїх Вона – Наталя Кобринська... Громадянство наше згадує про Кобринську більше, як про піонерку жіночого визвольного руху, ніж як про письменницю – хоча учений наш Михайло Грушевський вже у праці своїй, поміщеній в Літературно-

Науковому Віснику в р. 1900 признає Кобринській першорядне місце в українській новелістиці,” – писала авторка [454, с. 45].

Часопис “Нова хата” 1928 р. опублікував спогади однієї з учасниць Кружка українських дівчат про поетесу, народну вчительку Уляну Кравченко. Авторка, згадуючи про зустріч з активною громадською діячкою, писала: “Видалась мені доброю, виrozumілою як мама”. Крім того, вірші поетеси, надруковані в альманасу для жіноцтва “Перший вінок”, “найбільше припали до вподоби”. Уляна Кравченко, як згадувала її молодша колега, розповіла про збірку “Хроніка народної учительки”, яка не вийшла у світ, хоча вона підготувала її до друку в згаданому часописі, про свою нелегку працю в школі, “про розчарування і прикрости, які зазнала від чужих і своїх”. Авторка, спілкуючись із поетесою, дізналася про непрості побутові умови її життя і писала з цього приводу таке: “Стала мені ясною тиха трагедія людини глибокої душею і великим серцем, що змушена була жити в наших тісних обставинах, учителювати під чужим, ідейно і національно режимом, серед важких родинних обов’язків” [437, с. 49].

На сторінках періодичної преси Галичини міжвоєнного періоду з’явилися також спогади про українського письменника й активного діяча революційних подій 1848 р. в краї М.Устияновича, який змінив свої переконання та долучився до русофільського табору, його доньки та онуки відповідно Марії та Клавдії Бобикевич [796; 797]. Вони чимало написали про побутові умови життя їхньої родини, літературу, на якій виховувалися діти, про дружбу з О.Кобилянською; зробили окремі спроби пояснити, чому їхній батько змінив свої ідейні погляди. Ці праці доповнюють спогади сина М.Устияновича – художника і публіциста К.Устияновича “М. О. Раєвський и російський панславизм. Споминки зъ пережитого и передуманого” [798], де є цікаві факти про фінансування русофільського руху в Східній Галичині урядовими структурами Російської імперії.

Впродовж досліджуваного періоду неабияке значення в національно-культурному русі українців краю відігравав театр. Глядачі вітали перші

виступи аматорського театрального колективу 1848 р. в Коломиї, Львові, Перемишлі, створення професійного мандрівного театру при товаристві “Руська бесіда” 1864 р. Журналіст, драматург і театральний критик С.Чарнецький пригадав про урочисте його відкриття 29 березня 1864 р. та першу виставу акторів трупі на основі мелодрами Г.Квітки-Основ’яненка “Маруся”, про яку писав: “Як раділо сучасне покоління з приводу цієї події! Які сподівання з нею сполучувало!... Люди вірили, що з відкриттям нашого театру пічнеться “нова щасливіша доба”, що той театр “закріпить наші права на самостійне національне існування” [799, с. 70].

У згаданих мемуарних працях О.Барвінського, Є.Олесницького знаходимо спогади про те, що вистави українського театру, який гастролював у різних містечках і селах краю, справляли сильне враження на глядача, оскільки знайомили з найкращими зразками української драматургії, народною мовою, звичаями та традиціями.

Окрім них, маємо досить цікаві мемуарні праці про роботу в Східній Галичині разом з театральним колективом “Руської бесіди” видатних корифеїв української сцени з Наддніпрянщини – у 1875 р. М.Кропивницького який, за свідченнями очевидців, “влив свіжу кров в наш театральний організм” [800, с. 58] та М.Садовського впродовж 1904–1906 рр. Особливої уваги заслуговують спогади останнього “Мої театральні згадки” [78], опубліковані в радянській Україні 1930 р., оскільки акцентують увагу читача не лише на здобутках мандрівного театру в Галичині, але й багатьох проблемах, з якими він зустрічався у своїй роботі. Серед них М.Садовський зазначив такі: невисокий професійний рівень театральних постановок, низька заробітна плата акторів, відсутність належних приміщень для виступів української трупі в багатьох містечках та селах краю. З мемуарної розвідки отримуємо інформацію, що завдяки наполегливій праці було зроблено дуже багато для зростання рівня українського професійного театру в краї, про що свідчили його гастролі впродовж 1905–1906 рр., які пройшли з неабияким успіхом. Проте відсутність належних умов для роботи й окремі політичні та ідеологічні перепони стали

причиною того, що М.Садовський повернувся на Наддніпрянщину. З цього приводу він писав: “Не вважаючи на те, що моя праця дала вже деякі наслідки й трупа була така зіграна, що могла сміливо й далі розвиватися, я побачив, що тут роботи мені вже нема, бо розгорнутись ширше тут не можна через брак поміщення...” [78, с. 83].

Спогади про гастролі театральної трупи М.Садовського, в складі якої була видатна актриса М.Заньковецька, також з’явилися на сторінках галицької преси в 30-х рр. ХХ ст. Про враження, яке справила на громадськість праця М.Садовського, часопис “Рідна школа” писав: “Його гостювання в Галичині 1905–1906 р. було одним великим тріумфом” [801].

Те ж читаємо і про непересічний акторський талант М.Заньковецької, адже кожен образ, поставлений нею на сцені, викликав справжнє захоплення. З цього приводу маємо досить змістовні спогади сучасниці цих подій письменниці І.Книш, актора театру “Руська бесіда” І.Рубчака, який виступав разом зі знаменитою артисткою на одній сцені, та ін. Автори мемуарів високо оцінили працю М.Заньковецької і М.Садовського, зазначаючи при цьому, що вони “піднесли галицький театр, поставили на небувалу височінь українську класичну драму й комедію, частково перевиховали мистецький смак галицького глядача” [77, с. 137]. За період їхнього перебування в Галичині театр показав 112 вистав.

Окрім діяльності професійних театральних колективів у краї, заслуговує уваги також праця окремих аматорських, серед яких відзначився своєю самобутністю Гуцульський театр, організований письменником і музикантом Г.Хоткевичем у 1910 р. Тим, хто скептично ставився до його праці, театральний режисер пояснював: “Я хочу показати поетичну душу гуцула та його величезні акторські здібності, а ви розмовляєте зі мною, як бухгалтери, які знають тільки прибутки й дефіцит” [155, с. 45].

Важливою складовою національно-культурного руху українців Східної Галичини зазначеного часового проміжку стали становлення і розвиток національного музичного мистецтва. Вагомий внесок у цей процес зробив

видатний композитор М.Лисенко. Чи не найзмістовнішу мемуарну працю про вищевказані події – “Спогади про Миколу Лисенка” [76] залишив Ф.Колесса. Незважаючи на те, що вона була опублікована у Львові у видавництві “Вільна Україна” 1947 р., автор достовірно подав найважливіші події музичного руху українців Східної Галичини впродовж 60-х рр. XIX ст. – початку XX ст. та показав неабиякий вплив на його розвиток у цей час творчості Миколи Віталійовича. Зі спогадів дізнаємося про особисту зустріч М.Лисенка з композитором А.Вахнянином 1867 р. та І.Франком у 1885 р. в Києві, співпрацю з ними й іншими галичанами, від яких записував народні пісні, видання в краї перших таких пісень в обробці видатного митця з Наддніпрянщини, публікацію музичних творів М.Лисенка в серії “Музикальної бібліотеки”; про неабияке захоплення гімназійної молоді музичною творчістю, яке поділяв відомий згодом диригент і композитор О.Нижанковський, про діяльність музичного товариства “Львівський Боян”, до якого належали як митці старшої генерації – П.Бажанський, В.Матюк, всесвітньо відомі виконавці С.Крушельницька, О.Мишуга, М.Менцинський, так і молоді композитори – Д.Січинський, С.Людкевич, та його співпрацю з М.Лисенком тощо.

Чимало цікавих фактів про життя і творчість українських оперних співаків можна отримати з таких видань, як “Модест Менцинський: спогади, матеріали, листування” [163], “Соломія Крушельницька. Спогади, матеріали, листування” [80], які були впорядковані М.Головащенко. Їх доповнює інший збірник мемуарних розвідок “Велика серед великих” [802], що вийшов у світ 2003 р., у якому вміщено спогади італійців про яскраву зірку оперної сцени.

Про музичні мандрівки галицької молоді впродовж 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. залишилися спогади В.Садовського, К.Студинського, О.Барвінського [33; 34] та інших. Вони дозволяють зробити висновки, що свого часу така діяльність відігравала дуже важливу роль у громадсько-культурному житті українців Східної Галичини, адже, з одного боку, на організованих ними товариських вечірках звучали заклики до місцевого населення засновувати власні читальні, музичні і хорові колективи, театральні гуртки, а з іншого –

музично обдарована молодь, яка переїжджала з міста в місто, вивчала край, його звичаї, побут, людей.

На особливу увагу, вважаємо, заслуговує “Щоденник” цитриста та композитора Є.Купчинського, який зберігся не повністю, заледве лише за один рік – з 23 вересня 1888 по 28 вересня 1889 р. Подальші зшитки за всі 90-ті роки, згідно зі свідченнями сина композитора, пропали під час переїздів ще до 1905 р. Його вважаємо одним із найбільш достовірних, хоча і фрагментарним, джерелом до вивчення музичного життя Східної Галичини впродовж цього короткого проміжку часу, оскільки написаний для себе і не розрахований на публічне сприйняття [160, с. 267].

Чимало уваги в “Щоденнику” приділено зреформованій т. зв. “першій артистичній прогульці”, хорові “Дванайцятки” у 1889 р. Йдеться тут насамперед про склад хору, організацію його виступів, переїзди з міста в місто, перебіг концертів на музично-декламаторських вечорах у різних галицьких місцевостях, коли і в яких днях відбувалися виступи хорового колективу в 1889 р., вказано на окремих людей, які на місцях належали до організаційних комітетів і піклувалися членами хору, забезпечували їх перебування усім необхідним [160, с. 273].

Щодо неопублікованих та лише частково актуалізованих спогадів, то у величезному за обсягом особовому фонді професора Львівського університету академіка Всеукраїнської академії наук К.Студинського (налічує понад 500 одиниць зберігання) також знаходиться мемуарна література. Змістовною була його праця, де йшла мова про навчання впродовж 1891–1894 рр. на філософському факультеті у Відні [803, арк. 50]. Тут не лише інформація про здобуття докторського ступеня під керівництвом відомого вченого-славіста В.Ягича, але й враження від зустрічі з І.Франком, який у цей час також готувався до захисту дисертації, М.Драгомановим.

Про українське громадське життя в австрійській столиці К.Студинський написав у праці “Віденська “Січ” від 1. XI. 1890 по кінець 1893 р.” [803, арк. 52]. Він досить високо оцінював діяльність товариства, яке згуртувало

українців за межами їхньої батьківщини та ознайомлювало з українськими часописами, літературними творами, організовувало заходи національно-культурного спрямування. Щодо непересічних особистостей, які в різні роки брали участь у його роботі, то автор не оминув увагою О.Терлецького, М.Бучинського, Є.Озаркевича та ін.

В особових фондах ЦДІАЛ України зберігається чимало спогадів відомих українських діячів, де події національно-культурного руху краю викладені крізь призму особистого світосприйняття їх авторів. Мемуари гімназійного професора Володимира Левицького, написані 1933 р., відзначаються детальним викладом подій минулого. Тут чимало генеалогічних даних про рід Левицьких, детальна інформація про батьків. Виклад подій зроблено в окремих розділах: “Мої діточі і шкільні літа”, “Мої університетські часи”, “По університеті”, “Мій другий побут у Львові”, “Історія моєї промоції і габілітації”, “Наукові стипендії а габілятація” тощо, де зафіксовано згадки про роки навчання в народній школі та гімназіях у Золочеві та Тернополі, Львівському університеті, викладачів і про те, як вони викладали свої предмети; складання докторських іспитів та захист дисертації. Автор спогадів не оминув увагою розвиток українського національного руху у 80-х рр. XIX ст., про який писав: “Впрочім се були часи, коли щойно почало виходити “Діло” та видання “Просвіти”, коли ціла преса, як усякі “Проломи” та видання общества ім. Качковського були писані незрозумілим “язичієм”, коли русофільська струя охопила майже цілу Галичину” [804, арк. 59]. Уродженець Тернополя та згодом викладач української гімназії в цьому місті, В.Левицький згадав у мемуарній праці і про товариське життя міста, гастролі українського театру “Руської бесіди”, відкриття нових навчальних закладів, заснування філії УПТ. Оскільки автор спогадів підтримував особисті стосунки з багатьма відомими політиками та вченими свого часу, то він зробив власну оцінку діяльності багатьох із них, зокрема М.Грушевського, К.Студинського, О.Барвінського. Окрім цього, досить цікавою є інформація про міжпартійну боротьбу в студентських товариствах у 90-х рр. XX ст.: “Академічному братстві”, “Ватрі”, “Академічній

громаді”.

У Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника зберігається чимало спогадів відомих громадсько-політичних та культурних діячів. Про події 1848–1849 рр. написано в мемуарних розвідках священика В.Ільницького [805] та діяча “Руської трійці” Я.Головацького [806].

Про окремі аспекти розвитку української освіти та діяльність національно-культурних товариств знаходимо неординарні судження в спогадах педагогів Р.Заклинського [807; 808], А.Домбровського [453], непересічного громадського діяча та журналіста Василя Лукича [809], що зберігаються у фондах щойно згаданої бібліотечної установи.

Таким чином, підсумовуючи огляд мемуарних джерел з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., варто зазначити, що залишилося чимало різних за своєю інформаційною насиченістю спогадів, які розкривають перебіг знакових подій у національно-культурному русі, публікацію періодичних видань, освітні процеси в краї впродовж цього періоду, діяльність національно-культурних товариств, український літературний рух, становище національного театрального та музичного мистецтв тощо. Серед них найзмістовнішими є мемуари громадсько-політичних діячів Східної Галичини (А.Вахнянина, Є.Олесницького, К.Левицького, О.Барвінського); хоча їхні автори окремі сторінки з історії національно-культурного руху висвітлили фрагментарно (не останню роль у цьому відіграло те, що спогади, як відомо, писали через тривалий час після того, як відбувалися важливі події). Поряд із цим, вони були безпосередньо причетними до національно-культурного руху українців Галичини впродовж зазначеного часового проміжку, нерідко занотовували перебіг подій і, незважаючи на певну суб’єктивність, з неабияким знанням написали про побачене та пережите.

Найбільшою кількісною групою стали спогади літераторів, з яких отримуємо інформацію про визначних українських письменників, літературний

рух та інші важливі події, що є цінними для дослідження нашої проблематики. Згадки митців кількісно становлять найменшу групу, хоча переважно висвітлювали найцікавіші факти з театрального та музичного життя краю. Натомість у спогадах, присвячених освітньому руху Східної Галичини, здебільшого акцентується увага на найважливіших проблемах українського шкільництва. Незважаючи на окремі недоліки, яких допустилися автори при написанні мемуарних праць, їхня особлива цінність полягає в тому, що таким чином ми отримуємо інформацію про цікаві деталі побутового і товариського життя, поведінки, менталітету українців Галичини, які складно почерпнути з інших джерел.

5.3. Епістолярні джерела

При вивченні національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. дослідник не може оминати увагою епістолярні джерела, оскільки лише за допомогою листування відбувалося спілкування між багатьма відомими громадсько-політичними діячами, вченими, письменниками, які мешкали в різних містах та селах, по різні боки кордонів. Вони, як ніякі інші джерела, розкривають мотиви прийняття того чи іншого рішення, дозволяють прослідкувати за полемікою, яка часто відбувалася з приводу окремих проблемних питань, показують світоглядні позиції багатьох відомих та впливових осіб тощо.

Приватне листування містить великий інформаційний потенціал. Насамперед це відомості суспільно-політичного та культурного характеру. Окрім цього, листи можуть як “підняти завісу” над взаєминами двох осіб (автор та адресат), так і висвітлити великий корпус масштабних історичних проблем оточуючого їх життя [810, с. 236]. Також листи – одне з небагатьох джерел, що зберегли розмовну мову епохи, інтонації, стилістичні особливості, властиві даному часу і певному середовищу. Особливо вирізняються епістолярні праці близьких за духом людей, однодумців, друзів, котрі мали потребу в емоційному та інтелектуальному спілкуванні [810, с. 233].

Одну з перших спроб запровадити до наукового обігу епістолярні джерела українського походження з історії національно-культурного руху в Східній Галичині було зроблено вченим-філологом К.Студинським. У виданнях філологічної секції НТШ за 1905 і 1909 рр. опублікували дослідження “Кореспонденція Якова Головацького (1835–1849 рр.)” [8], де автор прослідкував за різними етапами його життєвого шляху, громадської та професійної праці, зробив спробу показати роль галицького вченого під час “Весни народів” у краї, його участь у діяльності “Собору руських учених”, з’ясувати причини, які спонукали відомого громадського діяча кардинально змінити свої погляди і перейти на русофільські позиції.

Нами опрацьована й інша наукова розвідка К.Студинського “З кореспонденції Дениса Зубрицького (рр. 1840–1853)” [10], у якій автор опублікував листи до нього відомих вчених М.Максимовича, В.Копітара, В.Ганки і його листування з І.Раковським, Товариством історії і старожитностей у Москві. Епістолярні праці галицького історика та професора Д.Зубрицького дозволяють з’ясувати його світоглядні позиції та прослідкувати за науковою працею дослідника, яка часто тяжіла до русофільства. 1853 р., в листі до Імператорського товариства історії і старожитностей, науковець писав про концепцію однієї зі своїх історичних праць: “... надо би доказать, что в древние времена, не взирая на множество княжеств вся Русь составляла одну только целость, что князья тогожь самого рода господсвовали и въ Москве и в Новгороде, і в Кієвь і Галиче” [10, с. 59].

Вагомий внесок у справу оприлюднення епістолярної спадщини відомих громадсько-культурних діячів зробив М.Павлик, який, як уже зазначалося у параграфі 1.1, зібрав та опублікував усю доступну йому епістолярну спадщину М.Драгоманова. Безперечно, археографічним виданням, опублікованим на початку ХХ ст., бракувало належного наукового апарату, в першу чергу ґрунтовних коментарів.

Листи П.Куліша до О.Партицького [11] та епістолярій А.Вахнянина [811] дозволяють прослідкувати за окремими подіями національно-культурного руху

в Галичині в 60-х рр. ХІХ ст., зокрема активізацією українського громадського життя у Львові, антирусофільським рухом у Східній Галичині, підвищенням національної свідомості гімназійної молоді в краї, організацією товариства “Просвіта”, виданням часопису “Правда”, шкільних підручників тощо. Також згаданий епістолярій засвідчив не лише жвавий обмін думками та літературою, але й характер взаємин між галицькими та наддніпрянськими українцями. З листів до редакторів часопису “Правда” О.Партицького, А.Вахнянина дізнаємося, що П.Куліш не лише надсилав свої твори для публікації на її сторінках, але й був меценатом цього видання. Це стало причиною не лише його дуже критичного ставлення до редакторських та друкарських помилок, а й безпідставного, як виявилось згодом, звинувачення редакторів “Правди” в розкраданні коштів.

Джерелом до вивчення історії українських гімназійних громад у 60-х рр. ХІХ ст., що були осередками, довкола яких об’єднувалася національно свідомо молодь, стали листи О.Терлецького до Л.Заклинського та М.Бучинського. З них отримуємо інформацію і про інших діячів громадівського руху того часу, зокрема В.Навроцького, Д.Танячкевича [812].

Чималу джерелознавчу та археографічну роботу здійснив О.Маковей, який зібрав та опублікував взаємне листування Ю.Федьковича з редакцією часопису “Правда”, тернопільською громадою, О.Партицьким, О.Терлецьким, Д.Танячкевичем та ін. [813]. Незважаючи на те, що порядок розташування епістолярного матеріалу хаотичний, він дозволяє з’ясувати як позитивні аспекти співпраці видатного буковинського літератора та галицьких громадських діячів упродовж 60-х рр. ХІХ, так і певні конфліктні ситуації, що виникали.

Цікавою та змістовною була також епістолярна спадщина видатного вченого та громадського діяча М.Драгоманова, для публікації котрої, як уже зазначалося в першому розділі дисертації, найбільших зусиль доклав М.Павлик. Документальним підтвердженням цього факту стали його листи до дружини Драгоманова – Людмили, дочки Лідії та зятя Івана Шишманова. В листах,

адресованих до родичів ученого, М.Павлик висловлював стурбованість долею його архіву та бібліотеки, розповідав про те, як нелегко вдавалося розшукувати листи М.Драгоманова в його кореспондентів, надсилав їм уже опублікований епістолярний матеріал [185, с. 502].

З-посеред студентства Львівського університету 70-х рр. ХІХ ст. М.Павлик чи не найпалкіше перейнявся ідеями Михайла Петровича. Прочитавши один з його листів на адресу редакції журналу “Друг”, М.Павлик у відповідь написав: “Всі Ваші думки так ми припали до серця, що я вже не попускаю (не відмовлюся. – Л.Ш.) того, над чим я думав і терпів” [814, с. 12]. Познайомившись особисто у Львові з відомим ученим, він з 1876 р. став майже щоденним кореспондентом М.Драгоманова аж до смерті останнього в 1895 р. Частково їхнє листування, де вони обговорювали зміст українських часописів “Правда”, “Зоря”, “Діло”, діяльність товариств “Дружній лихвар”, “Академічний кружок”, “Просвіта”, видання книг із серії “Літературно-наукової бібліотеки”, було опубліковано у вже згаданому восьмитомному збірнику листів. Епістолярій дозволяє стверджувати, що М.Павлик надсилав Михайлу Петровичу фольклорний матеріал, галицьку періодику, ділився своїми науковими планами, зокрема тим, як просувалася його робота над працею про українські читальні і скільки вона вимагала часу і зусиль, висловлював нерозуміння того, чого ряд його художніх творів заборонені цензурою, чимало писав про свою перекладацьку та журналістську діяльність [815, с. 329]. Своєю чергою М.Драгоманов посилав статті для публікації в газетах “Друг”, “Громадський друг”, “Народ”, “Хлібороб”, до редагування яких був причетний М.Павлик, морально та матеріально підтримував свого товариша, розповсюджував з його допомогою прогресивну російську літературу тощо [816, с. 138].

Серед опублікованого М.Павликом епістолярію цікавими є листи М.Драгоманова до Н.Кобринської. В них вчений показав своє бачення щодо вирішення так званого “жіночого питання”, яке, як він вважав, не потрібно виокремлювати, а вести боротьбу за реалізацію національних та політичних

прав українців загалом. Зміст листів дозволяє зробити висновок про те, що їхня літературна співпраця в рамках ініційованого письменницею серійного видання “Жіночої бібліотеки” не склалася [4, с. 14].

Безперечно, заслуговують уваги листи М.Драгоманова до І.Франка, де було чимало дуже гострої критики, на наш погляд, не завжди обґрунтованої та конструктивної. Також вчені обмінювалися думками з приводу виходу у світ літературно-публіцистичного часопису “Житє і слово”, головним редактором якого був І.Франко. Михайло Петрович підтримав рішення галицького літератора стосовно видання нового журналу 1894 р., запропонував його назву, надіслав чимало матеріалу для друку в перших номерах часопису, вказував на окремі недоліки в роботі редактора. З листів також довідуємося, що М.Драгоманов критикував українських народовців за їхню не надто активну діяльність, мав серйозні зауваження до наукового та публіцистичного рівнів часописів “Зоря”, “Діло”, редагуванням яких займався також І.Франко, котрий своєю чергою пояснював реальний стан справ у галицькій журналістиці, коли на зміст періодичних видань впливало чимало політичних та економічних факторів [177, с. 143–150].

Таким чином, листування М.Драгоманова з українцями краю показало широку панораму національно-культурного життя 70-х – середини 90-х рр. XIX ст. Воно дозволяє стверджувати, що в зазначений проміжок часу вчений був генератором цікавих ідей, чимало з яких вдалося втілити в життя. Це стало можливим завдяки листуванню з провідними діячами національного руху, окремі з яких стали одностудцями та постійними кореспондентами Михайла Петровича.

Епістолярій М.Павлика надав нам можливість простежити за обміном думками з приводу найнагальніших питань національного розвитку з Лесею Українкою, Н.Кобринською, М.Драгомановим; приготуванням до святкування 30-літнього ювілею наукової та громадської праці останнього; роботою над виданням бібліографії вченого та його творчого доробку; журналістською та науковою працею їхнього автора. Цікавим було листування вченого з

видатними митцями кінця XIX – початку XX ст. – С.Крушельницькою та М.Лисенком, де М.Павлик висловив не лише неабияке захоплення їхнім талантом, але й свої цілком слушні думки щодо розвитку української музичної культури [188, с. 137–138].

Найбільше листів до галицького літератора та громадського діяча надійшло від М.Драгоманова та Лесі Українки, з якими він мав однакові погляди щодо задоволення найнагальніших потреб національно-культурного життя українців краю. Публікація епістолярної спадщини самого М.Павлика носить фрагментарний характер. Хоча, на думку одного з дослідників його творчого доробку В.Качкана, опубліковане листування Михайла Івановича могло б становити щонайменше двадцять томів.

Значну частину епістолярної спадщини українських літераторів та громадсько-культурних діячів, зокрема І.Франка [83], В.Стефаніка [85], Марка Черемшини [817], Н.Кобринської [818], Лесі Українки [93], Олени Пчілки [92] та інших, було актуалізовано в повних та вибраних виданнях їхніх творів радянських часів. Традиційним недоліком тодішніх археографічних видань була ідеологічна складова відбору та інтерпретації листів.

Безперечно, впродовж другої половини XIX – початку XX ст. провідне місце в літературному та суспільно-політичному житті краю відігравав І.Франко. Листування видатного майстра слова та вченого багатогранне; воно яскраво продемонструвало як непрості перипетії життєвого шляху Великого Каменяра, так і чимало аспектів його письменницької та журналістської праці, інформацію про які складно отримати з офіційних джерел. Епістолярій І.Франка розкриває причини, що спонукали його до роботи над повістями “Борислав сміється”, “Захар Беркут”, збіркою оповідань “В поті чола”, добіркою поезій “З вершин і низин”, драматичним твором “Украдене щастя”, поемою “Мойсей”, творами для дітей, гімназійної молоді тощо [819, с. 344; 820]. Окрім цього, чимало дізнаємося з листування і про вихід у світ згаданих творів та сприйняття їх галичанами.

Епістолярні твори І.Франка розкривають різні аспекти його співпраці з

часописами “Друг”, “Світ”, “Зоря”, “Діло”, “Правда”, “Товариш”, польським виданням “Kurjer Lwowski” тощо. Їх зміст дозволяє стверджувати, що І.Франка не завжди влаштовували літературний та публіцистичний рівні вищевказаної періодики, ставлення до його праці видавців та співредакторів. Саме тому письменник вирішив докласти власних зусиль для випуску у світ нового часопису “Житє і слово”. Оpubліковане в 50-томному виданні творів І.Франка його листування з М.Драгомановим, А.Кримським, Лесею Українкою містить детальну інформацію про процес видання та редагування журналу впродовж 1894–1897 рр.: пошук необхідних для цього коштів, змістовного літературного, наукового та публіцистичного матеріалів, кваліфікованих кореспондентів тощо [819; 821; 822]. Також епістолярій вченого та журналіста надає можливість прослідкувати за підготовкою до виходу у світ іншого поважного науково-публіцистичного журналу – ЛНВ, до редагування якого впродовж 1897–1906 рр. І.Франко був безпосередньо причетний.

Листи І.Франка до молодих галицьких літераторів – М.Рошкевич, Уляни Кравченко, К.Попович засвідчують, що знаний майстер пера неабияк заохочував до праці письменників-початківців, указував на недоліки в їхній роботі, давав цінні поради з приводу того, як їх виправити, сприяв публікації їхніх творів в українських часописах Східної Галичини.

Аналіз епістолярної спадщини І.Франка дозволяє стверджувати про неабиякий внесок письменника в дослідження українського фольклору. Завдяки його ініціативі до збирання усної народної творчості долучилося чимало дослідників-аматорів [173, с. 16; 171; 172]. На сторінках майже всіх видань, до виходу у світ яких був причетний Іван Якович, були опубліковані етнографічні матеріали. Зокрема, готуючи до друку перший номер літературно-публіцистичного часопису “Житє і слово”, він у листі до Лесі Українки звернувся з проханням надіслати записані нею купальські пісні, до Олени Пчілки – зробити опис селянської хати та речей домашнього вжитку. Епістолярій письменника дозволяє прослідкувати за співпрацею з Ф.Вовком та А.Кримським, які публікували свої рецензії і наукові праці в галузі етнології в

згаданому журналі [822, с. 267].

Безперечно заслуговують уваги, як джерело з історії національно-культурного руху українців, листи В.Стефаника. Найповніше вони висвітлюють події з 1890 до 1902 р. – періоду найінтенсивнішої творчої і громадської діяльності письменника. На ці роки припала основна кількість його епістолярію. Наступне десятиріччя – 1902–1912 рр. – представлене лише окремими листами; епістолярна спадщина В.Стефаника після 1912 р. нечисленна, оскільки листи за цей період не збереглися [85, с. 21].

Завдяки листуванню В.Стефаника з М.Павликом, В.Морачевським, О.Маковеєм, О.Кобилянською, Л.Бачинським, майбутньою дружиною О.Гаморак, ми не тільки отримуємо інформацію про літературну та громадську працю письменника, відгуки українських літераторів на вихід у світ збірок його новел “Синя книжечка” (1899 р.), “Камінний хрест” (1900 р.), “Дорога” (1901 р.) та інших, але й знаходимо досить багато критичних зауважень про діяльність НТШ, “Просвіти”, видання народовських наукових та літературно-публіцистичних видань тощо. Незважаючи на це, в 1900 р. В.Стефаник прийняв пропозицію ЛНВ всі свої новели публікувати на його сторінках [85, с. 217].

Письменник високо цінував творчість та громадянську позицію І.Франка. У листах до своїх кореспондентів він висловлював неабияку стурбованість станом здоров'я та матеріальними нестатками письменника, переслідуваннями його з боку органів державної влади, неналежною повагою сучасників до літературної та наукової праці Великого Каменяра. Проте, як засвідчує творча спадщина майстра короткої новели, обидва письменники активно не листувалися, оскільки В.Стефаник “все переїздячи Львів, устно з ним перебалакував свої плани і надії” [186, с. 272].

Також заслуговує уваги листування письменниці та громадської діячки Н.Кобринської з І.Франком, М.Павликом, Оленою Пчілкою, Ганною Барвінок, О.Кобилянською, Є.Ярошинською, де йшла мова про оцінку літературних творів письменниці, видання альманаху “Перший вінок”, боротьбу за освітні та політичні права українського жіноцтва [818]. Воно розкриває плідну

громадсько-політичну та літературну працю лідерки українського феміністичного руху.

Неабияку цінність для дослідження українського національно-культурного руху кінця XIX – початку XX ст. становить листування відомих майстрів слова з Наддніпрянщини, які підтримували тісні контакти з галицькими письменниками та громадсько-політичними діячами. В контексті вищевказаного чи не найбільшої уваги заслуговує багата епістолярна спадщина Лесі Українки. За допомогою листів вона підтримувала зв'язки не тільки з рідними, друзями, знайомими, а й з цілим літературним і мистецьким світом. В окремі дні письменниця писала до десяти листів і, незважаючи на це, як сама зазначила, залишалася в “довгу” у своїх кореспондентів [823, с. 425].

Листування дозволяє прослідкувати за процесом співпраці талановитої літераторки з часописами “Зоря”, “Дзвінок”, “Народ”, “Хлібороб”, “Житє і слово”, ЛНВ, літературно-художнім альманахом “Перший вінок”, у результаті якої чимала частина творчого доробку Лесі Українки, з'явилася на сторінках галицької преси. Зокрема, впродовж 1898–1913 рр., тобто до останніх днів свого життя письменниця публікувала власні твори у ЛНВ. Вирушаючи за кордон на лікування, просила родичів надсилати їй останні видання літературно-публіцистичного часопису. В листах до редакторів журналу Леся Українка висловлювала прохання, щоб право останнього редагування власних праць залишалося за нею; обурювалася тим, що їй вчасно не надсилали часопис, особливо ті номери, де надруковані її твори. Проте, незважаючи на певні труднощі технічного характеру, епістолярна спадщина та літературні праці Лесі Українки, опубліковані у ЛНВ, засвідчують досить плідну співпрацю між редакцією журналу та великою поетесою [823, с. 412].

Окрім того, листи Лесі Українки, адресовані І.Франку, М.Павлику, О.Маковою, М.Драгоманову [823, с. 201], підтверджують, що вона постійно цікавилася подіями національно-культурного та суспільно-політичного життя краю і завдяки згаданим часописам отримувала чимало змістовної інформації з цього приводу. Також письменниця просила своїх колег надіслати їй твори

молодих галицьких літераторів – В.Стефаника, Л.Мартовича, Т.Бордуляка [824, с. 140].

Епістолярна спадщина Лесі Українки розкриває чимало різноманітних аспектів національно-культурного життя Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. Проте ми б могли побачити їх інакше при вивченні і публікації двостороннього листування. Але листи до Лесі Українки майже не збереглися. Про це знову ж таки свідчить епістолярна спадщина. Після звільнення з-під арешту в 1907 р. письменниця в листі до матері від 24 січня з приводу обшуку писала: “Добре, що мої уліти (так жартівливо Леся Українка називала рукописи своїх творів) всі дома zostались, а листів сливе не було, бо я взагалі не бачу потреби зберігати архів – без нього далеко приємніше жити...” [93, с. 175]. Ці рядки дають підставу думати, що письменниця взагалі не зберігала листів: перебуваючи весь час у далеких подорожах та роз’їздах, часто змінюючи місце проживання, свідомо не хотіла возити їх із собою.

Вже кілька років академічний світ чує розмови про 16-томне видання творчої спадщини Лесі Українки: існуюче 12-томне видання має бути доповнене ще чотирма. Це і художні твори, і розшукані статті, і політичні брошури, а ще сотні листів, які в Україні ніколи не друкувались і відомі тільки вузькому колу фахівців [101].

Листування Олени Пчілки з І.Франком, О.Франко, О.Огоновським доповнило епістолярну спадщину Лесі Українки, оскільки воно показало чимало цікавих аспектів, що розкривають співпрацю між українцями Галичини та Наддніпрянщини [92, с. 81]. Насамперед це листування містить змістовну інформацію про видання творів видатної поетеси в підавстрійській Україні, публікацію відомостей біографічного характеру про Лесю Українку в Східній Галичині, гостювання І.Франка з родиною в помешканні Косачів на Волині.

Українське джерелознавство (і літературне, й історичне), має багатий досвід публікації листів відомих діячів культури, письменників, політиків, однак лише недавно з’явилася нова тенденція – публікація взаємного листування. Саме цього принципу дотримуються видавці серійного видання

“Епістолярні джерела грушевськознавства” та упорядники інших подібних видань. Це свідчить про новий, вищий етап розвитку української археографії, а дослідження публікацій взаємного листування дозволило чіткіше осмислити тогочасні реалії, відкоригувати пізніші версії мотивації вчинків історичних діячів, – тобто, поглибити знання щодо культурного життя [164, с. 10].

Епістолярій М.Грушевського та його кореспондентів містить чимало інформації про події з історії національно-культурного руху Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. Двостороннє листування між М.Біляшевським, Ф.Вовком, О.Кониським і М.Грушевським представляє той напрям епістолярію вченого, що розкриває його співпрацю з відомими українськими дослідниками та громадськими діячами, праця яких неабияк вплинула на організаційне та наукове становлення НТШ.

Другий напрям епістолярної спадщини визначного історика – це його листування з науковцями та літераторами, етнографами з приводу публікації їхніх творів на сторінках “Записок НТШ”, ЛНВ та інших видань товариства. Зокрема, цікавими фактами насичена кореспонденція М.Грушевського з І.Нечуй-Левицьким, С.Єфремовим, В.Доманицьким, О.Кобилянською, М.Зубрицьким, В.Шухевичем, Ф.Колесою, М.Мочульським та іншими. Вона дозволяє стверджувати, що товариство, публікуючи їхні праці в періодиці НТШ, з одного боку, давало можливість популяризувати свої наукові та літературні твори, а з іншого – і матеріальну підтримку, виплачуючи гонорари [164, с. 378].

До третьої групи епістолярних джерел вченого та його кореспондентів віднесені листи М.Грушевського та колег, з якими разом працювали у НТШ, в редакції ЛНВ та інших виданнях. Заслуговує уваги листування видатного історика з О.Барвінським, К.Студинським, І.Франком, В.Гнатюком, О.Маковеєм, В.Дорошенком, Я.Грушкевичем, К.Паньківським [164, с. 316]. Опрацьований матеріал дозволяє стверджувати про дуже ретельний відбір матеріалу для видань НТШ, хороші організаторські здібності М.Грушевського, його високу вимогливість до своїх співробітників.

Одним із найзмістовніших, на наш погляд, було взаємне листування Михайла Сергійовича й українського археолога та етнографа, непересічного знавця музейної справи М.Біляшівського. Їхній обмін думками розпочався з ініціативи М.Грушевського влітку 1891 р. Згодом, плідно працюючи в НТШ, він звернувся до М.Біляшівського, як директора архіву Казенної польської палати, про сприяння йому в пошуку та публікації документів до перших томів археографічного видання “Жерела з історії України-Руси” [825, с. 23–24]. Листування засвідчило про неабияке сприяння М.Біляшівським у виданні люстрацій королівщини – він підбирав у архіві потрібні матеріали, знаходив людей, які за певну платню погоджувалися їх копіювати, та надсилав переписане до М.Грушевського; його кваліфіковану допомогу при пошуку експонатів для музею НТШ у Львові, небайдужість до організаційних та наукових справ товариства, оскільки був його дійсним членом, видавничої та наукової праці, адже на його прохання голова товариства надсилав “Записки НТШ”, “Етнографічний збірник”, “Матеріали до українсько-руської етнології”, літературно-публіцистичні часописи – ЛНВ, “Житє і слово”, видання творів Т.Шевченка, “Історію літератури руської” О.Огоновського тощо. Епістолярій обох вчених дозволяє стверджувати про дуже приязні взаємостосунки між ними, постійний обмін думками [825].

Листування М.Грушевського і Ф.Вовка розпочалося 1895 р. за ініціативою професора Львівського університету, який просив ученого-антрополога надіслати для друку оригінальну розвідку про українське весілля, щоб опублікувати її в “Записках НТШ” [825, с. 102]. Ф.Вовк із задоволенням прийняв пропозицію про співпрацю. Проте зазначив, що йому необхідний певний час для написання нових оригінальних праць, оскільки зібрано чимало матеріалу, але його необхідно систематизувати. Завдяки епістолярній спадщині дізнаємося про те, що вже 1896 р. М.Грушевський пропонував ученому переїхати з Парижа, щоб працювати на науковій ниві, отримуючи платню від НТШ. Хоча Ф.Вовк і не погодився, проте, як засвідчило листування, він зробив чимало, щоб підняти на вищій щабель науковий рівень “Етнографічного

збірника”, започаткувати інше видання НТШ – “Матеріали до українсько-руської етнології”. Ф.Вовк був причетним і до їх редагування, тому за допомогою листів можна прослідкувати за непростим процесом виходу у світ згаданих наукових збірників, дискусіями між двома вченими про розмежування між етнографією та етнологією, про те, які матеріали вмістити до відповідних збірок НТШ. Епістолярій М.Грушевського і Ф.Вовка також дозволив отримати певні відомості про візит останнього до Львова, де він 25 лютого 1904 р. прочитав курс з історичної антропології, здійснив чимало польових досліджень, що дозволило йому зібрати багато матеріалу для подальшої роботи та дати цінні вказівки молодим дослідникам-етнологам, зокрема М.Кордубі та З.Кузелі для їх наукових праць. Окрім цього, видатний антрополог підтримував ідею перекладу “Історії України-Руси” французькою мовою, популяризації видань НТШ в західноєвропейській пресі, поповненню цінними експонатами музею товариства. Інформацію про останнє в листах зустрічаємо з 1903 до 1914 р. [825, с. 221].

У взаємному епістолярії М.Грушевського і О.Кониського впродовж 1889–1896 рр. спостерігаються дружні, щирі, майже родинні взаємовідносини між двома кореспондентами. Особливо насиченими і цікавими стали листи О.Кониського з кінця 1894 р., коли М.Грушевський приїхав до Львова і почав там працювати не просто як викладач, а насамперед як повноважний представник Наддніпрянської України [164, с. 13–14]. В них обговорювалися питання про окремі конфлікти між галицькими членами НТШ та наддніпрянськими українцями, які належали до товариства, науковий та публіцистичний рівень “Зорі” та ЛНВ, поповнення бібліотеки НТШ, можливість залучення коштів заможних осіб із Наддніпрянщини на його потреби тощо. До того ж О.Кониський не лише публікував на сторінках часописів товариства ґрунтовну наукову розвідку про життєвий шлях Великого Кобзаря та інші праці, але й неабияк переймався, як бачимо з листів, подальшою долею НТШ та його голови. Проте в епістолярних працях О.Кониського було висловлено і чимало суб’єктивних думок щодо розвитку

національно-культурного руху українців краю кінця ХІХ ст., з якими М.Грушевський не міг погодитися [164, с. 178].

Зважаючи на те, що, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. запроваджено до наукового обігу чимало листів І.Франка і його кореспондентів, про які буде йти мова далі, нагальною є потреба повного видання епістолярних джерел франкознавства, де листування Великого Каменяря з колегами, рідними та друзями буде належним чином опрацьоване та систематизоване. Сподіваємося побачити результати такої копіткої праці на сторінках академічного зібрання творів І.Я.Франка у ста томах.

Важливу інформацію в контексті досліджуваної проблеми почерпнуто з опублікованої сучасними вченими кореспонденції порівняно маловідомих літераторів і громадсько-культурних діячів Богдана і Павла Кирчівих, адресованої Великому Каменярю [182]. Зміст листів переконливо доводить, що листування було двостороннім. Проте досі не вдалося відшукати листів Івана Яковича до братів Кирчівих, де обговорювалося широке коло питань, у тому числі щодо культурного життя, які були предметом спільних зацікавлень. Натомість, кореспонденція І.Франка та молодого поета і перекладача О.Луцького дозволяє прослідкувати за їх непростими взаємовідносинами. Листування згаданих літераторів допомагає отримати відповідь на запитання: що стало причиною конфлікту? [183]. Ці та інші джерела, що розкривають маловідому епістолярну спадщину І.Франка та його кореспондентів й інших громадсько-культурних діячів Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., актуалізовано на сторінках сучасних “Записок НТШ”.

Також сучасними вченими оприлюднено листування ще однієї письменниці Франкової школи – К.Попович – з Великим Каменярем. Воно цінне тим, що дозволяє прослідкувати за шляхом у літературу вчительки початкової школи, який розпочався 1884 р. з листа з власними віршами на адресу редакції журналу “Зоря”. Вони потрапили до І.Франка, як одного зі співредакторів часопису, і поклали початок їхньому спілкуванню [187, с. 133]. Окрім цього, з її листів дізнаємося й про нелегку працю педагога в сільській

школі, непрості побутові умови, в яких змушена була мешкати, її небайдужість до проблем жіноцтва в краї та національно-культурного життя в рідному селі Жовтанцях, що на Львівщині, де за порадою І.Франка К.Попович долучилася до створення читалень “Просвіти”, збору фольклорного матеріалу тощо [187, с. 140].

Важливе значення для дослідження національно-культурного руху українців Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. має епістолярна спадщина відомих тогочасних етнографів. Збирання, фіксація та наукове опрацювання усних джерел були одними з провідних напрямів народознавчих досліджень упродовж зазначеного часового проміжку. Саме тому про працю українських дослідників у галузі етнографії та етнології збереглося чимало матеріалу епістолярного характеру.

В контексті цього потрібно звернути увагу на листування В.Гнатюка. Оскільки він 1901 р. був обраний секретарем, а в 1913 р. головою етнографічної комісії НТШ, редагував усі народознавчі часописи товариства, то за його листами можна прослідкувати за найважливішими заходами НТШ, спрямованими на активізацію етнологічних досліджень. Цікавим було епістолярне спілкування В.Гнатюка зі священником та збирачем етнографічного матеріалу із села Мшанець (тепер Старосамбірського району на Львівщині) М.Зубрицьким, що тривало впродовж 1899–1917 рр. Листування між двома дослідниками не лише розкриває різноманітні аспекти їхньої співпраці, але й містить істотні факти про наукову працю І.Франка і М.Грушевського в галузі української етнології. З епістолярію отримуємо інформацію, що В.Гнатюк обрав село Мшанець одним із пунктів для своєї тривалої і результативної, як виявилось згодом, фольклорно-збирацької праці [430, с. 300].

Листи молодого етнографа З.Кузелі до М.Грушевського охоплюють період з 1902 р. до початку Першої світової війни. В них чи не найбільше уваги приділено публікаціям дослідника, які він надсилав для друку в науковій періодиці товариства, зокрема “Дитина у звичаях і віруваннях українського народу”, “Українські похоронні звичаї і обряди в етнографічній літературі”

тощо.

На змісті листів визначного етнографа та громадського діяча Східної Галичини В.Шухевича до М.Грушевського позначилися як особисті непрості взаємини між ними, так і певні проблеми тогочасної діяльності НТШ [727, с. 442]. Значну частину серед них становлять повідомлення про різні наукові та культурні заходи. В епістолярних джерелах також ішлося про підготовку до друку праці “Гуцульщина”, організацію етнографічних досліджень та музею НТШ [173, с. 16].

Таким чином, листування відомих громадських діячів, літераторів, учених, дослідників-аматорів засвідчило неабияке зацікавлення наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. дослідженнями в галузі етнографії та етнології. В результаті було зібрано та опубліковано чимало джерельного матеріалу, з’явилася низка цінних наукових праць, істотно поповнився експонатами етнографічний музей НТШ. Таких успіхів було досягнуто передовсім завдяки організаційним заходам та виданням наукового товариства.

Епістолярні джерела розкривають чимало сторін розвитку української музичної культури Східної Галичини зазначеного часового проміжку. Зокрема листування М.Лисенка з В.Шухевичем, О.Барвінським, І.Франком, президією НТШ впродовж 1904–1912 рр. показує взаємовідносини видатного композитора з Наддніпрянщини з провідними громадсько-політичними діячами краю [192, с. 253]. В них ішлося про вихід у світ часопису для дітей молодшого шкільного віку “Дзвінок”, до редакційного комітету якого належав відомий композитор, про передплату галицьких періодичних видань, співпрацю з НТШ, яке обрало його 1904 р. почесним своїм членом. Неабиякої уваги заслуговує жвавий обмін думками між непересічним музикантом із Галичини М.Менцинським [192, с. 255], який пропагував творчість М.Лисенка в Європі, та Миколою Віталійовичем. Останній писав про організацію концертів з нагоди Шевченківських ювілеїв, про галицького виконавця О.Мишугу, який на запрошення видатного композитора переїхав з Варшави до Києва і працював професором співу в музично-драматичній школі, заснованій 1903 р., та інше.

Цікавою була історія публікації творчої спадщини непересічного галицького композитора Д.Січинського. Відразу після його смерті 26 травня 1909 р. в Станиславові товариш небіжчика Ярослав Вінцковський – український композитор, який друкував свої твори під псевдонімом Я.Ярославенко, а водночас засновник і директор музичного видавництва “Торбан” через газету “Діло” звернувся до української суспільності з проханням допомогти йому зібрати рукописну спадщину Д.Січинського. Вже до перших роковин від дня смерті митця основну частину рукописів було зібрано, а 23 лютого 1913 р., як про це свідчить документ, що зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника, Я.Вінцковський передав НТШ всі зібрані твори композитора, а також долучив до них 38 листів Д.Січинського, написаних до нього впродовж 1905–1909 рр. Інших епістолярних праць митця не знайдено, а тому ті з них, що збереглися, є досить цінними для вивчення життя та творчості композитора цього періоду [193, с. 281]. З них дізнаємося, що Д.Січинський надсилав чимало своїх музичних творів до музичного товариства “Торбан”, оскільки гонорари за їх публікацію часто були єдиним засобом отримати хоча б незначні кошти на життя; у листах чимало роздумів про музичний рух у краї, концертне життя сучасного йому Станиславова [193, с. 287].

Слід зазначити, що епістолярна спадщина українських етнографів та композиторів актуалізована сучасними вченими переважно на сторінках “Записок НТШ” в працях музичної секції і секції етнографії та фольклористики.

Щодо неактуалізованого листування, то його чимало зберігається у колекції М.Грушевського у ЦДІАК України. Всього у фонді 1235 є 610 одиниць зберігання, що містять епістолярій, адресований видатному історику [826–839]. Це листи його учнів: І.Джиджори, І.Кревецького, С.Томашівського, М.Корбуди, І.Крип’якевича; відомих учених – В.Антоновича, Ф.Вовка, М.Біляшівського, М.Василенка, С.Смаль-Стоцького, К.Студинського, письменників – Б.Грінченка, І.Нечуя-Левицького, М.Коцюбинського, О.Кониського, О.Кобилянської, В.Стефаника, Г.Хоткевича, українських митців – І.Труша,

М.Шкрібляка та інших. Частина з них опублікована, більшість ще чекає ретельного дослідження та публікації. Загалом, вони становлять неабияку цінність для реконструкції процесу видання наукових збірників НТШ, організаційної та дослідницької роботи вченого.

Багатий епістолярний матеріал також знаходиться серед документів К.Студинського та інших громадсько-культурних діячів у ЦДІАЛ України. Вчений листувався з М.Грушевським, О.Барвінським, О.Колессою, М.Лисенком, В.Стефаніком, В.Пачовським, А.Чайковським та іншими. З 310 листів М.Грушевського до К.Студинського лише 17 стосуються досліджуваного періоду. Проте вони розкривають тісну співпрацю обох вчених у керівних структурах НТШ, дозволяють стверджувати про їхні дружні взаємини. Не менш цікавими є й інші листи, адресовані К.Студинському, де відображено як політичну ситуацію в Галичині, так і чимало різнопланової інформації про літературне та музичне життя краю [840].

У особовому фонді К.Студинського чимало листів від сільських громад, міських жителів, окремих педагогів. Адже до нього як члена КШР зверталися українці краю з проханнями щодо будівництва нових навчальних закладів, відкриття українських паралельних класів у вже діючих, просили посприяти в одержанні тієї чи іншої вчительської посади. Службове листування засвідчує, що далеко не всі прохання, з якими зверталися до К.Студинського, були вирішені. Передусім це стосувалося побудови нових шкільних приміщень у селах Східної Галичини, оскільки не завжди вистачало коштів. Проте в одному з листів народної вчительки і поетеси Уляни Кравченко знаходимо слова подяки К.Студинському, який допоміг їй отримати посаду в народній школі, де були хороші умови для праці [432, арк. 6].

Серед документів відомого політика, депутата австрійського парламенту Ю.Романчука є листи С.Єфремова, І.Пулнюя, М.Лисенка, М.Старицького, К.Устияновича та ін., де йдеться про видання літературних творів письменників Східної Галичини та Наддніпрянщини, вшанування 50-х роковин з дня смерті Т.Шевченка в Києві, відкриття українського університету у Львові. Щодо

останнього, то в листі, датованому 1904 р., видатний вчений І.Пулюй критикував політику Ю.Романчука в цьому питанні як недостатньо рішучу. Він вважав, що в політичній боротьбі за український університет необхідно проявити більше наполегливості, а також віднайти необхідні кошти, оскільки українці єдині серед народів Австро-Угорщини не мали власного вищого навчального закладу. Вчений запропонував і своє бачення кадрового забезпечення майбутнього університету. Він назвав українських науковців, які, на його думку, могли б обійняти професорські посади. І.Пулюй готовий був надати стипендію з власних коштів для студентів, які здобуватимуть науковий ступінь, аби зайняти посаду доцента в українському університеті [431, арк. 6].

Листи вчених М.Грушевського, В.Гнатюка, І.Кревецького до історика та гімназійного професора С.Томашівського, що зберігаються у його особовому фонді, дозволяють вивчити окремі аспекти діяльності НТШ, зокрема організаційні справи товариства, видання наукових збірників тощо; прослідкувати за процесом підготовки до відзначення 40-літнього ювілею літературної праці І.Франка в 1913 р. [841; 842].

Відзначаються неабиякою змістовністю епістолярій з колекції письменника А.Крушельницького, зокрема листи М.Грушевського, В.Гнатюка, О.Кобилянської, Д.Лукіяновича. В основному в процесі листування обговорювалися справи, пов'язані з публікацією тих чи інших творів А.Крушельницького. Поряд із цим вищевказаний епістолярний матеріал розкриває процес видання ЛНВ [843; 844].

Серед епістолярного матеріалу, що зберігається в особовому фонді Б.Ярошевського, міститься чимало листів М.Грушевського, В.Гнатюка, С.Єфремова, К.Малицької. Вони цікаві тим, що не лише збагачують нас інформацією про становище українського шкільництва та видавничі справи зазначеного часового проміжку, а й містять чимало відомостей побутового характеру [845].

Цінні епістолярні джерела з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини зазначеного часового проміжку зібрані у фонді

родини Барвінських, що зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника. Зокрема листи Лесі Українки [846], М.Лисенка [312], М.Старицького, В.Стефаника, М.Павлика, В.Щурата, К.Студинського [847], А.Чайковського [848], Уляни Кравченко [433], О.Огоновського [849] до О.Барвінського розкривають чимало цікавих аспектів співпраці між українцями Східної Галичини та Наддніпрянщини, процес видання періодичних видань та вихід у світ літературних творів, мистецьке життя краю, розв'язання найнагальніших проблем українців у галузі освіти тощо. Окрім них, у згаданому фонді зберігається також епістолярій інших кореспондентів: листи Ю.Федьковича до відомих діячів народовської орієнтації в краї 60-х рр. XIX ст. – Д.Танячкєвича, К.Климковича, В.Шашкевича, композитора С.Воробкевича [850; 851].

У колекції Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові знаходяться не лише епістолярні джерела, концертні афіші та фотографії, що розкривають певні аспекти творчості, громадської активності та побуту славетної співачки, але й матеріали про інших українських митців. Особливе зацікавлення для нас склали листи з особистого архіву видатного оперного виконавця М.Менцинського від композитора Ф.Колесси [369], родичів, друзів [366; 367] та запрошення взяти участь у концертах з нагоди національних свят, ювілейних академіях на честь Т.Шевченка, М.Шашкевича, І.Франка від різних громадських товариств тощо [368].

Отже, відклатося чимало епістолярного матеріалу відомих громадсько-політичних діячів, учених, письменників, етнографів, композиторів, які є цінним джерелом з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Їх опрацювання дозволяє досліднику отримати інформацію про непересічних особистостей цього часу, які зробили вагомий внесок у розвиток української науки, літератури, музичного мистецтва; співпрацю між українцями Галичини, Буковини та Наддніпрянщини.

Найбільше змістовної інформації про важливі аспекти національно-

культурного руху українців знаходимо в листуванні переважно відомих громадсько-культурних діячів та вчених свого часу – О.Барвінського, М.Грушевського, І.Франка, М.Драгоманова, К.Студинського та їхніх кореспондентів. Проте не можна оминати увагою того факту, що лівову частку відомого нам епістолярію цього часу становлять листи письменників, які розкривають насамперед основні етапи становлення та розвитку літературного руху в краї, хоча в них була інформація про діяльність національно-культурних товариств, освітні процеси тощо. Листи українських етнографів, що становлять значно менший пласт джерел, переважно були досить інформативними і загалом дозволяють прослідкувати за підготовкою до друку народознавчих видань. Натомість епістолярій українських митців у кількісному вимірі становить найменшу групу листів і акцентує увагу лише на основних подіях мистецького життя Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

***Підсумовуючи аналіз особових джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини зазначеного часового проміжку, необхідно звернути увагу на те, що автобіографії, спогади та листування становлять значний пласт матеріалів, цінних для нашого дослідження. Автобіографічні праці виявилися особливо важливими для виокремлення інформації біографічного характеру, відомостей про процес навчання в освітніх закладах різного рівня, факторів, які впливали на формування світогляду провідних українських громадсько-культурних діячів.

Особлива цінність споминів та мемуарів українського походження для нашого дослідження полягала в тому, що їх автори дуже часто розкривали деталі подій суспільно-політичного характеру, які інколи мали вирішальне значення для перебігу національно-культурних процесів. На їхню достовірність неабияк впливали політичні погляди того чи іншого мемуариста, що, безперечно, нами враховувалося в процесі критичного аналізу цієї підгрупи джерел особового походження. Поряд із цим маємо величезний масив споминів українських літераторів, освітян, митців, де подано детальну інформацію про події культурного життя Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Епістолярні джерела дозволили нам з'ясувати характер співпраці між провідними громадсько-культурними діячами, насамперед Галичини та Наддніпрянщини, їхні світоглядні позиції та переконання; деталі побутового життя українських вчених, літераторів, митців та ін.

Загалом, у джерелах особового походження відтворено не лише інформацію про всі найважливіші події національно-культурного характеру, які зафіксували відомі громадсько-культурні діячі, а й чимало мікроісторичної інформації, що дозволяє краще зрозуміти колорит тієї епохи. Окрім цього, особові джерела українського походження дозволяють отримати настільки багато відомостей просопографічного характеру про провідних діячів, зокрема їхнє родинне походження, освіту, професійні та громадські зацікавлення, матеріальні статки, особисте життя та інше, що значення їх важко переоцінити.

РОЗДІЛ 6

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

6.1. Суспільно-політична преса

У законі про пресу, який було опубліковано ще 17 грудня 1862 р., надавалося право видавати газети та журнали фактично всім громадянам імперії, а також визначався порядок заснування нових видань. Для цього в крайовий уряд потрібно було надати програму часопису, повідомити прізвище відповідального редактора, місце друкування. Обумовлювалося, що кожен видавець зобов'язаний надсилати періодичне видання в крайові органи безпеки не пізніше, як за 24 години до виходу у світ. Разом з цим, влада мала право конфіскувати окремі статті або номери газет з політичних міркувань [506, с. 101]. Цих правил строго дотримувалися всі українські видавці.

У другій половині XIX – початку XX ст. в Галичині виходило чимало різнопланових періодичних видань. Згідно з даними за 1910 р., у краї видавали 42 україномовні і 312 польськомовних часописи. Безперечно, газети і журнали зазначеного часового проміжку були різними за формою та змістом, однак для дослідження обраної проблематики, на наш погляд, найдоцільніше проаналізувати суспільно-політичну пресу, видання національно-культурних товариств, наукову та науково-популярну періодику. На їх сторінках з'явилося чимало різнопланової інформації про національно-культурний рух українців краю другої половини XIX – початку XX ст.

Суспільно-політична преса Східної Галичини вказаного періоду не лише інформувала про найважливіші події політичного життя краю, але й приділяла багато уваги на своїх сторінках питанням мови, освіти, літератури, мистецтва, публікувала прозові та поетичні твори. Вона є цінним джерелом для дослідження національно-культурного руху українців краю впродовж зазначеного часового проміжку, оскільки дозволяє з'ясувати погляди впливових політичних сил на різні аспекти його розвитку. Загалом українську суспільно-політичну періодику другої половини XIX – початку XX ст. можна умовно розділити на чотири групи: 1) народовську, 2) русофільську,

3) радикальну, 4) консервативну, в якій порушувалися проблемами українського національно-культурного руху тощо.

Перша газета народовського спрямування в Галичині “Зоря Галицька” побачила світ 15 травня 1848 р. У зверненні до братів-русинів головний редактор видання А.Павенцький зазначив: “І в том письмі, будемо милому нашому народові подавати все, що Русина, яко чоловіка, й Русина члена краю обходити може. Буде в нім уміщено, що рада народна руска для просвещения й добра свого народа урадила і учинила; будет в нем розправи й розговори о життю нашем народном і політичном (о справах нашого краю), о нашем народови, его історії, его язиці, релігії, обичаях, життю домовом...” [852]. За редакції А.Павенцького часопис видався до 26 липня 1850 р. Більше того, до початку 1850 р. він публікував його за власні кошти. Газета, що була виразником поглядів прогресивного крила Головної Руської Ради, 1848 р. проголосивши гасла національної окремішності та єдності українців, швидко знайшла вдячного читача і до середини 1850 р. користувалася значною популярністю. Тут були опубліковані всі програмні документи Головної Руської Ради: “Одозва до руського народу”, “Братя русини”, петиція до цісаря Фердинанда, “Устав Рады народной русской во Львове”; протоколи засідань як Головної, так і окружних рад, запрошення руських вчених на з’їзд у Львові, основні положення конституції від 4 березня 1849 р. та інші важливі для Галичини законодавчі акти, урядові повідомлення [409].

Часопис уміщував інформацію про події політичного життя в Австрійській монархії та за кордоном. Було, зокрема, запроваджено рубрики “Господарство сільське”, “Всячина” (в якій серед іншого надрукували колядку), вміщено повідомлення про українську національну символіку, наукові, публіцистичні праці, поетичні та художні твори тощо. Втрата значної частини передплатників була пов’язана з політичною позицією її головних редакторів, які були прихильниками русофільської ідеології. Із середини 1851 р. у тематиці газети спостерігався тематичний поворот у бік русофільства, на що звернуло увагу й Галицьке намісництво, яке закликала не вживати московських слів під

загрозою закриття часопису. Саме це, на думку багатьох дослідників, змусило І.Гушалевича відмовитися від редагування “Зорі Галицької”. Його наступник, Б.Дідицький, у питаннях мови був значно обережнішим. Із цього приводу він писав у листі до Я.Головацького: “Я за часів моєї редакції жив у згоді як з “твердоруськими”, так й з “хохлами”, по крайній мірі львівськими. Се не самохвальба, а чиста правда” [230, с. 226]. Проте стан здоров’я не дозволив Б.Дідицькому надалі працювати в “Зорі Галицькій”, тому у серпні 1854 р. він відмовився від посади головного редактора. С.Шехович, що продовжив його працю в часописі, не мав належного журналістського таланту, щоб зробити журнал цікавим для читача. За його редагування кількість передплатників суттєво зменшилася. У той час навіть постало питання про закриття часопису “Зоря Галицька”. Крім того, в окремих статтях, надрукованих на сторінках газети, відверто пропагували русофільські ідеї.

Впродовж 1854–1857 рр. редактором “Зорі Галицької” був прихильник народовської ідеології М.Савчинський. Він, на думку відомого дослідника української преси А.Животка, неабияк долучився до того, що газета “як за програмовим напрямком, так і мовою стала на народній українській ґрунт” [109, с. 35]. Однак, як зазначив І.Франко в одній зі своїх публіцистичних праць, “у редакції ясність мови не дорівнює ясності погляду на те, який має бути зміст часописі, щоб могла притягати до себе ширшу публіку... На перше місце в обновленій “Зорі Галицькій” виступає молодий, тоді 23-літній Платон Костецький” [853, с. 97]. У статтях “Азбучна війна в Галичині 1859 р.” та “Стара Русь” І.Франко на основі фактів переконливо довів, що це стало можливим за протекції намісника Галичини А.Голуховського. Саме тому, П.Костецький, який розпочав працю в редакції “Зорі Галицької” на початку 1855 р., “провадив її несповна рік нібито в народнім дусі та з тенденцією – не давати, ані пускати нічого противного урядові та нічого противного Польщі і полякам” [721, с. 630]. Відомий український письменник також звернув увагу на літературний доробок П.Костецького (всього в часописі було опубліковано 11 його прозових творів і 17 віршів). З цього приводу І.Франко писав: “Він

думає і говорить, очевидно, по-польськи і, пишучи, з трудом перекладає ту польщину на чужу йому руську мову. Стель, будова речень і навіть лексика – усе у нього польське, від біди підладжене до руських форм; браки лексики він заповнює або польськими словами, живцем переписаними на руські букви, або словами власної фабрикації, укованими без будь-якого розуміння правил руського словотвору...” [853, с. 100].

1856 р. відповідальність за вихід у світ газети повністю взяло на себе керівництво Ставропігійського інституту. Як наслідок цього – “Зоря Галицька” мала невиразний політичний характер, а на її сторінках з’явилися твори прихильників русофільства. Саме тому кількість передплатників часопису суттєво зменшилася (їх залишилося менше 100) і на початку квітня 1857 р. він перестав виходити у світ [215, с. 158].

1852 р. був останнім, коли “Зоря Галицька” намагалася дотримуватися задекларованої у попередні роки програми, звертаючи основну увагу на політичне, національне та міжнародне життя. Однак уже 1853 р. вона стала часописом, присвяченим тільки “літературному, общеплезному и забавному чтению” з різноматичним змістом, а з 1856 р. виходить як “письмо посвячене літературі и забаві”. Саме тому в журналі з’явилися рубрики “Известия литературные”, “Известия науковые”, “Известия науковые и художественные”, “Всячина”. У них інформація про визначних діячів слов’янської науки та літератури, вихід у світ нових художніх та наукових праць, відкриття українських шкіл при церквах.

На сторінках часопису регулярно публікували відомості про діяльність товариства “Галицько-руська матиця”, протоколи засідань проводу просвітньої організації, інформацію про бібліотеку цього громадського об’єднання; повідомлення про збір коштів на будівництво “Народного дому”. Уміщували також перелік громад та осіб, що жертвували кошти на його спорудження [409].

Щодо змісту газети, то насиченими та різноплановими були літературна та наукова складові “Зорі Галицької”. Сучасний дослідник П.Медведик зазначив: “Дивуємося, як тоді, в умовах важкого національного і соціального

поневолення українців Галичини, заяснила зоря багатьох авторів – літераторів і дослідників історії нашого народу на сторінках цього часопису. Який широкий та різноманітний спектр у ньому творів різних літературних жанрів, перекладів (щоправда, деякі з них були художньо слабкими)!” [854, с. 232]. На нашу думку, на неабияку увагу заслуговують праця С.Витвицького про побут і звичаї гуцулів, театральні рецензії та повідомлення про коломийські вистави І.Озаркевича, дослідження з історії Галича, Станиславова, Тернополя та інших українських міст, розвідки про гетьмана П.Дорошенка, князя К.Острозького, видатного діяча “Руської трійці” М.Шашкевича, відомості про знайдені грамоти XIV ст., першодруки XVI ст. та рукописні книги XVII ст. [409. – 1852. – 30 січня]. На сторінках часопису з’явилося чимало знакових публіцистичних праць, що вже стали об’єктом нашого аналізу в попередніх розділах дисертації.

Загалом “Зоря Галицька”, що виходила у світ упродовж 1848–1857 рр., містила чимало відомостей з історії національно-культурного руху українців зазначеного часового проміжку. Зокрема, тематика публікацій часопису свідчить про конкуренцію в Східній Галичині між прихильниками народної мови і культури, з одного боку, та русофільської ідеології з іншого; завуальоване втручання органів державної влади в українську видавничу справу. Окрім цього, зі змісту “Зорі Галицької” дізнаємося, що представники української національної еліти, якими, безперечно, були редактори та співробітники видання, зуміли стати на захист власної мови, культури, на прикладі довели, що здатні зробити вагомий внесок у розвиток української літератури, журналістики та наукових знань.

Їхню справу в 60-х рр. XIX ст. продовжила галицька молодь, яка захопилася ідеєю національного-культурного відродження та гуртувалася при “Громаді” й організації “Молода Русь” [229, с. 423]. Упродовж 1862–1866 рр. молоді народовці були причетні до видання літературних, літературно-наукових та літературно-політичних журналів: “Вечорниці” (1862–1863 рр.) [855], “Мета” (1863–1865 рр.) [856], “Нива” (1865 р.) [857], “Русалка” (1866 р.) [858]. Цінність зазначеної періодики для дослідження національно-культурного

руху полягала в тому, що одні з найважливіших його чинників, а саме розвиток української мови, літератури, публіцистики, наукових знань, театрального руху, освітніх процесів, упродовж зазначеного часового проміжку стали об'єктом неабиякої уваги журналістів. Сучасні дослідники, використовуючи їх, можуть прослідкувати не лише за розвитком національно-культурних процесів в Східній Галичині в першій половині 60-х рр. ХІХ ст., але й за тяглістю видання молодими народовцями періодичних видань.

У першому числі “Вечорниць”, що побачили світ 1 лютого 1862 р., читаємо: “Ми загадали видавати письмо для образования руського народного языка в письменности, котра повинна яко найближча бути живому народному слову. Об’єм нашого письма – не величкий, предмет его – легкая словесність, сили наші – слабенькі, початок трудний, а все таки віруєм кріпко, що за постійною працею доконаємо нашу задачу совершенно” [859]. Виконуючи задекларовану програму, часопис публікував науково-популярні та полемічні статті мовознавчого і літературознавчого змісту, де автори відстоювали право писати “живою народною мовою”. У великій редакційній статті “Народ і словесність”, у публіцистичних працях К.Климковича “Гадки ученого о руськой словесности”, “Збиранья збитков устной словесности” порушувалася проблема формування нової літературної мови, запозичення здобутків українських письменників з Наддніпрянщини у цій сфері, шанобливого ставлення до народної словесності, записування та вивчення фольклору. Намагаючись познайомити читача з найкращими здобутками української літератури на сторінках “Вечорниць” опублікували поеми Т.Шевченка, поезії та прозу Ю.Федьковича, повісті П.Куліша, оповідання Марка Вовчка, байки Л.Глібова тощо. Часопис не лише один з перших в Галичині опублікував твори Т.Шевченка, але й вмістив чимало статей про життєвий шлях Великого Кобзаря та значення його творчості, зокрема “Згадка за Шевченка: его смерть и похорони” К.Климковича, “Дитинний вік Шевченка (1814–1828)” О.Лазаревського, “Чого стоить Шевченко яко поет народній” П.Куліша [860]. На сторінках “Вечорниць” також були опубліковані історичні розвідки

М.Костомарова “Очерки народної южнорускої історії”, П.Куліша “Історія України од найдавніших часів”, І.Шараневича “Князь Юрій Бельзький” тощо. Також в часописі було вміщено чимало публіцистичних праць та художніх творів, науково-популярних розвідок редакторів журналу та інших галицьких письменників, журналістів та дослідників. Неабияке значення для української літературної мови в Галичині мало й те, що видання, яке спочатку друкували етимологічним правописом перейшло на фонетичний, значно простіший та більш зрозумілий. Незважаючи на це, через брак коштів вдалося випустити у світ лише 17 чисел “Вечорниць”. У редакційній статті “Слово для земляків” 15 червня 1863 р. видавці журналу констатували факт, що чисто літературний часопис не міг заручитися масовою підтримкою читача, однак заявили про бажання далі продовжувати розпочату справу і, в міру своїх сил, захищати право українців на їхню мову, літературу, історію тощо. Зокрема молоді патріоти, що об’єдналися навколо першого народовського часопису краю, зазначали: “Кожда неудача є і повинна бути для нас лишень заохотою до нової ораничної праці, до консеквентного перепровадження розпочатого діла” [861].

Це були не просто слова, а глибоке переконання молодих народовців у необхідності продовжувати розпочату справу. І як результат, 15 жовтня 1863 р. побачив світ новий, тепер уже літературно-політичний вісник “Мета” за редакції К.Климковича. Епіграфом до перших п’яти номерів журналу стали слова Т.Шевченка: “В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля”. Зі вступної статті К.Климковича у першому числі вісника стає зрозумілим, що він і надалі продовжуватиме справу розпочату у “Вечорницях”, однак часопис не буде осторонь політики. З цього приводу редактор зазначив: “Задачею “Мети” буде взятись до строєної праці около відтискання зь народних елементів всего, що тільки причинитися може образованій верстві руського народу до освоєння собі правдивої ідеї народності і до її практичного розвою, не спутаного оковами чужинського погляду” [862]. Окрім цього, вже з перших чисел “Мети” стало зрозумілим, що літературно-політичний вісник буде гостро виступати проти придушення українського національного життя в Російській імперії,

розповсюдження старорусинських і москвофільських ідей у Східній Галичині, закликати до єднання українців Австро-Угорщини та Російської імперії.

Виконанню поставлених завдань відповідав цікавий та різноплановий зміст часопису, матеріали якого містилися в п'яти розділах. У перших двох, як раніше у “Вечорницях”, публікували поезію та прозу відомих літераторів Галичини, Буковини та Наддніпрянщини. В третьому розділі – статті національно-політичного характеру, у четвертому під рубрикою “Допісі” – цікаві повідомлення про українське життя в Наддніпрянщині; п'ятий містив матеріали літературно-критичного та етнографічного змісту, огляд україномовної та зарубіжної преси [215, с. 239].

Варто зазначити, що через хворобу головного редактора 1864 р. вийшло тільки одне (5) число “Мети”. У лютому 1865 р. видання журналу відновилося, але він виходив уже як політичний часопис і неофіційний орган українських народовців, де друкувалися гострі політичні, історичні, літературні, театральні статті та численні повідомлення з Галичини, Відня, Наддніпрянської України. Для вивчення національно-культурного руху українців краю особливе значення мають розвідки, де піднімалися важливі питання мови, літератури, освіти, зокрема П.Павлусевича “Які то у нас учебники для народних шкіл”, С.Голода “Де-що про кулішівку”, О.Городоцького “Дві літератури руські в Галичині”, О.Кониського “Критичний огляд української (руської) драматичної літератури”, Л.Сирочинського “Де-що про народні школи на Україні”, “Значення Київського Університету для Українського народу” [863, с. 228]. Змістовними були статті та повідомлення “Мети” про працю українського професійного театрального колективу “Руської бесіди” та його вистави.

19 грудня 1865 р. журнал перестав виходити у світ через неабиякі перешкоди політичних опонентів. Усього впродовж 1863–1865 рр. було опубліковано 18 номерів періодичного видання, у яких відстоювали погляди народовців та значну увагу приділяли національно-культурному руху українців краю.

Оскільки “Мета” на початку 1865 р. стала політичним журналом, то

народовці цього ж року започаткували новий науково-літературний часопис “Нива”, головним редактором якого став К.Горбаль. У вступному слові до читача редакція познайомила передплатників з завданнями та структурою періодичного видання: “Ниву назвали ми науково-літературною часописею, бо вже давно пора наше слово перенести в незнане єму досі поле наукове, до чого заохочує нас заложенє руських катедр на львівськїм університеті, тим і будем ми подавати наукові річи, як ось в сім “Наука о фінансах на доказь”, що наша мова сама по собі здібна до науки і гідь ламатися Московщиною. Нива буде поміщати: 1. Повісті, оповідання, народні поезії й перекази; 2. Розвідки з історії, географії, етнографії та інших галузей знань (природничих наук); 3. Бібліографію й критику літературних і наукових праць; 4. Артикули й афоризми педагогічного обсягу” [864, с. 2]. Загалом видавці журналу дотримувалися накресленої програми, але назвати його науковим, незважаючи на повідомлення науково-популярного характеру, вміщені на його сторінках, складно; скоріше ”Ниву” можна розцінювати як літературне видання. Тут, на відміну від іншої народовської періодики, не лише друкували твори Т.Шевченка, Марка Вовчка, Ю.Федьковича, С.Воробкевича, П.Свенціцького, але й переклади О.Пушкіна, М.Лермонтова, А.Міцкевича, В.Шекспіра. Заслуговував уваги також опублікований етнографічний матеріал, записаний Ю.Федьковичем. Новини літературного життя повідомляли в рубриці “Вісті”. Кожне число журналу завершувалося рубрикою “Руський театр”, де не лише містили хроніку діяльності українського мандрівного театрального колективу, але й висловили чимало цікавих роздумів та критичних зауважень про його роботу [865, с. 272]. Проте через фінансові причини та брак досвіду у виданні літературного часопису 20 липня 1865 р. “Нива” перестала виходити у світ.

Заслуговує уваги також інший літературний тижневик “Русалка”, який розпочала видавати народовська студентська громада у Львові після того, як перестав виходити у світ журнал “Мета”. Головним редактором часопису, який публікували з 1 січня до 2 квітня 1866 р., був Володимир Шашкевич. Насправді ж ініціатором його видання став відомий громадський діяч та письменник з

Наддніпрянщини О.Кониський. Про це він повідомляв наприкінці 1865 р. в одному з листів до Ю.Федьковича. Зрештою на сторінках “Русалки” надруковано чи не найбільше його поезій, оповідань, драму “Було та загуло”, літературознавчу працю “Критичний огляд української (руської) драматичної літератури” під різними псевдонімами [215, с. 257; 866]. Окрім художніх творів, історичних та літературознавчих розвідок, в “Русалці” було започатковано рубрику “Із наук природних”, де вмістили популярні оповідання про комах, звірів, тварин І.Верхратського. На особливу увагу заслуговує змістовність рубрики “Руський театр”, де зроблено аналіз кожної з вистав, поставлених театральним колективом “Руської бесіди” за час виходу у світ тижневика: оцінювалася гра акторів, костюми, рівень постановки; були як позитивні, так і негативні відгуки, висловлено ряд цікавих пропозицій з цього приводу [867, с. 80]. Нетривалий час видання часопису, на думку дослідника української преси А.Животка, був зумовлений тим, що головний редактор “занедбав часопис” [109, с. 98].

Вихід у світ народовської преси на цьому не припинився, а навпаки набрав нових обертів: газети та журнали, що надалі виходили у світ користувалися належною увагою читача, мали під собою, як правило, міцну матеріальну основу і видавалися не одне десятиліття. Започаткував таку традицію журнал “Правда”, перше число якого вийшло 1 квітня 1867 р. Заснований за ініціативою молодих громадян і підтримуваний матеріально П.Кулішем і О.Кониським, часопис був у перший період свого існування (1867–1880 рр.), до виходу “Діла” 1880 р., провідним органом народовців і водночас літературно-науковим виданням, з появою якого починав зміцнюватися зв’язок між культурними діячами Східної Галичини та Наддніпрянщини. 1871 р. і з квітня 1880 р. до жовтня 1888 р. “Правда” не видавалася [215, с. 271–272]. Впродовж 1888–1898 рр. часопис підтримував політику “нової ери” в польсько-українських відносинах у Галичині, тому друкував чимало публікацій з гострою критикою політики російських органів державної влади щодо українського питання, натомість оминав увагою ігнорування національно-культурних прав

українців Східної Галичини польськими урядовцями.

На сторінках “Правди”, як і інших народовських видань, не лише постійно публікувалися поетичні твори Т.Шевченка, але й ціла серія літературознавчих досліджень про Великого Кобзаря [868]. Літературна частина часопису також була заповнена творами І.Нечуя-Левицького, П.Куліша, Панаса Мирного, С.Руданського, Б.Грінченка, І.Карпенка-Карого, Ю.Федьковича, В.Шашкевича, К.Устияновича, україномовними перекладами зарубіжних письменників тощо.

Редакція часопису стояла на захисті фонетичного правопису, вступала в безкомпромісну полеміку з русофілами. Особливо гостро в “Правді” критикували діяльність їхніх національно-культурних товариств, рівень наукових видань “Галицько-руської матиці”. Важко сьогодні не погодитися з автором рубрики “Огляд літературний” щодо оцінки праць галицьких істориків-русофілів, що публікувались у наукових виданнях “Галицько-руської матиці” за 1869 р., де було зазначено: “Двох річей дуже важних недостає працям п. Шараневича, як і всім загалом історикам нашим галицьким, простуючи немов умисне до того, щоби своєю працею (проти власному інтересові) відняти всяку симпатію у читаючої публіки. Не досить з ріжних джерел стягнути купу історичних фактів і списати їх хронологічним порядком одним за другим; треба з поодиноких фактів, які їх нам подають уже хроніки, винести якісь загальні заключення; треба подати повний і живий образ давньої жизни нашого народу...” [869, с. 85].

Натомість у публіцистичній статті “Слівце до руської інтелігенції, а особливо до руської молодіжи академічної”, що побачила світ у жовтні 1895 р., порушувалася інша важлива проблема: чи користуються українці доступними для них національно-культурними правами в краї, права на реалізацію яких вдалося добитися від органів державної влади досить нелегко? З цього приводу з сумом зазначалося, що далеко не всі українські діти навчалися в україномовних навчальних закладах Львова. З приводу лекцій професора М.Грушевського в університеті автор статті констатував інший факт:

“... спитаймо чи багато руських студентів вчащає на виклади історії України-Руси знаменитого проф. Грушевського (на жаль і сором дрібний гурток)” [870, с. 600].

Упродовж 1879–1896 рр. виходив у світ часопис для українського селянства “Батьківщина”. Ініціатором його видання став відомий діяч народовського руху, депутат австрійського парламенту Ю.Романчук [215, с. 346]. Поряд з інформацією політичного характеру, в газеті опубліковано чимало повідомлень про діяльність українських товариств, навчальних закладів, полемічних статей, присвячених важливим проблемам національно-культурного руху українців краю, розвідок біографічного характеру про видатних наших державних діячів та вчених, художніх творів тощо.

Повідомляючи про діяльність громадських організацій у Східній Галичині, часопис містив відомості про загальні збори як “Просвіти”, так і русофільського Товариства імені Михайла Качковського. Проте в рубриці “Наші читальні” найчастіше писали про відкриття нових читалень “Просвіти”. В добірці матеріалів “Справи шкільні” вміщено інформацію про україномовні народні школи, гімназії, учительські семінарії [871].

У 1880 р. народовці започаткували також періодичне видання “Діло”, вихід у світ якого став непересічною подією в історії української преси. У довоєнний період часопис регулярно ознайомлював читача з найважливішими подіями, що відбувалися в Австро-Угорщині та світі з 1 січня 1880 р. до 29 серпня 1914 р., поки видання “Діла” не було перервано Першою світовою війною. При цьому особливу увагу автори газети звертали на український національний рух у Східній Галичині та за кордоном. 1888 р. “Діло” стало першим українським щоденним часописом. Газета не лише оперативно інформувала читачів про події, що відбувалися, була цікавою та змістовною, але й завжди стояла на захисті українських національних інтересів. Безперечно, всі найважливіші аспекти національно-культурного руху українців Східної Галичини впродовж 80-х рр. XIX – початку XX ст. знайшли своє відображення на сторінках часопису.

Окрім цього, за публікаціями “Діла” можна прослідкувати за вирішенням багатьох важливих справ у галузі шкільництва. Зокрема, щоденник упродовж тривалого часу висвітлював перипетії, пов’язані з відкриттям українських гімназій у Перемишлі, Тернополі та Станиславові, приватних навчальних закладів та інтернатів УПТ в містах та селах краю. Неабиякою гостротою та безкомпромісністю відзначилися газетні публікації, в яких інформували читачів про боротьбу за український університет у Львові [872; 873].

Часопис також уболівав за належний розвиток української мови, її використання у всіх сферах державного та громадського життя Східної Галичини. Чимало матеріалів, присвячених цій проблемі, з’явилося на сторінках “Діла” 1898 р. – в рік, коли вшановували столітній ювілей відродження української літератури. Її авторів неабияк хвилювало переслідування польською владою українського духовенства за вживання рідної мови на парафіях, обмежене використання української мови в гімназіях та інших навчальних закладах краю. Редакція в серії статей “Новий проект мовного закону”, “Негайне внесення руських послів в раді державній в справі мовній в Галичині”, “Ще в справі уживання руського язика” інформувала читачів про внесення українськими депутатами на розгляд парламенту проекту мовного закону, який би забезпечував усім крайовим мовам рівні права і використання в органах державної влади, судочинстві, офіційному листуванні, шкільництві та непростий процес його обговорення в найвищому законодавчому органі Австро-Угорщини [217, с. 101]. Зрозуміло, що політичні реалії того часу робили неможливим прийняття закону, запропонованого українськими депутатами.

Постійно інформувало “Діло” про діяльність українських громадських товариств. Їхній праці були присвячені як об’ємні передові та аналітичні статті, так і короткі повідомлення в рубриці “Рух в наших товариствах руських”. З них отримуємо чимало інформації про діяльність “Просвіти”, УПТ, Товариства українських наукових викладів імені П.Могили, театрального колективу “Руська бесіда”, Українського драматичного товариства імені Котляревського,

спортивно-пожежного товариства “Сокіл” тощо.

Загалом на сторінках часопису “Діло” впродовж 1880–1914 рр. знайшли відображення всі найважливіші події національно-культурного руху українців Східної Галичини. Як правило, вони висвітлені ґрунтовно, детально та різнобічно. Традиційним для журналістського колективу було друкувати не одну, а цілу серію статей, присвячених різним аспектам проблеми, що висвітлювалася. Окрім цього, специфіка щоденної газети дозволяла прослідкувати за процесом прийняття того чи іншого важливого рішення, побачити тяглість національно-культурного поступу українців краю впродовж зазначеного часового проміжку [408].

“Діло”, як щоденна газета змістовно інформувала читачів про найважливіші події життя українців Галичини, обговорювала їхні найгостріші національні проблеми, публікувала чимало розвідок та спогадів про минуле. Досить цікаві матеріали про національно-культурне життя Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. можна отримати, переглянувши сторінки часопису “Діло” міжвоєнного періоду. На наш погляд, матеріали ретроспективного характеру, були не менш цінними, ніж інформація про поточні події, оскільки вони дозволяють з’ясувати окремі невідомі аспекти важливих подій, що відбулися раніше, прослідкувати, як змінювалася оцінка тих чи інших процесів, що проходили в минулому, трансформацію поглядів окремих авторів, що є важливим для сучасної історичної науки.

Газета, що побачила світ 1 вересня 1922 р., повідомила читачів: “Після 4-річної мовчанки “Діло” знову почало виходити в світ” [408. – 1922. – 1 верес.]. Редакційна стаття, написана з цього приводу, містила інформацію про засновників часопису (головного редактора В.Барвінського, членів редколегії І.Белея, Л.Цегельського, В.Панейка) та його непересічних дописувачів (Ю.Романчука, М.Павлика, М.Грушевського, К.Левицького, М.Лозинського, О.Назарука), працю яких оцінила досить високо: “А які люде стояли на чолі редакції, які каменярі бралися за важку працю, розбиваючи тверду скалу рабства, заскоружлости, нужди, не свідомости... “Діло” ніколи не було

виключно партійним органом, ніколи не заступало суто партійних інтересів, тільки обороняло націю як цілісність, стояло на сторожі прав цілого національного організму” [408. – 1922. – 1 верес.].

Історію заснування часопису “Діло”, як періодичного видання народовців, а згодом націонал-демократів Східної Галичини, опублікував один з активних його дописувачів О.Кузьма. Автор подав досить змістовну інформацію про плідну працю головних редакторів газети в різний час: В.Барвінського (1880–1883 рр.), А.Горбачевського (1883 р.), І.Белея (1884–1902 рр.), В.Охримовича (1902 р.), Є.Левицького (1902–1906 рр.), О.Борковського (1906 р.), Л. Цегельського (1907–1908 рр.), Я.Веселовського (1909–1911 рр.), В.Кушніра (1911–1912 рр.), В.Панейка (1912–1918 рр.) і розповів про значення часопису для національно-культурного життя краю: “Українське громадянство завдяки нашій газеті навчилося читати українську книжку. Сімдесят кілька томів “Бібліотеки найрізноманітніших повістей” стали першою трівкою основою наших бібліотек, родинних і публічних. Твори європейської літератури, подані вперше редакцією “Діла” в українським перекладі, зачали заступати нашій публіці польські романи і ще нині переховуються по бібліотеках як цінна рідкість” [874].

З нагоди п’ятдесятої річниці виходу у світ “Діла” як щоденної газети опублікували спеціальний номер часопису зі спогадами читачів та дописувачів цього періодичного видання, зокрема, К.Левицького, Д.Левицького, О.Кузьми В.Сімовича, К.Малицької, І.Копача.

Видатний громадсько-політичний діяч К.Левицький, згадуючи про події кінця 70-тих років XIX ст., у статті “Як радили наші старі громадяни 1879 р., чи приступити до видавництва “Діла” писав про найпалкішого прихильника видання часопису таке: “Володимир Барвінський переміг смілою політичною думкою, бо саме тому треба провідного політичного органу, щоб національну ідеологію утвердити в нашій інтелігенції та щоб опанувати думку нації і поширити її пізніше в народних масах [875].

Письменниця К.Малицька [876] та гімназійний професор І.Копач [877]

згадували про поширення редакцією часопису найкращих творів української та зарубіжної літератури, що зіграло неабияку роль у формуванні світогляду провідних діячів національного руху.

Українці Східної Галичини, окрім видання періодичних видань, розуміючи важливість діяльності національно-культурних товариств, створених в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., влаштовували численні святкові заходи з нагоди їхніх ювілеїв. Газета “Діло” досить часто інформувала про проведення таких заходів і публікувала спогади їхніх членів. Марія Струтинська (одна з учасниць жіночого руху) в статті “Товариство українських жінок в Станиславові (з нагоди 40-літнього ювілею)” 1924 р. писала: “Основання першого жіночого товариства в Станиславові являється важним етапом в розвитку свідомости серед українського жіноцтва Галицької землі” [878]. Через десять років – 12 січня 1934 р. “Діло” опублікувало більш змістовну статтю “В 50-ліття заснування першого українського жіночого товариства в Галичині”, де йшлося про здобутки товариства в організації українського жіноцтва як важливого чинника суспільного життя. На думку автора статті, провідну роль в цьому процесі відіграла Наталя Кобринська, ініціатор заснування “Товариства руських женщин” у 1884 р. “творець зорганізованого жіночого руху і піонер українського фемінізму” [879].

З нагоди тридцяти п’яти років діяльності “Станиславського Бояна” “Діло” 29 січня 1933 р. проінформувало читачів про найважливіші здобутки вищевказаного музичного товариства: 22 випуски “Музичної бібліотеки” та організацію одного з найкращих хорових колективів Галичини [880].

Чимало цікавого матеріалу опублікувала газета про відомих громадсько-політичних діячів, літераторів та науковців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема детальний аналіз життєвого шляху М.Грушевського зроблено на сторінках “Діла” 1926 р. у статті “Всеукраїнське свято (Ювілей акад. М.Грушевського)” з нагоди 60-ліття від дня народження академіка і 40-ліття його літературної, громадської і наукової діяльності. Оцінюючи внесок видатного історика в розбудову національного життя українців газета писала:

“Свято – це радісний день для цілої соборної України, бо, дійсно, хто з наших теперішніх діячів більше заслужений перед цілою українською землею, як акад. Грушевський” [881].

Безперечно, не можна оминати увагою публікації часопису, присвячені століттю виходу у світ “Русалки Дністрової” літературознавця М.Возняка, де йшла мова про труднощі, які здолали діячі “Руської трійці”, щоб вона побачила світ, і про значення цього твору для української громадськості Східної Галичини. Автор цитує слова М.Шашкевича: “При написанні низки моїх речей головною моєю ціллю було приклясти до культури української мови й причинитися до літератури в цій мові, наскільки дозволили на це мої слабкі сили. А що я переконався, що ця мова значно різниться від церковної й московської мови, шукав я її в устах народу...” [882].

1926 р. “Діло” не могло не згадати про десяту річницю з дня смерті І.Франка, видатної постаті в політичному та літературному житті Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., велич якої не була гідно оцінена його сучасниками. Літературознавець В.Дорошенко в статті “Культ Франка” писав: “Великі люде не тільки не перестають жити серед своєї суспільности, закінчивши своє тілесне існування, а навпаки, зі смертю своєю оживають вони наново у вдячній пам’яті земляків, воскресають духово, щоб уже ніколи не вмерти” [883]. Інші автори спробували зробити аналіз літературного доробку Великого Каменяра [884], закликали громадськість долучитися до повного видання його творів, у тому числі епістолярної спадщини письменника, а всіх, хто мав честь працювати з І.Франком, написати про нього свої спогади [885].

Одну з таких згадок адвоката М.Західного під назвою “Як Іван Франко післав мене до гімназії” опублікували на сторінках часопису. Автор пригадував, що творчість письменника справила на нього велике враження і спонукала його, селянського сина, вступити до гімназії. Особисто автор побачив І.Франка 1911 р., коли він приїхав у Золочів прочитати поему “Мойсей”, і написав з цього приводу таке: “Простуджений, спаралізований явився перед нами!

Приємний голос, виразна вимова захопила слухачів і дедалі присутні почули голос невмирущого велетня духа” [886].

Аналізуючи публіцистичну творчість І.Франка, “Діло” писало: “Кожна з них (статей у періодичній пресі. – Л.Ш.) була немов посланє апостола нації до всіх її живих дітей... Кожна з них була великою і незабутньою подією, справжнім одкровенням, вони формували душу і мозок покоління” [887].

Українське музичне мистецтво також знайшло своє відображення на шпальтах часопису в 20–30-тих рр. ХХ ст., зокрема, вшановуючи двадцятую річницю з дня смерти відомого композитора А.Вахнянина, газета опублікувала ряд статей про його творчу та політичну діяльність. На особливу увагу серед них заслуговує розвідка С.Людкевича. Автор розповів про плідну працю композитора, який був професором гімназії і депутатом австрійського парламенту, одним із організаторів Музичного інституту у Львові, активним учасником національно-культурних (“Просвіта”, “Руська Бесіда”) та музичних (“Теорбан”, Львівський “Боян”) товариств. Аналізуючи творчі здібності А.Вахнянина, його сучасник зазначив: “гарний співак, фанатичний любитель хорового співу, запалений організатор хорових гуртків, а врешті один з передових музиків-композиторів Галичини минулого віку” [888]. Також на сторінках “Діла” з’явилася стаття, де зробили детальний аналіз музичного доробку композитора, акцентуючи не лише на здобутках, а й на недоліках. Автор звернув увагу на досить цікавий аспект – А.Вахнянин не був музикантом за фахом, проте це не завадило йому стати одним з провідних українських композиторів Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. [889].

Не оминув увагою часопис також творчість відомого співака Олександра Мишуги, повідомляючи про його смерть на чужині (в Німеччині) 27 вересня 1922 р. Незважаючи на те, що останні роки свого життя провів поза межами рідної землі, залишався її патріотом. Про це свідчать й такі рядки автора посмертної згадки про нього: “Останньою думкою Покійника була журба про Музичне Товариство ім. Лисенка у Львові, якому й записав цілий свій маєток” [890]. Крім некрологу, “Діло” опублікувало спогади О.Мишуги, написані ним

незадовго до смерті. Майбутній співак згадав, як вперше під час навчання у Львові потрапив на прем'єру оперної вистави, що й згодом стало вирішальним у виборі життєвого шляху [891].

Українці Східної Галичини шанували пам'ять діячів, що в другій половині XIX ст. плідною працею сприяли активній діяльності національних організацій. Саме тому на сторінках часопису періодично з'являлися статті, де автори знайомили читачів з діяльністю таких людей. Зокрема, К.Левицький в розвідці “Михайло Димет – давній львівський громадянин (1819–1890)” звернув увагу, що завдяки праці та коштам цієї непересічної особистості змогли побачити світ чимало українських підручників та популярних книг, адже автор “більшу частину накладів покривав власним коштом та поширював видавничі наклади, як ідеологічну пропаганду” [892].

В іншій посмертній згадці під назвою “Володимир Лукич Левицький”, крім повідомлення про смерть відомого українського літератора та громадського діяча, розповіли про найважливіші його здобутки, адже він був редактором перших популярних календарів “Просвіти”, що виходили протягом 1880–1885 рр., часопису “Зоря” у Львові (1890–1896 рр.), літературного збірника “Ватра” у Стрию 1886 р. Завдяки його громадській роботі в містечку Винники, що на Львівщині, постав величавий пам'ятник Тарасу Шевченку, збудували будинок “Просвіти”, започаткували роботу кооперативні установи [893].

Отже, на сторінках часопису “Діло” впродовж 20–30-тих років XX ст. було опубліковано чимало публіцистичних статей, спогадів та посмертних згадок, що складають цікавий джерельний матеріал для вивчення національно-культурного життя українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. За допомогою публікацій щоденної газети можна з'ясувати причини виходу у світ “Діла” і дізнатися про діячів, причетних до його видання, отримати інформацію про діяльність національно-культурних товариств Галичини другої половини XIX – початку XX ст. в статтях, надрукованих з нагоди святкування їхніх ювілеїв. Чимало різнопланового матеріалу на

шпальтах часопису присвячено видатним українським громадсько-політичним діячам, науковцям, літераторам, митцям, що дозволяють з'ясувати, те як нащадки оцінили їх внесок в розвиток українського національно-культурного життя.

Газета “Свобода” [894], що виходила у світ упродовж 1897–1914 рр. замість політичного часопису “Батьківщина” та періодичного видання “Просвіти” “Читальня”, була неофіційним органом УНДП. На сторінках “Свободи” редакція намагалася не лише відстоювати право українців на власний національно-культурний розвиток, активізувати громадську працю в цьому напрямі, але й вичерпно інформувала про діяльність “Просвіти”. Впродовж 1897–1914 рр. серед головних редакторів часопису були відомі в краї громадсько-політичні діячі та публіцисти К.Левицький, В.Охримович, Л.Цегельський та інші [215, с. 648]. Уже з перших років видання часопис намагався всебічно відтворити прагнення, настрої та бажання українців Східної Галичини. У статтях “Розбуджене і освідомлюване народу”, “Ще не вмерла Україна”, “Пишім по руски”, “Читайте “Історію Руси-України”, “Як ухвалювати руску мову урядову по громадах”, “Поученє для громад, що хотять будувати школу”, автори газети виступали за підвищення національної самосвідомості, рівноцінне використання української та польської мов у краї, засуджували нехтування органами державної влади національно-культурних прав українців Галичини, давали чимало практичних порад про те, як виправити стан справ на краще тощо.

Часопис також не залишався осторонь діяльності українських громадських товариств Східної Галичини, адже впродовж вересня 1908 – січня 1909 рр. на його сторінках публікувався тижневик “Сокільські вісті”, з окремою нумерацією чисел, де повідомляли про роботу пожежно-гімнастичних товариств [215, с. 650]. Натомість діяльність товариства “Просвіта” знайшла всебічне висвітлення на шпальтах газети. Про роботу просвітньої організації читаємо в постійних рубриках “Вісті з “Просвіти”, “Рух політичний, просвітній і економічний руского народу”, де публікувалися об’ємні звіти про діяльність

товариства та перебіг його загальних зборів, інформація про створення нових філій та читалень у всіх повітах краю та різні аспекти їхньої праці. В серії статей “Читальні “Просвіти” за 1900 р. знаходимо вичерпну інформацію про кількість читалень українських товариств у краї та тих, що працювали на основі окремих статутів, детальний кількісний аналіз різних аспектів праці читалень товариства [895, с. 1].

У публіцистичних розвідках “Апостоли просвіты”, “До руських студентів”, “Напасть на читальні “Просвіти” [896, с. 2], автори “Свободи” акцентували на необхідності активізувати діяльність просвітнього товариства, порівнювали його працю з іншими схожими організаціями слов’янських народів; закликали українських студентів під час канікул долучитися до просвітньої праці і не вірити польським та русофільським політикам, які під час виборчих кампаній, конкуруючи з народовцями, звинувачували “Просвіту” у всіх смертних гріхах.

Таким чином, на сторінках “Свободи” редакція намагалася не лише відстоювати право українців на власний національно-культурний розвиток, активізувати громадську працю в цьому напрямку, але й вичерпно інформувала про діяльність “Просвіти” впродовж 1897–1914 рр.

Загалом народовські видання відзначалися змістовністю, оперативністю, цікавою подачею матеріалу, тривалим періодом виходу у світ, що дозволяє дослідникам прослідкувати за подіями національно-культурного руху впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Особливе місце серед часописів суспільно-політичного спрямування зайняли газети русофільської орієнтації, що становлять другу групу періодичних видань, важливих для дослідження обраної теми. Першим таким впливовим друкованим органом стала газета “Слово”, що виходила у світ тричі на тиждень упродовж 1861–1887 рр. Тривалий період її видання був зумовлений не лише популярністю часопису серед читачів (мала 1500 передплатників, що дозволяло компенсувати витрати на редагування та публікацію), але й фінансовою підтримкою спочатку відомого громадського

діяча та судового радника з Самбора М. Качковського, митрополита Української греко-католицької церкви Г. Яхимовича, а з 70-х рр. XIX ст. – російського уряду, Міністерства освіти та Київського слов'янського комітету [535, с. 103]. Спочатку автори часопису вважали галицьких русинів частиною 15-мільйонного “малоруського народу”, але 1866 р. дещо змінилася національно-політична орієнтація “Слова”. Про це свідчила стаття І. Наумовича “Погляд в будучность”, опублікована 8 серпня цього ж року, де автор зазначив: “Но доки мы Рутенами, ограниченными съ языком и литературою нашою на сельськіи хаты дванадцяти округовъ галицьких, а не признаючимися до цілости русского міра: горе намъ от канцлерства польського!... Не можемъ отділитися хинським муромоть братей нашихъ, и отстояти отъ языковой, литературной, церковной и народной связи со всімъ русскимъ міромъ! Мы не Рутены з 1848 року, мы настоящіи Русскіи...” [897]. На думку дослідника русофільського руху в Східній Галичині О. Сухого, автор у такий спосіб намагався виключити концепцію окремішнього розвитку галицько-руського народу, яка видавалася йому безперспективною – як з огляду на неможливість гідно протистояти в Галичині полякам, так і враховуючи брак інтелектуальних сил для узагальнення та вироблення теоретичних основ забезпечення власного розвитку, та залучити галицьких “рутенів” у ширший всеруський, а не російський, у сучасному розумінні, національний простір. Не останню роль у радикалізації русофільського руху в краї загалом та часопису “Слово” зокрема зіграло призначення на посаду галицького намісника А. Голуховського, що в очах українців краю свідчило про переорієнтацію австрійського уряду на підтримку в Галичині поляків [535, с. 112–113].

На сторінках “Слова” було опубліковано чимало статей на захист української мови в регіоні. Зокрема, у замітках “Прошення Пословъ руськихъ въ Видни о соблюденіе прав руского народа по части его языка”, “Русскіи вивіски и русскіи надписи” піднімалася проблема її використання в державних структурах та побутовому житті краю. Поряд з тим редакція газети категорично виступала проти запровадження фонетичного правопису в Східній Галичині. На

її думку, використання етимологічного (або історичного) письма означало збереження “русского языка”, культури, належності до так званого “русского мира”. Ця позиція видавців “Слова” була обґрунтована в статтях “Живый книжный русский язык – онь подлинно нашъ”, “Якъ смотрить простый народ на литературный язык” [898] тощо.

Газета постійно інформувала читачів про заснування та діяльність громадських товариств, затвердження ними нових статутів у органах державної влади, проведення їхніх загальних зібрань. На її сторінках – повідомлення про затвердження нового статуту “Галицько-руської матиці”, створення товариства “Руська бесіда” в 1861 р., звіти про діяльність Товариства імені Михайла Качковського, студентського об’єднання “Академічний кружок”, товариства “Шкільна поміч” у Львові, Інституту “Народний дім” [899] та інших.

За публікаціями “Слова” можна прослідкувати за створенням та гастролями професійного театрального колективу товариства “Руська бесіда”. 14 серпня 1861 р. тут було опубліковано публіцистичну статтю Ю.Лаврівського “Проект до заведення руского театру во Львовь” [390], де політик і громадський діяч обґрунтовував необхідність організації українського народного театру та запропонував чимало конкретних заходів для втілення цієї ідеї в життя. З часу його створення 1864 р. і до 1887 р. (завершення видання часопису) під рубриками “Рускій народный театр” та “Новинки” публікувалися як об’ємні статті, так і короткі інформаційні повідомлення про акторський склад, гастролі, репертуар; розвідки про те, яким чином підняти на вищий професійний рівень театральний колектив “Руської бесіди”.

Схожими за тематикою та ідеологічним наповненням стали й інші русофільські часописи: “Галичанинь” (1862–1863, 1867–1870) [900], “Проломь” (1880–1882) [901], “Новый Проломь” (1883–1887) [902], “Червона Русь” (1888–1891) [459], “Галицька Русь” (1891–1892) [903], “Галичанинь” (1893–1913) [460], “Русское слово” (1890–1914) [462]. Зробимо коротку характеристику їхнього змісту.

Русофільську ідеологію впродовж 1862–1863 рр. поширював літературно-

науковий збірник “Галичанин”, редакторами якого були Я.Головацький та Б.Дідицький. На його сторінках, окрім поезії та прози, публікували історичні, етнографічні, бібліографічні та інші наукові розвідки. Їхніми авторами стали Я.Головацький, А.Петрушевич, О.Партицький, І.Шараневич [900] тощо.

Під такою ж самою назвою і за редакції Б.Дідицького у 1867–1870 рр. виходив науково-белетристичний додаток до “Слова”, який друкував художні твори, історичні нариси, спогади, статті етнографічного характеру та інші праці. Склад його авторів і дописувачів був таким самим, як і в решти русофільських виданнях 60–70 рр. XIX ст. [900]. Також 1885 р. виходив у світ інший науковий додаток до “Слова” – “Прикарпатська Русь”. Його редактором був В.Площанський. Всього вдалося опублікувати 3 числа цього видання, де, окрім історичних розвідок головного редактора, вмістили також наукові праці А.Петрушевича та Д.Вінцковського [215, с. 440].

1880 р. побачила світ ще одна русофільська громадсько-політична газета “Пролом”, автори якої у вступній редакційній статті заявили про нагальну необхідність “перелому” в боротьбі “русского” народу за свої національно-культурні права та громадянські свободи. Автори видання справедливо звертали увагу на порушення прав українців під час проведення переписів населення в краї при реалізації конституційного права на початкову освіту рідною мовою та використання її органах державної влади та місцевого самоврядування Галичини. На сторінках газети відстоювали адміністративний поділ краю на Західну та Східну Галичину (Червону Русь) і запровадження в останній “русскої” мови в навчальних закладах та урядових установах [900].

Періодичне видання також повідомляло про діяльність як русофільських, так і народовських товариств краю, інколи публікувало літературно-критичні та поетичні твори, зважаючи на те, що в його підзаголовку зазначалося: “Журнал для політики і літератури”. Останній його номер побачив світ 25 грудня 1882 р., оскільки редакція запланувала 1883 р. видавати новий громадсько-політичний часопис “Новый Пролом” [215, с. 404].

З першого його числа дізнаємося, що зміна назви газети була зумовлена

тим, що вона стала офіційним друкованим виданням русофільського політичного товариства “Русская рада”. Тому на її сторінках постійно інформували про організаційну роботу товариства, зокрема, опублікували програму “Русскої ради”, її звернення до народу, інформаційні звіти про діяльність тощо. Не залишилися поза увагою “Нового Пролому” робота інших осередків русофільського руху в Східній Галичині: Інституту “Народный Дом”, Товариства імені Михайла Качковського у Львові та його філій у містечках та селах краю.

Наприкінці грудня 1887 р. редакція повідомила читачів, що з наступного року двотижневик публікуватимуть зі зміненою назвою “Червоная Русь”. Це було пов’язане із намаганням “Нового Пролому” об’єднати довкола часопису як своїх постійних читачів, так і передплатників іншої русофільської газети “Слово”, що перестала виходити у світ.

“Червоная Русь” видавалася тричі на тиждень впродовж 1888–1891 рр. і продовжувала відстоювати раніше задекларовані ідеї: виступала проти політики поляків у краї, запровадження фонетичного правопису в навчальних закладах, за адміністративний поділ Галичини на Західну та Східну. Проте особливо гостро вона критикувала народовців, що підтримували політику так званої “ нової ери” (польсько-українського компромісу) у статтях “Плоды “новой эры”, “Разоблачення Ал. Барвінського”, “Конскрипція в “новой эры” та інших, опублікованих 1891 р. [903]. Не менш скептичними були повідомлення про створення та організаційну діяльність політичного товариства “Народна Рада”; редактори часопису на його сторінках також не втомлювалися вести безкомпромісну полеміку з народовським “Ділом”.

15 квітня 1891 р. редакція повідомила читачів, що замість “Червоной Русі” надалі буде виходити у світ “Галицька Русь”. Вона публікувалася щодня, за виключенням святкових днів, з 16 квітня 1891 р. та впродовж 1892 р. й продовжувала піднімати ряд важливих для русофільського руху питань, що раніше порушувалися на сторінках “Червоной Русі” [215, с. 473].

Замість “Галицької Русі” з 1893 до 1913 рр. видавався щоденник

“Галичанинь” [460]. Не дивлячись на задекларовану безпартійність, газета пропагувала ідеологію РНП. Вона, як і інші русофільські видання, що виходили раніше, гостро та безкомпромісно критикувала національно-культурну політику народоців, її редактори відкидали право українців на свою національну ідентичність.

Газета не залишалася осторонь освітніх проблем, тому на своїх сторінках піднімалася ряд важливих питань: відсутність початкових шкіл в багатьох селах Східної Галичини, переповненість класів в тих народних школах, що працювали (в середньому в одному навчалось 60 дітей); щоденник на основі статистики переконував читачів, що поступово все менше незаможної молоді навчається в гімназіях, незважаючи на зростання загальної кількості учнів; критикував народоців за те, що з кожним роком зростали ціни за проживання і харчування в інтернатах, де проживали гімназисти; виступав за реформу КШР, яка б забезпечила адекватне представництво русинів у цьому органі державної влади [904] тощо.

Поряд із “Галичанином” упродовж двадцяти п’яти років (з 1890 до 1914 рр.) русофіли видавали ілюстрований науково-просвітній та політичний щотижневик “Русское слово”. Хоча наприкінці 1912 та в першій половині 1913 рр. він виходив як двотижневик, але більший за обсягом (до 32 сторінок) та інформаційною насиченістю [462].

Оскільки ініціатором видання “Русского слова” було Товариство імені Михайла Качковського, загальні збори якого 17 вересня 1889 р. прийняли рішення про необхідність популярної і доступної за ціною газети, то на її сторінках вмістили чимало відомостей про діяльність вищевказаної громадської організації.

Впродовж 1890–1891 рр. на першій сторінці кожного числа газети були вміщені портрети та розвідки про відомих в краї науковців русофільської орієнтації Б.Дідицького, Я.Головацького, Д.Зубрицького, А.Петрушевича, І.Шараневича, письменників та журналістів І.Гушалевича та І.Наумовича, громадського діяча М.Качковського [905; 906]. Традицію друкувати в

“Русскому слові” світлина відомих історичних діячів та розповіді про них редакція відновила 1909–1913 рр. Зокрема, цікавою та змістовною була інформація про князя Костянтина Острозького. Цікавий іконографічний матеріал та науково-популярні розвідки редакція опублікувала з нагоди столітнього ювілею від дня народження О.Пушкіна (1899 р.) і Т.Шевченка (1914 р.).

Проте варто зазначити, що в “Русському слові” все ж таки домінували редакційні та полемічні статті, змістовні інформаційні матеріали про події політичного життя в Східній Галичині, Австро-Угорщині та за її межами [907]. Це були повідомлення про діяльність політичного товариства “Русская рада”, РНП, роботу Галицького сейму та віденського парламенту; інформація про життя українців в США і Російській імперії та найбільш резонансні події в світі тощо.

Науково-просвітній і політичний щотижневик, що впродовж тривалого часу знайомив своїх читачів з подіями суспільно-політичного та національно-культурного характеру і неабияк інформаційно підтримував москвофільський рух в Східній Галичині, перестав виходити у світ наприкінці липня 1914 р. через події Першої світової війни.

Таким чином, упродовж 1861–1914 рр. русофіли в краї активно видавали громадсько-політичні видання, де пропагували свою ідеологію. Вони дозволяють з’ясувати погляди діячів русофільського руху Східної Галичини щодо мовної та освітньої політики, правописних проблем, розвитку української літератури, діяльності культурно-просвітніх товариств тощо. Загалом на сторінках вищевказаних видань повністю ігнорувалася національна ідентичність українців та робився наголос на культурну та політичну інтеграцію з “русским” народом. Також русофільські видання популяризували переважно наукові розвідки та художні праці прихильників “загальноруської” ідеології в Галичині, хоча на їхні сторінках інколи з’являлися праці українських, російських та інших зарубіжних літераторів та вчених.

У 1890 р. у Східній Галичині було започатковано видання періодики РУРП, що становить третю групу суспільно-політичних часописів, які стали предметом нашого дослідження. Перша газета радикального спрямування “Народ” побачила світ 1 січня 1890 р. за редакцією І.Франка та М.Павлика. Одним із найактивніших її співробітників був М.Драгоманов, який, окрім цього, неабияк фінансово підтримував видання [233, с. 51].

Безперечно, на сторінках газети чимало уваги приділялося пропаганді ідей РУРП, полеміці з народовцями і русофілами; гострою була критика національно-культурної політики опонентів. “Народ” постійно інформував читачів про відкриття нових читалень “Просвіти” в селах Східної Галичини. Поряд із цим автори часопису акцентували увагу не на здобутках у їхній роботі, а на численних недоліках, які, на їхню думку, супроводжували діяльність освітянських осередків на місцях [908]. Редколегія газети скептично ставилася й до діяльності українських мистецьких організацій Галичини. Зокрема, про хорові колективи товариства “Боян” писала: “До того на сему спеціальному рускому хорі видно власне брак рускої школи, виучки рускої народної музики. Манера співати в Боянівців церковна та німецька” [909].

Натомість періодичне видання не залишалося осторонь гендерної проблематики. Зокрема, під рубрикою “Жіноча справа” обговорювалося чимало важливих для цієї частини суспільства питань: становище і роль жінки в суспільстві, освіта, виховання дітей тощо [233, с. 56].

Український літературний, науковий та мистецький рухи не залишилися поза увагою першого періодичного видання радикального спрямування. В редакційних статтях “Про виданє творів Т.Шевченка”, “З поля нашої науки”, “На новий шлях”, “Рух в товаристві “Академічне брацтво”, статті І.Франка “Наш театр”, М.Драгоманова “Записки Товариства ім. Шевченка” відображено інформацію про вихід у світ праць українських письменників і вчених, найважливіші події з громадського та культурного життя Східної Галичини.

На сторінках “Народу” опублікували свої наукові розвідки визначні українські громадські діячі та вчені. Заслужують уваги “Виймки з народної

літератури українко-рускої XIX віку” М. Драгоманова, “Етимологія і фонетика в южноруській літературі”, “Професор Омелян Огоновський”, “Пів століття. Нарис історії Австрії від 1840 до 1890” І. Франка, “В справі реформування нашої правописі” М. Павлика [410]. В останньому (17-му) номері редактор М. Павлик заявив, що через смерть М. Драгоманова “головної підпори моєї і народу”, а також через мою недугу я отсе мушу перестати видавати “Народ” [215, с. 517; 910]. Поряд з ним у 1891–1895 рр. виходив у світ ще один часопис радикального спрямування – “Хлібороб” [911], рівень редагування якого та підбір матеріалу були значно слабшими, ніж інших газет, що видавали прихильники РУРП у Східній Галичині.

1895 р. на зміну “Народу” та “Хліборобу” було започатковане нове радикальне періодичне видання – “Громадський голос” [671], яке виходило до 1939 р. До Першої світової війни він видавався впродовж 1895–1902 та 1904–1914 рр.

Незважаючи на значні фінансові труднощі, які постійно супроводжували видавців “Громадського голосу”, їм вдавалося поступово змінювати періодичність виходу у світ, щоб оперативніше інформувати читачів про події, що відбулися. Якщо спочатку часопис виходив як місячник, то в 1906–1909 рр. – двічі на тиждень, а 1910–1915 рр. щотижня [215, с. 589].

Чимало інформації на сторінках газети відведено діяльності січових товариств, створених представниками української радикальної партії. Цікавими та змістовними були повідомлення як про повсякденну працю січових осередків на місцях, так і про організацію масових спортивних свят: у 1910 р. з нагоди десятої річниці від створення першої січової організації та в 1914 р., коли українська громадськість відзначала столітній ювілей від дня народження Т. Шевченка [912].

Загалом україномовні часописи радикального спрямування, що виходили в Східній Галичині з невеликими перервами впродовж 1890–1914 рр., порушували на своїх сторінках чимало важливих питань національно-культурного характеру, ознайомлювали читачів з найвагомішими подіями

освітянського, наукового та мистецького життя краю. До редакційних комітетів вищезгаданих видань входили провідні українські публіцисти та письменники, які друкували тут немало своїх праць. Ретельне вивчення змісту таких часописів, як “Народ”, “Хлібороб”, “Громадський голос”, дозволяє, з одного боку, з’ясувати концепцію українських радикалів щодо вирішення нагальних проблем національно-культурного розвитку, стверджувати, що вони рішуче стали на захист української мови і освіти, з іншого – констатувати, що радикальна преса зробила вагомий внесок у справу популяризації здобутків української літератури та науки.

У січні 1897 р., з ініціативи та фінансової підтримки політика та громадського діяча О.Барвінського, побачила світ щоденна газета “Руслан”, що підтримувала ідеологію КРНС. Вона заклала початок видання преси консервативного характеру, яка становить четверту групу суспільно-політичних видань, досліджуваних нами. Щоденник перестав виходити у світ через події Першої світової війни.

Зрозуміло, в газеті належне місце відводилося висвітленню діяльності української консервативної партії в Східній Галичині, однак чимало уваги приділялося також питанням використання української мови, діяльності освітніх установ, роботі громадських товариств тощо. Автори часопису, закликаючи українців використовувати власну мову в щоденному побутовому житті, школі, церкві, урядових установах, зазначали: “Мова народу – се одно, що душа народу. Нарід, що не дбає про свою мову або призирає нею, убиває себе власною рукою” [913, с. 1].

Літературознавчі розвідки, опубліковані на сторінках “Руслана”, належали, як правило, перу відомого в краї журналіста й письменника О.Маковея. Серед них на особливу увагу заслуговує опублікована в січні 1911 р. стаття “Письменники і публіка”, провідна тема якої – відсутність “доброго читача” української літератури. Адже незважаючи на значну кількість непересічних літературних праць І.Франка, О.Кобилянської, В.Стефаника, М.Коцюбинського, “відношення загалу до сих письменників було занадто

холодне, а то можна сказати – і байдуже, бо сотки або й кількасот любителів літератури не можна уважати ані загалом, ані навіть цілою інтелігенцією” [232, с. 555]. Загалом у щоденнику було надруковано понад 120 публіцистичних праць О.Маковея [232, с. 560].

Впродовж усіх років виходу у світ “Руслана”, його засновник, політик та педагог О.Барвінський, за підрахунками дослідниці С.Романюк, опублікував понад 3000 своїх матеріалів, які підписував різноманітними позначками та різними варіантами свого імені і прізвища. Інформацію про їх авторство отримуємо завдяки його фундаментальній мемуарній праці – “Споминах з мого життя”. Неопубліковані документи, що зберігаються в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, дозволяють стверджувати, що він не тільки активно організовував видання щоденника, але й був постійним його автором, налагоджував редакційну роботу, редакторсько-коректурні процеси [231, с. 55–56].

Отже, на сторінках часопису консервативного спрямування “Руслан” опублікована різнопланова, змістовна та переважно об’єктивна інформація про події національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Українська соціал-демократична партія також мала свої партійні видання: “Воля” [914], що видавалася 1906 р., і “Праця” [915], що публікувалася в першій половині 1914 р. На їхніх сторінках не знайшов свого висвітлення національно-культурний рух українців краю, окрім положень партійних програм, де висувалися вимоги щодо реформ у галузі шкільництва.

Загалом провідні суспільно-політичні сили Східної Галичини виявили неоднакову активність у виданні періодики, де відображені події національно-культурного руху українців краю. Найбільш діяльними в цьому напрямі виявилися народовці та русофіли, дещо менше – радикали, тоді як консерватори мали лише одне періодичне видання, а соціал-демократи – жодного (див. таблицю 12).

Таблиця 12

Суспільно-політичні видання другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Народовські суспільно-політичні часописи	Русофільські суспільно-політичні часописи	Суспільно-політичні часописи РУРП	Суспільно-політичні часописи консервативного спрямування
“Зоря Галицька” (1848–1857 рр.) “Вечорниці” (1862–1863 рр.) “Мета” (1863–1865 рр.) “Нива” (1865 р.) “Русалка” (1866 р.) “Правда” (1867–1880 рр.; 1888–1898 рр.) “Батьківщина” (1879–1899 рр.) “Діло” (1880–1914 рр.) “Свобода” (1897–1914 рр.)	“Слово” (1861–1887 рр.) “Галичанин” (1862–1863 рр.; 1867–1870 рр.) “Проломь” (1880–1882 рр.) “Новий проломь” (1883–1897 рр.) “Червона Русь” (1888–1891 рр.) “Галицька Русь” (1891–1892 рр.) “Галичанин” (1893–1913 рр.) “Русское слово” (1890–1914 рр.)	“Народ” (1890–1895 рр.) “Хлібороб” (1891–1895 рр.) “Громадський голос” (1895–1902 рр.; 1904–1914 рр.)	“Руслан” (1897–1914 рр.)

Чимало інформації про український національно-культурний рух Східної Галичини можна знайти на сторінках проурядової преси, зокрема “Народної часописі”. Вона виходила як щоденний додаток суспільно-політичного

спрямування до галицького офіційного польськомовного видання “Gazeta Lwowska” [916] впродовж 1890–1914 рр. Головним редактором часопису був польський журналіст Адам Креховецький. Безперечно, видавці газети лояльно ставилися до національної політики органів державної влади в краї, пропагували ідею польсько-української співпраці і не намагалися акцентувати увагу на національно-культурному поступі українців Східної Галичини та перешкодах, які були на цьому шляху. Зокрема, в статті “Просвіта народу” зазначалося: “щобы научити наш народ щодо впольного, обосторонного добра треба нам ити з поляками дружно во всіх тих напрямках, въ котрих дружно можна ити без шкоди для интересов обох народностей. Одним из напрямов таких то власне просвіта народна” [215, с. 548]. Поряд із цим ішлося про важливе значення народовської “Просвіти” та шкідливу діяльність Товариства імені Михайла Качковського в Галичині.

Також щоденник регулярно повідомляв про новини освітнього життя в державі: створення україномовних навчальних закладів та інтернатів, боротьбу педагогів за підвищення заробітної платні, адміністративні рішення КШР, промови українських депутатів парламенту при формуванні бюджету Міністерства віросповідань і освіти тощо. Про діяльність українських громадських товариств, переважно народовських, знаходимо інформацію в рубриках “Новинки”, “З руских товариств”. У них вміщено короткі повідомлення про роботу “Просвіти”, УПТ, НТШ, Товариства українських наукових викладів імені Петра Могили, пожежно-гімнастичної організації “Сокіл”, театрального товариства “Руська бесіда”, педагогічного “Учительська громада”, Товариства вакаційних осель тощо. Окрім цього, часопис містив об’ємні статті про перебіг загальних зібрань “Просвіти”, НТШ, перший шкільний конгрес, організований УПТ з нагоди Шевченкового ювілею в 1914 р., збір коштів на будівництво приміщення для українського театру у Львові студентами під час літніх канікул; про віче українського жіноцтва в Стрию, яке організувала Н.Кобринська, і де було прийнято відозву до урядових структур про доступ жінок до навчання в університетах, про видання альманаху

для жіноцтва [917]. Час від часу піднімалося питання про ефективну діяльність читалень “Просвіти”.

Отже, на сторінках “Народної часописі” відображено чимало подій національно-культурного руху українців Східної Галичини. Хоча варто зазначити, що автори щоденника оминали увагою чимало проблемних аспектів національного поступу українців краю.

Підсумовуючи огляд, варто зазначити, що зі сторінок українських суспільно-політичних видань Східної Галичини можна отримати вичерпну інформацію про національно-культурний рух українців краю. Чи не найбільше передових статей та публіцистичних розвідок у газетах різного політичного спрямування присвячено українській початковій, середній і вищій освіті, використанню української мови в органах державної влади, шкільництві та повсякденному житті, діяльності громадських організацій. Суспільно-політичні видання постійно інформували про роботу національно-культурних товариств, приділяючи найбільшу увагу переважно тим, до створення яких причетні їх видавці. Український літературний рух також знайшов своє належне відображення в періодиці Східної Галичини, оскільки вищевказані видання публікували не лише літературно-критичні статті про видатних українських і зарубіжних письменників, але й немало прози та поезії – як Т.Шевченка, Лесі Українки, Марка Вовчка, Ю.Федьковича, І.Франка, В.Стефаника та ін., так і маловідомих літераторів з Галичини, незважаючи на те, що чимало з їхніх творів були художньо слабкими. Не можна оминати увагою й того, що ряд часописів народовського, русофільського та інших спрямувань детально інформували про український театральний рух, зокрема про діяльність професійної трупи “Руська бесіда” та аматорських театральних гуртків, відстоювали власну позицію щодо необхідності будівництва приміщення для українського театру у Львові. Натомість українському музичному та образотворчому мистецтву на сторінках періодичних видань Східної Галичини відведено непропорційно мало місця. Це підтверджують і кількісні дані, подані нами в першому розділі дисертації.

6.2. Видання українських національно-культурних товариств

Для опрацювання джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини важливе значення мають періодичні видання українських товариств національно-культурного спрямування, оскільки на їхніх сторінках чи не найбільше інформації з досліджуваної проблематики. Вони виходили у світ, щоб повідомити про найважливіші напрями діяльності громадських організацій, об'єднати навколо своїх ідей якомога більше небайдужих людей, сприяти підвищенню національної самосвідомості українців краю. Загалом вищевказану пресу українських товариств Східної Галичини можна розділити на декілька груп: 1) видання культурно-освітніх організацій; 2) пресу педагогічних товариств; 3) газети та журнали студентських об'єднань; 4) видання жіночих товариств; 5) пресу парамілітарних об'єднань.

До першої групи – періодичних видань українських товариств національно-культурного спрямування – належать часописи культурно-просвітніх об'єднань, зокрема народовської “Просвіти” та русофільського “Народного дому”. На відміну від періодики “Галицько-руської матиці”, що мала переважно науковий характер, часописи “Просвіти” були розраховані на масового читача. Перше видання товариства – “Письмо з “Просвіти” побачило світ 1 жовтня 1877 р. Редакція часопису у вступній статті не лише переконливо доводила необхідність нової просвітньої газети для народу, ознайомила читачів з тематикою видання, але й задекларувала свою незаангажованість, зазначивши таке: “Товариство “Просвіта” має повну надію, що за посередством письма свого, уникаючи старанно всяки справи політичної, згромадить всі старші і молодші сили руської інтелігенції в одном великом народном таборі” [918]. Редактори дотримали своїх обіцянок, і на сторінках часопису публікували переважно статті повчального характеру для простого народу. Тут було вміщено чимало порад про те, як дбати про своє здоров'я, правильно виховувати дітей, належним чином вести своє господарство, якими кредитами

варто скористатися, а яких не треба брати і т. д.

Безперечно, діяльність “Просвіти” не могла залишитися поза увагою редакції. В номері другому за 1877 р. було подано коротку історію просвітньої організації, в інших час від часу публікувалися роздуми про найважливіші напрями роботи товариства в краї та шляхи покращення його діяльності. У рубриці “Справи товариства “Просвіта” було чимало детальної інформації про організаційні аспекти його праці, зокрема про проведення загальних зборів, діяльність філій; публікувалися списки членів громадського об’єднання та повідомлення для тих, хто бажав вступити до нього [919]. Редакція також повідомляла про художні твори, популярні книжечки, молитвеники, видані “Просвітою”, які могли придбати всі охочі. Не оминула своєю увагою й діяльність інших громадських товариств краю.

Незважаючи на свою змістовність, часопис виходив етимологічним правописом, опубліковані в ньому статті потребували значно кращого редагування, а поліграфічний рівень видання був дуже низьким. Останнє (7-ме) число щомісячника вийшло 1 липня 1879 р. [404].

Таким чином, “Письмо з “Просвіти” не тільки зробило вагомий внесок у справу підвищення освітнього рівня українців краю, регулярно інформувало про діяльність “Просвіти”, але й започаткувало розвиток просвітянської преси в Східній Галичині.

У 1893 р. товариство відновило видання щомісячника для просвіти народу під назвою “Читальня”. Впродовж 1894–1896 рр. він виходив два рази на місяць [920]. У редакційній статті “Слово від Видавництва”, опублікованій у першому номері часопису, зазначалося, що він ставить перед собою завдання поширювати просвіту серед народу та сприяти підвищенню національної самосвідомості українців [921].

Чимало цікавої інформації було вміщено в рубриках “Порадник господарський” (матеріали господарсько-економічного і промислово-торговельного характеру), “Що нового в світі чувати?”, “Новини і всячина” (повідомлення про події суспільно-політичного, соціально-економічного і

культурно-просвітнього життя краю в державі та за кордоном), “Сойм краєвий” (розвідки про роботу Галицького крайового сейму), “Вісті просвітні” (відомості про відкриття нових читалень “Просвіти”, організаційні матеріали для їхньої діяльності, повідомлення про роботу керівних органів товариства у Львові, його філій у містах і селах Східної Галичини, проведення загальних зібрань тощо). Також у “Читальні” публікувалися дотепні історії в рубриках “Сміх і правда”, “Загадки” та інших.

У грудні 1896 р. редакція повідомила, що часопис надалі не буде виходити у світ, а замість “Читальні” та газети “Батьківщина” видаватимуть громадсько-політичне видання “Свобода”, яке відстоюватиме народовську ідеологію [922].

1907 р. “Просвіта” започаткувала новий щомісячник – “Письмо з “Просвіти”, що виходив до початку Першої світової війни. Це цікаве періодичне видання для простого народу. Воно було гарно ілюстрованим, мова його публікацій – легкою і дохідливою. У місячних випусках часопису друкувалися різні пізнавальні статті з історії України, цікаві художні твори (оповідання, вірші, легенди) та розповіді про видатних українських діячів, письменників, учених. З поетичних творів тут опублікували поеми Т.Шевченка, Ю.Федьковича, віршовані легенди Б.Грінченка, вірші М.Шашкевича, С.Руданського, К.Малицької та ін. Окремі випуски “Письма з “Просвіти” за 1907–1908 рр. були присвячені М.Шашкевичу, М.Устияновичу, Ю.Федьковичу, Маркові Вовчку [923].

Проте найважливішим завданням часопису, на наш погляд, було інформувати про різні аспекти діяльності “Просвіти” в краї, акцентувати увагу на найважливіших напрямках роботи філій, читалень, скеровувати в належному руслі працю своїх місцевих осередків. Про це свідчить змістове наповнення рубрики “Вісті з “Просвіти”, де було багато цікавої інформації про діяльність читалень, роботу керівних органів товариства зі своїми філіями задля створення розгалуженої мережі українських читалень у Східній Галичині, придбання для них необхідних приміщень, книг; чимало також написали про працю

просвітньо-організаційної, видавничої, артистичної, господарсько-промислової та інших комісій, драматичного гуртка тощо [924].

Незважаючи на змістовність, належне редагування та поліграфічний рівень, часопис не користувався особливою популярністю в читача. До 1909 р. його видання було збитковим, оскільки члени “Просвіти” вважали за краще для себе читати громадсько-політичні газети, де було чимало інформації про політичні події в краї та державі. Тому провід товариства прийняв рішення зробити місячник “Письмо з “Просвіти” своїм офіційним друкованим органом і зобов’язати філії та читальні передплачувати його.

Суттєво змінилася тематика публікацій часопису в 1910 р. З цього часу в “Письмі з “Просвіти” зникла літературна частина, друкувалося значно менше наукових та популярних розвідок. Проте з’явилося дуже багато різнопланової інформації про діяльність громадської організації. Редакція за допомогою свого друкованого органу не лише інформувала читачів про роботу товариства, але й намагалася скеровувати діяльність своїх осередків на місцях. Постійними були в газеті рекомендації, до прикладу: “Що повинні зробити Виділи Читалень “Просвіти” в місяці маю”, “Як правильно проводити загальні збори читалень “Просвіти”, про документацію, яку треба надіслати до Головного віділу філії товариства, нагадування про важливі історичні дати та видатних осіб, яких варто вшанувати. Особливо багато уваги приділялося відзначенню сорокових роковин з дня створення “Просвіти” та столітнього ювілею від дня народження Т.Шевченка [925].

З публікацій часопису можна отримати інформацію про пріоритетні напрями просвітньої діяльності товариства – боротьбу з неписьменністю та створення розгалуженої мережі бібліотек у містечках та селах Східної Галичини [926]. В контексті вищевказаного на особливу увагу заслуговують “Відозва Головного Віділу Товариства “Просвіта” у Львові до сільських читалень в справі заводження науки читання і писання, т. зв. курсів для неграмотних при читальнях “Просвіти”, “Інструкція для читалень “Просвіти” в справі поборювання неграмотности”, “Інструкція для люстраторів читалень

“Просвіти”. Остання була складена І.Крип’якевичем і містила рекомендації як проводити анкетування, щоб зібрати повну і об’єктивну інформацію про діяльність читалень товариства [927].

Загалом “Просвіта” неабияку увагу приділяла виходу у світ власних періодичних видань. Найінформативнішим з них було “Письмо з “Просвіти”, що виходило у світ упродовж 1907–1914 рр. і стало офіційним друкованим органом товариства. Проте йому не вдалося домогтися безперервності у виданні своєї періодики, тому вона не дозволяє досліднику простежити за діяльністю “Просвіти” в 1868–1914 рр.

Серед русофільських товариств національно-культурного спрямування власне періодичне видання інформаційно-пропагандистського характеру публікував “Руско-народний Інститут “Народний Дом”. Перше його число побачило світ 1882 р. під назвою “Вістник “Народного Дома” [401. – 1882. – 13 груд.]. Серед матеріалів часопису домінували повідомлення про роботу керуючої ради “Народного дому” та його інституцій: бібліотеки, музею, інтернату, церкви. На сторінках періодичного видання постійно повідомляли про прибутки та витрати товариства. Інформацію про стипендії, якими могли скористатися незаможні учні для навчання, та умови прийняття до безкоштовного інтернату гімназистів можна було знайти в рубриці “Конкурси” [401. – 1887. – 13 груд.].

З 1905 р. суттєво покращився поліграфічний рівень видання та змістовність “Вістника “Народного Дома”. Тут публікувалося менше інформації про діяльність Керуючої ради Інституту, але більше наукових та науково-популярних статей, поезії, прози тощо; з’явилося чимало ілюстративного матеріалу [928]. На сторінках періодичного видання друкували праці переважно галицьких діячів русофільського руху з питань історії, філології, літератури, шкільництва, релігії та іншої тематики. Їх авторами були А.Петрушевич, Ф.Свистун, І.Билинкевич, Б.Дідицький. Час від часу тут публікували поетичні твори Я.Головацького, М.Шашкевича, Б.Дідицького, В.Гавришкевича.

Загалом, незважаючи на змістовність, часопис, який видавався етимологічним правописом, містив багато детальної інформації про діяльність “Народного дому”, був дещо складним для сприйняття пересічним читачем. Проте саме завдяки “Вістнику “Народного Дома” ми отримуємо чимало детальних відомостей про роботу одного з провідних русофільських товариств у Східній Галичині.

До другої групи періодичних видань, що стали об’єктом нашого дослідження, відносяться газети та журнали українських педагогічних об’єднань краю. Відразу після створення 1881 р. УПТ тісно співпрацювало з першим професійним вчительським журналом – “Шкільним часописом”. Він видавався з 1880 р. приватними зусиллями редактора Г.Врецьони і поставив перед собою завдання: “Розбудити загальне крайове учительство в житті і шкільному русі” [608. – 1880. – Ч. 1]. Зацікавити широку аудиторію освітніми проблемами “Шкільного часопису” не вдалося. Тому на засіданні проводу УПТ 6 травня 1889 р. вирішили започаткувати нове педагогічне видання. Ним став журнал “Учитель”, що виходив у світ з 1 липня 1889 р. до 20 червня 1914 р., тобто до початку Першої світової війни [609. – 1899. – 6 травня].

У часописі з’явилися статті про мовну ситуацію в школах Східної Галичини, де, зокрема, критикували виступи польських і німецьких викладачів, які нарікали на недостатність вивчення і знання польської та німецької мов у галицьких школах. Журнал подавав дані про те, що згадані мови користувалися чималими привілеями й за кількістю годин викладання стояли на перших місцях. Заслуговує уваги те, як в “Учителі” висвітлювалася діяльність УПТ. Як правило, це були об’ємні і змістовні повідомлення про загальні зібрання товариства, детальна інформація про діяльність проводу УПТ, його філій. Це також стосувалося навчальних закладів та інтернатів, які утримувало педагогічне товариство. “Учитель” інформував про фінансовий стан УПТ, його прибутки та витрати (вказувалося, скільки грошей було витрачено з тією чи іншою метою). Загалом, ми вважаємо, що часопис варто розцінювати, в першу чергу, як науково-педагогічний журнал [929, с. 87].

Упродовж 1912–1914 рр. УПТ видавало щомісячник “Вісти з українських товариств. Орган Руского Товариства Педагогічного”. “Брак органу, де-б Руске Товариство педагогічне могло поміщувати свої комунікати, оповістки, звіти, конкурси, анонси, викази жертв, зазиви і поклики, зродив потребу такого Вістника, який отже пускаємо в сьвіт,” – зазначалося в редакційній статті першого випуску газети [930].

Натомість для періодики іншого педагогічного товариства – ВПУВ пріоритетними були фахові проблеми українських освітян. Особливої гостроти вони набрали на сторінках учительських часописів: “Луна” (5 жовтня 1907 р. – 23 листопада 1907 рр.) [931], “Прапор” (1907–1912 рр.) [932], “Український учитель” (1911 р.) [933], “Учительське слово” (1912–1914 рр.) [934]. Тут порушували питання про політичні утиски педагогів, про необхідність зменшення вчительської служби з 40 до 35 років, важливість належної професійної згуртованості педагогів початкових шкіл [932. – 1907. – 12 квітня]. Заслужують на увагу редакційні статті із закликами до солідарності вчителів у боротьбі за свої права, матеріали про необхідність підвищення платні освітянам [934. – 1914. – 1 квітня]. Безперечно, періодичні видання ВПУВ публікували звіти з учительських конференцій, огляд педагогічної преси, повідомлення про діяльність товариства, а також “правильники”, “регуляміни” різних інституцій, що виникали в рамках цієї організації [934. – 1912. – 1 лист.].

Педагоги середніх і вищих навчальних закладів Галичини та Буковини видавали спільними зусиллями у Львові часопис “Наша школа”. Він виходив із підзаголовком “Науково-педагогічний журнал: орган товариства “Учительська громада” у Львові і Товариства учителів вищих шкіл імені Г.Сковороди в Чернівцях” упродовж 1912–1914 рр. [403].

На відміну від інших педагогічних видань, журнал “Наша школа” менше уваги приділяв нагальним проблемам української освіти, шкільній політиці, акцентуючи на науково-методичних матеріалах, адже часопис поставив перед собою завдання “служити не тільки трибуною бажань і жалів, принагідних гадок і помічень представників нашої учительської верстви, а органом

студіювання нашої середньої школи і його організацій відповідно до потреб нашого народу” [654]. Вагоме місце на сторінках журналу зайняли науково-педагогічні статті та дослідження з історії розвитку та реорганізації української школи, методики і дидактики. З цією метою були опубліковані праці А.Крушельницького “Українські підручники в середніх школах Галичини”, С.Томашівського “Історія державної середньої школи в Галичині” [935] та інші. У рубриці “На правописні теми” редакція в 1913 р. відкрила дискусію щодо запровадження однакових правил в українському правописі. Оскільки часопис “Наша школа” був органом “Учительської громади” і Товариства учителів вищих шкіл імені Григорія Сковороди в Чернівцях, то систематично публікував матеріали про діяльність згаданих товариств та їх філій [929, с. 90].

Не менш важливим був випуск періодичних видань для дітей та молоді, які сприяли належному національному вихованню підростаючого покоління. 1890 р. професор В.Шухевич розпочав публікацію ілюстрованого часопису для юних читачів під назвою “Дзвінок”, про який газета “Учитель” писала: “Вже давно ожидає ілюстрована часопись для “дітей і молодіжи” стане, як можна судити після змісту першого числа, на висоті своєї задачі і заступить бодай в части великий брак книжок для читання молоді” [609. – 1890. – 27 січня]. Проте В.Шухевич зіткнувся зі значними матеріальними витратами, тому 1892 р. звернувся з пропозицією до проводу УПТ, аби воно взяло на себе обов’язки, пов’язані з виходом у світ “Дзвінка”. Позитивну відповідь на таке прохання отримав 26 травня 1892 р. [929, с. 92].

Загалом літературний та естетичний рівень “Дзвінка” були високими. Редактори зуміли підібрати цікавий та змістовний матеріал і доступно подати його молоді. Особливої уваги заслуговують ілюстрації “Дзвінка”, що досить вдало доповнювали надруковане в журналі [936]. Дитячий журнал виходив у світ до початку Першої світової війни, мав передплатників серед українців Буковини: 1913 р. його одержували 18 приватних осіб і 28 шкіл [929, с. 92]. Спроба розповсюджувати часопис у Східній Україні була невдалою, бо російський уряд не дав на це згоди.

Таким чином, періодичні видання педагогічних товариств відзначалися неабиякою змістовністю; вони не тільки інформували читачів про діяльність освітянських організацій, але й приділяли немало уваги проблемам українського вчительства та шкільництва. На особливу увагу серед них заслуговують часописи УПТ, які вирізнялися інформаційною насиченістю та безперервністю виходу у світ. Вони дозволяють прослідкувати за окремими аспектами діяльності товариства впродовж усього досліджуваного періоду. Окрім цього, видання УПТ журналу для дітей “Дзвінок” стало непересічним явищем у тодішній журналістиці.

Досліджуючи періодику громадських товариств, не можна оминати увагою пресу українських жіночих об’єднань, що становлять третю групу друкованих органів громадських організацій, обраних нами для вивчення. З цього приводу необхідно зазначити, що створене в Станиславові 1884 р. Товариство українських жінок, організаторкою якого стала письменниця Н.Кобринська, поставило перед собою завдання публікувати часопис та організувати читальні для жінок, оскільки громадська діячка сама раніше, завдяки художній та публіцистичній літературі, зрозуміла, наскільки непросто становище жінки в суспільстві, і намагалася виправити його на краще.

1887 р. побачив світ часопис для жіноцтва “Перший вінок”, у якому, за задумом Н.Кобринської, вмістили праці, написані виключно жінками. В передмові до першого випуску альманаху авторка пояснила це так: “Ми переконані, що ніхто ліпше від нас самих не може знати про наші терпіння, недостатки і вимоги, ми повинні старатися до прояснення думок і поглядів цілої суспільності...” [937. – 1877. – С. 1]. На сторінках “Першого вінка” з’явилися поезії, проза, публіцистичні праці, етнографічні розвідки Лесі Українки, Олени Пчілки, Ганни Барвінок, Л.Старицької, К.Попович, Уляни Кравченко, М.Рошкевич, О.Франко, О.Бажанської та ін. [937]. Незважаючи на високий літературний рівень журналу, вдалося видати лише одне його число. Погляди засновниці товариства підтримувало небагато її соратниць, і тому вирішили змінити статут. У новому статуті Товариства українських жінок

головним завданням жіночої організації було не підвищення освітнього рівня жіноцтва, а допомога українським благодійним та релігійним установам.

1 березня 1908 р. побачив світ двотижневик для українського жіноцтва “Мета” [938]. До його редакційного комітету входили члени львівського Кружка українок – Д.Старосольська, О.Охримовичева-Залізняка, І.Січинська. Часопис насамперед був розрахований на провідниць громадських жіночих організацій та міську інтелігенцію, намагався поширювати ідеї емансипації та підвищення духовного й культурного рівня жінок. Серед авторів видання К.Малицька, А.Павлик, І.Свенціцький, Г.Хоткевич [216, с. 323].

Щоб розширити світогляд українського жіноцтва, на сторінках “Мети” були запроваджені рубрики “З політичного життя”, “З літератури”, “Бібліографія”, “Книжки” тощо. Також тут публікували вірші І.Франка, Уляни Кравченко, Х.Алчевської, Б.Лепкого, О.Олеся, оповідання К.Гриничевої, перекладену українською прозу російських письменників Л.Толстого та Л.Андрєєва, німецьких літераторів К.Фібіг і Г.Рейтер, де порушувалася проблема нерівноправності та суспільної незахищеності жінки. Нариси про визначних жінок знаходимо в серії розвідок “Жінка в історії України” [938].

Загалом матеріали часопису “Мета”, який виходив у світ упродовж 1908 р., були цікавими та змістовними. Проте вони подають обмежену інформацію про український жіночий рух у Східній Галичині на початку ХХ ст.

Газета “Жіноче діло”, що була безкоштовним додатком до щоденного суспільно-політичного видання “Діло”, виходила у світ 1912 р. як кварталник. Її редактором була відома діячка жіночого руху в краї О.Кисілевська. У кожному числі газети була стаття, присвячена жіночій емансипації; відомості про життя жінок у різних країнах світу та інше. В рубриках “З жіночого світа”, “Всячина” публікували короткі інформаційні повідомлення про досягнення жіноцтва в Галичині та за кордоном у галузі політики, судочинства, медицини, науки, техніки, літератури, мистецтва тощо [216, с. 484, 486].

На сторінках “Жіночого діла” знаходимо різні поради: як годувати немовлят, доглядати за собою, розпоряджатися грошима та вільним часом,

вберегтися від поганих звичок, мати правильну поставу [939] тощо, проте особливо багато повідомлень про тогочасну міську європейську моду. Вміщено ілюстровані моделі жіночих костюмів, суконь, блузок, аксесуарів; рекомендації, як самостійно пошити той чи інший одяг.

Щодо третьої групи виокремлених нами періодичних видань, то, підсумовуючи, необхідно зазначити, що вихід у світ журналів та газет жіночих товариств скоріше був винятком, аніж правилом. Тому жіноча преса може бути лише фрагментарним джерелом для дослідження жіночого руху краю другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Серед видань громадських товариств Східної Галичини зазначеного часового проміжку не можна оминати увагою періодику, яку публікували українські студентські об'єднання. Вона становить четверту групу джерел, обраних нами для аналізу.

Перший студентський часопис “Друг” видавало русофільське товариство “Академічний кружок” у 1874–1877 рр. Упродовж перших років виходу у світ журнал був типовим русофільським виданням, що друкувався етимологічним правописом, пропагував ідеї історичної, культурної та етнічної єдності українців та росіян. Проте з осені 1875 р. видання стало еволюціонувати в народницькому напрямі. Цьому сприяли зміни в керівництві “Академічного кружка”, де провід перейшов до українофілів, а також не останню роль в ідейній переорієнтації видання відіграли і листи М.Драгоманова до редакції часопису “Друг”. У них він гостро критикував його зміст та мову публікацій [673, с. 400]. У результаті, з середини 1876 р. найвпливовішими в редакційному комітеті “Друга” були І.Белей, В.Левицький, М.Павлик, І.Франко [216, с. 320]. Часопис почали друкувати народною мовою, у ньому з'явилися цікаві художні твори, значно змістовнішими стали повідомлення окремих рубрик.

Заслуговувала уваги літературна частина журналу. Зокрема, вже з третього числа за 1874 р. до останнього за 1877 р. тут публікував свою поезію та прозу тоді ще початківець у літературі І.Франко. Частина з його творів була підписана псевдонімами і криптонімами. Одні з найкращих своїх

публіцистичних праць у часописі опублікував М.Павлик [672]. Проте на його сторінках відносно мало місця відводилося повідомленням зі студентського середовища, інформації про діяльність молодіжних товариств.

У липні 1877 р. видання журналу було припинено. Причиною став вихід русофільської молоді з редакції “Друга”, що зумовило втрату фінансової основи для видання часопису. Не останню роль у цьому відіграв арешт провідних редакторів журналу – І.Франка та М.Павлика [229, с. 426].

Зробило спробу видавати свій періодичний орган народовське студентське товариство “Академічне братство”, довкола якого об’єднувалася і радикальна молодь. Перший і останній номер журналу “Товариш” побачив світ 24 липня 1888 р. [940].

Незважаючи на те, що перше число цього студентського часопису загалом отримало схвальні відгуки від головного редактора літературно-наукового журналу “Зоря” О.Борковського, непересічного вченого та публіциста М.Драгоманова, опозиція в товаристві на чолі з В.Будзиновським та К.Трильовським висловила неабияке невдоволенням змістом часопису, зокрема тим, що він занадто націоналістичний та не містив праць української студентської молоді. Саме тому І.Франко відмовився надалі редагувати журнал, а на наступні числа періодичного видання у членів “Академічного братства” не вистачило ні досвіду, ні коштів [229, с. 428].

Важливу роль у консолідації українського студентства та учнів середніх шкіл у боротьбі за захист національних інтересів відіграло неофіційне періодичне видання товариства “Академічна громада” – “Молода Україна”, що виходило у світ упродовж 1900 – початку 1903 рр. Для редакційного комітету журналу, в якому працювали А.Крушельницький, В.Старосольський, Л.Цегельський, пріоритетним було висвітлення на його сторінках боротьби молоді за український університет у Львові. Зокрема тут знаходимо чимало інформації про віче 19 листопада 1901 р., яке неабияк активізувало студентський рух, сецесію українських студентів із Львівського університету 1901 р. [941]. Загалом варто зазначити, що часопис “Молода Україна”

вирізнявся неабиякою змістовністю. Він дозволяє прослідкувати за активізацією українського студентського життя на початку ХХ ст., діяльністю українських студентських та інших організацій, як у Східній Галичині, так і за її межами, та їхнім внеском у радикалізацію національно-культурного руху українців краю та переростання його у національно-визвольний. На його сторінках публікували чимало цікавих літературних та публіцистичних праць.

Проте найбільше інформації про життя української студентської молоді в Австро-Угорщині та за її межами, зокрема організаційну та просвітню діяльність, знаходимо на сторінках журналу “Шляхи”, що виходив у світ з квітня 1913 р. до березня 1914 р. Авторами часопису були М.Грушевський, С.Дністрянський, М.Павлик, Р.Заклинський, М.Лозинський та інші. Особливою інформативністю відзначаються рубрики “Огляд студентського життя” [942], “Із українського студентського союзу” [943], де чимало відомостей про українські студентські товариства в різних містах Австро-Угорщини, матеріали про організаційну, просвітню та громадсько-політичну діяльність секцій об’єднання [944]. Неабияка роль часопису “Шляхи” в дослідженні статистики українського студентства у вищих навчальних закладах Австро-Угорщини. Як уже зазначалося раніше, шляхом анкетування керівництва молодіжних громадських організацій було зібрано кількісні дані про них (усього в 1913 р. було 16 студентських товариств, з яких 8 працювали в Галичині) [643. – 1913. – Ч. 8–9. – С. 110] та українських студентів у державі.

Загалом видання українських студентських товариств цікаві, неординарні; вони намагалися як поінформувати читачів про свою діяльність, так і об’єднати молодь навколо української національної ідеї. Проте не можемо не погодитися з дослідником В.Благим, що для них характерними були непрофесійність (редактори, як правило, були аматорами в журналістиці), брак коштів (студенти здебільшого самостійно збирали гроші на їх публікацію) та короткий термін виходу у світ, що пояснювалося плинністю студентської генерації [229, с. 422]. Зрозуміло, що останній фактор неабияк вплинув на те, що преса студентських об’єднань не дозволяє скласти цілісної картини громадської діяльності

студентів та їхнього впливу на національно-культурний рух українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Аналізуючи періодичні видання українських товариств, не можна оминати пресу парамілітарних організацій – “Січ”, “Сокіл”, “Пласт”, які займалися фізичною та військовою підготовкою молоді, намагалися об’єднати її навколо національних ідей. Преса таких громадських об’єднань становить п’яту групу, обрану нами для дослідження. Ними стали журнали: “Вісті з Запорожя” [945] (у 1910–1914 рр. детально інформував про діяльність українських товариств “Січ”, “Сокіл”, “Пласт”); “Пластовий табір” [946] (1914 р. був офіційним органом “Пласту”) [216, с. 66]; “Січові вісті” [947] (впродовж 1912–1914 рр. виходили у світ як офіційний орган Українського січового союзу).

Варто зазначити, що вищевказані періодичні видання мали багато спільного в підборі матеріалу: вони інформували про діяльність українських парамілітарних організацій, давали практичні поради українським селянам як заснувати осередок того чи іншого товариства, організувати січові та сокількі свята тощо; публікували також поезію, прозу, історичні розвідки з історії козацтва, військової справи. Серед них заслуговують уваги “Вісті з Запорожя”, які впродовж п’яти років публікували відомості про діяльність січових, сокільських та пластових організацій. Одним з його авторів був П.Франко [216, с. 67].

Неабияк спричинився до популяризації січового руху його засновник К.Трильовський, оскільки на сторінках періодичної преси, що виходила у світ за редагування та фінансової підтримки громадського діяча, якнайактивніше пропагував ідеї січовиків. Зокрема, у календарі для народу “Отаман” на 1905 р. К.Трильовський особливо багато уваги приділив, серед іншого, місцю і ролі січових організацій у національно-культурному русі українців краю. У статті “Як провадити “Січ” він зазначив: “Молодь повинна не тільки тренуватися у фізичних вправах, але взимку організувати курси для неписьменних, фестини для молоді, театральні вистави” [948].

Зрозуміло, що сокільські, січові та пластові видання дозволяють чи не найкраще зрозуміти атмосферу, в якій формувалися та діяли парамілітарні (спортивні) організації; вони містять чимало пропагандистського та ілюстративного матеріалу. Проте короткотривалість їх виходу у світ позбавляє дослідника можливості за допомогою періодичних видань прослідкувати за діяльністю вищевказаних товариств.

Підсумовуючи огляд, слід зазначити, що всі провідні українські культурно-освітні, педагогічні, жіночі, студентські, релігійні, парамілітарні товариства публікували періодичні видання, де намагалися проінформувати громадськість про свою роботу. Загалом вони відзначалися змістовністю, різним рівнем редагування та нетривалим періодом виходу у світ. Лише українські педагогічні товариства зуміли за допомогою своєї періодики забезпечити належний інформаційний супровід своєї діяльності. Натомість жіночі та студентські організації відзначалися неабиякою спонтанністю у виданні власних часописів, про що зазначається у таблиці 13.

Таблиця 13

Періодичні видання українських громадських товариств Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Видання культурно-освітніх товариств	Преса педагогічних організацій	Часописи жіночих товариств	Періодичні видання студентських об'єднань	Періодичні органи парамілітарних організацій
“Письмо з “Просвіти” (1877–1879 pp.; 1907– 1914 pp.) “Читальня” (1893–1896 pp.) “Вістник	“Шкільний часопис” (1880–1889 pp.) “Учитель” (1889–1914 pp.) “Луна” (1907 p.)	“Перший вінок” (1887 p.) “Мета” (1908 p.) “Жіноче діло”	“Друг (1874–1877 pp.) “Товариш” (1888 p.) “Молода Україна” (1900–1903 pp.)	“Вісті з “Запорожа” (1910–1914 pp.) “Пластовий табір” (1914 p.)

“Народного Дома” (1882– 1909 рр.; 1910–1914 рр.)	“Прапор” (1907–1912 рр.) “Український учитель” (1911 р.) “Учительське слово” (1912– 1914 рр.) “Наша школа” (1912–1914 рр.) “Дзвінок” (1890–1914 рр.)	(1912 р.)	“Шляхи” (1913–1914 рр.)	“Сокільські вісті” (1912– 1914 рр.)
---	---	-----------	----------------------------	--

За тематикою на сторінках періодичних видань українських громадських організацій переважали: 1) статті пропагандистського характеру, де редактори намагалися популяризувати ідеологію того чи іншого товариства; 2) розвідки публіцистичного характеру, в яких акцентували увагу на найнагальніших проблемах національно-культурного руху українців Східної Галичини; 3) інформаційні повідомлення про діяльність громадських організацій та їхніх структурних підрозділів; 4) твори українських та зарубіжних літераторів.

6.3. Наукова і науково-популярна періодика

Наукові періодичні видання, які публікувалися як товариствами, так і приватними особами, ми розділили на такі три групи: 1) наукова періодика товариства “Галицько-руська матиця”; 2) наукові видання НТШ; 3) наукові та паранаукові часописи, що видавалися окремими особами.

На думку львівського дослідника О.Сухого, першою культурно-просвітньою організацією галицьких українців, яка намагалася поєднати програму утвердження “руської” національної свідомості в Східній Галичині з науковими дослідженнями, була “Галицько-руська матиця” [535, с. 176].

Подібні товариства, що поставили перед собою завдання підняти освітній рівень пересічних людей та розвивати видавничу справу, створили серби, чехи, поляки та ін. Окремі з них згодом перетворилися на солідні наукові товариства, які отримали статус національних академій наук. “Галицько-руській матиці”, в силу різних обставин, не вдалося виконати настільки вагомую місію в історії українського народу. Проте її провід був причетний до публікації ряду наукових часописів, які мали важливе значення в середовищі русофілів і становлять першу групу наукових періодичних видань, обраних нами для дослідження. Зокрема, 1853 р. побачив світ “Галицькій историческій сборникъ”, наступні його номери з’явилися 1854 та 1860 рр. У передмові до першого випуску зазначалося, що тут будуть зібрані найкращі наукові праці в галузі історії. Левова частка розвідок, опублікованих у “Галицькому историческому сборнику”, належала перу почесного члена “Галицько-руської матиці”, відомого в краї історика русофільської орієнтації А.Петрушевича [949]. Не втратив свою цінність і на сьогодні “Историческій очеркъ основанія Галицко-Руской Матици и справозданье первого собору ученыхъ рускихъ и любителей народного просвѣщенія” Я.Головацького [535, с. 204].

1864 р. на загальному зібранні товариства було обговорено програму видання нового наукового органу “Галицько-руської матиці”. Передбачалося щокварталу публікувати “Сборникъ вѣдомостей Галицко-русской матицы”, де мали бути вміщені наукові розвідки з історії, філософії, етнографії, філології, педагогіки, статистики, математики, природничих наук тощо. Проте 1865 р. світ побачив “Науковий сборникъ”, який складався з двох частин: інформаційної та літературної. В першій були опубліковані статuti товариства, перелік членів “Галицько-руської матиці”, які повністю або частково сплатили вступні внески, повідомлення проводу громадської організації, різноманітні звіти про її діяльність тощо. В так званій “літературній” частині побачили світ дослідження в галузі історії А.Петрушевича, літератури – Я.Головацького, етнографії – А.Кралицького [950. – 1865. – С. 310]. З 1869 р. “Галицько-руська матиця” видавала наукове періодичне видання з іншою назвою “Литературный

сборник”. Таким чином, провід товариства зробив спробу розширити коло своїх читачів. Саме тому, окрім розвідок з історії, етнографії, опублікованих історичних документів, картографічного матеріалу, повідомлень бібліографічного характеру, інформації про діяльність “Галицько-руської матиці”, в ньому були вміщені також і літературні праці [951. – 1869. – С. 360]. 1874 р. “Литературный сборник” перестав виходити у світ, відновити його видання вдалося лише 1887 р. З невеликими перервами він друкувався до 1897 р. Вже на початку 90-х рр. ХІХ ст. “Литературный сборник” випускали лише раз на рік, і на його сторінках публікували тільки “Свободную Галицко-русскую летопись съ 1600 по 1700 года” А.Петрушевича [951. – 1897. – С. 519].

Вищевказані видання “Галицько-руської матиці” не користувалися належною увагою тодішнього читача. Якщо на засіданні управи товариства 12 листопада 1864 р. прийняли рішення публікувати “Науковий збірник” накладом 1000 примірників, то вже 12 лютого 1865 р. його переглянули і обмежили тираж щоквартальника до 500 примірників, а в 1867 р. він виходив накладом у 300 примірників. Зрозуміло, що за наявності лише 135 передплатників видання впродовж усього періоду виходу у світ було збитковим [535, с. 327]. Керівний орган товариства сподівався, що “Літературний збірник” (його тираж також становив 300 примірників), на сторінках якого публікуватимуть, окрім наукових розвідок, і літературні твори, стане більш популярним серед читачів. Цьому також сприяло те, що всі члени “Галицько-руської матиці”, які повністю сплатили зазначений у статуті вступний внесок, отримували збірник безкоштовно, а ті, які регулярно сплачували грошові внески, могли передплатити його за половину вартості. Проте видавці як наукового, так літературного збірників зіткнулися з іншою проблемою: недостатньою кількістю кваліфікованих редакторів та наукових співробітників. Зокрема, 1865 р. з редакційного комітету на декілька років вийшов А.Петрушевич, 1867 р. виїхав до Російської імперії Я.Головацький, 1868 р. О.Огоновський та І.Шараневич відмовилися ввійти до його складу. Тому головним редактором наукових видань “Галицько-руської матиці” став

К.Мерунович, а йому допомагали Б.Дідицький, О.Лепкий, А.Яновський та інші [535, с. 238]. Про некваліфіковану роботу редакційного комітету та брак наукових співробітників літературного збірника свідчило те, що видання почало виходити нерегулярно, а весь обсяг останніх його випусків був заповнений працею А.Петрушевича, що являла собою записані в хронологічному порядку відомості з різних джерел з історії Галичини XVII – XVIII ст. Це свідчило про повну видавничу кризу літературно-наукового видання, і, як уже зазначалося, цілком закономірним було й те, що воно 1897 р. перестало виходити у світ.

Проте провід “Галицько-руської матиці” остаточно не відмовився від підготовки до друку та публікації власного наукового видання. В результаті зусиль редакційного комітету на чолі з головою товариства Б.Дідицьким 1901 р. побачив світ “Научно-литературный сборник” [240, арк. 1–2]. Загалом перші випуски відновленого видання справляють позитивне враження, оскільки на його сторінках з’явилися твори М.Горького, А.Чехова, Е.Золя, В.Немировича-Данченка, наукові розвідки І.Свенціцького, Ю.Яворського, біографії відомих слов’янських діячів тощо. Однак ретельне опрацювання всіх томів науково-літературного збірника дозволяє стверджувати, що поступово рівень, особливо змістове наповнення, наукової частини щоквартальника, суттєво знижувався. Тому опубліковане в книзі першій за 1908 р. повідомлення редакційного комітету про вихід у світ останнього номера періодичного видання не стало цілковитою несподіванкою [952, с. 3]. Загалом, упродовж 1853–1908 рр., за нашими підрахунками, було опубліковано 60 наукових видань “Галицько-руської матиці” (див. таблицю 14).

Таблиця 14
Періодичні видання “Галицько-руської матиці”, опубліковані
у 1853–1908 рр.

Назва наукового збірника	Період видання	Число випусків
“Галицький исторический сборник”	1853–1860 рр.	3
“Науковий сборник”	1865–1868 рр.	16
“Литературний сборник”	1869–1897 рр.	19
“Научно-літературний сборник”	1901–1908 рр.	22
Всього		60

Сучасні українські вчені по-різному оцінюють значення наукових видань “Галицько-руської матиці”. Так, М.Кріль та Ф.Стеблій вважають, що хоча ці збірники й зробили певний внесок у розвиток українського наукового руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст., загалом вони не відповідали рівню тогочасної науки і не здобули визнання в освіченому середовищі не тільки за кордоном, але й у Східній Галичині. Натомість, на думку О.Сухого, наукові видання товариства, особливо “Науковий сборник”, справляють враження солідних збірок, дістали схвальну оцінку в різних слов’янських наукових осередках і підготували основу для виходу у світ “Записок НТШ”, “Літературно-наукового вісника” тощо [535, с. 241–242]. Віддаючи належне діяльності провуду “Галицько-руської матиці”, який узяв на себе надскладне завдання зацікавити тодішнє галицьке суспільство науковою продукцією, вважаємо, що було зроблено недостатньо, щоб підняти наукові збірники товариства на належний рівень. Русофільська орієнтація його редакторів визначала коло авторів, тематику статей, малозрозумілу для читачів мову щоквартальників. Цим, власне, була зумовлена незначна кількість передплатників, а звідси і фінансовий стан видань, який не дозволяв їм і надалі

розвиватися у вибраному напрямі.

Другу групу наукової періодики, що стала предметом нашого дослідження, становлять наукові видання НТШ. Популярний двотижневик товариства – “Зоря”, незважаючи на ряд недоліків у редагуванні та підборі матеріалу, упродовж 1880–1897 рр., поряд з іншим літературно-науковим журналом – “Житє і слово”, залишався провідним виданням серед періодики вказаного спрямування. Саме ці журнали, на нашу думку, заклали фундамент для одного з найбільш фахових видань НТШ – “Літературно-наукового вісника”.

Біля витоків ЛНВ (у перший період його видання – 1898–1906 рр.) стояли видатні українські вчені та літератори: І.Франко, М.Грушевський, О.Маковей та В.Гнатюк. Вони ж входили до складу першої редколегії. У другий період (1907–1914 рр.), коли журнал видавали в Києві, його очолив М.Грушевський (спочатку як редактор, пізніше як шеф-редактор) [218, с. 4].

Поширеною є думка, що в 1899–1906 рр. головним редактором ЛНВ був І.Франко. Відомий вчений-філолог В.Сімович з цього приводу написав: “Розгорніть будь-яку книжку “Літературно-наукового вісника” з того часу... скрізь відчуєте Франкову руку, з усього б’є його широке знання, з усього пробивається сила його духу” [953, с. 65]. Зміни в складі редакційного комітету ЛНВ 1907 р., на думку багатьох сучасників тих подій та окремих дослідників, привели до погіршення літературного й наукового рівня видання. Часопис часто критикували на сторінках галицької періодики [954].

Дослідниця “київського періоду” видання ЛНВ Н.Кузіна аргументувала це тим, що становлення часопису в Києві супроводжували значні матеріальні труднощі, а переважна більшість громадян байдуже ставилася до своєї преси. Свідомі українці бажали отримувати журнал для ознайомлення з українським національним рухом у переважній більшості безкоштовно, мотивуючи це відсутністю грошей. Тому редакція, з огляду на матеріальний стан деяких категорій населення – учнів, студентів, сільських учителів, службовців, робітників та селян, надавала пільги при передплаті [955, с. 10–11]. Значною

перешкодою для розвитку часопису були цензурні установи, зокрема за наказом генерал-губернатора було встановлено пильний нагляд за редагованим М.Грушевським журналом [482; 956].

Літературно-наукове видання намагалося передусім ознайомити своїх читачів з найкращими пам'ятками української й зарубіжної поезії та прози. Окрім цього, редакція зробила спробу проаналізувати в публіцистичних та наукових працях найважливіші тенденції розвитку вітчизняної та світової літератур. Читачі могли знайти чимало цінного для себе в рубриках: “З інтернаціональних наукових конгресів” [957], “З галицької України” [958], “З чужих літератур” [959], “З життя і письменства” [675], “Хроніка і бібліографія” [960].

Окремі випуски журналу, присвячені видатним постатям української літератури, зокрема Лесі Українці, М.Коцюбинському, Т.Шевченку та іншим, публікували не лише художні твори й поезії, але й різнопланові матеріали про згаданих письменників: спогади сучасників, статті літературознавців, які подали аналіз різних аспектів їхньої творчості [657].

Загалом видання ЛНВ, завдяки своїй змістовності і оригінальності, було непересічною подією для українців Східної Галичини та Наддніпрянщини, а матеріали часопису, на нашу думку, є цінним джерелом для відтворення національно-культурного життя кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Проте найвідомішим серед серійних наукових збірників товариства стали “Записки НТШ”. Вже перше їх видання в 1892 р. засвідчило високий науковий рівень академічного збірника. Перший том “Записок НТШ” вийшов за редакції Ю.Целевича, в трьох наступних зазначалося, що їх редактором був О.Барвінський [606]. Проте чимало українських вчених вважають, і не безпідставно, фактичним редактором перших чотирьох томів О.Кониського, якому вдалося залучити до співпраці з науковим виданням молодих дослідників з Наддніпрянщини, тоді як імениті вчені не поспішали надсилати свої праці до “Записок НТШ” [32, с. 130].

Упродовж 1894–1914 рр. видання редагував М.Грушевський. Завдання

цього академічного часопису видатний український історик визначив так: “Записки товариства мали своєю першою метою заповнити осередок наукової діяльності своєрідною мовою і до нього притягнути учених українсько-руських, навчених нашими культурними і політичними обставинами ходити в сусіди до чужих видавництв і культивувати чужу науку... “Записки” заховували повну свободу в науковім трактуванню річи ставлячи вимогу лише, щоб робота відповідала вимогам науковости...” [961, с. 5]. 24 жовтня 1913 р. він відмовився від своїх обов’язків і відповідальним редактором було призначено вченого секретаря НТШ В.Гнатюка [32, с. 156].

Поступово до співпраці в “Записках НТШ” було залучено широке коло науковців. За підрахунками З.Зайцевої, у перших двадцяти томах вміщено 104 статті, автором 36 з них був М.Грушевський, по десять своїх праць опублікували І.Франко, О.Кониський. Декілька статей вмістили молоді на той час вчені: С.Томашівський – 4, К.Студинський – 3, О.Колесса – 2, М.Кордуба – 2. Натомість упродовж 1900 р. у підготовці статей та інформаційних рубрик для наукового видання брало участь понад 40 авторів, 16 з яких були поза межами Австро-Угорщини [32, с. 137].

На сторінках “Записок НТШ”, крім наукових досліджень з різних галузей знань, публікувалося чимало джерельного матеріалу, що зробило його цікавим для широкого кола дослідників. У книзі IV за 1905 р. опубліковано “Лист Антона Могильницького до Я.Головацького 1848 р.”, присвячений розповсюдженню літератури народною мовою [962]. В додатках до статті І.Созанського “До історії участі галицьких Русинів в Слов’янськiм конгресі в Празі 1848 р.” [17] вміщено документальні матеріали про цю подію. Літературознавець М.Возняк в одному з випусків за 1910 р. опублікував два раніше невідомі вірші Я.Головацького [963]. Заслуговує на увагу матеріал, зібраний у статті Т.Реваковича “З переписки письменників 1860-их рр. в Галичині”, оприлюднений у “Записках НТШ” за 1913 р. [964].

На сторінках видання часто можна прослідкувати той чи інший аспект національно-культурного руху Східної Галичини, починаючи з другої половини

XIX ст. Зокрема, опублікували низку цікавих статей, присвячених розвитку українського театру Галичини, що дозволяють ознайомитися з певними аспектами становлення цього виду мистецтва. Серед них наукова розвідка М.Возняка “Українські драматичні вистави в Галичині” [965, с. 166], де автор розповів про постановку перших театральних п’єс в краї українською мовою в 40-х рр. XIX ст., зокрема “Наталки-Полтавки” І.Котляревського під сценічною назвою “На милування нема силування” і схвальні відгуки українців з приводу такої події в мистецькому житті. В іншій статті В.Радзикевича, присвяченій українському театру, йшлося про складні умови його функціонування в 50-х – 60-х рр. XIX ст. [966, с. 122].

Загалом публікаціям “Записок НТШ” притаманна не принципова новизна методів наукового дослідження, а розробка нових для систематичної науки кінця XIX – початку XX ст. об’єктів, якими були Україна, її народ, історія та культура. Тим самим здійснювалося (у рамках традиційних галузей і напрямів гуманітарних досліджень) українознавче тематизування наукового простору [219, с. 110].

Не можемо не погодитися з думкою багатьох вчених, що “Записки НТШ” впродовж досліджуваного періоду були провідним україномовним науковим виданням, рівень якого відповідав найкращим світовим стандартам. Значною мірою цього вдалося досягти завдяки науковій ерудиції, організаційним здібностям, наполегливості та вимогливості багатолітнього головного редактора “Записок” М.Грушевського. Після його відмови в 1913 р. від редагування видання почало виходити нерегулярно.

Усі три секції НТШ за результатами свої досліджень видавали окремі збірники. У матеріалах історико-філософської секції, які побачили світ 1898 р. і виходили аж до початку Першої світової війни, друкувалася “Історія України-Руси” М.Грушевського. Лише том п’ятий збірника за 1902 р. “Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку” містив документи з історії освіти, зібрані М.Зубрицьким, Ю.Кмітом, І.Кобилецьким, І.Левицьким, І.Франком. Останній був головним редактором видання. В

передмові до нього він звернув увагу на необхідність введення до наукового обігу нових джерел [967, с. 6].

Секції гуманітарного характеру, окрім збірників наукових праць, публікували власні серійні видання. Зокрема, історико-філософська секція видавала серію “Руської історичної бібліотеки”. Започаткована 1886 р. О.Барвінським, у 1894 р. вона перейшла під контроль НТШ. Упродовж 1897–1904 рр. виходила за редакції М.Грушевського. За цей час опубліковано дев’ять томів “Руської історичної бібліотеки”, присвячених церковним відносинам у XIV–XV ст., народним рухам в Україні тощо, які відрізнялися від попередніх автентичним науковим апаратом та бібліографічним упорядкуванням. Незважаючи на це, серія “Руської історичної бібліотеки” 1904 р. була завершена. Натомість історико-філософська секція 1906 р. розпочала нову – “Українсько-руський архів”.

У передмові до першого його тому М.Грушевський спробував пояснити читачам, що “Руська історична бібліотека”, яка знайомила їх з популярними науковими дослідженнями з української історії, стала, безперечно, важливим серійним видання. Проте, на його думку, була “пекуча потреба в публікаціях невиданих матеріалів, сирих або напівоброблених, які не можуть собі знайти місця по наукових часописах, ані не можуть вміститися в тих нечисленних публікаціях, які призначені спеціально для матеріалів” [968, с. 6]. У десяти томах “Українсько-руського архіву”, що побачили світ до Першої світової війни, було надруковано чимало документів, які зберігалися в бібліотеках Оссолінських та НТШ. Окрім загальноісторичних документів, тут друкувалися матеріали до історії українського шкільництва, описи рукописів колекції А.Петрушевича, джерела з історії культурного руху в Східній Галичині, документи, що розкривали перипетії так званої “азбучної війни” 1859 р. (коли було зроблено спробу замінити українське кириличне письмо на чеський варіант латинки) тощо. До редагування окремих томів “Українсько-руського архіву” були причетні І.Франко, І.Свенціцький, С.Томашівський, І.Кревецький, М.Возняк.

У 1898 р. побачив світ також “Збірник філологічної секції”, в першому томі якого було вміщено оригінальне дослідження О.Кониського “Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя” [717], яке продовжували друкувати і в наступних. В інших публікували розвідки М.Драгоманова про українську словесність та його листування з М.Бучинським (за редакції М.Павлика), епістолярну спадщину Я.Головацького (була підготовлена до друку К.Студинським), твори М.Шашкевича (за редакцією М.Возняка) [969] тощо.

1905 р. філологічна секція започаткувала серійне видання “Українсько-руська бібліотека”, яка мала закласти основу для літературно-критичних студій. До 1914 р. на її сторінках було вміщено повне видання творів Ю.Федьковича, біографію письменника, підготовлену О.Маковеєм, двотомник “Кобзаря”, упорядником якого був І.Франко [32, с. 163].

Активно займалися видавничою діяльністю не тільки секції НТШ, але й окремі комісії. Зокрема, археографічна комісія наукового товариства, окрім “Жерел до історії України-Руси”, де публікували важливі документи для вивчення нашої минувшини, 1896 р. розпочала нове серійне видання – “Пам’ятки українсько-руської мови і літератури”. Ініціатором його виходу у світ був І.Франко, який у перших п’яти томах опублікував старозавітні й новозавітні апокрифи та легенди. На неабияку увагу заслуговують археографічна передмова, примітки та коментарі, які супроводжували кожен з томів, що вийшов за редакції видатного вченого. Вони було високо оцінені провідними фахівцями з історії старослов’янської літератури [715]. Також у згаданому серійному виданні опублікували пам’ятки релігійної полемічної літератури кінця XVI – початку XVIII ст., зокрема праці С.Зизанія, І.Потія, М.Смотрицького та ін. за редакції К.Студинського та В.Перетца [718; 970].

НТШ також видавало два народознавчих видання. Першим 1895 р. побачив світ “Етнографічний збірник” [971] за редакції М.Грушевського. Він також запропонував долучитися до роботи над ним видатному вченому-етнологу, антропологові Ф.Вовку. З цього часу між двома науковцями

розгорнулася дискусія щодо розмежування між етнографією та етнологією. Її результатом став вихід у світ 1899 р. ще одного серійного видання НТШ – “Матеріалів до українсько-руської етнології” [972] за редакції Ф.Вовка. У першому його томі оприлюднено цікаві та змістовні наукові розвідки “Передісторичні знахідки на Кирилівській вулиці у Києві”, “Українське рибальство у Добруджі” Ф.Вовка, “Кушнірство у Галичині”, “Народна пожива і спосіб її приправи” В.Гнатюка, “Писанки на Галицькій Волині” М.Кордуби. На сторінках цього видання було опубліковано чотири частини ґрунтовного дослідження В.Шухевича “Гуцульщина”, яке користувалося значною увагою читача та отримало високу оцінку в спеціалістів. Натомість “Етнографічний збірник” містив переважно фольклорні праці [727, с. 394–400].

Листування між Ф.Вовком і М.Грушевським дозволяє стверджувати, що в них було чимало суперечок з приводу регулярного виходу у світ “Матеріалів до українсько-руської етнології”. Останній, як голова товариства, вимагав строгої періодичності в його виданні. Натомість Ф.Вовк працював значно повільніше, ніж цього вимагав М.Грушевський, і найважливішу увагу звертав на належний науковий рівень збірника, відповідний його обсяг, змістовність, якісне редагування. Варто зазначити, що позиції обох вчених неабияк сприяли високому академічному рівню видання, присвяченому українській етнології [825, с. 136, 158]. Вагомий внесок у цю справу зробили також І.Франко, В.Гнатюк.

Усього впродовж 1892–1913 рр. НТШ було опубліковано 244 наукових збірників, присвячених українській історії, мові, літературі, етнографії та етнології (див. таблицю 15).

Таблиця 15

**Наукові збірники НТШ за 1892–1913 рр. присвячені українській історії,
мові, літературі, етнографії та етнології**

Назва видання	Число випусків
“Записки НТШ”	116
“Збірник історико-філософської секції”	14
“Збірник філологічної секції”	17
“Руська історична бібліотека”	10
“Українсько-руський архів”	10
“Жерела до історії України-Руси”	10
“Пам’ятки українсько-руської мови і літератури”	7
“Українсько-руська бібліотека”	8
“Етнографічний збірник”	34
“Матеріали до українсько-руської етнології”	15
“Матеріали до українсько-руської бібліографії”	3
Всього	244

До третьої групи виокремлених нами наукових праць відносяться ті, що видавалися приватними зусиллями. Серед них літературно-науковий журнал “Житє і слово”, що почав виходити у світ 1894 р. завдяки зусиллям І.Франка та його дружини Ольги. Серед епістолярної спадщини Великого Каменяра чимало цікавої інформації, що розкриває працю видатного українського літератора над випуском нового часопису. 7 жовтня 1893 р. він писав до А.Кримського, що йому вдалося знайти особу, яка профінансує публікацію нового періодичного видання (вважаємо, це був М.Драгоманов). Також у листі Івана Яковича знаходимо такі рядки: “Звісно, з українців я Вас першого запрошую до співробітництва як у відділі белетристики, так і в відділі наукової роботи” [821,

с. 421]. Також співпраця була запропонована таким видатним постатям українського національного руху як Леся Українка, Олена Пчілка, Ф.Вовк та ін.

На особливу увагу заслуговує археографічна праця, яку розпочала редакція вже з першого випуску журналу “Житє і слово”, оскільки було вміщено рубрики “Із переписки наших літературних і політичних діячів” (друкували епістолярну спадщину відомих політиків та літераторів, журналістів), “Із уст народа” (вмістили неопублікований фольклорний матеріал), “Із старих рукописів” (публікували пам’ятки релігійної літератури). В передмовах до цих тематичних добірок головний редактор намагався переконати читачів у необхідності надсилати важливі рукописи з домашніх архівів до часопису “Житє і слово” [973].

Щодо листування відомих громадсько-політичних діячів, то І.Франко також звернув увагу на його цінність і висловив стурбованість тим, що “публікація того рода жерел у нас доси ледве почата; ще більший жаль, що самі ті жерела через різні лихі обставини переважно позатрачувалися або й зовсім понищені” [974, с. 116]. Незважаючи на це, вже в першому номері журналу надрукували листи Ю.Федьковича до учнівської громади Станиславова (1866–1868 рр.), В.Шашкевича до В.Навроцького та інші.

У рубриках “Із старих рукописів” та “Із уст народа” були вміщені апокрифи, народні пісні й легенди, записані І.Франком. З приводу усної народної творчості він звернувся до читачів з проханням: “Всіх прихильників народної словесності, котрі або мають можливість записувати з уст народу, або мають в руках збірки творів нашої усної словесності, просимо дуже присилати нам свої записи для використання” [975].

Окрім цього, в часописі “Житє і слово”, як і в інших галицьких періодичних виданнях, були рубрики “Критика і бібліографія” та “Нові книжки”, які відзначалися змістовністю.

Загалом, ознайомлення з першим випуском журналу дозволяє відзначити його високий рівень, що був зумовлений не лише ретельним підбором літературних творів, але й різноплановими науковими розвідками, публікацією

цінного джерельного матеріалу і планами залучити до археографічної праці своїх читачів. Чималою мірою цьому сприяло те, що переважна більшість статей, вміщених на сторінках першого номера “Житє і слово”, вийшла з-під пера головного редактора журналу І.Франка.

В інших випусках журналу за 1894 р. у рубриці “Із уст народа”, опублікували зібрані Лесею Українкою купальські пісні. В передмові до них письменниця зазначила: “При записуванні пісень і мотивів я хотіла як можна більше наблизитися до фонографічної достовірності, щоб удати як найвірніше всі найдрібніші одміни вимови і всі модуляції мотиву, бо уважаю се ідеалом усякого збірача устних народних матеріалів” [976, с. 454].

Серед наукових праць заслуговують особливої уваги такі: “Із фольклорного руху в Західній Європі” Л.Василевського, “Про Румянцевський музей у Москві” А.Кримського тощо. Остання з них була написана на прохання І.Франка, оскільки в Галичині, за винятком декількох учених, не були знайомі з історією, бібліотекою та рукописами музею. Враховуючи його величезні наукові фонди, А.Кримський зосередив увагу лише на документах, що містять інформацію з історії України та давньоруської літератури [977, с. 402].

Проте часопис не міг залишатися поза політикою, тому в книзі шостій за 1895 р. редактори повідомили, що майбутнє видання буде таким: “щоб воно не втраючи свого дотеперішнього наукового характеру, розширило свої рамки також на справи політичні і провадило в дусі виложеної тут програми” [973. – 1895. – Кн. 6. – С. 485]. Щодо останньої, то редакція дала зрозуміти, що підтримує ідеї РУРП і планує змінити тематику видання. Цим можна пояснити і те, що на сторінках раніше політично нейтрального часопису впродовж 1896–1897 рр. з’явилися рубрики “Політична хроніка”, “Вісти з Росії” та окремі статті суспільно-політичного характеру. У червні 1897 р. “Житє і слово” перестало виходити у світ (значною мірою через фінансові труднощі). Особливою популярністю журнал користувався в молоді, натомість серед людей старшого покоління – значно меншою. Цього ж року НТШ прийняло рішення припинити видання популярного журналу “Зоря”. На думку М.Грушевського, доцільно

було об'єднати творчі зусилля обох редакційних комітетів (“Житє і слова” і “Зорі”) та видавати на високому рівні новий літературно-науковий часопис – “Літературно-науковий вісник” [416, с. 227].

Серед часописів, що публікувалися приватними зусиллями, більше ніж тридцять років (з 1871 р. до 1903 р.) щомісяця виходило у світ ще одне русофільське періодичне видання – “Наука”, ініціатором заснування якого був священик І.Наумович. З 15 січня 1887 р. часопис, за згоди останнього, перейшов до Д.Козарищука, якому надавалося право друкувати на титульному аркуші видання ім'я Наумовича лише як колишнього засновника [215, с. 310]. Насправді “Науку” складно назвати науковим виданням, оскільки тут публікували уривки зі Святого письма, розповіді про життя святих, науково-популярні розвідки з різних галузей знань: давньоруської та всесвітньої історії, астрономії, етнографії тощо. Особливо багато матеріалів про те, як обробляти землю, вести господарство, вберегтися від небезпечних захворювань [978].

Отже, в Східній Галичині впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. виходило у світ чимало різнопланових літературно-наукових та суто академічних видань. Неабиякий внесок у їх фінансування, редагування, публікацію та розповсюдження зробили русофільські та народовські товариства, окремі вчені. Серед них, безперечно, найкращих результатів у справі видання наукової періодики досягло НТШ. Щодо змісту наукових часописів, то на їхніх сторінках пріоритетними були такі матеріали: 1) наукові розвідки з різних галузей знань; 2) бібліографічні огляди; 3) археографічні публікації; 4) інформаційні повідомлення про діяльність наукових товариств. Складно переоцінити також роль відомих українських вчених, зокрема І.Франка, М.Грушевського, Ф.Вовка, В.Гнатюка та ін., які були як редакторами, так і авторами праць у наукових часописах, їх внесок у процес регулярного виходу у світ та забезпечення відповідності академічним стандартам.

***Підсумовуючи огляд українських періодичних видань другої половини ХІХ – початку ХХ ст., зокрема суспільно-політичної преси, видань національно-культурних товариств, наукової та науково-популярної періодики,

нами виявлено чимало інформації, що стала цінною для дослідження національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Кожна з трьох груп видань, проаналізованих у цьому розділі дослідження, мала свою мету виходу у світ; завдання, котре поставили перед собою її видавці; власну специфіку викладу матеріалу; свій неповторний колорит, що проявлявся в особливостях художнього оформлення, використанні іконографічного матеріалу. Їх публікація стала можливою в основному завдяки зусиллям трьох найвпливовіших українських суспільно-політичних сил – народовців, русофілів і радикалів та яскраво демонструвала їхній внесок у розвиток української науки, організацію діяльності громадських об'єднань та погляди на розв'язання найнагальніших проблем національно-культурного характеру. З одного боку, сам факт виходу у світ суспільно-політичної преси, видань національно-культурних товариств, наукової та науково-популярної періодики, на сторінках яких висвітлювалося культурне життя краю, був вагомою подією національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. З іншого боку, в періодичних виданнях, що стали об'єктом нашого дослідження, чимало статей про науковий, освітній, літературний, мистецький рухи та діяльність національно-культурних товариств тощо. Їх писали з неабияким знанням справи та експресією як відомі літератори та публіцисти, так і пересічні дописувачі, аматори в журналістиці. Вважаємо, що газети та журнали, що стали об'єктом нашої уваги, разом з іншими джерелами офіційного характеру та особового походження сприятимуть комплексному дослідженню національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

ВИСНОВКИ

Всебічне і об'єктивне дослідження та реконструкція будь-якого процесу, події чи явища, в тому числі й історії національно-культурного руху в Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст., можливе лише за умови виявлення, вивчення і ґрунтовного аналізу історичних джерел українського походження. Від їх повноти, репрезентативності та достовірності, а також від об'єктивності опрацювання, тобто наукової критики і неупередженого використання здобутої інформації, залежить якість і рівень наукових праць. При цьому, як засвідчило проведене дослідження, важливо враховувати, що джерела українського походження з історії національно-культурного руху тісно пов'язані між собою не тільки певною системою, але й свідченнями з суміжних проблем, і тільки взяті в комплексі забезпечують підґрунтя для цілісного розуміння історії України. Саме це спонукало автора приділити належну увагу теоретичним та методологічним проблемам дослідження в контексті загальної теорії історичного джерелознавства, сучасної методики аналізу джерел з погляду системного та цивілізаційного підходу.

Джерела українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст., частина яких актуалізована в археографічних виданнях та конкретно-історичних працях, присвячених українському національному руху і розвитку культури, досі не були об'єктом безпосереднього джерелознавчого дослідження, що й надає дисертаційній роботі актуальності та наукової новизни. Шляхом копіткої евристичної роботи вдалося виявити, вивчити, систематизувати, класифікувати і дослідити великий масив документів та матеріалів з історії національно-культурного руху українців Галичини впродовж 1848–1914 рр., зреалізувати поставлену мету і створити цілісну джерелознавчу працю, результати якої можна викласти у форматі таких висновків:

1. Обрана проблема досі не була предметом спеціального джерелознавчого дослідження. Наявні праці конкретно-історичного характеру здебільшого містять лише огляд і тематичний аналіз окремих архівних

документів та періодичних видань другої половини XIX – початку XX ст. у рамках вступів до книг та статей або підрозділів дисертаційних робіт. Опубліковані впродовж XX – початку XXI ст. археографічні видання містять окремі документи або їх фрагменти, частину епістолярної спадщини та деяких джерел особового походження, зокрема спогади, автобіографії, щоденники відомих діячів українського національно-культурного руху в Східній Галичині. Незважаючи на обмежене змістове наповнення, археографічні праці, вступи до них, а також коментарі та примітки посіли важливе місце у сформованому нами джерельному комплексі з досліджуваної проблеми. З'ясовані в дисертації особливості актуалізації матеріалів офіційного характеру та джерел особового походження впродовж другої половини XIX – початку XXI ст., джерельна база праць дослідників кінця XIX – початку XX ст., українських істориків Галичини міжвоєнного періоду й розвідок радянських й українських зарубіжних дослідників, джерелознавчий сегмент у наукових дослідженнях з історії національно-культурного руху українців, підготовлених в умовах незалежності України, дозволяють стверджувати, що незважаючи на те, що до наукового простору запроваджено значний джерельний комплекс, величезний масив джерел досі не актуалізований у формі археографічних видань.

2. Аналіз та наукове опрацювання джерел з досліджуваної проблеми дав підстави стверджувати таке:

по-перше, виявлені і залучені джерела українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр. є цілком репрезентативними як за видовими, так і за змістовно-інформаційними критеріями;

по-друге, критичний аналіз джерел українського походження з історії національно-культурного руху Галичини 1848–1914 рр. здійснювався на основі сучасних методологічних принципів – історизму, всебічності, об'єктивності, цілісності, комплексного і системного підходу до джерел, за допомогою як традиційних методів аналізу та синтезу, описового й типологічного, так і новітніх, зокрема історико-генетичного, біографічного, мікроісторичного,

структурного, контент-аналізу, компаративістики та ін. Це дозволило системно й об'єктивно здійснити відбір джерел українського походження, їх аналіз під кутом зору репрезентативності інформації та сприяти вдосконаленню методів дослідження різних видів джерел з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

3. Сформовано джерельний комплекс дисертаційної роботи, здійснено періодизацію створення джерел українського походження, починаючи з 1848 р., тобто від часу появи документів Головної Руської Ради, перших українських національно-культурних товариств, а відтак і політичних партій та творів провідних громадсько-культурних діячів і закінчуючи 30-ми рр. ХХ ст. При цьому зазначено, що написання спогадів, пошук листів та біографій, а також археографічна робота триває до наших днів. Виокремлено чотири періоди створення й актуалізації джерел українського походження:

перший – тривав упродовж другої половини ХІХ ст. Він представлений офіційними документами державних установ, статутами, зверненнями громадських об'єднань, їх звітами про діяльність, періодичними виданнями, публіцистичними творами. Джерела цього періоду містять відомості про створення різного роду товариств та об'єднань, їх виступи на захист національно-культурних прав українців, про пропагандистську роботу з метою підвищення національної самосвідомості українського населення;

другий – охоплює першу третину ХХ ст. Його особливість полягає в тому, що, поряд з продовженням продукування джерел українського походження, розгорнулася їх публікація. Важливі інформаційні ресурси мають документи політичних партій Східної Галичини і Наддніпрянщини, епістолярна спадщина і мемуари, до створення яких долучилися провідні діячі національно-культурного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст., зокрема О.Барвінський, К.Левицький, Є.Олесницький, М.Павлик, К.Студинський, І.Франко та ін. Інтенсивна публікація документів і матеріалів, яку було розпочато з кінця ХІХ ст., здійснювалася до кінця 30-х рр. ХХ ст.;

третій – охоплює період 40-х – 80-х рр. ХХ ст., упродовж якого тривали

створення та публікація джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини в 1848–1914 рр., зокрема особового походження. В підрадянській Україні побачили світ документальні збірники про національно-визвольний і революційний рух, літературознавчі та мистецтвознавчі праці за характерними для радянської науки принципами відбору та інтерпретації джерел. Ідеологічна складова цього процесу особливо проявлялася не тільки у відборі документів, але й у коментарях та примітках. Низку джерельних свідчень з означеної проблематики оприлюднили в цей період українські дослідники за кордоном, зокрема в Німеччині, Франції, США та Канаді;

четвертий – 90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. Цей період зумовлений відновленням державної незалежності України, демократизацією суспільства та плюралізмом. Побачили світ нові археографічні видання, стали доступними засекречені архівні фонди, матеріали спецфондів бібліотек, а також видання української діаспори. Особливу цінність має публікація листування М.Грушевського (за схемою лист – відповідь) в серії “Епістолярні джерела грушевськознавства” та започаткування 50-томного видання його творів, половину з яких опубліковано.

Здійснено класифікацію джерельного комплексу, в ході якої опрацьовані джерела умовно поділені на п’ять видових груп: 1) офіційні документи і матеріали органів влади, громадських організацій і політичних партій; 2) твори громадських діячів, провідників українського культурницького руху, їх публіцистика та наукові праці; 3) свідчення неофіційної статистики; 4) матеріали періодики (журнальні та газетні статті); 5) джерела особового походження (автобіографії, спогади, щоденники, листування). Серед них виокремлено кілька підгруп.

Кожна видова група має свої особливості та специфіку, які враховувалися в доборі методів дослідження джерельного потенціалу українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Їхня джерельна цінність полягає в можливості

зробити реконструкцію національно-культурних процесів упродовж зазначеного часового проміжку, зокрема прослідкувати політику органів влади щодо забезпечення рівних умов у сфері освіти, науки та мистецтва для повноцінного етнонаціонального існування українців поряд з іншими етнічними групами, діяльністю громадських організацій різного спрямування, науковим, літературним, мистецьким рухами; з'ясувати основні тенденції національно-культурного поступу українців Східної Галичини впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

4. Проаналізовано офіційні документи органів влади, навчальних закладів, матеріали громадських організацій і політичних партій, що діяли в Галичині впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Вивчення документів Головної Руської Ради, повітових руських рад та інших дало можливість з'ясувати їх інформаційний потенціал для дослідження політики владних структур Східної Галичини в національно-культурній та духовній сферах. Однак в силу тогочасних політичних обставин їхній вплив на національно-культурні процеси в краї був не довготривалим. Офіційні документи Львівського університету, українських гімназій та народних шкіл розкривають умови, в яких здобували освіту українці Східної Галичини. Загалом вони не сприяли належному функціонуванню вищої, середньої та початкової україномовної освіти, через тотальний вплив польських за своїм національним складом владних структур та погане фінансування. Програмні документи українських політичних партій і громадських організацій, сформовані їхніми осередками також стали цінними джерелами, оскільки дають інформацію про ідейні та організаційні засади роботи товариств та політичних об'єднань, хоча немало їх положень мали декларативний характер. Статути громадських товариств культурно-освітнього, наукового, педагогічного, мистецького та інших спрямувань, що розпочали свою діяльність в Східній Галичині із середини ХІХ ст., дозволяють з'ясувати найважливіші напрями громадської активності українців краю та форми і методи її реалізації. Натомість програми політичних партій, що сформувалися в Галичині

наприкінці XIX ст., містять відомості про бачення їхніми лідерами пріоритетних проблем національно-культурного характеру та шляхів їхнього розв'язання.

5. Велику питому вагу в комплексі джерел українського походження з національно-культурного руху Східної Галичини у 1848–1914 рр. посіли документи статистичного походження. Проаналізовано матеріали загальнодержавної статистики в рецепції українських дослідників. Встановлено деякі розбіжності і неточності статистичної інформації, зумовлені насамперед недосконалою методикою проведення переписів населення та частковою фальсифікацією їх результатів. У підсумку зазначено, що матеріали урядової статистики не містять вичерпних даних щодо кількісних параметрів національно-культурного життя українців Галичини.

В контексті діяльності громадських організацій і освітніх закладів краю другої половини XIX – початку XX ст. значною інформативністю відзначаються регіональні статистичні видання, відомі як звіти про діяльність товариств та освітніх установ (гімназій, реальних шкіл, інтернатів), статті в періодичних виданнях, що містять відомості статистичного характеру. Вони суттєво доповнюють і уточнюють матеріали урядової статистики про кількісні показники українського національно-культурного руху в Східній Галичині та його динаміку.

6. Важливий ресурс інформації почерпнуто з досліджених творів діячів українського національно-культурного руху другої половини XIX – початку XX ст., які відображають широкий спектр проблем: використання української мови в державних установах та громадському житті, освітні проблеми Східної Галичини, актуальні питання діяльності громадських організацій, становлення та розвитку українського театрального, музичного та образотворчого мистецтва. Домінуюче місце в дисертаційній роботі посіли праці лідерів національно-культурного руху (Ю.Бачинського, С.Людкевича, І.Труша, І.Франка та ін.), аналіз яких дозволив прослідкувати його трансформацію з національно-культурного в національно-визвольний. Їх джерельна цінність зумовлюється

тим, що вони засвідчують внесок провідних громадських діячів у радикалізацію національно-культурного руху в Східній Галичині наприкінці XIX – початку XX ст.

7. Значну джерелознавчу цінність мають наукові студії українських громадсько-культурних діячів та вчених. Вона полягає в тому, що автори, аналізуючи ті чи інші події, констатуючи окремі факти, висувають певні теоретичні висновки узагальнюючого характеру, нерідко підтверджують їх маловідомими чи вже втраченими документами. Ще однією відмінною рисою цих робіт є їх синтезований характер, оскільки поряд із значним фактичним матеріалом в них часто міститься науковий аналіз різноманітних аспектів з історії національно-культурного руху українців у 1848–1914 рр. Окрім цього, наукові дослідження з історії, філології, літературознавства, етнології, статистики (М.Грушевського та його учнів, І.Франка, О.Колесси, К.Студинського, І.Левицького, В.Гнатюка, В.Шухевича, С.Дністрянського, С.Барана та багатьох інших), проведені в цей час дозволяють зробити висновки щодо тогочасного інституційного рівня української науки в Галичині та її статусів в Австро-Угорщині.

8. Окрему групу свідчень склали джерела особового характеру, зокрема автобіографії, спогади, листи тощо. З'ясовано їх джерельну цінність для осмислення маловідомих фактів і явищ з історії національно-культурного руху другої половини XIX – початку XX ст., для персоніфікації процесів. Цінними для встановлення біографічних даних діячів українського національно-культурного руху стали ще не актуалізовані автобіографії письменника О.Маковея, педагога Т.Грушкевича, етнографа-аматора М.Зубрицького, діячів русофільського руху в краї – Я.Головацького та І.Наумовича, митців – А.Вахнянина, В.Нагірного, Ю.Панькевича та ін.

Мемуари, спомини та щоденники впливових галицьких політиків (О.Барвінського, М.Грушевського, Є.Олесницького, К.Левицького та багатьох інших), незважаючи на їхню суб'єктивність, дозволяють прослідкувати за виробленням і прийняттям політичних рішень, що мали важливе значення для

активізації національно-культурного руху українців Східної Галичини. Неправдиві свідчення окремих політичних діячів, виявлені методом “перехресного аналізу джерел”, нами не бралися до уваги. Їх доповнюють спомини літераторів, педагогів, митців та ін.

Важливе значення для дослідження національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. мають епістолярні джерела, що дозволяють прослідкувати форми співпраці та обміну думками – як між провідними українськими громадсько-культурними діячами, які мешкали в різних державах (М.Павликом та М.Драгомановим, І.Франком та Лесею Українкою, М.Грушевським та Ф.Вовком), так і менш відомими його персонажами.

Досліджені автобіографії, мемуари та листи цілком вписуються в джерельну базу сучасних моделей створення “історії повсякдення”, “мікроісторії”, пресографії.

9. Комплексності та цілісності джерельного комплексу дисертації послужило залучення великого масиву українських періодичних видань, що виходили в краї впродовж 1848–1914 рр. Усього в процесі роботи над дисертаційним дослідженням опрацьовано матеріали близько 80 періодичних видань. Різні за форматом, походженням, ідейним спрямуванням, вони містять важливий інформаційний ресурс з історії національно-культурного руху, засвідчують участь громадських товариств та політичних партій, часом з діаметрально протилежними поглядами, в національно-культурних процесах.

10. В результаті аналізу археографічних видань та наукових розвідок із обраної теми нами встановлено, що менша частина джерел із історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст. є актуалізованими. Щодо особливостей актуалізації свідчень особового походження, то оприлюднюються в першу чергу автобіографії, спогади, щоденники, листи відомих громадсько-культурних діячів другої половини XIX – початку XX ст. переважно з нагоди ювілейних дат. Матеріали офіційного характеру значно рідше потрапляють на сторінки

археографічних видань; серед актуалізованих насамперед документи партійного походження, що публікуються в збірниках документів, присвячених діяльності провідних суспільно-політичних сил означеного часового проміжку.

Проте пріоритетне місце в дисертаційній роботі відведено виявленню і аналізу досі не актуалізованих і не оприлюднених джерел з історії національно-культурного руху українців Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст., які зберігаються у фондах ЦДІАЛ України, ЦДІАК України, ЦДАМЛМ України, державних архівів Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, Державного архіву у Перемишлі, Краківського філіалу архіву Польської академії наук, Російського державного історичного архіву, м. Санкт-Петербург, Архіву Російської академії наук, м. Санкт-Петербург, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника, Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Відділу рукописів Національної бібліотеки у Варшаві, Відділі рукописів Польської академії наук у Кракові, Відділі архівних документів Російської національної бібліотеки, Рукописному відділі Інституту російської літератури (Пушкинський Дом) Російської академії наук. Низку оригінальних і цінних джерел для дослідження національно-культурного руху українців Східної Галичини виявлено в музейних установах України: Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, Івано-Франківському краєзнавчому музеї, Музеї історії міста Коломиї, Будинку-музею Станіслава Людкевича, Музично-меморіальному музеї Соломії Крушельницької. Опрацьовані джерела українського походження виявилися важливими для з'ясування діяльності адміністративних установ Австро-Угорської монархії та Російської імперії, політичних партій, товариств і релігійних організацій, навчальних закладів, окремих громадсько-культурних постатей, які у великій мірі впливали на національно-культурні процеси в Східній Галичині у 1848–1914 рр. тощо. Особливу увагу приділено особовим

фондам, у яких відклалися спогади, щоденники, службове та приватне листування, матеріали, що сформувалися в процесі професійної та громадської праці відомих українських політиків, учених, митців. Вони дозволяють оцінити їхній внесок у справу активізації національно-культурного руху в Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст. Серед них відзначаються інформаційною насиченістю величезні за обсягом особові фонди К.Студинського (налічує понад 500 одиниць і зберігається у ЦДІАЛ України) та родини Барвінських (становить 25 000 аркушів), матеріали якого знаходяться у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника.

11. Пошук і дослідження джерел українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини 1848–1914 рр. засвідчили доцільність продовження як евристичних та реставраційних робіт, так і активізації археографічних студій. У цьому зв'язку вважаємо доцільним висловити низку пропозицій, зокрема:

- на наш погляд, ще не актуалізовані джерела, що зберігаються в музейних установах України, заслуговують на ширше залучення до наукових досліджень та археографічних видань;

- стан збереженості окремих документів українського походження з історії національно-культурного руху Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст., які знаходяться у фондах і колекціях архівних, бібліотечних та музейних установ, викликає занепокоєння, оскільки можуть бути втрачені (аркуші пошкоджені, не підшиті; записи, зроблені чорнилом та простим олівцем, втрачають яскравість). Це диктує необхідність активізувати роботу щодо їхньої реставрації та копіювання;

- видається слушною вже висловлена пропозиція науковців щодо створення Всеукраїнського наукового центру періодики для оцифрування всіх українських видань, у тому числі тих, що публікувались упродовж 1848–1918 рр., тобто так званого “австрійського періоду”, та створення відповідної бази в мережі Інтернет.

Таким чином, реалізація завдань дисертаційної роботи, публікація її результатів дозволили, з одного боку, виявити, систематизувати й дослідити джерельну базу з історії українського національно-культурного життя Східної Галичини 1848–1914 рр., а з другого – розкрити інформаційний потенціал виявлених документів і матеріалів, окреслити можливість їх залучення до нових наукових праць, спрямованих на поглиблене осмислення національно-визвольного руху у всеукраїнському і європейському вимірах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Головацький Я. Исторический очерк основания Галицко-русской матицы и спраздание первого собору ученых и любителей народного просвящения / Я. Головацький. – Львов : Институт Ставропигический, 1850. – 120 с.
2. Драгоманов М. Переписка / зібрав і зладив М. Павлик. Т. I. – Львів : Накладом Українсько-руської видавничої спілки у Львові, 1901. – 184 с.
3. Листи Данила Танячкевича до Михайла Драгоманова (1876–1877) / зладив і видав М. Павлик. – Львів : Загальна Друкарня, 1906. – 35 с.
4. Переписка Михайла Драгоманова з Наталею Кобринською (1893–1895) / зладив і видав М. Павлик. – Львів : Друкарня Уділова, 1905. – 23 с.
5. Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886 / видав І. Франко. – Львів : Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1906. – 260 с.
6. Материяли до історії національно-культурного розвитку українсько-руського народу. Листи пок. Володимира Барвінського і Євгенія Желехівського до проф. Ол. Барвінського // Правда. – 1895. – Ч. 33. – С. 367–368.
7. З переписки Володимира Барвінського з Володимиром Навроцким // Руслан. – 1903. – Ч. 16. – С. 2–4.
8. Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–1849 / К. Студинський // Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – 1909. – Т. X і XII. – 463 с.
9. Тершаковець М. Акад. Студинський як дослідник галицько-українського відродження / М. Тершаковець // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 99 : Ювілейний збірник на пошану акад. Кирила Студинського, ч. 1 : праці філологічні. – Львів : Накладом Наукового товариства імені Т. Шевченка, 1930. – С. 95–112.
10. Студинський К. З кореспонденції Дениса Зубрицького (рр. 1840–1853) [Відбитка з 43 т. Записок Наукового Товариства ім. Шевченка]. – Львів : Друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1901. – 66 с.
11. З листів П. Куліша до Ом. Партицького / видав К. Студинський. – Львів : 3

- друкарні В. А. Шийковського, 1908. – 23 с.
12. Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка / передмова і пояснення В. Гнатюка. – Львів : Бібліотека “Діла”, 1914. – 167 с.
13. Вахнянин А. Спомини з життя / зладив К. Студинський. – Львів : З печатні В. А. Шийковського, 1908. – 137 с.
14. Пулюй І. Мої спомини з років 1881–1882 / І. Пулюй // Пулюй І. Нові і перемінні звізди. – Відень, 1905. – С. 82–103.
15. Заклинський Р. Спомини про Федьковича [“Передрук з Літературно-наукового Вісника”] / Р. Заклинський. – Львів : З друкарні Наукового товариства імени Шевченка, 1901. – С. 1–21.
16. Драгоманов М. П. 1841–1895. Єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів / зладив і видав М. Павлик коштом Українців. – Львів : З друкарні В. Манецкого, 1896. – 442 с.
17. Созанський І. З літературної спадщини Василя Ільницького / І. Созанський // Записки НТШ. – Львів, 1905. – Кн. 4, т. 66. – С. 1–55.
18. Возняк М. Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича / М. Возняк. – Львів : З друкарні І. Айхельберга, 1911. – 29 с.
19. Заник Л. Д. Українська історіографія “Весни народів” 1848 р. в Галичині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / Л. Д. Заник. – К., 2007. – 20 с.
20. Франко І. Матеріали і уваги до історії австро-руського відродження 1772–1848 р. / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 29 : Літературно-критичні праці (1886–1895) / упоряд. та комент. Л. А. Гаєвської та ін. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 403–410.
21. Райківський І. Я. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття / Ігор Ярославович Райківський. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. – 932 с.

22. Дорошенко В. Наукове товариство імени Шевченка у Львові (1873–1892–1912 рр.) / В. Дорошенко. – Київ – Львів, 1914. – 88 с.
23. Возняк М. Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX століття (замітки і матеріали) / М. Возняк. – Львів : З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1909. – 64 с.
24. Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 29 : Літературно-критичні праці (1886–1895) / упоряд. та комент. Л. А. Гаєвської та ін. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 293–337.
25. Павлик М. Про русько-українські читальні / М. Павлик. – Львів : З друкарні товариства імени Шевченка, 1887. Частина перша. – 188 с.
26. Огоновський О. Історія літератури руской. Часть III / О. Огоновський. – Львів : З друкарні НТШ, 1893. – 1332 с.
27. Левицкій І. Галицко-руска бібліографія XIX-го століття съ увзглядненъмъ изданий, появившихся въ Буковинѣ и Угорщині (1801–1860) : у 2 т. – Т. 1 / І. Е. Левицкій. – Львов : Типограф. Института Ставропигийського, 1887. – 736 с.
28. Левицкій І. Галицко-русская бібліографія XIX-го століття дополненная русскими изданиями, вышедшими въ Венгріи и Буковинѣ (1861–1886). : у 2 т. – Т. 2 / І. Е. Левицкій. – Львов : Типограф. Института Ставропигийського, 1893. – 736 с.
29. Грушевський А. Новый обзор истории украинской литературы / А. Грушевський. – Санкт-Петербург : Типография Императорской Академии Наукъ, 1911. – 6 с.
30. Драгоманов М. Література російська, великоруська, українська і галицька // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. / упор. та примітки І. С. Романченка і В. В. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 2. – С. 80–220.
31. Франко І. Етимологія і фонетика в южноруській літературі / Іван Франко // Народ. – 1894. – 1 і 15 липня. – С. 209–212.

32. Зайцева З. Український науковий рух : інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.) / Зінаїда Зайцева. – К. : КНЕУ, 2006. – 368 с.
33. Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша часть. (Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів в 60-х рр. XIX ст. з додатком переписки Ст. Новаковича, М. Лисенка і П. Куліша) / О. Барвінський. – Львів : З печатні В. А. Шийковського, 1912. – 336 с.
34. Барвінський О. Спомини з мого життя. Друга часть. (Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів від 1870–1888 р., з додатком споминів про М. Лисенка) / О. Барвінський. – Львів : З печатні В. А. Шийковського, 1913. – 406 с.
35. Возняк М. Матеріяли до життєпису Франка (з додатком двох недрукованих його автобіографій) / М. Возняк. – К., 1927. – 186 с.
36. Студинський К. Зустріч Олени Косачевої з Мелитоном Бучинським 1872 р. До історії єднання Великої України з Галичиною / К. Студинський. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1936. – 16 с.
37. Дорошенко В. Галичина й Велика Україна. Звязки й зносини наддніпрянських українців із наддністрянськими та їх участь у культурнім і громадським життю Галичини (Короткий історичний огляд) / В. Дорошенко // Календар-альманах “Дніпро”. – Львів, 1924. – С. 5–23.
38. Кордуба М. Зв’язки В. Антоновича з Галичиною / М. Кордуба // Україна. – 1928. – Кн. 5 (30). – С. 33–78.
39. Кордуба М. Академик Михайло Грушевський як історик (з нагоди ювілею) / М. Кордуба // Літературно-науковий вістник. – 1926. – Т. 91. – С. 346–357.
40. Кордуба М. Причинки до життєпису призабутого ученого і редактора / М. Кордуба // Діло. – 1930. – Ч. 9. – С. 3.
41. Барвінський О. З життя нашого духовенства в 1-й половині XIX ст. / О. Барвінський // Нива. – 1926. – Ч. 3. – С. 92–98; Ч. 4. – С. 127–139.
42. Барвінський О. Заснування катедри історії України у Львівському університеті // Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п’ятидесятиліття основання. 1873–1923. Праці Фільольогічної секції / під

- редакцією Кирила Студинського. – Львів, 1925. – С. 1–18.
43. Возняк М. Ол. Кониський і перші томи “Записок” (З додатком його листів до Митр. Дикарева) / М. Возняк // Записки НТШ. – 1929. – Т. СЛ. – С. 339–390.
44. Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” 1881–1939 / Лев Ясінчук. – Львів : Б. м. в., 1939. – 267 с.
45. Товариство Взаїмна поміч українського вчительства 1905–1930. – Львів : Б.м.в., 1932. – 339 с.
46. Двадцятьпятьліття товариства “Учительська громада”. Ювілейний науковий збірник. – Львів : Накладом товариства “Учительська громада”, 1935 – 264 с.
47. Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п'ятидесятиліття основання. 1873–1923. Праці Історично-філософської секції / під редакцією Івана Крип'якевича. – Львів, 1925. – 335 с.
48. Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п'ятидесятиліття основання. 1873–1923. Праці Фільологічної секції / під редакцією Кирила Студинського. – Львів, 1925. – 364 с.
49. Чарнецький С. Нарис історії українського театру / С. Чарнецький. – Львів : Накладом фонду “Учітеся брати мої”, 1924.– 253 с.
50. Рубльов О. С. З історії наукових контактів Галичини і Наддніпрянщини 1920-х років : відвідини УСРР львівськими істориками М. Кордубою та І. Крип'якевичем / О. С. Рубльов // Історія України : Маловідомі імена, події, факти : Зб. ст. / редкол. : П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. – К., 2001. – Вип. 14. – С. 312–346.
51. Рубльов О. С. Сторінка з історії київського “галичознавства” 1920-х рр. : аспіранти М. С. Грушевського О. Павлик і В. Костащук / О. С. Рубльов // Український історичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 89–113.
52. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Архів І. Крип'якевича, папка № 120 “Міста України XV–XVII ст.”. Крип'якевич І. Записка про кооперацію галицьких дослідників з Українською академією наук в обсягу історичних наук, 4 арк.
53. Панькова С. “За сто літ”: покажчик змісту / С. Паньова, Г. Шевчук //

- Український археографічний щорічник. – К., 2006. – Том 13/14. – С. 240–287.
54. Грушевський М. Переднє слово / М. Грушевський // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття : у 6 т. – К., 1927. – Книга перша. – С. ІІІ–VІ.
55. Возняк М. Драгоманов у відновленій “Правді”. З додатком його листів до Ол. Барвінською Ол. Кониського та й останнього до нього / М. Возняк // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття : у 6 т. / Заходом Комісії новішої історії України під редакцією акад. Михайла Грушевського. – Харків; К., 1930. – Книга шоста. – С. 229–330.
56. Возняк М. З письменницької спадщини Василя Мови (Лиманського) / М. Возняк // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття : у 6 т. / Заходом Комісії новішої історії України під редакцією голови [Історичної] секції [ВУАН] акад. Михайла Грушевського. – К., 1928. – Книга третя. – С. 17–45.
57. Возняк М. До публіцистичної діяльності Ів. Франка в рр. 1879–1883 / М. Возняк // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття : у 6 т. / Заходом Комісії новішої історії України під редакцією голови [Історичної] секції [ВУАН] акад. Михайла Грушевського. – К., 1929. – Книга четверта. – С. 225–268.
58. Айзеншток І. До етнографічних планів 1840-х рр. / І. Айзеншток // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття : у 6 т. / Заходом Комісії новішої історії України під редакцією голови [Історичної] секції [ВУАН] акад. Михайла Грушевського. – К., 1929. – Книга четверта. – С. 12–24.
59. Степович А. До київо-галицьких зв’язків початку 1870-х років (З щоденників Г. П. Галагана) / А. Степанович // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття: у 6 т. / Заходом Комісії новішої історії України під редакцією голови [Історичної] секції [ВУАН] акад. Михайла Грушевського. – К., 1930. – Книга п’ята. – С. 183–191.

60. Трегубова А. Дещо з життя Ольги Франкової / А. Трегубова // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття : у 6 т. / Заходом Комісії новішої історії України під редакцією голови [Історичної] секції [ВУАН] акад. Михайла Грушевського. – К., 1930. – Книга п'ята. – С. 264–271.
61. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Франка 1896–1916. Спогади і причинки / М. Мочульський // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття : у 6 т. / Заходом Комісії новішої історії України під редакцією голови [Історичної] секції [ВУАН] акад. Михайла Грушевського. – К., 1928. – Книга третя. – С. 226–284.
62. Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму / М. Возняк // Україна. – 1926. – Кн. 6. – С. 115–163.
63. Возняк М. Доповнення М. П. Драгоманова до його “Австро-руських споминів” у відповідь рецензентові “Діла” / М. Возняк // Україна. – 1926. – Кн. 2–3. – С. 76–89.
64. Глушко С. Спомини Ірини Волод. Антонович про М. П. Драгоманова / С. Глушко // Україна. – 1926. – Кн. 4. – С. 120–134.
65. Гординський Я. До літературно-наукової діяльності Івана Франка в 1912–1913 рр. / Я. Гординський // Україна. – 1930. – Кн. 41. – С. 154–172.
66. Грушевська К. Остання стаття Франка про Шевченка (Тарас Шевченко) / К. Грушевська // Україна. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 5–9.
67. Житецький І. Куліш і Костомаров (Недруковане листування 1860–1870 рр.) / І. Житецький // Україна. – 1927. – Кн. 1–2. – С. 39–65.
68. Архів М. Драгоманова. Том І. Листування Київської Старої громади з М. Драгомановим (1870–1895). – Варшава, 1937. – 445 с.
69. Портнов А. В. Наука у вигнанні : наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939) / А. В. Портнов. – Х. : ХІФТ, 2008. – 256 с.
70. Трегуб М. Матеріали до біографії Я. Головацького у фондах відділу рукописів ЛНБ АН України / М. Трегуб // Українське літературознавство. –

– 1993. – Вип. 57. – С. 105–113.

71. Дашкевич Я. Архів Івана Франка / Я. Дашкевич // Журнал Бібліотеки АН УРСР. – 1948. – № 2. – С. 80–90.

72. Кульчицький А. Марко Черемшина в документах і матеріалах львівських архівів, бібліотек і музеїв / А. Кульчицький // Архіви України. – 1974. – № 2. – С. 70–75.

73. Купчинський О. Документи львівських архівів про Івана Труша / О. Купчинський // Архіви України. – 1969. – № 4. – С. 78–81.

74. Драгоманов М. Добавление к автобиографической заметке, писанное для господина Leon Sichler в начале февраля 1889 года // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні твори : у 2 т. / упоряд. та примітки І. С. Романченка. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – С. 69–79.

75. Лисенко М. В. у спогадах сучасників / упоряд. Остап Лисенко ; ред. та коментарі Ростислава Пилипчука. – К. : Музична Україна, 1968. – 780 с.

76. Колесса Ф. Спогади про Миколу Лисенка / Ф. Колесса. – Львів : Вільна Україна, 1947. – 64 с.

77. Вінок спогадів про Заньковецьку / упоряд. О. Ватуля, П. Долина, П. Перепелиця. – К. : Мистецтво, 1950. – 259 с.

78. Садовський М. Мої театральні згадки. 1881–1917 / М. Садовський. – Х. – К. : Державне вид-во України, 1930. – 121 с.

79. Олесницький Є. Спогади про Марка Кропивницького / Є. Олесницький // Спогади про Марка Кропивницького : збірник / упор. П. П. Перепелиці і В. П. Яроша. – К. : Мистецтво, 1990. – С. 25–28.

80. Крушельницька Соломія. Спогади, матеріали, листування : у 2 т. / Автор-упоряд. Михайло Головащенко. – К. : Музична Україна, 1979. – Т. 1. – 352 с.

81. Листи Ольги Рошкевич до Івана Франка / упоряд. Д. Лукіянович // Іван Франко. Статті і матеріали : збірник шостий. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1958. – С. 5–40.

82. Франко Іван. Документи і матеріали. 1856–1965 / упоряд. : І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький. – К. : Наукова думка,

1966. – 542 с.

83. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 50 : Листи (1895–1916) / упоряд. та комент. М. С. Грицюти та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – 703 с.

84. Франко Т. Про батька. Статті, оповідання, спогади / Т. Франко. – Видання друге, доповнене і перероблене. – К., 1964. – 222 с.

85. Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. – Т. 3 : Листи / упоряд. : М. С. Грудницька, Й. М. Куриленко, Є. М. Панчук та ін. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1954. – 328 с.

86. Стефаник В. Поети і інтелігенція / В. Стефаник // Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. – Т. 2. Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади / відповід. ред. : О. І. Білецький. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1952. – С. 81–82.

87. Стефаник Василь у критиці та спогадах. Статті, висловлювання, мемуари / упор. Ф. Погребенник. – К. : Дніпро, 1970. – 483 с.

88. Стефаник Василь : життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях : альбом / упор. Ф. Погребенник. – К. : Наукова думка, 1987. – 144 с.

89. Співець знедоленого селянства. Відзначення сторіччя з дня народження Василя Стефаника : збірник документів і матеріалів / упор. Ф. Погребенник. – К. : Дніпро, 1974. – 198 с.

90. Кобринська Н. Автобіографія // Кобринська Н. Вибрані твори / упоряд., підготовка текстів, вступна стаття і примітки І. О. Денисюка і К. А. Кріль. – К. : Дніпро, 1980. – С. 315–323.

91. Семанюк Н. Співець Гуцульщини / Н. Семанюк // Спогади про Марка Черемшину. – Ужгород : Карпати, 1974. – 119 с.

92. Українка Леся. Документи і матеріали. 1871–1970 / відповід. ред. С. Д. Пілескевич. – К. : Наукова думка, 1971. – 487 с.

93. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. – Т. 12 : Листи (1903–1913) / упоряд. та приміт. В. Святюця. – К. : Наукова думка, 1979. – 697 с.

94. Коцюбинський М. Листи // Коцюбинський М. Вибрані твори : у 2 т. –

- К. : Державне вид-тво художньої літератури, 1950. – Т. 2. – С. 435–455.
95. Грабовський Павло у документах, спогадах і дослідженнях / упоряд., вступна стаття та примітки О. І. Кисельової і В. М. Поважної. – К. : Дніпро, 1969. – 631 с.
96. Котляревський Іван у документах, спогадах, дослідженнях / упоряд., підготовка текстів, вступна стаття, примітки А. Залашка. – К. : Дніпро, 1969. – 631 с.
97. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : щоденники, автобіографії, листи. Статті і спогади / упоряд., передмова Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.
98. Качкан В. А. Хай святиться ім'я Твоє : Історія української літератури і культури в персоналіях (XVIII–XXI ст.) : у 10 т. : Антологія одного листа / В. А. Качкан. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – Т. 8. – 540 с.
99. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / Степан Макарчук. – Львов : Вища школа, 1983. – 256 с.
100. Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. – Т. 9. – К. : Головна редакція Укр. Рад. Енциклопедії, 1983. – 558 с.
101. Одарченко П. Епістолярна спадщина Лесі Українки / П. Одарченко. – Мюнхен, 1971. – С. 329–343.
102. Кобзей Т. Великий різьбяр селянських душ / Т. Кобзей / Про Василя Стефаника. – Торонто : Снятинщина, 1966. – 254 с.
103. Луцький О. Передмова // Луцький Остап і сучасники : листи до О. Кобилянської та І. Франка та інші забуті сторінки / упоряд. Ю. Луцького. – Нью-Йорк – Торонто : Українська Вільна академія наук у США, 1994. – С. 13–30.
104. Франко І. Дещо про себе самого / І. Франко // Самі про себе : автобіографії видатних українців XIX-го століття / за ред. Юрія Луцького. – Нью-Йорк : Українська Вільна академія наук у США, 1989. – С. 261–265.
105. Поява української соціал-демократичної партії в Галичині // Українська

- суспільно-політична думка в 20 столітті : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – Том 1. – С. 53–56.
106. Програма Народної Ради // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – Том 1. – С. 17–18.
107. Програма національно-демократичного (народного) стороництва // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – Том 1. – С. 57–58.
108. Програма руско-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – Том 1. – С. 9–13.
109. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. – Мюнхен : Український технічно-господарський інститут, 1989–1990. – 334 с.
110. Дорошенко В. “Просвіта” : її заснування й праця. Короткий історичний нарис з додатком про “Просвіти” в інших країнах / В. Дорошенко. – Філадельфія, 1959. – 103 с.
111. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе : у 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 413–450.
112. Himka J.-P. Galician Villagers and Ukrainian National Movement in Nineteenth Century / John-Paul Himka. – Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1988. – 343 p.
113. Himka J.-P. Religion and Nationality in Western Ukraine : The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900 / John-Paul Himka. – Montreal – Kingston – London – Ithaca, 1999. – 236 p.
114. Magocsi P. R. The Ukrainian National Revival : A New Analytical Framework / P.-R. Magocsi // Canadian Journal of Studies of Nationalism. – 1989. – Vol. XV, n. 102. – P. 45–62.
115. Шологон Л. Хроніка діяльності Наукового товариства імені Шевченка на сторінках “Записок НТШ” (1892–1914 pp.) / Л. Шологон // Схід : аналітично-

інформаційний журнал. – Донецьк, 2006. – № 1. – С. 54–60.

116. Савчук Б. Жіноцтво у суспільному житті Західної України (остання третина XIX – 1939 р.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 280 с.

117. Винар Л. Автобіографія М. Грушевського 1906 і 1926 років як джерело до вивчення його життя і творчості / Л. Винар // Український історик. – 1974. – № 1–3. – С. 118–136.

118. Винар Л. Вступ до науки грушевськознавства / Л. Винар // Любомир Винар. Грушевськознавство : генеза й історичний розвиток. – Київ–Львів–Париж–Нью-Йорк–Торонто, 1998. – С. 15–75.

119. Тельвак В. В. Проблеми дослідження теоретико-методологічної спадщини М. Грушевського на сторінках “Українського Історика” / В. В. Тельвак // Український історик. – 2003. – № 1–5. – С. 177–192.

120. Винар Л. Думки з приводу п'ятдесятих роковин смерті Михайла Грушевського / Л. Винар // Український історик. – 1984. – № 1–4. – С. 7–20.

121. Гирич І. Б. Документи академіка М. С. Грушевського у фонді 1235 ЦДІА УРСР у м. Києві / І. Гирич // Архіви України. – 1989. – № 4. – С. 53–63.

122. Грушевський М. Спомини / М. Грушевський / передмова Ф. П. Шевченка ; публ., підгот. тексту і примітки С. І. Білоконя // Київ. – 1988. – № 9 (вересень). – С. 115–149.

123. Головна Руська Рада (1848–1851) : протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. О. Турія ; упоряд. У. Кришталевиц та І. Сварник. – Львів : Інститут історії церкви Українського католицького університету, 2002. – 270 с.

124. За віру, нарід і права. Руські Ради Надсяння 1848–1850 рр. / вступ та упоряд. В. Пилиповича. – Перемишль : Перемишська бібліотека, 2005. – 540 с.

125. Москвофільство : Документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів Сухого О. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 236 с.

126. Макарчук С. Писемні джерела з історії України / Степан Макарчук. –

Львів : Світ, 1999. – 352 с.

127. Сварник Г. Архів Івана Франка в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / Г. Сварник // Записки Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України. – 2005. – Вип. 14. – С. 409–435.

128. Статут і протоколи засідань Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові // Записки НТШ. – Т. ССХХVII. Праці секції мистецтвознавства / ред. тому О. Купчинський, В. Овсійчук, А. Рудницький. – Львів, 1994. – С. 393–414.

129. Протоколи “Товариства охорони української старини у Львові” від 1914 року / упоряд. М. Модзир // Записки НТШ. Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів, 1998. – С. 550–554.

130. Програма Української (русько-української) радикальної партії, що була прийнята в 1904 р. // Історія українських політичних партій. Кінець XIX ст. – 1917 р. Хрестоматія-посібник. Ч. 1. – К. : Видавництво європейського університету, 2004. – С.157–160.

131. Михальський І. С. Джерела з історії українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст. / Ігор Сергійович Михальський. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 344 с.

132. Подолинський Василь. Слово перестороги / Василь Подолинський / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; упоряд. Ф. Стеблій. – Львів, 2001. – 120 с.

133. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. ; гол. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2002. – Т. 1 : Серія “Суспільно-політичні твори” (1894–1907). – 529 с.

134. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. ; гол. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2005. – Т. 2 : Серія “Суспільно-політичні твори” (1907–1914). – 704 с.

135. Гирич І. Політична публіцистика Михайла Грушевського / І. Гирич // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. ; гол. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2002. – Т. 1 : Серія “Суспільно-

політичні твори” (1894–1907). – С. 47–62.

136. Гирич І., Ляхоцький В. Видання україномовних епістолярних джерел кінця ХІХ – середини ХХ ст. / І. Гирич, В. Ляхоцький / Серія “Проблеми едиційної та камеральної археографії : історія, теорія, методика”. – Вип. 38. – К.: УДНДІАСД, 2000. – 48 с.

137. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – Львів : Світ, 2005. – Т. 7 : Серія “Історичні студії та розвідки” (1900–1906). – 774 с.

138. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / гол. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2007. – Т. 8 : Серія “Історичні студії та розвідки” (1906–1916). – 776 с.

139. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / гол. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2008. – Т. 11 : Серія “Літературно-критичні та художні твори”. Літературно-критичні праці (1883–1931), “По світу”. – 784 с.

140. Франко І. Я. Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. / Іван Якович Франко / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. – Львів : Каменяр, 2001. – 431 с.

141. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи : у 2 т. – Т. 1 / упоряд., редакційна, вступна стаття і примітки З. Штундер. – Львів : Дивосвіт, 1999. – 496 с.

142. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи : у 2 т. – Т. 2 / упоряд., редакційна, вступна стаття і примітки З. Штундер. – Львів : Дивосвіт, 2000. – 816 с.

143. Сварник Г. Архів товариства “Просвіта” : історія формування, сучасний стан / Г. Сварник // Записки Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 1 (17). – С. 571–600.

144. Трегуб М. Матеріали до біографії Я. Головацького у фондах відділу рукописів ЛНБ АН України / М. Трегуб // Українське літературознавство. – 1993. – Вип. 57. – С. 105–113.

145. Трегуб М. Василь Стефаник у документах ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України / М. Трегуб // Записки Львівської наукової бібліотеки імені Василя

Стефаника НАН України. – 1995. – Вип. 3. – С. 29–34.

146. Барвінський О. Спомини з мого життя : у 2 т. / упоряд. А. Шацька ; коментар Б. Янишина ; ред. Л. Винар, М. Жулинський. – К. : Стилос, 2004–2010. – Т. 2. – 1120 с.

147. Барвінський О. Спомини з мого життя : у 2 т. / упоряд. А. Шацька, О. Федорук ; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К. : Смолоскип, 2004. – Т. 1. – 528 с.

148. Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – 635 с.

149. Щоденник М. Грушевського (1904–1910 рр.) / упоряд., передмова та примітки І. Гирича // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 10–30.

150. Грушевський М. Щоденник / підг. до друку І. Гирич та О. Тодійчук // Український історик. – 2002. – № 1–4. – С. 100–127.

151. Грушевський М. Щоденник / підг. до друку І. Гирич та О. Тодійчук // Український історик. – 2006–2007. – № 1–4. – С. 15–74.

152. Великий українець : матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент. та приміт. Демиденка А. П. – К. : Веселка, 1992. – 551 с.

153. Гирич І. Лікарю, вилікуйся сам! [полемічна стаття з приводу книжки В. Ващенко “Неврастенія : непрочитані історії (Деконструкція одного напису – сенс прочитання автомонографії М. Грушевського)”] / І. Гирич // Україна модерна. – 2005. – Ч. 9. – С. 273–286.

154. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука / Л. Зашкільняк // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть : здобутки і проблеми. – Львів : Львівський національний університет, 2004. – С. 24–57.

155. Рудницький М. Невгамовний темперамент / М. Рудницький // Хоткевич Г. Спогади. Статті. Світлина / упор. А. Більбаченко, Г. Хокевич. – К. : Кобза, 1994. – С. 31–47.

156. Хоткевич Г. Моя автобіографія / Г. Хоткевич // Хоткевич Г. Спогади. Статті. Світлина / упор. А. Більбаченко, Г. Хокевич. – К. : Кобза, 1994. –

С. 8–27.

157. Стефаник Ю. Роздуми про батька. Статті про Василя Стефаника. Листи в Україну / упор., вступна стаття та коментарі Ф. Погребенника. – К. : Криниця, 1999. – 224 с.

158. Попович К. Твори / упоряд., вступне слово, примітки та бібліографія П. Г. Баб'яка. – Львів : Каменяр, 1990. – 214 с.

159. Лепкий Богдан. Присвяти Василеві Стефаникові / упор., вступна стаття та коментарі Ф. Погребенника. – Тернопіль : Лілея, 1997. – 100 с.

160. Уривки “Щоденника” цитриста та композитора Євгена Купчинського з 1888–1889 років / упоряд. О. Антонович // Записки НТШ. Праці музикознавчої комісії. – Львів, 1996. – С. 267–285.

161. Людкевич Станіслав у спогадах сучасників / упоряд. Зеновії Штундер. – Львів : Місіонер, 2010. – 236 с.

162. Лисенко Микола у спогадах сучасників / упор. текстів, ілюстративного матеріалу, передмова та коментарі Р. Пилипчука. – К. : Музична Україна, 2003. – 300 с.

163. Менцинський Модест : Спогади. Матеріали. Листування / авт. - упор. М. Головащенко. – К. : Рада, 1995. – 462 с.

164. Листування Михайла Грушевського. Том III / упоряд. : Г. Бурлака, Н. Лисенко ; ред. Л. Винар. – Київ – Нью-Йорк : УІТ, 2006. – 718 с.

165. Войцехівська І. Н. Епістологія. Короткий історичний нарис / І. Н. Войцехівська, В. П. Ляхоцький. – К. : Український науково-дослідний Інститут архівної справи та документознавства, 1998. – 54 с.

166. Гирич І. Археографічне опрацювання епістолярної спадщини українських громадських і політичних діячів кінця XIX – першої третини XX ст. / І. Гирич // Архіви України. – 1995. – № 4–6. – С. 81–88.

167. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.) / упоряд. : Г. Сварник. – Львів – Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1998. – 268 с.

168. Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933) /

- упоряд. Р. Дзюбан ; відп. ред. серії Л. Головата. – Львів : НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, ЦДІА України у м. Львові, 2004. – 153 с.
169. “Не маю іншого інтереса більшого, як добро свого народу”. Листи М. Грушевського до О. Барвінського / передмова, публікація та примітки Л. Зашкільняка // Пам’ять століть. – 1996. – № 2. – С. 71–78.
170. Листи Михайла Грушевського до Ватрослава Ягича / передмова, публікація та примітки Йосипа Дзендзелівського // Записки НТШ. Праці філологічної секції. Т. ССXXIV. – Львів, 1992. – С. 283–288.
171. Взаємне листування Філарета Колесси та Михайла Грушевського / упоряд. К. Колеса // Записки НТШ. – Т. ССXXX : Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1995. – С. 398–418.
172. Наулко В. Листування Михайла Грушевського з видатними науковцями та народознавцями (до сторіччя від дня народження М. С. Грушевського) / В. Наулко, Д. Семко // Університет. – 2006. – № 4. – С. 6–26.
173. Наулко В. Листування Михайла Грушевського з видатними науковцями та народознавцями (до сторіччя від дня народження М. С. Грушевського) / В. Наулко, Д. Семко // Університет. – 2006. – № 5. – С. 13–19.
174. З епістолярної спадщини Михайла, Марії та Катерини Грушевських : листи до Д. Петрушевського (1933–1934 рр.) / вступна стаття й публікація О. В. Юркової // Український історичний журнал. – 2016. – № 4. – С. 26–52.
175. “Життя окрім роботи я собі й помислити не можу”: Вибрані листи Михайла Грушевського до Ганни Ямпольської (1890–1892 рр.) / вступна стаття й публікація Г. В. Кондаурової // Український історичний журнал. – 2016. – № 5. – С. 80–100.
176. Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських / упорядник : Марія Магунь ; науковий консультант : Любомир Винар. – Книга друга. – Львів : Видавництво “Мульти-Арт”, 2016. – 151 с.
177. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / редкол. : І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) та інші. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 560 с.

178. У півстолітніх змаганнях : Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / упоряд. О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник ; передмова У. Єдлінської. – К. : Наукова думка, 1993. – 766 с.
179. Листи до Михайла Коцюбинського : у 4-х т. / упоряд. та коментарі Володимира Мазного. – Ніжин, 2002. – Т. 1. – 320 с.; Т. 2. – 343 с.; Т. 3. – 480 с.; Т. 4. – 321 с.
180. Журавлі повертаються... : з епістолярної спадщини Богдана Лепкого / упоряд., автор. передмови, приміток і коментарів В. А. Качкан. – Львів, 2001. – 920 с.
181. Франко Іван і Степан Чарнецький : між традицією і модерном / передмова, публікація та примітки Надії Мориквас // Записки НТШ. – Т. ССXL : Праці філологічної секції. – Львів, 2005. – С. 627–649.
182. Франко Іван і брати Кирчиви : листування / передмова, публікація та примітки Романа Кирчіва // Записки НТШ. – Т. ССXXIX : Праці філологічної секції. – Львів, 1995. – С. 389–427.
183. Листи Остапа Луцького до Івана Франка і “Літературно-наукового вісника” / упоряд. П. Ляшкевич // Записки НТШ. Т. ССXXIX : Праці філологічної секції. – Львів, 1995. – С. 429–448.
184. Луцький Остап і сучасники : листи до О. Кобилянської та І. Франка та інші забуті сторінки / упор. Ю. Луцького. – Нью-Йорк – Торонто : Українська Вільна академія наук у США, 1994. – 206 с.
185. Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових / упор. І. Денисюк // Записки НТШ. – Т. ССXXXIV : Праці філологічної секції. – Львів, 1997. – С. 452–536.
186. Стефаник В. Моє слово : новели, оповід., автобіограф. та критичні матеріали, витяги з листів / упоряд., передм. та примітки Л. С. Дем’янівської. – 2-ге вид., доп. – К. : Веселка, 2000. – 319 с.
187. Попович К. Листи // Попович К. Твори / упоряд., вступне слово, примітки та бібліографія П. Г. Баб’яка. – Львів : Каменярь, 1990. – С. 133–193.
188. Павлик М. І. Проза. Публіцистика. Листування (3 маловідомої спадщини) /

- упоряд. Качкан В. А. – Львів : Світ, 1995. – 156 с.
189. Крушельницький Антін – письменник, публіцист, педагог : матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / укл. О. В. Канчалаба ; автор передмови канд. філол. наук М. І. Гнатюк. – Львів, 2002. – 296 с.
190. Лисенко Микола. Листи / упоряд. текстів, ілюстративного матеріалу, передмова, коментарі, анотований іменний покажчик Р. М. Скорульської. – К. : Музична Україна, 2004. – 325 с.
191. Листування Климента Квітки і Філарета Колесси / упоряд. : Р. Залеська, А. Іваницький // Записки НТШ. Т. ССХХІІІ : Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992. – С. 309–326.
192. Із невідомого листування М. Лисенка з галичанами / Г. Бернацька // Записки НТШ. Праці музикознавчої комісії. – Львів, 1993. – С. 244–264.
193. Листи Дениса Січинського до Ярослава Вінцковського / упоряд. Я. Горак // Записки НТШ. Праці музикознавчої комісії. – Львів, 1993. – С. 281–303.
194. Листування Михайла Грушевського. Т. 4 : Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори / упоряд. : С. Панькова, В. Пришляк ; ред. Л. Винар, П. Сохань, І. Гирич. – Київ ; Нью-Йорк, 2008. – 552 с.
195. Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського / упоряд. : В. Наулко, В. Старков. – Запоріжжя : РА “Тандем-У”, 2005. – 84 с.
196. Листування Степана Рудницького / упоряд., авт. вступ. ст. та комент. П. Штойко. – Львів : Вид-во НТШ, 2006. – С. 48–71.
197. Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / упорядник, автор вступних розділів і наукового коментаря Олег Купчинський. – Львів, 2016. – 422 с.
198. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Ярослав Грицак. – К. : Критика, 2006. – 631 с.
199. Дашкевич Я. Постаті / Ярослав Дашкевич. – Львів : Піраміда, 2007. – 808 с.
200. Борчук С. М. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича / Степан Миколайович Борчук. – Івано-Франківськ :

- Вид-во Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, 2009. – 211 с.
201. Грабовецький В. Антон Петрушевич – дослідник історії Галичини / В. Грабовецький, А. Королько. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 76 с.
202. Міщук А. Громадська та наукова діяльність Юліана Целевича (1843–1892 рр.) / Андрій Міщук. – Косів : Писаний Камінь, 2009. – 192 с.
203. Герун В. Б. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Івана Наумовича (1826–1891 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / В. Б. Герун. – Львів, 2012. – 20 с.
204. Труба Р. І. Громадсько-політична та наукова діяльність Омеляна Терлецького (1873–1958) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Р. І. Труба. – Львів, 2015. – 19 с.
205. Седляр О. В. Громадсько-політична діяльність Андрія Чайковського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О. В. Седляр. – Львів, 2005. – 20 с.
206. Чуйко І. С. Громадська та парламентська діяльність Євгена Олесницького (1860–1817 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / І. С. Чуйко. – Львів, 2007. – 19 с.
207. Гірна Н. М. Наукова та громадсько-політична діяльність Івана Кревецького (1883–1940 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Н. М. Гірна. – Львів, 2015. – 20 с.
208. Клименко Н. П. Культурно-просвітницька діяльність Івана Крип’якевича (1886–1967 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Н. П. Клименко. – Львів, 2015. – 20 с.
209. Колесник І. Українська історіографія : концептуальна історія / Ірина Колесник. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – 566 с.
210. Андрущенко І. Культура Австро-Угорщини кін. XIX – поч. XX ст. Духовий злет доби історичного занепаду. Історико-літературний нарис / Ігор Андрущенко. – К. : Альтпрес, 1999. – 226 с.
211. Cybenko L. Galicia Miserabilis und/oder Galicia Felix? Ostgalizien in der

- österreichischen Literatur / Larissa Cybenko. – Lwiw : VNLT-Klasyka ; Wien : Praesens Verlag, 2008. – 220 s.
212. Сторінки історії Львівського університету за матеріалами німецькомовних документів : навч.-метод. посібник / упоряд. В. М. Качмар, М. С. Смолій. – Вид. 2-ге, доп. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 208 с.
213. Ювілейна книга української академічної гімназії у Львові. Третя частина. З нагоди світового з'їзду Львівської академічної гімназії у 1991 р. та Акту відновлення першої Львівської гімназії з 1992 р. – Філадельфія-Київ : Б. в., 1995. – 342 с.
214. Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі. 1895–1995 / упорядник І. Гнаткевич. – Дрогобич: Відродження, 1995. – 304 с.
215. Романюк М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. – Т. 1. 1848–1900 рр. / М. Романюк, М. Галушко. – Львів : Світ, 2001. – 774 с.
216. Романюк М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. – Т. 2. 1901–1919 рр. / М. Романюк, М. Галушко. – Львів : Світ, 2002. – 692 с.
217. Шаповал Ю. Г. “Діло” (1880–1939 рр.) : поступ української суспільної думки / Ю. Г. Шаповал. – Львів : Львівська обласна книжкова друкарня, 1999. – 384 с.
218. Шаповал Ю. “Літературно-науковий вісник” (1898–1932 рр.) : творення державницької ідеології українства / Юрій Шаповал. – Львів, 2000. – 352 с.
219. Зайцева З. “Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка” : започаткування та шлях до академічного стандарту (1892–1914 рр.) / З. Зайцева // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 104–112.
220. Курилишин К. Часопис “Галичанин” (Львів, 1893–1913 рр.) : матеріали до біобібліографістики / Костянтин Курилишин ; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Інститут франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич : Коло, 2013. – 700 с.

221. Курилишин К. Часопис “Діло” (Львів, 1880–1939 рр.) : матеріали до біобібліографістики / Костянтин Курилишин ; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Дрогобич : Коло, 2015. – Т. 1: 1880–1889. – 640 с.
222. Курилишин К. Часопис “Діло” (Львів, 1880–1939 рр.) : матеріали до біобібліографістики / Костянтин Курилишин ; [науковий редактор Лідія Сніцарчук] ; Національна академія наук України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Дрогобич : Коло, 2016. – Т. 2 : 1890–1894. – 608 с.
223. Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст. : Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 1 : 1812–1890 рр. / ЛННБ імені В. Стефаника НАН України. – Львів, 2007. – 560 с.
224. Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст. : Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 2 : 1891–1905 рр. / ЛННБ імені В. Стефаника НАН України. – Львів, 2009. – 480 с.
225. Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст. : Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 3 : 1906–1910 рр. / ЛННБ імені В. Стефаника НАН України. – Львів, 2011. – 496 с.
226. Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст. : Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 4 : 1911–1916 рр. / ЛННБ імені В. Стефаника НАН України. – Львів, 2014. – 568 с.
227. Галушко М. Українські часописи Станіслава (1879–1944) : історико-бібліографічне дослідження / Марія Галушко. – Львів : НДЦП, 2001. – 304 с.
228. Галушко М. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. : становлення, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2005. – Вип. 13. – 636 с.
229. Благий В. Б. Українська студентська преса Галичини (60-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р.) : історико-бібліографічний огляд / В. Благий // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / за заг. ред. М. Романюка. – Львів, 1998. –

Вип. V. – С. 421–453.

230. Маценко Г. Газета “Зоря Галицька” в іменах / Г. Маценко // Українська періодика : історія і сучасність. Доповіді та повідомлення п'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Львів, 27–28 листопада 1998 р.) / за ред. М. Романюка. – Львів : Науково-дослідний центр української періодики, 1999. – С. 222–232.

231. Романюк С. До історії створення часопису “Руслан” (1897–1914 рр.) (за рукописною спадщиною О. Барвінського) / С. Романюк // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / відповідальний редактор М. Романюк. – Львів, 2004. – Вип. 12 (18). – С. 50–57.

232. Романюк Р. Осип Маковей і газета “Руслан” : тематико-проблемні особливості публіцистики / Р. Романюк // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – 2010. – Вип. 2 (18). – С. 550–560.

233. Снісарчук Л. Перший український партійний часопис “Народ” (1890–1895 рр.) : до історії функціонування / Л. Снісарчук // Збірник Науково-дослідного центру періодики / за редакції М. Романюка. – Львів : Науково-дослідний центр періодики, 2006. – Вип. 14. – С. 51–60.

234. Кошелева Н. Польська педагогічна періодика як джерело вивчення історії українського шкільництва у Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. / Н. Кошелева // Наукові зошити історичного факультету. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 93–96.

235. Янишин Б. Українська міська політична еліта в Галичині й народовський рух останньої третини XIX ст. : становлення та інституційний розвиток / Богдан Янишин. – К., 2008. – 320 с.

236. Wolff L. The Idea of Galicia : History and Fantasy in Habsburg Political Culture / Larry Wolff. – Stanford : Stanford University Press, 2010. – 504 p.

237. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 138 с.

238. Шологон Л. Законодавство в галузі освіти і розвиток шкільництва

Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія”. Вип. 13 / гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 31–38.

239. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 46 Галицьке намісництво, м. Львів (1772–1921 рр.), оп. 8, спр. 1250. Прохання засновників музичних колективів про затвердження або зміну запропонованих статутів і рішення з цього приводу. 1902–1903 рр., 106 арк.

240. ЦДАЛ України, ф. 148 Науково-літературне товариство “Галицько-руська матиця” (1848–1940 рр.), оп. 1, спр. 23. Матеріали про організаційну, фінансово-господарську й видавничу діяльність “Галицько-руської матиці” (листи, звіти, запрошення, протоколи, довідки, розписки). 1900–1914 рр., 47 арк.

241. ЦДАЛ України, ф. 196 Політичне товариство “Руська рада”, м. Львів (1870–1914 рр.), оп. 1, спр. 1. Статут і програми перших установчих зборів та політичної діяльності товариства. 1870–1871 рр., 5 арк.

242. ЦДАЛ України, ф. 312 Українське спортивне товариство “Сокіл-батько”, м. Львів (1894–1939 рр.), оп. 1, спр. 50. Книга запису протоколів засідань комітету по організації сокільських свят, вечорів, концертів за період від 18 січня 1910 р. до 17 січня 1931 р. 1910–1931 рр., 58 арк.

243. ЦДАЛ України, ф. 514 Театральне товариство “Українська бесіда” у м. Львові (1861–1939 рр.), оп. 1, спр. 2. Статут товариства і проект зміни його назви на “Українське драматичне товариство”. 1892–1896 рр., 10 арк.

244. ЦДАЛ України, ф. 736 Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили, м. Львів. 1900–1939 рр., оп. 1, спр. 3. Звіт про діяльність товариства за 2.02.1909–25.09.1912 рр., 46 арк.

245. ЦДАЛ України, ф. 834 “Січ”. Товариство українських студентів м. Відень (1868–1914 рр.), оп. 1, спр. 3. Рішення, розпорядження і повідомлення Намісництва Долішньої Австрії і Дирекції поліції у м. Відень про надання

дозволу на заснування товариства та його діяльність згідно статуту. 1868 р., 17 арк.

246. ЦДІАЛ України, ф. 408 Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів (1863–1945 рр.), оп. 1, спр. 548. Звернення, листи, заяви та інші документи музичних і культурно-освітніх товариств про надання допомоги. 1889–1839 рр., 19 арк.

247. ЦДІАЛ України, ф. 451 Греко-католицька богословська академія, м. Львів (1783–1945 рр.), оп. 1, спр. 112. Книга протоколів засідань управи “Літературно-наукового товариства українських богословів” у м. Львові. 1906–1914 рр., 65 арк.

248. ЦДІАЛ України, ф. 451 Греко-католицька богословська академія, м. Львів (1783–1945 рр.), оп. 1, спр. 113. Статут “Просвітнього гуртка” семінаристів та звіт про його діяльність за 1908–1913 рр., 13 арк.

249. Шологон Л. Джерела про життєвий шлях, громадську та наукову діяльність академіка Кирила Студинського (1869–1941 рр.) у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові / Л. Шологон // Інтелігенція і влада : громадсько-політичний науковий збірник. Серія : Історія. – Вип. 15. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 280–293.

250. Шологон Л. Джерела про національно-культурне життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в особових фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XV. – С. 72–79.

251. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 29. Грамоти, членські квитки, свідоцтва та повідомлення про обрання М. Грушевського членом “Наукового товариства ім. Шевченка”, “Товариства для розвою руської штуки” (Львів), “Чехословацького наукового товариства” та інших товариств і громад. 20 травня 1891 – 7 червня 1914 рр., 66 арк.

252. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.),

- оп. 1, спр. 85. Листування з ректором, відділами (деканатами) Львівського університету та Міжнародним комітетом у справі українського університету про викладання історії України, необхідність відкриття українського університету у Львові та інших питань. Протоколи засідань викладачів університету (чернетки); теми рефератів та списки студентів-слухачів проф. Грушевського М. С. 26 червня 1894 – 24 січня 1914 рр., 334 арк.
253. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 794. Листи до Грушевського М. від Труша І. 12 червня 1897 – 19 травня 1904 рр., 34 арк.
254. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 25. Щоденники та записна книжка. 22 квітня 1886 р. – 31 грудня 1913 р. – 511 арк.
255. ЦДІАК України, ф. 294 Канцелярія Київського окремого цензора, оп. 1, спр. 287. Справа Київського окремого цензора про періодичні видання заборонені для ввезення в Росію. 25 січня 1893 – 25 листопада 1896 рр., 75 арк.
256. ЦДІАК України, ф. 295 Київський тимчасовий комітет у справах друку, оп. 1, спр. 129. Списки видань українською мовою і висновки цензора по них, подані комітетом на розгляд в Центральний комітет іноземної літератури. 4 липня 1907 – 31 грудня 1907 р., 11 арк.
257. ЦДІАК України, ф. 295 Київський тимчасовий комітет у справах друку, оп. 1, спр. 247. Списки видань на слов'янських мовах (в тому числі українській) і висновки цензора по них, представлені комітетом на розгляд в Центральний комітет іноземної літератури. 21 січня 1909 – 11 січня 1910 рр., 76 арк.
258. ЦДІАК України, ф. 295 Київський тимчасовий комітет у справах друку, оп. 1, спр. 477. Списки видань на слов'янських мовах (в тому числі українській) і висновки цензора по них, представлені на розгляд в Центральний комітет іноземної літератури. 28 січня 1913 – 15 січня 1914 рр., 68 арк.
259. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України), ф. 41 Кропивницький Марко Лукич – український актор, драматург і режисер, громадський діяч. 1871–1965 рр., оп. 1, спр. 7. Фото

Кропивницького М. Л. з дарчими написами. 1885, 1894 pp.

260. ЦДАМЛМ України, ф. 41 Кропивницький Марко Лукич – український актор, драматург і режисер, громадський діяч. 1871–1965 pp., оп. 1, спр. 29. Лист Міністру внутрішніх справ Пипіну О. М. від акторів і письменників – Кропивницького М. Л., Тобілевича І. К., Волошина А., Тарнавського та інших про заборону друкувати книги і ставити вистави українською мовою. 24 листопада 1880 р., 2 арк.

261. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 3 Магістрат королівського м. Львова Галицького намісництва (1787–1918 pp.), оп. 1, спр. 3128. Справа про відкриття у Львові школи з українською мовою навчання. 1880–1892 pp., 22 арк.

262. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет ім. Франца І (1850–1918 pp.), оп. 12, спр. 441. Розпорядження Міністерства віросповідань і освіти про запровадження польської мови як офіційної; відміну обмежень в читанні лекцій на університеті на польській та українській мовах. 15 липня 1871 – 17 грудня 1872 pp., 10 арк.

263. ДАЛО, ф. 293 Товариство українських студентів політехніки “Основа” у Львові (1901–1938 pp.), оп. 1, спр. 1. Списки членів правління товариства. 4 грудня 1901 – 12 березня 1903 pp., 5 арк.

264. ДАЛО, ф. 297 Українське студентське товариство “Академічне братство” у Львові (1873–1896 pp.), оп. 1, спр. 25. Статут студентського товариства “Ватра” у Львові. 1892 р., 9 арк.

265. ДАЛО, ф. 296 Товариство “Академічна громада” (1882–1937 pp.), оп. 1, спр. 81. Зошит протоколів і засідань бібліотечної комісії товариства. 2 лютого 1914 – 30 березня 1914 р., 14 арк.

266. ДАЛО, ф. 350 Дирекція поліції у м. Львові Галицького намісництва (1773–1918 pp.), оп. 1, спр. 2146. Листування з Галицьким намісництвом про надання дозволу на заснування українських газет “Нива”, “Русь” Горбалу Костянтину і Заревичу Федору; про конфіскацію газети “Русь” за публікацію статей, спрямованих проти запровадження в середніх школах польської мови, з

додатком газет. 28 серпня 1864 – 4 вересня 1867 рр., 31 арк.

267. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. 7 Станиславівський магістрат (1866–1918 рр.), оп. 1, спр. 172. Оголошення Станиславівського магістрату про святкування століття відродження українсько-руської літератури. 23 грудня 1898 р., 5 арк.

268. ДАІФО, ф. 270 Станиславівська окружна шкільна рада (1870–1920 рр.), оп. 1, спр. 4. Акти інспекторських перевірок роботи навчальних шкіл Станиславівського повіту за 1895/96 навчальний рік. 14 вересня 1895 – 28 грудня 1896 рр., 146 арк.

269. ДАІФО, ф. 504 Станиславівська греко-католицька консисторія (1788–1939 рр.), оп. 1, спр. 756 а. Протоколи засідань Єпископської Консисторії в Станиславові. 10 березня 1909 – 20 березня 1912 рр., 138 арк.

270. Шологон Л. Джерела з історії національно-культурного життя українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. у фондах Державного архіву Івано-Франківської області / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. XII–XIII. – С. 107–114.

271. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 294 Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі (1901–1939 рр.), оп. 1, спр. 1. Справа про діяльність читальні “Просвіти” в селі Петриків Тернопільського воєводства від 1901–1939 рр., 44 арк.

272. ДАТО, ф. 294 Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі (1901–1939 рр.), оп. 1, спр. 31. Звернення Львівського товариства “Просвіта” про проведення заходів у зв’язку з 50-річчям з дня смерті Т. Шевченка, звіт про діяльність читальні “Просвіта” у с. Івачів Горішній. 8 лютого 1909 – 29 грудня 1910 рр., 5 арк.

273. ДАТО, ф. 317 Філія українського товариства “Просвіта” у Теребовлі (1903–1939 рр.), оп. 1, спр. 1. Коротка історія філіалу товариства “Просвіта” в Теребовлі. 1903–1933 рр., 44 арк.

274. ДАТО, Ф. № Р 3430 Станіслав Дністрянський (1879–1935 рр.), оп. 1, спр. 83. Шкільні свідоцтва Дністрянського Станіслава, учня Тернопільської

гімназії вищого ступеня, про успішність у навчанні за 1881–1888 рр. 15 липня 1881 – 30 липня 1888 рр., 12 арк.

275. ДАТО, спр. 85. Повідомлення, листи із відомостями про діяльність Дністрянського Станіслава, професора австрійського цивільного права Львівського університету за 1893–1916 рр. 27 грудня 1893 – 12 грудня 1916 р., 28 арк.

276. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 134 Шахматов Алексей Александрович, оп. 3, ед. хр. 433, 60 л.

277. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 113 Лаппо-Данилевский Александр Сергеевич, оп. 3, ед. хр. 131. Грушевский Михаил Сергеевич, акад. Письма его А. С. Л. - Данилевскому. Из Львова, Киева, Казани. 30 марта 1905 г. ; 13 мая 1915 г., 27 л.

278. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 156 Лященко А. И., оп. 2, ед. хр. 113. Грушевский Михаил Сергеевич, академік. Письма его к А. И. Лященко, 21 л.

279. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 172 Сперанский Михаил Несторович, оп. 1, ед. хр. 91. Грушевский Михаил Сергеевич, акад. Письма его М. Н. Сперанскому. Из Киева в Москву, 19 л.

280. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 35 Ламанский Владимир Иванович, оп. 1, ед. хр. 492. Грушевский Михаил Сергеевич, проф. Львовского ун-та по кафедре истории Восточной Европы, организатор галицко-укр. националистической партии. Письма его к В. И. Ламанскому. Из Львова. 4 п. 1898–1904 гг., 4 л.

281. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 764 Бычков Афанасий Федорович, академік, оп. 2, ед. хр. 240. Грушевский Михаил Сергеевич, академик. Письмо к А. Ф. Бычкову. Львов. 7 октября 1898 г., 1 л.

282. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 738 Майков Владимир Владимирович, оп. 2, ед. хр. 31. Грушевский Михаил Сергеевич, історик. Письмо его к Майкову В. В., 1 откр.

283. Пасько І. В. 3 петербурзьких адресатів М. С. Грушевського : листи до

- О. О. Шахматова (за матеріалами архіву Російської академії наук у Санкт-Петербурзі) // Архіви України. – 1996. – № 1–3. – С. 98–109.
284. Макаров В. І. Листування М. С. Грушевського й О. О. Шахматова // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 89–105; № 6. – С. 25–37.
285. “Я никогда не выступал против России”. М. С. Грушевский и русские ученые (1914–1916 гг.) / публ. А. А. Варлыго // Исторический архив. – 1997. – № 4. – С. 175–199.
286. Ссылка М. С. Грушевского. Подготовил Павел Елецкий // Минувшее : Исторический альманах. 23. – Спб. : Издательство Феникс, 1998. – С. 207–262.
287. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 134 Шахматов Алексей Александрович, оп. 2, ед. хр. 289. Материалы по вопросу об украинском правописании. Письма Грушевского и Житецкого, К. Михальчук, Б. Гринченко. Записка Стебницкого, 37 л.
288. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, ф. 752 Ляпунов Б. М., оп. 2, ед. хр. 241. Перетц В. Н., письма, 14 л.
289. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) РАН, ф. 185 Миролубов В. С., оп. 1, ед. хр. 457. Письма Грушевского Михаила Сергеевича, 10 л.
290. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) РАН, ф. 252 Радлов Э. Л., оп. 2, ед. хр. 449. Письма Грушевского Михаила Сергеевича, 4 л.
291. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) РАН, ф. 495 Мякотин В. А., ед. хр. 195. Письма Грушевского Михаила Сергеевича, 4 л.
292. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) РАН, ф. 661 Лемке М. К., ед. хр. 356. Письма Грушевского Михаила Сергеевича, 4 л.
293. Отдел рукописей Российской национальной библиотеки, ф. 270 Дьяконов М. А., ед. хр. 156. Прошение профессоров Львовского университета, 2 л.
294. Отдел рукописей Российской национальной библиотеки, ф. 585 Платонов С. Ф., ед. хр. 2744. Письма Грушевского Михаила Сергеевича, 3 л.

295. Отдел рукописей Российской национальной библиотеки, ф. 621 Пыпин А. Н., ед. хр. 251. Письмо Грушевского Михаила Сергеевича, 1 л.
296. Российский государственный исторический архив, ф. 740 Министерство Народного Просвещения, оп. 16, ед. хр. 396. Об облегчении участи профессора Львовского университета М.С. Грушевского. 6 февраля 1915 г., 6 л.
297. Archiwum Państwowe w Przemyślu, zespół 142 Archiwum Biskupstwa Greko-Katolickiego w Przemyślu, sygn. 9553. Stich wo czest H. Jachimowicza epyskopa peremyskoho, samborskoho i sanockoho... w deń wozszestwia jeho na prestoł władczyj Eparchii Peremyskoj... J. Lewickim słozennyj. 1849 r., 9 k.
298. Archiwum Państwowe w Przemyślu, zespół 397 Afisze, plakaty i druki ulotne z terenu Przemyśla w zasobie archiwum Państwowego w Przemyślu inwentarz zespołu archiwalnego 1833–1989 rr., ok. 6, sygn. 789. Program Koncertu – sala Tow. “Sokół” w Przemyślu w dniu 24 grudnia 1914 r.
299. Archiwum Państwowe w Przemyślu, zespół 397 Afisze, plakaty i druki ulotne z terenu Przemyśla w zasobie archiwum Państwowego w Przemyślu inwentarz zespołu archiwalnego 1833–1989 rr., ok. 12, sygn. 3269. Ruski Narodowy Teatr pod zarzadem E. Baczyńskiego – sztuka pt. “Ulicznik paryski”, w dniu 1 lutego 1876 r.
300. Archiwum Państwowe w Przemyślu, zespół 399 Ukraiński Instytut dla Dziewcząt w Przemyślu. 1881–1940, 17 j. a.
301. Materiały do działalności Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie w latach 1873–1918. Wybór źródeł. Wydała Danuta Rederowa. – Wrocław, etc., 1974. – 347 s.
302. Тельвак В. Організація і діяльність Львівського гона Історичної комісії Академії Знань у Кракові // Хроніка 2000. Україна-Польща : діалог упродовж тисячоліть. – К., 2009. – С. 615–630.
303. Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Oddział w Krakowie (dalej – APAN Od. K.), sygn. PAU W II – 43. Komisja Historyczna PAU. Korespondencja (1873–1898). Ненумеровані картки.
304. APAN Od. K., sygn. PAU W II – 50, k. 2, 5. Komisja Historyczna. Oddział Lwowski.

305. APAN Od. K., sygn. PAU W II – 43. Komisja Historyczna PAU. Korespondencja (1873–1898). Ненумеровані картки.
306. APAN Od. K., 1877 / 1895. Korespondencja Sekretarza Generalnego. – Ненумеровані картки.
307. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Oddział rękopisów. – 1881. Korespondencja Teodora Wierzbowskiego. – Т. 18. – Арк. 131–131 зв.
308. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Oddział rękopisów. – Т. 24. – Арк. 144–144 зв.; Т. 25. – Арк. 12, 38, 43.
309. Тельвак В. Листи Михайла Грушевського у краківських архівах / В. Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич : Коло, 2004. – С. 511–514.
310. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 47 Желехівський Юстин Васильович (1821–1900 рр.), громадський діяч, педагог, учасник з'їзду українських учених у Львові 1848 р., секретар “Руської ради” в Дрогобичі, оп. 1, спр. 6. Документи, що свідчать про суспільну діяльність Ю. В. Желехівського. Грамоти про членство у “Народному Домі” і “Галицько-руській Матиці”, 2 арк.
311. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 75 Павликів Теофіль Михайлович (1821–1905 рр.) – викладач української мови у Бережанській гімназії, секретар і скарбник окружної Руської ради в Бережанах (1848–1849), депутат Галицького крайового сейму і австрійського парламенту, оп. 1, спр. 2. Матеріали до подій 1848 р. в Галичині (листи священників Бережанського деканату до Львівської консисторії, відозви Головної руської ради, тексти промов М. Павликова та ін. осіб, листи до Головної Руської ради і ін. 1848 р., 53 арк.
312. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 1687. Лисенко Микола. Листи (8) до О. Барвінського. 1869–1908 рр., 25 арк.
313. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 34 Гнатюк Володимир Михайлович (1871–1926 рр.) –

фольклорист і етнограф, секретар НТШ у Львові (з 1898 р.), голова етнографічної комісії товариства, оп. 1, спр. 768. Звернення до громадськості про збирання коштів для допомоги хворому І.Франку і його сім'ї. З підписами С. Томашівського та В. Гнатюка. 1908 р., 1 арк.

314. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 170 Шараневич Ісидор Іванович (1829–1901 рр.) – історик і археолог, професор Львівського університету, оп. 1, спр. 15. Виписки І. Шараневича з літератури, документів і інших джерел історико-літературного змісту. Остання третина XIX ст., 27 арк.

315. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 206 Щурат Василь Григорович (1871–1948 рр.), поет, фольклорист, педагог, дійсний член НТШ, оп. 1, спр. 922. Зубрицький Михайло. Автобіографія. 1896 р., 30 арк.

316. Баб'як П. Матеріали архівів до історії українських видавництв і редакцій періодичних видань XIX – поч. XX ст. / П. Баб'як // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН та проблеми створення інформаційного банку даних : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 вересня 1996 р. – Львів : НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, 1999. – С. 95–103.

317. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 31 Архів Біляшівського Миколи Федотовича (1867–1926 рр.) – археолога, етнографа, мистецтвознавця, спр. 362–363. Товариство “Просвіта” в Станиславові до Біляшівського М. Ф. Листи з проханням надіслати копії автографів видатних людей для відкриття національного музею та подяка за передачу деяких матеріалів. 10 листопада 1910 – 11 квітня 1911 рр., 4 арк.

318. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 36 Архів Кримського Агатангела Юхимович (1871–1942 рр.) – орієнталіста, славіста, історика української мови і літератури, дослідника фольклору, перекладача, письменника, спр. 355. Лукич Василь до

Кримського А. Ю. Лист від 23 лютого 1891 р., 2 арк.

319. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 318 Дорошенко Дмитро Іванович (1882–1951 рр.) – історик, літературознавець, перекладач, політичний діяч, спр. 196. Василь Лукич – редактор ілюстрованого літературно-наукового часопису “Зоря”. Відкритий лист про програму часопису та прохання надсилати свої роботи до нього. Вересень 1892 р. зі Львова, 2 арк.

320. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 10. Левицький В. (Василь Лукич). “Спомини з Станиславова”. Б / д., 2 арк.

321. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 11. Левицький В. (Василь Лукич). Промова і відчит виголошені мною, якого головою читальні “Просвіти” на вечорницях у честь Шевченка у Винниках. 28.03.1909 р., 4 арк.

322. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 13. Бордуляк М. Лист до Василя Лукича. 15.04.1890 р., 1 арк.

323. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 519. Кобринська Н. Лист до Василя Лукича з Болехова. 2.01.1891 р., 2 арк.

324. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище –

Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 522. Кобринська Н. Лист до Василя Лукича з Болехова. 27.10.1891 р., 2 арк.

325. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 605. Перебендя О. Я. Лист до Василя Лукича. Б / д., 2 арк.

326. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 647. Коцюбинський М. М. Лист до Василя Лукича. 30.06.1896 р. Автограф, 2 арк.

327. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 648. Кримський А. Ю. Лист до Василя Лукича з Москви. 22.07.1890 р., 3 арк.

328. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 677. Левицький І. С. (Іван Нечуй-Левицький). Лист до Василя Лукича з Києва. 8.12.1893 р., 2 арк.

329. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 61 Василь Лукич (справжнє прізвище – Левицький Володимир Лукич, 1856–1938 рр.) – український культурно-освітній діяч і літературознавець, спр. 719. Маковей О. Лист до редактора журналу “Зоря” (Василя Лукича) з Львова. 18.10.1893 р., 2 арк.

330. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–

1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 17. Запрошення на свято відкриття пам’ятника Івану Котляревському в Полтаві. 11.08.1903 р., 2 арк.

331. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 568. Бібліографічна довідка про Борисікевича Івана. Б / д., 1 арк.

332. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 631. Виділ товариства “Просвіта”. Лист до Галицького намісництва. Львів. 26.02.1870 р., 2 арк.

333. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 703. Нотатки та виписки до історії газети “Діло”. 1896–1899 рр., 16 арк.

334. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 1443. Гнатюк Володимир. Лист до редакції газети “Діло”. 1.02.1900 р., 1 арк.

335. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 1542. Дідицький Богдан. Лист до редакції газети “Діло”. Жовква. 6.06.1848 р., 2 арк.

336. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети

“Діло”, спр. 1578. Драгоманов М. П. Лист до редакції газети “Діло”. Париж. 2.08.1893 р., 2 арк.

337. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 1789. Кирчів Павло. Лист до редактора газети “Діло”. Озерянка. 24.01.1900 р., 2 арк.

338. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 1796. Пчілка Олена (Косач О. П.). Лист до редакції газети “Діло”. 6.06.1844 р., 2 арк.

339. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 2193. Малицька Константина. Лист до редактора газети “Діло”. Галич. 28.03.1897 р., 2 арк.

340. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100 Белей Іван Михайлович (1856–1921 рр.) – український літератор та журналіст, у 1884–1902 рр. редактор газети “Діло”, спр. 2336. Озаркевич Іван. Лист до Белея Івана. 19.05.1885 р., 1 арк.

341. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 104 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – український поет, учений і педагог, спр. 128. Автобіографія. Б / д., 38 арк.

342. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 104 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – український поет, учений і педагог, спр. 135. Изложение процесса по обвинению Я.Головацкого в панславизме. Санкт-Петербург. 05.12.1868 р., 2 арк.

343. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 104 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – український поет, учений і педагог, спр. 136. Сообщение полиции об отказе возвратить бумаги взятые во время обыска у Я. Головацкого и обращение его в полицию по этому вопросу. Автограф і рукопис невідомою рукою, 3 арк.
344. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 104 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – український поет, учений і педагог, спр. 137. Переписке о допросе Головацкого Я. Ф. в университете и освобождение его от должности в связи с преследованием полицией. Львів, 1867 р. Рукопис невідомою рукою, 3 арк.
345. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 104 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – український поет, учений і педагог, спр. 140. Прошение в полицейском управлении города Львова о выдаче разрешения на выезд за границу. Львів. 18.06.1867 р., 1 арк.
346. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 104 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – український поет, учений і педагог, спр. 141. Прошение на имя ректора Львовского университета о замещении в связи выездом за границу. Львів. 06.05.1867 р., 2 арк.
347. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 104 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – український поет, учений і педагог, спр. 143. Адреса преподнесенные студентами Московского и Львовского университета. 23.05 – 17/29.06.1867 р., 2 арк.
348. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 132 Уляна Кравченко (справжнє прізвище Шнайдер Юлія Юліанівна, 1860–1947 рр.) – українська письменниця, спр. 1. “Автобіографія” Уляни Кравченко. Записи, фрагменти до автобіографії. 80–

90-ті рр. ХХ ст., 185 арк.

349. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 132 Уляна Кравченко (справжнє прізвище Шнайдер Юлія Юліанівна, 1860–1947 рр.) – українська письменниця, спр. 6. Уляна Кравченко. Список автобіографічних творів. Б / д., 2 арк.

350. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 132 Уляна Кравченко (справжнє прізвище Шнайдер Юлія Юліанівна, 1860–1947 рр.) – українська письменниця, спр. 117. Уляна Кравченко. Записки письменниці на різні теми. Розрізнені аркуші, 127 арк.

351. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 132 Уляна Кравченко (справжнє прізвище Шнайдер Юлія Юліанівна, 1860–1947 рр.) – українська письменниця, спр. 154. Уляна Кравченко. Матеріали до збірки “Листування Івана Франка і Уляни Кравченко”. Львів – Перемишль, 1942 р., 135 арк.

352. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 135 Барвінський Олександр Григорович (1847–1926 рр.) – український історик літератури, педагог, громадський діяч “Спомини з мого життя”. 52 зошити. 1915–1926 рр., 5 965 арк.

353. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 5. Бирчак Володимир – студент. Лист до Соломії Крушельницької. Краків. 01.02.1902 р., 2 арк.

354. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 10. Богословський І. – студент. Лист до Соломії Крушельницької. Варшава. 05.06.1899 р., 2 арк.

355. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна

(1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 11. Львівський Боян. “Запросини пані Соломеї Крушельницької на баль”. 02.05.1893 р., 1 арк.

356. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 14. Братство академічне у Львові. Лист до Соломії Крушельницької. Прохання взяти участь у концерті. Львів. 20.03.1895 р., 1 арк.

357. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 54. Зарицький Роман, голова станиславського “Бояна”. Лист до Соломії Крушельницької. Станислав. 20.05.1898 р., 2 арк.

358. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 79. Корилович З. Лист до Соломії Крушельницької. Прохання взяти участь у концерті. Коломия. 01.06.1898 р., 1 арк.

359. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 110. Лепкий Богдан. Лист до Соломії Крушельницької. Бережани. 07.06.1898 р., 1 арк.

360. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 143 Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873–1952 рр.) – українська співачка і педагог, спр. 154. Олесницький Євген. Лист до Соломії Крушельницької. Стрий. 29.05.1898 р., 1 арк.

361. Путівник по фондах Відділу рукописів Інституту літератури / Відповідальні редактори С. А. Гальченко, М. Г. Жулинський. – К. : Спадщина, 1999. – 864 с.

362. Zakład Rekopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie Zespół Archiwum

Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki w zbiorach BN, t. 1. Protokóły towarzystwa “Proswita” od pierwszego ogólnego zebrania. 26.XI.1868 – 2.II.1882, 430 k.

363. Zakład Rekopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie Zespół Archiwum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki w zbiorach BN, t. 2. Protokóły ogólnych zebrań towarzystwa “Proswita”. 2.II.1882 – 15.XI.1893, 574 k.

364. Музично-меморіальний музей Станіслава Людкевича, Ф. Станіслав Людкевич, інв. № 1459. Рукопис С. Людкевича. Чи все ж тая криниченька? Обробка староғалицької пісні мішаного хору акапелла. Б /д., 2 арк.

365. Музично-меморіальний музей Станіслава Людкевича, Ф. Станіслав Людкевич, інв. № 1460. Рукопис С. Людкевича. Будь ми здорова. Обробка народної пісні для сопрано в супроводі фортепіано. Б /д., 2 арк.

366. Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької, Ф. Модест Менцинський, інв. № 257. Лист до М. Менцинського від М. Царука. 15.12.1907 р., 4 арк.

367. Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької, Ф. Модест Менцинський, інв. № 258. Лист до М. Менцинського від М. Царука. 31.01.1908 р., 4 арк.

368. Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької, Ф. Модест Менцинський, інв. № 489. Запрошення від проводу товариства “Академічна громада” М. Менцинського на музичний захід. 12.02.1901 р., 4 арк.

369. Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької, Ф. Модест Менцинський, інв. № 917. Поштівка від Філарета Колесси. 6.07.1900 р., 4 арк.

370. Музей історії міста Болехова і околиць імені Романа Скворія, осн. фонд, № 1310, опис літературних праць Н. Кобринської. Б. б., 5 арк.

371. Івано-Франківський краєзнавчий музей, інв. № 17628. Документи школи с. Мишин Коломийського району. 1880–1933 рр., 316 арк.

372. Івано-Франківський краєзнавчий музей, інв. № 111323. Звернення Петра Романюка, селянина з села Мишина до місцевої шкільної ради, 3 арк.

373. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені

Йосафата Кобринського, ф. 1 Інститут “Рускій Народний Дом” в Коломій (1880–1938 рр.), оп. 1, спр. 1. Рішення загального зібрання Товариства імені Качковського від 24.12.1880 р. придбати ділянку, на якій відбулася “Господарсько-промислова виставка”, для будівництва Народного Дому. 24.12.1880 р., 1 арк.

374. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, ф. 1 Інститут “Рускій Народний Дом” в Коломій (1880–1938 рр.), оп. 1, спр. 2. Звернення “Провізоричного Комітету “Дому народного” до невідомого адресата про допомогу в справі закупівлі ділянки під будівництво Народного дому. Коломия. 25.11.1881 р., 2 арк.

375. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, ф. 1 Інститут “Рускій Народний Дом” в Коломій (1880–1938 рр.), оп. 1, спр. 3. Протоколи засідань Управи “Інституту “Рускій народний дом”. 28.05.1887 – 15.03.1895 рр., 24 арк.

376. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, ф. 1 Інститут “Рускій Народний Дом” в Коломій (1880–1938 рр.), оп. 1, спр. 4. Кошторис для будівництва Народного дому в Коломій. Протоколи засідань Управи Народного дому. Коломия. 08.05.1900 – 5.12.1906 рр., 150 арк.

377. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, ф. 1 Інститут “Рускій Народний Дом” в Коломій (1880–1938 рр.), оп. 1, спр. 9. Зовнішній вигляд Народного Дому в Коломій. Додаток до проекту побудови Народного дому в Коломій архітекторів Г. Кжичковського та Л. Бекера. 1894 р., 2 арк.

378. Музей історії міста Коломій, ф. № 4160. Січове свято в Коломій. 1909 р. Фото. Розміри 16 x 12 см., 1 арк.

379. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, облікова книга творів образотворчого мистецтва. Пестрак Ярослав Васильович (1878–1916 рр.), інв. № 8550. Картина “Карикатура на пана вчителя”. Папір, олівець. 1904 р. 7,7x12 см.

380. Історичне джерелознавство : підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
381. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України : питання теорії, методики, історії : навчально-методичний посібник. – 3-е вид., доп. та переробл. / О. М. Богдашина. – Х. : Сага, 2010. – 214 с.
382. Джерелознавство історії України: довідник / за ред. Варшавчика М. Я. та ін. – К., 1996. – 232 с.
383. Статут політичного товариства “Руска громада” у Львові. – Львів : Накладом В. Колянковського, 1901. – 7 с.
384. Устав учено-літературного общества “Галицко-русская Матица” во Львові. – Львов : Изъ типографии Ставропигийского Института, 1901. – 6 с.
385. Дністрянський С. Права руської мови у львівському університеті / С. Дністрянський. – Б. р., б. м. в. – 28 с.
386. Драгоманова-Косач О., Драгоманов М. Русские литературные общества в Галиции // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. / упор. та примітки І. С. Романченка і В. В. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 2. – С. 234–278.
387. Назарук О. Що повинно бути найважливішим завданням просвітних організацій? / О. Назарук // Письмо з “Просвіти”. – 1907. – Ч. 6. – С. 1–2.
388. Кобринська Н. Руське жіноцтво в Галичині в наших часах / Н. Кобринська // Перший вінок. – 1887. – С. 68–102.
389. Франко І. Лисенкове свято в Австрії / Іван Франко // Літературно-науковий вістник. – 1904. – Т. 25. – С. 47–52.
390. Лаврівський Ю. Проект до заведення руського театру в Львові / Ю. Лаврівський // Слово. – 1861. – 26 липня.
391. Труш І. Чи можлива у нас штука? / І. Труш // Будучність. – 1899. – 1 жовтня. – С. 10–11.
392. Людкевич С. Кілька слів про потребу заснування української музичної консерваторії у Львові // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи : у 2 т. – Т. 1 / упоряд., редакційна, вступна стаття і примітки З. Штундер. – Львів :

Дивосвіт, 1999. – С. 254–256.

393. Шологон Л. Наукові праці кінця XIX – початку XX ст. як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини зазначеного часового проміжку / Л. Шологон // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Історія. – Вінниця, 2010. – Вип. 16. – С. 338–343.

394. ЦДАЛ України, ф. 148 Науково-літературне товариство “Галицько-руська матиця” (1848–1940 рр.), оп. 1, спр. 13. Матеріали про організаційну та видавничу діяльність товариства “Галицько-руської матиці” (списки, програми, звіти, листування). 1849, 1877 рр., 36 арк.

395. Звіт з діяльності Українського Педагогічного Товариства за рік 1910/11, 1911/12, 1912/13. – Львів, 1913. – 160 с.

396. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa “Pросвіта” за час від 1 січня 1900 до 31 грудня 1901 р. // Руслан. – 1902. – 21 квітня (4 травня).

397. Звіт Дирекції приватної гімназії з українською викладовою мовою Клуба Українського Товариства Педагогічного в Рогатині за шкільний рік 1912/13. – Львів : Українське Товариство Педагогічне, 1913. – 108 с.

398. Звіт Дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1913/14. – Львів : З друкарні НТШ, 1914. – 114 с.

399. Перше справозданє зь діяльності інституту Руского Товариства Педагогічного у Львові під покровом св. Николая за рік 1888/9. – Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1889. – 15 с.

400. Проспект руского Інститута для дівчат в Перемишлі. – Перемишль : З друкарні гр. кат. Капітули, 1912. – 12 с.

401. Вістник “Народного Дома”. Повременное издание русского-народного Института. – Львов, 1882–1914.

402. Молода Україна : часопись української молодіжи. – Львів, 1900–1913.

403. Наша школа : науково-педагогічна часопись. Орган українських товариств вищих шкіл : “Учительська громада” у Львові і “Тов. ім. Сковороди” у Чернівцях. – Львів – Чернівці, 1912–1914.

404. “Письмо з “Просвіти”. Орган товариства “Просьвіта” у Львові. 1877–1879, 1907–1914.
405. Пластовий табір. – Львів, 1914.
406. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1900–1914.
407. Szkoła. Organ Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. – Lwów, 1868–1913.
408. Діло. – Львів, 1880–1914.
409. Зоря Галицька. – Львів, 1848–1856.
410. Народ. Орган руско-української радикальної партії. – Львів–Коломия, 1890–1893.
411. Руслан : християнсько-суспільний дневник. – Львів, 1897–1914.
412. Слово. – Львов, 1861–1877.
413. Czas. – Lwów, 1848–1914.
414. Gazeta Narodowa. – Lwów, 1848.
415. Naprzód. – Lwów, 1902–1905.
416. Грушевський М. С. Автобіографія, 1926 р. / М. Грушевський // Великий українець : матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент. та приміт. Демиденка А. П. – К. : Веселка, 1992. – С. 220–240.
417. Франко І. Curriculum vitae (Життєпис) / М. Дармограй // Жовтень. – 1966. – № 5. – С. 5–8.
418. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), спр. 3048. Студинський Кирило, історик мови і літератури, голова НТШ (1923–1932 рр.), академік Всеукраїнської академії наук (1924–1933, 1939–1941 рр.). Листи до Левицького І. (автобіографія) 7.VIII. 1896 р., вирізки і виписки з періодичних видань, бібліографія. 1897 р., 25 арк.
419. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), спр. 2477. Охримович Володимир – український письменник та громадський діяч, адвокат, дійсний член НТШ, заступник голови товариства та голова його статистичної комісії.

Лист до Левицького І. О. від 27 липня 1897 р. (автобіографія), вирізки і виписки з періодичних видань, бібліографія. – 1890–1901 рр., 48 арк.

420. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), спр. 1213. Заклинський Роман, письменник, викладач львівської учительської семінарії. Лист до Левицького І. (до біографії від 15 лютого 1896 р.). 1896 р., 13 арк.

421. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), спр. 898. Грушкевич Теофіл, професор німецької гімназії у Львові, управитель української гімназії у Яворові. Лист до Левицького І. (автобіографія 18. III. 1896 р.), виписки і вирізки з періодичних видань. 1889–1897 р., 44 арк.

422. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), спр. 2440. Панькевич Юліан Іванович – український живописець і графік. Лист до Левицького І. О. (автобіографія 28. XII. 1896), вирізки і виписки з періодичних видань, бібліографія. 1891–1901 рр., 23 арк.

423. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), спр. 2284. Нагірний Василь Степанович (1848–1921 рр.), український архітектор. Лист до Левицького І. О. (автобіографія 9.X.1888), вирізки і виписки з періодичних видань. 1885–1902 рр., 25 арк.

424. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. : на підставі споминів / К. Левицький. – Львів : З друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с.

425. Олесницький Є. Сторінки з мого життя : у 2 ч. Ч. II. (1890–1897) / Є. Олесницький. – Львів : Накладом видавничої спілки “Діло”, 1935. – 122 с.

426. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877). Частина третя й четверта / М. Драгоманов. Накладом І. Франка. – Львів : З друк. Тов. імени Шевченка, 1890. – Кн. 7, 8, 9. – С. 151–199.

427. Кордуба М. Приїзд проф. Грушевського до Львова (особисті спомини) /

М. Кордуба // Вістник СВУ. – 1916. – Ч. 127. – С. 795–796.

428. Чубатий М. Додаткові спомини про Михайла Грушевського з 1912–1914 рр. / М. Чубатий // Український історик. – 1975. – Ч. 3–4. – С. 10–15.

429. Кравченко Уляна Спогади учительки / Уляна Кравченко. – Коломия : З друкарні Вільгема Бравнера. Накладом “Загальної книгозбірні”, 1936. – 314 с.

430. Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького / упоряд. Г. Дем’ян // Записки НТШ. Т. ССХХІІІ : Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992. – С. 293–308.

431. ЦДІАЛ України, ф. 382 Романчук Юліан, політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст. 1842–1923 рр., оп. 1, спр. 41. Листи Пулюя Івана. 1904–1916 рр., 34 арк.

432. ЦДІАЛ України, ф. 362 Студинський Кирило, історик мови і літератури, голова НТШ (1923–1932 рр.), академік ВУАН (1924–1933, 1939–1941 рр.), спр. 321. Листи Кравченко Уляни. Б/д., 6 арк.

433. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 1975. Кравченко Уляна. Листи (2) до О. Барвінського. 1882, 1913 рр., 5 арк.

434. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 810. Листи до Грушевського М. від Хоткевича Г. 1907 – 20 липня 1908 рр., 15 арк.

435. Шологон Л. Програми політичних партій як джерело з історії українського національно-культурного руху (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 18. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 167–174.

436. Павленко С. Джерела особового походження / С. Павленко // Історія в термінах і поняттях : довідник. – Вишгород : ПП Сергійчук М. І., 2014. – С. 163–164.

437. Шологон Л. Спогади про видатних діячів української культури другої половини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на сторінках періодичних видань Західної України / Л. Шологон // Питання історії України : збірник

- наукових статей. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – С. 47–50.
438. Шологон Л. Джерела про громадську та літературну діяльність Наталії Кобринської / Л. Шологон // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Історія. – Вип. 14. – Вінниця, 2008. – С. 38–43.
439. Шологон Л. Джерела з історії театрального життя українців Галичини (1848–1914 рр.) / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XVI. – С. 100–111.
440. ЦДІАЛ України, ф. 178 Крайова шкільна рада. м. Львів (1867–1921 рр.), спр. 1184. Листування з Міністерством віросповідань і освіти, Науковим товариством імені Шевченка, політичним товариством “Руська рада” у Львові, дирекціями учбових закладів Галичини та ін. про впровадження нової фонетики української мови. 1892 р., 160 арк.
441. ЦДІАЛ України, ф. 178 Крайова шкільна рада. м. Львів (1867–1921 рр.), спр. 33. Спр. 1179. Протести українського населення у місцевостях “Г–З” проти впровадження нової фонетики української мови. 1892 р., 205 арк.
442. Даниленко В. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність / В. Даниленко, О. Добржанський. – Київ – Чернівці : Інститут історії України НАН України, 1996. – 232 с.
443. ЦДІАЛ України, ф. 867 Гриневецький Іларіон, педагог, музикознавець, композитор. 1892–1962 рр., оп. 1, спр. 24. Протоколи загальних зборів і засідань Музичного товариства ім. М. Лисенка. Том I. 1903–1911 рр., 63 арк.
444. Шологон Л. Автобіографії науковців і письменників Галичини кінця XIX – першої половини XX ст. як джерело до вивчення національно-культурного життя українців краю / Л. Шологон // Українознавчі студії. – Івано-Франківськ, 2009. – № 10. – С. 161–171.
445. Bobrzyński M. Z moich pamiętników / M. Bobrzyński. – Wrocław – Kraków: Wyd. Zakł. im. Ossolińskich, 1957. – 405 s.
446. Охримович В. Про фальшоване національної статистики при попередніх конскрипціях / В. Охримович // Діло. – 1910. – 23 грудня.

447. Охримович В. Про фальшоване національної статистики при попередних конскрипціях / В. Охримович // Діло. – 1910. – 24 грудня.
448. Вспомогательные исторические дисциплины : учеб. для студ. высших учеб. заведений / под ред. Г. А. Леонтьевой. – М. : Владос, 2000. – 368 с.
449. Яковенко Н. Вступ до історії. Критика / Наталя Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 375 с.
450. Реєнт О. П. Сучасна історична наука : шляхи поступу / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3–22.
451. Франко І. Поет зради / Іван Франко // Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Збір. тв. у 50 т. / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. – Львів : Каменяр, 2001. – С. 201–213.
452. Шологон Л. Спогади з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.) / Л. Шологон // Галичина : краєзнавчий та культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2010. – № 17. – С. 547–557.
453. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 175 Підгірянка Марійка (справжнє прізвище Лернет-Домбровська Марія Омелянівна, 1881–1963 рр.), поетеса, педагог, оп. 1, спр. 32. Спогади про Марійку Підгірянку її чоловіка Августина Волошина (Домбровського). Б. д. – Зош. 1, 87 арк. ; Зош. 2, 11 арк.
454. Кравченко Уляна Уривки спогадів / Уляна Кравченко // Практичний календар-порадник для українського жіноцтва. – Коломия : накладом редакції часопису “Жіноча Доля”, 1930. – С. 38–46.
455. Леві Д. Про мікроісторію / Д. Леві // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка ; пер. з англ. – К. : Ніка-Центр, 2013. – С. 119–138.
456. Берк П. Мікроісторична дискусія / П. Берк // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка ; пер. з англ. – К. : Ніка-Центр, 2013. – С. 138–141.
457. Франко І. Скільки нас є ? / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 44, кн. 2 : Економічні праці (1887–1907) / за ред. Т. Дерев'янкіна, А. Перковського. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 312–317.

458. Хилько М. Контент-аналіз : історія і визначення методу / М. М. Хилько // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. Серія : Політологія. – 2010. – Вип. 112. – С. 44–48.
459. Червона Русь. – Львовь, 1888–1891.
460. Галичанинь. – Львов, 1893–1913.
461. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії / Леонід Зашкільняк. – Львів : ЛОНМІО, 1996. – 96 с.
462. Русское слово : иллюстрованная политическая газета для народа. – Львов, 1890–1914.
463. Автобіографія о. Іоанна Наумовича / І. Наумович // Галицкая Русь. – 1 (13) ноября.
464. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.
465. Класова боротьба селянства Східної Галичини (1772–1849) : Документи і матеріали / упоряд. : О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький, Ф. І. Стеблій. – К. : Наукова думка, 1974. – 596 с.
466. ЦДІАЛ України, ф. 180 Головна руська рада, м. Львів (1848–1851 рр.), оп. 1, спр. 1. Статут, проект положення про відділи, відозви та інші документи про заснування і діяльність Головної та окружних рад. 1848–1851 рр., 72 арк.
467. ЦДІАЛ України, ф. 180 Головна руська рада, м. Львів (1848–1851 рр.), оп. 1, спр. 20. Петиції, інформації, заяви, листи рад і інші документи про дискримінацію української мови в Галичині органами австрійської влади. 1848–1851 рр., 83 арк.
468. ЦДІАЛ України, ф. 146 Галицьке намісництво, м. Львів (1772–1921 рр.), оп. 7, спр. 2935. Прохання Головної української національної ради і розпорядження Міністерства внутрішніх справ про переклад матеріалів засідань Львівського міського комітету на українську мову, про публікацію оголошень українською мовою. 1849 р., 12 арк.
469. Закон з дня 9 цвітня 1907 о урядовім язиці автономічних властей // Вістник законів і розпоряджень краєвих для королівства Галичини і

Володимирії з Великим Князівством Краківським. – Львів : 3 друкарні В. Лозінського, 1907. – Часть IV. – С. 39–41.

470. Розпораженъе міністерства богослуженья и науки з дня 24 липня 1856, которымъ потвержденый Всевысочайшимъ рещеніемъ зъ дня 17. Цвѣтня 1856 окончальный законъ взглядомъ испыта кандидатомъ гимназіального учительства обвѣщае ся // Вістникъ краєвого Правительства для управительственной области Намесничества во Львове. – Львів : 3 печатні В. Лозинського, 1856. – Ч. IX. – С. 325–368.

471. Розпорядокъ міністерства віросповіданъ і просвіти з 15 червня 1911 про набуванє уздібненя до учительського уряду по середніх школахъ (з дівочими ліцеями включно) // Вістникъ законівъ державнихъ для королівствъ і краївъ, заступленихъ в радѣ державній. – Відень : Изъ цѣсарско-королівської надворной та державной печатні, 1911. – Вип. LI. – С. 425–447.

472. Предпись о испытѣ кандидатомъ учительства при гимназіяхъ и школахъ реальныхъ // Вістникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ Державной Думѣ заступленныхъ. – Відень : Тискомъ ц. к. надворной и статской печатні, 1884. – Ч. VI. – С. 29–46.

473. Розпорядокъ міністерства віросповіданъ і освіти з дня 4 марта 1912 змінюющий окремі параграфи закона з дня 24 серпня 1899 о реальныхъ школахъ // Вістникъ законівъ і розпорядженьъ краєвихъ для королівства Галичини і Володимирії з Великимъ Князівствомъ Краківськимъ. – Львів : 3 друкарні В. Лозінського, 1912. – С. 85–86.

474. Розпорядокъ міністра віросповіданъ і просвіти з 1 січня 1897 про назначуванє асистентівъ при університетахъ, технічнихъ вищихъ школахъ, академіяхъ опісля конструкторівъ при технічнихъ вищихъ школахъ // Вістникъ законівъ державнихъ для королівствъ і краївъ, заступленихъ в радѣ державній. – Відень : Изъ цѣсарско-королівської надворной та державной печатні, 1897. – Вип. III. – С. 18–19.

475. Оповѣщенє Президіи ц. к. Намісництва з дня 23 січня 1908 // Вістникъ законівъ і розпорядженьъ краєвихъ для королівства Галичини і Володимирії з

- Великим Князівством Краківським. – Львів : З друкарні В. Лозінського, 1908. – Ч. II. – С. 23–24.
476. Оповіщенє ц. к. Намісництва з дня 9 січня 1901 // Вістник законів і розпоряджень краєвих для королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським. – Львів : З друкарні В. Лозінського, 1901. – Ч. I. – С. 35–36.
477. Оповіщенє Президії ц. к. Намісництва з дня 11 вересня 1912 // Вістник законів і розпоряджень краєвих для королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським. – Львів : З друкарні В. Лозінського, 1912. – Частина XVII. – С. 111–112.
478. Школьный и учебный порядок для общих школ народных // Вестникъ законовъ державных для королевств и краєвъ въ державной думе заступлених. Рочникъ 1870. – Відень : Тиском цісарско-королевской надворной и статской печатни, 1870. – Ч. XLII. – С. 219–233.
479. Reichgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich. Jahrgang 1869. – Wien, 1869. – S. 277–288.
480. Устава о закладанью, удержуваню публичних школ народних и обовазку посилянїи до нихъ дітей // Вісникъ законовъ и роспоражений краєвихъ для Королевства Галиції і Володимирїи съ великимъ Княжевством Краковскимъ. – Львов : З печатні Л. І. О. Рогоша, 1873. – Ч. 250. – С. 181–192.
481. ЦДІАЛ України, ф. 451 Греко-католицька богословська академія, м. Львів (1783–1945 рр.), оп. 1, спр. 824. Програма урочистостей, пов'язаних з перевезенням праху Маркіяна Шашкевича з Новосілок Ліських до м. Львова. 1893 рр., 1 арк.
482. ЦДІАК України, ф. 295 Київський тимчасовий комітет у справах друку оп. 1., спр. 20. Справа про видання у м. Києві проф. Грушевським М. С. і Черняхівською Л. М. журналу “Літературно-науковий вістник” українською мовою. 14 грудня 1906 – 14 січня 1915 рр., 21 арк.
483. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца I (1850–1918 рр.), оп. 7, спр. 365. Програми лекцій на 1894–95 навчальний рік.

15 травня 1894 р. – 28 березня 1895 р., 112 арк.

484. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 7, спр. 510. Особова справа професора Грушевського Михайла. 1894–1916 рр., 141 арк.

485. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 7, спр. 362. Протоколи засідань ради філософського факультету. 1894–1897 рр., 110 арк.

486. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 7, спр. 387. Протоколи засідань ради професорів і зборів доцентів за 1896/7 навчальний рік і матеріали до них. 10 жовтня 1896 р. – 19 серпня 1897 р., 99 арк.

487. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 12, спр. 961. Справа про М. Грушевського. 6 вересня 1895 р. – 6 лютого 1900 р., 9 арк.

488. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 5, спр. 510. Особова справа професора Грушевського Михайла, арк. 1–10.

489. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 12, спр. 961. Справа про М. Грушевського. Листування з Міністерством віросповідання та освіти, з Намісництвом у Львові з питання переходу професора Грушевського Михайла в австрійське підданство. 6 вересня 1895 р. – 6 лютого 1900 р., арк. 1.

490. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 5, спр. 2091. Особова справа професора Ісидора Шараневича, 36 арк.

491. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 5, спр. 1648. Особова справа доцента Степана Рудницького, 42 арк.

492. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 5, спр. 1889. Особова справа доцента Степана Томашівського,

40 арк.

493. ДАІФО, ф. 270 Станиславівська окружна шкільна рада (1870–1920 рр.), оп. 1, спр. 5. Листування з Львівською крайовою шкільною радою і гмінною управою села Крилос Станиславівського повіту про побудову початкової школи в селі Крилос. Кошторис видатків на побудову приміщення. План приміщення. 19 липня 1902 – 10 квітня 1919 рр., 195 арк.

494. ДАІФО, ф. 270 Станиславівська окружна шкільна рада (1870–1920 рр.), оп. 1, спр. 6. Листування з Львівською крайовою шкільною радою і гмінною управою села Межигірці про побудову 1904 р. приміщення школи. 24 грудня 1904 – 21 липня 1914 рр., 107 арк.

495. ДАІФО, ф. 270 Станиславівська окружна шкільна рада (1870–1920 рр.), оп. 1, спр. 7. Листування з гмінною управою села Бринь Станиславівського повіту про побудову приміщення школи. 12 червня 1905 – 27 червня 1914 рр., 87 арк.

496. ДАІФО, ф. 304 Станиславівська державна гімназія з українською мовою викладання (1905–1930 рр.), оп. 1, спр. 1. Протоколи прийому вступних іспитів за 1905/06 – 1921/22 навчальні роки, 253 арк.

497. ДАІФО, ф. 304 Станиславівська державна гімназія з українською мовою викладання (1905–1930 рр.), оп. 1, спр. 2. Журнал успішності учнів I–VI класів за 1910/1911 навчальний рік. 30 червня 1911 р., 186 арк.

498. ДАІФО, ф. 304 Станиславівська державна гімназія з українською мовою викладання (1905–1930 рр.), оп. 1, спр. 3. Протоколи іспитів на атестат зрілості за 1912/13 навчальний рік. 17 липня 1913 – 19 липня 1913 р., 28 арк.

499. ДАІФО, ф. 290 Станиславівська приватна гімназія сс. Уршулянок (1908–1939 рр.), оп. 1, спр. 4. Журнал оцінок учнів 1–7 класів і 5–6 класів за 1913/14 н.р. – 27 червня 1914 р., 97 арк.

500. ДАІФО, ф. 290 Станиславівська приватна гімназія сс. Уршулянок (1908–1939 рр.), оп. 1, спр. 1. Журнал оцінок учнів 1–2 класів за 1908/09–1909/10–1910/11 н.р. 27 червня 1909 – 26 червня 1911 рр., 59 арк.

501. Івано-Франківський краєзнавчий музей, інв. № 21153. Звіт про парафіяльну

- школу у селі Ворона Тлумацького повіту. 24 серпня 1848 р., 3 арк.
502. Івано-Франківський краєзнавчий музей, інв. № 97020. Звернення шкільної опікунської ради м. Тлумач до мешканців с. Ворона про необхідність розпочати будівництво школи. 27.03.1872 р., 1 арк.
503. Івано-Франківський краєзнавчий музей, інв. № 8550. Свідоцтво, видане 31 січня 1914 р. Моживському Остапу гімназією ім. Шевченка в Городенці. Городенка. 31.01.1914 р., 1 арк.
504. Цісарський патент зь дня 26 листопада 1852 которімь розпоряджаються новіи опредьленія виглядом стоваришеній (закон о стовашеніяхь) // Общій законвань державних и правительства вестник Цісарства Аустріи. – Відень : Із ц. к. надворної и статской тискарні, 1852. – Ч. LXXIV. – С. 1109–1116.
505. Закон зь дня 15 листопада 1867 о правь съдиненія // Переводи зь вестника законвань державнихь для герцогства Буковини. Рочникь 1867. – Чернівці, 1868. – С. 297–304.
506. Монолатій І. С. Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини / Іван Сергійович Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 432 с.
507. Państwowa ustawa o prawie stowarzyszania się z 15 listopada 1867 r. // Dziennik Ustaw Państwowych. – Lwów, 1867. – Nr. 134. – S. 2–3.
508. Головацький Я. О первом литературно-умственном движеніи русиновъ в Галиціи со времяъ австрийского владенія в той земле / Я. Головацький. – Львов : Книгопечатня Ставропигийского Института, 1865. – 40 с.
509. Україна : антологія пам'яток державотворення, Х–ХХ ст. : у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – Т. 6 : Змагання за українську ідею / упорядкув., передм., прим. О. Сліпушко. – 512 с.
510. Україна : антологія пам'яток державотворення, Х–ХХ ст. : у 10 т. / редкол. : І. М. Дзюба та ін. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – Т. 7 : Відродження української державності / упорядкув., передм. та прим. Д. Павличко. – 704 с.
511. Національні процеси в Україні : історія та сучасність. Документи і

- матеріали : довідник : у 2 ч. / упоряд. : І. О. Кресіна (керівник), О. В. Кресін, В. П. Ляхоцький, В. Ф. Панібудьласка. – К. : Вища школа, 1997. – Ч. 2. – 583 с.
512. Хрестоматія з історії Української РСР : у 3 т. – Т. II. 1861–1917 / упоряд. : Я. Дашкевич, М. Кравець, С. Ктитарев та інші; за ред. Ф. Є. Лося. – К. : Радянська школа, 1961. – 642 с.
513. Мельник В. Утворення та організаційні засади діяльності політичного товариства “Руська Рада” (1870–1871 рр.) / В. Мельник // Вісник Прикарпатського університету. Серія історична. – Івано-Франківськ, 2004. – Вип. VIII. – С. 30–40.
514. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) : у 2 т. – Т. 1 / Микола Кугутяк. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 536 с.
515. Павко А. До питання про формування партійно-політичної системи у Східній Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / А. Павко // Пам’ять століть. – 2000. – № 3. – С. 136–144.
516. Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) / Олег Станіславівич Жерноклеєв. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – 536 с.
517. Програма руско-української радикальної партії, прийнята на краєві з’їзді партійнім у Львові 29 грудня 1895 // Отаман. Календар для народу на рік звичайний 1905. – Коломия, 1904. – С. 130–131.
518. ЦДІАЛ України, ф. 46 Галицьке намісництво, м. Львів (1772–1921 рр.), оп. 8, спр. 12. Донесення дирекції поліції у Львові про заснування української національно-демократичної партії. 1900 р., 6 арк.
519. З програми української національно-демократичної партії напередодні Першої світової війни // Історія української культури : збірник документів і матеріалів / за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. – К. : Вища школа, 2000. – С. 255–256.
520. Основи, задачі і змагання “Християнсько-суспільного сторонництва” // Руслан. – 1912. – 23 лютого (7 березня). – С. 1–2.
521. Заявлення // Галичанинь. – 1900. – 1 (13) лютого. – С. 1.

522. ЦДІАЛ України, ф. 196 Політичне товариство “Руська рада”, м. Львів (1870–1914 pp.), оп. 1, спр. 11. Листування з греко-католицьким митрополитом, товариством ім. М. Качковського у Львові та окремими діячами про підготовку до виборів у австрійський парламент, стан вивчення української мови в школах та про інше. 1870–1879 pp., 22 арк.
523. Państwowa ustawa o prawie zgromadzenia z 15 listopada 1867 r. // Dziennik Ustaw Państwowych. – Lwów, 1867. – Nr. 135. – S. 2–3.
524. ЦДІАЛ України, ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів (1873–1939 pp.), оп. 1, спр. 1. Статут товариства. 1870 p., 3 арк.
525. ЦДІАЛ України, ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів (1873–1939 pp.), оп. 1, спр. 3. Статут товариства. 1892 p., 18 арк.
526. ЦДІАЛ України, ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів (1873–1939 pp.), оп. 1, спр. 4. Статут товариства. 1898 p., 6 арк.
527. Статут Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Ухвалений Загальними Зборами д. 29 червня 1904 р. – Львів : З друкарні НТШ , 1904. – 8 с.
528. Статут Руського Товариства Педагогічного. Затверджений ц. к. Намісництвом дня 6 серпня 1881. Ч. 37. 847. – Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1881. – 15 с.
529. Статут Руського Товариства Педагогічного. Затверджений рескриптом ц. к. Міністерства справ внутрішніх з дня 24 січня 1902. Ч. 23821/01. – Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1902. – 13 с.
530. Статут Українського Товариства Педагогічного. Прийнятий до відома Високим ц. к. Правительством рескриптом ц. к. Міністерства внутрішніх справ з дня 15 червня 1912 р. Ч. 16. 626. – Львів : Українське Педагогічне Товариство, 1912. – 12 с.
531. Статут товариства “Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок”. – Львів : Взаїмна поміч гал. і бук учителів і учительок, 1906. – 43 с.
532. Статут товариства “Учительська Громада”, товариства учителів вищих шкіл у Львові. – Львів : Учительська Громада, б / р. – 8 с.

533. Устав соединения к размножению писем русских, зав'язаного в головном граде Львове дня 1 червня 1848. – Львов : З друкарні Інституту Ставропігійського, 1848. – 4 с.
534. ЦДІАЛ України, ф. 148 Науково-літературне товариство “Галицько-руська матиця” (1848–1940 рр.), оп. 1, спр. 3. Статут “Галицько-руської матиці” і товариства “Просвіти”. 1851 р., 4 арк.
535. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник в громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.) / Олексій Сухий. – Львів : Місіонер, 2003. – 495 с.
536. Статути літературного Общества “Галицко-русская Матица” изъ 1887 года. – Второе издание. – Львов : Изъ типографии Ставропигийского Института под управлением И. Пухира, 1895. – 5 с.
537. Дідицкий Б. Своежильевыя записки : у 2 ч. / Б. Дідицкий. – Львов : Печатня Ставропигийского Ин-та, 1908. – Ч. 2. – 98 с.
538. Статут Інституту “Народний дім” у Львові. – Львов : З друкарні Інституту Ставропігійського, 1899. – 32 с.
539. Уставъ Института “Русскій народный домъ” въ Станиславовъ. – Львов : Типографія Ставропигийского Института. – 8 с.
540. Статут товариства “Руський Народний Дім” в Бучачи. – Львів : З друкарні НТШ. Під зарядом К. Беднарського, 1909. – 16 с.
541. Magocsi P. R. The Kachkovs'kyi Society and the National Revival in Nineteenth-Century East Galicia / P. R. Magocsi // Harvard Ukrainian Studies. – Cambridge, 1991. – Vol. XV, n. 1/2. – P. 48–95.
542. Статути Общества имени Михаила Качковського во Львові. – Львов : З печатни інститута Ставропигийського, 1876. – 12 с.
543. Статути Общества имени Михаила Качковського. Тринадцатое издание. – Львов : З типографії Ставропигійського Інститута, 1911. – 16 с.
544. Середяк А. Діяльність товариства “Просвіта” в 1868–1914 рр. // Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, А. Середяк. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – С. 18–41.

545. Левицький К. Що має робити “Просвіта” на основі нового статуту / К. Левицький. – Львів : З друкарні Товариства імени Шевченка, 1892. – 32 с.
546. Статут товариства “Просвіта” у Львові. – Львів : З друкарні Наукового товариства імени Шевченка, 1913. – 23 с.
547. Статут товариства українських наукових викладів ім. Петра Могили у Львові. – Львів : З друкарні І. Айхельберга, 1909. – 13 с.
548. Статут товариства українських наукових викладів ім. Петра Могили у Львові. – Львів : З друкарні І. Айхельберга, 1912. – 19 с.
549. Статут Товариства охорони української старини у Львові. – Львів : З друкарні “Діла”, 1914. – 9 с.
550. ЦДАЛ України, ф. 360 Старосольський Володимир, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор. 1878–1942 рр., оп. 1, спр. 47. Статути товариства допомоги молоді “Ватра” у Львові, членом якої був Старосольський Володимир. 1910–1911 рр., 20 арк.
551. Устав общества “Академическій кружокъ” въ Львовѣ. – Львов : Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1879. – 16 с.
552. “Український студентський союз”. Статут товариства. – Львів : З друкарні І. Айхельбергера, 1909. – 20 с.
553. Устав товариства “Академічна громада” у Львові. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського. – 15 с.
554. Статут товариства гімнастичного і сторожі огневої “Січ” в селі Заваллю. – Коломия : З печатні М. Білоуса, 1900. – 10 с.
555. Гуйванюк М. Січовий рух в Галичині й на Буковині (1900–1914 рр.) / Микола Гуйванюк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 254 с.
556. Богачевська-Хом’як М. Білим по білому : Жінки в громадському житті України, 1884–1939 / Марта Богачевська-Хом’як. – К. : Либідь, 1995. – 424 с.
557. Статут товариства Руських женщин в Станиславові потверджений рішенням ц. к. Намісництва з 12 падолиста 1884. – Львів, 1884. – 10 с.
558. Бережницька-Буданова О. Кружок українських дівчат / О. Бережницька-Буданова // Нова хата. – 1939. – Ч. 68. – С. 6.

559. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX століття) / Мирон Черепанин. – К. : Вежа, 1997. – 324 с.
560. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 1 НТШ, оп. 1, спр. 486/2. Протоколи перших зборів та список присутніх на них членів товариства “Руська бесіда”, м. Львів. 1861 р., 4 арк.
561. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 1 НТШ, оп. 1, спр. 486/6. Рахунок надходжень і витрат товариства “Руська бесіда”, м. Львів. 1897–1900 р., 4 арк.
562. Відділ рукописів. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.library.lviv.ua / lsl /manuscripts_department/](http://www.library.lviv.ua/lsl/manuscripts_department/)
563. Шологон Л. “Літературно-науковий вісник” (1898–1914 рр.) як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини кінця XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XIV. – С. 93–101.
564. ДАЛО, ф. 297 Українське студентське товариство “Академічне братство” у Львові (1873–1896 рр.), оп. 1, спр. 3. Книга протоколів загальних зборів членів товариства та засідань його правління за 1881–1896 рр., 155 арк.
565. ДАЛО, ф. 296 Товариство “Академічна громада” (1882–1937 рр.), оп. 1, спр. 73. Заяви членів товариства про надання їм допомоги і відтермінування в погашенні заборгованості. 26 лютого – 25 листопада 1906 р., 63 арк.
566. ДАЛО, ф. 293 Товариство українських студентів політехніки “Основа” у Львові (1901–1938 рр.), оп. 1, спр. 2. Протоколи загальних зборів товариства. 4 листопада 1909–15 березня 1914 рр., 39 арк.
567. ДАЛО, ф. 297 Українське студентське товариство “Академічне братство” у Львові (1873–1896 рр.), оп. 1, спр. 19. Протоколи загальних зборів членів товариства за 1890 р., 8 арк.
568. ДАЛО, ф. 296 Товариство “Академічна громада” (1882–1937 рр.), оп. 1, спр. 2. Книга реєстрації осіб, що користувалися книгами бібліотеки товариства і

звіти про роботу бібліотеки. 1888–1905 рр., 34 арк.

569. ДАЛО, ф. 296 Товариство “Академічна громада” (1882–1937 рр.), оп. 1, спр. 26. Лист правління “Наукового гуртка” при товаристві від 30 квітня 1898 р. про новий порядок зарахування членів гуртка. 1898 р., 2 арк.

570. ДАЛО, ф. 296 Товариство “Академічна громада” (1882–1937 рр.), оп. 1, спр. 33. Протоколи засідань літературної секції наукового гуртка товариства. 29 травня 1899 – 16 листопада 1900 рр., 24 арк.

571. ДАЛО, ф. 297 Українське студентське товариство “Академічне братство” у Львові (1873–1896 рр.), оп. 1, спр. 28. Запрошення на урочистості присвячені відзначенню ювілею Т. Г. Шевченка та вечори відпочинку українських студентських товариств. 1892–1893 рр., 13 арк.

572. ДАЛО, ф. 298 Товариство прихильників української літератури, науки і мистецтва (1904–1914 рр.), оп. 1, спр. 6. Листи Краєвого відділу, Київського літературно-артистичного товариства, редактора видавництва “Руська письменність” Ю. Романчука про надіслання інформації з діяльності товариства, про участь товариства у вшануванні 35-річного ювілею письменника Івана Нечуя-Левицького та про підготовку до видання творів Марка Вовчка. 1905–1914 рр., 5 арк.

573. ДАТО, ф. 294 Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі (1901–1939 рр.), оп. 1, спр. 48. Повідомлення Львівського товариства “Просвіта” та Тернопільської філії про порядок організації ювілею 100-річчя від дня народження Т. Шевченка у селах повіту. 20 січня 1914 – 3 березня 1914 рр., 5 арк.

574. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, ф. 1 Інститут “Рускій Народний Дом” в Коломиї (1880–1938 рр.), оп. 1, спр. 30. “Карта стану маєткової власності” – акт права власності на землю для товариств, що діяли при “Інституті “Рускій народний дом” в Коломиї”. Коломия, 09.01.1902 р., 4 арк.

575. Музей історії міста Коломиї, ф. № 4223. Група коломиїських пластунів. Фото. Розміри 19 см x 13,5 см. Б / д.

576. Музей історії міста Коломиї, ф. № 6196. Шосте Січове свято у Снятині у липні 1912 р. Фото. 23,7 x 18 см., 1 арк.
577. Музей історії міста Коломиї, ф. № 22 427/07. Список товариств Коломийського повіту. Фотокопія. 1906 р., 12 арк.
578. Дністрянський С. Національна статистика / С. Дністрянський // Студії з поля суспільних наук і статистики : у 5 т. / за редакцією М. Грушевського. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1909. – Т. 1. – С. 19–49.
579. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 574 с.
580. Дудяк О. Динаміка чисельності польського населення Східної Галичини в першій третині ХХ ст. (за матеріалами переписів 1910, 1921 і 1931 рр.) / О. Дудяк // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2000. – Вип. 35–36. – С. 286–295.
581. Охримович В. З поля національної статистики Галичини / В. Охримович // Студії з поля суспільних наук і статистики : у 3 т. – Львів : Статистична Комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, 1910. – Т. 1. – С. 65–160.
582. Wiadomości statystyczne o mieście Lwówie. – Lwow, 1901. – Z. 8. – Czesc 1. – 207 s.
583. Шологон Л. Статистичні матеріали та звіти як джерело до вивчення освітнього життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія : Історія. – Вип. 3. – Тернопіль, 2008. – С. 48–54.
584. Франко І. Число русинів у Австрії / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 44, кн. 2 : Економічні праці (1887–1907) / за ред. Т. Дерев'янкіна, А. Перковського. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 519–520.
585. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772–1939 рр.) / М. Барна // Рідна школа. – 1998. – С. 33–48.
586. Podręcznik Statystyki Galicyi wydany prses Krajowe biuro statesteczne pod

kierunklem Dr. Tadeysza Putowskiego. Rok II. 1887 i 1888. – Lwów : Z Pierwszej zwsazkowej drukarni, 1889. – 130 s.

587. Podręcznik Statystyki Galicyi wydany prses Krajowe biuro statesteczne / pod redakcia Dr. Tadeysza Pilata. Tom VI. – Lwów : Z Pierwszej zwsazkowej drukarni, 1900. – 192 s.

588. Баран С. З поля національної статистики галицьких середніх шкіл / С. Баран // Студії з поля суспільних наук і статистики : у 5 т. – Львів : Статистична Комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, 1910. – Т. II. – С. 107–178.

589. Статистика українського студентства в Австрії // Шляхи. – 1913. – Ч. 8–9. – С. 109–111.

590. Кугутяк М. Галичина : сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.

591. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999 / Тімоті Снайдер. – К. : Дух і літера, 2012. – 624 с.

592. Sprawozdania zarządu zjednoczenia galicko-ruskiej Maticy i общества Просвещения за год 1854. – Львов : Типография Ставропигійського Інститута, 1855. – 6 с.

593. Отчеть о состоянїи Общества “Галицко-русская Матица”, предложенный на генеральном Собранїи членов того жь Общества во Львове дня 27 ноября 1887 г. председателем его Михаилом Малиновскимъ. – Львов : Изъ типографии Ставропигійського Інститута, 1888. – 15 с.

594. Отчеть выдила академического кружка за годь 1873. – Львов : Изъ печатни Інститута Ставропигійського, 1873. – 15 с.

595. Отчеть выдила Академического кружка за годь 1874. – Львов : Зъ типографии Ставропигійського Інститута, 1874. – 15 с.

596. Обзор развитія студенческого общества “Друг” // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 2–3.

597. Гурак І. Ф. “Молода Україна” : студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.) / Ігор Федорович Гурак. – Івано-

Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2007. – 280 с.

598. Дружеский Лихварь и Академический Кружок // Основа. – 1872. – 2 лютого (21 січня).

599. Шологон Л. Звіти про діяльність громадських організацій Галичини як джерело з історії національно-культурного руху українців краю другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Шологон // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2010. – №. 4. – С. 37–45.

600. Sprawozdane z перших загальних зборів товариства “Просвіта”. – Львів : З друкарні Інституту Ставропігійського, 1868. – 10 с.

601. Звіт з діяльності Головного Віділу Товариства “Просвіта” в 1913 р. // Письмо з “Просвіти”. – 1914. – Ч. 4. – С. 100–115.

602. Sprawozdane z діяльності Товариства “Просвіта” за час від 1 січня 1900 до 31 грудня 1901 р. // Ілюстрований народний календар товариства “Просвіта” на рік звичайний 1902. – Львів : З друкарні НТШ, 1902. – С. 1–44.

603. Головата Л. Товариство “Просвіта” у Львові (1868–1939) : показчик видань / Л. Головата, Л. Суц, О. Бербека. – 2 вид., випр. і доп. – Львів : НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділення “Наукова бібліографія і книгознавство”, 2008. – 520 с.

604. Sprawozdane z діяльності Товариства “Просвіта” за час від 1 січня 1900 до 31 грудня 1901 р. // Ілюстрований народний календар товариства “Просвіта” на рік звичайний 1902. – Львів : З друкарні НТШ, 1902. – С. 1–44.

605. Sprawozdane z перших загальних зборів Товариства імени Шевченка. – Львів : З друкарні НТШ, 1874. – 14 с.

606. Записки НТШ. Наукова часопись, присвячена передовсім українській історії, фіольольогії й етнографії. – Львів, 1892–1913.

607. Sprawozdane pro діяльність і розвиток наукового товариства імени Шевченка // Записки НТШ. – 1893. – Т. 2. – С. 182–189.

608. Шкільний часопис. Орган Руского товариства педагогічного. – Львів, 1880–1889.

609. Учитель. Орган Руского тов. педагогічного. – Львів, 1889–1914.

610. Звіт дирекції ц. к. гімназії Франца-Йосифа I в Тернополі за рік шкільний 1905/6. – Тернопіль : З друкарні Йосифа Степка, 1906. – 58 с.
611. Звіт з діяльності Руского Товариства Педагогічного за рік 1909. – Львів : З друкарні НТШ, 1910. – 85 с.
612. Ілюстрований каталог Українського педагогічного товариства у Львові. – Львів : Б. м. в., б/д, – 48 с.
613. Звіт Товариства “Взаїмна Поміч Учительська” стоваришення зареєстрованого з обмеженою порукою у Львові за рік 1911. – Львів, 1912. – 12 с.
614. Звіт з діяльності Товариства “Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок”. – Львів, 1914. – 45 с.
615. Звіт з діяльності головного віділу Товариства українських учителів середніх і вищих шкіл “Учительська Громада” у Львові за час від 21.XI.1910 до 2.XI.1912. – Львів : З друкарні НТШ, 1912. – 8 с.
616. Звіт “Руської бесіди” 1884–1885 // Діло. – 1885. – 13 червня.
617. Звіт діяльності віділу “Львівського Бояна” за адміністративний рік 1904/1905. – Львів : З друкарні В. А. Шийковського. – 8 с.
618. Звіт діяльності віділу “Львівського Бояна” за адміністративний рік 1912/1913. – Львів : З друкарні “Діла”. – 9 с.
619. Звіт з Товариства для розвою руской штуки у Львові стоваришення зареєстрованого з обмеженою порукою за дев'ятий адміністративний рік 1907. – Львів : З “Загальної Друкарні”, 1908. – 4 с.
620. Sprawozdanie Віділу Товариства “Дружескій Лихвар” зь діяльності того ж Товариства одь часу заснування его до загального остатнего збору отбувшого дня 27 жовтня 1872 р. – Львів, 1872. – 5 с.
621. З “Научного Кружка” товариства “Академічної Громади” // Молода Україна. – 1902–1903. – Ч. 6–7. – С. 2–3.
622. Звіт Дирекції української приватної гімназії в Городенці за шкільний рік 1912/13. – Львів : Накладом Кружка Українського Педагогічного Тов. ім. Т. Шевченка, 1913. – 38 с.

623. Звіт Дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1910/11. – Львів : З друкарні НТШ, 1911. – 85 с.
624. Звіт Дирекції ц. к. II гімназії в Коломиї за рік шкільний 1900/01. – Коломия : З друкарні Якова Оренштайна, 1901. – 87 с.
625. Звіт Дирекції ц. к. гімназії з рускою викладовою мовою в Коломиї за рік шкільний 1913/14. – Коломия : З друкарні Якова Оренштайна, 1914. – 126 с.
626. Звіт Дирекції ц. к. гімназії з руским викладовим язиком в Перемишли за рік шкільний 1910/11. – Перемишль : З друкарні Йосифа Стифіого, 1911. – 95 с.
627. Звіт Дирекції ц. к. гімназії з рускою мовою викладовою в Станиславові за рік шкільний 1913/14. – Станиславів : З друкарні Льва Данкевича, 1914. – 105 с.
628. Звіт дирекції ц. к. гімназії Франца-Йосифа I в Тернополі за рік шкільний 1905/6. – Тернопіль : З друкарні Йосифа Степка, 1906. – 58 с.
629. Звіт дирекції ц. к. гімназії Франца-Йосифа I в Тернополі за рік шкільний 1913/14. – Тернопіль : Накладом шкільного фонду, 1914. – 88 с.
630. Звіт Дирекції приватної гімназії з українською викладовою мовою Кружка Українського Товариства Педагогічного в Рогатині за шкільний рік 1913/14. – Львів : Українське Товариство Педагогічне, 1914. – 94 с.
631. Звіт Дирекції української приватної гімназії в Городенці за шкільний рік 1909/10. – Жовква : Руське Товариство Педагогічне, 1910. – 26 с.
632. Звіт Дирекції української приватної гімназії в Городенці за шкільний рік 1912/13. – Львів : Накладом Кружка Українського Педагогічного Тов. ім. Т. Шевченка, 1913. – 38 с.
633. Звіт Дирекції ювілейної приватної гімназії реальної ім. Маркіяна Шашкевича філії Руського Товариства Педагогічного в Буську за рік шкільний 1911/12. – Львів: Руське Товариство Педагогічне, 1912. – 20 с.
634. Звіт дирекції приватної жіночої гімназії сс. Василянук у Львові (з рускою викладовою мовою, наділеної правом прилюдності рескриптом ц. к. Міністерства Віросповідань і Просвіти з дня 4 марта 1914 ч. 6688). – Львів, 1914. – 59 с.
635. Звіт із загальних зборів “Руського Товариства педагогічного”, що відбулися

- у Львові дня 2 н. ст. лютого 1904 р. – Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1904. – 8 с.
636. Звіт приватної жіночої семінарії Кружка Українського Педагогічного Товариства в Коломиї. – Коломия : Українське Педагогічне Товариство, 1914. – 48 с.
637. Sprawozdane Wydziału Towarzystwa Ruskiej Instytut dla dziewcząt w Peremyshli za 1898 р. – Peremyshl : Z drukarni Nikolaja Dżułynського, 1899. – 13 с.
638. Проспект руского Інститута для дівчат в Перемишли за рік шк. 1904/5. – Перемишль : З печатні Йосифа Стифіого, 1905. – 12 с.
639. Звіт виділу товариства Руский Інститут для дівчат в Перемишли за рік 1913. – Перемишль : З друкарні гр. кат. Капітули, 1913. – 8 с.
640. Звіт Комітету будови бурси “Руского Товариства Педагогічного у Львові” за час від 1 січня до 31 грудня 1909 р. – Львів : Руске Товариство Педагогічне, 1910. – 52 с.
641. Звіт виділу товариства “Руска Бурса” в Тернополі за адміністративний рік 1911/12. – Тернопіль : Накладом тов. “Руска Бурса” в Тернополі, 1912. – 12 с.
642. Рускі бурси // Руслан. – 1903. – 11 (24) серпня. – С. 1–2.
643. Шляхи. Орган українського студентства. – Львів, 1913–1914.
644. ДАТО, ф. 294 Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі (1901–1939 рр.), оп. 1, спр. 44. Циркуляри Львівського товариства “Просвіта” про залучення нових членів до товариства, скликання загальних зборів. 8 лютого – 27 грудня 1913 р., 10 арк.
645. ДАТО, ф. 294 Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі (1901–1939 рр.), оп. 1, спр. 6. Справа про діяльність читальні “Просвіти” у селі Смиківцях Тернопільського повіту впродовж 1903–1939 рр., 100 арк.
646. ДАТО, ф. 317 Філія українського товариства “Просвіта” у Тереховлі (1903–1939 рр.), оп. 1, спр. 12. Звіти і періодичні відомості товариства “Просвіта” про зміни в складі керівництва та про проведену перевірку його діяльності в м. Тереховлі. 15 липня 1911 – 17 січня 1938 рр., 29 арк.
647. ДАТО, ф. 294 Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі

- (1901–1939 рр.), оп. 1, спр. 30. Листування з Львівським товариством “Просвіта” про відкриття нових читалень та виділення коштів у селах Гаї, Русанівка, Чистилів, Плотича. 12 березня 1909 – 6 грудня 1909 р., 6 арк.
648. ДАТО, ф. 294 Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі (1901–1939 рр.), оп. 1, спр. 33. Повідомлення Львівського товариства “Просвіта” про скликання загальних зборів читальні, про перерахунок заборгованості членських внесків за 1910 рік у читальні “Просвіта” м. Тернополя. 1 вересня – 24 жовтня 1911 р., 7 арк.
649. О язиці рускимь // Зоря Галицька. – 1849. – 10 січня.
650. Сарбей В. Національне відродження України / Віталій Сарбей. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.
651. Франко І. Що коштують наші школи / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 44, кн. 1 : Економічні праці (1878–1887) / упоряд. та комен. А. Л. Перковського та ін. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 145–150.
652. Франко І. Поляки і русини / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 46, кн. 2 : Історичні праці (1891–1897) / упоряд. та комент. В. О. Гавриленка та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 317–330.
653. Франко І. Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах / Іван Франко // Зібрання творів у 50 т. – Т. 26 : Літературно-критичні праці (1876–1885) / упоряд. та комент. Н. О. Вишневної. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 320–331.
654. Грушевський М. Наша школа / М. Грушевський // Наша школа. – 1909. – Кн. 1–2. – С. 1.
655. Грушевський М. Листи з-над Полтави : лист третій / М. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. ; гол. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2002. – Т. 1 : Серія “Суспільно-політичні твори” (1894–1907). – С. 160–187.
656. Франко І. Професор Омелян Огоновський / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 43 : Фольклористичні та літературно-критичні праці / упоряд. та комент. М. Т. Яценка та ін. – К. : Наукова думка, 1986. –

С. 358–381.

657. Літературно-науковий вістник : місячник літератури, науки й громадського життя. – Львів–Київ, 1898–1914.

658. Франко І. Кілька слів о тім, як упорядкувати наші людові видавництва / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 45 : Філозофські праці / упоряд. та комент. В. С. Горського та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 187–203.

659. Малицька К. Наші дівчата в наших школах / К. Малицька // Звіт шкіл Руського Товариства Педагогічного за рік шкільний 1909/10. – Львів : Руське товариство педагогічне, 1910. – С. 3–10.

660. Кобринська Н. Про первісну ціль товариства руських жінок в Станиславові, зав'язаного 1884 р. / Н. Кобринська // Перший вінок. – 1887. – С. 457–463.

661. Стефаник В. Промова на зборах селян села Русова 13 червня 1909 р. / В. Стефаник // Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. – Т. 2. Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади / відповід. ред. : О. І. Білецький. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1952. – С. 165–166.

662. Франко І. З поля нашої науки / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 46, кн. 2 : Історичні праці (1891–1897) / упоряд. та комент. В. О. Гавриленка та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 251–255.

663. Павлик М. З “Наукового товариства ім. Шевченка” у Львові / М. Павлик. – Львів : З друкарні Уділової, 1905. – 24 с.

664. Павлик М. Пан Іван Франко супроти мого 30-літнього ювілея / М. Павлик. – Львів : друкарня Народова Манецких, 1905. – 12 с.

665. Франко І. Михайло Павлик. Замість ювілейної сільветки / Іван Франко // Літературно-науковий вістник. – 1905. – Т. XXIX. – С. 160–166.

666. Франко І. Мотиви до проєктованої зміни статуту / Іван Франко. – Львів : Б. м. в., 1903. – 8 с.

667. Драгоманов М. Двадцятип'ятилітні роковини смерті Т. Шевченка і галицькі народовці // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-

- публіцистичні праці : у 2 т. / упор. та примітки І. С. Романченка і В. В. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – С. 148–150.
668. Ювілей 25-літньої діяльності Івана Франка // Літературно-науковий вістник. – 1898. – Т. IV. – С. 113–133.
669. Привіт Іванови Франкови в сороклітте його письменницької праці. 1874–1914. Літературно-науковий збірник. – Львів : З друкарні НТШ, 1916. – 390 с.
670. Стефаник В. Виступ на з'їзді радикальної партії 1909 р. в Тернополі / В. Стефаник // Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. – Т. 2. Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади / відповід. ред. : О. І. Білецький. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1952. – С. 164–165.
671. Громадський голос : письмо політичне, літературне і наукове для руських селян і міщан. – Львів, 1891–1895.
672. Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині / М. Павлик // Другь. – 1876. – Ч. 12. – 15 (27) червня. – С. 203–206.
673. Драгоманов М. Три листи до редакції “Друга” // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. / упор. та примітки І. С. Романченка і В. В. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – С. 397–427.
674. Маковей О. Панько Омелькович Куліш. Огляд його діяльності / О. Маковей // Літературно-науковий вістник. – 1900. – Т. XI. – С. 145–161.
675. Маковей О. З життя і письменства. Слово і діло галицьких москвофілів / О. Маковей / Літературно-науковий вістник. – 1899. – Т. 5. – С. 162–176.
676. Дідицький С. Спорь о русскую азбуку / Б. Дідицький. – Львов : Типограф. Института Ставропигийського, 1859. – 56 с.
677. Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 26 : Літературно-критичні праці (1876–1885) / упоряд. та комент. Н. О. Вишневської. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 5–14.
678. Франко І. Українська література в Галичині за 1866 рік / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 27 : Літературно-критичні праці (1886–1889) /

- упоряд. та комент. Р. С. Міщука та ін. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 44–56.
679. Франко І. Українська література за 1899 рік / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 33 : Літературно-критичні праці (1900–1902) / упоряд. та комент. Н. О. Вишневської та ін. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 10–17.
680. Франко І. Іван Гушалеви́ч / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 35 : Літературно-критичні праці (1903–1905) / упоряд. та комент. Н. О. Вишневської та ін. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 7–72.
681. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. На тлі тогочасних змагань гальцько-руської інтелігенції / О. Терлецький. – Львів : З друкарні НТШ, 1903. – 146 с.
682. Тершаковець М. Галицько-руське літературне відроджене / М. Тершаковець. – Львів : З друкарні НТШ, 1903. – 165 с.
683. Колесса О. Століте обновленої українсько-руської літератури (1798–1898) / О. Колесса. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1898. – 27 с.
684. Якимович Г. З-під руського серця / Г. Якимович // Слово. – 1863. – 23 жовтня.
685. Бачинський Ю. Україна *irredenta* / Ю. Бачинський // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – Том 1. – С. 26–33.
686. Франко І. і Леся Українка про шляхи розвитку українського політичного руху // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – Том 1. – С. 34–52.
687. Матеріяли другого віча української академічної молоді // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : у 3 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сокальник. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – Том 1. – С. 75–79.
688. Великочий В. С. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. / Володимир Степанович Великочий. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2009. – 812 с.

689. Педич В. Історична школа Михайла Грушевського у Львові / Василь Педич. – Івано-Франківськ, 1997. – 208 с.
690. Петрушевич А. Свободная Галицко-Русская летопись. – Ч. 1 : С 1600 по 1700 г. / А. Петрушевич. – Львов, 1874. – 700 с.
691. Целевич Ю. Дещо за поселення угорської України Русинами и за унію церкви православної угорських Русинів з Римом / Ю. Целевич // Правда. – 1868. – Ч. 35. – С. 417–419.
692. Целевич Ю. Про Олексу Довбушука та його попередників і наступників / Ю. Целевич // Діло. – 1882. – 22 мая (3 червня). – С. 1–2.
693. Шараневич І. Грамоти періоду Сигизмунда I (числом 5) / І. Шараневич // *Rezeglag archeologiczny*. – 1883. – Вип. 2. – С. 10–11.
694. Шараневич І. Державний устрій Галицкої Русі за князя Данила / І. Шараневич // Партицький О. Руська читанка. – Львів, 1871. – Ч. 2. – С. 349–353.
695. Грушевський М. Вступний виклад з давньої історії України, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. / М. Грушевський. – Львів, 1894. – 11 с.
696. Грушевський М. Передмова до першого видання // Історія України-Руси в одинадцяти томах, дванадцяти книгах. Т. 1 до початку XI віка / Редкол. : П. С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 1991. – 736 с.
697. Гоцуляк В. В. М. Грушевський і українська історична наука (1880-ті рр. XIX – початок XX ст.) : історіографія проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / В. В. Гоцуляк. – Дніпропетровськ, 1999. – 54 с.
698. Франко І. Причинки до історії України-Руси / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 47 : Історичні праці (1898–1913) / упоряд. та комент. Л. Г. Мостовича та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 453–454.
699. Ясь О. В. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки ст.) : монографія : У 2 ч. / за

- ред. В. А. Смолія. – К. : НАН України. Інститут історії України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.
700. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX– XX століття) / Віталій Тельвак. – Нью-Йорк – Дрогобич : Дрогобицька міська друкарня, 2008. – 494 с.
701. Бурдуланюк В. Зв'язки галицьких і наддніпрянських істориків у кінці XIX – на початку XX ст. / В. Бурдуланюк // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2006 / 2007. – № 12–13. – С. 58–67.
702. Ващенко В. “Дослідницька програма” М. Грушевського та проблеми критеріїв оцінки його інтелектуальної ініціативи / В. Ващенко // Київська старовина. – 2008. – № 3. – С. 60–84.
703. Грушевський М. Про видання джерел до історії українсько-руської. Записка до філологічного відділу Наукового товариства ім. Шевченка // Твори : у 50 т. / редкол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. ; голов. ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2003. – Т. 5 : Серія “Історичні студії і розвідки” (1888–1896). – С. 29–32.
704. Люстрації королівщини в землях Перемишльській і Сяноцькій в 1565 р. // Жерела до історії України-Руси : у 10 т. / за ред. проф. М. Грушевського. – 1897. – Т. 2. – 314 с.
705. Люстрації королівщини в землях Холмській, Белзькій і Львівській в 1564–1565 рр. // Жерела до історії України-Руси : у 10 т. / за ред. проф. М. Грушевського. – 1900. – Т. 3. – 314 с.
706. Люстрації королівщини в землях руських XVI віку. Люстрація 1570 р. // Жерела до історії України-Руси : у 10 т. / за ред. проф. М. Грушевського. – 1903. – Т. 8. – 362 с.
707. Описи королівщини в землях руських XVI віку // Жерела до історії України-Руси : у 10 т. / за ред. проф. М. Грушевського. – 1895. – Т. 1. – 308 с.
708. Матеріали до історії Галичини. Акти з 1648–1649 рр. / зібрав і впорядкував С. Томашівський // Жерела до історії України-Руси : у 10 т. – 1898. – Т. 4. –

411 с.

709. Матеріали до історії Української козаччини. Акти до Хмельниччини (1648–1655) / зібрав і видав М. Кордуба // Жерела до історії України-Руси : у 10 т. / за загальною ред. проф. М. Грушевського. – 1911. – Т. 7. – 235 с.

710. Матеріали до історії Української козаччини. Документи по рік 1631 / зібрав і видав М. Кордуба // Жерела до історії України-Руси : у 10 т. / за загальною ред. проф. М. Грушевського. – 1908. – Т. 9. – 240 с.

711. Франко І. Причинки до історії 1848 р. / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 47 : Історичні праці (1898–1913) / упоряд. та комент. Л. Г. Мостовича та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 364–395.

712. Костюк В. Наукова спадщина Михайла Павлика / В. Костюк // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 323–324. – С. 68–73.

713. Чорновіл І. Тягар прагматизму, або Олександр Барвінський у світлі сучасності / І. Чорновіл // Барвінський О. Спомини з мого життя : у 2 т. / упоряд. А. Шацька, О. Федорук ; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К. : Смолоскип, 2004. – Т. 1. – С. 17–39.

714. ЦДІАЛ України, ф. 688 Хоткевич Гнат Мартинович, український письменник і громадський діяч, оп. 1, спр. 176. Монографія Гната Хоткевича “Театр народний і середньовічний”. Т. 1. Б / д, 108 арк.

715. Пам’ятки українсько-руської мови і літератури : у 7 т. Видає комісія археографічна Наукового тов. імени Шевченка. – Том I : Апокрифи старозавітні, зібрані з рукописів українсько-руських / зібрав, упорядкував і пояснив д-р. І.Франко. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1896. – 258 с.

716. Франко І. Професор Омелян Огоновський / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 43. Фольклористичні та літературно-критичні праці / упоряд. та комент. М. Т. Яценка та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 358–381.

717. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя / О. Кониський // Збірник філологічної секції НТШ : у 17 т. – Т. I. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1898. – 253 с.
718. Пам'ятки українсько-руської мови і літератури : у 7 т. Видає комісія археографічна НТШ. – Том V : Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVIII в. / видав К. Студинський. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1906. – 314 с.
719. Матеріали до бібліографічного словника І. О. Левицького : анотований покажчик архівних документів / упорядкув., передм. та наук.-дов. апарат М. М. Трегуб. – Львів : Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. – Т. 1. – 355 с.
720. ЦДІАЛ України, ф. 363. Левицький Володимир Лукич (псевдонім Василь Лукич), нотаріус, письменник, літературознавець, культурно-освітній діяч, дійсний член НТШ. 1856–1938 рр., оп. 1., спр. 9. Доповідь Левицького В. “Поворот Т. Шевченка з неволі і його смерть”, виголошена у студентському товаристві “Дружній лихвар” у Львові. 1879 р., 28 арк.
721. Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. Нові матеріали / І. Франко // Записки НТШ. – 1913. – Т. 114. – Кн. 2. – С. 81–86; Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 47. Історичні праці (1898–1913) / упоряд. та комент. Л. Г. Мостовича та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 549–650.
722. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / С. Витвицький. – Коломия : Світ, 1993. – 95 с.
723. Франко І. Галицьке краєзнавство / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 46. – Кн. 2. Історичні праці (1891–1897) / упоряд. та комент. В. О. Гавриленка та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 116–150.
724. Гнатюк Володимир (1871–1991) : бібліографічний покажчик / упоряд. М. Мороз, М. Мушинка. – Львів : НТШ, 1992. – 151 с.
725. Скоморовський В. Краєзнавчі студії Івана Франка / В. Скоморовський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2004. – Вип. VIII. – С. 129–138.

726. Шухевич В. Гуцульщина : В 2-х частинах / Репринтне видання 1899 р. – Верховина, 1997. – 352 с.
727. Зайцева З. Діяльність Володимира Шухевича в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка / З. Зайцева // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2008. – № 14. – С. 438–444.
728. Арсенич П. Збірка Володимира Шухевича “Гуцульщина” в оцінці українських та зарубіжних вчених / П. Арсенич // Народна творчість та етнографія. – 2004. – № 6. – С. 23–27.
729. Грушевський М. С. Автобіографія, 1906 р. / М. С. Грушевський // Великий українець : матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент. та приміт. Демиденка А. П. – К. : Веселка, 1992. – С. 197–213.
730. Грушевський Михайло : до 125 річчя від дня народження. Автобіографія / М. Грушевський // Архіви України. – 1991. – № 2. – С.15–30.
731. ДАЛО, ф. 26 Львівський королівський університет імені Франца І (1850–1918 рр.), оп. 5, спр. 510. Особова справа професора Грушевського Михайла, арк. 1–3.
732. Франко І. Лист до М. Драгоманова (Львів, 26 квітня 1890 р.) / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 49 : Листи (1886–1894) / упоряд. та коментарі Н. О. Вишневіської. – С. 236–252.
733. Франко І. Лист до редактора видавництва “Herders konversations lexicon” (Львів, 18 січня 1909 р.) / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 50 : Листи (1894–1916) / упоряд. та комент. М. С. Грицюти. – С. 357–368.
734. Драгоманов М. Автобиографическая заметка // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні твори : у 2 т. / упоряд. та примітки І. С. Романченка. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – С. 39–68.
735. Драгоманов М. Добавление к автобиографической заметке, писанное для господина Leon Sichler в начале февраля 1889 года // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні твори : у 2 т. / упоряд. та примітки

- I. С. Романченка. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – С. 69–79.
736. Стефаник В. Автобіографія // Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. – Т. 2. Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади / відповід. ред. : О. І. Білецький. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1952. – С. 9–18.
737. Черемшина Марко. Твори : у 2 т. / Марко Черемшина. – К. : Наукова думка, 1974. – Т. 2 / упоряд. та примітки О. Мишанича. – 300 с.
738. Автобіографія О. Маковея / О. Маковей // Літературно-науковий вістник. – 1925. – Кн. XI. – С. 230–240.
739. Кобилянська О. Автобіографія / О. Кобилянська // Літературно-науковий вістник. – 1927. – Т. ХСІV, кн. XI. – С. 212–216.
740. Грабовський П. Автобіографія / П. Грабовський // Грабовський П. А. Вибрані твори / редактор І. Ходорковський. – К. : Радянська школа, 1949. – С. 3–6.
741. Січинський Д. Автобіографія / Д. Січинський // Ілюстрований музичний календар на рік звичайний 1905. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1904. – С. 72–73.
742. Труш І. Творчий шлях художника / І. Труш // Література і мистецтво. Журнал Львівської організації Спілки радянських письменників України. – С. 43–46.
743. Кропивницький М. Автобіографія / М. Кропивницький // Кропивницький М. Л. Збірник статей спогадів і матеріалів / укл. П. Долина, П. Перепелиця. – К.: Мистецтво, 1955. – С. 5–73.
744. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), оп. 1, спр. 52. Желехівський Юстин Васильович. Автобіографія за роки 1848–1880 рр., переписана та доповнена в 90-х рр. ХІХ ст. 1848–1880 рр., 141 арк.
745. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), оп. 1, спр. 2678. Лист громадського діяча, судді у Львові, члена-засновника НТШ та співробітника

його “Записок” Тита Реваковича до Левицького І. О. (автобіографія і родовід), виписки і вирізки з періодичних видань. 1891–1902 рр., 22 арк.

746. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), оп. 2, спр. 2477. Пачовський Михайло, український письменник, педагог, композитор-аматор. Лист до Левицького І. (автобіографія – 17 червня 1896 р.), (виписки і вирізки з книг і періодичних видань). 1896 р., 15 арк.

747. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), оп. 2, спр. 550. Вінцковський Дмитро, поет, письменник, вчитель в українській школі м. Львова. Виписки і вирізки з періодичних видань, листи до Левицького І. (автобіографія 1.VII.1887 р.), бібліографія. 1873–1901 рр., 19 арк.

748. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), оп. 2, спр. 1351. Калиновський Омелян, доктор, історик, професор Академічної гімназії у Львові, директор руської гімназії у Тернополі. Лист до Левицького І. О. (автобіографія від 11.VII.1896 р.), вирізки і виписки із періодичних видань. 1890–1901 рр., 13 арк.

749. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), оп. 2, спр. 1524. Кокорудз Ілля, літературознавець і педагог. Лист до Левицького І. О. від 1 січня 1898 р. (автобіографія), бібліографія, виписки з періодичних видань. 1885–1900 рр., 30 арк.

750. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 167 Левицькі (родинний фонд), оп. 2, спр. 3191. Корнило Устиянович, український художник та літератор. Лист до Левицького І. О., вирізки і виписки з періодичних видань. 1852–1902 рр., 37 арк.

751. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, оп. 3-ос, спр. 136. Особові справи звільнених працівників бібліотеки за 1944–1970 рр. на “Ба-Бід”. Автобіографія Богдана Барвінського. –

Львів, березень 1945 р., арк. 92–93 зв.

752. ЦДІАЛ України, ф. 362 Студинський Кирило, історик мови і літератури, голова НТШ (1923–1932 рр.), академік ВУАН (1924–1933, 1939–1941 рр.), оп. 1, спр. 3. Автобіографія та список наукових праць за 1886–1940 рр. 1902–1940 рр., 96 арк.

753. ЦДІАЛ України, ф. 386 Маковей Осип, письменник, літературний критик, журналіст, громадсько-політичний діяч. 1867–1925 рр., оп. 1, спр. 1. Автобіографія. 1924 р., 16 арк.

754. ЦДІАЛ України, ф. 663 Павлик Михайло, публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. 1853–1915 рр., оп. 1, спр. 266. Життєпис Павлика Михайла у формі листа. 1902 р., 6 арк.

755. ЦДІАЛ України, ф. 663 Павлик Михайло, публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. 1853–1915 рр., оп. 1, спр. 90. Автобіографія Драгоманова Михайла. 1889 р., 74 арк.

756. ЦДІАЛ України, ф. 372 Охримович Володимир, адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. 1870–1931 рр., оп. 1, спр. 1. Автобіографічний нарис “Мое житє і мої знайомі”. Фрагмент. 1886 р., 6 арк.

757. ЦДІАЛ України, ф. 359 Назарук Осип, адвокат і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч. 1883–1940 рр., оп. 1, спр. 1. Свідоцтва про народження та освіту, паспорти, посвідчення, автобіографія та інші особисті документи. 1902–1940 рр., 214 арк.

758. ЦДІАЛ України, ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львов (1873–1939 рр.), оп. 1, спр. 425. Заяви осіб з проханням прийняти їх в члени товариства, том II і останній. 1892–1939 рр., 85 арк.

759. ЦДІАЛ України, ф. 640 Франко Петро, інженер-хімік, письменник, педагог, громадський діяч. 1902–1941 рр., оп. 1, спр. 1. Автобіографія. 1940 р., 3 арк.

760. ЦДІАЛ України, ф. 410 Тисовський Олександр, професор біології, педагог, засновник “Пласту”, суспільно-політичний діяч. 1886–1968 рр., оп. 1, спр. 89.

- Автобіографія, спогади та список праць. Фрагменти. 1939 р., 19 арк.
761. ЦДІАЛ України, ф. 866 Басараб Ольга, громадська і політична діячка. 1889–1924 рр., оп. 1, спр. 16. Автобіографія та облікова картка. 1940 р., 6 арк.
762. Грушевський М. С. Щоденник (1888–1894 рр.) / упоряд. : Л. Зашкільняк. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України ; Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Львів, 1997. – 284 с.
763. Олесницький Є. Сторінки з мого життя : у 2 ч. Ч. I. (1860–1890) / Є. Олесницький. – Львів : Накладом видавничої спілки “Діло”, 1935. – 252 с.
764. Соневицький М. Спогади старого педагога / упоряд., редагування, післямова та коментарі С. Яреми. – Львів : Рідна школа, 2001. – 112 с.
765. Франко І. Як це сталося / І. Франко // Зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 34 : Літературно-критичні праці (1902–1905) / упоряд. та комент. О. В. Мішанича, Ф. П. Погребенника. – С. 372–378.
766. Франко І. Історія моєї габілітації / І. Франко // Зібрання творів : у 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 39 : Літературно-критичні праці (1911–1914) / упоряд. та коментарі В. П. Колосової, В. І. Крекотня, Г. І. Павленко. – С. 49–50.
767. Бойчук Д. Слідами минулого. Спогади про працю жіноцтва в Станиславові / Д. Бойчук // Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред.-упор. : Богдан Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен : Друкарня Петра Белея в Мюнхені, 1975. – С. 425–431.
768. Лотоцький А. Пішки на гору Маркіяна! Записки з прогульки учеників Рогатинської української гімназії / А. Лотоцький // Рогатинська земля : збірник мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів : у 2 т. – Т. 2. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто : Центральний комітет “Рогатинщина”, 1996. – С. 442–450.
769. З дільності “Рідної школи” в Коломийщині // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів про недавнє минуле. Український архів. Наукове товариство ім. Шевченка. – Філадельфія : Видання “Комітету коломиян”, 1988. – Т. 46. – С. 93–96.

770. Марунчак М. До початків української гімназії в Городенці / М. Марунчак // Городенщина. Історико-мемуарний збірник. НТШ. Український архів. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – Т. XXXIII. – С. 134–135.
771. Верхратський І. Наша правопись / І. Верхратський. – Львів : З печатні В. А. Шийковського, 1913. – 57 с.
772. Маковей О. Історія однієї студентської громади / О. Маковей. – Львів : З печатні В. А. Шийковського, 1912. – 29 с.
773. Фрагменти моїх споминів про Івана Франка / Марко Черемшина // Марко Черемшина. Твори : у 2 т. – Т. 2. / під ред. Ф. П. Погребенника. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 165–168.
774. Пачовський В. Мої спомини про Івана Франка / В. Пачовський // Життя і знання. – 1935. – Ч. 5 (травень).
775. Кобилецький І. Мої спомини про І. Франка / І. Кобилецький // Світ. – 1926. – 11–12 травня.
776. Єфремов С. Зі спогадів про Ів. Франка / С. Єфремов // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 223–229.
777. Лукич В. Спомини про Івана Франка / В. Лукич // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 61–64.
778. Олесницький Є. З понад четвертини століття. Картка з історії української університетської молоді / Є. Олесницький // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 65–69.
779. Рошкевич М. Спогади про Івана Франка / М. Рошкевич // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 108–118.
780. Попович К. Спомини про Івана Франка / К. Попович // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 123–131.

781. Кравченко Уляна Щирий друг і вчитель / Уляна Кравченко // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 131–136.
782. Грушевський М. Апостолові праці / М. Грушевський // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 199–207.
783. Гнатюк В. І. Франко і Наукове товариство імені Шевченка / В. Гнатюк // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 221–223.
784. Щурат В. Іван Франко в 1895–1897 рр. / В. Щурат // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 278–280.
785. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916) / М. Мочульський // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 436–440.
786. Баран С. З моїх спогадів про Івана Франка / С. Баран // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 440–452.
787. Студинський К. Як я став учеником І. Франка / К. Студинський // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 100–104.
788. Людкевич С. Перший Франківський концерт / С. Людкевич // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 324–325.
789. Квітка К. На роковини смерті Лесі Українки / К. Квітка // Спогади про Лесю Українку / упоряд., вступна стаття та коментарі А. І. Костенка. – 2-е вид., доп. – К. : Дніпро, 1971. – С. 219–247.
790. Коцюбинська І. Спогади і розповіді про батька М. Коцюбинського / І. Коцюбинська. – К. : Дніпро, 1956. – 204 с.
791. Маковей О. Про Юрія Федьковича / О. Маковей. – Чернівці : З друкарні

товариства “Руска Рада” в Чернівцях під зарядом Івана Захарка. – Чернівці, 1909. – 39 с.

792. Смаль-Стоцький С. Мої спомини про Стефаника / Кобзей Т. Великий різьбяр селянських душ / Про Василя Стефаника. – Торонто : Снятинщина, 1966. – С. 174–178.

793. Стефаник В. Про ясне минуле (Спомин) / Кобзей Т. Великий різьбяр селянських душ / Про Василя Стефаника. – Торонто : Снятинщина, 1966. – С. 137–140.

794. Стефаник В. Перший твір Леся Мартовича // Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. – Т. 2. Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади / відповід. ред. : О. І. Білецький. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1952. – С. 22–23.

795. Кисілевська О. Спогад про Наталію Кобринську / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1930. – 26 січня.

796. Бобикевич К. Мої спомини / К. Бобикевич // Світ. – 1928. – Ч. 15–18 (серпень – вересень).

797. Бобикевич М. Спомини дочки М. Устиновича / К. Бобикевич // Мета. – 1936. – 28 червня.

798. Устиянович К. М. О. Раєвській и російський панславизм. Споминки зь пережитого и передуманого / К. Устиянович. – Львів : З друкарні товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1884. – 86 с.

799. Чарнецький С. В 70-ті роковини заснування українського театру у Львові (1864–1934) / С. Чарнецький // Життя і знання. – 1934. – Ч. 3 (березень). – С. 70–71.

800. Чарнецький С. Сторінка з минулого українського театру (З нагоди 40-літніх роковин побуту Кропивницького в Галичині) / С. Чарнецький // Шляхи. – 1915. – № 5. – С. 55–58.

801. Садовський Микола 1856–1933 // Рідна школа. – 1933. – 15 лютого.

802. Велика серед Великих. Італійці про Соломію Крушельницьку / Спогади, газетно-журнальні публікації / упоряд. У. Сальська. – Івано-Франківськ : Грань,

2003. – 84 с.

803. ЦДІАЛ України, ф. 362 Студинський Кирило, історик мови і літератури, голова НТШ (1923–1932 рр.), академік ВУАН (1924–1933, 1939–1941 рр.), оп. 1, спр. 11. Спогади Студинського Кирила про студентські роки життя. 1890–1893 рр., 97 арк.

804. ЦДІАЛ України, ф. 771 Левицький Володимир Йосипович, математик і фізик, педагог, професор Львівського університету, голова НТШ у Львові. 1872–1956 рр., оп. 1, спр. 2. Спогади з життя. 1933 р., 59 арк.

805. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 155 Ільницький Василь Степанович (1823–1895 рр.) – письменник і педагог, директор української академічної гімназії у Львові, оп. 1, спр. 11. Спогади про події 1848 р. у Галичині та замітки про шляхи та способи латинізації релігійного життя. 1882–1883 рр., 16 арк.

806. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 36 Головацький Яків Федорович (1814–1888 рр.) – поет і вчений, член “Руської трійці”, професор української мови і літератури (1848–1867 рр.), оп. 1, спр. 832. Пережитое и перестраданое. Записки Я. Головацького. Б. д., 16 арк.

807. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 48 Заклинські (родинний фонд), оп. 1, спр. 15, Заклинський Роман Гнатович. Спомини. Три загальні зошити. 1918, 1919, 1925 рр., 16 арк.

808. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 48 Заклинські (родинний фонд), оп. 1, спр. 16. Заклинський Роман Гнатович. Спомини про закладини філії “Просвіти” у Станиславові. 1925 р., 2 арк.

809. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України

імені В. Стефаніка, ф. 206. Щурат Василь Григорович (1871–1948 рр.), поет, фольклорист, педагогом, дійсний член НТШ, оп. 1, спр. 833. Левицький Кирило Лукич. Спогади. 1913 р., 22 арк.

810. Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська (керівник авторського колективу), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. – К. : Либідь, 2008. – 520 с.

811. Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша (1869 р.) / видав К. Студинський. – Львів : З печатні В. А. Шийковського, 1908. – 120 с.

812. Франко І. П'ять листів Остапа Терлецького [Відбитка з ювілейного “Альманаха” віденської “Січі”, виданого в 40-літню річницю заснування товариства] / І. Франко. – Львів : З друкарні НТШ, 1908. – 12 с.

813. Матеріяли до життєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / з першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив д-р. Осип Маковей. – Львів : З друкарні НТШ, 1910. – 642 с.

814. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Т. II (1876–1878) / зладив М. Павлик. – Чернівці : З друкарні “Руської Ради”, 1910. – 317 с.

815. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Т. IV (1882–1885) / зладив М. Павлик. – Чернівці : З друкарні “Руської Ради”, 1911. – 440 с.

816. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Т. VI (1890–1891) / зладив М. Павлик. – Чернівці : З друкарні “Руської Ради”, 1910. – 288 с.

817. Черемшина Марко. Листи // Марко Черемшина. Твори : у 2 т. – Т. 2 / під ред. Ф. П. Погребенника. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 215–242.

818. Кобринська Н. І. Листи // Кобринська Н. Вибрані твори / упоряд., підготовка текстів, вступна стаття і примітки І. О. Денисюка і К. А. Кріль. – К. : Дніпро, 1980. – С. 390–417.

819. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 48 : Листи (1874–1885) / упоряд. та

- комент. В. В. Громової та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – 767 с.
820. Шологон Л. Епістолярна та публіцистична спадщина Івана Франка як джерело з історії національно-культурного життя українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Шологон // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2007. – № 4. – С. 58–62.
821. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 49 : Листи (1886–1894) / упоряд. та комент. Н. О. Вишневської та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – 810 с.
822. Шологон Л. Літературне та наукове життя Галичини на сторінках часопису “Житє і слово” (1894–1897 рр.) / Л. Шологон // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Історія. – Вип. 15. – Вінниця, 2009. – С. 265–270.
823. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. – Т. 10 : Листи (1867–1897) / упоряд. та приміт. М. Берштейна. – К. : Наукова думка, 1978. – 543 с.
824. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. – Т. 11 : Листи (1898–1902) / упоряд. та приміт. О. Білявської. – К. : Наукова думка, 1978. – 479 с.
825. Листування Михайла Грушевського. Том II / упоряд. : Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака, І. Гирич ; ред. Л. Винар. – К. – Нью-Йорк : УІТ, 2001. – 412 с.
826. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 334. Листи Барвінського Б. 11 серпня 1903 р. – 5 квітня 1914 р., 16 арк.
827. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 335. Листи Барвінського В. та Барвінського О. 24 квітня 1894 р. – 28 березня 1911 р., 176 арк.
828. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 370. Листи Бучинського Б. 2 травня 1906 – 8 квітня 1907 р., 6 арк.
829. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 411. Листи Герасимчука В. 6 лютого 1914 р. – 27 червня 1927 р., 85 арк.

830. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 421. Листи Голійчука Ф. 12 березня 1904 р. – 28 липня 1912 р., 6 арк.
831. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 425. Листи Горбачевського І. Я. 1900–1911 рр., 51 арк.
832. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 553. Листи Коренця Д. 27 грудня 1894 р. – 17 лютого 1912 р., 87 арк.
833. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 567. Листи Кревецького І. 9 листопада 1904 р. – 1 грудня 1913 р., 87 арк.
834. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 672. Листи Охримовича В. 1897–1911 рр., 16 арк.
835. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 778. Листи Студинського К. 1894–1914 рр., 1927 р., 187 арк.
836. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 784. Листи Терлецького О. 1896–1899 рр., 18 арк.
837. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 792. Листи Томашівського С. 12 серпня 1896 р. – 9 листопада 1913 р., 265 арк.
838. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 668. Листи до Грушевського М. від Озаркевича Є. 14 лютого 1898–1 грудня 1910 рр., 58 арк.
839. ЦДІАК України, ф. 1235 Грушевські – історики, філологи (1830–1958 рр.), оп. 1, спр. 810. Листи до Грушевського М. від Хоткевича Г. 1907 – 20 липня 1908 рр., 15 арк.
840. ЦДІАЛ України, ф. 362 Студинський Кирило, історик мови і літератури, голова НТШ (1923–1932 рр.), академік ВУАН (1924–1933, 1939–1941 рр.), оп. 1, спр. 280. Листи професора Грушевського Михайла. Том І. 1894–1928 рр., 85 арк.

841. ЦДАЛ України, ф. 368 Томашівський Степан, історик, публіцист, політичний діяч, дійсний член НТШ. 1875–1930 рр., оп. 1, спр. 151. Листи Наукового товариства ім. Шевченка, Українського педагогічного товариства, гімнастичного товариства “Сокіл” та інших. 1905–1917 рр., 68 арк.
842. ЦДАЛ України, ф. 368 Томашівський Степан, історик, публіцист, політичний діяч, дійсний член НТШ. 1875–1930 рр., оп. 1, спр. 173. Листи Кривецького Івана. 1905–1925 рр., 32 арк.
843. ЦДАЛ України, ф. 361 Крушельницькій Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів “Нові шляхи” і “Критика” у Львові. 1878–1937 рр., оп. 1, спр. 65. Листи до Гнатюка Володимира. 1903–1926 рр., 76 арк.
844. ЦДАЛ України, ф. 361 Крушельницькій Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів “Нові шляхи” і “Критика” у Львові. 1878–1937 рр., оп. 1, спр. 153. Листи, запрошення, звернення українських товариств, редакцій, установ до Крушельницького А. про співпрацю. 1906–1932 рр., 61 арк.
845. ЦДАЛ України, ф. 367 Ярошевський Богдан, політичний діяч, письменник, журналіст. 1870–1914 рр., оп. 1, спр. 30. Свідоцтва, посвідчення та інші особисті документи. 1908 р., 11 арк.
846. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 2637. Українка Леся. Лист до О. Барвінського. 1894 р., 2 арк.
847. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 2483. Студинський Кирило. Листи (148) до О. Барвінського. 1891–1925 рр., 315 арк.
848. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 2717. Чайковський А. Листи (12) до О. Барвінського. 1892–1926 рр., 28 арк.
849. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України

- імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 3686.
Огоновський О. Лист до О. Барвінського. 1884 р., 3 арк.
850. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 3848.
Федькович Осип-Юрій. Листи (2) до Сидора Воробкевича. 1876 р., 4 арк.
851. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 11 Барвінські (родинний фонд), оп. 1, спр. 3849.
Федькович Осип-Юрій. Листи (3) до Данила Танячкевича, Ксенофонта Климовича і Володимира Шашкевича. 1863 р., 3 арк.
852. Павенцький А. Братя Русини / А. Павенцький // Зоря Галицька. – 1848. – 15 травня.
853. Франко І. Стара Русь / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 37 : Літературно-критичні праці (1906–1908) / упоряд. та комент. М. С. Грицюти. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 79–111.
854. Медведек П. Література і мистецтво на сторінках газети “Зоря Галицька” / П. Медведек // Українська періодика : історія і сучасність / Доповіді та повідомлення п’ятої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Львів, 27–28 листопада 1998 р.) / [за ред. М. Романюка]. – Львів : Науково-дослідний центр української періодики, 1999. – С. 222–232.
855. Вечорниці : літературне письмо для забави і науки. – Львів, 1862–1863.
856. Мета : літературно-політичний вістник. – Львів, 1863–1865.
857. Нива : науково-літературна часопись. – Львів, 1865.
858. Русалка : літературна часопись. – Львів, 1866.
859. Передне слово // Вечорниці. – 1862. – 1 лютого (Ч. 1).
860. Куліш П. Чого стоить Шевченко як поет Народні / П. Куліш // Вечорниці. – 1862. – 21 червня (Ч. 2). – С. 179–182.
861. Слово до Земляків // Вечорниці. – 1863. – 15 червня (Ч. 17). – С. 140.
862. Климович К. Передне слово / К. Климович // Мета. – 1863. – Ч. 1 (вересень). – С. 5.
863. Гончаренко П. Значення Київського Університету для Українського Народу

- / П. Гончаренко // Мета. – 1863. – Ч. 3 (листопад). – С. 218–228.
864. Слово редакції // Нива. – 1865. – 10 січня (Ч.1). – С. 1–2.
865. Руський театр (Допись з Тарнополя) // Нива. – 1865. – 20 червня (Ч. 17). – С. 271–272.
866. Маруся К. Критичний оглядь української (руської) драматичної літератури / К. Маруся // Русалка. – 1866. – 7 лютого (Ч. 6).
867. Руський театр // Русалка. – 1866. – 5 березня (Ч. 10). – С. 79–80.
868. Звіздочот Т. Тарас Шевченко в світлі європейської критики / Т. Звіздочот // Правда. – 1890. – Грудень (Ч. 10). – С. 250–256.
869. Онисим Огляд Літературний / Онисим // Правда. – 1870. – Ч. 2. – С. 84–88.
870. Слівце до руської інтелігенції а особливо до руської молодіжи академічної // Правда. – 1895. – 15 жовтня. – С. 599–600.
871. Батьківщина : газета політична і наукова, посвячена переважно справам народу. – Львів, 1879–1896.
872. Відповідь русько-української молоді університетської – польській шовіністичній // Діло. – 1901. – 17 листопада.
873. Сецесія молоді // Діло. – 1901. – 24 листопада.
874. Кузьма О. З історії “Діла” / О. Кузьма // Діло. – 1923. – 30 серпня.
875. Левицький К. Як радили наші старші громадяни 1879 р., чи приступити до видавництва “Діла” / К. Левицький // Діло. – 1938. – 14 січня.
876. Малицька К. Доріжкою спогадів / К. Малицька // Діло. – 1938. – 14 січня.
877. Копач І. З моїх споминів про “Діло” / І. Копач // Діло. – 1938. – 14 січня.
878. Струтинська М. Товариство українських жінок в Станиславі (з нагоди 40-літнього ювілею) / М. Струтинська // Діло. – 1924. – 23 лютого.
879. В 50-ліття заснування першого українського жіночого товариства в Галичині // Діло. – 1938. – 12 січня.
880. 35-ліття Станиславського “Бояна” // Діло. – 1933. – 29 січня.
881. Всеукраїнське свято (Ювілей акад. М. Грушевського) // Діло. – 1926. – 3 жовтня.

882. Возняк М. Століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича / М. Возняк // Діло. – 1934. – 5 травня.
883. Дорошенко В. Культ Франка / В. Дорошенко // Діло. – 1926. – 2 травня.
884. Дорошенко В. Діапазон Франкової творчості / В. Дорошенко // Діло. – 1926. – 28 травня.
885. Німчук І. Обов’язок перед пам’яттю Франка / І. Німчук // Діло. – 1926. – 30 квітня.
886. Західний М. Як Іван Франко післав мене до гімназії / М. Західний // Діло. – 1926. – 2 червня.
887. Лисяк П. Творець – велит. В десяти роковини смерті Франка / П. Лисяк // Діло. – 1926. – 28 травня.
888. Німчук І. З концертної салі. Концерт в пам’ять Анатолія Вахнянина / І. Німчук // Діло. – 1928. – 12 травня.
889. Людкевич С. Анатоль Вахнянин. У 20-ті роковини смерті / С. Людкевич // Діло. – 1928. – 21 травня.
890. Посмертна згадка про Олександра Мишугу // Діло. – 1922. – 27 вересня.
891. Зі споминів Олександра Мишуги // Діло. – 1922. – 27 вересня.
892. Левицький К. Михайло Димет давній львівський громадянин (1819–1890) / К. Левицький // Діло. – 1938. – 30 серпня.
893. Володимир Лукич Левицький (Посмертний спомин) // Діло. – 1938. – 19 жовтня.
894. Свобода : письмо політичне, просвітне і господарське для народу. – Львів, 1897–1914.
895. Читальні “Просьвіти” // Свобода. – 1900. – 1 лютого (Ч. 3). – С. 1.
896. Напасть на читальні “Просьвіти” // Свобода. – 1900. – 13 грудня (Ч. 48). – С. 1–2.
897. Наумович І. Поглядь в будущность / І. Наумович // Слово. – 1866. – 8 серпня.
898. Якь смотрить простый народ на лытературный язык? // Слово. – 1885. – 29 серпня, ч. 88. – С. 2.

899. Отчетъ комисіи, предстоящей делами русскаго Института “Народнаго Дома” во Львовѣ за 1868 годъ // Слово. – 1870. – 30 березня. – С. 1.
900. Галичанинъ : литературный сборникъ. Науково-белетристична прилога до “Слова”. – Львов, 1862–1863, 1867–1870.
901. Проломъ : журнал для политики и литературы. – Львов, 1880–1882.
902. Новий проломъ. – Львовъ, 1883–1887.
903. Галицка Русь. – Львов, 1891–1892.
904. Противъ реформы краевой школьной рады // Галичанинъ. – 1905. – 15 липня. – С. 1.
905. Д-р Исидор Шараневичъ // Русское слово. – 1890. – 24 января. – С. 5–6.
906. Михайль Качковский // Русское слово. – 1890. – 12 сентября.
907. Наша исповѣдь // Русское слово. – 1890. – 13 января. – С. 1–2.
908. Отворене читальні в Рудні і перший у читальні відчит про жіночу справу // Народ. – 1890. – 15 червня. – С. 187–188.
909. Про комерс з Бояном у Відні // Народ. – 1891. – 1 вересня. – С. 144–146.
910. Павлик М. Від редактора / М. Павлик // Народ. – 1895. – 20 серпня. – С. 277–278.
911. Хлібороб : письмо політичне, літературне і наукове для руських селян і міщан. – Львів, 1891–1895.
912. VII крайове Січове свято // Громадський голос. – 1914. – 29 січня. – С. 6–7.
913. Принципи національності // Руслан. – 1897. – 26 січня (7 лютого). – С. 1–2.
914. Воля. Орган української соціальної демократії. – Львів, 1900–1903, 1907.
915. Праця : часопись для робочого люду. Орган української соціал-демократії. – Львів, 1914.
916. Gazeta Lwowska. – Lwów, 1848–1914.
917. Українська жіноча преса в Галичині // Нова зоря. – 1934. – 28 червня.
918. Въ имя Боже! // Письмо з “Просвіти”. – 1887. – 1 жовтня.
919. Справи товариства “Просвіта” // Письмо з “Просвіти”. – 1888. – 1 січня.
920. Читальня : письмо з “Просвіти”. – Львів, 1894–1896.

921. Ярембицький І. Слово від Видавництва / І. Ярембицький, І. Бачинський // Читальня. – 1893. – 23 січня.
922. Заявленє // Читальня. – 1896. – 6 січня.
923. Вовчок Марко (Посмертна згадка) / Марко Вовчок // “Письмо з Просьвіти”. – 1907. – Ч. 8 (серпень).
924. “Вісті з “Просвіти” // Письмо з “Просьвіти”. – 1907. – Ч. 2 (лютий). – С. 15–16.
925. Ювілейні торжества “Просьвіти” // Письмо з “Просьвіти”. – 1909. – 20 січня. – С. 6–10.
926. Інструкція для читалень “Просвіти” в справі поборювання неграмотності // Письмо з “Просьвіти”. – 1914. – Ч. 1 (січень). – С. 2.
927. Проч з анафельбетизмом! (Відозва Головного Виділу Товариства “Просьвіта” у Львові до сільських читалень в справі заводження науки читання і писання, т. зв. курсів для неграмотних при читальнях “Просьвіти” // Письмо з “Просьвіти”. – 1907. – Ч. 11 (листопад). – С. 1.
928. Оть редакції // Вестникъ “Народного Дома”. – 1905. – Ч.1 (січень).
929. Шологон Л. Українська педагогічна періодика Галичини (1880–1914 pp.) / Л. Шологон // Галичина : науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2007. – № 12–13. – С. 87–92.
930. Від Редакції // Вісти з Українських товариств. Орган Руского Товариства Педагогічного. – 1912. – Ч. 1 (січень). – С. 1.
931. Луна. Независимий орган українського учительства. – Львів, 1907.
932. Прапор. Орган українського народного вчительства в Галичині. – Львів – Коломия, 1907–1912.
933. Український учитель. – Станиславів, 1911.
934. Учителське слово. Орган “Взаїмної помочи галицьких і буковинських учителів і учительок”. – Львів, 1912–1914.
935. Томашівський С. З історії державної середньої школи в Галичині / С. Томашівський // Наша школа. – 1910. – Кн. 1–2. – С. 7–15.
936. Дзвінок : письмо ілюстроване для дітей і молодежи. – Львів, 1890–1914.

937. Перший вінок : жіночий альманах. – Львів, 1887.
938. Мета. Орган українських поступових жінок. – Львів, 1908.
939. Жіноче Діло : безплатний додаток до “Діла”. – Львів, 1912.
940. Товариш : письмо літературно-наукове. – Львів, 1888.
941. Голоси в справі університетських подій // Молода Україна. – 1901. – Ч. 11 і 12. – С. 520–525.
942. Огляд студентського життя // Шляхи. – 1913. – Ч. 8–9 (1 листопада). – С. 111–113.
943. Із Українського Студентського Союзу // Шляхи. – 1913. – Ч. 1 (1 квітня). – С. 14–15.
944. Дністрянський С. З нагоди другого всеукраїнського студентського з’їзду / С. Дністрянський // Шляхи. – 1913. – Ч. 7 (15 жовтня). – С. 34–35.
945. Вісті із Запорожжя. – Львів, 1910–1914.
946. Пластовий табір. – Львів, 1914.
947. Січові вісті : письмо присвячене січовим справам, просвіті і науці. – Львів, 1912–1914.
948. Трильовський К. Як провадити “Січ” / К. Трильовський // “Отаман” календар для народу на рік звичайний 1905. – Коломия : Печатано у В. Бравнера і М. Білоуса. Накладом д-ра К.Трильовського, 1904. – С. 200–212.
949. Галицькій историческій сборникъ. Издаваемый Обществомъ Галицко-русской Матицы. – Львовъ, 1853, 1854, 1860.
950. Науковий сборникъ издаваемый литературным обществомъ Галицко-русской матицы. – Львовъ, 1865–1868.
951. Литературный сборник издаваемый Галицко-русскою матицею. – Львовъ, 1869–1897.
952. Научно-литературный сборникъ издаваемый литературным обществомъ Галицко-русской матицы. – Львовъ, 1901–1908.
953. Сімович В. Іван Франко : його життя та діяльність / Василь Сімович. – Львів : Українське вид-во, 1946. – 112 с.
954. Липа І. Ще про “Літературно-Науковий Вістник” / І. Липа // Діло. – 1911.

– 8 лютого.

955. Кузіна Н. Роль “Літературно-наукового вісника” в національному відродженні України (Київський період 1907–1919 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07. 00. 01 “Історія України” / Н. Кузіна. – Київ, 2003. – 18 с.
956. ЦДІАЛ України, ф. 384 Гординський Ярослав, історик літератури, філолог, письменник, педагог. 1882–1939 рр., оп. 1, спр. 61. Листи громадських організацій, товариств, редакцій із запрошенням прийняти участь в роботі засідань, нарад, зборів. 1902–1939 рр., 149 арк.
957. З інтернаціональних наукових конгресів // ЛНВ. – 1898. – Т. 1. – С. 1–16.
958. Цегельський Л. З галицької України / Л. Цегельський // Літературно-науковий вістник. – 1911. – Кн. III. – 635–644.
959. Франко І. Із чужих літератур. Сучасні польські поети / Іван Франко // Літературно-науковий вістник. – 1899. – Т. 5. – С. 176–200.
960. Хроніка і бібліографія // Літературно-науковий вістник. – 1899. – Т. 6. – С. 185–200.
961. Грушевський М. Наукова діяльність товариства імені Шевченка в р. 1895 / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1896. – Кн. 2. – С. 5–12.
962. Лист Антона Могильницького до Я. Головацького 1848 р. // Записки НТШ. – 1905. – Кн. 4. – С. 35–37.
963. Возняк М. Два недруковані вірші Івана Головацького / М. Возняк // Записки НТШ. – 1910. – Кн. 2. – С. 164–165.
964. Ревакович Т. З переписки письменників 1860-их рр. в Галичині / Т. Ревакович // Записки НТШ. – Львів, 1913. – Кн. 5 і 6. – С. 269–286.
965. Возняк М. Українські драматичні вистави в Галичині / М. Возняк // Записки НТШ. – 1909. – Кн. 1. – С. 166–180.
966. Радзикович В. Павлин Свенціцький. Публіцистична, наукова та літературна його діяльність / В. Радзикович // Записки НТШ. – 1911. – Кн. 1. – С. 122–123.
967. Матеріяли до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку / зібрані М. Зубрицьким, Ю. Кмітом, І. Кобилецьким, І. Левицьким і І. Франком. –

- Збірник історико-філософської секції НТШ : у 14 т. – Т. 5. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1902. – 328 с.
968. Руська історична бібліотека. Серія друга. Українсько-руський архів / видає історично-філософська секція Наукового товариства імени Шевченка. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1906. – 242 с.
969. Писання Маркіяна Шашкевича / видав М. Возняк // Збірник філологічної секції НТШ : у 17 т. – Т. XIV. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1912. – 294 с.
970. Пам'ятки українсько-руської мови і літератури : у 7 т. Видає комісія археографічна НТШ. – Том VII : Вірші Єром. Климентія Зиновієва сина / видав з передмовою В. Перетц. – Львів : З друкарні НТШ під зарядом К. Беднарського, 1912. – 215 с.
971. Етнографічний збірник. Видає НТШ за редакцією М. Грушевського. – Львів, 1895–1914.
972. Матеріяли до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії НТШ за ред. Хв. Вовка. – Львів, 1899–1914.
973. Житє і слово : вістник літератури, політики і науки. – Львів, 1894–1897.
974. Із переписки наших літературних і політичних діячів // Житє і слово. – 1894. – Кн. 1. – С. 116–124.
975. Із уст народа // Житє і слово. – 1894. – Кн. 1. – С. 140–145.
976. Українка Леся Із уст народа / Леся Українка // Житє і слово. – 1894. – Кн. 2. – С. 454–461.
977. Кримський А. Про Румянцевський музей у Москві / А. Кримський // Житє і слово. – 1894. – Кн. 2. – С. 402–417.
978. Наука : иллюстрованный журналъ для руського народа. Львов – Коломия, 1871–1903.